

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İSTANBUL'DAKİ ANITSAL YAPILARIN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ
KORUMA ve ONARIM SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

Y. Mimar Burcu Selcen COŞKUN

Mimarlık Anabilim Dalı

Koruma-Yenileme Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Demet BİNAN

HAZİRAN 2012

Burcu Selcen COŞKUN tarafından hazırlanan İSTANBUL'DAKİ ANITSAL YAPILARIN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ KORUMA ve ONARIM SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA adlı bu tezin doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Demet BİNAN

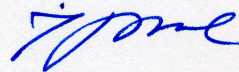
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalı, Koruma-Yenileme Programı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

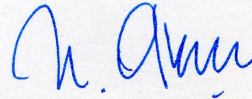
Başkan: : Prof. Dr. Demet BİNAN

Üye : Prof. Dr. İlgi AŞKUN

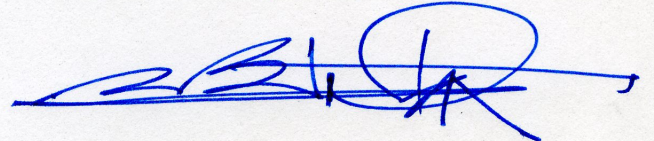
Üye : Prof. Dr. Nur AKIN

Üye : Prof. Dr. Oğuz CEYLAN

Üye : Prof. Dr. Can BİNAN

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı	1
1.2 Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
1.3 Çalışmada Yararlanılan Kaynaklar	7
2. Mimari Koruma Kavramı ve Uygulamalarının Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi	9
2.1 Dünyada Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi	9
2.2 21. Yüzyılda Koruma Alanındaki Katkıları	36
2.3 BÖLÜM SONUCU	39
3. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Koruma Yaklaşımları	44
3.1 Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Yüzyıl Öncesinde Onarım Alanındaki Örgütlenme	44
3.2 Tanzimat'ın İlanına (1839) Kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Koruma Yaklaşımları	49
3.3 Tanzimat'ın İlanından (1839) Sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Koruma Yaklaşımları	51
3.4 BÖLÜM SONUCU	72
4. Cumhuriyetin Kurulmasından Günümüze Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Yaklaşımları	77
4.1 1920-1923 yılları arasındaki (TBMM Hükümeti Dönemi) Koruma Yaklaşımları	78
4.1.1 Kurumsallaşma	78
4.1.2 Kuram	80

4.1.3	Uygulama	81
4.2	1923-1951 Yılları Arasındaki Koruma Yaklaşımları	82
4.2.1	Kurumsallaşma	82
4.2.2	Kuram	89
4.2.3	Uygulama	97
4.3	1951-1973 Yılları Arasındaki Koruma Yaklaşımları	113
4.3.1	Kurumsallaşma	114
4.3.2	Kuram	117
4.3.3	Uygulama	121
4.4	1973-1983 yılları arasındaki Koruma Yaklaşımları	131
4.4.1	Kurumsallaşma	131
4.4.2	Kuram	133
4.4.3	Uygulama	135
4.5	1983'ten Günümüze Koruma Yaklaşımları	136
4.5.1	Kurumsallaşma	137
4.5.2	Kuram	146
4.5.3	Uygulama	150
4.6	Türkiye'de Mimari Koruma Alanında (Restorasyon Projelerinden, Uygulamalarından ve Denetlenmelerinden) Sorumlu Kurumlar ve İşleyişleri	156
4.6.1	Kültür ve Turizm Bakanlığı	157
4.6.2	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) ve Milli Savunma Bakanlığı	161
4.6.3	Karayolları Genel Müdürlüğü ve Milli Emlak Müdürlüğü	162
4.6.4	Vakıflar Genel Müdürlüğü	163
4.6.5	TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı	167
4.6.6	Yerel Yönetimler: Belediyeler ve İl Özel İdareleri	169
4.6.7	Sivil Toplum Örgütleri / Azınlık Vakıfları	172
4.6.8	Üniversiteler	176

4.7	Bölüm Sonucu	180
5.	Cumhuriyetin İlanından Günümüze İstanbul Özelinde Anıtsal Yapıların Restorasyon Uygulamaları	188
5.1	Ayasofya Müzesi	195
5.1.1	Ayasofya'nın ilk yapım dönemine ait kısa tarihçe	196
5.1.2	Ayasofya Camii'nin Osmanlı Dönemi'nde Geçirmiş Olduğu Onarımlar	202
5.1.3	Ayasofya Müzesi'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Onarımları	205
5.1.4	Değerlendirme	227
5.2	Fatih Camii	234
5.2.1	Fatih Camii'nin kısa tarihçesi, külliye içindeki genel tanımı ve Caminin Osmanlı Dönemi'nde geçirmiş olduğu onarımlar / değişiklikler	234
5.2.2	Fatih Camii'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları	238
5.2.3	Değerlendirme	251
5.3	Topkapı Sarayı Müzesi	256
5.3.1	Topkapı Sarayı'nın konumu, kısa tarihçesi, mimari tanımı; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki kullanımı	256
5.3.2	Topkapı Sarayı'nın Osmanlı Dönemi'ndeki geçirmiş olduğu onarımlar	263
5.3.3	Topkapı Sarayı'nın Cumhuriyet Dönemi'ndeki Onarımları	265
5.3.4	Değerlendirme	336
5.4	Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu	341
5.4.1	Dolmabahçe Sarayı'nın Kısa Tarihçesi	341
5.4.2	Dolmabahçe Sarayı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde geçirmiş olduğu onarımlar	350
5.4.3	Muayede Salonu	353
5.4.4	Muayede Salonu'nun Onarımları	359
5.4.5	Değerlendirme	367

5.5 Bölüm Sonucu	370
6. SONUÇ	377
KAYNAKLAR	391
EKLER	416
EK 1 GEEAY Kurulunca alınmış anıtsal yapıları ilgilendiren önemli kararların listesi	
EK 2 Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Devrine Dair 7044 sayılı Kanunun Uygulanma Şeklini Gösteren Tüzük.	
EK 3 “İstanbul surları nasıl restore edilmelidir?”, Cahide Tamer, 1984, sayfa 66, İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, 1984, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul'dan alıntılar.	
EK 4 Vakıflar Bölge Müdürlüğü adına mimar İ. Ahmet Arslanoğlu'nun Fatih Camii restorasyonu ile ilgili yazmış olduğu rapor, 1986.	
EK 5 648 no'lu Kanun Hükmünde Kararname (2011).	
EK 6 Falih Rıfık Atay'ın “Tamir” başlıklı makalesinden (1951) alıntılar, TTOKB Belleteni.	
EK 7 Muhafaza-i Asarı Atika Encümen-i Daimisi'nin Topkapı Sarayı ile ilgili görüşü (1915).	
EK 8 Feridun Akozan, Sedat H. Eldem ve H. Kemali Söylemezoğlu'nun GEEAYK adına Topkapı Sarayı onarımları hakkında hazırlamış oldukları rapor (1967).	
EK 9 Ayasofya'nın müze olması konusunda Bakanlar Kurulu kararı (1934).	
EK 10 İstanbul IV No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.01.2007 tarihli Fatih Camii'nin 2007-2011 restorasyonunun uzmanlar kurulu tarafından yürütülmesi ve denetlenmesiyle ilgili kararı.	
ÖZGEÇMİŞ	448

ÖZET

Bu tez çalışması, İstanbul'daki anıtsal yapıların Cumhuriyet'in ilanından günümüze geçirdikleri onarım süreçlerinin uluslararası koruma ilkeleri ışığında kuramsal bir değerlendirmesini yapmak üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın temel hedefi, Türkiye'nin koruma ve onarım çalışmalarında, uluslararası koruma ilkelerini bunların kabul edilişleriyle eşzamanlı takip edip etmediğinin sınanması; Türkiye'deki mimari mirasın korunması konusundaki yaklaşımları dönemsel olarak şekillendiren etkenlerin saptanması ve anıtsal ölçekli yapıların korunmaları konusunda varolan sorunların ortaya konulmasıdır.

Altı bölümden oluşan tezin,

Birinci bölümünde amaç, araştırmanın kapsamı, kullanılan yöntem, örnek olarak kabul edilen yapıların/yapı gruplarının seçiliş nedenleri ve tezde yararlanılan kaynaklar ele alınmaktadır.

İkinci bölümde; uluslararası mimari koruma kavramı ve koruma uygulamalarının tarihsel süreçteki gelişimi incelenmekte; mimari korumanın çağdaş restorasyon ilkeleri çerçevesinde dünyada gelmiş olduğu nokta tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde, Türkiye'deki koruma uygulamalarıyla karşılaştırmak amacıyla, anıtsal ölçekli yapılar için gerçekleştirilmiş bazı uluslararası restorasyon örneklerine değinilmektedir.

Üçüncü bölümde; 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmekte olan koruma yaklaşımları irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu yolla, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan koruma kültürü ve korumada sözsahibi olan kurumlarla ilgili genel çerçevenin çizilmesi amaçlanmaktadır.

Dördüncü bölümde; Cumhuriyet'in ilanından günümüze Türkiye'de mimari koruma alanındaki değişim ve dönüşümler araştırılmaktadır. Bu araştırma, önkabul olarak alınan belli kırılma dönemlerindeki yasal, sosyal ve politik değişimler çerçevesinde yürütülmektedir. Kurumsallaşma, uygulama ve kuram başlıklarına ayrılarak irdelenmeye çalışılan bu dönemler, 1920-1923 arası (BMM Dönemi); 1923-1951 (1710 sayılı yasanın çıkmasına kadar geçen süre) arası, 1951-1973 (Eski Eserler Yasası'nın kabulüne kadar geçen süre) arası; 1973-1983 yılları (1983'te kabul edilen 2863 no'lu yasaya kadar) arası ve 1983'den günümüze kadar geçen zaman olarak belirlenmiştir.

Bu bölümde, ayrıca, Türkiye’de koruma ve onarım projelerinin hazırlanması, uygulamaları ve denetlenmesinden sorumlu kurumlar ve işleyişleri incelenmektedir.

Beşinci bölümde; İstanbul’da bulunan anıtsal yapıların koruma ve onarım süreçleri değerlendirilmesi amacıyla seçilen ve seçim nedenleri belirtilen dört yapının/yapılar topluluğunun Cumhuriyetin ilanından günümüze geçirdikleri onarım süreçleri, bu yapılara uygulanan restorasyon yöntemleri üzerinden aktarılmaktadır. Onarımlarda tercih edilen restorasyon yöntemleri ışığında, Türkiye için mimari koruma alanında varolabilecek dönemsel eğilimler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Buna göre, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğu altında bulunan Fatih Camii; Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sorumluluğunda bulunan Topkapı Sarayı Müzesi; TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı sorumluluğunda bulunan Dolmabahçe Sarayı’nın Muayede Salonu bölümü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ayasofya Müzesi Müdürlüğü’nün sorumluluğunda bulunan Ayasofya Müzesi’nin 1930’lu yıllardan itibaren günümüze kadar geçirdikleri koruma ve onarım faaliyetleri aktarılmaktadır. Her örnek için geliştirilmiş olan sistematik bir tablo aracılığıyla, restorasyonlarda kullanılan yöntemler sınıflandırılmaya ve dönemsel eğilimler saptanmaya çalışılmaktadır.

Genel bir değerlendirme niteliği taşıyan sonuç bölümü olan **altıncı bölümde** ise, çalışma sürecinde elde edilen bilgi ve sonuçların yorumları yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Anıtsal binalar, Topkapı Sarayı, Ayasofya Müzesi, Dolmabahçe Sarayı, Fatih Camii, Cumhuriyet Dönemi koruma tarihi

ABSTRACT

Within this study it is aimed to make an overall evaluation of the conservation and restoration approaches for the monumental buildings in Istanbul after the foundation of Turkish Republic in the light of international conservation criteria. This dissertation aims to find out if these international principles have been adopted to Turkish conservation practice simultaneously or not, to determine the factors which shaped periodically the architectural conservation approaches and to express/state the existing conservation problems of monumental buildings in Turkey.

The study consist of an introduction and five chapters. Each chapter includes its own conclusion subdivision at the end.

Chapter 1 (introduction) of the dissertation sets forth the aim, the content, the research methodology and the sources of the study. It also explores the reasons of the preference of the chosen buildings as case study.

Chapter 2 includes the historical and theoretical background of architectural conservation and its development in the world and explores its current position formed through the contemporary conservation principles in years. Moreover, some worldwide known restoration practices of monumental buildings are shortly introduced in order make a comparison with Turkish examples which will be discussed thoroughly in the following chapters.

Chapter 3 presents the conservation approaches in Ottoman Empire in the late 18th and 19th centuries. Doing this, it is aimed to explore the general framework of the conservation culture and the institutes in the conservation practice which Turkish Republic inherited from Ottoman Empire.

Chapter 4 generally tries to explore the milestones of the transformations in the field of architectural conservation in Turkey during the Republican Period. This study is regarded periodically through the legal, socio-cultural and politic changes in the country under the titles of ‘institutionalization’, ‘practice’ and ‘theory’ of conservation. The periods of the study have been determined as 1920-1923 (the foundation period of the Turkish Parliament), 1923-1951 (the period until the foundation of the High Council for the Historical Real Estate and Monuments - GEEAYK) , 1951-1973 (the period until the legislation of Historical Monuments Act no. 1710), 1973-1983 (the period until the legislation of Conservation Act no. 2863)

and from 1983 until today.

Chapter 4 additionally contains general information on the governmental and non-governmental institutes which are responsible of the conservation and restoration projects and practices in Turkey.

Chapter 5 consists of the conservation and restoration processes of four monumental buildings/complex in Istanbul starting from the foundation of the Republic until today as the case study of the dissertation. The periodical approaches for the conservation of monumental buildings in Istanbul have been examined with the help of the results of the charts organised according to the restoration methods used in the restorations of the chosen examples which are Fatih Mosque, Topkapı Palace Museum, Dolmabahçe Palace Museum Muayede (Ceremonial) Hall and St. Sophia (Hagia Sophia) Museum.

Chapter 6 presents the findings and results of the study.

At the end, appendixes indicate the related documents of the thesis' subject.

Keywords: Monumental buildings, Topkapı Palace, St. Sophia Museum, Dolmabahçe Palace, Fatih Mosque, Republican Period conservation history

ÖNSÖZ

Doktora tezi çalışmalarına başladığım 2006 yılından itibaren tüm yoğunluğuna rağmen bana desteğini sunan tez danışmanım, hocam Prof. Dr. Demet Binan'a sağladığı katkılarından ötürü çok teşekkür ediyorum. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Can Binan (YTÜ) ile Prof. Dr. Oğuz Ceylan (MSGSÜ), tezin tıkanma anlarında açılımlar sağladılar. Kendilerine ve çalışmalarımnda destek veren ve çalışmam için gerekli ortamı oluşturmamı destekleyen hocam Prof. Dr. İlgi Aşkun'a içtenlikle teşekkür ederim.

Fatih Camii restorasyonundan sorumlu olan mimar Tuğba Keleş, Fatih Camii'ne ilişkin çeşitli belgelere ulaşmamda ve son dönem onarımları sırasında şantiye sürecini takip etmemde bana yardımcı oldular. Değerli meslektaşım Dr. Ela Güngören ve Dr. Binnur Kırac tezimin niteliğini arttırıcı katkılar sağlayarak bana destek oldu. 2005 yılından beri görev yaptığım MSGSÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı'nda görev yapan arkadaşlarım, tezimi teslim hazırladığım son aşamada bana hoşgörü gösterdiler. Teşekkür ediyorum.

Özgün malzemelerin sağlanmasında yardımları olan Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nden y. mimar İffet Billur'a ve Milli Saraylar Daire Başkanlığı Teknik Büro çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim. Beylerbeyi Sarayı Müdür Yardımcısı Cengiz Göncü'ye Milli Saraylar'ın teşkilatlanma süreciyle ilgili farklı bakış açısını ve Dr. Sinan Genim'e Dolmabahçe Sarayı'yla ilgili deneyimlerini benimle paylaştıkları için teşekkür ederim.

Bu süreçte benden her türlü desteği esirgemeyen ve kendisi de benzer bir süreçten geçmiş olan babam Dr. (kimya mühendisi) Ali Yalçın, tez sürecinde aramıza katılan kızım Ayşe'nin bakımını üstlenen annem (kimya öğretmeni) Naire Yalçın ve tavsiyeleriyle bana daima güç veren eşim Lokman Coşkun'un varlıkları olmadan bu tezin tamamlanması söz konusu olamazdı. Hepsine çok teşekkür ederim.

Haziran 2012

Y. Mimar Burcu Selcen Coşkun

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 19. yy.'da Viollet le-Duc'ün restorasyonunu gerçekleştirdiği yapılardan biri olan Mont-Saint Michel Manastırı'nın vaziyet planı ve planı, Normandiya-Fransa. Kaynak: http://rosslangdon.com/?m=200707	13
2.2 Notre Dame Katedrali Transept Kulesi, Kaynak: Tanyeli, G., 2007.	14
2.3 Sir G. Scott'un restore ettiği St. Pancras Oteli, Londra, Kaynak: http://www.carolinebanks.co.uk/?p=772	15
2.4 Venedik'teki San Marco Çan Kulesi (San Marco Campanilli)'nin 1902'deki çöküşü, Kaynak: Ahunbay, 1996, 99.	19
2.5 1970'lerde yeniden yapımı tamamlanmış olan (Varşova) Pazar Meydanı, Kaynak: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/Warsaw_-_Royal_Castle_Square.jpg	24
2.6 Deprem sonrası restorasyonu gerçekleştirilen Assisili San Francesco Bazilikası, 2009, Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Assisi_San_Francesco_BW_2.JPG	34
2.7 Dresden-Frauen Kirche'nin 19. yy. sonundaki ve 1994-2005 arası gerçekleştirilen yeniden yapım projesi sırasındaki iki görüntüsü, Kaynak: Tanyeli, 2007, Rekonstrüksiyon.....	35
2.8 Frauen Kirche'nin 1994-2005 arası gerçekleştirilen yeniden yapım projesi, Kaynak: Tanyeli, 2007, Rekonstrüksiyon.	35
2.9 Köprü'nün 1987 yılındaki görünüşü, Kaynak:	36
2.10 Mostar Köprüsü (Bosna-Hersek), 2008,	36
3.1 Sanayi-i Nefise Mektebi hocaları, öğrencileriyle birlikte, 1885. Ön sırada soldan ikinci oturan kişi A. Vallury'dir. Kaynak: MSGSÜ Arşivi, http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_yil-1885-sanayii-nefise-mektebi_60216.html	52
3.2 Galata Kulesi'nin kuzey cephesindeki sur ve hendek, 1870'ler civarı,	56
3.3 Divanyolu'nun genişletme çalışmaları sonrasında aldığı görüntü,	63
3.4 Konya'da bulunan Alaeddin Köşkü (Keykubat Sarayı), Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1997.....	64
3.5 Depremde zarar gören Matbaa-i Osmaniye'deki onarım çalışmaları, Kaynak:	

Ürekli, 1999.	65
3.6 Deprem sonrası Kapalıçarşı'daki onarım çalışmaları, Kaynak: Ürekli, 1999.	65
4.1 Mescid-i Aksa restorasyonunda Mimar Kemaleddin ve çalışma ekibi, Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1997.	81
4.2 “Anıtların Korunması ve Onarılması I” isimli kitaptan görseller, Kaynak: Ülgen, 1943.....	95
4.3 Ülgen'in “Anıtların Korunması ve Onarılması I” (1943) isimli kitabından Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen onarımlarla ilgili verdiği liste.	98
4.4 1933-1934 onarımı öncesi Mimar Sinan'ın Türbesi, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, Mimar Sinan Araştırma Merkezi Arşivi, MSGSÜ.....	100
4.5 1933-1934 onarımı sonrası Mimar Sinan'ın türbesi, önde onarımı gerçekleştiren mimar Vasfi Egeli, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, Mimar Sinan Araştırma Merkezi Arşivi, MSGSÜ.....	100
4.6 Prost'un imar planında karayolu olarak açılacak arterler, Kaynak: Akpınar, 2011.	106
4.7 Prost'un Eminönü'nde planladığı imar etkinliğini anlatmak amacıyla çizmiş olduğu eskiz, Kaynak: Akpınar, 2011.....	106
4.8 Prost'un planının Eminönü'nde uygulanmasıyla başlayan yıkımlardan bir görünüş, Kaynak: Akpınar, 2011.	107
4.9 Prost'un İmar Planı'na uyularak Atatürk Bulvarı'nın açılması sırasında gerçekleştirilen yıkımlar, Kaynak: Akpınar, 2011.....	108
4.10 Mimar Sedat Çetintaş, Kaynak: Tanyeli, 2007.	109
4.11 1940-1950 arasında Vakıflar Fen Heyeti, ön sıra(soldan): Vahan Kantarcı, Mustafa Rona, Vasfi Egeli, Süreyya Yücel,arka sıra; teknik ekip memurları. Kaynak: Yücel, 2004.....	110
4.12 Yedikule'de dönemlere göre restorasyon çalışmalarını gösteren plan,	111
4.13 Cahide Tamer, Yedikule restorasyonu (1959-1960) sırasında şantiyede, Kaynak: C. Tamer arşivi, Sanal Mimarlık Müzesi.	112
4.14 Ayasofya avlusunda yer alan Şehzadeler Türbesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011....	112
4.15 Rumelihisarı restorasyonu şantiyesinde çekilmiş bir fotoğraf. Fotoğrafta işaretli kişi, Selma Emler; diğer bayan ise Cahide Tamer'dir. Kaynak: Tanyeli, 2007.....	127

4.16 Rumelihisarı onarımı sırasında Necdet Bilge ve Cahide Tamer, 1955, Kaynak: http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8	128
4.17 İbrahim Paşa Sarayı Restorasyon çizimleri, şahnişin boyutları hakkında etüd, İstanbul 4 No’lu Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Arşiv belgesinden fotoğraf: Coşkun, 2009.....	130
4.18 Süleymaniye Yenileme Alanı için yapılan analiz çalışmalarından bir örnek, 2006.....	145
4.19 Rüstempaşa Camisi, Fotoğraf: Coşkun, 2009.....	151
5.1 Ayasofya zemin kat planı.....	195
5.2 Çevresindeki yapılarla Ayasofya, Fotoğraf: Coşkun, 2009.	196
5.3 Ayasofya’nın 1346 yılında gördüğü hasarı tasvir eden,doğu-batı yönünden geçen kesit, ana kubbenin doğu kısmı ile doğu yarım kubbesinin çöküşüyle ilgili çizim (Diker, 2010).....	197
5.4 Ayasofya, apside doğru bakış, hat levhalar ve mozaik betimleme,Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.	198
5.5 1936’daki yıkımından önce Ayasofya Medresesi, 1930’lu yıllar.	201
5.6 I. ve II. Ayasofya’lara ait temel kalıntıları, Fotoğraf: Coşkun, 2005.....	202
5.7 Avluda yer alan II. Selim Türbesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011.....	203
5.8 Ayasofya iç mekânı, Fotoğraf: Coşkun, 2011.....	206
5.9 Mimar Cahide Tamer onarım sırasında Ayasofya’nın yan kubbe örtülerinin üstünde, 1956, Kaynak:Sanal Mimarlık Müzesi, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8	208
5.10 1955-1956 yılları onarımları ile ilgili fotoğraflar, Kaynak: Tamer, 2003.....	209
5.11 Ayasofya’nın güneybatı cephesinde yer alan sebiller ve abdest alma yeri,.....	210
5.12 I. Mahmud Kütüphanesi, Fotoğraf: Coşkun, 2005.....	211
5.13 Ayasofya iç mekânından ana kubbeye bakış, Fotoğraf: Coşkun, 2009.	213
5.14 Onarımlar sonrası, Ayasofya güneybatı cephesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011.....	214
5.15 Ayasofya’da yürütülen hasarsız tesbit yöntemleri, Kaynak: Gökçe, 2010.	215
5.16 Ayasofya Güneybatı Köşesi restorasyonundan bir görüntü,.....	216

5.17 2003'te pandantifte yürütülen jeoradar çalışmasına ait tablo ve görseller, Kaynak: Gökçe, 2010.....	217
5.18 2007'de Ayasofya Kütüphanesi ve kuzey cephesi payandaları ve beden duvarlarında yürütülen temizlik çalışmalarının sonuçları. İlk fotoğraf 2005, ikinci fotoğraf 2011 yılı sonuna aittir. Fotoğraf: Coşkun, 2005 ve 2011.....	218
5.19 Kuzeydoğu pandantifte 2009 restorasyonu sırasında açığa çıkan Serafim mozaiği, Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.	219
5.20 2009 onarımında mozaik yüzeylerde temizlik ve sağlamlaştırma çalışmaları, Gökçe, 2010.	220
5.21 Üstte 2009 onarımı öncesine ait metal çivi gösteren çizim, altta onarım sonrası takılan cam elyafı çubuğunun çizimi, Kaynak: Gökçe, 2010.	220
5.22 Konservasyon sonrası iç mekândaki kandillikler, Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.	221
5.23 Ayasofya Sıbyan Mektebi, 2010, Fotoğraf: Ayasofya Müzesi resmi web sitesinden alınmıştır.	222
5.24 Fatih Külliyesi ve çevresine ait vaziyet planı, Kaynak: Müller-Wiener, 2001, 409.....	234
5.25 Fatih Külliyesi vaziyet planı, Kaynak: Tokay, 1994.....	234
5.26 Taş külahlı minareyi gösteren bir cephe fotoğrafı, 1939, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, 1945.....	236
5.27 Restorasyon önesi taş külahlı minare, Kaynak: Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.....	236
5.28 Caminin iç mekânındaki barok dönem kalemişleri, Kaynak: Gurlitt, 1999. ...	237
5.29 Caminin iç mekânındaki barok dönem kalemişleri, Kaynak: Gurlitt, 1999. ...	237
5.30 1930'larda Fatih Camii, Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi.....	238
5.31 1966-1967 yıllarındaki Vakıflar Bölge Müdürlüğü onarımlarına ait görseller, Kaynak: Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi.	241
5.32 Caminin iç mekân bezemelerinde Barok dönem,	243
5.33 2007-2011 restorasyonu sırasında üretilen bezeme çizimlerine ait bir pafta, Kaynak: Yılmaz Yapı A.Ş. arşivi, 2009.....	246
5.34 Raspayla ortaya çıkarılmış farklı dönemlere ait bezemeler, 2008,	247

5.35	2008-2011 restorasyonunda gerçekleşen uygulamalar,	248
5.36	Topkapı Sarayı'nın genel görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, Mart 2009.	256
5.37	Topkapı Sarayı vaziyet planı, Kaynak: E.H. Ayverdi, 1953.....	261
5.38	Topkapı Sarayı II. ve II. avlunun kuşbakışı görünümü, Kaynak: Necipoğlu, 2007, (fotoğraf: Reha Günay).	261
5.39	Topkapı Sarayı vaziyet planı, (Eldem ve Akozan, 1982).	267
5.40	Arz Odası'ndan Ağalar Camii'ne bakış, Fotoğraf: Coşkun, Ekim 2011.	269
5.41	Bab-üs Selam'dan fotoğraflar. Sağda, 1942'deki onarım öncesi görünüm Kaynak: Öz, 1949.....	271
5.42	Bab-üs Selam'ın günümüzdeki görünüşü; 1943'te açılan pencere sağda gözükmekte, Fotoğraf: Coşkun, Mart 2010.	271
5.43	1680 tarihli Grelot tasviri, Kaynak: Eldem ve Akozan, 1982, Levha: 162.....	272
5.44	2. Avludan Bab-üs Selam'a bakış, Kaynak: http://www.3dmekanlar.com/tr/topkapi-sarayi.html	273
5.45	Bab-üs Selam'dan kalemişi, Fotoğraf: Ata, 2009.	274
5.46	Müdahaleleri gösteren plan ve cephe çizimi, Kaynak: Karahasan, 2005.	274
5.47	Osmanlı Dönemi'nde Sarayın Mutfaklarını tasvir eden bir gravür,	275
5.48	Mutfaklardan baca detayı, Fotoğraf: Ata, 2010.	276
5.49	Helvahane kapısı ve yeni binalar, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.	277
5.50	II. Avlu'dan Kubbealtı'na bakış, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2005.	278
5.51	J. B. Hilaire'in tablosunda tasvir edildiği şekliyle Kubbealtı, Kaynak: Karahasan, 2005.....	279
5.52	Gurlitt (1910)'in Topkapı Sarayı planı ve Kubbealtı'nda görülen ekler, Kaynak: Necipoğlu, 2007, 342.	280
5.53	Solda, Has Ahırlar, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2010.	282
5.54	Has Ahırlar'a giriş kapısı, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2010.	282
5.55	İmrahor Odası tavan detayı, Fotoğraf: Ö. Ata, 2009.....	283
5.56	Valide Sultan Taşlığı, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2006.....	284
5.57	Valide Dairesi iç mekânından görünüşler, Fotoğraf: Coşkun, 2006.....	285
5.58	Kiler-i Hassa Koğuşu, Fotoğraf: Coşkun, 2011.	287

5.59 Taşlık'tan İftariye Kameriyesi'ne bakış ve çıkmayı taşıyan mevcut taş konsol, Fotoğraf: Coşkun, Nisan, 2006.	288
5.60 Mimar Selma Emler'in 1960'lı yıllarda Harem'de gerçekleştirdiği onarımlar sırasında tutmuş olduğu albümlerden sayfalar, Kaynak: Tanyeli, 2007.	289
5.61 Gözdeler Taşlığı'ndan Çifte Kasırlar'a bakış, Fotoğraf: Coşkun, 2006.	292
5.62 Çıtalı tavanın kaldırılmasıyla ortaya çıkan kubbeli tavan Kaynak: İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Ahunbay, 1996.	293
5.63 Restorasyon öncesine ait görüntüler, Kaynak: Çandar, 2003.	294
5.64 Veliht Dairesi restorasyonları sırasında Mualla Anhegger çatıda çalışırken, 1962-1964, Fotoğraf kaynağı: Çandar, 2003.	294
5.65 Kubbeli Kasır ve Veliht Dairesi saçakaltından görünüş, Fotoğraf: Ata, 2009.	295
5.66 Hünkâr Sofası'ndaki sedef kakma korkuluklar, Fotoğraf: Ata, 2009.	296
5.67 Hünkar Kasrı tavanına ait iki görsel, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006 ve Ata, 2009.	297
5.68 Cahide Tamer, III. Selim Dua Odası kapısının önünde, 1951, Kaynak: http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8).	298
5.69 III. Selim Dairesi'ndeki iki ayrı mekândan ocak ve şömine, Fotoğraflar: Ata, 2009.	299
5.70 Mihrişah (Valide) Sultan Dairesi Haliç cephesi, Fotoğraf: Restorasyon Anabilim Dalı arşivi-fotoğraf çekim senesi bilinmiyor.	299
5.71 Mihrişah Sultan Dairesi'nin ocağı, Foto: Ata, 2010.	300
5.72 Cariyeler Taşlığı'ndan görünüş, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006.	301
5.73 Helvahane kapısı ve yanında yer alan yeni binalar, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.	303
5.74 Has Odalılar Koğuşu ve arka planda Ağalar Camisi, Fotoğraf: Coşkun, Nisan, 2006.	304
5.75 Has Odalılar Koğuşu ve Hırka-i Saadet Dairesi'nin özgün duvarının birleşim yeri, Fotoğraf: Coşkun, Ekim, 2011.	304
5.76 Destimal Odası'nın kubbesi, 2006, Kaynak:	

http://dunyaherberi.blogspot.com/2011/09/kutsal-emanetler-dairesi-hrka-i-saadet.html	305
5.77 Solda Hazine Koğuşu, sağda Hırka-i Saadet Dairesi, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2011.....	306
5.78 I. Abdülhamit Yatak Odası Kapısı, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006.	307
5.79 Saraya Haliç yönünden bakışta Harem yapıları.	307
5.80 Arz Odası'ndan iç mekân görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2011.	308
5.81 Arz Odası'ndaki son dönem onarımları, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.....	309
5.82 Sofa Köşkü iç mekânı ve tavan dekorasyonundan detay, Fotoğraf: Ata, 2009.	311
5.83 Mecidiye Köşkü, Fotoğraf: Coşkun, 2011.	312
5.84 1986'daki onarımda açılmış olan kapının bugün mevcut olmayan Hastane binası yönünden görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, 2010.	313
5.85 Eski bir kartpostalda Adalet Kulesi, Kaynak: http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=32763&start=50	314
5.86 Topkapı Sarayı kuşbakışı görünüşü, Fotoğraf: Reha Günay, 1992.	315
5.87 Revan Köşkü, Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Revan_Kosku	316
5.88 III. Murad Odası'nda bulunan duvar çeşmesi, Fotoğraf: Coşkun, 2006.....	317
5.89 III. Murad Odası'nda bulunan ocak ve baldakenlar, 2009, Kaynak: http://www.flickr.com/photos/elsa11/3348409477/	318
5.90 Hünkar Kasrı'nın mevcut tuğla döşemesi, Fotoğraf : Coşkun, Mart, 2006.	319
5.91 II. Avlu Revakları'nın bu dönemde kapatılmış bölümü, Fotoğraf : Coşkun, Ekim, 2011.	320
5.92 Topkapı Sarayı'nın Gurlitt tarafından çalışılmış vaziyet planı. Dış Hazine'nin içinde, geç Osmanlı Dönemi'nde kaldırılan şirvan görülmektedir. <i>Baukunst (1910)</i> , Kaynak: Necipoğlu, 2006, 342.....	321
5.93 Bu fotoğraf İstanbul İl Özel İdaresi web sitesinden alınmıştır.	322
5.94 Restorasyon sonrası Hazine Koğuşu'nun döşemesi, Fotoğraf: Ayşe Orbay Mimarlık Limited, 2001.....	323
5.95 Denizden Muayede Salonu, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.....	341
5.96 Resim, 'Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk' isimli yayından (1981)	

alınmıştır.	345
5.97 Atatürk'ün katıldığı III. Türk Dil Kurultayı (1936) sırasında Dolmabahçe Sarayı Mabeyn Bölümü, Kaynak: MS Bülteni, Ekim 2011, 8.	346
5.98 Dolmabahçe Sarayı ve eski Dolmabahçe Vadisi'nin günümüzdeki görünümü, 2011, Kaynak: Beşkonaklı, J. ve Ersen, A., 2011.	347
5.99 Dolmabahçe Sarayı zemin kat planı, Kaynak: Batur, 1993, 92.	347
5.100 1930'ların başında Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu ve çevresi, Kaynak: Salahaddin Giz, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt: 3, 97.	349
5.101 Dolmabahçe Sarayı'na güneyden bakış, Kaynak: Gürol Kara, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt:3, 93.	349
5.102 Plan, İ. Akşit'in (198?), 'Palaces of Topkapı and Dolmabahçe' kitabındaki plandan uyarlanmıştır.	354
5.103 Sarayın açıldığı günlerde Muayede Salonu'nda Mareşal Pelissier onuruna verilen yemek, L'illustration, 1877, Kaynak: Çelik Gülersoy, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt: 3, 90.	354
5.104 Muayede Salonu iç mekânı, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.	356
5.105 Muayede Salonu deniz cephesi, Fotoğraf: Coşkun, Aralık 2011.	356
5.106 Salonda bulunan dörtlü kolon düzenlemesi, Fotoğraf: Y. Kamile, 2006.	357
5.107 Muayede Salonu üst kat galerini gösteren kesit, çizim Merey, 1978, 127'den Pelin Yoncacı (2006) tarafından uyarlanmıştır.	357
5.108 Muayede Salonu deniz cephesi, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.	358

1. GİRİŞ

1.1 ÇALIŞMANIN AMACI

Mimari koruma alanında kabul gören önemli uluslararası tüzük ve anlaşmalara imza atılmış olmakla beraber, Türkiye’de bu tüzüklerde belirtilen ölçütlere uyum ve kabul edilen kararların uygulamaya geçirilmesi konusunda bazı gecikmeler yaşandığı görülmektedir. Çağdaş koruma ölçütleri göz önünde tutulduğunda, son yıllardaki restorasyon uygulamalarındaki artan kalite ve bilimsellik kaygısına rağmen, Türkiye’de mimari koruma konusunda iyimser bir tablo çizilemez. Günümüzde, İstanbul’un Dünya Mirası olan tarihsel alanlarındaki anıtsal yapılar dahi risk altında bulunmaktadır.

Bu durum, Cumhuriyetin kurulduğu, yeni bir ülkenin temellerinin atıldığı 1923’ten bugüne geçen süreçte farklı dönemlerde farklı yoğunluklarda varolagelmıştır. Bu konuda Cumhuriyet’in ilanından günümüze katedilen sürecin incelenmesi, süreç boyunca kaybedilenlerin tespitine ve sahip olunan anıtsal yapı mirasının korunmasıyla ilgili doğru stratejiler geliştirilmesine fayda sağlayacaktır.

Binan’ın (1999, 355), 1924-1938 arasında yayınlanan İstanbul gazetelerinde yer almış olan; tarih, kültür, eski eserler, mimarlık ve mimarlar; şehir haberleri, eski eser onarımı- restorasyonu vb. konulardaki haber ve yorumlarını tarayarak sonuçlarını tablolar halinde irdelediği yazısında dönemin iki çok okunan gazetesinde anıtsal yapılarla ilgili tanıtım, koruma, vb. haber ve genel haberlerde % 34 ile hazırlamış olduğu tabloda en fazla yeri tutmakta olduğu görülür ki¹, buradan Cumhuriyetin ilk yıllarında anıtsal binaların korunmasına nispeten önem verildiği sonucu çıkabilir.

Cumhuriyetin ilk yılları için yapılabilecek bu olumlu tespite rağmen, Osmanlı Dönemi’nde anıtsal yapıların onarımlarını üstlenen vakıf kurumu da sürece dahil edildiğinde, yaklaşık 700 senelik bir koruma pratiğine sahip olan Türkiye’de anıtsal binaların korunması sorunu yönetsel ve uygulama boyutunda halen çözülmemiş olduğu bir gerçektir. Anıtsal ölçekli yapıların bugün de yanlış onarımlarla özgünlüklerini yitirmekte oldukları görülmektedir.

Koruma ve onarım eylemi, kuramı ve uygulaması ile bir bütündür. Anıtsal yapıların

¹ Binan (1999), sonrasında anıtsal yapıların tanıtım, koruma vb. haber ve yorumları ile ilgili yazıların 1931-38’de %37’ye çıktığını ve 1939-1940’da ise %49’a vardığını tablolarında şemalaştırmıştır.

korunmaları masraflı bir eylem de olsa, ulusal kültür açısından övünç kaynağı ve toplumsal hafızanın yapı taşları sayıldıkları için, anıtsal yapıların korunmalarına yönelik mali imkânları temin etmek, diğer yapı gruplarının onarımları için kaynak yaratmaya oranla daha kolaydır. Öyleyse, sorun kaynak yaratmakta değil, varolan kaynakları bu alana yöneltecek kültürel isteği, katılımı tetikleyememektedir.

Bu çalışmanın temel hedefi; Cumhuriyetin ilanından günümüze İstanbul'daki anıtsal yapıların korunması konusundaki yaklaşımları kuramsal ve uygulama boyutunda saptamak; bunları uluslararası anlaşmalar ve tüzükler çerçevesinde uluslararası yaklaşımlarla eşzamanlı olarak karşılaştırmak ve elde edilecek veriler ışığında, Türkiye'deki anıtsal yapı mirasının korunması üzerine tarihsel bir okuma gerçekleştirmektir. Bu çalışma ile genel olarak, çağdaş koruma ve onarım ilkeleri ışığında, Türkiye'nin anıtsal yapı mirasını koruma alanında sahip olduğu duruş ve bu noktaya gelirken geçen yaklaşık 90 senelik süreç içinde irdelenmeye çalışılacaktır.

Yukarıda tanımlanmış durum mercek altına alınırken, 1923'ten günümüze geçen süreçte İstanbul'daki anıtsal yapıların koruma uygulamalarının yoğunlaştığı belli dönemler saptanacak, bu dönemlerde korumayı gerçekleştiren otoritenin korumaya kuramsal yaklaşımı belirlenecek ve bu yaklaşımlar birbirleriyle karşılaştırılarak ortaya çıkan sonuçlar tartışmaya açılacaktır. Çalışmada üzerinde araştırma yapılan yapıların/yapı topluluklarının koruma uygulamalarının sorgulanması yönteminin, ileride İstanbul'daki diğer anıtsal yapılar için de kullanılması hedeflenmektedir.

Tezin kapsamında değerlendirilen örnekler yardımıyla, Türkiye'de koruma ve onarım uygulamalarından sorumlu kurumlar arasında bulunan olası farklılıkların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır.

1.2 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1973 tarihli 1710 sayılı Koruma Yasası'nda bulunan "anıt" terimi, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde (1985) "tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer binalar ile diğer yapılar ve bunların müştemilatı ile tamamlayıcı kısımları" olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın kapsamında inceleme altına alınan anıtsal ölçekli yapılar, Türkiye'de 1978 tarihinde GEEAYK tarafından belirlenmiş olan gruplandırma esasları ve

müdahale biçimlerine göre 1. grup olarak kabul edilmiş yapılardır². Üstün değerlere sahip olan bu yapı ve yapı grupları, toplumun ortak bir gereksinimini (sosyal, ekonomik, kültürel, vd.) karşılamak amacıyla inşa edilmişlerdir. Kütlesel özellikleri, malzeme ve işçilik detayları ve strüktürel bütünlüklerine özen gösterilerek korunması gerekli yapılardır (Ahunbay, 1988, ve Madran ve Özgönül, 2005, 9).

Türkiye, zengin bir mimari mirasa sahiptir. Bu mimari miras içinde, Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının başkenti görevini yapmış İstanbul'daki anıtsal binalar önemli bir yer tutmaktadır.

İstanbul'da toplumsal hafızada yer etmiş dört anıtsal bina/bina kompleksi bu tezin kuramsal çatısının oluşumuna destek olması amacıyla örnek olarak seçilmiştir. Seçilen anıtsal yapıların Osmanlı Dönemi'nden başlayarak bu topraklardaki mimari korumanın nesnesi olmuş, tüm dünya tarafından benimsenmiş yapılar olmasına önem verilmiştir.

Örnek yapıların seçimleri aşamasında bazı önkabuller yapılmış; seçilecek yapıların önkabul olarak alınan ölçütlere uygunluğu esası aranmıştır. Tespit edilen bu ölçütlerin tezin gelişimi ve sonucuna en fazla veriyi sağlayabilecek ölçütler olmasına dikkat edilmiştir.

Buna göre, seçilen yapılarda mevcut olması beklenen ölçütler:

1. Simgesellik

Kuban (2000, 47), koruma isteğinin kültürel bir istek olduğunu ve yapıtların kültürün estetik bileşenini oluşturduklarını söyler. Buna, mimari yapıtların zaman içinde estetik ötesinde simgesel bir değer kazandıklarını, kent peyzajının, toplumların tarihi kimliklerinin ve hatta kimi zaman bütün bir uygarlığın simgesi haline dönüşebildiklerini ekler.

Örneklerin tümü, İstanbul kenti silüetinin biçimlenmesinde son derece etkili oldukları gibi³, bu kentteki Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının tarihindeki önemli olayların yaşandığı, ulusal kimliği tanımlayan, toplumun büyük çoğunluğu tarafından bilinen mekânlardır. Ayrıca, tümü denizden ulaşıldığında kente kimlik katan, güçlü imgelere sahiptirler. Dolayısıyla, tarihi değerleri kadar estetik

² Günümüzde grupların belirlenmesi için güncel yasa, KTVKYK'nın 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı ilke kararıdır.

³ Topkapı Sarayı'nın tarihi yarımada içinde kazandığı silüet, Dolmabahçe'nin deniz görünümü veya görkemli kapıları ve duvarlarıyla kentlinin geçtiği yolu belirleyen, ağaçlarıyla birlikte verdiği imge, İstanbul şehriyle özdeşleşmişlerdir (Batur, Eldem, Silan, Sudalı ve Yücel, 1984).

(sembolik) değerleri de son derece gcldr.

Öte yandan, her birinin manevi değeri, en az maddi değerleri kadar ön plana çıkmaktadır. Tüm bu yapılar, ağdaş korumanın bakış açısıyla ‘somut olmayan miras’ (intangible heritage) olarak değerlendirilebilirler.

2. İşlev farklılıkları

İstanbul’da somut ve somut olmayan imaj değerleriyle ne çıkan bu dört örneğin aynı zamanda farklı işlevlere de sahip olmaları ölçütü göz önünde tutulmuştur. Dolmabahçe Sarayı ve Topkapı Sarayı, İmparatorluğa ikametgâh olarak hizmet vermiş sivil yapılardır. Bu iki saray da, Osmanlı Saray geleneğinin tarihsel süreç içindeki gelişiminin örnekleridir. Her ikisi de, Cumhuriyet’in ilanından sonra “sadece geçmişe tanıklık etmek üzere, her türlü güncel fonksiyondan arındırılmış” (zer, 1976, 33) ve müzeye dnştrlmştir.

Bu iki örnek gibi, Cumhuriyet Dönemi’nde müze olarak işlevlendirilen Ayasofya da, ikonografik bir model olarak Osmanlı İmparatorluk mimarisini de yakından etkilemiş çok katmanlı bir Bizans anıtıdır (Akyürek, 2011, 117). Uzun yıllar, önce Hıristiyanlığın, daha sonra, İslamiyetin saygın ibadet mekânlarının başında gelmiştir ve denebilir ki, bu anlamda “kentin gözbebeği” olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Dönemi’ndeki kullanımında ise, külliye niteliği kazanmıştır.

Fatih Camii, rnekler arasında fonksiyon değişmeden bugüne ulaşmış, ilk işleviyle hizmet veren tek yapıdır. İstanbul’un fethinden sonra inşa edilen ilk külliyenin camisidir. Külliye ve camisinin dinsel ve imgesel olarak her dönem İstanbul’da önemli bir yeri olmuştur. Bugün de, yoğun kullanıma sahip, önemli dini törenlerin yaşandığı bir ibadet mekânıdır. Gözlenen odur ki, kullanıcı tarafından camiye yüklenen manevi anlam, yapının fiziksel boyutunu çoktan aşmıştır. Bu da, yapının bir anıt olarak kabulünde/bir anıta dönüşmesinde rol oynayan önemli bir etkendir.

Örneklerin tümünün farklı işlevlere sahip olması uygulanan restorasyonların işlevlere göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını sınamak için bu çalışmaya bir fırsat sunmaktadır.

3. Farklı kurumlar tarafından sahiplenilmek

Bu alışma kapsamında ele alınan yapıların tümü Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet tarafından sahiplenilmektedirler. Cumhuriyet Dönemi’nde farklı kurumların örgütlenmesiyle birlikte bu yapıların malsahiplerinin devletin otoritesi altında çeşitlenmiş olduğu görülür. Dolmabahçe Sarayı (Müzesi), TBMM’ye bağlı Milli

Saraylar Daire Başkanlığı tarafından sahiplenilirken, içinde bulunduğu külliye ile birlikte Fatih Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır. Ayasofya ve Topkapı Sarayı ise, günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı iki müzedir.

Koruma uygulamalarındaki bilimselliğin sınanmasında uygulamanın gerçekleştirildiği tarihte uluslararası düzeyde kabul görmüş mimari koruma ilkeleri esas alınmıştır⁴. İncelenen örneklerde bu kriterlere uyulmadığı durumlarda, Türkiye'de bu kriterlerin bilinip bilinmediği ve Türkiye'nin bu kriterlerin içinde bulunduğu uluslararası anlaşmalarda taraf olup olmadığı sorgulanmıştır. Mevcut kaynaklar aracılığıyla, mimar korumada söz sahibi olan devlet kurumları ve çalışanlarının meslek hayatlarında bu kriterlerle tanışmış olup olmadıkları incelenmiştir.

Tezin inceleme altına aldığı dönemin tarihsel arkaplanını incelemek ve etkilerini analiz edebilmek amacıyla Tanzimat'ın ilanı öncesi ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki koruma yaklaşımları irdelenmiştir. Bu dönem Osmanlı topraklarında arkeoloji ve müzecilik gibi mimari korumanın gelişmesine destek olan diğer disiplinlerdeki çalışmaların varlığına dikkat çekilmiş ancak araştırmanın ana ekseninden çıkmamak adına bu konu ayrıntılı olarak irdelenmemiştir.

1920'den günümüze yürütülen koruma çalışmalarında çeşitli kırılma dönemleri saptanmış ve bu dönemlerin hepsi kendi içlerinde 'kurumsallaşma', 'uygulama' ve 'kuram' başlıkları altında incelenmiştir. Buna göre, çalışma, Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayıp günümüze dek devam eden zamansal bir çerçeve içinde ele alınmıştır. 1920-1923 Büyük Millet Meclisi dönemi, kurumsallaşma boyutunda görülen bazı önemli faaliyetler dolayısıyla dönem araştırmasının başlangıcı olarak saptanmıştır. 1923-1951 arası dönem yeni kurulan Cumhuriyetin ülküsü çerçevesinde yeni ulusun inşasına denk gelen aralıktır. Bu dönemde mimari koruma alanına dönemin ruhunu yansıtacak şekilde fazla önem verilmemiştir. Bunun sebepleri bölüm içinde tartışmaya açılmaktadır. Bu dönem Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ulusal koruma otoritesi olarak eksikliği hissedilen bir heyetin, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kuruluşuyla kapanmaktadır. 1951'de GEEAYK'ın kuruluşu ile Cumhuriyetin koruma alanındaki ilk yasal düzenlemesi

⁴ Tezin başlangıç bölümünde çağdaş koruma ilkeleri ve uluslararası koruma kuramının günümüze kadar olan gelişimi aktarılmıştır. Bu tarihçe, Türkiye'de gerçekleştirilen mimari koruma uygulamalarının bilimselliğinin sınanması konusunda ışık tutan bir araç olmuştur.

olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanununun 1973'teki ilanına kadar geçen süre bu dönemi takip eden bir başka dönem olarak ele alınmıştır. Türkiye'de artık çok partili siyasi yapılanma söz konusudur ve koruma alanındaki gelişmeler de sosyo-politik gelişmelere paralel olarak şekillenmektedir. Bu dönemde İstanbul'daki anıtsal yapıları tehdit eden bazı imar faaliyetleri hız kazanmıştır. 1973-1983 yılları arasında Eski Eserler Kanunu çerçevesinde bir takım koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bir yandan da artan nüfus yoğunluğuyla İstanbul'un mevcut tarihi dokusuna uyum sağlayamayan ve kentteki mimari mirası yok edici etkiye sahip yeni bir kentleşme anlayışının kente tekrar hakim olduğu görülmüştür. 1983'te Eski Eserler Yasası terk edilerek bugün de geçerliliğini koruyan Koruma Kanunu'nun kabul edilmiştir. 2863 sayılı Koruma Kanununun kabulüyle başlayıp günümüze kadar gelen bu son dönem tezin zamansal sınırını da belirlemektedir. 2000'lerden sonra Avrupa Birliği'ne dahil olma çabalarının da bir sonucu olarak bu dönemde koruma alanına dahil olan yeni yasalar ve giderek artan bir hızla söz sahibi olan yeni kurumlar dikkat çekicidir.

Türkiye'nin koruma tarihini mercek altına almayı hedefleyen bu çalışmanın mekânsal sınırı, İstanbul olarak belirlenmiştir⁵. Örneklerin İstanbul'dan seçilmesinin sebebi Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sayısı ve özellikleri itibarıyla, İstanbul'daki anıtsal yapıların her dönem ilgi gösterilen ve onarılan yapılar arasında bulunmalarıdır.

Tez kapsamında incelenen Topkapı Sarayı Müzesi onarımları için, Dr. Ümran Karahasan'ın "Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları" başlıklı doktora tezinden (2005) yararlanılmış ve onarımlarda tercih edilen restorasyon yöntemleri tarafımdan hazırlanan tablolara yansıtılmıştır. Saray yapılarının Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları irdelenirken yapıların tümünün aktarılmasındaki zorluk sebebiyle bir elemeye gidilerek, her on yıllık dönem için o döneme en çok iz bırakmış ve veri sağlayabilecek onarımlar seçilmiş ve bunların ışığında koruma alanındaki dönemsel yaklaşımlar aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak, tablo çalışmasında Saraydaki tüm yapıların restorasyon yaklaşımları irdelenmiştir.

Yine tez kapsamında ele alınan Ayasofya restorasyonları için, Dr. Fırat Diker'in "Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar" başlıklı doktora tezi birincil

⁵ Binan (2011, 57), mimari koruma alanında Türkiye için modern anlamda bir tarih yazılması gerekirse, bunun önemli bir bölümünde sahnenin İstanbul olacağını belirtir.

kaynak olarak kabul edilmiştir.

1.3 ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında, konuyla ilgili yazılmış lisansüstü tezlerinden faydalanılmıştır. Türkiye'nin kültür mirasının korunması çerçevesinde yapılmış bu çalışmalar incelenen konudan farklı, ancak ona yardımcı araştırmalardır.

Nur Altınıyıldız, İpek Durukan, Elif Örnek Özden, Tuba Akar'ın doktora tezleri; Fügen Baykal'ın y. lisans tezi, teze ilgili kuramsal altyapıyı oluşturmada yardımcı olmuşlardır. Daha önce de belirtildiği gibi, Fırat Diker ve Ümran Karahasan'ın doktora tezleri, seçilen iki örnekle ilgili koruma ve onarım müdahalelerinin tespit edilmesinde temel referans olarak kullanılmışlardır.

Tezlerin yanısıra, Sema Doğan'ın (2011) "Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847-1858)" başlıklı çalışması Ayasofya'nın koruma uygulamalarının ortaya konulması sırasında faydalı olmuştur. Ayasofya onarımlarıyla ilgili bilgiler için 'Ayasofya Müzesi Yıllıkları'nın; Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu restorasyonlarının tespiti için ise, farklı yayınlardaki araştırma ve makalelerin yanısıra kendisi de bir Milli Saraylar çalışanı olan Dr. Jale Beşkonaklı'nın doktora tezi çalışması ve Saray'ın Cumhuriyet Dönemi'ndeki kullanımına dair bilgi verebilecek kişilerle yapılan sözlü görüşmelerin katkısı büyüktür. Milli Saraylar'ın restorasyon çalışmalarında izledikleri tutum ve teşkilatlanma sistemi için, Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın süreli yayınları olan 'Milli Saraylar Bülteni' ve 'Milli Saraylar/MS' dergilerinden yararlanılmıştır. Milli Saraylar Sempozyumu (1984) ve Dolmabahçe Sempozyumu'nda (2006) verilen tebliğler, hem Milli Saraylar tarafından gerçekleştirilen onarımların niteliğini, hem de Daire Başkanlığı'nın kurumsal yapısını ortaya koyan önemli bilgiler olarak tezde kullanılmıştır. Fatih Camii Cumhuriyet Dönemi onarımları için, İstanbul 4 No'lu KTVKK ve İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü arşivleri taranmıştır. Ayrıca, 2008-2011 onarımları, bizzat yerinde takip edilmiş, bu dört yıllık sürecin çeşitli dönemlerinde Fatih Camii 2008-2011 Restorasyonu Bilim Kurulu üyesi Prof. Dr. Oğuz Ceylan ve şantiye şefi mimar Tuğba Keleş'le restorasyonun içeriğiyle ilgili kişisel görüşmeler yapılmıştır. Topkapı Sarayı yapılarının onarımları için Ümran Karahasan'ın doktora tezinin yanısıra, Tahsin Öz'ün, Selma Emler'in ve Mualla Eyüboğlu Anhegger'in Saray'da gerçekleştirmiş oldukları onarımları anlattıkları uzun makaleleri ve kitaplarından

faýdalanılmıştır.

Kurumsal arşivler araştırmacıya yeterince açık olmadığı için, koruma uygulamalarının tespitinde bazı güçlükler yaşanmıştır. 1923-1940 arası gerçekleştirilmiş olan restorasyon çalışmalarıyla ilgili hemen hemen hiçbir özgün kaynağı ulaşamamıştır. Bunun nedeni, bu dönem az sayıda onarım yapılmış olması ve yapılanların da kayıt altına alınmamış olması olabilir. Bu dönemdeki restorasyonlar genel olarak o yıllara ait makalelerden takip edilmeye çalışılmıştır. Yine, 1940-1950 arası uygulanan restorasyonlarla ilgili yeterince özgün yazılı kaynağı ulaşamamıştır. Bu yıllardaki onarımlar incelenirken daha çok onarımı gerçekleştiren kurumun arşivindeki fotoğraflardan faydalanılarak yorumlanmışlardır.

2. MİMARİ KORUMA KAVRAMI VE UYGULAMALARININ TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

2.1 DÜNYADA KORUMA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Dünyada onarım tarihinin uygarlık ürünlerinin tahribi ile başladığı kabul edilebilir (Madran, 1988). Kültür varlıklarını koruma girişimleri zaman içinde bunların tahribatına birer tepki olarak doğmuştur (Yerasimos, 2005, 41).

Tarih boyunca, anıtlar sembolik anlamları yüzünden bir sonraki kuşaklar tarafından korunmaları zorunlu varlıklar olarak kabul edilmişlerdir (Orbaşlı, 2008, 16). Aygen (1996, 43), korumanın temellerini korunacak yapıtı üreten veya üretilmesini sağlayan erkin kendi ürününün tahribatının önüne geçme ve kalıcılığını sağlama çabalarına dayandırır ve örnek olarak, Pers kralı Dara (M.Ö. 6. y.y.)'nin Persepolis'te bulunan *"..sen ki gelecek günlerde kayalara oyduğum bu kitabeyi göreceksin, -ki buradaki insan suretlerini bozma ve tahrip etme- tohumun olduğu sürece onların hasar görmeden korunmasını sağla.."* sözlerini içeren yazıtını verir.

Anıtların korunmasıyla ilgili kaygılar, Helen kültüründen de gerilere uzanmaktadır. Ancak, ilk olarak Romalılar'ın hukuklarında eski eserlerin korunması için maddeler koymuş oldukları bilinir (Çeçener, Danışman, 1973, 18). Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte pek çok Roma Dönemi tapınağı ve bazilikası kiliseye dönüştürülerek kullanılmaya devam ederken, diğer yapıların yıkıntıları kullanılmaya hazır yapı malzemesi olarak değerlendirilmişlerdir (Orbaşlı, 2008, 16).

Koruma tarihinde bir döneme duyulan aşırı ilginin diğer dönemin eserlerinin tahribiyle sonuçlandığı görülmektedir. Roma Dönemi'ni takip eden Ortaçağ'da, eski eserler adeta sahipsiz kalmışlardır. Ortaçağ sonrası, Avrupa'da Kilise'nin tartışılmaz otoritesi zayıflamış ve antik döneme olan ilgi giderek artmıştır (Aygen, 1996, 45). Yeniçağ'da, 1624 yılında Danimarka, İsveç ve İtalya papalık kararı ile eski eser ihracını yasaklamış, Danimarka ve İsveç saray, kale ve harabelerin korunması için önlem almışlardır (Çeçener, Danışman, 1973, 18). Batı Avrupa ülkelerinde önceki nesillerin ürünlerini görerek insanlığın evrimini yorumlamak fikrini temel alan koruma kavramının (İtalyan) Rönesans'la başlayan hümanist düşüncenin⁶ bir ürünü

⁶ Hümanizmin kurucusu olarak da kabul edilen, filozof ve şair F. Petrach (1304-74), 1337'de Roma'ya yaptığı seyahatte eski görkemli yapıların çoğunun yıkıntı olarak görmekten çok etkilenir ve antik döneme duyduğu ilgiye paralel olarak, bu kalıntıların korunmasının önemini belirtir. Petrach,

olmasına (Yerasimos, 2003) ve bunun öne çıkardığı antik kültürün değerli kılınışına dayandırılmaktadır (Jokilehto, 1986, 6 ve Yerasimos, 1995). Bu dönemde antik eserler ders alınmakta ve yeniçağa uyarlanmaya⁷ çalışılmaktadır. Floransalı L. B. Alberti (1404-72),⁸ yeninin kaynaklarının, anıtsal antik dönem yapıları olduğunu belirtmekte; tarihi binaları sahip oldukları üstün mimari nitelikleri ve tarihsel değerleri nedeniyle korunmaya değer bulmaktadır. ‘Yapı Sanatı Üzerine On Kitap’ adlı eserinin onuncu ve son kitabı olan ‘Binaların Restorasyonu’nda mimarlara değerli binaların rölövelerini çıkarıp, yapısal özellikleri üzerinde çalışmayı salık vermektedir (Özaslan, 2010, 7).

Rönesans sonrası, 15. ve 16. yüzyıllarda, papaların çıkardığı emirnamelerde genellikle sanat değeri taşıyan eserler ve Roma devri kalıntılarının korunmasıyla ilgili hükümler yer almaktadır. 17. yüzyılda İsveç, Danimarka gibi ülkelerde kabul edilen kral iradeleri⁹, tarihi yapıları kapsasa da, daha çok taşınır eserlerin korunmasıyla ilgilidir (Akçura, 1973, 13).

Avrupa’da Rönesans ve Reform’un hazırladığı Aydınlanma Çağı’nda insana ve insanın geçmişte ürettiklerine duyulan ilgi artmış; 17. ve 18. yüzyıllarda ilk anıt tasnifleri ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda eski esere duyulan ilginin artmasıyla ilk müze fikri gelişmeye başlamıştır. 18. yüzyılda, İtalya’da Pompei ve Herkulaneum’un kazılması arkeoloji ilminin gelişmesine büyük katkılar sağlamış; kazılarla gelişen tarih anlayışı, korumaya yeni bir boyut kazandırmıştır¹⁰.

Arkeoloji ilminin kurucusu kabul edilen J. J. Winckelmann (1717-1768)’ın, Pompei’deki kazıları sonrası yaptığı çalışmalar¹¹, Batılı aydınları etkilemiş ve bunun sonucunda Batılı burjuvazinin eski eser elde etme arzusu artmıştır (Cezar, 1971 ve Özet, 2003). Avrupalı asilzadelerin Helen ve Roma eserlerine gösterilen ilgi sonucu tarihi eserlerin korunması konusunda önlemler almaya başladıkları görülür (Akçura,

kendisi de, bazı taşınabilir eserlerin koleksiyonunu yapmaktadır (Özaslan, 2010).

⁷ Bu konuda mimarlık alanında en iyi örnekleri İtalyan Rönesans mimarı A. Palladio (1508-1580) vermiştir.

⁸ Alberti, antik dönemden sonra yazılan ilk mimarlık kitabının yazarıdır.

⁹ İsveç’te 1666’da “tarihi anıtlar ve antik eserler bildirisi” ilan edilmiştir (Aygen, 1996).

¹⁰ Choay (2001), zamanın Batılı tarzda tahayyülünün özümsemesinin evrensel tarih anlayışını, müzenin benimsenmesini ve geçmişin tanıkları olan anıtların korunmasını beraberinde getirdiğini söyler.

¹¹ Winckelmann, sanat tarihi alanında yazdığı kitabıyla antik dönem sanatını kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Kitabın o dönemde eski eserlerin birer yığın olmaktan çıkıp bilgi nesnelere haline gelmelerinde önemli payı vardır. Bu yayın, Avrupa’da güzel sanatlar akademilerinin yaygınlaşmasını sağlarken sanatçı ve sanat nesnelere de toplumsal statülerini arttırmıştır.

1973).

1789 Fransız Devrimi, koruma tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu tarihten sonra Avrupa’da kiliseler, şatolar, saraylar gibi burjuvazi ve kraliyete ait yapılar, hatırlanması arzu edilmeyen bir geçmişin sembolü olarak görülmeye başlanmış ve saldırıya uğrayarak yıkılmışlardır. Yıkımlardan bir süre sonra, bu yapıların yeni oluşan uluslar için olan önemleri vurgulanmaya ve korunması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır (Özaslan, 2010, 9)¹². Bonelli (1966, 194), Fransa Ulusal Anlaşması’nın anıtların korunmasından bahseden maddesiyle birlikte 1794 tarihinden itibaren bugünkü modern anlamıyla mimari restorasyondan söz edilmeye başlanabileceğini söyler ve restorasyon hakkındaki ilk fikirlerin strüktürleri özgün parçalarını veya reproduksiyonlarını kullanarak iki farklı malzeme arasında fazla bir fark yaratmadan yeniden kurma ilkesine dayanmakta olduğunu belirtir. Başta Roma’da olmak üzere tüm Avrupa’da 19. yüzyılın ilk 30 yılında antik dönem anıtlarının restorasyonları, bu kritere uyularak gerçekleştirilmiştir.

18. yy. sonu, 19. yy. başında benimsenen Romantizm ve Tarihselcilik (Historisizm) akımları, Avrupa kültüründe geçmişe bakmayı, geçmişten esinlenmeyi vurgulamış ve milliyetçiliğin gelişmesine ön ayak olmuştur (Kuban, 2000). Akın (1993, 237), “Historisizm çağı” olarak nitelendirdiği 19. yüzyılda Avrupa’da arkeolojik kazıları maddi olarak destekleyen büyük sermaye sahiplerinin varlığından bahseder. Bu destek, aristokrasiye karşı, burjuvazinin kendine bir tarih ve toplumsal saygınlık kazandırma isteğine dayandırılabilir. Tarihsel dönemler arasında bir üstünlük görülmeden korunacak mirasın restorasyon yöntemlerine odaklanan bu yeni yaklaşım, korumanın özerk bir tartışma ve eylem alanı olarak gelişmesini sağlamıştır.

Kuban (2000), 1818 Hesse-Darmstadt Dükü’nün kararnamesini¹³ Batı Avrupa’daki

¹² Fransız Devrimi’ni takiben gelişen ulus kavramı ile biçimlenen tarihselcilik akımıyla, tarihsel sanat yapıtları ve binaların belli bir kültür ve ulusal kimliği yansıtan, bu nedenle de, korunmaları gereken özgün değerlere sahip oldukları kabul edilmiştir (Jokilehto, 1999, 17).

¹³ Belgede özet olarak şu ilkeler yer alır:

Mimarlık yapıtları tarihin en önemli belgeleri arasındadır.

Tarihi ve sanatsal değerleri olan bütün yapıların, içlerindeki diğer sanat yapıtlarıyla birlikte envanteri yapılmalıdır.

Tarihi yapıtların en önemlileri ve en kötü durumda olanlarının rölöveleri yapılmalı ve müzelerde saklanmalıdır.

Yapılar Yüksek Kurulu bu envanteri hazırlamak ve korunmalarına ilişkin tavsiyelerin yapmakla görevlidir.

Bu yapıların yıkılma ya da değişimleri Yüksek Kurul’un onayı ile olur.

Kazılar sırasında çıkan eski kalıntıların korunması çalışılacak ve durum Yüksek Kurul’a

en eski resmi koruma yasası olarak kabul eder. Earl (2003, 42) ise, 1815'te Karl Friedrich Schinkel (1781-1841)'in Prusya hükümetine savaşlarda hasar gören Ortaçağ kalıntıları hakkında yazdığı raporu; 1834'te Yunanistan Krallığı'nda kabul edilen ilk Yunan anıt koruma yasasını ve Fransa'da 1830'da ülkenin yeni Eğitim Bakanı'nın tarihi yapılar için görevli bir müfettiş atamasını Avrupa'da koruma alanındaki kayda değer ilk girişimler olarak görmektedir.

Eski eserler, Fransa'da ilk kez 1837 yılında özel bir kanunla devlet eliyle koruma altına alınmıştır. Endüstri Devrimi sonrası, ülkede kapsamlı ve sistemli koruma çabalarının başlamasıyla Tarihi Eserleri Koruma Kurulu (*Comission des Monuments Historiques*) kurulmuştur (Akçura, 1973, 13). Bunu takiben, 1887'de ülkede 'Tarihi Anıtlar Kanunu' kabul edilmiştir.

Fransa'yı takiben Avrupa'da pek çok ülkede ilk kapsamlı koruma yasaları çıkarılmaya başlanmıştır. Koruma alanında bir ilk olarak tespit, tescil ve sınıflandırma işlemleri, koruma amacıyla kamulaştırma ve özel mülkiyetin sınırlandırılabilmesi¹⁴ gibi çalışma konuları belirlenmiştir. Korumayla ilgili ilk sivil örgütlenmeler kurulmaya başlamıştır (Akçura, 1973). 1826'da İngiltere York'ta bir grup kentlinin kurmuş olduğu koruma grubu, Ortaçağa ait kent surunun belediye tarafından yıktırılmasını önleyecek kamuoyunu oluşturabilmiş ve Yorklular'dan para toplayarak suru onartmıştır (Aygen, 1996, 43).

Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Endüstri Devrimiyle beraber artan ve barınma ihtiyacı içinde olan nüfus, kentlerdeki tarihi nitelikli fiziksel dokuyu tahrip etmeye başlamışlardır. Geçmişe ait binalar devrimin çizmiş olduğu yaşam tarzına zıt düşünce akımlarının beslediği bir tarih bilinci içinde, içinde buldukları bağlamdan kopuk, tek başlarına ele alınarak onarılmaya başlamışlardır¹⁵. Daha çok Ortaçağın feodal ve dini kökenli yapılarının ele alındığı bu yüzyılda farklı onarım tutumları, günümüz onarım biliminin temelini oluşturacak zengin tartışmalara yol açmıştır (Akçura, 1973).

bildirilecektir.

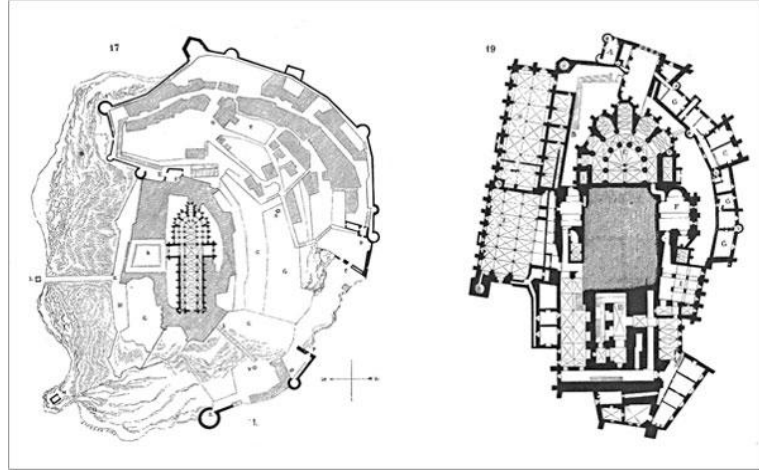
Yazılı olarak kendilerine dağıtılan bu envanterdeki yapıların korunması bütün kamu kurumlarının görevidir (Kuban, 2000).

¹⁴ Jokilehto (2007), 18. ve 19. yy.da korunacak kültür varlıklarındaki değerlerin tanımı ve mirasın toplum için öneminin tartışılmaya başlandığını söyler. Filozof Nietzsche (1844-1900) de, bu dönemde değerlerden söz etmiştir. Değerler, zaman içinde toplumun bir ürünü haline gelmiş ve korumada aranacak kriterleri oluşturmuştur.

¹⁵ Tanyeli (1979), 19. yy. Avrupa'sında korumanın, kültürel mirasın saklanması değil, dünün bugün de yaşatılması biçiminde görüldüğünü söyler.

1830-1870 arası Fransa'daki her anıt, eserin bireysel kimliğini birleştiren ve farklı dönemleri yok eden bir "stilistik ünite/birim" olarak kabul edilmiş ve restorasyonun temel görevi stilistik bir birlik kurmak olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, 'yeniden yapım'ları ve birbirine benzer diğer anıtlara dayandırılarak üretilen stilistik benzetmeleri beraberinde getirmiştir (Bonelli, 1966).

Bahsedilen dönemin en önemli aktörü olan mimar Eugène Viollet le-Duc (1814-1879), Fransa Tarihi Anıtlar Bürosu'nun yöneticisi görev yaptığı sırada çok sayıda Ortaçağ yapısının onarımını üstlenmiştir. Viollet le-Duc, 1870'e kadar yirmi yıl anıtsal gotik kilise ve şatoların¹⁶ restorasyonlarını yürütmüştür. 'Teknik' açıdan oldukça başarılı olan bu restorasyonlar, mevcut özgün detayların kaybolmasına sebep oldukları için daha sonra kuramsal tartışmalara konu olmuşlardır (Ahunbay, 1996, 12).

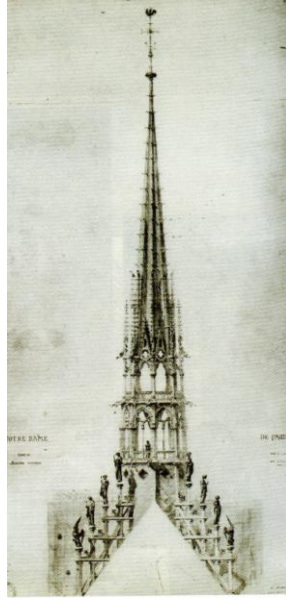

Şekil 2.1 19. yy.'da Viollet le-Duc'ün restorasyonunu gerçekleştirdiği yapılarından biri olan Mont-Saint Michel Manastırı'nın vaziyet planı ve planı, Normandiya-Fransa.

Kaynak: <http://rosslangdon.com/?m=200707> .

Viollet-le-Duc'ün restorasyon anlayışı, yapının üslupsal bütünlüğünü korumak adına yapının yıkılmış yerlerinin yeniden inşa etmek ve tasarlanıp uygulandığı ilk biçimine geri getirmek üzerine temellenmektedir. Mimar, restorasyonlarında zamanın yapı üzerinde bıraktığı patinayı yok sayarak farazi bir estetik bütünlük yaratmaya çalışmıştır (Orbaşlı, 2008, 52). Gotik bir ülkeye kavuşma arzusuyla gerçekleştirilmiş olan bu restorasyonlar, tarihi gerçekliği değiştiren ve özgün malzemenin kaybına sebep olan öznel yorumlardır (Kuban, 1970).

¹⁶ Bu yapılardan bazıları, Vezelay Madeleine Kilisesi, Pierrefonds Şatosu ve Carcassone Surları'dır.

2.2 Notre Dame Katedrali Transept Kulesi, Kaynak: Tanyeli, G., 2007.

Viollet le-Duc'ün üslupsal bütünlüğü korumak amacıyla gerçekleştirdiği müdahaleler, yapıyı onarmaktan çok yeniden inşa etmeye varmıştır. Benzer yaklaşımla gerçekleştirilen uygulamaların zamanla tüm Avrupa'da hakim olmaya başladığı görülür (Özaslan, 2010).

1840'larda İngiltere'de başta Ortaçağ yapıları olmak üzere, tarihi yapıların restorasyon ve koruma ilkeleri konusunda tartışmalı bir ortam bulunmaktadır. Uygulamacı ve kuramcılar kendi aralarında restorasyon ve anti-restorasyon yandaşları olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Böyle bir ortamda yaşayıp ürün veren Viktoryan dönemi mimarı Sir Gilbert Scott (1811-1878)¹⁷, gerçekleştirmiş olduğu restorasyonlar nedeniyle sıkça Viollet-le-Duc ile karşılaştırılmıştır (Jokilehto, 1986, 298-299). 31 yaşındayken dönemin hakim sosyal grubu olan Cambridge Camden Cemiyeti'ne¹⁸ katılan Scott'ın restorasyonlarında aldığı kararlar Camden

¹⁷ İngiliz mimarın kendi döneminde restore ettiği önemli yapılar arasında Westminster Katedrali, Ely Katedrali, Chester Katedrali, Salisbury Katedrali, Durham Katedrali, St. Nicholas Katedrali'nin de bulunduğu yirmiden fazla katedral ve St. Pancras Oteli, Albert Anıtı gibi önemli eserler sayılabilir. Mimarın sayıca 800'e yakın restorasyonu bulunmaktadır (Jokilehto, 1986, 185 ve 298).

¹⁸ 1845'te Londra'ya taşındıktan sonra daha sonra Eklezioloji Cemiyeti (Ecclesiological Society) olarak bilinen Cambridge Camden Cemiyeti, Cambridge Üniversitesi öğrencileri tarafından 1839 senesinde "Gotik Mimari ve kiliseyle ilgili antik eşyaların araştırılmasını" teşvik amacıyla kurulmuş, bilgiye önem veren bir cemiyettir. Kilise inşa edenlere planları üzerine tavsiyeler veren, İngiltere'de Ortaçağ üslubunda kilise mimarisine dönüşü savunan cemiyetin etkinlikleri aylık olarak yayınladıkları "The Ecclesiologist" dergisinde sunulmaktadır. Derneğin en etkin olduğu dönem olan 1840'larda, İngiltere Kilisesi'nin başpapazı, Cambridge Üniversitesi dekanları ve meclis üyelerini de içeren 700'den fazla üyesi bulunmaktadır. Dernek ve yayınlarının İngiliz kiliselerinin 19. yüzyıldaki tasarımları üzerinde önemli etkileri olmuştur (Jokilehto, 1986, 182).

ilkelerinin genel çizgisindedir. Scott, koruma anlayışı olan “sadık restorasyon”u¹⁹ bir seri halinde yazdığı makalelerde açıklamıştır²⁰.

Scott’ın “sadık restorasyon” olarak isimlendirilen yaklaşımının özünde, özgün malzeme veya zaman içinde gelişen yapısal biçim yerine özgün tasarıma saygı ilkesi ön plandadır. Buna göre, restorasyon öncesi yapılan iyi bir belgeleme ve arkeolojik kanıtlarla -eğer, bunlar yoksa, bölgede benzerler üzerinde yapılacak anolojik bir çalışmayla- gerçekleştirilen restorasyon uygulaması makul kabul edilmektedir (Fawcett, 1976, 75 ve Jokilehto, 1986, 304).

2.3 Sir G. Scott’un restore ettiği St. Pancras Oteli, Londra, Kaynak:

<http://www.carolinebanks.co.uk/?p=772>

anıtın sahip olduğu biçimin adeta ‘dini bir saygı ile’ korunması gerektiğini savunan “romantik restorasyon”la anıta kapsamlı müdahaleyi öngören “stilistik restorasyon”nun eşzamanlı geliştikleri görülür. Bonelli (1966), romantik restorasyon görüşünün içten olmak için tutkulu bir arzu; onarılacak anıt için adeta marazi bir aşk ve buna bağlı olarak insan eliyle yapılan müdahaleye karşı bir nefret içermekte olduğunu söyler. Bu akımının öncülerinden İngiliz sanat eleştirmeni John Ruskin (1819-1900)’in sözü ülkede bu döneme hakim olmaya başlayan koruma anlayışını da özetler: “Restorasyon! Restorasyondan konuşmayalım. Baştan sona yalandır, o. Anıtlarımıza iyi bakalım, o zaman restorasyona gerek kalmayacaktır. Zamanında çatıya konan birkaç kurşun levha, su borusundan zamanında alınan birkaç yaprak ve

¹⁹ İngilizce orjinal terim, “faithful restoration”dır (Çeviri: B. S. Coşkun).

²⁰ Pevsner, N., “Some Architectural Writers of the Nineteenth Century” (Oxford University Press, 1972, İngiltere, 171’den aktaran Jokilehto, 1986, 301).

*dal hem çatıyı hem de duvarları tahripten kurtaracaktır*²¹ (Yücel, 2006).

Ruskin, tanınmış kitapları “The Seven Lamps of Architecture” (1849)²² ve “Stones of Venice”te geçmiş zamanı takdir ederken tarihi binaların değerlerine duydu hayranlığı yansıtmaktadır. Ruskin, anıtın ruhunun ve üzerinde bulunan izlerin bozulmadan geleceğe aktarılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre zamanın nesne ve yapılar üzerinde bıraktığı izler korunması gerekli varlığın en değerli yanlarıdır.

1877’de John Ruskin ve William Morris (1834-1896)’in²³ öncülüğünde bir grup, İngiltere’de koruma alanında Tarihi Yapıları Koruma Derneği’ni / Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB)’ı kurmuştur (Erder, 1975). SPAB ya da, ‘anti-scrape society’ (restorasyon karşıtı hareket)nin genel yaklaşımı, varolan yapı stoğunun özgünlükleri bozulmadan değerlendirilmesi ve sürekli bakımla ayakta kalmalarının sağlanmasıdır (Jokilehto, 2007, 124-126 ve Özasan, 2010). William Morris, malsahipleri ve kullanıcılara “günlük bakımla yıpranmaktan uzak kalınabileceğini” salık vermiştir (Orbaşlı, 2008, 105).

SPAB tarafından başlatılan koruma hareketi, İngiltere’de National Trust’ın 1885 yılında kurulmasıyla uygulama alanına aktarılmış ve cemiyetin görüşleri zaman içinde İtalya, Yunanistan ve hatta Hindistan’da bile yandaş bulmuştur (Beşkonaklı ve Ersen, 2011, 4).

Almanya’da da İngiltere’yle hemen hemen eşzamanlı benzer koruma kuramlarının geliştirilmiş olduğu görülür. 1901 yılında, sanat tarihçisi Georg Gottfried Dehio (1850-1936), Ruskin ve Morris’in koruma anlayışını savunmakta ve konservasyonun somut olarak uygulanmasının olanaksız olduğu durumlarda sınırlı bütünleme ve yeniden yapımların mümkün olabileceğini söylemektedir (Omay Polat, 2008, 12-14). Nitekim, Dehio kendi döneminde Heidelberg Kalesi’nin yeniden yapımına karşı durmuş ve bu örnekten yola çıkarak geliştirdiği söylemiyle Almanya’daki modern koruma hareketinin öncülüğünü yapmıştır. Dehio, eleştirilerinde özgünlük, yapının

²¹ Orjinal metin için bkz., Ruskin, J., 1989, The Seven Lamps of Architecture’ın içinde ‘The Lamp of Memory’ bölümü, Dover Publications, İngiltere. Ruskin, sözkonusu bölümde tarihsel yapılarla ilgili görüşlerini aktarır ve “Geçmişten öğrenmek, gelecekte hatırlanmak istiyorsak belleksiz olmaz”, der ve mimara görevler biçerek, “mimar, yarının mimarlık mirasını yarattığını düşünerek tasarım yapmalı”, diye yazar.

²² Kitabın ismi, ‘Mimarlığa Işık Tutan 7 İlke’ olarak çevrilebilir (çeviri için öneri: Deniz Mazlum, 2008).

²³ İngiliz şair, ressam, sanat yazarı ve tasarımcı William Morris, yaşadığı dönemde el sanatlarını yeniden canlandırma, kullanılan malzemeye sadık kalarak işlevsel nesnelere tasarlama ilkeleri olan Sanatlar ve Zanaatlar (Arts and Crafts) akımının öncülüğünü yapmıştır.

taşıması gereken patinanın değeri, harabe estetiği gibi konulara değinmiştir (Jokilehto, 1986, 378).

Mimari koruma düşüncesinin gelişmeye başladığı dönemlerde sadece anıtsal ölçekli binalara önem verilmekte olduğu görülür (Yerasimos, 2003). Yerasimos (2003), bunu ulus-devletin inşasıyla ilişkilendirir. Ulusun varlığına tanıklık eden anıtlar 19. yüzyılda Avrupa'da milli miras olarak benimsenmeye başlanmıştır. Avrupa'daki devletlerin ulus-devlet olma süreçleri uzun bir döneme yayıldığı için, kendi toprakları üzerinde bulunan kültürel miras da zamanla millileştirilip özümsemiştir. 19. yüzyılın sonunda, önemli anıtları korumak amacıyla çevrelerini boşaltarak bu yapıları park ve bahçelerin ortasında sergileme eğilimi yandaş bulmuştur. Haussmann'ın Paris'te açtığı geniş bulvarlar, yoğun dokulu kentsel alanları ve dar sokaklardan algılanan Notre Dame Katedrali'nin çevresindeki kentsel dokunun büyük bir kısmını yoketmiştir (Orbaşlı, 2008, 17). Bu uygulama, Roma dışındaki diğer büyük İtalyan kentlerinde de benimsenmiş ve uygulanmıştır (Jokilehto, 1999, 207).

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, koruma olgusunun geliştirilmiş olan kuramlar ve gerçekleştirilen uygulamalar ışığında, ölçek, kapsam ve içerik yönünden genişleyerek yeni bir boyut kazanmış olduğu görülmektedir (Ahunbay, 1997, 1368).

20. yüzyıl başında, Avusturya-Macar İmparatorluğu'nda bulunan Merkezi Kurul'un baş konservatörü olan sanat tarihçisi Alois Riegl (1857-1905)²⁴, "Modern Anıt Kültü: Nitelik ve Kaynakları" başlıklı makalesinde anıtları tasarlanmış ve tasarlanmamış anıtlar olmak üzere iki gruba ayrılmış ve tasarlanmış anıtlar, temsil amacıyla yaratılmış sanat ürünleri; tasarlanmamış anıtları ise, dönemin gerekliliğini karşılamak amacıyla inşa edilmiş, sonraki dönemlerde sahip oldukları tarihi değer nedeniyle anıt statüsü kazanmış yapılar olarak tanımlamıştır. Riegl, bu çalışmasında kültürel mirasın değerler sistemini inceleyerek ve bu değerlerin birbirleriyle çatışan ve iç içe geçen ilişkilerini²⁵ ortaya koymaya çalışmıştır (Omay Polat, 2008, 12-13).

²⁴ Alois Riegl'in 48 yıllık kısa ömründe, sanat tarihi alanına katkıları büyüktür. Riegl, Viyana Üniversitesi'nde akademisyen olarak çalışmış ve sanat tarihi alanında yayınlar yapmıştır. Ayrıca, 1903'te koruma kuramında önemli bir yere sahip olan ve özellikle modern mirasın korunmasının kuramsal altyapısının kurulmasında bir başvuru kaynağı niteliğindeki makalesi, "Modern Anıt Kültü: Nitelik ve Kaynakları (*Der moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung*, Vienna: W. Braumüller, 1903)'nı yayınlamıştır (Jokilehto, 1986, 379).

²⁵ Örneğin, bazı durumlarda kullanım değeri eskilik değerini tehdit eden bir kavrama dönüşebilmektedir. Kullanım değerinin sözkonusu olduğu durumlarda anıtın genç ve güçlü

İtalya, modern koruma yaklaşımları alanında İngiltere ve Fransa'daki gelişmelerden etkilenmiştir. "Filolojik Restorasyon" anlayışını geliştiren, İtalyan mimar, sanat tarihçisi ve eleştirmeni Camillio Boito (1836-1914), 1883'te²⁶ restorasyon konusunda temel ilkelerini ortaya koymuştur. Boito, geçmişten miras alınan her türlü belgeye yapılacak müdahalenin fark edilebilir olması gerektiğini belirtmiş; özgün yapının önemli bir özelliğini örtmüyorsa, farklı dönem eklerinin ortadan kaldırılmamasını savunmuştur. Tamir etmek yerine sağlamlaştırmayı, restore etmek yerine onarımı salık vermiştir. Ek ve yenilemelere karşı bir tavır sergilemiş, onarım sırasında yapılanların rölöveleri ve fotoğraflarının ilgili resmi kurumlara verilmesi ve müdahaleleri tarihleriyle belirten bir yazıtın yapı üzerine yerleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kuban, 2000 ve Özaslan, 2010, 10).

Camillo Boito, Morris'in 1877'de söylediklerinin benzerini 1883'te yazdığı mektupta yinelemiştir. Yazdıklarıyla modern anlamıyla korumanın temel ilkelerini ortaya koymuş olduğu söylenebilir.

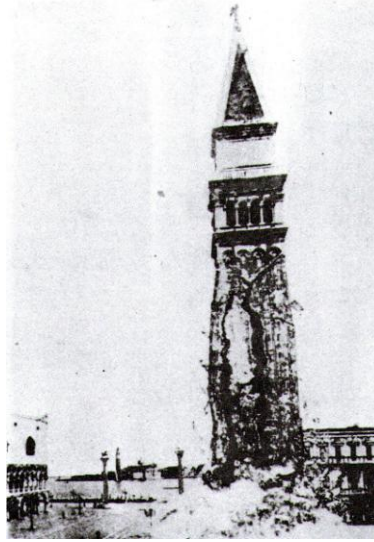
1. Anıtların sadece mimari anlamda değil, insanların ve ulusların tarihine tanıklık ettikleri için bir değerleri vardır. Bu yüzden saygı duyulmalıdırlar. Anıtlara yapılacak her türlü değişiklik aldatıcı olabilir ve yanlış anlaşılmalara yol açabilir.
2. Anıtlar onarılmaktan çok sağlamlaştırılmalı; restore edilmektense onarılmalıdır. Anıtlara yapılacak her tür değişiklik ve yenilikten kaçınılmalıdır.
3. Eğer eklerden denge veya gerekli görülen başka bir sebeple vazgeçilemeyecekse, bu ekler yapının güncel görünümüne zarar verilmeden ve kesin bilgiye dayandırılarak farklı karakter ve malzemede uygulanmalıdır.
4. Başka bir şeyi gizlemedikleri veya değişiklik yaratmadıkları sürece farklı dönemlere ait ekler anıtın bir parçası olarak korunmalıdırlar (Brandi, 1966).

1880-1890 arasında iki yeni görüş birbirlerine nerdeyse eşzamanlı olarak gelişmiştir. İlki, restorasyon uygulamaları da olan Luca Beltrami tarafından öne sürülerek uygulanan, esaslı ve müdahaleci onarıma dayalı "Tarihi Restorasyon" yaklaşımıdır. Diğeri ise, her anıtın tek başına ve ayrı bir varlık olduğu inancına ve bilimsel araştırmalara dayanmaktadır (Bonelli, 1966, 194).

görüntüsünün korunması istenmiş, bu bağlamda, eskilik ve yenilik değerleri birbirleriyle çatışmıştır (Riegl'den aktaran Omay Polat, 2008, 13).

²⁶ Boito'nun restorasyon konusundaki ilkeleri, ilk olarak Roma'da gerçekleşen 3. Mühendis ve Mimarlar Kongresi'nin ilke kararları arasında yer almıştır (Jokilehto, 1986, 464).

20. yy. başında İtalya’da önemli bir restorasyon uygulaması, kuramsal tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Venedik San Marco Katedrali’nin meydan cephesinde yer alan Çan Kulesi 1902 yılında malzeme yorulması sebebiyle yıkılmıştır (Ahunbay, 1996, 99).

2.4 Venedik’teki San Marco Çan Kulesi (San Marco Campanilli)’nin 1902’deki çöküşü, Kaynak: Ahunbay, 1996, 99.

Kulenin restorasyonu ile ilgili bir yarışma düzenlenmiş ve dönemin İtalyan uzmanlarının yer aldığı bir komisyon kurularak restorasyonda kullanılacak yöntem tartışılmıştır. Komisyon, Venedik’in simgelerinden biri olan kulenin yeniden yapımı konusunda hemfikir olmuşsa da, uygulamada kullanılacak teknik konusunda görüş birliğine varamamıştır. Sonuçta kulenin betonarme olarak yeniden inşa edilmesine karar verilmiş ve rekonstrüksiyon fikrine karşı olan Luca Beltrami (1854-1933)²⁷ karar sonrası komisyondan istifa etmiştir (Mazlum, 2008)²⁸.

Sanat tarihçisi, mühendis-mimar ve eğitimci olan Gustavo Giovannoni (1873-1947),

²⁷ İtalyan uygulamacı restoratör ve kuramcı Luca Beltrami, Boito’nun öğrencisi olmuştur. Kamuoyu oluşturarak bir çok yapının yıkılmasını engellemiştir. Beltrami’nin koruma anlayışında restorasyona başlamadan önce yeterli belgeye sahip olunması ve gerçekleştirilen müdahalenin belgelenmesi gerekliliği ön plandadır. Beltrami, anıtların tarihi belgelerden sağlanacak verilere dayandırılarak onarılması gerektiğini savunan ‘Tarihsel restorasyon’ anlayışında uygulamalar gerçekleştirmiştir. 19. yüzyılın sonunda Roma San Pietro Bazilikası restorasyonunu denetlemekle görevlendirilen Beltrami, yapının mimarı Michaelangelo’nun yapmaya niyetlendiği ama gerçekleştirmediği ağırlık kulelerinin eklenmesini reddetmiştir. Beltrami, daha sonra Milano Sforza Şatosu gibi önemli anıtsal binaların restorasyonlarını da üstlenmiştir (Mazlum, 2008).

²⁸ Cesare Brandi de, Beltrami gibi San Marco Çan Kulesi’nin betonarme olarak yeniden yapılması kararını onaylamamıştır. Kuban (1969), Brandi’nin bu yargısının Çan Kulesi tek başına söz konusu olduğu zaman doğru olabileceğini, ancak sadece tarihçi, ya da, sanat tarihçileri için değil, tüm insanlık için özel bir değer taşıyan San Marco Meydanı’nın bütünlüğü söz konusu olduğunda tartışmalı olacağını belirtir.

20. yy. başında İtalya’da restorasyon alanında ön plana çıkan isimlerdendir. Boito’nun ilkelerini geliştirerek Atina Tüzüğü (1931)’ne de katkıda bulunmuştur. Tüzükte belirtilen ilkelerin üzerinde çalışıp bu doktrini ileriye taşımış olan Giovannoni, restorasyon çalışmasının eleştirel ve bilimsel olması gereğini vurgulayarak “Bilimsel Restorasyon” yaklaşımını geliştirmiştir. Giovannoni’ye göre bakım, onarım ve sağlamlaştırma restorasyonun temel uygulamaları arasındadır. Sağlamlaştırmada çağdaş teknik kullanılabileceğini fakat strüktürün özgünlüğü için en az müdahale ile yetinilmesi gerektiğini söyler. Yeni eklerin özgün yapıdan ayırt edilmesi, bütünlemelerin ise sadece kesin verilere dayanarak yapılması gerektiğini söyler. Restorasyon uygulamalarını sağlamlaştırma, rekonpozisyon, temizleme, bütünleme, yenileme olmak üzere beş sınıfa ayırır. Giovannoni, kullanılmaya devam edecek anıt yapılaraya verilecek yeni işlevlerin, özgün işleve yakın olmasını önerir. Giovannoni, sürekli bakım ve uygun işlevlendirmenin önemi üzerinde durmuş ve restorasyonu bir ‘kültür sorunu’ olarak görmüştür. Sanatsal ve tarihsel özellikler taşıyan mimari öğelerin üslup birliği isteklerine taviz verilmeden hangi döneme ait olurlarsa olsunlar korunmaları gerektiğini savunmuştur (Bonelli, 1966, 194 ve Özaslan, 2010, 11). Kuban (2000, 29), Giovannoni’nin ilkelerinin modern restorasyon ölçütlerinin ana hatlarını hazırlamış olduğunu söyler.

İtalya’da aynı senelerde koruma üzerine fikir üreten, uygulamacı-mimar ve eğitimci Ambrogio Annoni (1882-1954), “Scienza ed arte del Restauro”²⁹ isimli kitabında restorasyonun hem bilim, hem de sanat olduğunu vurgular. Annoni, koruma uzmanının yaptığı işin ne kadar az görünürse, o işin kadar başarılı olduğunu söylerken her restorasyonun kendine özgü koşulları ve kararları olması gerektiğini (*caso per caso*) ekler. Ruskin ve Morris gibi, restorasyonlarda dürüstlüğün en önemli ilke olduğunu belirtir. Annoni, yeniden yapımlara mecbur kalındığı durumlarda yapının hacim ve doku olarak mevcut kalan bezemesine yakın yeni bir bezemenin üretilebileceğini söyler. Mimara göre, harap olmuş yapı gruplarını eski hallerine döndürmek onları fosilleştirmek olacaktır. Onun yerine bu bölgeleri yeşil bırakmak, ya da eski sokağın mekânsal boyutlarına uyan yeni mimari ile tamamlamak (in-fill) daha doğrudur (Kuban, 2000, 32-34).

Tarihi yapıların 18. yy.’dan itibaren miras olarak kabul edilmiş olmalarına karşın,

²⁹ Annoni, A., 1946, *Scienza ed arte del restauro architettonico. Idee ed esempi*, edizioni Artistiche Framar, Milano. Kitabın Türkçe’deki ismini “Restorasyon Bilimi ve Sanatı” olarak çevirmek mümkündür.

uluslararası geçerliliği olan ilke ve anlaşmaların 20. yüzyılda kabul edilip benimsendiği görülmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde, geride kalan iki yüzyıllık zamanda Avrupa’da mimari koruma ve restorasyon alanında kavramsal düzeyde önemli gelişmeler yaşanmış ve akademik seviyede de olsa, ortak bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Binan, 2001, 109 ve Kayın, 2008).

Koruma alanında ilk kez evrensel ilkelerin oluşturulmaya çalışıldığı Madrid 6. Uluslararası Mimarlar Kongresi (1904)’nde “Mimari Eserlerin Korunması ve Onarımı” ile ilgili oturumdan çıkan sonuçlar şöyledir:

“1. Eserler, eski bir uygarlığa ait olan veya artık bir amaca hizmet etmeyen ölü eserler ve hala en başta belirlenen amaçlara hizmet etmeye devam eden yaşayan eserler olarak iki şekilde sınıflandırılabilir.

2. Ölü eserlerin, harabe olmalarını önlemek için güçlendirilerek korunması gerekir; çünkü bu tür eserlerin tarihi ve teknik değeri eser harap olunca kaybolur.

3. Mimarlıkta ise yararlılık, güzelliğin esaslarından biri olduğu için, yaşayan eserler yeniden kullanılmaları için onarılmalıdır.

4. Bu tür onarımlar, bütünlüğü korumak amacıyla, eserin orijinal üslubuna uygun şekilde gerçekleştirilmelidir; çünkü bütünlük ve üslup bütünlüğü de mimaride güzelliğin esaslarından biridir ve ilkel geometrik şekiller de kusursuz bir şekilde yeniden yapılmalıdır. Bütünden farklı bir üslupta yapılmış kısımlara, bu üslup kendine özgü bir değer taşıyor ve eserin estetik dengesini bozmuyor ise saygı gösterilmelidir.

5. Eserlerin korunması ve onarımı, sadece “Devlet tarafından diploma verilmiş” mimarlara veya özel olarak Devlet’in sanatsal, arkeolojik ve teknik kontrolü altında hareket eden yetkililere emanet edilmelidir.

6. Her ülkede tarihi eserlerin ve sanat eserlerinin korunması için bir dernek kurulmalıdır. Bu kişiler, milli ve yerel hazinelerin genel envanterinin derlenmesinde ortak çaba ve işbirliğinin sağlanması için gruplandırılabilir”³⁰.

20. yüzyılın başında, Avrupa’da 1. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerini³¹ onarmak için

³⁰Madrid Konferansı tavsiye kararlarının Türkçe çevirisine (çev.: Sevgi Turunçel) <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Madrid-Konferansi,1904.pdf> adresinden ulaşılabilir.

³¹ Dünya savaşlarının kentler ve anıtsal yapılar üzerindeki yıkımları son derece etkili olmuştur. Avrupa’da 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Varşova, Berlin ve Dresden kentleri tamamen yıkılmıştır. 2.

uluslararası bir çaba vardır. Atina’da 1931 yılında “Tarihi Anıtların Korunmasıyla İlgili Mimar ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı” düzenlenir³² ve konusunda uzman olan bilim insanları, sanat yapıtlarının araştırılması ve korunması için gerekli bilimsel yöntemler, korumada yasal önlemler ve ülkelerin işbirliği gibi konuları tartışır (Ahunbay, 1996, 18). Bu konferans sonucunda Atina Tüzüğü/Kartası hazırlanır. Tüzük, genel anlamda restorasyonda üslup birliğine karşıdır. Yapıda var olan tarihsel dönemlerin izlerinin belge olma nitelikleri nedeniyle korunması gerektiğini söylerken, onarımlarda (o dönemin yeni malzemesi betonarme gibi) çağdaş malzeme ve teknolojinin kullanılabilceğini³³, ancak yapılacak müdahalelerin fark edilebilir olmasını önermiştir (Özaslan, 2010, 12). Bunun yanısıra, anıta uygun bir işlev vererek korumak, tümel bütünlemelerden kaçınmak; anıta düzenli (sürekli) bakım sağlamak; ören yerlerinde bütün elverişli koşullarda anastylosis yapmak³⁴; fakat yaparken yardımcı olarak kullanılan malzemeyi açıkça belli etmek tüzükte yer alan temel ilkelerdir. Tüzükte ayrıca, çevre bütünlüğü, tarihi yapıların çevrelerine saygı ve titiz bir belgeleme çalışmasının önemli gibi konulara vurgu yapılmaktadır.

Mimari koruma alanında ‘yapıtışı’ olarak nitelendirilen Atina Tüzüğü’nden (Binan, 2001, 110) hemen sonra, aynı sene kaleme alınan ve Atina’da kabul edilen ilkelerin izlerini taşıyan, bunların daha da geliştirilmiş hali olan İtalyan Restorasyon Kartası/ Carta del Restauro (1931)³⁵, İtalya Tarihi Eserler ve Güzel Sanatlar Konseyi tarafından benimsenmiş ve İtalya için restorasyon ilkelerini somutlamıştır (Kuban, 2000, 32-34). 11 maddelik tüzükte dört farklı restorasyon yöntemi önerilir: Sağlamaştırma, (arkeolojik alanlarda) yeniden bir araya getirme, fazlalıklardan

Dünya Savaşı’nın ardından yalnız Fransa’da savaştan 500.000 yapı zarar görmüştür. Bunların içinde tescilli yapılar da vardır. Nitekim, 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasındaki yıkımların ardından Avrupa’da hızla büyük ölçekli yeniden yapım ve restorasyon çalışmaları başlamıştır. Kimlik kazanma isteği, kuramsal diğer tartışmaları bir kenara bırakmıştır. Binaların cepheleri özgün durumları gibi inşa edilip iç mekânları değiştirilmektedir. Tarihi çevre, arşivlerdeki belgeler (tablolar, çizimler, yazılar..) yardımıyla yeniden üretilmeye başlanmıştır. Varşova’nın en yoğun tarihi dokuya sahip merkezinin rekonstrüksiyonu, 1790’larda İtalyan ressam Bernardo Bellotto’nun yapmış olduğu yirmi tablo, gravürler ve Varşova Mimarlık Fakültesi’nin 1939’dan evvel yapmış olduğu rölöve çalışmaları temel alınarak gerçekleştirilmiştir (Ahunbay, 1996, 19).

³² Atina Konferansı, Uluslararası Müzeler Birliği Yönetim Kurulu Başkanı (Belçikalı) Jules Destree tarafından düzenlenmiştir.

³³ Tüzük, yok olmuş bölümlerin yeniden yapımında, yeni malzeme kullanımını tam bir sadelik felsefesiyle teşvik eder.

³⁴ ‘Anastylosis’ terimini dile Atina Tüzüğü kazandırmıştır.

³⁵ Karta, G. Giovannoni tarafından kaleme alınmıştır (Ahunbay, 1996, 148, çeviri: Aygül Ağır).

arındırma³⁶ ve yenileme/bütünleme (Mazlum, 2008). Tüzükte yapının “zamana karşı direncini yeniden kazanması” için sürekli bakım ve sağlamlaştırma yöntemlerinin tercih edilmesi önerilmektedir ki, bu öneri bugün için de son derece çağdaştır. Bütünleme sözkonusu olduğunda kesin verilere ihtiyaç duyulduğunun üzerinde duran tüzük, sağlamlaştırma ve bütünlemelerde çağdaş tekniklerin kullanılabileceğini söyler. Eklerin yapıyı inceleyenler tarafından kolaylıkla anlaşılacak şekilde farklı malzemedan üretilmesi gerektiğini savunur.

20. yüzyılın başından itibaren Avrupa’da yaşanan savaşlar, birçok yapıyı ve tarihsel merkezi kullanılamaz duruma getirmiştir. Savaş sırasındaki yıkımlar sonrasında ulusal kültürün örneklerine duyarlılık da artmıştır. 2. Dünya Savaşı (1939-1945)’na kadar anıt bağlamında tartışılmakta olan koruma kavramına, savaş sonrası yeni sorunlar ve tarihi çevre boyutu eklenmiştir (Kuban, 2000)³⁷. Yıkılmış anıtsal yapılar ve tarihi çevrelerin çağdaş yaşamla yeniden bütünleşmeleri istenmiştir. Öte yandan, bilimsel restorasyonun önermiş olduğu “sağlamlaştırma” yöntemiyle onarımın kent merkezlerini arkeolojik alanlara dönüştüreceği düşünülmüştür. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla, rekonstrüksiyonları (yeniden yapım) olumsuz olarak nitelendiren görüşler pratik alanda reddedilerek büyük ölçekli yeniden yapımlara girilmiştir (Ahunbay, 1997, 1368)³⁸. Genel olarak, bu yıllarda anıtsal yapıların korunmasıyla ilgili ortak bir doktrin değil; her ülkenin, her mimarın kendi dünya görüşünden kaynaklanan anlayışı bulunmaktadır (Lemaire, 1995, 24).

³⁶ Yapıya sonradan eklenmiş herhangi bir ek kaldırıldığında ortaya çıkanın daha değerli olduğuna inanılırsa, sözkonusu ekin kaldırılmasının uygun olacağı düşünülür.

³⁷ İtalya’da II. Dünya Savaşı yıllarında dönemin İtalyan Devlet Başkanı Mussolini, Roma’da ‘Ortaçağ süprütülerini yıkmak’ istediğini ve klasik anıtların görkemli bir şekilde ortaya çıkması gerektiğini söyler. Bu söylem, tarihi kent dokusunun tahribine, yıkılmasına neden olur. Giovannoni, bu söylemin karşı tarafında yer alır ve yıkımların durdurulması için çaba harcar. Yıkımlar esnasında rölöveler hazırlar ve tarihi silüetin korunması için çaba harcar (Mazlum, 2008).

³⁸ Genim (2001, 1996), II. Dünya Savaşı’ndan sonra tahrip olan Avrupa şehirlerinin hemen hemen tümünün elde edilen belge ve bilgilerle bu dönemde yeniden inşa edildiklerini ve sanki bir dönemin tümünden yok edilmemiş gibi yaşanır hale getirildiğini anlatır.

2.5 1970’lerde yeniden yapımı tamamlanmış olan (Varşova) Pazar Meydanı,
Kaynak: [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/Warsaw -
Royal Castle Square.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/Warsaw_-_Royal_Castle_Square.jpg)

1945’te kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü (UN), 1949 yılında uluslararası eğitim, bilim ve kültür çalışmalarını organize etmek üzere UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu)’yu kurar³⁹. Kültürel mirasın korunması UNESCO’nun önemli bir çalışma alanı olmuştur.

Profesyonel olarak çalışan koruma uzmanlarını bir araya getiren IIC (Tarihi ve Sanatsal Eserleri Koruma Enstitüsü), 1950 senesinde; Birleşmiş Milletler Genel Konferansı’nda, ICCROM (Uluslararası Kültür Varlığının Restorasyonu ve Korunması Çalışmaları Merkezi) ise 1956’da kurulmuştur⁴⁰.

Bu dönemden itibaren, koruma literatüründe ‘korunması gerekli kültür varlığı’ kavramı kabul görmeye başlamıştır. “Kültür varlığı” terimi, İngilizce olarak ilk defa 1954’te kabul edilen “Lahey Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlığı’nın Korunması Anlaşması”nda kullanılmıştır. 1960’larda, “kültür mirası” terimi yaygınlık kazanır (Price, 2002 ve Binan ve Cantimur, 2010, 178).

Atina Tüzüğü, 1930’lu yılların içinde bulunduğu kaygı verici siyasi atmosfer ve II. Dünya Savaşı nedeniyle geniş alanda tanınırlık kazanamamıştır. Tüzüğün yeniden ortaya çıkması 1957’de Fransız Mimar-Restoratörler Birliği’nin UNESCO’yla

³⁹ Türkiye, UNESCO’ya 1947’de üye olmuştur.

⁴⁰ Türkiye’nin 1969’da üyesi olduğu ICCROM’un üye ülke sayısı günümüzde 130’a ulaşmıştır. Daha fazla bilgi için bkz., http://www.iccrom.org/eng/00about_en/00_01govern_en/memstates_en.shtml.

birlikte Paris’te düzenledikleri I. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nde gerçekleşmiştir (Lemaire, 1995, 24)⁴¹. Atina Konferansı’nın sonuçlarının tartışılmaya açıldığı Paris Kongresi, “kent içindeki tek anıt” kavramından “anıt olarak kent” kavramına doğru bir yönelişle sonuçlanmıştır. Kongrenin sonuçları anıtsal yapıların onarımı açısından Venedik Tüzüğü (1964)’nün hemen hemen tüm temel ilkelerini olgunlaşmamış olarak içermektedir (Binan, 2005, 200).

UNESCO, 1964’te İtalyan hükümetinin daveti üzerine 25-31 Mayıs 1964 tarihinde Venedik’te 2. Uluslararası Tarihi Anıtlardan Sorumlu, Mimar ve Teknisyenler Toplantısı (International Meeting of Architects and Technicians Responsible for Historic Monuments)’ni organize eder. Tarihi yapılarla ilgili Paris’te gerçekleşen ilk uluslararası toplantı tamamen Avrupalı bir etkinlikken, Venedik’te düzenlenen ve toplam 600’e yakın kişinin katıldığı⁴² ikincisinde Avrupalı olmayan üç ülkenin (Tunus, Meksika ve Peru) temsilcilerinin de katılımcı oldukları görülür (Choay, 2001)⁴³.

Bu toplantının sonucu olarak mimari koruma alanındaki en etkili anlaşmalardan biri olan Venedik Tüzüğü yayınlanır (Özaslan, 2010, 12). Tüzük, kısa sürede pek çok dile çevrilir. Venedik Tüzüğü’nü hazırlayan bilim insanları arasında 1965’te ICOMOS’un ilk başkanı olacak İtalyan Prof. Piero Gazzola ile Belçikalı Prof. Raymond Lemaire⁴⁴ yer almışlardır (Akin, 2005, 22). Venedik Tüzüğü, ‘tanımlar, amaç, koruma, onarım, tarihi yerler, kazılar ve yayın’ başlıkları altında toplanmış 16 maddeden oluşmaktadır.

Tüzüğün tanımlar kısmındaki ilk maddesinde “tarihi anıt” kavramı yeniden

⁴¹ Türkiye’de dönemin restorasyon alanında önemli bir ismi olan mimar Cahide Tamer’in bu kongreye dinleyici olarak katıldığı bilinmektedir (Binan, 2005). Daha fazla bilgi için, bkz., 4. Bölüm, sayfa 109.

⁴² Venedik’teki toplantıya Türkiye’den öğretim üyesi-mimar Doğan Kuban ve restoratör-mimar Selma Emler katılmışlardır (Binan, 2005). Daha fazla bilgi için, bkz. 4. Bölüm- 4.3. 1951-1973 Yılları Arasındaki Koruma Yaklaşımları.

⁴³ Ahunbay (1997, 1374), Batı’nın tarihi görüşü ve geçmişiyle kurduğu bağların, Batı’daki anıtların çevre içindeki anlam ve öneminin Venedik Tüzüğü’nün ortaya çıkmasında etkili olduğunu ve tüzüğü hazırlayan üyelerin çoğunluğunun Avrupalı olması nedeniyle, hazırlanan belgede Avrupa’da gelişen kuramsal görüşün egemen olduğuna vurgu yapar. Mazlum (2008) da, tüzüğün Avrupa ülkelerinin gerçeklerini ele alarak üretilmiş bir tüzük olduğu belirterek bu görüşe destek verir.

⁴⁴ Prof. Raymond Lemaire (1921-1997), Venedik Tüzüğü’nü modern koruma anlayışının gelişmesi ve anıt kavramının görkemli eserlerin ötesinde daha basit eserleri de içerecek biçimde genişletilmesinin gerekliliğini (1. madde) ve tek yapıdan SİT korumaya uzanan SİT korumaya ölçek değişimine vurgu yapan ve anıtın zorunlu durumlar dışında inşa edildiği yerde korunması gerekliliğini vurgulayan (7. madde); anıt sağlama çalışmalarında geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı durumlarda bilimsel olarak uygunluğu kanıtlanmış çağdaş tekniklerin kullanılabilirliği öneren (10. madde) günümüz koruma ölçütlerinin temelini oluşturan maddelerini hazırlamıştır (Akin, 2005, 22).

tanımlanır. Tek yapıdan, belli bir uygarlığın önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşme boyutuna ulaştırılan “anıt” kavramı, yalnız büyük sanat yapıtlarını değil, kültürel anlama sahip nispeten daha basit yapıları da içermektedir (Ahunbay, 1997, 1370). Tüzüğün 3. maddesi, anıtların korunmasındaki amacın bu yapıları yalnızca sanat değerleriyle değil tarihi belge olma özellikleriyle de korumak olduğunu söyler. Bu maddeyle, tüzükte II. Dünya Savaşı sonrası yapılan uygulamalarda üzerinde pek az durulan tarihi değere vurgu yapılmaktadır. Diğer maddelerde korumanın sürekliliği ve anıtın çevresiyle birlikte bir bütün halinde korunmasının gerekliliğine işaret edilmektedir.

Tüzüğün 12. maddesi tamamlanan kısımlardan sonra yapının sahip olması gereken ‘görsel bütünlük’ten söz eder. Uygulama sonrası, yapıdaki bütünlemelerin farkedilir olması gerektiğini belirtir. Tüzükte ayrıca, tüm restorasyon uygulamalarının uygulama sonrası raporlar halinde yayınlanması tavsiye edilmektedir.

Venedik Tüzüğü, ilanından hemen sonra hızla dünyanın pek çok ülkesinde uygulamaya koyulmuş, kurallarına uyulmaya özen gösterilmiş ve daha sonraki yıllarda Dünya Mirası Listesi (UNESCO World Heritage List) için referans, diğer tüzükler içinse esin kaynağı olmuştur (Ahunbay, 1997, 1372 ve Özaslan, 2010, 12). Tüzük, günümüzde de mimari mirasın korunması konusunda uluslararası düzeyde yol gösterici niteliğini korumaktadır (Binan ve Cantimur, 2010, 176).

Venedik Konferansı’nın bir sonucu olarak 1965’te ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) kurulur. Bugün 120 ülkeden fazla üyesi olan ICOMOS, uluslararası ve hükümetler dışı bir sivil oluşumdur (Orbaşlı, 2008, 23)⁴⁵. UNESCO’nun koruma alanında baş danışmanlarından biri olan ICOMOS’un arkeolojik miras; tarihi kentler ve köyler; kültür turizmi/rotaları; sualtı kültür mirası, endüstri mirası, vd., konularla ilgili çalışmalar yapan toplam 28 bilimsel komitesi bulunmaktadır. Bu komiteler çalışma alanları için tavsiye kararları hazırlar ve uygulamaya yönelik çeşitli çalışmalar yaparlar. ICOMOS’un hedefleri arasında uluslararası bir forum oluşturmak; koruma konusunda politikaları belirlemek; uzmanlaşmış belgeleme merkezleri kurmak; eğitim programları düzenlemek ve uzman eğitimi sağlamak yer alır.

20. yüzyılın çağdaş koruma kuramının oluşumunda bireysel katkıları için, hukuk

⁴⁵ ICOMOS’un üyeleri örgütün “etik yükümlülükler belgesi”ni imzalamakla yükümlüdürler.

adamı, sanat eleştirmeni ve eğitimci Cesare Brandi (1906-1988)'nin isminin anılması gereklidir. Brandi'nin⁴⁶, 1963 tarihli 'Teoria del Restauro' (Restorasyon Kuramı) isimli kitabı döneme hakim olan sanat yapıtlarının yüksek estetik değerleri nedeniyle titizlikle restore edilmeleri gerekliliği fikrine temellenir. Brandi, sanat yapıtının ilk yapıldığı zaman ve şimdiye ait algılanma biçimlerinde iki farklı tarihselliğe sahip olduğunu, buna üçüncü bir tarihsellik olarak restorasyon müdahalesinin eklenmesi gerektiğini belirtir (Özaslan, 2010, 12). Brandi, rekonstrüksiyonu tarihsel ve estetik açılardan sahte bir eylem olarak niteler. Bütünlemelerin fark edilebilir olmasını tavsiye eder (Brandi, 1966, 188 ve Ahunbay, 1997, 1370). Brandi'nin kuramsal yaklaşımı, sanat değerini fazla ön planda tuttuğu gerekçesiyle zamanında eleştirilmiştir. Sanat değeri çok yüksek yapıtlara oranla daha mütevazı ürünlerin haksızlığa uğrayabileceğine ve bu teorinin mimaride uygulanmasındaki güçlüğe dikkat çekilmiştir (Mazlum, 2008). Brandi'nin yayınlanmış işleri alanının en etkililerinden kabul edilmektedir. Öyle ki, altyapısını SPAB'ın Manifestosu'nun oluşturduğu Venedik Tüzüğü (1964), ana çatısının tasarımında Brandi'ye çok şey borçludur (Earl, 2005, 60). Brandi'nin koruma yaklaşımı, Venedik Tüzüğü'nü etkilediği kadar, İtalya'nın Restorasyon Tüzüğü (1972)'nin hazırlanmasında da etkili olmuştur (Özaslan, 2010, 12).

Yerasimos (2003), 1970'li yıllarda kültür mirasının kişi merkezli olmaktan çıkıp toplum merkezli hale geldiğini söyler. Böyle bir ortamda, UNESCO, 1972 yılında "Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"yi hazırlamış ve bu tarihten itibaren tüm dünyada tehlike altındaki kültürel mirasın tespiti ve korunmasına dair acil önlemlerle ilgili çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Mısır'daki uygulama, bu çalışmaların ilk örneğidir. 1960'da Mısır'da Nil Nehri üzerinde yer alan Assuan Barajı'nın yapım kararıyla burada bulunan kültür varlıkları tehdit altına girmiştir. Mısır ve Sudan UNESCO'ya bir çağrı yaparak bölgede UNESCO liderliğinde uluslararası bir kampanya yürütmüşler ve uluslararası maddi destekle vadideki anıtların yukarı taşınarak barajın suları altında kalmaları engellenmiştir. UNESCO, 1966'daki sel felaketinin sonucunda sular altında kalma tehlikesine karşı Venedik'te de uzun yılları kapsayan çalışmalarda uzman ve maddi destek sağlamıştır. Örgüt, 1973'te Endonezya Borobudur Tapınağı'nın on yıl sürecek

⁴⁶ Koruma alanında uluslararası politikaların gelişmesinde önemli yeri olan Cesare Brandi, 1938 yılında kurulmuş olan İtalyan Merkez Restorasyon Enstitüsü (Istituto Centrale de Restauro)'nun 1939-1961 yılları arasında yöneticiliğini yapmıştır.

restorasyonu için başlatılan bir başka kampanya daha yürütmüştür (Ahunbay, 2004, 134 ve Mazlum, 2008). Bu ve benzeri kampanyalar, 1978’de Dünya Miras Listesi’nin oluşturulmasını teşvik etmiştir⁴⁷.

Binan (1999, 74), 1975-1980 dönemini hem uluslararası toplantıların niceliği, hem de bu toplantılarda mimari koruma konularının sıklıkla tartışılması açısından bir tepe noktası olarak tespit eder.

UNESCO liderliğinde sürdürülen çalışmaların yanısıra, 1975 yılı Avrupa Konseyi tarafından “Geçmişimiz için Bir Gelecek” sloganıyla Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilmiş ve bu kapsamda dünya çapında etkin bir tartışma ortamı yaratılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Avrupa Mimari Miras Tüzüğü hazırlanmıştır (Binan, 1999). Aynı yıl düzenlenen ve mimarlık mirasının sadece üstün nitelikli tek yapılar ve çevrelerinden ibaret olmayıp, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları da içerdiğine vurgu yapılan kongrenin sonunda Amsterdam Bildirgesi/ Deklarasyonu yayınlanmıştır.

1979’da Avustralya ICOMOS tarafından hazırlanan⁴⁸ ve aslında Avustralya’nın koruma alanındaki özel sorunlarına cevap arama niteliğinde bir çalışma olan Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Burra Tüzüğü, Venedik Tüzüğü’nü esas alır, ancak “tarihi anıt ve sit alanı” yerine “yer” (*place*) kavramını öne çıkarır (Earl, 2005, 99)⁴⁹. Burra Tüzüğü, koruma alanına üç yeni terim getirmiştir. Bunlardan ilki ‘yer’dir⁵⁰. Tüzükte tüm nesiller için tarihsel, bilimsel, sosyal, estetik ve manevi güzelliklerin taşıdığı değer o yerin kültürel önemini belirlediği ifade edilmektedir. Tüzüğün 10. maddesi “*Bir yerin kültürel değerini arttıran nesnelere ve yapılar buldukları yerde kalmalıdır. Bu yapıların yerlerinden alınması onların güvenliği, sağlığı, korunması, kültürel açıdan sergilenmesi gibi durumlar dışında kabul*

⁴⁷ Kültür varlıklarını dünya miras listesine dahil edebilmeleri için her ülkenin sözleşmeyi imzalaması ilk koşuldur. Türkiye de, sözleşmeyi 1983 yılında imzalamıştır. 2012 senesi itibarıyla, Türkiye’den 11 kültür varlığı (Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Yerleşimleri, Divriği Ulucamisi ve Darüşşifahanesi, İstanbul’un Tarihi Alanları, Hitit Başkenti Hattuşa Örenyeri, Nemrut Dağı, Pamukkale ve Hierapolis Örenyeri, Xanthos-Letoon Örenyeri, Safranbolu, Truva Arkeolojik Yerleşimi, Selimiye Camisi ve Külliyesi, Çatalhöyük Örenyeri) listede yer almaktadır. 2011 sonu itibarıyla 188 ülke sözleşmeyi imzalamış ve dünyanın çeşitli yerlerinden 936 kültür varlığı Dünya Miras Listesi’nde yerini almıştır.

⁴⁸ Tüzük tam metni için, bkz. http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf

⁴⁹ Tüzük, 14 Nisan 1984’te (Kültürel Anlam Rehberi), 23 Nisan 1988’de ve son olarak da 1999’da revize edilmiştir. Son halinin Türkçe çevirisi için bkz.: <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Burra-Tuzu%C4%9Fu,-ICOMOS-1999.pdf>

⁵⁰ Petzet, Burra Tüzüğü’ndeki “yer” tanımlamasının yanlış olmamakla birlikte, çok genel bir tanımlama olduğu eleştirisini getirir (Petzet, 2009, 48’den aktaran Binan ve Cantimur, 2010, 181).

edilemez. Sonuç olarak bu tür sebeplerden dolayı yerlerinden alınan eserler şartlar elverdiği ölçüde ve kültürel açıdan uygun olduğu sürece mutlaka asıl yerlerine geri taşınmalıdır”, der⁵¹.

Tüzüğün diğer yeni terimleri ise, ‘kültürel anlam (*cultural significance*) ve kültürel doku (*cultural fabric*)’dur⁵²: Tüzükte somut mirasa olduğu kadar kültürel dokuları yaratan ve anlam veren somut olmayan mirasa da vurgu yapılmaktadır (Binan ve Cantimur, 2010, 181).

20. yüzyılın son çeyreğinde koruma alanında sözsahibi olmuş İngiliz koruma uzmanı Bernard Feilden (1919-2008), ICCROM’un da üçüncü başkanı olarak görev yapmıştır. İngiltere’de aralarında York, Norwich, St. Paul’s katedrallerinin ve Norwich, Chesterfield gibi tarihi kentlerin olduğu çok sayıda tarihi bina ve alanın restorasyon çalışmalarını yürütmüş olan Feilden, “Tarihi Yapıların Korunması” (Conservation of Historic Buildings) kitabıyla⁵³ koruma yöntemlerini sistematize etmiştir. Çalışmaları sırasında uygulamacıların restorasyon alanındaki bilgi eksikliklerini görerek korumada eğitimin önemini ön plana çıkaran bazı çalışmalar yürütmüştür. Korumayı disiplinlerarası bir ekip işi olarak tanımlayan Feilden, düzenli bakımı mimari korumanın vazgeçilmezi olarak görür; ‘koruyucu bakım’ ve ‘minimum müdahale’ kavramlarını temel ilkeler olarak savunur. Feilden (1982), kültürel varlığın korunması gerekli değerlerini duygusal değerler, kültürel değerler ve kullanım değerleri olmak üzere üç başlık altında toplar (Özaslan, 2010, 12 ve Ersen, 2011, 6).

Avrupa merkezli mimari koruma alanında bu gelişmeler sırasında, Batının geliştirmiş olduğu koruma kuramını takip etmekte olan İslam ülkeleri, kendi sınırları içindeki mimari mirasın korunmasıyla ilgili olarak 1982’de Pakistan’da “Geleneksel Mimarinin Belgelenmesi ve Korunması” konulu bir seminer gerçekleştirmişlerdir. Seminer sonunda, Müslüman ülkelerdeki onarım etkinliklerini yönlendirecek bir “İslam Tüzüğü” denemesine girişilmiştir (Ahunbay, 1997, 1370 ve Ahunbay, 2004). 1985’te İstanbul’da Arap Kentleri Birliği’nin desteğiyle düzenlenen “İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı” da benzer bir çabanın ürünüdür (Binan, 1999).

⁵¹ Metnin çevirisi: KÜMİD adına, Sevgi Turunçel ve Gözde Şakar.

⁵² Tüzükte belirtilen ‘kültürel anlam’ terimi, dün, bugün ve gelecekteki nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya ruhani değerleri kapsar. Kültürel doku ise, o yerin fiziksel özellikleri, sabit yapıları, parçaları ve çeşitli objelerinin bütünüdür (Binan ve Cantimur, 2010, 181).

⁵³ Özaslan (2010), Feilden’in kitabını belli daha çok uygulamaya yönelik teknik bilgilerden oluşan bir elkitabı olarak yorumlar.

Giderek çeşitlenen Dünya Miras Listesi'nden de takip edilebileceği gibi, 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'yle maddi kültür olarak tanımlanan kültürel mirasın kapsama alanı, 20. yüzyılın sonlarına doğru genişlemeye devam etmiştir. Kuban (1984, 3), çağdaş korumanın kapsamının her tür yapının tümel bütünlemesinden yeniden kullanım için değiştirilmesine, arkeolojik sit korumadan kent yenilemeye ve mimarlık kapsamındaki her tür ürünün bakım ve koruma yöntemlerine kadar genişlemiş olduğunu belirtir.

Daha önceleri kültürel mirası ilgilendiren kararlara hükmeden sadece estetik ve tarihi temelli kaygılar, yerini kültürel değerlerin daha geniş anlamda kavranmasına bırakmıştır. Örneğin, endüstri mirasına ait teknik, mühendislik ve sosyal değerler kabul görmeye, 20. yüzyılda inşa edilmiş binalar tescillenerek korunmaya ve 'geçmiş'teki yerlerini almaya başlamışlardır (Orbaşlı, 2008, 28).

Sanayi dönemine ve üretim kültürüne ait kalıntılar, ait oldukları dönemin bilimsel, teknolojik, mimari, estetik, sosyal ve kültürel özelliklerini yansıttıkları için Endüstri Mirası⁵⁴ olarak tanımlanmaya başlamış ve bu mirası tanıtmak ve korunması için kaynak yaratmak amacıyla TICCIH⁵⁵, ERIH, E-Faith, AIA gibi uluslararası örgütler kurulmuştur. 1985'te Avrupa Konseyi ve ICOMOS işbirliğinde düzenlenen Lyon Semineri'nde endüstri mirasının korunma stratejilerinin ortaya konması için bir çalışma yapıldığı görülür. Günümüzde ICOMOS'un bu alanda çalışan alt komisyonu olan TICCIH, 2000 yılındaki konferansında ICOMOS'la birarada çalışma anlaşması imzalamış ve 2003 yılında Nizhny Tagil Tüzüğü yayınlanmıştır⁵⁶.

Avrupa Konseyi, 1985'te Granada'da toplanarak "Avrupa Mimarlık Mirasının Korunması Sözleşmesi"ni hazırlamıştır. 1987'de ICOMOS tarafından Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere hazırlanan (Washington) "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü"⁵⁷ kabul edilir. Tüzükte binaların ölçek, boyut, üslup, yapım tekniği, kullanılan malzemeler, renk ve bezemeler ile tanımlanan

⁵⁴ Endüstri arkeolojisi fikri, endüstri alanlarının tarihsel olarak önemi ve yokolmaya başladıkları konusundaki farkındalığın sonucu gelişmiştir. İngiltere'de 1950'lerin başında bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış, 1960'larda A.B.D'ye yayılmıştır. Endüstri çağına ait çoğu eser bir müze içinde sergilenemeyecek kadar büyük ve özel objelerdir. Teknolojik ve endüstriyel geçmiş hakkında çalışmalar yapan ve korunmasını destekleyen SIA (Endüstri Arkeolojisi Derneği) 1971'de kurulmuştur.

⁵⁵ TICCIH, 1973 yılında Ironbridge (İngiltere)'de düzenlenen 1. Uluslararası Endüstri Mirasının Korunması Konferansı'nın ardından örgütlenmiştir.

⁵⁶ "Endüstri Mirası için Nizhny Tagil Tüzüğü" için bkz. http://www.mnactec.cat/ticcih/industrial_heritage.htm

⁵⁷ Tüzük metninin Türkçesi için, bkz. www.icomos.org.tr/getfile.php?dosyano=5 .

biçimleri, iç ve dış görünüşlerinin bir tarihi kent veya kentsel alanın özgün parçaları olduğuna vurgu yapılmış; kentin karakterini oluşturan diğer bileşenler gibi bunların da korunmasının arzulandığı belirtilmiştir. Kentin veya tarihi alanın geçmişiyle ilgili bilgi edinmek amacıyla arkeolojik araştırmaların teşvik edilmesi ve mevcut kalıntıların uygun biçimde korunmaları gerektiğinin altı çizilmiştir.

1990'larla birlikte dünyadaki pek çok pitoresk tarihi kent, turistler tarafından tercih edilen popüler gezi rotaları olmuştur. Turizm, artık mimari miras üzerinden kent ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Kültürel mirasın kentsel dönüşüme engel olmak yerine dönüşüm için bir araç olabileceği inancı giderek daha fazla yandaş bulmaya başlamıştır (Orbaşlı, 2008, 29). Öte yandan, çağdaş turizmin kontrol edilemeyen gelişmesi koruma sorunlarına savaştan önce var olmayan bir boyut getirmiştir. Kuban (2000), kültürel turizm adıyla tarihi yapıları aşındıran, kentleri ve ören yerlerini tehdit eden kitle hareketinin, korumayı sosyo-ekonomik, hatta politik bir eylem haline getirdiğini belirtir.

20. yüzyılın bitmesiyle, bu yüzyıla ait yapılar kültür varlığı olarak yeni bir kimlik kazanmaya başlamışlardır. Modern mimarlık mirasının kültür varlığı olarak kabulü ve korunmaya başlaması modern mimarlık ürünlerinin yıkımlarıyla⁵⁸ başlamıştır denebilir. Öte yandan, modern mimarlık ürünü olan yapılar için hangi özgünlük kriterinin ön planda tutulacağı; nasıl bir koruma politikasının belirlenmesi gerektiği konusu halen güncel koruma alanının ilgilendiği ve çözüm aradığı konulardan biridir. Modernin korunmasında modernizmin temel çıkış noktaları olan 'dinamizm' ve 'işlevselliğe saygı', göz önünde tutulması gereken olgulardır (Omay Polat, 2000, 267-272). 1990 yılında modern mimarlık ürünlerinin belgelenmesi, korunması, restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi konularında kuramsal çalışmalar yürüten DOCOMOMO (modern mimarlık akımının kentsel ölçekli ya da tekil örneklerinin belgelenmesi ve korunması) kurulmuştur. DOCOMOMO'nun kuruluş toplantısına Avrupa'dan 20 ülkeden katılım olmuştur⁵⁹. Örgütün bugün, 42 ülkede ulusal ya da

⁵⁸ Omay Polat ve Can (2008, 178), F. L. Wright'ın Tokioter Oteli (1915)'nin 1968'te, A. Perret'nin Esder Fabrikası (1919)'nin 1960'da ve L. Kahn'ın Philadelphia Sağlık Müdürlüğü (1954)'nin 1973'teki yıkımlarını bunlara örnek olarak verirler.

⁵⁹ DOCOMOMO'nun kuruluşuna ilham veren yapı, Jan Duiker ve Bernard Bijvoet'in tasarımı olan Zonnenstraal Tüberküloz Sanatoryumu (1928)'dur. 1920'lerde Hollanda'da yayılmakta olan sosyal demokrat anlayışı yansıtan bu yapı, tüberkülozlu hastalar için tasarlanmıştır. Mimarlar tasarım süreci sırasında o dönemin tasarım problemlerini en uygun yolla çözmeyi amaçlamışlardır. Amaçları arasında bir 'anıt' yaratmak ve geleceğe kalmak yoktur. 1950'ye kadar işlevini sürdüren yapı, zamanla tüberkülozun önemini yitirmesiyle kullanılmamaya başlamış ve yıpranmıştır. Nitekim, 1990lar'da yapının restorasyonu ve işlev değiştirerek korunması gündeme getirildiğinde, beraberinde modern

bölgesel çalışma grupları bulunmaktadır. 2011 yılında ICOMOS da aynı konuyla ilgili, ‘20. Yüzyıl Mimari Mirasının Korunması için Yaklaşımlar’ başlığı altında bir çalışma yürüterek Madrid Belgesi’ni yayınlamıştır.

20. yüzyılda kültür mirasının biricikliği ve tekrarlanamaz olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Özgünlüğün bu derece ön planda tutulmasının sebebi de bu düşüncenin ürünüdür. Feilden-Jokilehto (1993), Roma’daki bir toplantı sonrasında birlikte kaleme almış oldukları yayınlarında; tarihsel malzemeye saygı duyulması ve özgün malzeme ile yeni malzemenin ayrı tutulmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Temel amaç, strüktür öğeleri ve malzeme üzerindeki ilk yapımdan gelen işçilik izlerinin belge olarak korunmasını sağlamaktır. Uygulamada her türlü müdahalenin (sağlamlaştırma, anastylosis, vd.) mevcut tasarım konsepti ile uyum içinde yürütülmesi gerekmektedir. Feilden ve Jokilehto’nun çalışması, “özgünlük” kavramı üzerinde 90’lı yıllarda yeniden düşünüldüğü ve özgünlüğün ölçütlerinin bir kez daha saptanmaya çalışıldığını gösterir (Binan, 2001).

1995 tarihli Nara Özgünlük Belgesi, UNESCO, ICOMOS ve ICCROM’un desteğiyle 1994’te Japonya’nın Nara kentinde düzenlenen Nara Özgünlük Konferansı’nın 45 katılımcısı tarafından kaleme alınmıştır⁶⁰. Belgede, küreselleşme ve birörnekleşme baskısıyla karşı karşıya olan bir dünyada, kültürel mirasın korunması uygulamalarında, özgünlüğün dikkate alınmasının insanlığın ortak belleğine saygı göstermek ve aydınlatmak için gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Belge, temel aldığı Venedik Tüzüğü’nün kavramsal uzantısı olmayı hedeflemekte; Tüzükte de yer verilen özgünlük kavramının çok önemli bir işlev yüklenmekte olduğunu bir kez daha yinelemektedir. Nara Özgünlük Belgesi, bir anıtın özgünlük yargısının anıtın kültürel bağlamına bağlı olarak; tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi gibi çeşitli bilgi kaynaklarına bağlı olduğunu belirtir (Asatekin, 2003).

1996’da ICOMOS bünyesinde Mimari Mirasın Strüktürel Analizi ve Restorasyonu üzerine uluslararası bir kurul (ISCARSAH) kurulur (Orbaşlı, 2008, 131). Kurul, 2003’de Zimbabwe’de “Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Yapısal

yapıların restorasyon sorunlarını kapsayan bazı kuramsal tartışmalar da gündeme gelmiştir. Restorasyonu 1995 yılında başlayan yapı, günümüzde Dünya Miras Listesi’nde adaylar arasındadır (<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5633/>).

⁶⁰ Belgenin Türkçe çevirisi için, bkz. www.icomos.org.tr/getfile.php?dosyano=7 , çeviri: Deniz Mazlum, 2005.

Restorasyonu üzerine İlkeler” başlığı altında bir tüzük yayınlar. Tüzüğün ‘iyileştirici önlemler ve kontrol’ başlığında ‘tedavinin semptonlardan çok temeldeki nedenlere yönelik olması gerekliliği ve en iyi tedavinin önleyici bakım olduğu’ belirtilmiştir (Beşkonaklı ve Ersen, 2011, 5). Böylece kültür varlıklarının özgün değerlerini yitirmeden ayakta kalabilmeleri için en ideal çözüm olan ‘bakım’ konusuna bir kez daha dikkat çekilmiştir.

20. yüzyılın son çeyreğinde başlayan küreselleşme akımının dayattığı postmodern koşullar altında, kültürel çoğulluklara ve tarihi mirasına değer vermeye doğru bir eğilim bulunmaktadır. Öte yandan, yine küreselleşmeden kaynaklanan uluslararası ekonomik dengesizlikler, etnik çatışmalar, bölgesel savaşlar, doğal afetler, turizm gibi farklı unsurlar, kültürel mirası gün geçtikçe daha fazla tehdit etmektedir. Bu tehditler karşısında, tarihi çevrenin doğal ve insana bağlı süreçler sonucunda ortaya çıkan etkilerden kaynaklanan değişimin kontrol edilebilmesi anlamına gelen ‘sürdürülebilirlik’ kavramı çağdaş koruma yöntemlerinin belirleyicisi haline gelmektedir (Özaslan, 2010, 12).

Yüzyıl kapanırken, daha sonra Türkiye’deki restorasyonlara da örnek teşkil edecek⁶¹ önemli bazı restorasyonlar gerçekleştirilmiştir.

Dünya Miras Listesi’nde yer alan, 13. yüzyıl yapısı Assisili San Francesco Bazilikası, 1997’de peşisıra gerçekleşen iki depremde hasar görmüştür. Bazilikanın cepheye ve transeptine yakın taşıyıcı tonozları yıkılmış; üst yapının örtüsünü taşıyan tonozlarında çatlaklar ve kalıcı deformasyonlar oluşmuştur. Aynı yıl, artçı bir deprem sonucu bazilikanın bir tonozu daha çökmüş⁶² ve yapı kapsamlı bir restorasyon sürecine girmiştir (Crocì, 2002, 134). Alınan acil önlemlerin⁶³ ardından tonoz sağlamlaştırma çalışmaları sırasında, mevcut kaburgalı sisteme çağdaş

⁶¹ Assisi Bazilikası’nın restorasyonunda kullanılan yöntemlerden bazılarının Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu’nun 2000 senesinde gerçekleşen restorasyonunda kullanılmış olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için, bkz. 5.4.4. Muayede Salonu’nda 1999-2000 arasında Yürütülen Koruma ve Güçlendirme Çalışmaları, sayfa 364.

⁶² Dört kişinin ölümüne sebep olan bu yıkımda ayrıca sanatsal ve eskilik değeri çok yüksek olan Giotto, Pietro Lorenzetti ve Simone Martini fresklerinin bir kısmı tamamen tahrip olmuştur. Detaylı bilgi için, bkz. Crocì, 2001 ve UNESCO’nun Dünya Miras Listesi’ne dahil olan Bazilika’yla ilgili raporu: <http://whc.unesco.org/en/list/990>.

⁶³ Alınlık duvarının yıkılmasını ve çatıya zarar vermesini engellemek için buraya bir vinç yardımıyla özel tasarlanmış, geçici bir çelik yapı taşınmış ve iki yüzlü bu yapı arasına sıkıştırılan duvarın yıkılmasının önüne geçilmiştir. Öte yandan, son derece hasarlı olan tonozların sökülmesinin ardından inşa edilecek bir yapıyla önlenmesi tehlikeli değerlendirilmiştir. Öncelikle çatıdan sarkıtılan bir platformla tonozun üzerinde çalışma ve inceleme yapma olanağı yaratılmıştır. Bunu takiben, tonozlara yük getiren dolgular alınmış, çatlaklara sentetik fiber elemanlarla dikişler yapılmış ve tonozların yükleri bağlantı çubukları vasıtasıyla çatı yapıya taşınmıştır.

malzemeden yeni kaburgalar ilave edilmiş⁶⁴; hasarlı strüktürün sağlamlaştırılması için özel bir harç tasarlanmıştır. Bu güçlendirme çalışmalarını takiben yıkılan ve ağır hasarlı strüktür elemanları özgün malzemeye eşdeğer malzemeyle yeniden yapılmıştır (Crocì, 2002, 136).

2.6 Deprem sonrası restorasyonu gerçekleştirilen Assisili San Francesco Bazilikası, 2009, Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Assisi_San_Francesco_BW_2.JPG

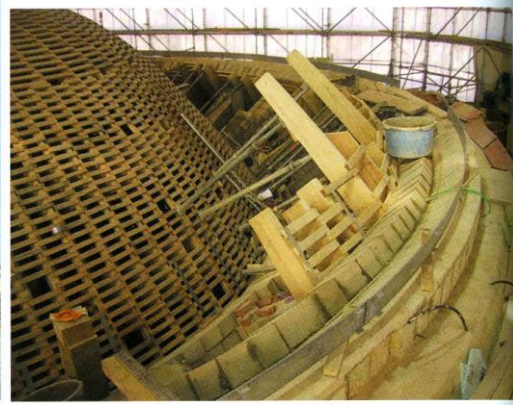
21. yüzyılın başında Dresden’de bulunan ve II. Dünya Savaşı sırasında büyük bir kısmı yıkılmış olan Frauen Kirche (Kilisesi)’nin rekonstrüksiyonu, yeniden yapım konusundaki tartışmaları yeniden uluslararası koruma gündemine taşımıştır⁶⁵. G. Baehr’in tasarımı olan bu simgesel yapının Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesinden sonra, 1990’da planlanan restorasyonu öncesinde yıkıntılar içerisinde her bir taşın yıkıntının hangi bölgesinden alındığı kataloglanmış, taşların ölçümleri yapılarak üç boyutlu olarak bilgisayar ortamına aktarılmaları sağlanmış ve orijinal planla karşılaştırılarak özgün tasarımda nereye ait oldukları bulunmaya çalışılmıştır. Kilisenin hala kullanılabilir durumda olan (yangından kararmış) taş ve parçaları, özgün yerlerinde kullanılmış; geriye kalan boşluklar yeni malzemeyle tamamlanmıştır.

⁶⁴ Bu yeni kaburgalar, ahşap bir merkez etrafında tasarlanmış, epoksi reçine içine yerleştirilmiş bir tür yapay lif olan aramid liflerden oluşmaktadır. Laboratuvar testleri bu fiber kaburgaların gücünün çeliğin taşıma kapasitesinin çok daha üstünde olduğunu kanıtlamıştır (Crocì, 2002, 137).

⁶⁵ Almanya’nın 1726-1743 yıllarında inşa edilmiş en önemli protestan kiliselerinden olan Frauen Kirche’nin yeniden yapımıyla ilgili güncel bilgiler için, bkz. <http://www.frauenkirche-dresden.de/wiederaufbau.html>

2.7 Dresden-Frauen Kirche'nin 19. yy. sonundaki ve 1994-2005 arası gerçekleştirilen yeniden yapım projesi sırasındaki iki görüntüsü, Kaynak: Tanyeli, 2007, Rekonstrüksiyon

2.8 Frauen Kirche'nin 1994-2005 arası gerçekleştirilen yeniden yapım projesi, Kaynak: Tanyeli, 2007, Rekonstrüksiyon.

Bosna-Hersek'te savaşta yıkılan Osmanlı Dönemi yapısı Mostar Köprüsü (Stari Most)'nün yeniden yapım uygulaması da, 21. yüzyıl başında gerçekleşen önemli rekonstrüksiyon uygulamaları arasındadır. Bu 16. yüzyıl köprüsü, iç savaş nedeniyle Mostar kentinin bombardımanı sırasında 1993 yılında tamamen yıkılmış ve taşları nehire dökülmüştür. Köprü'nün yeniden yapım projesi 1997 yılında gündeme gelmiş ve 1998'de inşa süreci başlamıştır. Frauen Kirche örneğindeki gibi, köprü'nün nehire düşmüş olan özgün taş blokları değerlendirilmek istenmişse de, analizler sonucu taşların bombalama ve nehir sularıyla zayıf düştüğü tespit edilmiş ve restorasyonda değerlendirilmemişlerdir. UNESCO ve Türk hükümetinin desteğiyle yürütülen rekonstrüksiyon çalışması, 2004 yılında tamamlanmış ve köprü, 2005 senesinde Dünya Miras Listesi'ne eklenmiştir⁶⁶.

⁶⁶ Bu bilgiler, <http://whc.unesco.org/en/news/135> adresli web sitesinden alınmıştır.

2.9 Köprü'nün 1987 yılındaki görünüşü, Kaynak:

<http://photography.nationalgeographic.com/staticfiles/NGS/Shared/StaticFiles/Photography/Images/POD/m/mostar-bridge-122365-lw.jpg>

2.10 Mostar Köprüsü (Bosna-Hersek), 2008,

Kaynak: www.whc.unesco.org/en/list/946/gallery

2.2 21. YÜZYILDA KORUMA ALANINDAKİ KATKILAR

Kültürel miras kavramı, Venedik Tüzüğü'nden itibaren ve özellikle, 21. yüzyıla birlikte anıtlar ve tek yapılardan, yapı grupları, tarihi merkezler, tarihi bahçeler, kültürel peyzajlar gibi somut oluşumların dışında, çevreyi, sosyal faktörleri ve devamında somut olmayan mirası kapsayacak biçimde genişlemiş ve 1970'li yıllarda başlayan tartışmalarla birlikte, sözlü alanda oluşan kültürün de koruma altına alınmasının gerekliliği fikri yerleşmiştir (Binan ve Cantimur, 2010, 177). 1989 yılında alınan Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı'nın

ardından gerçekleştirilen çeşitli toplantılar sonrasında, 2003 yılında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın (*intangible heritage*)⁶⁷ Korunması Sözleşmesi” kabul edilmiştir. 27-31 Ekim 2003 ICOMOS 14. Genel Kurulu sırasında gerçekleştirilen 24-26 Ekim 2003 tarihli çalıştayın ardından 11 Şubat 2004’te “somut olmayan miras, anıtlar ve sitler ile ilgili bildirge”si yayınlanmıştır. 2008 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Quebec Bildirgesi ise, yerin ruhunun korunmasının önemine vurgu yapmaktadır (Binan ve Cantimur, 2010, 186 ve Kıraç, 2010)⁶⁸.

21. yüzyılla birlikte önceki yüzyılın sonunda da üzerinde çokça tartışılan küreselleşme olgusu, kültürel miras kavramında değişimlere sebep olmuştur. Ulusal gurur ve birlik kaynağı kavramından, yerel ve bölgesel kimlik anlayışına; sosyo-politik ve kültürel elitin hakim olduğu bir alandan, tüm ilgili kesimlerin söz sahibi olduğu bir alana ve tek yapının tarihi ve estetik değerleri ile korunması kavramından, bir bütün olarak tarihi kent peyzajı kavramına geçilmeye başlanmıştır (Dinçer, 2012).

UNESCO, 2011 yılı Mart ayında, tarihi kentsel peyzajların korunmasıyla ilgili tavsiyelerini sunmuştur. “Tarihi Kentsel Peyzajların Korunması İçin Tavsiye Kararları”nda “küresel süreçler, toplumların değerlerinin üstüne çıkmakta ve derin bir etki yaratmaktadır” ifadesi bulunur⁶⁹. Amsterdam Bildirgesi’nden bu yana “mekânı geniş çevresiyle algılama” konusunda genel bir eğilim hakimse de, bu tavsiye kararlarıyla, kentsel ve onu saran kırsal çevrenin kalitesinin bozulması ve mekânsal parçalanmayla sonuçlanabilecek kontrol edilemeyen kentleşmeye özellikle dikkat çekilmekte; bu yapılırken de geçmişte kabul edilmiş bir dizi anlaşma, tüzük ve tavsiye kararlarına⁷⁰ vurgu yapılmaktadır.

Bugün, korumanın gelmiş olduğu noktada korunması gerekli kültür mirası insanlığın ortak mirası olarak görülmektedir (Yerasimos, 1995, 60). Bu uluslararası kabul, koruma alanındaki bilgi ve destek paylaşımını da arttırmaktadır⁷¹. Uygulama alanına

⁶⁷ Yemek kültürü, giysiler, türküler, efsaneler, öyküler, sözlü gelenekler, yapı sanatı, diller gibi konular soyut mirasın çalışma alanlarıdır.

⁶⁸ “Yerin ruhu” (*genius loci*) kavramı antik Roma’ya uzanmaktadır. Roma inancına göre bağımsız her varlığın kendine has bir özü, koruyucu ruhu bulunmaktadır. Günümüzdeki kabulü ise, somut (yapılar, sitler, peyzajlar, rotalar, objeler) ve somut olmayan elemanlar (anıtlar, öyküler, yazılı dokümanlar, ritüeller, festivaller, geleneksel bilgi, değerler, dokular, renkler, kokular, vb.) bir diğer deyişle, yere anlam, değer, duygu ve gizem veren fiziksel ve ruhsal elemanlardır (Binan ve Cantimur, 2010, 186).

⁶⁹ Tavsiye kararlarına, <http://whc.unesco.org/en/activities/638> adresinden ulaşılabilir.

⁷⁰ Tavsiye kararlarında Venedik Tüzüğü (1964) ve Washington Tüzüğü (1987)’ne vurgu yapılmakta olduğu görülür.

⁷¹ Bu konuda, Türkiye’den verilebilecek en iyi örnek, uzun zamandır UNESCO ve Dünya Anıtlar Fonu’ndan gelen maddi destekle onarılmakta olan Ayasofya Müzesi’dir. Yapının Bilim Kurulu’nda Türk bilim insanlarının yanı sıra, dünyaca tanınmış koruma uzmanları da yer almaktadır.

ne kadar yansıdığı henüz tespit edilemese de, bu paylaşımın koruma alanı üzerinde son derece olumlu etkileri bulunmaktadır.

2.3 BÖLÜM SONUCU

Tarih boyunca, yenilik arayışı ve artan nüfus gibi etkenler geçmişin nesnelere isteyerek veya istem dışı yoketmeyi de beraberinde getirmiştir. Denebilir ki, bu yokediş eylemi, insanları koruma düşüncesine yöneltmiştir. Buna rağmen, uzun süre tarihi yapıları geleceğe aktarılacak varlıklar olarak gören uygarlıkların, bu yapılara bir yandan yeni işlevler vererek onları korurken, öte yandan bunların yıkıntılarını hazır yapı malzemesi olarak kabul edip yokolmalarına karşı umarsız bir tavır sergilemiş oldukları görülür.

Uluslararası koruma ilkelerinin oluşumu, uzun bir zamana yayılmakta ve halen devam etmektedir. Kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili bilincin oluşmasında öncelikle toplumsal hareketler ve sosyo-kültürel değişimler etken rol oynarlar.

Korumayla ilgili kaygıların başlaması, koruma felsefesinin oluşmasından çok daha önceki bir zamana uzanmaktadır.

Ortaçağ sonrası, Ortaçağ'a egemen olan Kilise'nin baskısı azaldığında Avrupa'da antik döneme duyulan ilginin de artmış olduğu görülür. Rönesans'la birlikte antik dönem eserleri incelenmeye, bunlardan ders alınmaya ve kalıntıların korunması önemsenmeye başlanır.

17. yüzyılda İsveç'te 'tarihi anıtlar ve antik eserler bildirisi' deklare edilmiştir. 18. yüzyılda İtalya'da eski Roma yerleşimleri olan Pompei ve Herkulaneum kazılmaya başlanmış ve kazıları yürüten arkeolog Winckelmann'ın kazı sonuçlarından etkilenen Batılı aydın ve burjuvazide eski eser elde etme arzusu artmış; buna paralel olarak Avrupa'da müzeler kurulmaya, gezginlerin seyahatleri sayesinde antik dönem mimarisi detaylı incelenmeye başlamıştır. Kazılarla gelişen tarih algısı, korumaya da farklı bir boyut kazandırır.

Koruma bilinci, 18. yüzyılın romantizm akımı içinde gelişmiştir. 18. yüzyıl sonundan itibaren sürekli yenilik arayışı ve artan nüfus, yoketmeyi hızlandırmıştır. Endüstri Devrimi'nin mevcut yapıyı çevreyi de tehdit eden yeni yaşam tarzına tepki olarak gelişen düşünce akımları koruma alanını da etkisi altına almış; sözkonusu yokediş, toplumları bir kez daha koruma fikrine yönlendirmiştir. Avrupa'da Ortaçağın feodal ve dini pek çok yapısının onarımları gerçekleştirilmiş ve onarımlardaki yaklaşımlar döneminde ve sonrasında da tartışmalara yol açmıştır.

Koruma toplumsal değişimlerle son derece iç içe bir eylem alanını tariflemektedir. Avrupa’da 19. yüzyıldaki milliyetçi akımların etkisi, ulus-devletlerin birbiri ardına kurulmasıyla artış göstermiştir. Ulus-devlet kuruculuğunun iki temel ögesi, o devletin kuruluşunu temellendiren bir evrim ideolojisi ve bir toprak parçasına sahip olmaktır. Anıtlar da, bu toprak aidiyetinin tanıkları olma görevini üstlenmişlerdir.

19. ve 20. yy.’a gelindiğinde koruma etkinliklerinde iki yeni kavram rol oynamaktadır: sanat değeri ve kullanma (kullanım) değeri.

19. yüzyılda koruma ve onarım çalışmalarına uluslararası ölçekte bir dil birliği getirilmemişken, bu alanda üreten bazı meslek insanlarının ön plana çıktığı ve alanı yönlendirdiklerine tanık olunur. Bu bağlamda, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde restorasyon alanında karşımıza çıkan en önemli isim Viollet le-duc’tür. Viollet le-Duc’ün yürüttüğü Carcassone kentinin surları gibi restorasyonlarda yapının hiçbir zaman varolmadığı biçime döndürülmesi çabası görülür. Mimarın gerçekleştirdiğı restorasyonlar, yaratıcı gücü ne denli yüksek olursa olsun, tarihi gerçeği değiştirdikleri nedeniyle öznel bir yorum olarak değerlendirilip eleştirilmiştir. Fransız mimarın koruma yaklaşımı olan “üslup birliğine varma” akımı, daha sonra Avrupa’nın diğer ülkelerinde de takipçi bulmuştur.

Üslup birliğine varma akımı 20. yüzyılda ‘arts and crafts’ (sanatlar ve zanaatlar) akımına bağlı bir grup aydın tarafından şiddetle eleştirilmiştir. İngiltere’de yandaş bulan “anti-scrape society”nin öncüsü, W. Morris ve J. Ruskin, aynı zamanda bu akıma ait teorik altyapının da kurucularıdır. Morris, Ruskin ve SPAB’ın temsil ettikleri akımın temel ilkeleri, kültür varlığı yapıların özgünlüklerine zarar verilmeden onarılmaları ve koruyucu onarım ve günlük bakımla ayakta kalmalarının sağlanmasıdır.

Morris’in 1877’de söylediklerinin benzerini Camillo Boito, 1883’te kendi sözleriyle yinelemiştir. Yazdıklarıyla modern anlamıyla korumanın temel taşlarını koyan İtalyan mimar Boito, anıtların onarılmaktan çok sağlamlaştırılmaları; restore edilmekten çok onarılmaları ve anıtlara uygulanacak her tür değişiklik ve yenilikten kaçınılması gerektiğini savunmuştur. Koruma uzmanı Giovannoni, 20. yüzyıl başında Boito’nun ilkelerini geliştirerek sürekli bakımın önemi ve yapıya uygun işlev verilmesinin üzerinde durmuştur. Restorasyonda her döneme saygı duyulması gerektiğini savunmuş; strüktürün özgünlüğü adına çağdaş tekniklerin en az seviyede

kullanılmasının uygun olacağını savunmuştur. Ayrıca, anıt olarak kabul edilen ünlü yapılar dışında, estetik ve tarihi değeri olan her yapı ve kentsel çevrenin korunması gerektiği fikrini koruma gündemine ilk taşıyan kuramcılardan olmuştur.

Avrupa'da 20. yüzyılın erken yıllarında (1901) benzer bir yaklaşımın Dehio tarafından savunulduğu görülür. Avusturyalı sanat tarihçisi Riegl ise, korunacak varlığın değerler sistemini irdelediği önemli makalesini yine bu yüzyıl başında (1903) kaleme almıştır.

Koruma alanında ilk kez evrensel ölçütlerin ortaya konulmaya başlandığı Madrid Uluslararası Kongresi'nde (1904) kabul edilen kararlardan biri onarımların, bütünlüğü korumak amacıyla, eserin orijinal üslubuna uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Kongrede, bütünden farklı üslupta yapılmış kısımlara, yeni üslup bir değer taşıyor ve eserin estetik dengesini bozmuyor saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

20. yüzyılla birlikte, koruma alanının ortak bir dil kullanılarak kurgulanması hız kazanır. Bunun ilk örnekleri, Atina Tüzüğü'nün ortaya çıktığı Atina Toplantısı'nda görülür. Genel anlamda restorasyonda üslup birliğine karşı duran Atina Tüzüğü (1933)'nün, bugün de geçerliliği olan pek çok maddesi bulunur. Tüzükte farklı dönem izlerinin belge olarak korunmasının gerekliliği, tümel bütünlemelerin sakıncaları ve sürekli bakımın önemi gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Tüzüğü takiben, İtalya, Giovannoni'nin öncülüğünde kendi ulusal koruma yasasını hazırlama girişiminde bulunmuştur. Günümüzün çağdaş tek yapı koruma ilkelerinin pek çoğunun ana hatlarının çizilmiş olduğu Carta del Restauro (1931)'nin ilk maddesinde yapıların korunması için öncelikle sürekli bakım yapılması ve sağlamlaştırmanın önemine vurgu yapılır.

Günümüzde halen mimari mirasın korunması konusunda uluslararası düzeyde yol gösterici niteliğini korumakta olan Venedik Tüzüğü (1964)'nde, anıtların sanat değerlerinin ötesinde tarihi belge olma özellikleriyle de korunmaları gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Tüzükte II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen yeniden yapım uygulamalarından kaynaklanan bir sıkıntı hissedilmekte ve üzerinde az durulan tarihi değere özellikle vurgu yapılmaktadır. Tüzükte ayrıca korumanın sürekliliği, anıtın çevresiyle bir bütün içinde korunmasının ve yapının sahip olduğu farklı dönemlere saygı duyulmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Anıtlar/anıtsal yapılar, toplum tarafından kendilerine yüklenen sembolik anlamlar sayesinde yapımlarından sonraki kuşaklar tarafından korunagelen kültür varlıkları olmuşlardır. 2. Dünya Savaşı sırasındaki yıkımlar ve savaş sonrası Avrupa'yı birleştirme fikri kültür varlıklarının Avrupalılaşmasını sağlamıştır. Dünya, 1972'de, UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'yle 'evrensel kültür mirası' kavramıyla tanışmıştır. 1975 yılı Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilmiş ve bu kapsamda dünya çapında etkin bir tartışma ortamı yaratılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Avrupa Mimari Miras Tüzüğü hazırlanmıştır.

Bu süreçte, Venedik Tüzüğü'nü esas alan 1979 tarihli "Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Burra Tüzüğü"; Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve Granada'da kabul edilen, 1985 tarihli "Avrupa Mimarlık Mirasının Korunması Sözleşmesi" ve 1987'de ICOMOS tarafından Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere hazırlanan (Washington) "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü Tüzüğü"⁷² kabul edilir. 1990'larda hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi ise, özgünlük kavramının çok önemli bir işlev yüklenmekte olduğunu bir kez daha yinelemektedir. Özellikle, 1994 sonrasında üzerinde durulan ve ölçütleri saptanmaya çalışılan 'özgünlük' kavramı, 1993'te Feilden ve Jokilehto'nun çalışmalarıyla⁷³ tekrar ön plana çıkarak koruma gündeminde yeniden üzerine vurgu yapılan bir kavram halini almıştır.

Bugün varılan noktada, tek yapı/anıt eser için geliştirilmiş koruma felsefesi Orbaşı'nın (2008, 51) da belirttiği gibi, iki olgu üzerinde temellenmektedir: Dürüstlük ve özgünlük ilkeleri. Uluslararası koruma ölçütleri göz önünde tutulduğunda, kültür varlığı yapının sadece sunum amacıyla, yeniden yapımlarla hiç varolmadığı görünüşünün iade edilmesi çabası kabul edilemez. Restorasyonlarda fiziksel, estetik, tasarımsal ve yapısal dürüstlük aranmaktadır. Aynı şekilde uzun yıllar koruma kuramının gündeminde yer etmiş olan "özgünlük" kavramı da bugün korumanın olmazsa olmaz koşulu olarak görülmektedir. Özellikle, yüksek estetik ve tarihsel değerlere sahip olan anıtsal yapılarda her katmanın titizlikle değerlendirilerek döneminin özgün tanığı olarak korunması ve geleceğe aktarılması önemsenmektedir. Malzeme, işçilik, tasarım ve biçim özgünlüğünün yanısıra, kültür varlığının özgün işlevine uygun bir yeniden kullanım önerisi de geliştirilmelidir. İşlevlerini kaybetmiş

⁷² Tüzük metninin Türkçesi için, bkz. www.icomos.org.tr/getfile.php?dosyano=5 .

⁷³ Feilden-Jokilehto (1993), malzeme, tasarım ve uygulama-işçilik özgünlüğünün korunması konularına vurgu yapmıştır.

anıtsal yapıların, yeni işlevlerinin özgün olanın önüne geçmemesi beklenmektedir. Nitekim, Dünya Miras Anlaşması (World Heritage Convention), Dünya Miras Listesi'ne aday olacak tüm kültür varlıklarında "özgün"lüklerini yitirmemiş olma koşulu aramakta ve bu bağlamda Nara Özgünlük Belgesi (1994)'ne atıfta bulunmaktadır.

2012 yılında dünyada risk altında bulunan mimari miras, toplum değerlerinin üstüne çıkan küresel dayatmalar sebebiyle sadece kentin dokusunu veren sivil yapıları değil, anıtsal ölçekli yapıları da kapsar⁷⁴. Öte yandan, koruma, günümüzde giderek daha fazla uygulama ağırlıklı bir alana dönüşmektedir. Korumanın hedefinin geçmişten devralınan kültürel varlık envanterini oluşturmaya dönüştüğü tartışmaları vardır. Özaslan (2010)'nın da belirttiği gibi, kültürel miras üzerindeki tehditler geçmişin tanıkları olan kültür varlıklarının birer envanter değil, çağdaş yaşamın vazgeçilmez kültürel değerleri olarak kabul edilmeleriyle azalabilir.

⁷⁴ İstanbul örneğinde, çevresiyle birlikte değerlendirilmeden, sadece içinde bulunduğu parsel düşünülerek tasarlanan büyük ölçekli yapım veya devlet eliyle geliştirilmiş kentsel ulaşım projeleri (Beşiktaş'taki otel inşasının Dolmabahçe Sarayı Mutfakları'nın veya Marmaray'ın yakınından geçtiği küçük ölçekli yapıların temellerine hasar vermesi örneğinde olduğu gibi) çevrelerindeki anıtsal binalar için risk unsurlarıdır.

3. 18. VE 19. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nda kültürel mirası koruma alanında gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler ele alınacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda koruma anlamında 18. yüzyıla kadar bilinçli bir yaklaşımın varlığından söz edilemez. Ancak, İmparatorlukta onarım alanında güçlü bir örgütlenme mevcuttur. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte koruma alanındaki kurumsallaşma çabalarını anlayabilmek amacıyla Osmanlı'daki onarım etkinliklerine kısaca değinilecek; daha sonra koruma alanındaki yaklaşımlar, Tanzimat'ın ilanı öncesi ve sonrası olmak üzere iki alt başlıkta incelenecektir.

3.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA 18. YÜZYIL ÖNCESİNDE ONARIM ALANINDAKİ ÖRGÜTLENME

II. Mehmed'in kullanılmayan yapıların harap olacağı kaygısını ifade eden “..Evlerin ve kasırların tamiri ve mamur olması asıl muradımızdır..” sözlerini 15. yüzyıl Osmanlı tarih yazarlarından Dursun Bey aktarmıştır (Asatekin ve Madran, 1984).

Bugünün modern dünyasından bakıldığında, Yeniçağ'ın başlangıcında dünyanın önemli hükümdarlarından birinin söylediği bu cümlede bir koruma kaygısı sezilense de, 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari koruma açısından kuramsal bir yaklaşımın veya bilinçli bir çabanın var olduğunu kanıtlayan belgeler bulunmamaktadır (Binan, 2005)⁷⁵. Hatta, arşivlerden takip edilebilecek kimi uygulamalardan böyle bir yaklaşımın sözkonusu dahi olmadığı ispat edilebilir. Korumanın ‘modern’ dünyaya ait bir kavram olduğu kabulünden hareketle (Köksal, 2009, 177), Osmanlıların onararak kullanmayı sürdürdüğü ya da, tahrip ettiği yapılara karşı genel olarak sistemli bir ideolojik tavır içinde olmadıkları söylenebilir (Doyduk, 2007, 66). Geçmişe ait yapılar, dinsel inanç ve kullanım değerlerinden dolayı korunmuşlardır ve eğer bir tahribat sözkonusuysa, bu doğrudan yıkımla değil, binanın işlevini yitirmesi veya terk edilmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Ayasofya (o dönemki sıfatıyla) Camisi'nin strüktürlerini sağlamlaştırmak için yapılan Osmanlı ekleri bir restorasyon eylemi olarak değerlendirilebilir (Kuban, 1969), fakat burada

⁷⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nda yapıların onarımıyla ilgili bilgi sağlanabilecek belgeler, vakfiye ya da vakıfnameler, şerhi sicilleri ya da kadı defterleri, vergi ödeyeceklerin yazılı olduğu tahrirler ya da defter-i hakanilerdir. Eyalet veya il yıllığı niteliğindeki salnameler ve İstanbul için tutulmuş olan Bostancıbaşı defterleri de bu tür bilgiler sunarlar (Alsac, 1995, 10).

faydacı bir yaklaşımdan kaynaklanan bir uygulama sözkonusudur. Aynı yapı üretim geleneklerinin sürdürüldüğü, toplumsal ve yapım teknolojisindeki değişimlerin yavaş olduğu bu yüzyıllarda yapıların kullanım değerleri, korunmaları için temel itici gücü oluşturmuştur (Binan, 1994, 281).

Osmanlı İmparatorluğunda onarım alanında güçlü bir örgütlenme sözkonusudur. 19. yüzyılda kabul edilen Asar-ı Atika nizamnamelerine kadar, İmparatorluk sınırları içindeki günümüzde taşınır ve taşınmaz kültür varlığı olarak nitelendirilen eski eserlerin yasal konumları Fıkıh hükümlerine bağlıdır. Fıkıh hükümlerine göre, taşınmaz eski eserler de diğer taşınmazlar gibi ya vakıflara, ya devlete (miri mal) ya da özel kişilere aittir ve sahiplerinin bunlar üzerinde her türlü kullanım hakkı bulunmaktadır. Buna göre, sahibi özel mülkiyetteki bir tarihi değeri istediği gibi onarabilmekte veya yıkabilmektedir (Baykal, 1983, 41 ve Madran, 2002, 14). Vakıf eseri yapıların onarım durumlarına bakıldığında ise, durum daha farklıdır. Vakıf yapılarının yapıldıktan hemen sonra yaptıran kişinin mülkiyetinden çıkarak, Allah'ın mülkü olduğu inancından yola çıkarak bunların sonsuza kadar kamu yararına kullanılması gerektiği kabul edilmiştir. İslam hukukunda vakıf, sadaka-i cariye (kıyamete kadar sevap ve hayır kapısını kapatmayan hayır-sadaka) hükmüne dayanmaktadır (Özdemir, 1987). Bu bağlamda, İmparatorluğun klasik çağlarında onarım faaliyetleri “kamusal” niteliğe sahiptir (Madran, 2002). Taşınmaz kültür varlıkları, salt faydacı bir yaklaşım ve basit onarımlarla kullanılmışlardır (Binan, 2005). Tekeli (1985) de, bu dönemde devlet eliyle inşa edilmiş yapıların, vakıf yapılarının işletilmesi ve bakımlarının sağlanması için gelir tahsisi yapıldığı için, korunma olasılıklarının yüksek olduğunu belirtir. Onarım işlemi vakfiyelerde; *tamir*, *termim* (tamir etme), *tecdid* (yenileme) gibi sözcüklerle anlatılmaktadır (Madran, 2004, 45'den aktaran Binan, 2007). Tüm vakfiyelerde ayrılan maddi kaynakların öncelikle onarıma harcanacağı önkoşul olarak yer almaktadır.

15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki tüm mimarlık eylemlerinin Hassa Mimarlar Ocağı tarafından yönetilmekte olduğu görülür.

Arslanoğlu (1994, 41)'nin “merkezi devlet mekanizmasının mimarlıktaki uzantısı” olarak tanımladığı Hassa Mimarlar Ocağı'nın görevleri arasında devletin yapacağı tüm inşaat planlarını ve onarımlarını gerçekleştirmek, keşif bedellerini hesaplamak

ve inşaatların uygulamasını⁷⁶ yürütmenin yanısıra, vakıflara ait yapıların inşaat ve onarımlarını yapmak, azınlıklara ait ibadet yerlerinin onarım keşiflerini yapmak, bendler ve su yollarının yapılmasının kontrolü, sokakların bozulan kaldırımlarının tamiri gibi kentin bakımına yönelik hizmetler, ordu sefere çıktığında gerekli inşaat onarımlarının yürütülmesi ve benzeri hizmetler yer almaktadır. Ocağın en üst yetkilisi mimarbaşısıdır. Saraydaki dört eminlikten biri olan şehreminliğine bağlı olan Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarı, mimarlık eyleminin yürütülmesinde en üst düzeyde yetkiye sahip olan kişidir⁷⁷. Diğer hassa mimarlarının, taşradaki eyalet mimarları ve tüm ustaların denetimi; tayinleri; Ocak dışı mimar, usta ve kalfalara ehliyet verilmesi işi ve işlerinin kontrolü, inşaat usta ve işçilerinin gündeliklerinin saptanması, yapı malzemelerinin kalite ve fiyatlarının denetim ve tesbiti gibi etkinlikler Ser-Mimarlar Ocağı'nın sorumluluğundadır (Arslanoğlu, 1994, 41). Mimarbaşısına bağlı alt hizmetlilerden biri de Tamirat Müdürü'dür (Alsaç, 1995, 11 ve Cezar, 2002, 312). Tüm bayındırlık hizmetlerini yürüten bu örgüt, miri ve vakıf yapıların bakım ve onarımlarından da sorumlu ana kuruluştur.

Onarım alanının örgütlenmesinde değişik görev tanımlarıyla hizmet veren bir çok kişi ve kurum bulunmaktadır. Bu kişilerin bir bölümü, yönetsel ve yargısal kademedeki görevi gereği, bir bölümü ise mesleği nedeniyle (onarım esnafı) bu sürecin içinde yer almaktadır. Onarım alanında görev yapan kişiler hizmet tanımlarına ve istihdam biçimlerine göre sınıflandırılmaktadırlar (Binan, 2007)⁷⁸. Kırk kadar Hassa mimarının⁷⁹ tüm İmparatorluk ölçeğindeki yeni yapım ve onarım

⁷⁶Başka bir deyişle, inşa edilecek binaların belli kurallar ve verilen emirlere uygun olarak inşa edilmesinin yürütülmesi işi denebilir.

⁷⁷ 16. yüzyılın büyük bir kısmında Hassa Mimarlar Ocağı'nın başında bulunan Mimar Sinan'ın 1509 yılındaki depremde hasar gören Bayezid Camisi'nin onarımı ile uğraştığına dair arşiv belgeleri bulunmaktadır. Sinan 1573'te camiyi yeni bir kemer takviyesiyle sağlamlaştırmıştır (Kuran, 1986, 298). Belgelere göre Sinan, aynı sene Ayasofya'nın onarımına da başlamış, yapının gövdesini dıştan payelerle destekleyerek çevresindeki niteliksiz yapı gruplarını temizletmiştir (Erçağ, 1995). Sinan, 1572 yılında, Zeyrek Camisi (Pantokrator Kilisesi) çevresindeki niteliksiz yapıları da temizletmiştir. İznik Ayasofya Bazilikası da geçirdiği yangının ardından Kanuni Süleyman'ın emriyle Mimar Sinan'a onartılmıştır (Binan, 2007).

⁷⁸ Klasik Osmanlı Dönemi'nde, onarım alanında 'sürekli onarım hizmeti verenler' ve 'geçici onarım hizmeti verenler' gibi bir ayırım bulunur. Tamir ve temrin işlerine bakan onarımcıların sayısı ve ücretleri belirlenmiştir. Sürekli onarım hizmeti veren kişiler dışında sadece o onarımın gerektirdiği süre içinde çalışan (geçici onarım hizmeti veren) yapı esnafı bulunmaktadır (Binan, 2007). Büyük külliyelerde sürekli kadroda görev yapan kişiler olan 'meremmetçi'lerin onarım alanında özel görevleri vardır. Yapıların onarımından ve işlerliğinden sorumludurlar. Meremmetçiler, yapı sanatının her dalından anlayan fakat belli bir alanda uzmanlaşmamış meslek insanlarıdır (Madran, 2004, 73 ve 88).

⁷⁹ Hassa mimarlarının sayıları ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Rıfki Melül Meriç (1957), 1512'de Hassa Mimarlar Ocağı'nın 7 kişiden oluştuğunu belirtir (aktaran Can, 2007). Cezar (2002, 312), yıllara göre değişkenlik gösteren Hassa mimarları sayısının en az 15, en çok 70 olduğunu söyler.

hizmetlerini yürütmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, İmparatorluk ölçeğinde 16. yüzyıldan itibaren eyalet ve 17. yüzyıldan itibaren de şehir mimarlıkları oluşturulmuştur (Madran, 2002). Bunların yanısıra, Vakıflar'ın⁸⁰ bünyesinde görev yapan Vakıf Mimarları bulunmaktadır. Kayıtlara göre, 1687 yılında Kudüs'teki Vakıf binası Salahiye Medresesi'nin onarımında görev alan şehir mimarının yanında, Evkaf'ın mimarları da bulunmaktadır (Gönül, 2008).

Madran (2002), klasik dönemde Osmanlı Devleti'ndeki bir yapının onarılmasıyla ilgili isteğin yapıdan sorumlu kişilere ait olabileceği gibi, halkın yakınması biçiminde de gelebileceğini aktarır⁸¹. Onarım işlemlerinin başlayabilmesi, onarıma ihtiyacı olan eserin Divan-ı Hümayun'a bildirilmesine bağlıdır. Bu başvuruyu takiben, onarımın büyüklüğünü belirlemek amaçlı keşif ve bozulma durumu ve müdahale biçimlerini belirleyen raporlar hazırlanır. Kadılar, mütevelliler ve diğer görevliler tamir isteklerinde, yapıların neden onarıma ve tecdide (yenilenmeye) muhtaç olduklarını ayrıntılı bir şekilde belirttikleri için, merkezi yönetimin bu çeşit tamir isteklerini olumlu karşılayarak işlemlerini başlattığı görülür. Tanzimat öncesindeki onarımlar, vakfiyede belirlenen koşullara göre, genelde mütevellileri tarafından yaptırılmaktadır (Dündar, 2001 ve Madran, 2002, 10-11). Onarım uygulamaları, niteliklerine göre bir, ya da, birden fazla görevli tarafından yürütülür⁸² ve onarımın tamamlanmasının kadıya bildirilmesinden sonra, onarımın başlangıcında oluşturulan kurul, bu kez onarımı teknik ve maddi yönlerden inceleyerek sonuçlarını belirleyecek ikinci keşfi kadıya bildirir⁸³. Kadı'nın onarım etkinliklerinde önemi yadsınamayacak bir rolü vardır. Kuruldan gelen sonuçları Divan'a gönderir ve ordan gelen buyruğa göre yerel işlemleri sonuçlandırır (Binan, 2007).

Osmanlılar fethettikleri bölgelerde bulunan geçmişe ait mimari eserlerin bakım ve onarımlarıyla ilgilenmişlerdir. Merkezde onarım süreci böyle bir sistemle

Madran (2002) ise, 16. yüzyıl ilk yarısı ile 17 yüzyıl ilk yarısı arasında 17 ile 43 arasında değişen sayıda Hassa mimarının varlığından bahseder.

⁸⁰ Osmanlı İmparatorluğunun klasik çağlarında en görkemli dönemini süren Vakıf kurumunun, 1700'lü yıllardan itibaren, gerek kuruluş, gerekse yönetim amaç ve sistemlerine ters düşen bir süreç girmiş olduğu görülmektedir (Madran, 2002, 10-11).

⁸¹ Konuya bir örnek olarak, Divan-ı Hümayun, Ankara'daki medrese, zaviye mescit ve camilerin bakımsızlıktan harap bir vaziyette olduklarının bildirilmesi üzerine Ankara kadısına 12 Şaban 987/4 Ekim 1579 tarihli bir hüküm göndererek, bu yapıların vakıflarının durumlarının araştırılıp neticenin kendisine haber verilmesini istemiştir (Dündar, 2001).

⁸² Şehremini ve bina eminleri, onarımın gözetimi ve yürütülmesinde görev yapan diğer kişilerdir (Binan, 2007).

⁸³ Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen onarım etkinliklerinin en önemli özelliklerinden biri, diğer yapı çalışmalarındaki gibi keşif hazırlanmasıdır. İşin gerçekleşmesi durumunda da yapım süresince yapılan harcamalar ayrıntılı olarak defterlere işlenmektedir (Alsaç, 1992).

yürütülürken, taşrada biraz daha farklıdır. Taşradaki tamir etkinliklerinde eyalet beyleri başta olmak üzere kadılar ve diğer mahalli idareciler sorumlu tutulmuşlardır. Bazı Selçuklu hanlarının ise Derbent teşkilatı şemsiyesi altına alındığı görülmektedir. Böylece, hanların hem işlevsel özellikleri devam etmiş, hem de derbendçiler tarafından sürekli bakımı, onarımı yapılmış ve kullanılmışlardır.

Dündar (2001), Osmanlı'daki onarımları şöyle sınıflandırır:

1. Heyet-i Asliye Üzere Tamir
2. Tarz-ı Kadim veya Vaz-ı Kadim Üzere Tamir
3. Evvelki vaz-ı Üzere Bina ve Tamir
4. Heyet-i Kadim Üzere Tecdid
5. Ol Havalı Ebniyesi Misillü Tamir ve İnşa
6. Müceddeden (*yeni baştan, yeni olarak*) Bina, İnşa, İhya ve Tekmil
7. Çeşidi belirtilmeyen Tamirler
8. Tamiri Mümkün olmayan Yapıların Durumu

Binan (1994, 281), Osmanlı'da 19. yüzyıl öncesi dönemde gerçekleştirilen onarımları genellikle bozulmaya neden olan etkenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik müdahaleler olarak tanımlar. Onarımlarda genellikle yıkılan veya yokolan yerlerin aynı yapım sistemiyle yeniden yapımının, açma oturma gibi sorunlar karşısında ise dıştan veya içten kuşaklama veya gergi demirleriyle desteklemenin tercih edildiğini söyler. Osmanlı Devleti'nde en önemli onarım çalışmaları askerlik yapılarıyla ilgilidir. Askeri yapılarının onarımlarını dini yapı onarımları izler. Deprem, yangın⁸⁴ gibi felaketlerden etkilenen anıtsal ölçekli camiler sürekli onarım altındadırlar (Alsaç, 1992, 12)⁸⁵. Padişaha ait yapıların onarımları söz konusu olduğunda, onarımdan sorumlu olan mimara, yapının üzerinde görünümü bozacak

⁸⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da gerçekleşen yangınlarla şehir dokusu dönem dönem ciddi kayıplar vermiştir. Yangın yerleri yeniden planlanırken buralarda bulunan mescit, cami, tekke, hamam türünden eski eserler yok farzedilmekte; sadece anıtsal camilere dikkat edilmektedir. Örneğin, hamamlar yangınlardan sonra çoğunlukla mahalle dokusu ile birlikte yok olmaktadır (Tanman, 2006, 17).

⁸⁵ 1509, 1766, 1894 yıllarında yaşanan üç büyük depremde pek çok yapı harap olup yıkılmıştır. Arşiv kayıtlarından depremleri takiben, Hassa Mimarları Örgütü'nün kısa süre içinde bu hasarları giderdiği bilgisi alınır (Tanman, 2006, 17). Nitekim, 1463-70 yılları arasında inşa edilmiş ilk Fatih Camisi'nin 1766 depreminde onarılması mümkün olmayacak derecede hasar görmüş ve yerine 1767-71 yılları arasında bugün ayakta duran Fatih Camisi'nin inşa edilmiştir. Benzer şekilde, ilk Eyüp Sultan Camisi (1458) de 1798'de yıkılmış ve 1800'de bugünkü caminin yapımına başlanmıştır (Alsaç, 1992, 12).

herhangi bir değişikliğe gitmemesi için sıkı bir yaptırım uygulandığı görölmektedir. Sultan III. Murad döneminde Kabe'nin onarımı için görevlendirilen Mimar Sinan'ın⁸⁶ yapının duvarlarını bir kuşakla çevirmek istediği zaman bu teklifi “vaz'ı kadime taaruz etmek ol kadar emr-i müstahsen değildir”⁸⁷ sözleriyle geri çevrilmiştir (Gülsün, 1999, 208).

Osmanlı tarihinde zaman zaman antik dünyaya karşı bazı amatör ilgiler görölmüştür. Bunlardan biri, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'nın Budin'den getirttiği üç güzeller heykelini Sultanahmet Meydanı'ndaki konağının (İbrahim Paşa Sarayı) önüne yerleştirmesidir. Bu heykeller daha sonra ordan kaldırılmışlardır. İbrahim Paşa'nın güzel sanatlara olan bu ilgisinin 19. yüzyılda giderek profesyonelleştiğinden bahsedilebilir (Ortaylı, 1992, 130).

3.2 TANZİMAT'IN İLANINA (1839) KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşmaya bir hazırlık dönemi olarak kabul edilmektedir (Arel, 1975). 1719 yılında Paris'e gönderilen Elçi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin seyahati, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'yla ilişkisinin başlangıcı olarak kabul edilir. Çelebi Mehmet'in resmi görevi Fransız kralına Kudüs'teki Kutsal Kilise'nin tamiri için gerekli olan iznin Osmanlı Sultanı tarafından verildiği haberini ulaştırmak olarak açıklanmıştır. Gerçekten de Kral XIV. Lui sözkonusu izni, 28 yıldır beklemektedir. Ancak, elçinin gerçek görevi başta Paris olmak üzere Fransa'yı gezerek Osmanlı sarayına izlenimlerini anlatan detaylı bir rapor hazırlamaktır (Göçek, 1987'den aktaran Gül, 2010, 277).

Çelebi Mehmet'in seyahatinin ardından geçen sürede, Osmanlı okumuşları arasında Batı dillerine ve felsefeye ilginin arttığı ve bu okumuş sınıfın 19. yüzyılda artık kurumlaşmış anlamıyla bir “aydın (*intelligentsia*) sınıf”ının oluşmasına önayak olduğu görülür. Nitekim, aynı zümre, 19. yüzyılda Tanzimat reformlarını yalnızca idari değil; sosyal düzeyde de yürütecektir (Ortaylı, 1992, 124).

II. Mahmud, yaklaşık elli senelik çabalarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma

⁸⁶ Tezkiret-ül Ebniye ve Tezkiret ül-Bünyan da ve Tuhfet ül- Mimarın'de Harem-i Şerif'in büyük avlusunu kuşatan kubbeli revaklarının Sinan tarafından onarıldığı belirtilmektedir. Kanuni Süleyman tarafından başlatılan onarımın, III. Murad zamanında tamamlandığı yapı üzerindeki 1567 tarihli onarım kitabesinden okunabilmektedir (Kuran, 1986, 279).

⁸⁷ Günümüz Türkçesiyle: “yapının karakterini bozacak eklemeler iyi olmaz”, demektir (Gülsün, 1999).

Dönemi olarak adlandırılan dönemi başlatmıştır. II. Mahmud'un oğlu I. Abdülmecid (1823-1861) ise, Fransa'yı ziyaret ettikten sonra İstanbul'a döndüğünde, Yalova ve Sultanahmet Meydanı'ndaki Bizans Dönemi kalıntılarının koruma altına alınmasını emretmiştir (Çeçener, 1995, 64).

Cezar (1971) da benzer şekilde, 19. yüzyıla girilmeden Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarihi eserlerin çeşitli sebeplerle İngiliz ve Fransız müzelerine dahil edildiğini aktarır. 18. yüzyılın son yılında III. Selim döneminde, İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi dönemin sadrazamına başvurarak, "...İngiltere Devleti'nde somaki taş gayet makbul ve muteber olduğundan..." İstanbul'da çeşitli yerlerde bulunan somaki mimari parçaları Osmanlı Devleti'nin borçlarına karşılık olarak istemiş ve çeşitli yazışmalar sonucunda kimi parçaların verilmesi konusunda Padişah'tan ferman almıştır (Cezar, 1971 ve Paksoy, 1993'dan aktaran Madran, 2002).

1826'da devletin temel kurumlarından olan Yeniçeri Ocağı kaldırılır. Tekeli (2009), bu durumu Osmanlı'nın 'utangaç modernite'sinin başlangıcı olarak yorumlar. Yeniçeriliğin kaldırılması ile yeniçerilerin nezaretinde bulunan Vakıf kurumu, önce Darphane-i Amire Nezareti'ne bağlanmış, daha sonra ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti adıyla yeniden örgütlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma süreci olarak tanımlanan 18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyıl boyunca mimarlık kurumunda da önemli değişimler gerçekleşmiştir. Hassa Mimarlar Ocağı, 1831 yılında mevcut yapısıyla dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği düşünülerek kaldırılmış ve bağlı bulunduğu saray teşkilatının da büyük oranda değişime uğraması nedeniyle şehreminliği ile birleştirilerek yerine 4 Kasım 1831'de "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" kurulmuştur. Dönemin Hassa Başmimarı Abdülhalim Efendi yeni kurulan müdürlüğün başına getirilmiştir (Madran, 2002 ve Can, 2007, 109). Ebniye Müdürlüğü'nün bünyesindeki ebniye meclisi kadrosu inşaat ve tamir işlerinden sorumludur. Daha önce, Hassa Mimarlar Ocağı'nda görev yapan kalfalar, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ebniye meclisinde görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Dülger ya da neccar kalfalığından ebniye kalfası, ebniye-i hümayun kalfası gibi ünvanlarla çalışan yeni bir grup ortaya çıkmış ve çoğu gayrimüslimlerden oluşan bu grup inşaat işlerinin yürütülmesi konusunda gerekli izni alabilmişlerdir (Şenyurt, 2006)⁸⁸.

⁸⁸ Şenyurt (2006), 19. yüzyılın ortalarından sonra devletin yanısıra inşaat faaliyetlerini talep eden

Öte yandan, 19. yüzyılın ilk yarısından başlamak üzere İstanbul'da bir takım imar faaliyetlerinin devlet eliyle tarihi yapılar ve genel olarak kent dokusunu tahrip edici sonuçlar doğurduğu görülür. En yıkıcı etkiler, Batılılaşma eğiliminin artış gösterdiği III. Selim döneminde (1789-1808) görülmüştür. Bu dönemde, 'artık kullanılmadığı ve masrafa sebep olduğu' gerekçesiyle Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman için inşa ettiği Üsküdar Kavak Sarayı 1794'te tümüyle yıktırıldığı; boşalan alana ise Selimiye (Nizam-ı Cedid) Kışlası'nın inşa edildiği ve ızgara planlı İhsaniye ve Selimiye semtlerinin kurulduğu görülür. II. Mahmud döneminde (1808-1839), özellikle Haliç kıyısındaki pekçok sahil sarayı yıktırılmış, yerine İplikhane, Feshane gibi sanayi yapıları inşa edilmiştir (Tanman, 2006, 17 ve Cansever, 2009).

Bu gibi tarihi yapıları yoksayan imar hareketlerine rağmen, 'ecdad yadigârı' kavramı ve geleneksel yapım teknolojisinin kullanımının devam etmesi sebebiyle Osmanlı'da tarihi yapılar son dönemlere kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Çal (1990), 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'la birlikte artan modernleşme isteklerinin mevcut tarihi doku üzerinde bazı olumsuz etkileri olmuş olsa da, devletin son zamanlarına kadar tarihi yapılara bilinçli bir tahribat uyguladığından söz etmenin doğru olmayacağını belirtir.

3.3 TANZİMAT'IN İLANINDAN (1839) SONRA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve 1856 yılında bunun bir tamamlayıcısı olarak görülen Islahat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu dünya kapitalizminin etkisi altına girer (Eldem, 1992). Osmanlı hükümdarı, Tanzimat Fermanı ile gücünün sınırlanmasını, ülke yönetimini kendi iradesine göre değil, belirlenen kanun çerçevesinde yöneteceğini kabul etmiş olmaktadır (Tekeli, 2009). Ortaylı (1992, 123), İmparatorluk tarihinde Tanzimat'ın sadece bürokratik reformlar silsilesinden ibaret bir dönem değil, aynı zamanda zihniyette ve hayat tarzında meydana gelen bir değişim olduğunu söyler. Gül (2010, 278) de, Tanzimat Fermanı ile Batının Türk siyasi tarihinde Osmanlı'ya karşı olan üstünlüğünün ilk defa bir devlet belgesinde

grupların ortaya çıkması inşaat taleplerinin devletin dışında da şekillenmesine izin vermiş olduğunu belirtir. İstanbul'da 18. yy.'ın ikinci yarısında, bazı inşaat etkinlikleri klasik döneme göre daha yoğun biçimde sözlü ya da yazılı taahhüt ve götürü usulüyle yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama, Osmanlı'daki mimarbaşının pozisyonunu 18. yüzyılın sonlarına doğru tehlikeye düşürmüştü ve götürü usulü iş yapanların artması, hassa mimarlarının da pozisyonlarını yeniden gözden geçirmelerini gerektirmiştir.

Bu döneme özgü kurumsallaşma çabalarından biri eğitim alanında görülmektedir. 1876 yılında açılan Fenni Resim ve Mimari Mektebi sonrasında, 1882 yılında kurulan Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne (Sanayi-i Nefise Mektebi)'nin 1883'te açmış olduğu mimarlık şubesiyle⁸⁹ ve ülkede ilk kez formel mimarlık eğitimi başlatılmıştır (Ergin, 1977, Sey, 1998, 25 ve Baydar, 2012, 42-43)⁹⁰. Baydar (2010, 43), mimarlık eğitimi alan ilk öğrencilerin Osmanlı toplumunun Batılılaşmış elit tabakasından gelen gayrimüslimler ve genel olarak da, Saray zanaatkarlarının çocukları olan Ermeniler olduklarını belirtir. 1883'te eğitim hayatına başlayan bir diğer kurum, Hendese-i Mülkiye mektebi ilk mezunlarını 1888'de vermiştir. Mezunlar, öncelikle devlet hizmetlerinde görev almış ve İmparatorluğun çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Sivil mimarlık eğitimi veren Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışına kadar Osmanlı Devleti'nde mimarlık eğitiminin yalnızca Mühendishane'deki "fenn-i mimari" dersinden ibaret kalması ve Tanzimat Dönemi'nde mimarlık eğitimi alanında bir girişimin bulunmaması, mimarlık hizmetlerinin yabancı veya yabancı ülkelerde eğitim almış gayrimüslim mimarlar tarafından üstlenilmiş olması gerçeğini de beraberinde getirmiştir (Madran, 2002).

3.1 Sanayi-i Nefise Mektebi hocaları, öğrencileriyle birlikte, 1885. Ön sırada soldan ikinci oturan kişi A. Vallury'dir. Kaynak: MSGSÜ Arşivi, http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_yil-1885-sanayii-nefise-mektebi_60216.html

⁸⁹ Bu şubeye ilk kayıt olan öğrenci sayısı yirmidir (Ergin, 1977). Okulun tarihçesi hakkında detaylı bilgi için, bkz. <http://www.msgsu.edu.tr/msu/pages/16.aspx>.

⁹⁰ Ergin (1977), o dönem yazılmış olan bir mektuptan Sanayii Nefise Mektebi ile ilgili dönemin Müze müdürü Osman Hamdi Bey'in yazmış olduğunu düşündüğü şu satırları aktarır:

"...bir millet ebniye ve asariyle varlığını isbat eder ve yine onlarla tarihini teşkil eyler. (...) Bugünkü gün ebniyei aliyemizden kangısı tamir olunacak olsa tamir yerine adeta tahrip ediliyor. (...) İmdi elihüner yetiştirecek ve işçilerin hüsniyatını ıslah edecek müessesatı mahsusa mevcut olsaydı hem ebniyei aliyemiz bu misillu tedrisattan masun eilmiş ve hem de sabayii milliyemiz taptaze bulmuş olurdu.

...kendi memleketimizin hasayisinden ıktibası malumat ile hem hünerver adamlar yetiştirecek, hem de gerçekten bir Türk sanatı vücuda getirecektir".

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin yönetmenliğinde okul bünyesinde bir Meclis-i Ali (Yüce Meclis) oluşturulması ve bu Yüce Meclis'in "...Eski Binalar ve Milli Eserlerin Muhafazasıyla sözü edilen binaların tamirâtı ve bu binalara icra şeklini gereken kimselere göstermesi ve hatırlatması..." öngörülmüştür (Mimarlık, 1984 ve Madran, 2002).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nda genellikle yabancı ve Levanten mimarlar eliyle yapılmış bazı koruma ve restorasyon örnekleri göze çarpmaktadır (Binan, 2001).

İsviçre asıllı Fossati kardeşler, Abdülmecid tarafından Ayasofya'nın onarımı için İstanbul'a davet edilmişlerdir. Fossati kardeşler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bursa Yeşil Camisi'nin onarım işleriyle Süleymaniye Camisi'nin kubbesindeki kalemişi bezemenin⁹¹ boyanması işlerini yürütmüşlerdir (Kuban, 1969 ve Mutlu, 2006, 363).Gaspere ve Guisepe Fossati'nin 1847-1849 arasında Ayasofya⁹² ve Aynalıkavak Kasrı'nın onarımlarını yürüttükleri ve onarım sonrası Dolmabahçe tiyatro binasında Ayasofya'da gerçekleştirdikleri çalışmayla ilgili bir konferans vermiş oldukları bilinmektedir. Fossatiler, bu konferansta, restorasyonda müdahale boyutları hakkında bazı bilgiler vermiş; restorasyonun temel ilkelerini konsolidasyon, strüktürel takviye, muhdes kısımların ayıklanması, yüzey temizlikleri, yok olmuş mozaikleri imitasyonla ve geometrik dekorasyonla resimlenmesi olarak ifade etmişlerdir (Binan, 2005)⁹³.

Fossati'lerden sonra, 1860'lı yıllarda Viollet le Duc'ün öğrencilerinden olan ve onun tarafından destek gören Fransız mimar Louis Leon Parvillée, Çinili Köşk'ü⁹⁴;

⁹¹ Mutlu (2006, 363), Fossatiler'in Süleymaniye Camisi'nde gerçekleştirdikleri onarımı "yapının ruhu ve dokusuna" uygun bulmaz ve onarım adı altında uyguladıkları yağlı boyaların yapıyı tahrip ettiğini ifade eder.

⁹² Ayasofya'nın onarımı sırasında (1846-1849) yapı ibadete kapatılmıştır. Onarım sırasında Fossatiler, yapının iç mekanındaki Bizans dönemi mozaik ve freskleri ortaya çıkartmış ve resmetmişlerdir. Bu çalışmanın ürünü olan pahalı baskıyı Rus çarına sunmak istemişlerse de, çar istenen ücreti yüksek bulduğu için, baskı Sultan Abdülmecid'in yardımlarıyla ve ona ithafla basılmıştır (Ortaylı, 1992, 125). Fossati kardeşler, belgelemeden sonra dört pandantifin ikisinde resmedilen meleklerin kanatlarını açıkta bırakacak şekilde, yüzlerini ince bir nefaset sıvası ile, üzerlerini ise sekiz köşeli, oval biçimli metal levhalarla kapatmışlardır (Doğan, 2009, 18). Ayasofya Camii onarımları hakkında daha detaylı bilgi için, bkz. 5. Bölüm 5.1.2. Ayasofya Camii'nin Osmanlı Dönemi'nde geçirmiş olduğu onarımların kısa aktarımı.

⁹³ Bir karşılaştırma yapılması gerekirse, 1880'li yıllar, Fransa'da Viollet le Duc ve İngiltere'de John Ruskin'in karşıt yaklaşımları arasında çağdaş koruma kavramına yakın ilk temellerin Camillo Boito tarafından ortaya konulduğu bir dönemdir. Bu kuramcılarının fikirleri henüz dünyada yeterince yaygın değillerse de, tartışılmaktadır (Binan, 2005, 197-208).

⁹⁴ 1468 tarihli bu erken Osmanlı mimarisi üslubundaki yapı, çeşitli onarımlar geçirerek 19. yüzyıla kadar gelmiştir. Müzeye çevrilmesi düşünülünce Romanya'dan Monterano adlı bir mimar getirilmiş

1864'te (Ahmet Vefik Paşa tarafından İstanbul'dan Bursa'ya çağrılarak) Bursa Orhan Camii'ni ve 1855 depreminde büyük hasar gören Bursa Yeşil Türbe'yi⁹⁵ onarmıştır. Viollet le-Duc'ün yöntemleriyle Osmanlı mimarisini incelemiş⁹⁶ olan Leon Parvillée'in Yeşil Türbe onarımının yapıyı kısmen tahrip eden yanlış bir uygulama olduğu bilinmektedir. Mimar, burda türbenin dış cephe çinilerinin tamamına yakını söktürüp, cepheyi kendi ısmarladığı çinilerle yeniden kaplatmıştır⁹⁷. Döşeme hatalarından dolayı ilerleyen yıllarda bu çiniler dökülmüştür. Başarısız onarımına rağmen, Kemalettin Bey gibi dönemin eleştirel yazılar üreten mimarlarının Parvillée'nin bu çalışması karşısında suskun kalmış olmaları ilgi çekicidir (İlkin ve Tekeli, 1997)⁹⁸.

1865 yangını sonrasında Osmanlı Hükümeti'nin Çemberlitaş'ın onarımı için açmış olduğu yarışmayı Giovanni Battista Barborini'nin projesi kazanmış ve Barborini, Çemberlitaş'ın restorasyonu ve çevre düzenlemesini üstlenmiştir⁹⁹. İtalyan mimar Raimondo D'aranco ise, 1894 depreminden sonra Ayasofya'nın restorasyonu için teklif vermiştir¹⁰⁰. D'aranco'nun 1894'te A. Vallury ile birlikte hazırlamış olduğu, fakat uygulanmayan Kapalı Çarşı restorasyon projesinden (muhtemelen sadece basit onarım kapsamında bir çalışma yapılmıştır) de bahsedilmelidir. D'aranco, 1894-1900 arasında Harbiye Nezareti ve Babıali'nin restorasyonlarını; 1894 senesinde depremden hasar gören Halkalı Ziraat Mektebi (1891)'nin restorasyon ve

ve kendisinden gerekli değişikliklerin yapılması istenmiştir. Mimarın gerçekleştirdiği işler arasında, kimi yerlerdeki çinilerin kırılıp çıkarılması ya da üstlerinin sıvanması, odalarda bulunan nişlerin örülerek kapatılması, uygun olmayan yerlere kapı açılması ve dış cepheye bir merdiven eklenmesi olduğu bilinmektedir. Daha ilerki yıllarda gerçekleştirilen onarımlarla yapıya yeniden özgün görünümü kazandırılmıştır (Alsaç, 1992).

⁹⁵ Yücel (2004, 83), Yeşil Türbe'nin 1904'te Léon Parvillée ve Osman Hamdi Bey'in yardımıyla Asım Kömürçüoğlu tarafından onarıldığını yazar.

⁹⁶ Parvillée, 1874'de 'Architecture et Decoration Turque au XVe Siecle' başlıklı bir kitap yayınlamıştır.

⁹⁷ Alsaç (1992, 95), Asım Kömürçüoğlu (1879-1957)'nin Yeşil Türbe'nin onarımı için Osmanlı Dönemi'nde Ahmet Vefik Paşa'nın yardımıyla Bursa'ya gönderildiğinden ve türbede kullanılmak üzere çini üretilmesi için Kütahya'ya giderek burada çiniciliğin tekrar canlanması için çalıştığını anlatır. Bu çalışmaları sebebiyle 1. Abdülmecid, Kömürçüoğlu'nu bir nişan ve bir saatle ödüllendirmiştir. Asım Kömürçüoğlu, bir dönem Mimar Kemalettin'in de üyesi olduğun Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nde üye olarak çalışmıştır.

⁹⁸ Tekeli ve İlkin (1997), iyi Fransızca bildiğini vurguladıkları Mimar Kemalettin'in sözkonusu onarım karşısındaki suskunluğunu mimarın bilinçli tercihi olarak değerlendirmektedir.

⁹⁹ Doğan (2011, 36), aynı yarışmaya Guiseppa Fossati'nin de bir teklif verdiğini ama dereceye giremediğini aktarır. Doğan'ın aktardığına göre, Guiseppa Fossati, Milano'da 1869'da Çemberlitaş Porfir Sütunu'nun onarımını konu alan bir konferans vermiştir.

¹⁰⁰ D'aranco, yapıyı strüktürel olarak hasarlı bulmuş ve binanın tamire en fazla ihtiyaç duyduğunu düşündüğü yerleriyle ilgili bir sağlamlştırma önerisi ve ardı ardına iki keşif hazırlamıştır. 2. keşif miktarı oldukça yüksek bulunmuş ve mimar Sarkis Balyan başkanlığında İnşaat-ı Askeriye Dairesi ile Nafia Nezaretinden uzman birer mühendisten oluşan bir heyet bu keşfi inceleyerek daha uygun yeni bir keşif hazırlamışlardır (Diker, 2010, 99).

yenilenmesi işini ve 1901-1907 arasında Elvanzade Camii'nin restorasyonunu üstlenmiştir (Binan, 2001).

19. yüzyılın ikinci yarısına denk düşen Batılılaşma Dönemi'nde onarım alanındaki yeni örgütlenmelerin yanısıra, 1848-1917 yılları arasında eski eser ve korumayla doğrudan, ya da dolaylı 42 yasal-yönetimsel düzenleme yapılmıştır (Kayın, 2008). İki temel ayağı 'kurumsallaşma' ve 'yasalaşma' olarak görülebilecek Batılılaşma sürecinde daha önce olmayan birçok yeni kurum oluşmuş, Vakıf Kurumu'nun "Evkaf Nezareti"ne dönüşmesi gibi mevcut bazı kurumların niteliği ve yapısı değiştirilmiştir (Madran, 2009). Vakıf Kurumu, 18. yüzyılın büyük bir bölümünde de geleneksel yapısıyla varılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılda diğer geleneksel kurumlar gibi geçirmiş olduğu değişim sürecinde¹⁰¹, kurum için yeni yönetim yapıları yapılmış, geleneksel yapıdakine oranla daha fazla personelin yönetimde yer alması sağlanmış ve bazı vakıfların yönetimleri birleştirilmiştir. Genel olarak, Vakıf Kurumu merkezi bir yönetim altında toplanmaya çalışılmıştır (Madran, 2002, 10-11).

1855 yılında İstanbul için şehremaneti kurulmuşsa da, Divanyolu'nu yıkıp genişletmenin¹⁰² dışında fazla bir etkinliği olmamıştır (Aygen, 1996). 1864'te Galata-Beyoğlu için kurulan Altıncı Daire(Belediye Bölgesi) bölgede yenilik yapmak arzusuyla Galata surlarını yıktırarak, surların önünde bulunan hendekleri doldurtmuştur. Böylece, 2800 m. uzunluğundaki özgün surlardan geriye yalnızca Galata Kulesi ve çok az sur parçası kalmıştır (Eyice, 1969, 16).

¹⁰¹ Madran (2002, 10-11), bu değişimi motive eden sebepleri, Evkaf Nezareti'nin merkezi otoritesinin güçlendirilmesi, dağınık olan yönetimin tek elde ve merkezi bir otoriteye bağlanması, yolsuzlukların önlenmesi, vakfın gücünden devletin diğer kurumlarının yararlanması, dini çevrelerin gücünün kırılması ve vakıflararası kaynak aktarımıyla zayıf vakıflara destek sağlanması olarak açıklar. Nitekim, Vakıf gelirlerinin tek elde toplanması bazı olumlu girişimlerle sonuçlanmıştır. Örneğin, 1833 tarihli bir fermanla İstanbul ve çevresinde yanan ve yıkılan hayır yapılarının Ebniye-i Hassa Müdürlüğü tarafından onarım rapor ve keşifleri hazırlanmış ve 69 cami ve mescidin onarımları kendi vakıfları onarım giderlerini karşılayamadığı için Evkaf-ı Hümayun hazinesinden borç para verilerek gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 1995'den aktaran Madran, 2002, 11).

¹⁰² Cerasi (2006), Divanyolu'nda gerçekleşen yıkımları şu sözlerle anlatır:

"19. Yüzyılın son kırk yılında, sokağı genişletmek amacıyla, Divanyolu boyunca birçok anıtsal binanın bir kısmı çirkin bir biçimde yıkılmıştı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin dükkânları gitmiş; Atik Ali Paşa Medresesi kısmen yıkılmış ve genişletilmiş sokağa göre yeniden hizalanmıştı. Çemberlitaş Hamamı'nın köşesinin yıkılması ve Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nden büyük bir kısmın yıkılması, insanı şok edecek derecede kabaydı. Barborini'nin yıkılan yerlere yapıştığı uyumsuz, Mağribi kökenli sahte usul-ü Osmaniye cepheler, bütünleneceği farz edilen mimari organizmalara göre tahammül sınırlarını aşan bir açıyla sokak hattı boyunca yer alıyordu. Bir zevahiri (cepheyi) kurtarma operasyonuydu bu; trafiğin taleplerini karşılamaya yetmediği de on-yirmi yıl içinde anlaşıldı ve geçen yüz otuz yılı aşkın sürede, Osmanlı Divanyolu'nun üstün mimari bağlantısını yeniden yaratmayı ya da tutarlı yeni bir dilin yolunu açmayı beceremedi".

3.2 Galata Kulesi'nin kuzey cephesindeki sur ve hendek, 1870'ler civarı,

Kaynak: Wiener, M., 2001, 323.

Madran (2002, 14), 19. yüzyıla kadar mimarbaşı, ilgili kadılar, subaşları ve sancak beylerine gönderilen padişah fermanlarında, anıtsal nitelikli yapıların çevrelerinin korunması ve düzenlenmesine ilişkin pek çok hükmün yer aldığını yazar. Ancak, sık sık yeni ferman ve hükümlerin oluşturulmasından bu fermanlardaki hükümlere fazla uyulmadığı sonucuna varılabileceğini de ekler. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilki 1840'da çıkarılıp son şeklini 1858 tarihinde almış olan, temeli büyük oranda 1810 tarihli Fransız Ceza kanununa dayanan¹⁰³ "Ceza Kanunu"nun 133. maddesinde¹⁰⁴ ilk kez, kutsal ve anıtsal nitelikteki hayır yapılarını yıkan ya da tahrip edenlerle ilgili para ve hapis cezası öngörülmektedir¹⁰⁵ (Baykal, 1983). 1858 tarihli Arazi Kanunname-i Hümayunu'nun 107. maddesinin son cümlesinde taşınır eski eserlerle ilgili, "*Bilcümle arazide bulunup malik ve sahibi belli olmayan meskukat-ı atike ve cedide (eski ve yeni sikkeler) ve defain-i mütenevvianın (değerli hazinenin) ahkâmı*

¹⁰³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için Yakut, E., 2005, Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 108, Kitabevi yayımları, İstanbul'a bakılabilir.

¹⁰⁴ Bu maddede "...Hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedar..." edenler cezalandırılacaktır, ifadesi bulunmaktadır (aktaran Madran, 2002).

¹⁰⁵ Kuban (1973), 1848, 1849 ve 1864 tarihli Bina ve Yollar Nizamname ve Kanunları'nın (Ebniye Nizamnameleri) Batının etkisiyle hazırlandıklarını söyler ve bu yüzden de bu kanunların Osmanlı şehrinin dokusuna karşı yeterli ilgi ve saygıdan yoksun olduklarını vurgular. Bu düzenlemelerdeki çıkmaz yolların açılması, yolların asgari genişliklerinin artırılması gibi kimi uygulanmamış maddeler uygulansalardı, tarihi çevrelerin hasara uğrayacağını belirtir.

kütübü (yasal durumu) fıkhiyyede tafsil olunmuştur” ifadesi taşınır eski eserlerle ilgili yer almaktadır (Durukan, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancı devletlerin Anadolu’daki mevcut arkeolojik mirası yasal yolları da kullanarak ‘talan’ ettiklerine tanık olunur. İngilizler, 1846’da Sultan Abdülmecid’ten almış oldukları izinle Bodrum Halikarnas Mausoleumu (Mozolesi)’nun frizlerini sökerek parça parça Londra’ya taşımışlardır. Ayrıca, 1856-1859 arasında Knidos Antik kentinde bulunan Tanrıça Demeter heykeli taşınarak, Londra (British Museum)’a taşınmıştır. 1856’da İzmir-Aydın demiryolu inşaatında toprakaltından çok sayıda tarihi eser ortaya çıkmış ve yurtdışına taşınmışlardır. İzmir ve Aydın valileri bu durumdan rahatsızlık duymuş ve önüne geçebilmek amacıyla bir emirname çıkartarak bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Osmanlı aydınları, gazetelerde yazılarıyla bu ve benzeri eserlerin yurtdışına çıkarılmasına duydukları tepkileri dile getirmişlerdir¹⁰⁶. Madran (2002, 19) da, Avrupa kökenli “kültürel talan” a karşı Osmanlı devletinin kendini korumayı amaçlayan içgüdüsel tavırları ve “meşru müdafaa” sının 1860’ların sonundan itibaren geliştirilen asarı atika mevzuatı”nda somutlaştığını ifade eder.

Tepkilerin artmasıyla dönemin koruma alanındaki yasal düzenlemelerinin başında gelen **Asar-ı Atika Nizamnameleri** yürürlüğe konmuştur¹⁰⁷. Genel olarak, 1906’da kabul edilen son nizamname de dahil olmak üzere, toplam dört nizamnamede, arkeolojik yerleşimlerde çıkarılan taşınır kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili önlemlere oranla tarihi binaların korunmalarıyla ilgili kararların daha zayıf işlendiği gözlenmektedir (Akozan, 1977, 20-21)¹⁰⁸.

I. Asar-ı Atika Nizamnamesi (13 Kasım 1869)

Dönemin koruma alanında en önemli gelişmelerinden biri, 13 Kasım 1869 tarihinde yürürlüğe konan I. Asar-ı Atika Nizamnamesi’dir. 7 maddelik bu nizamname,

¹⁰⁶ 1850’li yıllarda, Ceride-i Havadis’te kazılar konusunda bilgi veren bazı gazete yazıları yayınlanmaya başlamıştır (Madran, 2002, 20). Akın (1993, 233) da, Osmanlı gazeteciliğinin ilk dönemlerindeki yazılarda, imparatorluk topraklarındaki eski eserlerin yabancı kazı ekiplerince, hiçbir engelle karşılaşmadan, kolaylıkla yurtdışına götürülmesinin eleştiri konusu olduğundan bahseder.

¹⁰⁷ Osmanlı’da onarım alanındaki ilk yasal mevzuat, Batılı ülkelerin kültürel talanına karşı devletin savunması olarak görülebilir. İronik olarak, Avrupalı devletlerin arkeolojik buluntuları kendi ülkelerine kaçırmalarına karşı duyulan bu tepkilerin kanun haline gelmelerinde yine Batılı ülkelere eğitim almış Osmanlı aydınları görev almışlardır (Kuban, 1973 ve Kayın, 2008).

¹⁰⁸ Madran (2002, 85) da, Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında kültürel varlıkların korunması etkinliklerinin müzecilik etkinliklerinin gölgesinde kaldığını belirterek bu görüşe katılır. Müzeciliğin arkeoloji ile eş anlamlı görüldüğü için, yasal düzenlemelerin daha çok taşınır eski eser ağırlıklı olduğunu söyler.

Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşmaya başlayan koruma mevzuatının ilk yasasıdır¹⁰⁹ (Çeçener, 1995). Taşınmaz eski eserlerle ilgili bir hüküm yer almamaktadır¹¹⁰. Nizamnamenin 3. maddesi mülkiyete ilişkin olup, arazisinde eski eser bulunan kişinin o eserlerin sahibi olduğunu açıklar. Son derece kısıtlı bir kapsamı olan nizamname, arkeolojik anlamda belli etkiler yaratmışsa da koruma konusunda yetersiz kalmış ve ülke ölçeğinde yeterli bir örgütlenme sağlayamamıştır (Baykal, 1983 ve Madran, 2002, 21). Mumcu (1969, 69), bu ilkelliğine karşın nizamnamenin yine de o zamana kadar yürürlükte olan fıkıh hükümlerinin sakıncalarını bir ölçüde hafiflettiğini ifade eder.

II. Asar-ı Atika Nizamnamesi (7 Nisan 1874)

1874'te yürürlüğe giren II. Asar-ı Atika Nizamnamesi, bir giriş, 4 bölüm ve bir sonuç bölümleri olmak üzere toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Birçok “ilk”i içeren Nizamnamenin ikinci maddesinde eski eserin tanımı yapılmış, üçüncü maddesinde kazılarda çıkan eski eserlerin devlet tarafından sahiplenileceği¹¹¹, dördüncü maddesinde Maarif Nezareti'ne başvurulmasının gerekliliği belirtilmiştir. 6. Madde, bazı eski eser binaların¹¹² gerektiğinde muhafızlarla korunabileceği hakkındadır. 14. Madde, mabetler, tekkeler, medreseler, kabirler ve su yollarında kazı yapılamayacağını; 35. madde ise, tarihi (eski eser) binaları yıkanların cezalandırılacağını belirtmektedir. Daha sonraki maddeler, kazı faaliyetleri, çıkan eserler ve eserlerin bölüştürülmesi gibi konularla ilgilidir (Cezar, 1971 ve Çal, 1990, 353). Kazıdan çıkarılan eserlerle ilgili olan 3. maddede belirtildiği üzere, kazıyı yapan kişi/kurum, hakkına düşen üçte birlik kısmı dilerse yurtdışına çıkarabilmektedir. Fazla etkin olamayan 1869 tarihli Nizamname ile karşılaştırıldığında daha ayrıntılı ele alınmış olmasına karşın, II. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde arkeolojik miras konusunda geri adım atıldığı söylenebilir. Dethier'in döneminde yürürlüğe konan bu kararın alınmasında Osmanlı topraklarında pek çok arkeolojik kazı yürüten Avrupalı devletlerin baskılarının etkili olmuş olabilir (Çal, 1997). Mumcu (1969), belgenin “taşınmaz eski eserlerin korunması gereğinin Devletçe kabul edildiğini ilk defa göstermesi bakımından”

¹⁰⁹ Padişah imzaladığı için yasa sayılmaktadır.

¹¹⁰ Yalnızca nizamnamenin son maddesinde asarı atıkayı tahrip edenin ceza kanununun belli maddesine para ve hapis cezasına çarptırılacakları açıklanmaktadır (Akozan, 1977, 20).

¹¹¹ Bu durum, nizamnamede “Gayrı meşruf olan asarı atika her nerde bulunursa bulunsun devlete aittir” sözleriyle belirtilir (Akozan, 1977, 24).

¹¹² Nizamnamede bahsi geçen eski eser binaların tanımı yapılmamıştır.

önemli olduğuna vurgu yapar.

III. Asar-ı Atika Nizamnamesi (9 Şubat 1884)

Osman Hamdi Bey, 1881’de Müze-i Hümayun’a müdür olduktan sonra¹¹³ 1874 tarihli Nizamname’nin yetersiz olduğunu görmüş ve 1884’te yeni bir nizamname hazırlatarak yürürlüğe koydurmuştur (Mumcu, 1969, 65). 5 bölüm ve 37 maddeden oluşan bu nizamname, Avrupalı yönetmeliklerden esinlenerek, o devrin anlayışına göre hazırlanmıştır (Baykal, 1983). III. Asar-ı Atika Nizamnamesi, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin koruma alanındaki yasal çerçevesinin temelini oluşturacak ana ilkeleri de ortaya koyar (Akçura, 1987’den *aktaran* Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 23). Nizamnamenin 4. maddesinde şahıs ve cemaatlerin mülklerindeki eski eserleri yıkamayacakları, devletin bu binaların ‘aslî hali’ni devam ettirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir (Çal, 1990, 392).

Nizamnamede, arkeolojik kazıyı yapana ve arazi sahibine kazı sonrasında gün ışığına çıkan eski eserden hiçbir pay verilmemekte; tümünün devlete ait olduğu belirtilmektedir. Akurgal (1992)’a göre, tüzükte bu konu açıkça belirtilmiş olsa da, yabancı kazılarda elde edilen eserlerden bir çoğunun padişahların izni ve isteği üzerine¹¹⁴ yurtdışına çıkarılması devam etmiştir.

Bu arada, 5 Mart 1903 tarihinde imzalanan anlaşmada yer alan imtiyaza göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda demiryollarını kuracak şirketlerin çalışmaları sırasında herhangi bir ek izne gerek duyulmadan arkeolojik kazı yürütebileceklerinin kabul edildiği görülmektedir. Bu madde, yabancı şirketleri demiryollarının yapımı sırasında höyük ve ören yerlerine yöneltmiştir. Denetimsiz yapılan bu kazılarda ne kadar arkeolojik eserin çıkarıldığı bilinmemektedir (Özet, 2003 ve Madran, 2002).

IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi (23 Nisan 1906)

Osman Hamdi Bey, 1884 Nizamnamesinin uygulanmasında görülen bazı eksiklikler üzerine bu Nizamnamenin ana esaslarını tekrar eden, ancak bazı noktaların daha açık ifade edildiği yeni bir Nizamname hazırlatır. Yeni nizamname, 24 Nisan 1906 tarihinde yürürlüğe girer.

¹¹³ Osman Hamdi Bey, 1878’den itibaren Müze Komisyonu üyesidir. 1881’de müze müdürü olmuş ve müzeyle ilgili yönetsel konularda ağırlığını arttırmaya başlamıştır (Akın,1993, 235).

¹¹⁴ Ortaylı (1992, 127), politik nedenlerle büyük devletlerin hükümdar ailelerinden prenslere veya o sırada ilişkilerin iyi olduğu bir devletin İstanbul’daki sefirlerine bazı taşınır eserlerin hediye edildiğini, ama bu hediyelerin bilinçsizce değil, yazarın deyimiyle adeta “ciğerden koparır gibi” verildiğini not eder.

Yeni nizamnamede, ilk defa açıkça Müzeler Umum Müdürlüğü'nün bütün eski eserlerle ilgili işleri yürütmekle yükümlü olduğu ifade edilmiş; taşınmaz eski eserlerin neler olduğu sıralanmaya çalışılmıştır (Çal, 1990, 392 ve Çal, 1997). Nizamname, 6.5.1973 tarih, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini (1909) takiben çağdaşlaşmaya yönelik bazı atılımların gerçekleştirilmeye başlandığı görülür. Bu noktada, 19. yüzyılda, Avrupa'da anıtsal yapıların korunması fikrinin ulus-devletin kurulmasına paralel olarak geliştiğinin hatırlanmasında fayda vardır. Osmanlı toplumu da, 19. yüzyılda Batı'yı tanıma ve benimseme çabası içinde olmakla birlikte, kendini ait hissettiği Doğu medeniyetini daha yoğun, titiz ve metodik olarak incelemeye başlamıştır (Ortaylı, 1992, 125). Ortaylı (1992, 124)'nın tesbitine göre, Farsça hiçbir asırda 19. yüzyılda olduğu kadar sevilmemiş ve edebiyatı bu denli derinlemesine incelenmemiştir.

Osmanlı'nın son döneminde Evkaf Nezareti'ne bağlı, vakıf yapılarının onarımından sorumlu bir inşaat ve tamirat sermimarlığı (müdürlüğü) kurulmuş; Harbiye Nezareti ser-mimarı olarak görev yapan Kemalettin Bey, 1901 itibariyle kurumun yönetimine getirilmiştir¹¹⁵. Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdüriyeti olarak adlandırılan kurum ilk iş olarak İstanbul'un önemli yapılarının onarım çalışmalarını başlatmıştır. Çalışmalar, II. Meşrutiyet (1908-1918) boyunca sürmüştür. Kemalettin Bey'in bizzat yürüttüğü Sultanahmet, Fatih ve Ayasofya külliyesi ile Yeni Cami gibi anıtsal yapı gruplarının restorasyonları yanısıra, kurumun birçok küçük cami ve mescidin onarımlarını da gerçekleştirdiği bilinmektedir¹¹⁶.

Kemalettin Bey'in koruma alanında yazdıkları incelendiğinde, kendisinin bu alanda örgütlenmeden yana olduğu görülür. Eserlere yapılacak müdahalenin uzman bir grubun kararına bırakılmasını istemekte; koruma alanında varolduğunu düşündüğü sorunu, geleneksel Osmanlı sanatlarının çökmüş olmasıyla ilişkilendirmektedir. Çözüm olarak bu sanatların canlandırılması gerektiğini belirtir (Tekeli ve İlkin, 1997, 20)¹¹⁷. Milliyetçilik rüzgârlarının estiği bu dönemde ülkede az sayıda bulunan

¹¹⁵ Kemalettin Bey'in bu kurumda görevde bulunduğu 1909-1919 yılları mimarın da meslek hayatındaki en verimli dönemi olmuştur.

¹¹⁶ Detaylı bilgi için, bkz. <http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail.aspx?BiographyID=25> .

¹¹⁷ Mimar Kemalettin, özellikle, eski kurşun ocaklarının canlandırılmasına önem vermektedir (Tekeli ve İlkin, 1997).

müslüman mimardan¹¹⁸ biri olan Kemalettin Bey'in, İstişare dergisinde yayımladığı yazısında (1908), ilk kez “asar-ı atika-ı islamiye” terimini kullanmış olduğu görülür (Yerasimos, 2005, 46). Nitekim, II. Meşrutiyet sonrasında Evkaf Nezareti'nin yönetimine getirilen Halil Hammade Paşa da, bir Asar-ı Atika-i İslamiye Muhafaza ve Tamirat-ı Teşkilatı¹¹⁹ kurmak istemektedir. Halil Paşa, Kemalettin Bey'den konuyla ilgili bir rapor talep eder. Kemalettin Bey, 1908'de “*Evkaf-ı Hümayun Tamiratının Suret-i İcrası Hakkında Mimar Kemalettin Beyefendi Tarafından Nezarete Takdim Olunan Layiha*” başlıklı raporunu sunar. Kemalettin Bey'in raporunda, sürekli bakımın örgütlenmesinin gereğine dikkat çektiği; yeni örgüt yerine varolan örgütü geliştirmeyi teklif ettiği ve bu teşkilatta görev yapacak kişilerin imtihanla seçilmesini önerdiği görülür (Tekeli ve İlkin, 1997, 7 ve Çetintaş, 2007).

19. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun genel çöküşüne koşut olarak vakıf sisteminde de bozulma ve gelirlerinde düşüş başlamıştır. Bu da, vakıf mülkü olan tarihi yapıların ihmal edilmeleriyle sonuçlanmıştır.

Meşrutiyetin ilanıyla, İstanbul'un imar projelerine hız verilmeye başlanmış; Tanzimat öncesi, III. Selim'le başlayıp II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde devam eden imar hareketlerine İttihad ve Terakki Partisi'nin yönetiminde olduğu dönemde de devam edilmiştir. İstanbul'un eski yangın yerleri düzenlenmiş; bu düzenlemeler sırasında yangınlarda hasar görmüş vakıf eserleri ve bazı camiler yıktırılmıştır. Yıkılan yapıların yerlerine yeni mahalleler kurulmuş, hanedanın mülkü olan eski devre ait ahşap saraylar, kasırlar ve köşkler yine sultanın emriyle yıktırılmış ve bu yapılardan boşalan yerlere dönemin modern yapıları inşa ettirilmiştir (Çetintaş, 2007). Kenti modernleştirmek adına, 1869 ve takip eden yıllarda, Sirkeci Garı'na ulaşacak tren hattının geçmesi için Topkapı Sarayı'nın sahil şeridindeki köşk ve kasırların yıkımına padişah tarafından izin verilmiştir¹²⁰. İstanbul'da özellikle, Cemil

¹¹⁸ Ülkedeki yeni anayasal rejimin yarattığı ortam içinde gelişen anlayış doğrultusunda mimarlar da örgütlenerek Ağustos 1908'de Osmanlı Mimarlar ve Mühendisler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu dönemde Cemiyet'in sadece yirmi bir üyesinin bulunması teknik eleman açısından nasıl bir yetersizlikle karşı karşıya bulunulduğunun da göstergesidir. Bu üyelerden onbirinin mimar olması ve bunlardan üçünün Türk olması o dönemde mimarlık mesleğinin etnik dağılımı açısından ilgi çekici bir göstergedir (Sey, 1998; 25).

¹¹⁹ Eski eserlerle ilgili çalışan Asar-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni, 1915 senesinde kurulur. İlk toplantısını Ali Emiri Efendi yönetmiştir. Encümen, eski eserlerin korunmasına yönelik tavsiye kararları çıkarmıştır. Encümen üyeleri yayın organları olan Milli Tettebbular dergisinde bu konularla ilgili çeşitli makaleler kaleme almışlardır (Çetintaş, 2007, 295). Encümenin genel sekreterliğini o dönem Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliği görevinde olan ve Milli Edebiyat akımını benimseyen Fuad Köprülü yapmıştır.

¹²⁰ Detaylı bilgi için bkz.: 5. Bölüm, 5.3.1. Topkapı Sarayı'nın konumu, kısa tarihçesi, mimari tanımı;

Topuzlu Paşa'nın 1912-1914 arasında süren şehreminliği sırasında çok sayıda tarihi binanın imar hevesiyle yıktırıldığı bilinmektedir (Çal, 1990, 354). Kemalettin Bey, bu imar operasyonlarında¹²¹ Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Medresesi'nin yıkılmak istenmesine tepki olarak bir yazı yazmış¹²²; 1913 yılında Türk Yurdu'nun üçüncü cildinin onikinci sayısında “*Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası*” yazısı ile Cemil Paşa'nın imar operasyonunun kapsamlı olarak eleştirmiştir. Yine, Tasvir-i Efkar'da yayınlanan “*Yeni Camii Şerifte Valide Sultan Mahfili*” başlıklı başka bir yazısında Yeni Cami Hüncar Kasrı'nın yapıyı taşıyan verev tonozu vasıtaların geçişini engellediği gerekçesiyle yapının yıkılmak istendiği ve mimarın buna engel olduğu öğrenilir (Tekeli ve İlkin, 1997, 8-9)¹²³.

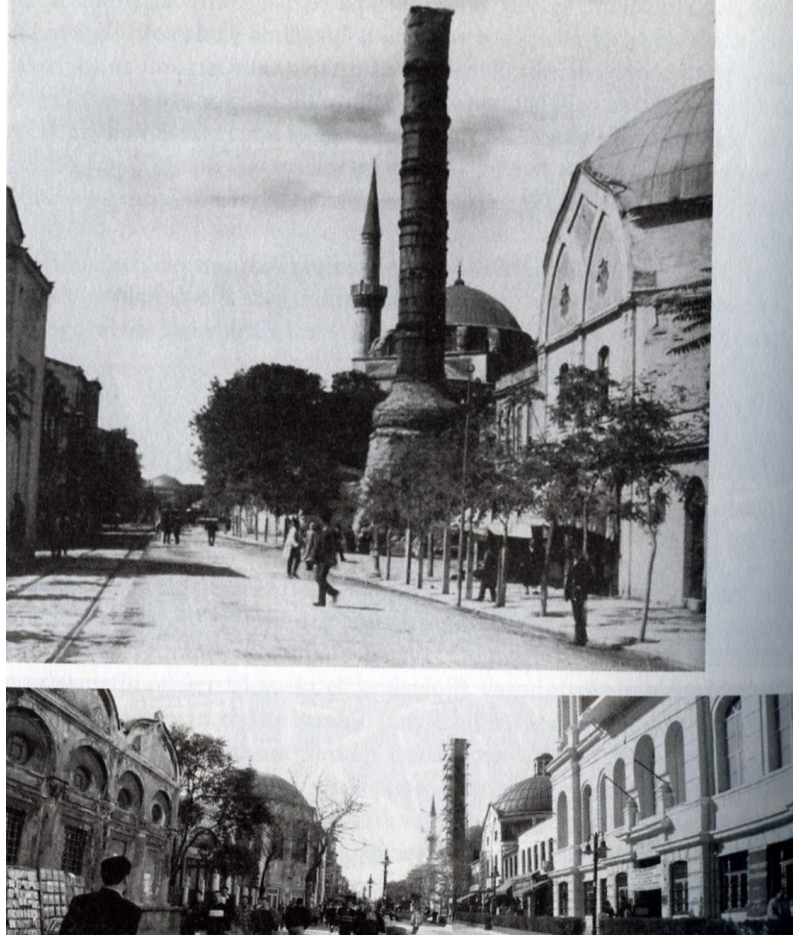
Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Hipodrom'dan Aksaray'a kadar uzanan eksende, Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında pek çok tarihi yapı yıkılmasalar da, “traşlanır”lar.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki kullanımı.

¹²¹ Dönemin şehremini Cemil Topuzlu Paşa, Balkan Savaşının borçlanma konusunda belediyeye sağladığı fırsattan yararlanmış, dış borçlanma yoluyla sağladığı kaynakları kullanarak kentte bir imar operasyonuna girişmiştir.

¹²² Kemalettin Bey, daha önce bahsedildiği gibi, Cemil Topuzlu Paşa Dönemi'nde gerçekleşen medresenin yıkımı isteğini gazete yazılarında şiddetle eleştirmiştir. Bu yazısına Tasvir-i Efkar isimli yayında “Evkaf Nezareti asar-ı kadimeyi ibka (yerinde bırakma) ve muhafaza lüzumuna gayretkeşlikler göstermektedir” şeklinde gelen eleştiriye, Türk Yurdunun 1913 yılı üçüncü cilt ve altıncı sayısının Mektuplar ve Cevaplarımız bölümünde “Asar-ı Kadimeyi ibka ve muhafaza etmek Evkaf Nezaretinin en mühim vazifesi, borcu olduğu kadar insanîyetin ve medeniyet-i cedidenin şerait-i esasiyesindedir” diyerek cevap vermektedir. Ebu'l Fazl Efendi Medresesi konusunda tramvay mühendislerinin kaptislerine boyun eğilmemesi gerektiğini söylemekte ve sormaktadır: “Acaba asar-ı mezkureyi muhafaza etmek şartıyla bir tramvayyolu veya yol açmak niçin mümkün değildir? Avrupanın eski binaları ve dar yolları olan ve kıymeti tarihiyyeyi hazi bulunan şehirlerinde nasıl her tarafı elektrik tarmvayı nakliyatıyla temin etmişlerdir?” (Tekeli ve İlkin, 1997).

¹²³ Tekeli ve İlkin (1997), bu makalelerin bilimadamı serinkanlılığından çok, militanca bir tutumla yazılmış olduklarını yazarlar.

3.3 Divanyolu'nun genişletme çalışmaları sonrasında aldığı görüntü,

Kaynak: Cerasi, 2006.

Yol genişletmesi yüzünden, Atik Ali Paşa ve Köprülü külliyelerinin medreseleri kesilir ve ortaya çıkan cephelere eklektik ve oryantalist eğilimli yeni kemerler yapılır. Bu cadde üstündeki Elçi Hanı¹²⁴, 1865'te geçirdiği yangında ayakta kalabilmiş, ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde tümüyle yıkılmıştır. Aynı caddede yer alan Kızlarağası Hamamı'nın, 1911'de geçirdiği yangın sonrası ayakta kalmış olduğu, fakat, 1914'te satışı yapılarak 1916-1917 arasında yıktırıldığı bilinmektedir (Tanman, 2006, 18).

Osmanlı toplumunda bu ve benzeri imar faaliyetlerine karşı çıkan aydınlardan biri, Halil Edhem (1911)'dir. Şehbal dergisinde “Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?”¹²⁵ isimli makalesinde “*milli*” olarak nitelediği Selçuklu ve Osmanlı

¹²⁴ Avusturya- Macaristan İmparatorluğu elçilerinin konaklaması için yapılmış iki katlı kargir bir yapının avlusu 16. yüzyılın sonlarında gezgin bir Avusturyalı tarafından resmedilmiştir. Yapı, 19. yüzyılda işlevini kaybetmiştir (Tanman, 2006, 18).

¹²⁵ Detaylı bilgi için, bkz. Halil Edhem, 1911, Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?, Şehbal, 36, 15 Mart 1327 (28 Mart 1911), 226-230, İstanbul.

eserlerinin tahribine ve kaçakçılığına ilişkin tespitler ve korunmalarına yönelik çözüm önerileri yer almaktadır. Halil Edhem, yazısında Konya Alaeddin Köşkü (Keykubat Sarayı)'nden de bahseder. Yapının bir şahnişi kalmış olduğunu pencerelerinden birinin çinili kemerinde İzzeddin Kılıç Arslan'ın resminin okunmakta olduğunu anlatır. Bu yapı kalıntısının korunmasına çalışıldığını, fakat maddi imkânsızlıklar yüzünden bu işin geciktiğini ve tamir için maddi olanak sağlandığında ise, son derece yıpranmış olan yapının önce yarısının, daha sonra ise tamamının yıkıldığını aktarır¹²⁶. Eldem, Alaeddin Köşkü'ne ek olarak, Akşehir Taş Medrese'nin ön cephesinin de benzer biçimde onarım göreceği sırada yıkıldığını belirtir.

Konya'da Alaeddin Köşkü

Konya'da Alaeddin Köşkü'nün inhidandan sonraki hali

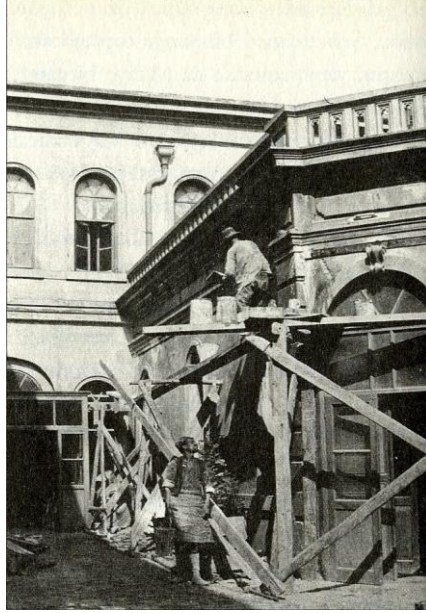
3.4 Konya'da bulunan Alaeddin Köşkü (Keykubat Sarayı), Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1997.

Halil Bey, makalesinde bazı eserlerin korunması için yöneticilere ricada bulunmakta, hatta bazılarının ne kadar bütçeyle onarımlarının gerçekleştirilebileceğinden söz etmektedir. Halil Bey, sorunun çözümü için, öncelikle bu eserlerin bir deftere kaydedilmesini önerir. Bir başka deyişle, tarihi yapıların tescil edilmeleri gerekliliğine dikkati çeker (Karaduman, 2004).

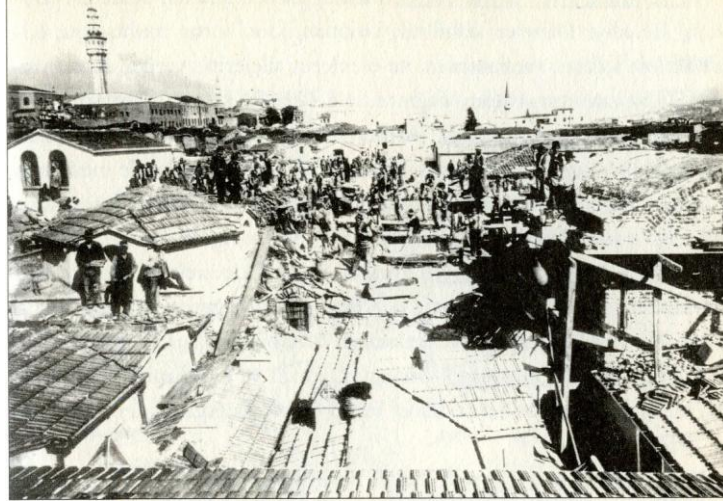
İstanbul'da 19. yüzyılda en son büyük deprem 10 Temmuz 1894'te meydana gelmiştir. "Büyük hareket-i arz" olarak bahsedilen bu deprem çok geniş bir alanda hissedilmiş; özellikle İstanbul ve çevresinde ağır hasarla sonuçlanmıştır. Deprem

¹²⁶ Cansever (2009) de, bu önemli Selçuklu sivil yapısının 1910-1912 yıllarında temel ve drenaj sisteminin bozulması sonucu korunamayıp yıkıldığını aktarır.

merkezi kapsamında bulunan yapıların büyük kısmı zarar görmüş¹²⁷, maddi hasar olmuş ve çok sayıda bina ya tamamıyla yıkılmış, ya da oturulamayacak duruma gelmiştir.

3.5 Depremde zarar gören Matbaa-i Osmaniye'deki onarım çalışmaları, Kaynak: Ürekli, 1999.

3.6 Deprem sonrası Kapalıçarşı'daki onarım çalışmaları, Kaynak: Ürekli, 1999.

Depremi takiben Padişah tarafından bütün vakıf ve devlete ait binaların, cami, kilise ve mekteplerin acilen onarımına başlanması; tehlike içerenlerin ise yıkılması için bir irade-i seniyye çıkarılmıştır. Ayrıca, Şehremaneti'ne resmi dairelerin onarımı sırasında yüksek özen gösterilmesi bildirilmiştir (Ürekli, 1999, 15 ve 45). Öner, Eren

¹²⁷ Örneğin, daha önceki yüzyıllardaki depremlerden de ciddi hasar gören Fatih Camisi'nin iki minaresinden birinin külahının düştüğü, diğerinin külahı da düşmek üzere olduğu not edilmiştir (Diker, 2010, 91).

ve Gezgör (2001, 250), 1894 depreminden sonra Sultan II. Abdülhamid'in arzusuyla depreme dair Atina'daki Gözlemevi'nin müdürü olan D. Eginitis'in bir rapor hazırladığını ve S. Balyan, Berthier, R. D'aranco ve A. Vallury gibi dönemin önde gelen mimarların ise hasarlı yapıların ve onarımlarıyla ilgili uzman olarak atandıklarını aktarır.

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda Batı'yı model alan, yukarıdan aşağıya inen bir yapıda modernleşmeye çalışmaktadır. Modernleşme çabaları sürerken koruma kavramı da, Batılı ülkelerden ithal edilmekte; Osmanlı eliti ve dönemin basınından gelen tepkilerin sonucu yetersiz de olsa, devletin kurumsallaşma sürecine dahil olmaktadır (Kayın, 2008).

Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (28 Temmuz 1912)

Taşınmaz eski eserlerin korunmasında varolan hukukî eksiklik sonucu, 28.7.1912 tarihinde Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (Çal, 1990, 354). Bu yeni nizamname, belediyelere kaleler, burçlar, surlar, v.b. kullanılmayan yapıları, süsleme ve kitabe gibi kısımlarını belgeleyip yıkma hakkı tanıyarak adeta 'korumama'yı destekler görünmektedir. Nizamname, belirtilen müdahale kararlarının çıkarılması amacıyla komisyonlar kurulmasını öngörmektedir.

8 maddelik bu nizamnamede, IV. Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin 5. maddesinde belirtilen eserlerin eski eser sayıldığı hususu yinelenmiştir. Nizamnamenin 3, 4 ve 5. maddeleri ile yalnızca yıkımı istenen eski eserler için, gerekirse belgelerini de sağlamak koşulu ile görevli uzmanlardan izin alma zorunluluğu getirilmiştir (Çeçener, 1995). 4. madde ile bu komisyonun eserin plan, kesit, fotoğraf, v.b. belgelerini Maarif Vekâleti'ne göndereceği, Maarif Vekâleti'nin yıkım kararı vermesi durumunda ise, eserin varsa değerli parçalarının müzeye alınmasından sonra yıkılabileceği belirtilmiştir (Çal, 1990). Yıkım için bırakılan bu açık kapının, Nizamnamenin zayıf noktasıdır¹²⁸.

Bu arada, 5 Eylül 1915'te Sultan Mehmed Reşad tarafından Topkapı Sarayı'nın "suret-i muhafazası" (korunması) hakkında bir nizamname çıkartılmıştır. Bu nizamnamede, özetle, Topkapı Sarayı'nın mekân bütünlüğünün sağlanması konusu üzerinde durulmakta, kapılarının açılış ve kapanış düzeni ile saray kapıcılarına ait

¹²⁸ Nizamname, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Cumhuriyete miras kalmış ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. 4. Bölüm, 4.2. 1923-1951 yılları arasındaki koruma yaklaşımları.

prensipeler belirlenmekte; Müsaade-i Seniye ile bahçe ve sarayın ziyaretine müsaade edilmekte ve Sarayın içinde sudan başka herhangi bir şeyin satışı yasaklanmaktadır. Ayrıca, ‘bahçeye gireceklerden yalnız *emr-i hayr* için usulüne testiken *duhuliye* (giriş ücreti) istifa olunabilir’, hükmü yer almaktadır (Menteş, 1997, 252).

1915’te, eski kalelerin ve yerlerinin kime ait olduğuyla ilgili başka bir yönetmelik daha çıkarılmıştır (Madran, 2002).

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi (17.5.1917)

Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi, Bakanlar Kurulu tarafından bir yönetmelikle İstanbul’da 1917 yılında, “Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni” kurulmuş ve ilk toplantısını 31 Mayıs’ta yapmıştır¹²⁹. Üyeleri arasında Müze-i Hümayun müdürü Halil Edhem, mimar Kemalettin Bey, İttihad ve Terakki Merkez komitesinden doktor Nazım ve Celal Esad (Arseven) bulunmaktadır (Yerasimos, 2005, 50) . Encümen yönetmeliğinin ikinci maddesinde “*Bu encümenin reisi İstanbul’da ve İstanbul ili içerisinde bulunan bütün eski eserleri ve anıtları ve tarihi yerleri ve meşhur binaları kütüğe geçirecek ve bunlar hakkında eserler yayınlayacaktır*”, ifadesi yer alır. Encümen, bu maddede belirtildiği gibi, Encümen yalnızca İstanbul ili için kurulmuş, yurdun diğer yerleri ihmal edilmiştir.

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi’nin toplantı notlarında eski eserlerin korunmasına yönelik tavsiye kararları bulunmaktadır. Encümenin tarihi yapıları koruma alanında bazı kurumsal girişimleri ve başarıları olmuştur. Bunlara örnek olarak, II. Abdülhamid döneminin sadrazamlarından Küçük Said Paşa’nın, Eski Eserler Encümeni başkanlığı döneminde (Ayasofya) Hürrem Sultan Hamamı’nın yıkımına¹³⁰ karşı çıkılması yıkımın bunlara örnek olarak durdurulması verilebilir (Tanman, 2006).

Encümen, 10 Ekim 1915 tarihinde¹³¹, Topkapı Sarayı’nda süregiden onarımlar hakkında Hükümet-i Seniyye’nin dikkatine eleştirel bir rapor sunmuştur. Bu rapor, günümüzün çağdaş restorasyon ilkelerinin çoğuna uygun ve o günkü yapılan işler

¹²⁹ Kurum, 1951 senesinde 5805 sayılı kanun ile Gayrimenkul Eski Eserler Yüksek Kurulu’nun kuruluşuna kadar kadar varlığını sürdürmüştür.

¹³⁰ Cemil Topuzlu Paşa, Ayasofya ile Sultanahmed Camii’nin arasını tümüyle açmak niyetiyle Mimar Sinan’ın tasarlamış olduğu bu hamamı yıktırtmak istemiştir (Tanman, 2006).

¹³¹ Rapor için bkz. EK 7- ‘Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi’nin 10 Ekim 1915 tarihli raporunda Topkapı Sarayı’na müze fonksiyonu verilmesi yönündeki görüşü’ ve konuyla ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. 5. Bölüm, 5.3.1. Topkapı Sarayı’nın konumu, kısa tarihçesi, mimari tanımı; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki kullanımı.

hakkında eleştirileri içermektedir.

MAAED, raporunda:

“Her millet, güzel sanatlar eserlerinin ve anıtlarının harap olmaktan korunmasını sağlamak için elden geldiği kısıtlayıcı önlemler almayı ve bu vesile ile ecdadından kalan sonsuz faziletlerini tarihini sahifelerine emanet etmek suretiyle evlatlarına bir medeniyet dersi olarak göstermiştir. Gerçekten, o anıtların korunmasını üstüne alan milletlerin isimleri ebediyete mal edilmiş olur ve tarihin canlı sahifelerinde yaşar” diyerek bugünün yaklaşımıyla, kültürel mirasa bakışını ortaya koyar. Raporun ilerleyen bölümlerinde sarayın korunmasıyla ilgili görüşler de yer almaktadır. Sarayda restorasyon adı altında yapılan hatalı uygulamalar, maddeler halinde verilmekte ve özellikle yapılardan sökülen çinilerin moloz yığınları halinde istiflenmesi (Kızlar Ağası Hamamı, Ağalar Camii, Harem Ağası Koğuşu çinileri gibi) eleştirilmektedir. Raporda önerilere de yer verilmektedir. Bunlar, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş tahriplerin devamını önlemek üzere her türlü inşaatın hemen durdurulması ve ertelenmesi, bir uygulayıcı mimarlar kurulu ve bilimsel bir inceleme komisyonu oluşturulması gibi önerilerdir. Raporda o tarihte bütçe ilkeleri varmışçasına, onarım masraflarıyla ilgili öneriler de getirilmiştir (Menteş, 1997, 252).

Devletin koruma alanındaki kuramsal yaklaşımına ışık tutabilecek bir diğer örnekse MAAED'nin raporuyla aynı sene gerçekleşen Rumelihisarı onarımıyla ilgilidir¹³²: 1915 yılında Bahriye Nezareti, Rumelihisarı'nı deniz müzesi olarak işlevlendirerek korumaya karar vermiştir. Bu işle görevlendirilen komisyondaki mimar ve mühendisler, tarihi gravürlerden Hisarın külahlı görüntülerini bulmuş ve buna uygun olarak restorasyon planlarını hazırlamışlardır. Atay (1951), bu sırada, İstanbul'da bulunan Prof. Maximilien Tchurher'in “Ne yapıyorsunuz? Hisara nasıl kıyabiliyorsunuz? Rumelihisarı bugün görmekte olduğumuzdur. Onu olduğu gibi koruyacaksınız. Yalnız tahkim edeceksiniz. Uzun müddet çalıştıktan ve işinizi bitirdikten sonra eğer ziyaret edenler: ‘Ne yapılmış sanki burada?’ derlerse, hiçbir şey yapılmamış olduğunu zannederlerse, işte o vakit, vazifenizi yapmış olursunuz”, dediğini aktarır. Burda, Atay'ın aktardığı anekdot, Rumelihisarı'nın malsahibi olan devlet kurumu tarafından gerçekleştirilecek olan önemli bir müdahaleden bahseder. Restorasyon işlerinden sorumlu olmayan bir kurum tarafından gerçekleştirilmesi

¹³² Örneğin yer aldığı yazıyla ilgili detaylar için, bkz. EK 6.

planlanan bu onarım, Viollet le-Duc'ün Fransa'da 1850'lerden itibaren uyguladığı “üslup birliğine varma/stilistik rekonpozisyon” akımı için çok iyi bir örnek oluşturmaktadır¹³³. Kaynağı bilinmemekle birlikte, Fransız mimarın görüşüne hakim biri/bir ekip tarafından tasarlanmış bir proje olduğu söylenebilir.

İktidarın Osmanlı'nın bu son döneminde gerçekleşen restorasyon uygulamalarında zaman zaman yön verici etkileri olduğu görülmektedir. Gülsün (1999, 208)'ün aktardığına göre, Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) döneminde sermimar olan mimar Vedad Bey, 33 yıl boş ve bakımsız kalan Dolmabahçe Sarayı'nın onarımları için görevlendirildiğinde Sarayın yola bakan cephesinde bulunan Camlı Köşk'te yer alan kabartma kuş biçimli iç mekân dekorasyonunu kaldırıp, yerine çiçek desenli bezemeler koymak istemiştir. Vedad Bey'in bu girişimi padişahın emriyle engellenmiş¹³⁴ ve yapının karakterini bozacak herhangi bir ekleme ya da değişime gidilmemiştir.

1911 yılında¹³⁵, eski eserlerin korunmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin oluşturulmasına destek veren İstanbulluların ileri gelenleri, kentin sanat eserlerini, tarihi ve mimari anıtlarını ortaya çıkarmak; bu eserlerin toplum tarafından değerlerinin anlaşılmasını ve korunmalarını sağlamak amacıyla bir dernek kurmuşlardır (Durukan, 2004). İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti (Derneği)'nin kurucu üyeleri arasında o sırada Müze'nin müdürü olan Halil Edhem Bey ve yardımcısı Makridi Bey, Mimar Vedad Bey, o sırada Şuray-ı Devlet Reisi olan Prens Said Halim Paşa, Osmanlı Bankası genel müdürü M. Revoil, Ahmed Midhat ve Dikran Kelekyan gibi Osmanlı elit sınıfından kimseler bulunmaktadır (Yerasimos, 2005, 47). Dernek, 1913'de Türkçe ve Fransızca çalışma raporunu yayınlamıştır (Durukan, 2004). Yerasimos (2005, 49)'un tesbitine göre, İstanbul Muhipleri Cemiyeti/Derneği, elçi eşleriyle ilişkilerinden de görülebileceği gibi, korumaya önem veren Batı eğilimli bir tutum içerisindedir¹³⁶.

¹³³ Sözkonusu akımla ilgili detaylı bilgi için, bkz. 2. Bölüm 2.1. Dünyada Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi.

¹³⁴ Gülsün (1999, 209), padişahın bu eyleminin dayanağını o dönemin her şeyin padişah emri doğrultusunda yapılabildiği ve padişahın Hz. Muhammed'in halefi olarak verdiği emir ve izinlerin dinsel bir nitelik taşıdığı bir zaman oluşuyla ilişkilendirmektedir.

¹³⁵ Derneğin üyesi ve Müze-i Hümayun'un müdürlerinden olan arkeolog Aziz Ogan konuyla ilgili makalelerinde derneğin kuruluş tarihi olarak iki ayrı tarih verir. Bunlardan ilki, Derneğin tüzüğünün kabul edildiği 1329 (1911) yılı (Ogan, 1946), ikincisi ise, İstanbul Vilayeti tarafından onaylanan 1327 (Ogan, 1947) yılıdır.

¹³⁶ Cemiyetin etkinlikleri, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında kapanan Derneğin 1940 yılında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu bünyesinde

Cemiyetin 11 Haziran 1912 tarihli yıllık faaliyet raporuna göre, Cemiyetin girişimleriyle Şehzadebaşı-Edirnekapi tramvay yolunun açılmasıyla, yıktırılması düşünülen Feyzullah Efendi Medresesi (Millet Kütüphanesi) kurtarılmıştır¹³⁷. Ayrıca Cemiyet ilerki yıllarda buraya Belediye Sarayı yapıldığında yıkılacak olan Şehzadebaşı'ndaki Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Medresesi'yle ilgilenilmiş ve ilgili makamlardan yapının korunması talep edilmiştir. Cemiyetin etkinlikleri arasında, İstanbul surlarının bakımı, Bukoleon Sarayının kurtarılması, Sultanahmet'te bulunan Ayasofya (Haseki Hürrem) Hamamı'nın yıkımını önlemesi, Jüstinien Sarayı'nda gerçekleştirilen araştırma ve onarımlar, dönemin İngiliz elçisinin eşinin de desteğiyle Amcazade Hüseyin Paşa (Köprülü) Yalısı'nın rölövelerinin hazırlanması (1912), Rumelihisarı'nın baraka ve otlardan temizlenmesi ve bir İstanbul rehberi yayına hazırlanması gibi çalışmalar sayılabilir.

Kemalettin Bey¹³⁸'in tasarımı olan Çemberlitaş'la Atik Ali Paşa Camii arasında yapılması öngörülen ve tarihi dokuya zarar verecek olan VI. Vakıf hanın inşaatı, İstanbul Muhipleri Cemiyeti'nin karşıçıkışları sayesinde temelinin atılmasından sonra durdurulmuştur.

Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında kaldırılarak yerine, 23 Mart 1919'da Evkaf Nezareti'ne bağlı, vakıflar ile ilgili imar işlerine bakacak "Heyet-i Fenniye" adında yeni bir birim oluşturulmuştur (Can, 2007, 110). Cumhuriyetin ilk yıllarında da görevine devam eden 'Vakıflar Fen Heyeti', Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı önemli anıtsal yapıların restorasyon çalışmalarını yürütmüştür¹³⁹.

Çal (1997), İstanbul'un işgal edildiği, Anadolu'da savaşın sürdüğü 1921 yılında bir Asarı Atika Nizamnamesi tasarısının daha hazırlandığını, ancak yürürlüğe konulmadığını yazar. Halil Edhem'in müze müdürlüğü sırasında hazırlanan bu tasarıda, eski eser tanımına günümüzde gibi zaman sınırlaması getirmektedir. Bu tasarıda 18. yy. sonuna kadar güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri taşıyan

"İstanbul'u Sevenler Derneği" adı altında yeniden örgütlendiği görülür (Durukan, 2004).

¹³⁷ Raporla bu eylemde yardımcı olan Fransız elçisinin eşi Madam Bompard'a teşekkür edilmektedir.

¹³⁸ Dönemin çeşitli dergilerinde koruma ile ilgili yazılar yazan Kemalettin Bey, korumacı ve Türkçü'dür. Ancak, mimarın yakın durduğu Türkçülük akımının öncüsü olan İttihat ve Terakki'nin koruma yanlısı olduğu söylenemez. Kemalettin Bey kendisi de yazılarında belirttiklerine tezatla, I. Abdülhamid İmaretinin yerinde, bu yapının yıkılmasıyla boşalan alana IV. Vakıf Han'ın inşaatını gerçekleştirebilmiştir (Yerasimos, 2005, 49).

¹³⁹ Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. 4. Bölüm, 4.2.3 1923-1951 yılları arasındaki koruma yaklaşımları- Uygulama, sayfa 97.

varlıkların eski eser sayılabileceği belirtilmiş; 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 5. maddesindeki eski eserler yeniden sıralanmıştır. Tasarı, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi hükümlerini aynen alarak iki nizamnameyi birleştirmiştir. al (1997), yürürlüğe konulmayan tasarının muhtemelen işgal kuvvetlerinin baskısıyla hazırlanmış olduğunu ekler.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilanının hemen sonrasında kültür, sanat, tarih ve eski eserlerin korunması konularında çeşitli büyüklükte kılavuzlar, kitapçıklar, risaleler basılmıştır. Basıldıkları dönemde bastırın kuruma gelir olması amacıyla cüzi bir bedelle satılan veya halkı bilinçlendirme amacıyla ücretsiz dağıtılan bu yayınların pek çoğu, günümüze ulaşmamıştır (etintaş, 2007, 295).

3.4 BÖLÜM SONUCU

“Koruma” modern dünyaya ait bir kavramdır. Dolayısıyla, geleneksel dünyada kullanım değerleri yüzünden korunagelmiş yapıları bir ‘korumacılık’ örneği olarak görmek sakıncalı olabilir. Bu bağlamda, bugünün bakış açısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyıla kadar anıtsal yapı restorasyonundan söz etmek doğru olmayacaktır.

İmparatorluk sınırları içindeki korunması gerekli kültür varlıklarının yasal durumları, 19. yüzyılda kabul edilen Asar-ı Atika nizamnamelerine kadar Fıkıh hükümleri tarafından belirlenmektedir. Fıkıh hükümlerine göre, taşınmaz eski eserler ya vakıflara, ya devlete ya da özel kişilere aittir ve malsahipleri yapılar üzerinde her türlü kullanım hakkına sahiptirler. Buna göre, özel mülkiyette bulunan bir tarihi eseri sahibi dilediği gibi onarabilmekte veya yıkabilmektedir.

17. yüzyılda yönetim sistemiyle en parlak dönemini yaşayan Vakıf Kurumu tarafından sahiplenen anıtsal binaların çoğu (camiler, mescitler, medreseler vb.) dini işlevlere sahiptirler ve inançlar, bu yapıların geleceğe aktarılmasında her dönem teşvik edici rol oynamıştır. Zamanında gerçekleştirilen etkin sağlama işlemleri ve düzenli bakımlarla Vakıf yapılarının uzun yıllar özgün işlevlerini sürdürerek ayakta kalabildikleri görülmektedir. Tarihi (anıtsal ölçekli) yapılar, son dönemlere kadar kullanılmaya devam eden geleneksel yapı teknolojisi sayesinde kapsamlı müdahale görmeseler de, kısmi onarımlarla varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma sürecinin başlangıcı olan 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mimarlık kurumunda önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. 16. yüzyılda örgütlenen Hassa Mimarlar Ocağı, mevcut yapısıyla dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği düşünülerek 1831 yılında kaldırılmış ve yerine Nafia Nezareti’ne bağlı olarak görev yapan “Ebniye-i Hassa Müdürlüğü” kurulmuştur.

Altınıldız (1997)’in da belirttiği gibi, koruma kavramı Türk toplumunun kültürel söylemine 19. yüzyılın ortalarından itibaren katılmıştır. Koruma alanı için yasal bir zeminin kurulması ise, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki yasal ve kurumsal düzenlemelerle mümkün olabilmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında, koruma alanını dolaylı olarak ilgilendirecek çeşitli yasaların kabul edildiği ve Vakıf kurumunun iyileştirilmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapıldığı görülür. İlk kez 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 133. maddesinde kutsal ve anıtsal nitelikteki hayır yapılarını

yıkan, ya da, tahrip edenlerle ilgili para ve hapis cezası öngörülmüştür.

Bu dönemde korumayla konusunda artış gösteren duyarlılığın ilgi alanı daha çok arkeolojik mirastır. 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında birbiri ardına çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamelerinde temel olarak arkeolojik kalıntıların korunması amaçlanmaktadır. Öyle ki, Asar-ı Atika Mevzuatı'nı devletin Avrupalı devletlerin kültürel talanına karşı geliştirdiği bir savunma olarak görmek mümkündür. Arkeolojik mirasın yanısıra, Ayasofya gibi çok katmanlı anıtsal yapıların korunmalarına ve işlevlerini sürdürmelerine çalışılmıştır. Bu konuda 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancı ve gayrimüslim mimarlardan görüş ve hizmet alınmıştır. Öte yandan devlet eliyle gerçekleştirilen koruma çalışmaları, anıt niteliğindeki yapıların ötesine geçmemiş; bu dönemde dünyadaki genel eğilimin de paralelinde sivil yapıların koruma altına alınması sözkonusu olmamıştır.

Bu dönemde, koruma alanının mimari nesnesi olan anıtsal yapıların restorasyonları sözkonusu olduğunda, herhangi özel bir eğilimden (yaklaşımdan) söz etmek yanlış olur. Tarihi ve estetik değerleri yüksek yapıların onarımlarında zaman zaman özensiz uygulamalar gerçekleştirildiği görülür. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin son döneminde, İmparatorluğun artık koleksiyon olarak görülmeye başlanan hazinesine ait objelerin teşhir amaçlı sunulmaları için Hırka-i Saadet Dairesi'nde yapılan düzenlemeler, yapının mevcut izlerini gözardı eden bir onarım yaklaşımıdır. Bu örnekten yola çıkarak, Osmanlı Dönemi'nde tarihi ve estetik değerleri tartışılmaz olan yapıların korunmalarında sorunlar olduğu söylenebilir. Bu noktada, koruma uygulamalarda varolan sorunların o dönemde de farkında olan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi ve Encümenin bu sorunlara işaret eden raporunun (1915) anılması gerekir¹⁴⁰.

Osmanlı dönemindeki karşıçıkışlar değerlendirildiğinde, bunların toplumun temeline yayılamadıkları; Avrupa'da eğitim almış, bir grup seçkin tarafından tasarlanıp yürütülen duyarlı girişimlerle sınırlı kaldıkları söylenebilir. Devleti yönetenler arasında kültür mirasına saygı gösterenlere rastlanmakla birlikte, Batı merkezli çoğu diğer yenilik gibi koruma da, büyük oranda biçimci bir yaklaşımla uygulanmıştır. Bu çalışmanın kapsamında ele alınmamış olmakla birlikte, ilk müdürlerinin Avrupa kökenli yabancılar olduğu Müze-i Hümayun çevresinde yoğunlaşan Batı etkili bir

¹⁴⁰ Bkz. EK 7.

kurumsallaşma çabasının ürünü olan müzecilik hareketleri mimari koruma alanının gelişimini olumlu anlamda etkilemiştir.

Tanzimat'ın ilanıyla dünya kapitalizminin etkisi altına giren Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çabaları hızlanırken, hayat tarzı ve algılayışında da bazı değişimler olmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, devletin yönetim sistemi pek çok yeni kurum veya yenilenen geleneksel kurumla tanışır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne dönüşen Vakıf Kurumu bu dönüşümden kaynaklanan bazı sorunlar yaşasa da, kurum, anıtsal yapıların korunmasındaki etkin rolünü sürdürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ilk kez Batılı örneklerine benzer biçimde mimarlık eğitimi verilmeye başlanır ve kendi topraklarında eğitim alan Türk mimarları mesleğe dahil olurlar. 1901'den beri Harbiye Nezareti ser-mimarı olarak görev yapan Kemalettin Bey, Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdüriyeti'nin başına gelir. Kemalettin Bey'in küçük ölçekli cami ve mescid onarımlarının yanı sıra, Sultanahmet, Fatih ve Ayasofya Külliyesi'ni onarmış olduğu; dönemin diğer önemli mimarı olan Vedad Bey'in ise, ser-mimar olarak otuz yıl kullanılmamış olan Dolmabahçe Sarayı yapılarının koruma ve onarım çalışmalarını yürüttüğü bilinmektedir.

Kemalettin Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nda yürüttüğü koruma uygulamalarının yanı sıra, fikirleri ve çeşitli kurumlarda aldığı görevlerle mimarlık alanında önemli bir kişilik olmuştur. Yazılarında ve çeşitli raporlarında sürekli bakımın öneminden, restorasyon kararlarını verecek bir heyetin varlığından ve onarım alanında istihdam edileceklerin işe alınırken bir elemenden geçirilmesinin gerekliliği gibi konulardan söz ettiği görülmektedir. Savundukları, 6. Uluslararası Mimarlar Kongresi (1904)'nde kabul edilmiş olan "her ülkede tarihi eserlerin ve sanat eserlerinin korunması için bir dernek kurulmalıdır. Bu kişiler, milli ve yerel hazinelerin genel envanterinin derlenmesinde ortak çaba ve işbirliğinin sağlanması için gruplandırılabilir" ilkeyle de örtüşmektedir. Bu bağlamda, Kemalettin Bey'in Avrupa'da devam ettirmiş olduğu eğitimi sırasında yüzyıl başında tartışılan uluslararası koruma ilkelerinden haberdar olduğu ve bunları benimsediği düşünülebilir.

Bu arada dünyada artış gösteren ulus-devlet anlayışı Osmanlı topraklarında da kendine alan bulmaktadır. Osmanlı'nın son yıllarında, artık kültür mirasını "milli" olarak nitelendiren seçmeci bir tavrın varlığından sözedilebilir. Devrin önemli kültür insanlarından Halil Edhem'in yazılarında bu yaklaşımın izlerine rastlanabilmektedir.

19. yüzyılın sonlarında, Léon Parville, Barborini, Fossati Kardeşler ve D'aranco gibi yabancı mimarların Osmanlı hükümetince ülkeye davet edildiği ve anıtsal yapı restorasyonlarını yürüttükleri görülür. Bazıları bu mimarlar tarafından gerçekleştirilmiş onarım çalışmaları arasında, Aynalıkavak Kasrı, Ayasofya Camisi, Çinili Köşk, Çemberlitaş, Harbiye Nezareti ve Babıali'nin restorasyonları bulunmaktadır. Bu onarımların büyük kısmı çağdaş restorasyon ilkeleri çerçevesinde 'başarısız' olarak nitelendirilseler de, Osmanlı mimarlarının Batılı bakış açısıyla yürütülen belgeleme çalışmaları ve restorasyon uygulamalarıyla tanışmaları açısından önem taşıdıkları şüphesizdir.

Devlet kurumlarının bünyelerinde onarım yapan atölye bulundurmaları geleneğinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları için mevcut bir Tamirhane-i Hümayun (Padişahlık Onarım evi) olduğu bilinmektedir (Alsaç, 1992 ve Ortaylı, 2006, 21). Ayrıca, 1831'de kurulan Ebniye-i Hassa Müdürlüğü bünyesinde görev yapan "Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü", saray ve kasırların onarımlarını yürütmekle yükümlüdür (Can, 2007, 106). Böylece, hanedana ait kullanımda olan yapıların sürekli bakımları devlet tarafından çözüme ulaştırılmıştır.

İstanbul'da 1855 yılında İstanbul Şehremaneti; 1864 yılında ise, Galata-Beyoğlu için Altıncı Daire kurulmuştur. Buna rağmen, belediyeler şehrin mimari mirasının korunmasında katkı sağlayamamış, hatta modernleşme adı altında bazı yıkıcı uygulamalara imza atmışlardır. Benzerleri, Cumhuriyet Dönemi'nde görülebilecek bir takım imar etkinlikleriyle şehrin önemli tarihi noktalarında tahribatlar yapılmıştır. Cemil Topuzlu Paşa'nın şehreminliği (1912-1914) sırasında çok sayıda tarihi binanın yıktırılmış olduğu bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında kabul edilen ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (1912), IV. Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nde tanımlanan eserlerin eski eser kabul edildiği hususunu tekrar eder. Nizamname, işlevlerini yitirmiş tarihi yapıların estetik ve tarihi değerleri göz önünde tutulmaksızın yıkılabileceklerini onaylayan yapısıyla korumacılık anlamında bir geri adım olarak değerlendirilmiştir.

1917'de kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi (MAAED)'nin, İstanbul'daki tarihi eserlerin tespitini yapmak ve bunlar hakkında yayınlar

hazırlamak olarak belirtilmiş görevinin üstünde koruma alanındaki çabaları sayesinde bazı önemli anıtsal yapılar yıkımdan kurtarılmıştır.

Dikkati çeken bir husus da, diğer toplumsal değişimlerde olduğu gibi, koruma alanında da yasal düzenleme ve kurumsallaşma alanında Avrupalı ülkelerdeki uygulamaların taklid edilerek, İmparatorluk bünyesine uyarlanmaya çalışılmış; Osmanlı topraklarına özgü bir anlayışın bulunması için çalışılmamış olunmasıdır.

Özetle, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son yıllarında, tek yapı koruma alanında kuramsal bazı fikirlerin üretilmekte olduğu; bir örgütlenme çabasının bulunduğu, fakat, hemen hepsinin Batı kökenli olup bu çabaların uygulama boyutunda karşılığını bulamamış olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne güçlü bir eylem alanına dönüşmemiş ve tarihle ilişkilerin nasıl kurgulanacağı konusunda sağlam bir strüktüre oturmamış bir koruma alanı miras kalmıştır.

4. CUMHURİYETİN KURULMASINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL MİRASI KORUMA YAKLAŞIMLARI

Restorasyon eylemi, kuramı ve uygulaması ile bir bütündür. Bilimsel bir araştırma ve uygulama, verilerin toplanması, irdelenmesi; bu irdeleme sonucunda uygun kuramsal yaklaşımın saptanması ve uygulama tekniğinin geliştirilmesi ile mümkündür (Binan, 1993).

Bu bölümde, 1920’deki Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nden itibaren günümüze kadar Türkiye’deki mimari mirası koruma yaklaşımlarının gelişimi ve zaman içindeki şekillenışı, kurumsallaşma, uygulama ve kuram alanlarında yapılan çalışmalar gözönünde tutularak değerlendirilecektir. Gerçekleştirilmiş olan çalışmalar, koruma alanında Cumhuriyet’in kuruluşuyla başlayıp günümüze dek devam eden beş zaman diliminde kronolojik olarak aktarılacak ve bölüm sonunda değerlendirilmesi yapılacaktır.

Buna göre; ilk dönem 1920-1923 arası Büyük Millet Meclisi dönemidir. Bu aralık, kurumsallaşma boyutunda görülen bazı önemli faaliyetler dolayısıyla dönem araştırmasının başlangıcı olarak saptanmıştır. Bu ilk dönemi takip eden 1923-1951 arası, Osmanlı İmparatorluğu’nun sona ermesiyle kurulan Cumhuriyetin ülküsü çerçevesinde yeni ulusun inşasına denk gelen zamansal aralıktır. Fiziksel çevrede kendi simgelerini oluşturma arayışında olan dönemin eğilimini yansıtacak şekilde mimari koruma alanına yeterince önem verilmemiştir. Bunun sebepleri bölüm içinde tartışmaya açılmaktadır. Bu dönem Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren eksikliği duyulan ulusal koruma otoritesi olarak Anıtlar Yüksek Kurulu’nun kuruluşuyla kapanmaktadır. Bu dönemi, 1951’de GEEAYK’ın kuruluşu ile başlayıp Cumhuriyetin koruma alanındaki ilk yasal düzenlemesi olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun 1973’teki ilanına kadar geçen süre, bu dönemi takip etmektedir. Bu dönemde Türkiye’de çok partili bir siyasi yapılanma sözkonusudur. Koruma alanı da sosyo-politik gelişmeler paralelinde şekillenmektedir. İstanbul’daki anıtsal yapıları tehdit eden imar faaliyetleri hız kazanmıştır. 1973-1983 yılları arasında Eski Eserler Kanunu çerçevesinde koruma uygulamaları gerçekleştirilmeye başlanmış, artan nüfus yoğunluğunun sonucunda özellikle İstanbul’un mevcut tarihi dokusuna uyum sağlamayan ve kentin mimari mirasını dolaylı yollarla yok eden bir kentleşme anlayışı kente yeniden hakim olmuştur. 1983’te, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası terk

edilerek 2863 sayılı Koruma Kanunu'nun kabul edilmesi, Türk koruma tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 2863 sayılı Koruma Kanunu'nun kabulüyle başlayıp günümüze kadar gelen bu son dönem, aynı zamanda tezin zamansal sınırını da koyar. Türkiye'nin koruma alanına 2000'lerden sonra yeni kurumsal aktör ve düzenlemeler dahil olmuştur. Bu dönemde 2000'lerden sonra Avrupa Birliği'ne dahil olma çabalarının da bir sonucu olarak, koruma alanında yeni yasaların kabulü ve yeni kurumların devreye girmesi dikkat çekicidir.

4.1 1920-1923 YILLARI ARASINDAKİ (TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİ) KORUMA YAKLAŞIMLARI

4.1.1 Kurumsallaşma

Meclisin kurulup 30 Ekim 1922 (30 Teşrinievvel 1338) tarih ve 307 sayılı “Osmanlı İmparatorluğu'nun İnkıraz Bulup Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Teşekkül Ettiğine Dair Heyet-i Umumiye Kararı”na kadar yaklaşık iki yıl beş ay Ankara'da TBMM Hükümeti ve İstanbul'da Osmanlı hükümeti olmak üzere ikili bir yönetim mevcut olmuştur (Durukan, 2004). Türkiye Cumhuriyeti'nde koruma alanındaki ilk kurumsallaşma çalışmalarının da bu zaman diliminde, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından hemen sonra başlatıldığı görülmektedir. 9 Mayıs 1920'de mecliste yeni hükümetin programını okumasının ardından 10 Mayıs 1920'de bir müdür ve bir kâtipli kadrolu “Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü” kurulur¹⁴¹. Müdürlük, 1921 yılında “Hars Müdürlüğü” adını almıştır ve müdürlüğün ilk önemli faaliyeti aynı yıl yeni devletin ilk müzesi olan Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kurulması olmuştur. Müdürlüğün yönetiminde bulunan Mübarek Galip Bey, Kurtuluş Savaşı'nın en sıkıntılı günlerinde vilayetlere gönderilmek üzere on maddeden oluşan bir genelge hazırlamış, taşınır ve taşınmaz eski eserler de dahil vilayetlerden tam bir kültür envanteri istemiştir (Arık, 1953, 46-47 ve Çetin, 2007, 118). Eski eserlerin korunması, uzmanlar yetiştirilmesi, yayınlar yapılması, bilimsel bir koruma anlayışının getirilmesi gibi konuların hedeflenmesine rağmen, eski eserlerle ilgilenen yegâne örgüt olan Hars Müdürlüğü'nün etkinlikleri arasında müzecilik ve kazı hizmetleri dışında, mimari

¹⁴¹ 3 Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu 1920 yılı hükümet programının bir yerinde “... Bizde ruhi milliyi nemalandıracak Asar-ı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asar-ı atika-i milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek ...” ifadelerine yer verilmiştir (Çetin, 2007, 117).

koruma ve onarım hizmetleri görülmemektedir (Madran, 2002, 97). Akçura (1972, 40) da, müdürlüğün “iyi tanımlanmış ve örgütlenmiş bir alan olan müzecilik”te daha verimli olduğunu söyleyerek bu görüşü destekler.

1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminden sonra eski eserler ve koruma konusunda Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e kalan en temel miras, çağdaşlama çabalarının ürünü olan yasalar ve kurumlardır. İmparatorluğun teknik kadroları bu dönemde de görevlerini sürdürmektedirler (Binan, 2005). Osmanlı İmparatorluğu’nun mevcut sistemi tüm yasa ve kurumların tamamen kaldırılıp, yenilerinin oluşturulması zaman alacağı için mevcut sistem kullanılmaya devam etmiştir. Son Asar-ı Atika Nizamnamesi (1906) ve Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (1912) gibi yasalar değiştirilmeden veya küçük değişikliklerle yürürlükte kalmıştır (Durukan, 2004 ve Binan, 2001).

1917’de Müze-i Hümayun Müdürü Halil Edhem Bey, eski eserlerin yıkımı karşısında Müze’nin yetersiz kaldığını görmüş ve mevcut personelin müze işleriyle daha fazla ilgilenebilmesini sağlamak için ayrı bir komisyon oluşturulmasını istemiştir. Bunun sonucu olarak, İstanbul Asar-ı Atika Encümeni Daimisi (Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi) kurulmuştur. Eski Eserleri Koruma Encümeni olarak da bilinen kurumun üyeleri ömür boyu üyelik sistemiyle seçilmektedir. Fransa’da 1837’de kurulmuş olan “Tarihi Anıtlar Komisyonu” örnek alınarak biçimlendirilmiş ve üye sayısı Fransız örneği gibi yedi olarak belirlenmiştir (Akozan, 1977). Üyeleri arasında müzeler müdürü Halil Edhem, Kemalettin Bey, İttihad ve Terakki Merkez komitesinden Doktor Nazım ve Celal Esad (Arseven) bulunmuştur (Yerasimos, 2005, 50). Türkiye’de korumayı denetleyen ve karar organı olarak görev yapan ilk kurum olarak nitelendirilebilecek Encümenin görev alanı İstanbul il ve kentiyle sınırlıdır (Madran, 1997)¹⁴². Encümen, 1920’den itibaren çalışmalarına dair yıllık raporlar yayınlamıştır. Bu raporları eski eser koruması konusunda yapılmış önemli sayılabilecek ilk yayınlardır. Hem bağlı buldukları yönetime sunulmuş, hem de risaleler şeklinde bastırılmıştır. İlki 1920’de İstanbul’da basılmış olan risale, sekiz sayfalık bir rapordur. Harap haldeki iki eserin fotoğrafını yayınlayan bu raporda, İstanbul’da yer alan tarihi eserlerin ve anıtların nasıl elden geçirileceği, bunların ve sağlam haldeki diğer eserlerin ne yolla tespit ve tescil edileceği ve kurulması uygun

¹⁴² Ankara’nın başkent olarak ilan edilmesinden sonra, encümenin bazı üyeleri İstanbul’dan ayrılmış ve kurumun etkinlikleri kısmen zayıflamıştır (Madran, 2002, 98).

görülen fotoğraf arşivinin çalışma sistemi anlatılmaktadır. Encümen'in 1921'de yayınlanan ikinci raporunun ana teması ise, o dönemde henüz müzeye dönüştürülmemiş olan Topkapı Sarayı'nın onarımıdır. 11 sayfalık bu raporun içine sarayla ilgili beş adet fotoğraf eklenmiştir. Broşürde, sarayın çeşitli bölümleri ile ilgili toplam 26 maddeden oluşan tavsiyeler yer almaktadır. Bunlar içinde köşklerin ve bakıma muhtaç haldeki bazı dairelerin restorasyonu, çinilerin nasıl elden geçirileceği, değişmesi gereken ahşap ve kargir malzemenin nasıl yenileneceği konularına ait notlar bulunmaktadır (Çetintaş, 2007).

Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda Evkaf Hümayun Nezareti olarak görev yapan Vakıf kurumu yerine Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti kurulmuştur. Bu kurum, 1920 yılında Başbakanlığa bağlı Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne dönüşmüştür (Çal, 1990).

4.1.2 Kuram

Bu yıllarda, korumaya kuramsal yaklaşım olarak net bir duruştan söz edilemez. Koruma sürecinin ilk adımı olan envanter çıkarma/tescilleme üzerine yoğunlaşmış; Hars Müdürlüğü tarafından yayınlanan bir genelge ile ülke ölçeğinde kültür varlıkları envanterinin hazırlığı için harekete geçilmiştir.

Dönemin en önemli Türk mimarlarından olan Mimar Kemalettin Bey, meslek hayatı süresince aynı zamanda kuramsal yazılar da üretmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin siyasi ana akımlarından Türkçülüğün en önemli yayın organı olarak kabul gören Türk Yurdu dergisinin yazarları arasında olan Kemalettin Bey, 1895-1900 yılları arasında Almanya'da mimarlık eğitimi almıştır (Tekeli, 2009)¹⁴³. Büyük olasılıkla, dönemin mimari koruma alanındaki tartışmalarından Berlin'de bulunduğu bu 5 yıl zarfında haberdar olmuştur.

Kemalettin Bey'in koruma anlayışına bakıldığında, koruma için öncelikle sürekli bakım ve onarımın gerekliliği üzerinde durduğu; yapıya uygulanacak müdahalelerin bir heyet tarafından karar verilmesi ve anıtlar üzerindeki eklerin kaldırılmasını uygun bulduğu görülür. Kemalettin Bey, restorasyonun amacının, yapıyı yapan mimarın

¹⁴³ Kemalettin Bey, İstanbul'da Hendese-i Mülkiye Mektebi'ni bitirmesinin ardından devlet tarafından eğitimini geliştirmesi için Berlin'deki Charlottenburg Technische Hochschule'e mimarlık okumaya gönderilmiş ve bu ülkede beş yıl geçirerek 1900'de yurda geri dönmüştür (Tanyeli, 2007, 264). Tanyeli (2007), Kemalettin'in yurtdışında bulunduğu zamanla ilgili “..Beş yıllık bu dönemin tamamının okulda geçirilmediği açık. (...) mimarın Berlin'de özel bürolarda mı çalıştığı, kamu örgütlerinde staj mı yaptığı, yoksa sadece bursla mı geçindiği bile meçhuldür”, yorumunu yapar.

tasarladığı şekle ve süslemeye sadık kalınarak onarmak olduğunu söyler. Violet-le Duc'un koruma anlayışıyla da benzerlikler içeren bu görüş, Kemalettin Bey'in dönemi sonrasında Türkiye'de yaygınlaşacak yenileme ve stil birliği ağırlıklı restorasyon yaklaşımlarının ilk ifadeleri olarak da algılanabilir (Binan, 2001 ve Binan, 2005).

4.1.3 Uygulama

TBMM'nin kurulmasından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede koruma uygulamalarına yeterince önem verilemiştir. Birbiri ardına yaşanan Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın zorlu günlerinde Osmanlı anıt eserleri ihmal edilmiş, bakımsız kalmışlardır (Yücel, 1998).

Anmaya değer bir önemli uygulama çalışması, 1920'de Osmanlı topraklarının dışında gerçekleşmiştir. 1919'da İngiliz yönetimine geçmiş olan Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs-Sahra'nın onarımını yönetmesi için İngiliz Hükümeti 1922'de Kemalettin Bey (1870-1927)'e bir teklif getirmiştir¹⁴⁴. Kemalettin Bey, bu teklifi kabul eder ve 1925'e kadar orada çalışır¹⁴⁵ (Tekeli ve İlkin, 1997, 246 ve Tanyeli, 2007, 295). Mimar, bu restorasyonda gösterdiği başarı nedeniyle Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü (RIBA)'ne üye seçilmiştir.

4.1 Mescid-i Aksa restorasyonunda Mimar Kemalettin ve çalışma ekibi, Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1997.

¹⁴⁴ O dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Evkaf Nezareti'nin İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'nün başında görev alan Mimar Kemalettin Bey'in Evkaf Nezareti'ndeki işine son verilmiştir.

¹⁴⁵ Bu arada Kemalettin Bey, 1923'te Evkaf Nezareti'nde sona eren işine geri dönmüştür (Tanyeli, 2007, 265). Bu onarımlarda kendisine Evkaf Nezareti'nde birlikte çalıştıkları yardımcısı mimar Mehmet Nihat (Nigizberk)'in da eşlik ettiği bilinmektedir. Hatta, Nigizberk, Kudüs'te daha sonra Kemalettin Bey'in başladığı Filistin Vakıflar İdaresi Apartmanı'nı (tasarım yılı: 1924) da 'Palace Hotel' adı altında tamamlamıştır (Zeref, 2003, 50).

4.2 1923-1951 YILLARI ARASINDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

(Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun kurulmasına kadar)

4.2.1 Kurumsallaşma

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra, Türk toplumunu ulus yapma ve çağdaş ülkeler seviyesine çıkarma çabası içine girmiştir. Ülkenin kültür politikası da bu modernist bakış açısı çerçevesinde şekillenmektedir. Sözen (1984), erken Cumhuriyet döneminde 1930'lara kadar süren zaman dilimini, "ulusal kimlik inşası" kaygısı ile Selçuklu-Osmanlı mimarisinin yeni yorumlarının araştırıldığı bir süreç olarak belirler. Bozdoğan (2002, 23), erken Cumhuriyet'in misyonunun bağlam ve tarihten büyük ölçüde kopmuş, bütünüyle dönüşmüş bir gelecek kurmaya dayalı olduğunu söyler. Şahin Güçhan ve Kurul (2009) ise, 1924-1929 arasındaki yasal düzenlemelerle Osmanlı kurumlarının Cumhuriyet'in laik kurumlarına dönüştürülmesi sürecinde takip edilen stratejinin Osmanlı mirasının yeni, laik, bağımsız ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçladığını yazar.

Cumhuriyetin henüz ilan edilmediği 15.7.1923 tarihinde Ankara'da Birinci Heyet-i İlmiye toplanmıştır. Bir ay süre ile çalışan bu heyette üst düzey bürokratlar, bilim adamları, akademisyenler ve eğitimciler bulunmaktadır. Yaklaşık 40 kişiden oluşan heyetin almış olduğu kararlar arasında, Ankara'da 'milli bir müze' ile Etnoğrafya Müzesi'nin kurulması; Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim amaçlı okul müzelerinin kurulması gibi konular vardır (Çetin, 2007, 118).

3 Nisan 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Topkapı Sarayı, Asar-ı Atika Müdürlüğü'ne bağlanmış ve ardından onarımına başlanmıştır. 1927 yılında müzenin bir kısmı ziyarete açılmıştır (Karaduman, 2004).

Devlet eliyle sürdürülen koruma ve onarım çalışmaları sırasında etkin olan bazı girişimler bu alana halkın da kısmen ilgi duyduğunu gösterir. 1927 yılında koruma alanında örgütlenen ilk sivil toplum kuruluşları arasında bulunan İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti (daha sonra, 'İzmir Antikite Severler Sosyetes'i') kurulur.

Atatürk, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 16 Kasım 1930'da kapatılmasından sonra, ülkede çok yönlü bir araştırma yapmak üzere, kalabalık bir uzman grubu ile 17 Kasım 1931'de üç aydan fazla sürecek bir geziye¹⁴⁶ çıkmış ve 22 Mart 1931'de

¹⁴⁶ Atatürk, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Bursa, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Mersin, Adana, Afyon illerini kapsayan bu gezide müzeleri

Konya'dan Başvekil İsmet İnönü'ye Selçuklu mirası ile arkeolojik eserlerin uzmanlar eliyle korunması ve Anadolu arkeolojisinin desteklenmesi gerektiğini vurgulayan bir telgraf yollamıştır¹⁴⁷ (Madran, 2002 ve Kayın, 2008). Altınyıldız (1998), bu telgrafa¹⁴⁸ atıfta bulunarak, 1931 yılını koruma konusunda bir atılımın başlangıcı olarak yorumlamaktadır. Bu telgraf ve takibinde gerçekleşen gelişmeler o zamana kadar nispeten ihmal edilmiş olan tarihi yapıların bakım, onarım ve korunmaları için harekete geçilmesini sağlar. 1 Nisan 1931'de kurulan komisyon, anıtların korunmasının merkezden yönetilmesi ve tescil edilmeleri gerekliliği, halkı kültürel mirasın korunması konusunda bilinçlendirme çalışmalarının önemi gibi noktalara vurgu yapan bir rapor hazırlar ve raporu 15 Haziran 1931 tarihinde Bakanlar Kurulunun onayına sunar (Madran, 2002, 107).

Cumhuriyetin erken yıllarında yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç doğmuştur. Osmanlı'ya ait kurumlar kapatılınca bu kurumlar tarafından sahiplenilen kültürel mirasın Cumhuriyet'in yeni kurumlarına nakli sorunu ortaya çıkmıştır (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 25). Geçiş döneminde bu mirasın korunması için bazı önlemler alınmıştır. Halifelik 1924'te kaldırılınca 3 Mart 1924 gün ve 431 sayılı yasa ile saray, kasır ve köşklerin mülkiyeti tüm eşyalarıyla birlikte Cumhuriyet yönetimine (dönemin Milli Emlak Müdürlüğü'ne) geçmiş ve yasanın çıkmasının hemen ardından saray ve köşklereki mevcut malzemenin tesbiti yapılmıştır.

1924'te hilafetin kaldırılmasının yanısıra, Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, medreseler, Milli Eğitim Bakanlığı'na devrolmuşlardır. Camiler, tekkeler, mescitler ve zaviyeler 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı yasaya göre, önce Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmış, daha sonra 1931 yılında ise tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1926 ve 1928'de çıkarılan kanunlarla çeşme ve şadırvanlar belediyelere; 1929'da kabul edilen 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu ile tarihi köprüler, Nafia Vekâleti'ne (Ulaştırma ve Bayındırlık

ve tarihi yapıları ziyaret etmiş, 18 Şubat 1931 günü Konya'ya gelmiştir (Önder, 1998).

¹⁴⁷ Atatürk'ün telgrafının tam metni:

“Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki mimari şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alaaddin Camii, Sahip Ata Medrese Camii ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minareli Camii derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi, bu abidelerin kamilen inkırazına mucib olacağından evvela asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kafesinin mütehasıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyrulmasını rica ederim”, şeklindedir (Gül, 2010, 283).

¹⁴⁸ Gül (2010), Atatürk'ün özellikle Selçuklu devri eserlerini Türk uygarlığının gerçek mimari şaheserleri olarak nitelendirdiği ve telgrafındaki “asırlarca devam etmiş ihmaller” sözünü Osmanlı'nın bu yapılara karşı ihmalkâr yaklaştığını düşündüğü şeklinde yorumlar.

Bakanlığı)¹⁴⁹, 1930 tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu çerçevesinde ise, kale ve şehir surları, varsa gelirleriyle birlikte, belediyelerin yönetimine devredilmiştir (Madran, 2002, 101).

1917’de kurulan İstanbul Asar-ı Atika Encümeni Daimisi (Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi) çalışma ve araştırmalarını Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdürmüştür. 1924 yılında Maarif Vekâleti tarafından, “İstanbul’da müteşekkil Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni’nin teşkilat ve vazifelerine dair talimname” çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle, Fransızların “Tarihi Anıtlar Komisyonu”na benzer bir “Komisyon-Encümen” kurulmaktadır (Akozan, 1977, 21). Maarif Vekâleti, İstanbul Şehremaneti (Belediyesi) ve İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü’ne koruma konularında danışmanlık verme yetki ve sorumluluğu bulunan Encümen, kararlarında rehber olarak Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi’ni kullanmaktadır. Ayrıca gerek bulduğu konularda kendisi de karar üretme yetkisine sahiptir (Madran, 2002, 75 ve 98).

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi (Eski Eserleri Koruma Encümeni) haftanın iki günü Asar-ı Atika Müzesi’nde toplanarak çalışmalarını sürdürmektedir. Her toplantıda ortalama beş-altı konu görüşülmektedir. Encümenin yıllık raporları ve 1945 yılında Eski Eserleri Koruma I. Danışma Komisyonu toplantısına sunulan rapordan, encümenin çalışmaları hakkında detaylı bilgi almak mümkündür. İstanbul Arkeoloji Müzeleri yayınları arasında çıkan “İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Eski Eserleri Koruma Encümeni, 1940-1941 Yılı Mesaisi Raporu”nu hazırlayan ekibin başında, Reşit Saffet Atabinen, Vahap Kocamemi, Sedat Hakkı Eldem¹⁵⁰ gibi kendi alanlarında otorite olan isimler bulunmaktadır (Çetintaş, 2007). Encümenin 1949 yılı mesai raporunda da “encümenin en önemli olan vazifelerinden biri de İstanbul’da mevcut eski eserleri tescil ve bunların fişlerini tanzim etmek” olduğu belirtilmekte, o sene toplam 99 toplantı yapıldığını¹⁵¹, gelen evrak üzerindeki çalışmaları sırasında bazen üyelerden bir veya iki kişinin katılımı veya encümenden bir heyet halinde ‘bir

¹⁴⁹ Köprülerin onarımlarıyla ilgili açıklama sözkonusu kanunun 1. maddesinde “Türkiye Cumhuriyetindeki bütün şoseler ile köprülerin inşa ve tamirlerine ve iyi bir halde muhafazalarına ait vezaifin tanzim ve idaresi Nafia Vekaletine mevdudur” şeklinde ifade edilmiştir (Madran, 2002, 216).

¹⁵⁰ Sedat Hakkı Eldem (1908-1988), Eski Eserleri Koruma Encümeni’nde 1941-1945 yılları arasında görev yapmıştır.

¹⁵¹ 1949 yılındaki bu toplantıların birinde Ayasofya’nın iç mekânında bulunan, 1934 senesinde indirilerek yerde teşhir edilmeye başlanan 19. yüzyıla ait 8 adet hat levhanın yeniden yerlerine asılması konusunun müzakere edildiği bilinmektedir. Detaylı bilgi için, bkz. 5. Bölüm içinde 5.1.3. “Ayasofya Müzesi’nin Cumhuriyet Dönemi’ndeki onarımları”.

çok eserleri' yerinde incelendiğini belirtmektedir (TTOKB, 1950). Özellikle, 1935-1945 yılları arasında etkin olan Encümen'in etkinliği, 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması ile azalmıştır. Durukan (2004), Encümen'in faaliyetinin 1960'lı yıllarda son bulduğunu belirtir¹⁵².

Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1922'de Hars ve Kültür Dairesi adı altında kurumsallaşan günümüzün Kültür Bakanlığı'nın, 1933'de Müzeler Müdürlüğü, 1935'de Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü, 1941 yılında Antikite ve Müzeler Direktörlüğü ve 1944'de Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adlarını almış olduğu görülür¹⁵³. Kurumun görevleri arasında yeni müzelerin kurulması, arkeolojik kazılara ruhsat verilmesi ve eski eser onarımları bulunmaktadır (Çal, 1990). Şahin Güçhan ve Kurul (2009), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü Türkiye'de tarihi binalara yapılacak müdahaleler konusunda karar verme yetkisi olan ilk uzman kurum olarak görmektedir.

1930 yılında yürürlüğe giren ve 2005'e kadar yürürlükte kalan 1580 sayılı "Belediyeler Yasası"nda eski eser sayılan yapıların korunmasıyla ilgili olarak belediyelere yetki verilmesi ile ilgili bir madde bulunmaktadır¹⁵⁴. Planlama alanındaki çerçeve, 1933 yılında çizilmiştir. Buna göre, tüm belediyelerin "şehir planları"ni hazırlamaları için bir uzman istihdam etmeleri gerekmektedir. Hazırlanacak planların sınırları içinde yer alan tüm anıtlar işaretlenecek; yeni yapılacak binalar bunların en az 10 m. uzağında inşa edilecektir (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009).

Atatürk'ün 1931 tarihli telgrafının sonrasında hazırlanan 15.06.1931 tarihli raporda da kurulması gerekliliğinden bahsedilen Maarif Vekaleti'nin Asar-ı Atika ve Müzeler Dairesi'ne bağlı olarak çalışacak "Asarı Atika Komisyonu" (Abideleri Muhafaza Heyeti)¹⁵⁵ 28 Haziran 1933'te çıkarılan 1464 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile "asarı atikanın her yerde muhafazasını temini için" heyet-i vekilenin kararıyla

¹⁵² Cahide Tamer'in 1954-1970 döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Eski Eserler Koruma Encümeni mimarı olarak çalıştığı bilinmektedir (http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_cahide-tamer_43.html ve Kuruyazıcı, 2008, 396). Bu bilgiye göre, Encümen 1970'lere kadar faaliyetini sürdürmüş olmalıdır.

¹⁵³ Detaylı bilgi için, bkz. 4. Bölüm içinde 4.6. Türkiye'de Mimari Koruma Alanında (Restorasyon Projelerinden, Uygulamalarından ve Denetlenmelerinden) Sorumlu Kurumlar ve İşleyişleri.

¹⁵⁴ Bu kanunda bahsi geçen eski eser koruması ile ilgili 2. madde için, bkz. Madran, 2002, 217.

¹⁵⁵ Raporda kurumdaki şu şekilde bahsedilir: "Anıtların korunması merkezden yönetilmelidir. Bunun için iki organa gereksinim vardır. Kurulması öngörülen "Abideleri Muhafaza Heyeti" onarım programlarını hazırlamalı, halen mevcut olan Müzeler Müdürlüğü ise uygulamayı gerçekleştirmelidir" (Madran, 2002, 107).

kurulur (Madran, 1996, 66; Altınyıldız, 1998 ve Karaduman, 2004)¹⁵⁶. İlk üyelerinin (başkan) Macit Kural (mimar), Viyana Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Miltner, Sedat Çetintaş (mimar)¹⁵⁷, İstanbul Müzeleri tescil uzmanı Selahattin Kandemir (mimar) ve fotoğraf uzmanı Schüller olduğu Anıtları Koruma Komisyonu'nun anıtların restorasyonu konusunda benimsemiş olduğu yöntem, genel olarak "tahkim etmek (sağlamlaştırma), muhafaza etmek (koruma), anıtların hüviyetini (özgün karakterini) bozmadan onlara yaşam imkânı vermek, bu hususta o günkü tekniği kullanarak özgün ve aslına uygun malzemeyi birleştirmek" olarak ifade edilmiştir (Arık, 1953, 35).

Abideleri Koruma Heyeti'nin 1933 yılında yaptığı işlerin listesinde, 1931 tarihli telgrafta bahsi geçen abidelerle ilgili işlemlerin başlatıldığı ve Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin onarımlarının çoğunlukta olduğu görülür. Bir başka belgede, 1933 yılında vilayetlere gönderilen ve orada doldurulan fişlerle 3500 anıtın resimli fişlerinin hazırlandığı (Akçura, 1972, 40 ve Madran, 1996, 71-75), İstanbul'daki anıtlardan 700 kadarının tescilinin yapıldığı ve ayrıca 1300 negatif klişenin fotoğraf atölyesinde tasnif edildiği belirtilmektedir (Karaduman, 2004). Maarif Vekâleti büyük olasılıkla bu bilgilere dayanarak aynı yıl, acilen 'tamiri iktiza eden' (gereken) tarihi binalar listesini yayınlamıştır (Örnek Özden, 2005, 47). Komisyon, anıtların rölövelerinin hazırlanmasının onarımdan ayrı düşünülemez bir eylem olduğunun altını çizmiştir. Rölöve, yok olan bir yapının yeniden yapımı sırasında başvurulacak yegane araç olarak değerlendirilmektedir (Madran, 2002, 108). 1936 yılında İstanbul'da Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak görev yapan bir (Anıtları Koruma Kurulu) Rölöve Bürosu'nun kurulmuş olduğu görülür. Mimar Sedat Çetintaş'ın şef olarak atandığı büro Bursa, Edirne ve İstanbul'da bulunan Osmanlı anıtsal binalarının rölövelerini hazırlamıştır (Tanyeli, 2007, 55-56).

1938-1950 yılları Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti devletçiliği anlayışının hakim olduğu bir süreçtir. 1944'te Halk Partisi, Erzurum'a bir gezi düzenlemiştir;

¹⁵⁶ Dönemin Kültür Bakanı Hamit Zübeyr Koşar tarafından 1932 yılında yayınlanan bir kitapçıkta "Maarif Vekaleti'ne yüksek salâhiyetli bir 'Türkiye Abidatı Koruma Heyeti' düşünülebilir" denmektedir (Zübeyr, 1932, 27). Aziz Ogan (1951) ise, bir yazısında "Türkiye Anıtları Koruma Heyeti'nin verimli çalışmalarının memnunluk verici olduğunu söyler.

¹⁵⁷ Çetintaş, 1932 yılında Yunus Nadi Abaloğlu'nun teşvikiyle Atatürk'e Türk anıtlarının rölövelerini yapma ve yayınlama isteği konusunda başvurduğunu ve Atatürk'ün bu işe ilgi gösterdiğini yazar. Bundan bir sene sonra, muhtemelen bu başvuru ile de bağlantılı olarak, "Abideleri Koruma Heyeti" kurulmuştur (Sedat Çetintaş, 1956, Rölöve Koleksiyonu Sunarken, Türk Mimari Eserlerine Ait Rölöve Sergisi, Resim ve Heykel Müzesinde, Maarif Basımevi, İstanbul, 3-5; aktaran Tanyeli, 2007).

geziye katılanlar kentteki tarihsel yapıları incelemişlerdir. Bu tarihi yapılar gezi sonrası açılan sergide hazırlanan 37 rölöve paftası¹⁵⁸ ile halka tanıtılmışlardır.

Rölöve hazırlama konusundaki girişim ve kurumsallaşma çabalarına rağmen o yıllardan günümüze ulaşan rölöve sayısı sınırlıdır.

Mimari koruma alanında etkin bir kurum olan Vakıflar Umum Müdürlüğü, erken Cumhuriyet yıllarında Vakıf malı yapıların farklı kurumlara dağıtılmasıyla doğan dağınıklıktan ötürü etkin rol oynayamamıştır. 1935 yılında yürürlüğe giren 2845 sayılı “Cami ve Mescitlerin Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescit Hademesine Verilecek Muassasat Hakkındaki Yasa”, cami ve mescitlerin sınıflandırılmasını ve bu sınıflandırma dışında kalacak olanların satışını imkânlı kılmaktadır (Madran, 2002, 128). Yasa, Vakıflar Umum Müdürlüğü’nce de benimsenmiş ve şu şekilde gerekçelendirilmiştir:

“..Bazen bir yol üzerinde kısa mesafelerde birçok cami ve mescidin sıralandığı görülüyordu. Bunların çoğunun kendilerine mahsus geliri olmadığından veya bakımsızlık yüzünden mahvolduğunda harabiye yüz tutuyor, hizmetlerine iyi bakılamıyordu. Bunların hakiki ihtiyaca göre tasnifiyle kadro içinde kalacakların imarı ve kadro dışında kalanların da başka işe tahsisi veya satılmaları suretiyle esaslı bir tasfiye yapılması lüzumu kendini şiddetle göstermekte idi.” (Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 1937, 28’den aktaran Madran, 2002, 129).

Yasanın etkin olduğu yıllarda cami ve mescitlerin sınıflandırılması uzman olmayan kişiler tarafından yapılmıştır. Bu da korunması gerekli kimi yapıların sınıflandırma dışı bırakılmalarına ve farklı amaçlarla kullanılmalarına sebep olmuştur. İstanbul’da sınıflandırma dışı bırakılan 128 camiden 30 tanesi Müze Müdürlüğü’nün korunmaları gerektiğini belirten başvurusu üzerine sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Edirne’de enkazı, kendisi veya arsası satılan cami sayısı 64, mescit sayısı 24, tekke sayısı ise 13 olarak tespit edilmiştir (Madran, 2002, 129)¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Sergideki paftalar Ali Saim Ülgen, Dündar Beyce, H. Kemali Söylemezoğlu, Harika Söylemezoğlu ve arkeolog Mahmut Akok tarafından hazırlanmıştır.

¹⁵⁹ Binan (1999), yapmış olduğu araştırma projesinin sonuçlarında 1929-30 yıllarında dönemin gazetelerin ilan sayfalarında sıklıkla Vakıf emlakının satışıyla ilgili yazılar olduğunu yazar. Çal (1990) da, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün ilk yıllarında çok sayıda vakıf malı tarihi yapının haraptır, diye ya kendisinin, ya da arsasının şahıslara satıldığı gerçeğini Edirne için yaptığı arşiv çalışmasının sonucunda çıkan aşağıdaki bulgularla destekleyerek sunar. Buna göre, Edirne’de 37 cami, 15 mescit, 11 tekke ve 1 türbe, 6 caminin ve 1 tekkenin enkazı satılmış, 3 caminin avlu duvarı taşları satılmış, 1 caminin minaresi, 1 caminin pencere doğramaları satılmış, 21 caminin arsası satılmış, 1 tekkenin arsası satılmış, 56 mezarlık ise yok edilmiştir. Mevlüde Kaptı (2009), Bergama’da yaptığı araştırma

5.5.1936 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 1926 yılından evvel oluşmuş tüm vakıfların yönetimi ile mülhak vakıfların denetimi Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bırakmıştır. Böylelikle, vakıf kökenli yapılar tek elde toplanabilmiş (Madran, 2002, 110) ve Müdürlük bu yapıların korunmasında söz sahibi olabilmıştır. Kanununun 10. maddesi vakıf yapılarının satışına tepki olarak düzenlenmiş olmalıdır. Bu maddede “*mimari veya tarihi değeri olan eserler satılamaz*” hükmü yer almaktadır.

1946'da anıtsal camilerin onarımlarını gerçekleştirmek amacıyla Türkiye Anıtlarının Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği (Eski Abideleri Koruma ve Onarma Cemiyeti) on işadamı tarafından kurulmuştur (Alsaç, 2003 ve Binan, 2005)160.

Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü, 1946'da “Türkiye Tarihi Anıtlar Öntasarısı” adıyla bir yasa çalışması hazırlatmıştır. Bu yasa tasarısı yürürlüğe konmazsa da, bir çalışma yapılmış; kimi tarihi yapılar kümelendirilip bilimsel, estetik ve turizm açısından taşıdıkları önem vurgulanmıştır (Alsaç, 2003). Aynı sene içinde Ankara'da “Anıtları Koruma Komisyonu” kurulmuştur.

Tüm bu yasallaşma ve kurumsallaşma çabalarına karşın, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1951'e kadar geçen süre zarfında kültür varlığı yapılarına nasıl müdahale edileceği açıkça tanımlanmamıştır. 1940'lı yıllarda Anadolu'da yürütülen anıtsal nitelikli eski eser onarım ve restorasyonlarında ortaya çıkan uzmanlık hatalarından rahatsızlık duyan bazı teknik görevliler sorunun yetkili bir uzman kurulun izni ve denetimi altında çözümlenebileceğini önermiş ve bu uyarılar sonucunda 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” hazırlanmıştır (Çeçener, 1995). Böylece, 1951 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde Türkiye'de koruma projelerini inceleyen ve denetleyen ilk mekanizma olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) resmen kurulmuştur.

GEEAYK'nun kurulmasının restorasyonun kuramsal açıdan gelişmesi;

sırasında, ilçede Osmanlı Dönemi'nden bir caminin Cumhuriyet Dönemi'nde muhtemelen bu yasa çerçevesinde satılarak konut olarak kullanıldığını saptamıştır.

¹⁶⁰ Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun 25. Mesai Yılı Raporu'nda (1949) merkezi Ankara'da olan Derneğin 1948'de İstanbul Divanyolu'nda bir şube açarak derneğe maddi destek sağlamak amacıyla camilere kumbara koymuş olduğu aktarılır.

uygulamaların belirlenen ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi yolunda önemli bir adım olduğu söylenebilir (Asatekin ve Madran,1984).

4.2.2 Kuram

Erken Cumhuriyet döneminde güçlü merkezi yönetimin önderlik ettiği ulus inşası sırasında “*yeni simgeler yaratma isteği ve çabası bir öncelik olmasına karşın*” (Altınyıldız, 1998), bilinçli olarak Osmanlı mirasının reddedilmesi ve yokedilmesi için çalışıldığından söz edilemez.

Kayın (2008)’a göre, Cumhuriyet’in ilk yıllarında “savaşın yıkıntıları üzerinde modern bir ülke tesis etmeye uğraşan yönetim, koruma alanında gerçekleştirdiği uygulamalar ve yasal boyuttaki örgütlenmelerle “koşullarını zorlamış”; koruma konusunda elindeki sınırlı olanakları verimli bir şekilde kullanmıştır. 1923-1950 aralığında koruma devlet merkezli ve Cumhuriyet ideolojisini destekleyecek bir içerikle yürütülmüş, ancak tıpkı Osmanlı İmparatorluğu’nun Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde olduğu gibi, genelde seçkin çevrelerin yönetiminde kalarak topluma yeterince mal olamamıştır.

Kayın (2008), ulus-devletin önemsendiği Türk kimliği sorununun, koruma alanını da etkilediğini söyler. 1931’de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti kurulmasıyla, Alacahöyük, Çankırıkapı, Karatepe gibi yeni kazı alanları açılmış, Türk-İslam devri kitabeleri konusunda envanter çıkarılması kararlaştırılmıştır.

1930-1931’de, Türk tarih tezi ortaya konmuş ve tezi açıklayan ‘Türk Tarihinin Ana Hatları’¹⁶¹ isimli 4 ciltlik yayın, 1931-1939 yılları arasında liselerde okutulmuştur. Bu eserin hazırlanışında ve sonrasında Atatürk’ün isteğiyle Anadolu uygarlıkları, Selçuklu ve Osmanlı tarihini araştırarak uzman yetiştirilmesi amacıyla Avrupa’ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır (Akurgal, 1992).

Bu dönemin koruma ölçütlerinin tartışıldığı en önemli uluslararası etkinliklerden biri olan Atina Konferansı (1931)’na Türkiye’yi temsilen Sedat Zeki’nin bildiri vermeden katıldığı bilinmektedir. Yakın tarihte modern mimarlığın ilkelerinin tartışıldığı bir diğer etkinlik ise, Atina’da düzenlenmiş olan CIAM Kongresi (1933)¹⁶²’dir. Bu kongreye katılmış olan şehir plancı-mimar Burhan Arif, Mimar

¹⁶¹ Türk Tarihinin Ana Hatları: Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941 yılları arasında liselerde okutulan temel eser), İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996,

¹⁶² CIAM: Congr s internationaux d’architecture moderne: Uluslararası modern mimarlık kongreleri

(Arkitekt) dergisinde yayınladığı makalesinde geleneksel kent dokularında korunacak ana noktaların Osmanlı'nın anıtsal yapıları olduğunu, bunların dışındaki ahşap dokunun kaldırılıp kentlerin sıhhileştirilmesi gerektiğini belirtir (Binan, 2005).

Atatürk'ün 1931'de Konya'dan İsmet İnönü'ye yolladığı telgrafın etkisiyle aynı yıl bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, anıtların rölövelerinin hazırlanmasının onarımdan ayrı düşünülmemeyecek bir eylem olduğunun altını çizmiştir. Rölöve, yok olan bir yapının yeniden yapımı sırasında başvurulacak yegâne araç olarak değerlendirilmektedir (Madran, 2002, 108). Bu noktada, o yıllarda rölövenin yapının onarım öncesi hasarlarının tespitinde kullanılacak, dönemsel ipuçlarını barındıran bir altlık olduğu modern yaklaşımının henüz gelişmemiş olduğu vurgulanabilir.

Komisyonun Bakanlar Kurulu'na sunduğu raporda işlenen bir diğer konu da halkı korumayla ilgili bilinçlendirmesinin gerekliliğidir (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 26). 31 Ocak 1934 tarihinde İsmet İnönü tarafından, başta Maarif Vekâleti olmak üzere tüm valiliklere bir genelge gönderildiği görülür. Bu genelgede eski eserlerin korunması bilincinin halka aşıltilması ve bu eserlerin korunması için alınması gereken tedbirlerden bahsedilmektedir. 1935 ve 1936'da da benzer konularda genelgeler yayınlanmıştır (Çetin, 2007, 120).

27 Eylül 1935 tarihinde, Maarif Vekâleti'nce eski eserlere sahip çıkılması; korunması ve sevdirmesi amacıyla okullara “Öğretmenlerimizin Tarihsel Eserleri Toplamaları Hakkında Talimat” başlığı altında bir yönerge gönderilmiş ve öğretmenlerin buldukları yerlerde rastlayacakları veya kendilerine ulaşacak tarihi eserleri okullarında toplamaları ve eserlerin bir listesini Bakanlığa göndermeleri istenmiştir (Çetin, 2007, 120).

Maarif Vekâleti, 1933'de bir yasa tasarısının yanısıra bu tasarının gerekçesini ve metnini açıklayan “Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz” (1933) başlıklı bir kitapçık¹⁶³ yayınlar (Madran, 1996, 70 ve Binan, 2005). Hamit Zübeyr'in Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından yayınlanan “Tarihi Abidelerimizi Koruyalım” isimli risale tarzı eserinde (1932) ise “Tarihi Abideleri Korumaya ve Müzelerimizi Yüksek Seviyeye Çıkarmaya Neden Mecburuz?” sorusu yöneltilmekte ve kervansaray, medrese, hamam gibi tarihi yapılar halkın yüzyıllardan beri koruduğu dil ve yaşayış tarzı(*etnoğrafya*)nı kurtarmak için acele edilmesi gerektiği

¹⁶³ Kitapta Halil Edhem Bey'in “Abidelerimizin Hali” başlığı altında bir makalesi de bulunmaktadır.

vurgulanmaktadır. Zübeyr, halkevlerinde¹⁶⁴ verilecek konferanslar, tarihi eser niteliğindeki yapı ve yerleşimlere toplu geziler, “*milli abideler*”in resimlerinin okullara, fırka salonları ile köy odalarına asılması/dağıtılması ve arkeolojik yerleşimleri tanıtan basit halk rehberlerinin basılması gibi yöntemlerle “halkı aydınlatma”; anıtsal yapıların tescili; ülke içindeki anıtsal yapıların onarım işlerinin uzman bir ekibe verilmesi ve yeni kurulacak bir “*abidatı koruma heyeti*” gibi farklı başlıklar altında bazı çözümler önermektedir.

1930’lardan sonra, eski eserlerle ilgili 500 ile 2000 adet arasında basılan risale ve kitaplar ağırlıklı olarak halkevleri tarafından yayınlanmışlardır. Aylık dergilerde bir şehir ve civarındaki tarihi eserleri tanıtan makaleler de önemlidir (Çetintaş, 2007).

Kültür Bakanlığı tarafından basılan Selahaddin Kandemir’in¹⁶⁵ “Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu” başlıklı yayınında (1935) tarihi yapıların korunma yöntemleri resimler yardımıyla anlatılmaktadır. Kitapta, ayakta duran veya yıkılmak üzere olan tarihi eserlerin korunması ve toplanması, harap halde olanların ise onarılıp tasnif edilmesi ve tescillenmesi sorunlarına vurgu yapılmaktadır (Çetintaş, 2007).

21.05.1936 tarihinde Evkaf Umum Müdürlüğü’nün hazırladığı “Camiler ve Çevre Yapıları Tamir ve İnşaatına ait Şartname”¹⁶⁶ ile:

- Yapılardaki muhdes, kıymeti olmayan, binaya çirkinlik veren ve ağırlık veren kısımların kaldırılması,
- Bazı imalatların özgün niteliğiyle yapılabileceği, ancak hiç yapılamayacak bazı süslemenin korunmasının uygun olacağı,
- Yok olmuş bölümlerin onarımında o devre ait kısımların mimarisi ve şeklinin ittihaz edilmesinin (saymak, tutmak, ...olarak görmek; kaynak: TDK Büyük Sözlük), hatta restitüsyon dönemi için Müzeler Müdürlüğü’nden bilgi alınmasının uygun olacağı,
- Yapının tavan, döşeme saçak gibi elemanlarının özgün görünümlerini değiştirmemek koşuluyla (daha dayanıklı olmaları için) betonarme olarak yeniden yapılabileceği,

¹⁶⁴ Bu dönemde Türkiye’de iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın çeşitli illerde kurmuş olduğu Halkevleri mevcuttur.

¹⁶⁵ Kandemir, mimar, İstanbul Müzeleri’nde tescil uzmanı ve Abideleri Koruma Heyeti’nin ilk üyelerindedir.

¹⁶⁶ Şartnamenin özgün ismi: ‘Camilerin ve Bunlara Şumulü Olan Binaların Tamir ve İnşaatlarına Ait Fenni Şartname’dir.

-Onarılacak bir elemanın yapıda eşi mevcutsa, bu bölümün rölövesinin hazırlanmasına ve fotoğrafına gerek olmayacağı,

-Onarımda kullanılacak malzemenin yapının tarihi değerine, mimari niteliklerine ve yapıldığı döneme göre belirlenmesinin uygun olacağı öngörülmüştür (Tapan, 1998, 202 ve Binan, 2001). Şartname değerlendirildiğinde görülür ki; bazı maddeler aynı yıllarda kabul görmüş olan Carta del Restauro (1931)'nin ilkeleriyle çelişmektedir. Şartnamede yok olmuş bölümlerin yapının ilk yapıldığı tarihlerdeki özelliklerine döndürülmesini istemek gibi üslup birliğine varma/stilistik rekonstrüksiyon anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilecek maddeler vardır.

Şartname, betonarmenin restorasyonlarda taşıyıcı sistem onarımlarında çağdaş malzeme olarak kullanılabilmesini önermektedir.

Dönemin Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Albert Gabriel¹⁶⁷, 1936 yılında kabul edilen bu şartnameden iki sene sonra, 1938'de bir makale hazırlamıştır. Bu makale, bir dönem Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde danışman olarak da çalışmış olan Gabriel'in anıtsal yapı korumaya yaklaşımlarını içeren önemli bir belgedir. Gabriel makalesinde, o devrin gözde malzemesi çimentonun sakıncalarından bahseder. Mimarın betonarmeyi sağlamlaştırma yöntemi olarak olumladığı görülür. Öte yandan, betonarmeyle gerçekleştirilecek müdahalelerin görünür olmasını savunmaktadır:

“Bugünkü inşaatımızda rolü o kadar mühim olan çimentonun Ortaçağa aid bütün eserlerin tamirinde asla ve katiyen kullanılmaması lazımdır. Hiç değilse gözle görülen kısımlarında kullanılmaması icab eder. Zira inhidama mail bir kubbenin tamirinde, bir destek tesisinde betonarmeden istifade tamamile doğrudur. Fakat bu takdirde de bu suretle vücade getirilen unsur, yaşını ve rolünü açıkça göstermek üzere tamamiyle meydanda tutulmalıdır”.

Gabriel'in makalesinin tavsiyeler bölümünde, stil birliği reddedilmekte, envanter hazırlanması ve belge değerinin önemine vurgu yapılmakta; koruma uzmanı mimarın detaylı bir tanımı verilmektedir. Bunların yanısıra, makale, korunması gerekli yapıların sanat eseri niteliğinde veya çok önemli yapılar olmaları gerektiğini söyleyerek seçmeci bir tutum da sergilemektedir.

¹⁶⁷ Fransız mimar, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından 1927'de ülkedeki korunması gerekli kültür mirasının tesbitinde görev alması için davet edilmiştir (Binan, 1994, 282).

1941-1943 arası gerçekleştirilen Bursa Yeşil Türbe onarımıyla ilgili Bruno Taut'un hayata geçmeyen önemli bir kuramsal yaklaşımı vardır. Taut'un 1938'de geliştirdiği bu yaklaşım, restorasyona başlanmadan evvel, yapıya kimliğini veren erken dönem turkuaz çinilerinin korunma yönteminin tespiti ve 20. yüzyıl başında yapıya uygulanan yanlış restorasyon sonucu özgün çinilerin yok olduğu alanlara uygulanacak müdahalenin yöntemi olmak üzere iki temel koruma problemine odaklanmaktadır. Dönemin Maarif Vekaleti Mimarlık Bölümü başında bulunan Taut, yapının restorasyonu ile ilgili 8 sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Rapor, korunması gerekli bir miras olarak görülen 'geçmiş'in görselleştirilmesinin yöntemi üzerine yoğunlaşmaktadır. Taut, Bursa'nın kentsel imajında önemli yere sahip olan anıtın genel görüntüsünün yeniden inşasının malzeme özelliklerinden daha önemli olduğunu savunmuş; oldukça cesur ve sofistike olarak nitelendirilebilecek bir koruma yöntemi önermiştir. Taut, genel olarak yapıya sonradan eklenen yeni çinilerin ayıklanmasını ve boş kalan yerlerin sıvanarak, uzaktan bakıştaki imgenin tamamlanması adına renklendirilmesini önermiştir. Böylece, yapıya yaklaşan ziyaretçilerin yapının özgün ve onarılmış bölümleri kısımları arasındaki farkı kolaylıkla seçebileceklerini ve bu yolla yapının 'gerçekliği'nin ortaya çıkabileceğini savunmuştur. Taut'un özgünlüğü sadece malzemenin özgünlüğüne bağlayan yaklaşımı bu önerisiyle aşmaya çalıştığı görülmektedir. Mesleğe ilk başladığı yıllarda renkler ve boyalar konusunda deneyim kazanan Taut'un uygulamaya alınmayan görüşlerinde restorasyon konusunda son derece modern bir bakış açısı sunduğu kesindir (Gasco, 2010, 31). Böyle kuramsal yaklaşımlara sahip bir raporun dönemin koruma uygulamalarından sorumlu olan devlet kurumuna sunulmuş olduğu düşünüldüğünde, bu fikirlerin çok kişi tarafından okunmuş ve paylaşılmış olma ihtimali de güçlüdür.

1943 yılında Ali Saim Ülgen (1913-1963), Türkiye'de alanında ilk eser olarak kabul edilen "Anıtların Korunması ve Onarılması I"¹⁶⁸ adlı eserini yayınladı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık okurken İstanbul Üniv.'nde Prof. Dr. A. Müfid Marsel'in arkeoloji derslerine devam eden Ülgen, mimarlık eğitiminin ardından aynı kurumda mimarlık tarihi ve şehircilik asistanı olmuş, anıtlar ve şehircilik alanında açılan Avrupa sınavını kazanarak Maarif Vekâleti'nce Almanya'ya gönderilmiştir. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Almanya'dan Fransa'ya geçerek Notre

¹⁶⁸ Bu yayın mimarın toplam 4 cilt olarak yayınlamayı düşündüğü eserin ilk cildir. Ülgen, hazırlığını yaptığı diğer ciltleri yayınlamadan ölmüştür.

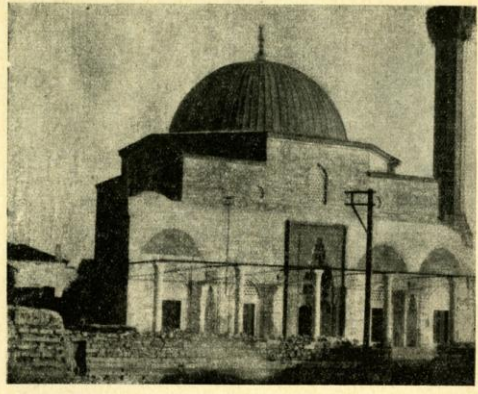
Dame Kilisesi'nin onarımında çalışmıştır (Yücel, 2004, 56)¹⁶⁹. 1943'te Türkiye'ye dönen Ülgen, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamış ve bu görevinde Milli Eğitim Bakanlığı'na Türkiye'deki anıtların durumunu açıklayan ve bunların ivedi bir şekilde kurtarılmasını içeren bir rapor vermiştir. 1949 yılında, GEEAYK'na üye seçilmiştir. 1960 sonrası, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne mütehassıs müşavir olarak Abide ve Yapı İşleri Dairesi'ne atanmış; böylece pek çok anıtsal binanın onarımında¹⁷⁰ söz sahibi olmuştur (Eyice, 1963, 24; Yücel, 1998, Yücel, 2004, 55-57 ve Yücel, 2005, 737). Ülgen'in o güne dek Avrupa mimari koruma tarihi konusunda bilgi veren ilk Türkçe kaynak olma özelliğine sahip olan kitabı¹⁷¹, mimarın restorasyon alanındaki birikimini; uygulama ve kuram bilgisini yansıtmaları açısından önemlidir. Kitapta sağlamlaştırma, anıtın mevcut kimliğine saygı gibi kuramsal yaklaşımların yanı sıra, dönemin tercih edilen restorasyon tekniklerinden çimento enjeksiyonu yöntemi de kitapta yer almaktadır. Ülgen, restorasyonlarda belge olmadığı durumlarda yapının sadece *tahkim* (sağlamlaştırma) edilmesini ve sağlamlaştırmanın fark edilebilir olmasını önermektedir. Kitabın önsözünü Fransız mimar Albert Gabriel yazmıştır. Gabriel; önsöz yazısında betonarme sistemlerin restorasyonda kullanımını olumlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'de restorasyonun bilindiğini, ancak kuralsız ve sistemsiz yürüdüğünü söylemekte ve Viollet le Duc'ü överek mimarın gerçekleştirdiği restorasyonlarda 'bazı zevk hataları'na düşmüş olabileceğini eklemektedir (Binan, 2001, 109-117).

¹⁶⁹Mimarın özgeçmişiyile ilgili daha detaylı bilgi için bkz.:

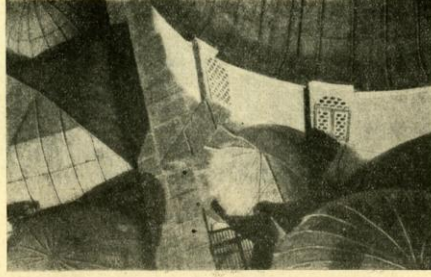
http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_ali-saim-ulgen-17.html

¹⁷⁰ Ülgen, yurtiçinde pek çok yapının onarımında görev aldığı gibi, Trabıusgarp'taki Turgut Reis Türbesi ve Kudüs'teki Kubbetü's Sahra'nın onarımlarında da çalışmıştır (Eyice, 1963, 25 ve Yücel, 2004, 57). Yücel (2005, 737), Ülgen'in İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Trakya'da yüze yakın yapının onarımında görev aldığını belirtir.

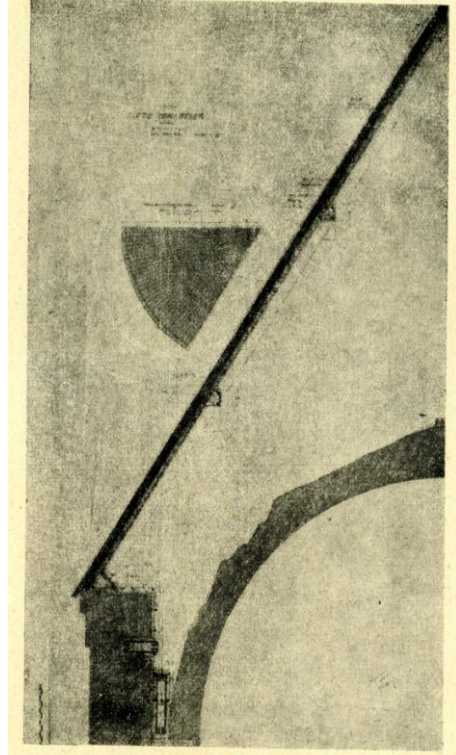
¹⁷¹ Bu yayından toplam 1000 adet basılmıştır. Kitabın kaynakçasında 1931 Atina Konferansı bildiri kitabı da yer alır.

Şekil: 101 — Kubbesi betonarme olarak yeniden inşa edilen *Balıpaşa camisi*. (Kubbe irtifai fazla olduğundan klâsik inşa prensipleri ihlâl ve bu yüzden fazla malzeme sarf olunduğu gibi bina da çirkin bir şekli almıştır.

Şekil: 102 — *Sinanpaşa camisi*'nin tamirden sonra kubbe kasnağının çimento sıvanmış vaziyeti

Şekil: 156 — *Erzurum Çifteminare* medresesinin kümbet kılâhının betonarme resimleri ve demir tevziat

4.2 “Anıtların Korunması ve Onarılması I” isimli kitaptan görseller, Kaynak: Ülgen, 1943.

Ali Saim Ülgen, kitabının yayınından beş yıl sonra, 1948’de anıtsal binaların korunması ve onarılması ile ilgili yaklaşımlarını bir başka makalede¹⁷² aktarmıştır.

Mimarın makalesinde değindiği iki önemli konu, kendi sözleriyle şunlardır:

“Anıtların korunması için aşağıda gösterilen teknik tedbirlere acilen başvurulmalıdır:

Binanın kubbe, dam, vesair şekillerdeki çatı kısımlarının koruyucu örtülerinin temini ve bu işlere bağlı unsurların inşası,

Desteklenmediği takdirde çökme tehlikesine maruz kalan yapının gerekli kısımlarının tamiri (böyle haller, yeniden inşa ve herhangi şekilde takviye dahil),

Bir anıtın zamanla üstünden düşen aksamdan kullanılabilir durumda bulunanların tekrar kullanılması, ...eski kısımların mümkün olduğu kadar çok muhafaza edilmesi (modern işçilik ve malzemenin o anıtın orijinal silüetini bozacağı ve kıymetini

¹⁷² Söz konusu makale: Ülgen, A. S., 1948, Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler, Rölöve ve Restorasyon dergisi

düşüreceği gözönünde tutulmalı ve böyle bir hal vukuunda gizli mahallerde ve konstrüksiyonda kullanılmalı). Aksi takdirde bu gibi işlerden ve işçiliklerden kaçınmak temenni edilir. Fakat desteklenmediği takdirde çökme tehlikesi gösteren ve takviyesinin de sağlanması imkansız olan ameliyelerde rekonstrüksiyon yapmak icabeder. Bu takdirde gereken inşanın eserin hususiyetiyle tamamiyle ahenktar ve teferruatına uygun şekil ve üslupta yapılması zaruridir.

Anıtları tahrip eden nebatların yok edilmesi ve bunların gelişmelerinin önlenmesi (bu gibi binaların temizlik ve bakımın sağlamak, derzlerini sağlam tutmak ilk tedbirlerden sayılmalıdır)”.

Bu maddede yer alan ilkelerin, İngiltere’de 19. yüzyıl sonunda William Morris’in öncülüğünde kurulan ve en az müdahaleyle koruma anlayışının öncülerinden SPAB’ın mimari koruma ilkeleriyle¹⁷³, ya da Ashurst (2007)’ün İngiliz bağlamında koruma olarak nitelendirdiği yaklaşımla sıkı benzerlikleri bulunmaktadır¹⁷⁴.

“Anıtların korunması için bunlara modern görevler verilmelidir.”

Ülgen, makalesinde anıtsal yapıların işlevsiz bırakılması sorununa dikkat çeker. 1940’ların sonunda Anadolu’da kullanılmayan, yıpranmış pek çok anıtsal yapıyı örnek olarak verir ve bunlara uygun işlevler verilerek korunmalarının sağlanabileceğini belirtir.

Makalede yapıların sağlamlaştırılması konusunda da önemli bilgiler detaylı şekilde aktarılmaktadır.

Türkiye’de 1940’lı yıllara hakim olan İkinci Ulusal Mimari anlayışı, ülkede 1930’lu yıllarda davetle gelen, yerleşen ve özellikle kamu yapılarının tasarımlarında etkin olan yabancı mimarlara¹⁷⁵ tepki olarak doğmuştur. Ulusal değerlere önem verilmekte; bunların korunması ve onarılması konuları üzerine düşünceler üretilmektedir. Nitekim, dönemin tek mimarlık dergisinde, anıtsal yapılar ve eski eserlerle ilgili tanıtıcı yazıların yer almaya başladığı görülmektedir (Binan, 2005,

¹⁷³ Türkçe çevirisiyle SPAB’ın Manifestosu (1887): “...bunlarla ilgilenmesi gerekenlerinkorumayı yenilemenin önünde tutmaya, günlük bakımlarla yapıların çürümesini engellemeye, tehlikeli bir duvarı desteklemeye ya da akıntı yapan bir çatıyı yine destek yapmak ya da kapatmak gibi yollarla onarmaya ...çağırıyoruz” der (çeviri: KÜMİD adına Pınar Sabuncu, www.kumid.eu) .

¹⁷⁴ Ashurst (2007, 144), İngiliz bağlamında korumanın amacının harabe görünümündeki yapıya bakarken onun ayakta kalabilmek için gerekli tanımlanmış tüm otantik parçalarıyla kendi döneminden “özgün bir kalıntı” olduğunu bilebilmek olduğunu yazar. Yapılar arasında, harabelerin bu yönleriyle biricik (ünik) olduklarını ve restore edilmeleri için hiçbir gerekli sebep veya ihtiyaç olmadığını söyler. İngiliz koruma geleneğinde, rekonstrüksiyon ve restorasyon reddedilmektedir.

¹⁷⁵ Bu yabancı mimarlar arasında Ankara’da mesleki faaliyetlerini aktif bir biçimde sürdürmüş olan E. Egli, Bruno Taut, Paul Bonatz ve C. Holzmeister bulunmaktadır.

197-208).

4.2.3 Uygulama

Sey (1998), 1923 yılında savaştan yeni çıkmış Türkiye’yi zengin kültürel mirası, henüz gelişmemiş inşaat sanayii, yetersiz sayıda mimar ve teknik elemanı ile ‘harap’ bir ülke olarak tanımlar. Kurtuluş Savaşı sonrasında azınlık mimarların çoğu ülkeyi terk etmiştir. Savaş yıllarında yüksek okullarda eğitim aksamış ve yeni mezun verilememiştir. Genç Cumhuriyetin elindeki kaynaklar son derece yetersizdir. Böyle bir ortamda imar hareketlerine öncelik verilmesi çok güçtür. İnşaat faaliyetleri son derece kısıtlıdır. Hükümetin öncelikli projeleri arasında yeni başkent Ankara’nın imarı ve mübadele ile Türkiye’ye gelen göçmen ailelerin iskânı konuları yer almaktadır. Bu dönemde ağırlıkla hükümet binaları, demiryolu binaları, eğitim binaları, halkevleri, lojmanlar ve 1930-1940 yılları arasında planlanan sanayi yatırımlarının mimariye yansımaları olan fabrikaların inşası üzerine yoğunlaşmıştır (Sey, 1998, 26).

Tarihi yapılar genel olarak yıpranmış ve korumaya muhtaç durumdadırlar. Zübeyr (1932, 26), Albert Gabriel’in “Monuments d’Anatolie Paris 1931” adlı eserinde Kayseri’deki tarihi eserlerden şu şekilde söz ettiğini aktarır:

“tarihi eserlerin ekserisi acınacak bir haldedir. İçlerinden bir kısmı henüz harabe halinde ayakta duruyor. İbadete tahsis olunanları baştaki vazife ve vaziyetlerini muhafaza ediyorlar. Fakat onlar da maharetsizce tamir gördüklerinden insan üzerinde fena bir tesir bırakıyorlar. Rengarenk badanalarla çirkinleştirilen medreseler depo yahut ahır yapılmıştır. Metruk türbeler mezarlıkların tenhâlığında dağılarak büsbütün mahv ve harap olmaktadır. Halbuki bu eserler tarih ve arkeoloji bakımından (hususiyetleri ve vakur edaları ile) fevkalade ehemmiyeti haiz bir mimari kümesi teşkil etmektedirler”.

Türkiye'deki tamirler hakkında birkaç söz:

Gerek Maarif Vekâleti ve gerekse Vakıflar müessesesi tarafından.., fen heyetleri marifetiyle tamirleri yaptırılan eserlerin ehemmiyetlileri şunlardır :

Maarif Vekâleti Müzeler Dairesi ve İstanbul müzeleri umum müdürlüğü tarafından yaptırılan tamirler:

Adı	Yılı
Topkapı Sarayı kulesi	1933 (Şekil 78 - 79)
Ali Tusî türbesi, Tokat	1933
Kayseri türbelerinin tamiri	1933
Amasya'da bimarhane istimplâki ve Hilfet	
Gazi türbesi	1933
Efes, İsabey camii ve türbesinin islâhı	1933
Denizli, Akhan kervansarayının muhafazası	1933
Jüvien sütununun nakli	1933 (Şekil 109-110)
Ayasofya kubbeleri	1934
Hekimoğlu Alipaşa sebili	1934 (Şekil 82)
Ankara kalesinin onarımı	1934
Kayseri'de ufak tamirler	1934
Erzurum, Çifteminareler tamiri	1935 (Şekil 80, 81)
Bağdatköşkünün tamiri	1935
Ayasofya minaresi	1935
Karaman, Nefisehatun medresesi	1935
Niğde, Akmedrese	1935
Topkapı Sarayı mutfakları	1936 (Şekil 83, 84, 85)
Çinili köşkün tamiri	1936
Türbelerde tamirler	1937
Türbelerde tamirler	1938

4.3 Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" (1943) isimli kitabından Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen onarımlarla ilgili verdiği liste.

Bu dönemde, anıtsal bina restorasyonlarının %90'ının Osmanlı mimarlık mirasının onarımları olduğu görülür. Anıtsal yapıların bakım ve onarımı için ayrılan ödenek payı 1926-1929 yıllarında genel bütçenin %0,5'i oranındadır (Tapan, 1998, 202 ve Dağıstan, 2005). Çal (aktaran Madran, 2002, 105), 1920-1930 arasında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından sadece üç medresenin onarıldığını tespit etmiştir¹⁷⁶. Konuyla ilgili bir örnek vermek gerekirse; devlet, dönemin gazetelerinin de gündeminde yer almış bir konu olan Sultanahmet Camii restorasyonu¹⁷⁷ için bütçeden 30.000 tl. ayırmıştır (Binan, 1999)¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Bu tespitlere karşıt bir görüş olarak, Ekinci (2000), 1930'larda İstanbul'da ve yurt düzeyinde gerçekleştirilen restorasyon, bakım, onarım uygulamaları ve arkeolojik kazılar için genel bütçeden ayrılan payın, günümüz Türkiye'sinde Kültür Bakanlığı'nın tüm hizmetleriyle ilgili bütçeden aldığı paydan yaklaşık 20-30 kat fazla olduğu yorumunu yapar.

¹⁷⁷ 1929 yılında gerçekleşen bu onarıma ait haberler dönemin gazetelerinde yayınlanmış ve ilgi çekmiştir (Binan, 1999).

¹⁷⁸ Bir karşılaştırma için, 1931 senesinde Atatürk'ün telgrafı ardından koruma konusunda yine aynı sene örgütlenen komisyonun raporu referans olarak verilebilir. Bu rapor sonucu oluşturulan iş programına göre, Kültür Bakanlığı 1933 bütçesine 50.000 tl. ödenek koyarak bu ödeneği "abidelerin tescili, onarım ve tanzimi, rölövelerinin hazırlanması, ziyaretleri için turist kuruluşlarıyla ortak çalışmalara ve bilimsel yayınlar ile yabancı uzmanların onarım amacıyla yapacakları gezilerin giderlerine harcanması" kararlaştırılmıştır (Madran, 2002, 108). Madran (2002, 136), 1935-1940 yıllarında doğrudan korumaya ayrılan kaynak ise, 370.000 tl.'ye ulaşmış olduğunu aktarır. 1935-1940 arasında 18.170 tl. bütçe ile, Amasya-Bimarhane, Ayasofya, Sivas-Keykavus Darüşşifası ve Gündük Minare, Uzuncaburç Zeus Tapınağı, Ankara Mahmutpaşa Bedesteni ve Bergama Kızıl Avlu'nun da içinde bulunduğu bazı yapıların çevreleri kamulaştırılmıştır. Bütün bu işler için ayrılan bütçe, Sultanahmet Camisi restorasyonu için harcanan tutara çok da uzak değildir.

Madran (2002, 136), 1930-1940 yılları arasında, Maarif Vekaleti'ne bağlı olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onarımlarının çoğunlukla Ankara Mahmut Paşa Bedesteni ve Topkapı Sarayı Müzesi üzerinde yoğunlaştığını yazar. Bu on yıllık dilimde, bunların yanısıra Ayasofya, Bursa Yeşil Türbe, Sultanahmet Medresesi ve İstanbul'da bulunan bazı türbelerin de onarımları yürütülmüştür.

Erken dönem anıtsal bina onarımlarından biri, Azapkapı Sokollu Camisi'nin 1930'lardaki restorasyonudur. Camiye 1941'de yerleştirilen onarım kitabesinde “*Bu cami-i şerif tamamen harab bir duruma girmiş iken, Cumhuriyet eliyle yeniden tamir ve ihya edilmiştir*” ifadesinin yer alır (Ekinci, 2000). Yapılan onarım üzerinden bu şekilde Cumhuriyet yönetiminin yüceltilmesine Tahsin Öz (1946, 17)'ün kendi yönetiminde 1940'lı yılların başında gerçekleşen Topkapı Sarayı onarımlarıyla ilgili yazdığı “*İşte, Saltanat idaresi kendi bucağını, Topkapı Sarayını bu kadar ihmal ettiği halde, Cumhuriyet idaresi sanata karşı gösterdiği alaka ile bunu yeni hayata kavuşturmuştur*” cümlesinde de rastlanır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında onarımlara danışmanlık yapacak ve onarım kararları alacak herhangi bir başvuru mercii bulunmamaktadır. Üniversitelerin arkeoloji ve sanat tarihi bölümleri kuruluş aşamasındadır. Dolayısıyla, anıtsal binaların onarımları sözkonusu olduğunda, mimarların kendi tecrübe, bilgi ve becerilerini kullanarak uygulamaları yürüttükleri söylenebilir.

Bu dönem restorasyonlarından bir diğeri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında harap durumda olan Mimar Sinan sebili ve türbesinin onarımıdır. Birbirinden ayrı iki yapı olan sebil ve türbeyle ilgili 1933-1934'te gerçekleşen onarımları mimar Vasfi Egeli yürütmüştür. Onarım sırasında daha önce yok olmuş olan mektep ile istimlâk edilen dükkân alanlarını içerecek şekilde türbe alanı genişletilmiş ve sebillle türbe ortak bir çevre duvarı içinde, birlikte tasarlanmış oldukları izlenimini verecek şekilde değişikliğe uğratarak onarılmışlardır. Mermer sebil, kaba bir üslupla yenilenmiş, hazirenin kapısının yeri değiştirilmiş ve hazire büyütülerek mermer şebekeli pencerelerin sayısı artırılmıştır. Dikdörtgen planlı, türbenin kendisi ise fazla değiştirilmemiştir (Nayır, 1982 ve Binan ve Kıracı, 2011). Genel yaklaşımın o dönemin uluslararası restorasyon ilkelerine uygun olmadığı¹⁷⁹ söylenebilir.

¹⁷⁹ Uygulamanın gerçekleştiği tarihte kabul görmüş olan 1931 tarihli Atina Konferansı Bildirgesi ve İtalya'daki restorasyon ilkelerini somutlayan 1931 tarihli Carta del Restauro hakkında bilgi için, bkz. 2. Bölüm, 20. Yüzyıl Çağdaş Koruma Kuramını Oluşturan Anlaşmalar, Kurumlar ve Kişiler, s. 262.

4.4 1933-1934 onarımı öncesi Mimar Sinan'ın Türbesi, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, Mimar Sinan Araştırma Merkezi Arşivi, MSGSÜ.

4.5 1933-1934 onarımı sonrası Mimar Sinan'ın türbesi, önde onarımı gerçekleştiren mimar Vasfi Egeli, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, Mimar Sinan Araştırma Merkezi Arşivi, MSGSÜ.

Başbakanlık genelgesi olarak 1927'de 2805 sayı ile yürürlüğe konan "Arma, Tuğra ve Saltanat Resimlerine Dair Kararname"yle devlet işlerinin görüldüğü resmi yapılardan Osmanlı İmparatorluğu'na ait tuğra, arma ya da başka kitabelerin kaldırılması öngörülür. Bu tür kitabelerin yerinden çıkarılması durumunda boşalan bölümün 'uygun bir biçimde' örtülmesi istenmiştir. Kararnamenin kabulü sonrasında, düzenlemenin içeriğiyle çelişen bazı uygulamalar görülmüştür. Uygulamalarda yasanın öngördüğünden ileri boyutlarda müdahaleler yapılarak tarihi yapılara zarar veren durumlar ortaya çıkmıştır. Taksim'deki Taşkılla, Sirkeci'deki

Büyük Postane ve Taşkızak Tersanesi gibi bazı anıtsal yapılar ve İstanbul'daki bazı çeşmeler bu kararnamenin uygulamaları olarak zarar görmüşlerdir (Alsaç, 1992 ve Madran, 2002, 103)¹⁸⁰.

Cumhuriyetin sosyal hayatı modernleştirme anlayışının fiziksel çevre üzerinde olumsuz bazı etkileri olmuştur. Dinsel kökenli bir çok gelenek ve yönetim biriminin ortadan kalkması ile pek çok yapı işlevsiz kalmıştır. Boş kalan bu yapılara yeni işlev kazandırılması çalışmaları, 'müzecilik' anlayışı ve 'müze' kurumunun gelişmesine¹⁸¹ önayak olmuştur (Örnek Özden, 2005)¹⁸². Osmanlı Dönemi'nin en önemli ibadet mekanlarından biri olan Ayasofya Camii, 1935'te Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye dönüştürülüp halkın ziyaretine açılmıştır¹⁸³. Atatürk'ün isteği üzerine, Ankara'da hayata geçirilecek 'Eti/Hitit Müzesi' için geniş mekana sahip bir müze binası için ihtiyaç doğmuştur. Kültür Bakanı Hamit Zübeyr Koşay, Ankara'da o dönemde metruk halde bulunan Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın onararak müze binası olarak kullanılmasını önermiştir. O dönemde Maarif Vekaleti'nde görev yapmakta olan Alman mimar Bruno Taut¹⁸⁴, binaların harabe durumunu gözlemleyerek yapıların harabe estetiklerine dokunulmadan minimum müdahale ile onararak büyük boyutlu Hitit eserlerini sergileyecek bir müze olarak kullanılmasını önermiştir. Taut'un görüşü doğrultusunda, Mahmut Paşa Bedesteni'nde sadece yıkık durumda olan on kubbeden oluşan üst örtüsü tamamlanmış, pencereler takılmış ve yapının ortasındaki kubbeli salonun döşemesinde Hitit heykellerini sergilemek için düzenleme yapılmıştır. Kurşunlu Han ise, müzenin deposu olarak değerlendirilmiştir (Gasco, 2010, 24). Binaların onarım projesi bu kuramsal çerçevede Mimar Macit Kural tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁸⁵. Uygulama 1938-1945 yılları arasında devam

¹⁸⁰ Çetintaş (2007, 296), sözkonusu kanunun dönemin idarecileri tarafından abartılı olarak uygulandığını; o dönemde Bursa, İstanbul ve Edirne'deki bazı anıtların kapı ve duvarları üzerlerinde eski kitabe veya tuğralar olduğu bahanesiyle tamamen yıktırılmış olduklarını aktarır. Çal (1990, 372), bu konuda tahribat yapılmış yapılara örnek olarak Safranbolu Hükümet Konağı'nı verir.

¹⁸¹ Müzecilik çalışmalarının hayata geçirilmesinin başlangıcı olarak Atatürk'ün emriyle 25 Eylül 1925'te Ankara Etnografya Müzesi'nin temeli atılmış ve müze 15 Nisan 1926'da açılmıştır.

¹⁸² Bu konuda, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte kapatılacak olan Konya Mevlana Dergâhı'nın 6 Nisan 1926 tarihli bir kararnameyle Konya Asar-ı Atika Müzesi'ne dönüştürülmesi örnek olarak verilebilir (Madran, 2002, 123).

¹⁸³ Detaylı bilgi için, bkz. 5. Bölüm içinde 5.4.3. Ayasofya Müzesi'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları.

¹⁸⁴ 1926 yılından başlayarak ülkeye davet edilen bir çok yabancı mimar gibi, Bruno Taut da, 1936 yılında davet üzerine Türkiye'ye gelir. Taut, İstanbul'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlüğün yanı sıra Maarif Vekaleti Mimarlık Bölümü'nün de başkanlığına getirilir ve erken gelen ölümüne kadar 2 yıl bu görevde kalır (Gasco, 2010).

¹⁸⁵ Bu bilgiler,

http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfalari/Kent_Rehberi/Muzeler/akr_muze_anadolu_medeniyet.aspx

etmiş ve müzedeki ilk sergi 1948 senesinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde ihmal edilen bazı anıtsal yapıların Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte devlet ileri gelenlerinin emri uyarınca restore edildiği görülmektedir (Çetintaş, 2007). Çetintaş (2007)'in aktarmasına göre:

“1936'da Edirne'yi ziyaret eden Atatürk, gezisinden bir süre önce çıkan şiddetli bir lodos fırtınasında dört minaresinin de külahlı uçan Selimiye Camii'nin perişan halini görünce hemen emir vermiş ve sadece minare külahlarının değil, bakımsız bırakıldığı takdirde zamanla caminin ana kütesinde de problemler çıkmasına sebep olabilecek diğer kurşun örtülerin de elden geçirilmesini istemiş, böylelikle Selimiye baştan aşağıya bakıma alınmıştı. 1937'de yani emrin üzerinden henüz bir sene geçmemesine rağmen bakım ve inşaat faaliyetleri tamamlanmış, yerel idare marifetiyle Selimiye'nin aldığı son hale dair hazırlatılan özel bir fotoğraf albümü de Atatürk'e takdim edilmişti”.

Yücel (2004, 55), 1937 yılında gerçekleşen Türk Tarih Kurumu Kongresi'ni takiben, belirli bir program çerçevesinde restorasyon çalışmalarının başladığını aktarır. Bu dönem, Beşiktaş Sinan Paşa Camisi'nin içine ve dışına mahfiller eklenmiş, kesme taş duvar, tuğla sıralarından oluşan cephesi ise badanalanmıştır. Beyazıd Camisi, Dolmabahçe Bezm-i Alem Valide Sultan Camii, (Beyoğlu) Ağa Camii ve Atık Ali Paşa Camii'nin de onarımları bu dönemde gerçekleşmiştir.

Çal (1990), araştırmasında 1941 yılında Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin Kılıç Ali Paşa Medresesi'nde yapılan onarımın eseri bozduğunu bildirdiklerini ve Belediyeden yapının projelerini istediklerini aktarır.

Arkeoloji Müzesi'ne 1931-1953 yılları arasında müdürlük ve eşzamanlı olarak “Eski Eserleri Koruma Encümeni” üyesi olarak görev yapan arkeolog Aziz Ogan (1943), yazısında 1943 senesine kadar geçen zamanda Topkapı Sarayı'nın bazı köşkleri ve eklerinin¹⁸⁶, isim vermemekle birlikte bazı türbelerin; Kadırga ve Azapkapı Sokollu Camileri, Mesihpaşa Camisi¹⁸⁷, Mahmutpaşa Camisi, Yenicami, Rüstempaşa Camisi,

adresli web sitesinden alınmıştır.

¹⁸⁶ Bahsi geçen bu restorasyonlar muhtemelen Topkapı Sarayı Müzesi'nde 1940'ların başından itibaren saray müdürü Tahsin Öz'ün yönetiminde gerçekleşen onarımlardır. Daha detaylı bilgi için, bkz. 5. Bölüm içinde 5.2.3. “Topkapı Sarayı'nın Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları”.

¹⁸⁷ Yücel (2004, 55, sayı:270) de, yangından zarar gören Mesih Paşa ve Bali Paşa Camilerinin tam tarih vermemekle birlikte 1937'den sonra hemen hemen yeniden yapılarak onarıldıklarını yazar.

Süleymaniye Camisi¹⁸⁸, Sultanahmet Camisi'nin ve 1943'te belediyenin girişimiyle İnkılap Müzesi ilan edilmiş olan Gazanferâğa Medrese ve sebili ile Mısır Çarşısı'nın onarımdan geçtiklerini belirtir (Ogan, 1943). Encümen'in 1949 yılı raporunda (TTOKB, 1950) üyelerin Encümen'in Beykoz İshak Ağa çeşmesinin onarımı hakkında çabaları sonucunda Belediye'ye ait Sular İdaresi tarafından yapılan restorasyon işlerini¹⁸⁹ ve Belgrad Ormanı'ndaki büyük bende, Valide Sultan ve Sultan Mahmud bendleri ve Kemerburgaz'daki Eğri ve Paşa kemerlerini yerinde inceledikleri belirtilmiştir. Üyeler, aynı yıl Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü'nün başvurusu üzerine Süleymaniye Medreseleri dahilinde bulunan binaların durumunu ve bunların istimlakı sorununu incelemiş, Fatih Camii çevresinde yapılan tanzim işlerini şehir-plancı H. Prost'un katılımıyla yerinde kontrol etmiş; Üsküdar ve çevresinin imar planıyla ilgili olarak yerinde korunması gereken 88 adet yapının listesini İmar Müdürlüğü'ne göndermişlerdir. Encümen, 1949'da Fatih Külliyesi Boyacılar kapısının doğu tarafında bulunan mezar taşlarının külliyesinin haziresine nakline karar vermiş; Kültür Bakanlığı'nın Simkeşhane'nin istimlak ve restorasyonu sonrasında yapıyı Kız Öğrenci Yurdu olarak kullanma isteğini uygun görmüştür.

Encümen, aynı yıl Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'nin yıkılmaktan kurtarılması için İstanbul Vali ve Belediye Başkanlığı ile Fatih Kaymakamlığı'na girişimde bulunmuştur¹⁹⁰. Rapora göre yine bu sene, Çinili Köşk ile Topkapı Sarayı Müzesi'nde restorasyon adı altında yapılan onarım işleri ve Davutpaşa kasrı¹⁹¹ hakkındaki görüşler ilgili bakanlığa iletilmiştir. Ayrıca, Encümen başkanı Aziz Ogan, şehir-plancı Henri Prost, mimar A. Saim Ülgen, mimar Paul Bonatz ve mimar

¹⁸⁸ Yücel (2004, 55), bu onarımlarda Süleymaniye, Selimiye ve Üç Şerefeli Camilerinin iç mekan taş duvarları üzerindeki yağlıboya tabakaları ve kalemlerini gölgeleyen badanaların kaldırıldığını aktarır.

¹⁸⁹ Saner (1996), çeşmenin, 1948-1950 yıllarında çok bakımsız olduğu ve E. Hakkı Ayverdi tarafından onarıldığından bahseder (Saner'den aktaran Binan, Çobancaoğlu ve Cantimur, 2006, 45). Konyalı (1956) da, çeşmenin bu onarımdan önce üç defa onarıldığını ve her onarımda üstüne yeni bir badana eklenip altta kalan kalemlerinin yenilediğini yazar. 1948-50 arası gerçekleştirilen onarımlarda, yapı sütun başlarına kadar yıkılmış ve betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu inşa sırasında kalemleri farklı desenlerle yenilenmiştir (Binan, Kıraç ve Cantimur, 2006, 46).

¹⁹⁰ Cahide Tamer'in fotoğraf arşivinden medresenin onarımının ancak 1958-1959 yıllarında gerçekleştirilebildiği öğrenilmektedir (kaynak: <http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8>).

¹⁹¹ Davutpaşa Sarayı'nın yakınında bulunan ve Sancak Köşkü olarak isimlendirilen yapının kalıntılarında yapının oldukça muntazam taş döşemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Yüksekçe bir set üzerinde iki oda ve bu odalar arasında bağlantıyı sağlayan bir dehlizden meydana gelmiş olan köşkün arşiv kayıtlarına dayanılarak geniş bir saçakla örtülü olduğu sanılmaktadır. Sedat Çetintaş, 1938'de Davutpaşa Sarayı'ndan günümüze kalan kasır hakkında bir araştırma yapmıştır. Yapının restorasyonu 1957 yılında tamamlanmıştır.

Emin Onat gibi diğer uzmanların da katıldığı bir komisyon, Sultanahmet'te inşa edilmesi planlanan Yeni Adalet Sarayı'nın yerinin uygun bulunduğu konusunda görüş bildirmiştir.

1945'te önemli anıtsal yapılarla ilgili Meclis kararlarının alınmış olduğu görülmektedir. Konya Alâeddin Camisi, Fethiye Camisi, Kariye Camisi, Süleymaniye Külliyesi İmareti, Manisa Muradiye Medresesi gibi yapıların müze olmasına karar verilmiş; 1946'da Galata Mevlevihanesi ile ilgili bir karar çıkarılmıştır. Aynı dönemde Sultanahmet Camisi, Selimiye Camisi gibi çok sayıda anıtsal Osmanlı yapısında da onarım yapıldığını belirtilmektedir.

Bir yandan onarımlar devam ederken, öte yandan tahribatlar sözkonusudur. Çal (1990, 359), 1948 yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından kullanılan Gelibolu Mevlevihanesi'nin dış merdivenlerinin yıkılıp kitabelerinin çimento ile kaplandığını aktarır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'daki imar uygulamalarının yeni kurulmakta olan başkent Ankara'ya kıyasla daha geç tarihlerde başladığı görülür. İstanbul'da Cumhuriyet devrinin ilk imar uygulamaları 1935'lerde Vali Muhiddin Üstündağ devrinde başlamıştır. Bu uygulamaları daha sonra tek parti iktidarında vali ve belediye başkanı olarak görev yapmış olan Lütfi Kırdar¹⁹² sürdürmüştür (Çetintaş, 2007). Tanyeli (1996), Lütfi Kırdar'ı "bir tür *kent başmimarı*" olarak değerlendirir. Yeni yolların; Abbasağa, Emirgan, Akaretler ve Nişantaşı Parkları gibi bugün kente nefes aldırın noktaların açılması; Eminönü, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy ve Taksim meydanları, Kabataş kıyı şeridi, Dolmabahçe ve çevresi, Elmadağ-Harbiye yerleşim ve park sistemi; Tepebaşı ve Şişhane'deki yeni düzenlemeler ile Maçka-Taşlık semtinin kuruluşu; "İstabl-ı Amire" olarak anılan saray ahırlarının yıktırılarak yerine 1937'de İnönü Stadyumu'nun yapılışı; Sadabad'daki Çağlayan Kasrı¹⁹³ ve 1940 yılında görkemli askeri yapılardan biri olan Taksim Topçu Kışlası'nın yıktırılması onun belediye başkanlığı dönemine denk gelir. Kırdar döneminde Dolmabahçe

¹⁹² Aslen tıp doktoru olan Lütfi Kırdar, politikaya atıldığı 1935'ten üç yıl sonra İstanbul'a vali ve belediye başkanı olarak atanır. 1938-1949 arasında bu görevde kalır.

¹⁹³ Eyice (1986, 35), mesire yeri olmaktan çıkan Kağıthane'de Sadabad'da bulunan 19. yüzyıl Balyan yapısı Çağlayan Sarayı ve İmrahor Kasrı'nın Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu döneme denk gelen 1941'de yıktırıldığını ve boşalan alanlara askeri yapıların inşa edildiğini yazar. Eyice, yazısında 1934'ten 1940'a kadar Çağlayan Sarayı ve İmrahor Kasrı'nın onarımı için uzun süren yazışmalardan bahseder. Önceleri ödenek isteklerine bir cevap alınmadığını, sonunda ödenek çıktığında ise iki yapının da yıktırıldığını söyler. Daha sonra, 1955'te ise Prost'un planında önerdiği gibi, Kağıthane bölgesi sanayi bölgesi olmuş ve 1956'da Sadabad'dan geriye kalan son mermer kaskad çanakları da sökülüştür.

Camii'nin dış avlu duvarları ve anıtsal avlu girişleri yok edilir, muvakkithane ise deniz tarafına taşınır. 1938'de, Yeni Cami çevresindeki sivil doku ortadan kaldırılarak, çevresi meydan haline getirilir¹⁹⁴. Kırdar dönemi için, İstanbul'daki Menderes imarlarının yolunu açan bir süreç olduğu söylenebilir (Hasol, 1994 ve Tanman, 2006, 18-20).

Belediye başkanlarının birlikte çalıştığı kent plancılarına bakıldığında İstanbul için önemli bir isimden söz edilmesi gerekir. Jansen'in¹⁹⁵ 1929 yıllarında kapsamlı olmayan çalışması sayılmazsa, İstanbul imar planı çalışmalarında asıl etkin olan kişi Fransız mimar-şehir planı Henri Prost (1874-1959)'tur. Her ilin planlanması kanunu nedeniyle, 1935'te Atatürk'ün emriyle davet edilen¹⁹⁶ Prost, İstanbul belediyesinin bünyesinde kentin imar planını hazırlayan Şehircilik İmar Bürosu'nu¹⁹⁷ yönetmeye başlar. Daha önce Paris'in master planını da yapmış olan Prost, sözkonusu büroyu 26 Aralık 1950'ye dek yürütmüştür (Tanyeli, 2007, 310). Prost'un planındaki ana kararlar, İstanbul'a iki büyük parkın yapımını ve Tarihi Yarımada'da yolların genişletilerek bazı ana arterler açılmasını öngörmektedir.

Prost'un 1948'de vermiş olduğu bir konferansından çevrilerek yayınlanmış makalesi değerlendirildiğinde, mimarın İstanbul'daki anıtsal binalara yaklaşım kararları hakkında olumlu bir fikir edinilebilir. Prost'un sözleriyle: kendi yürütücülüğünde hazırlanan imar planı “meşhur camilerin silüetlerini ihlal etmemek ve eski abidelerin hemen civarında yapılabilecek gelişigüzel yeni inşaatı tahdir etmek (sınırlamak)”

¹⁹⁴ Kırdar, 1939-1948 arasında kendi döneminde İstanbul'da Belediye tarafından kamulaştırılarak yıkılan ev, dükkan ve binaların sayısını 1148 olarak verir (Hasol, 1994). Görüldüğü gibi yıkılan binalar tarihi çevreyi oluşturan mimari öğelerdir. Bu bağlamda, Kırdar'ın uygulamaları ile çağdaş olan ve 1922-1943 arası İtalya'da iktidarda olan Mussolini'nin öncü olduğu yıkımlar arasında benzerlik kurmak mümkündür.

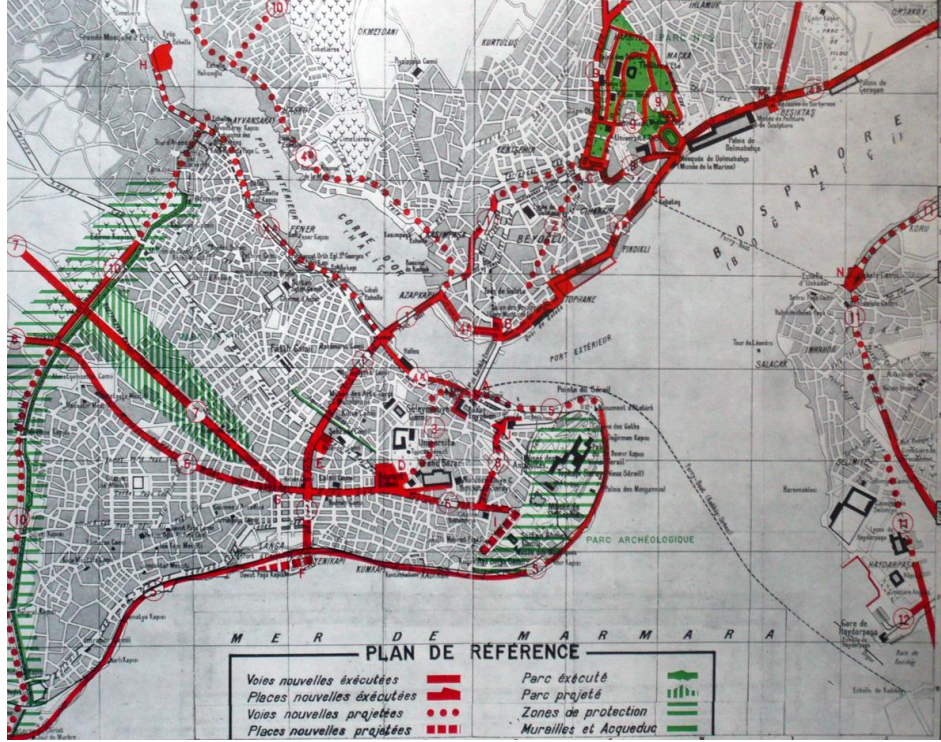
¹⁹⁵ Jansen, Ankara için hazırlamış olduğu İmar Planı ile bilinmektedir. Planın eki olan raporda “kale bir harabe yığını olarak istifade ve büyük masraflar ihtiyarile gelecek nesiller için muhafaza edilecek, gerek kültürel ve gerekse siyasi olsun, milli hayatın merkezine temel teşkil ettirilecektir” ifadesi yer alır ve Kale kentin tüm bölümlerinin merkez aldığı bir nokta olarak düzenlenmiştir. Akçura (1972, 40), bu planda önerilen türde bir korumanın pasif olabileceğini söylerken uygulamayla Ankara Kalesi içinde bulunan sivil mimarlık örnekleri ve sokak dokusunun günümüze ulaşmasının sağlanmış olduğunu belirtir.

¹⁹⁶ Aynı dönemde İstanbul'un master planını hazırlamak için diğer aday olan Fransız mimar Le Corbusier, bir Batılı gazeteciyle yaptığı söyleşide:

“Hayatımın en büyük hatasını Atatürk'e yazdığım mektupla yaptım. O sıralar İstanbul'un planlanması sözkonusuydu ve benim en büyük rakibim Proust'tu. Atatürk'e yazdığım mektupta (İstanbul'un en büyük özelliğinin tarihsel ve şarki atmosferinin muhafaza edilmesi gerektiği, Avrupa örneklerinde olduğu gibi geniş arterlerin açılmasının yanlış olacağı; hatta o tozlu yolların, eğri bükürlü istikametinin, döşeme taşlarının, ağaçların olduğu gibi kalması isabetli olur) önerisini kapsıyordu. Halbuki Batı'yı örnek alarak modernleşmeyi seçmiş bir devlet için benim önerilerimin ne kadar safça olduğunu tahmin edersiniz”, der (Okyay, 1994).

¹⁹⁷ Bu büroda dönemin (daha sonra mimar olarak isimleri önem kazanacak olan) genç mimarlarından Behçet Ünsal ve Rüknettin Güney de Prost'a bağlı olarak çalışmışlardır (Tanyeli, 2007, 310).

amacını güdmektedir. Prost, yazısında, hazırlamış olduğu planda İstanbul'un tarihi Karasurları'nın korunmasının önemle ele alındığını ve tarihi anıtların Müzeler Müdüriyeti'nin kontrolü altına verildiğini belirtir. Henri Prost'un planına göre, İstanbul Karasurları'ndan 50 metre genişlikteki saha üzerinde inşaat yapılması yasak tutulmaktadır. Kısmen yıkılan deniz surlarının mümkün olan yerlerde, özellikle Yedikule ve Sultanahmet'teki arkeolojik park alanı çevresinde korunması hedeflenmektedir (Prost, 1948, 112).

4.6 Prost'un imar planında karayolu olarak açılacak arterler, Kaynak: Akpınar, 2011.

4.7 Prost'un Eminönü'nde planladığı imar etkinliğini anlatmak amacıyla çizmiş olduğu eskiz, Kaynak: Akpınar, 2011.

Aralık 1943-Ocak 1944 tarihli Eminönü düzenlemesi planında yalnız Yenicami, Mısırçarşısı, Rüstempaşa Camii ve yanındaki hanın korunması önerilmiş; geri kalan tarihi doku yıkılarak geniş yollarla yeni büyük binaları içeren, sözde ‘ferah’ bir doku yaratılmıştır¹⁹⁸. Yerasimos (2005, 52)’a göre, bu uygulamayla “*anıt uğruna kent dokusu yok edilmiştir*” Kuban (1973), plan sonucu gerçekleşen uygulamalara gönderme yaparak, o dönemde anıt niteliğindeki tarihi eserlerin sadece ‘tek yapı ölçeğinde’ korunmakta olduklarını, etraflarında mevcut sivil dokunun dikkate alınmayarak yerlerine yeşil alanlar önerildiğini söyler. Alsaç (1984) ise, Anıtlar Kurulu üyeliği zamanındaki deneyimlerine dayanarak, korunacak yapıların çevrelerinden soyutlanmış olarak işlendikleri için Kültür Bakanlığı’nın imar planları için kullandıkları topoğrafik haritalardaki tespitlerin yetersiz kaldığını belirtir. Alsaç, GEEAYK’ndaki hizmetleri sırasında Kültür Bakanlığı uzmanlarının haritalarda sadece anıtsal yapıları saptanıp işaretlendiklerini ve kimi zaman bazı değerli yapıları bilgisizlikten harap veya fonksiyonunu kaybetmiş olarak düşünüp planda göstermediklerini gözlemleştirdi. Mimar, bu dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından başarılı onarımlar yapıldığı gibi, pek çok kültür varlığının da onarım adı altında tahrip edildiğini belirtir.

4.8 Prost’un planının Eminönü’nde uygulanmasıyla başlayan yıkımlardan bir görünüş, Kaynak: Akpınar, 2011.

¹⁹⁸ Köksal (2009, 117), modern dünyada nesneye belirli bir mesafe koyarak bakma zorunluluğunun koruma pratiklerini büyük ölçüde belirlediğini hatırlatır. Bu bağlamda, anıtsal yapıların bir entité (varlık) olarak değerlendirilmesine çokça rastlanmaktadır. Köksal, sözkonusu nesnenin özerk bir entité olarak değerlendirmesiyle etrafının boşaltıldığını ve bütünle olan ilişkisinin kopartıldığını belirtir. Böylece yapının içinde bulunduğu bağlamla ilişkisindeki zorunluluk da yok edilmiş olmaktadır. Köksal’a göre nesnenin değerinin artacağı inancıyla yapılan uygulama sonrasında, aslında, nesnenin koruma değeri ortadan kalkmaktadır.

4.9 Prost'un İmar Planı'na uyularak Atatürk Bulvarı'nın açılması sırasında gerçekleştirilen yıkımlar, Kaynak: Akpınar, 2011.

Bu kültürel yıpranma sürecinde az sayıda varolan koruma uzmanı ve uygulamacı mimarların isimlerinin anılması gerekir. Tarihi yapılara katkısıyla hakkında bahsedilmesi gereken Sedat Çetintaş (1886-1965), mimarlık eğitiminin ardından (1918)¹⁹⁹, bir süre Bursa Belediyesi Fen İşleri'nde çalışmıştır. 1920'li yıllarda hazırladığı rölöveleri Türk Ressamlar Cemiyeti'nde sergileyen mimar (Alsaç, 1992), 1933 yılından başlayarak Bursa ve Edirne'de Erken Osmanlı Dönemi anıtsal binaları üzerinde araştırmalar yapıp rölöveler hazırlamış ve yayınlamıştır²⁰⁰. Bundan sonra Milli Eğitim Bakanlığı Hars Müdürlüğü'ne geçmiştir. Çetintaş'a bu dönem, Şikago sergisi için Şehzade Camisi'nin rölövelerini hazırlaması işi teklif edilmiştir. Mimar, toplam 7 ayda 12 büyük rölöve çizimini hazırlamıştır.

Çetintaş, 1936 yılında kurulan Rölöve Bürosu'na şef olarak atanmış ve 1954'e kadar bu kurumda hizmet vermiştir (Uyaroğlu, 1965). Rölöve bürosundan emekli olduktan sonra İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Rölöve Dairesi'nde çalışarak birçok önemli tarihi yapının rölövelerini ve restitüsyon projelerini hazırlamıştır. Yaşamının son yıllarda Eyüp Camisi ve çevresindeki camilerin onarımında görev alarak hazirelerini

¹⁹⁹ Sedat Çetintaş'ın 1917 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bitirme projesi eski eserlerle ilgili bir çalışmadır. Çetintaş, bitirme projesinde Sinan'ın eseri olan Kadırga Sokollu Camii'nin rölövesini hazırlamıştır (Tanyeli, 2007, 55).

²⁰⁰ Tanyeli (2007), Çetintaş'ın rölövelerinin rölöve tekniği bağlamında düşünüldüğünde teknik bir belge olarak kullanılmasının amaçlanmadığını savunur. Bu rölöveler 1/50 ve 1/100 ölçeklerinde çizilmiş olsalar da, ayrıntı barındırmamaktadırlar. Tanyeli, zaten amaçlananın da bu olduğunu, bu rölövelerin "bir grup teknik adamın kullanımına yönelik" olmadıklarını, Çetintaş'ın rölöveleriyle mimari geçmişi görselleştirilmek istediği yorumunu yapar. Mimarın rölöveleri çoğunlukla mevcut durumları gösteren çizimler değil, mevcutların restitüsyonlarıdır. Bu çizimler, yapıları adeta resmederler.

düzenlemiştir. Sedat Çetintaş'ın "Saray ve Kervansaraylarımız Arasından İbrahim Paşa Sarayı" isimli yayını sözkonusu yapının tarihsel değerini ortaya koyarak yıkımına engel olmuştur (Yücel, 2005, 739 ve Tanyeli, 2007, 52). Çetintaş, ayrıca 1952'de Bursa Yıldırım Medresesi'nin özgünlüğüne zarar veren restorasyonu Valilik'e şikayet ederek onarımın durdurulmasını sağlamıştır (Çal, 1990).

4.10 Mimar Sedat Çetintaş, Kaynak: Tanyeli, 2007.

Cumhuriyetin erken yıllarında görev almış bir diğer restoratör-mimar Süreyya Yücel (1903-1970)'dir. Mimarlık eğitiminin ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde eski eser onarımlarında Nihat Nigizberk (1878-1945) ve Vasfi Egeli (1890-1962)²⁰¹ ile birlikte çalışmıştır. Vasfi Egeli'nin Vakıflar Umum Müdürlüğü başmimarı olarak çalıştığı dönemde Süreyya Yücel, Salim Gürşen, Mustafa Rona ve Vahan Efendi'den oluşan Vakıflar Fen Heyeti, Süleymaniye Camii, Şehzadebaşı Camii, Edirnekapı Mihrimah Camisi, Yeni Cami (ve caminin Hünkâr Kasrı), Hırka-i Şerif, Atık Ali Paşa, Fethiye Camileri ile Manisa Muradiye ve Manisa Ulucamisi'nin onarımlarını ve Üsküdar Şemsi Paşa Külliyesi'nin 1940-1942 yıllarındaki rekonstrüksiyonunu gerçekleştirmiştir (Yücel, 2004, 87-89 ve Yücel, 2005, 735).

²⁰¹ Mimar Nihat Nigizberk ve mimar Vasfi Egeli, Cumhuriyet öncesi Evkaf Nezareti'nde başlamış oldukları görevlerine Cumhuriyet'le beraber, ismi Vakıflar Umum Müdürlüğü olan kurumda devam etmişlerdir. Nigizberk, Vakıflardaki görevi süresinde de çeşitli illerde yetmiş sekiz anıtın onarımını üstlenmiş ve bunların kırk yedisini tek başına tamamlamıştır. Egeli, Nigizberk'in emekliliğinden sonra kurumda 'başmimar' olarak görev almıştır (Yücel, 2004, 86-89 ve Yücel, 2005, 735).

4.11 1940-1950 arasında Vakıflar Fen Heyeti, ön sıra(soldan): Vahan Kantarcı, Mustafa Rona, Vasfi Egeli, Süreyya Yücel, ...arka sıra; teknik ekip memurları.
Kaynak: Yücel, 2004.

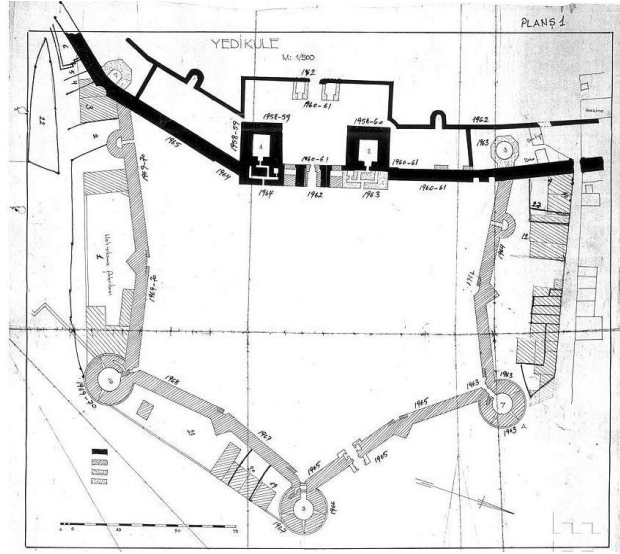
Aynı dönemde görev yapan ve hakkında bilgi sahibi olunan bir diğer restoratör-mimar Macit Rüştü Kural (1899-1964)'dir. 1928'de sonlanan Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki mimarlık eğitimini tamamladıktan sonra, Anıtları Koruma Komisyonu'nda ve daha sonra Maarif Vekâleti Rölöve Dairesi'nde çalışmış, Bursa Yeşil Türbesi'nin (1941-43)²⁰², Ayasofya'nın çeşitli bölümlerinin, Kariye Camii/Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki çeşitli yapıların²⁰³ onarımlarında aktif rol oynamıştır (Yücel, 1998, 231). Bursa Yeşil Türbe restorasyonunda geleneksel yapım tekniklerine bağlı bir onarım gerçekleştirmiştir. Uygulamasında, 1904 onarımında yeni çinilerle kaplanan batı ve güneydeki harç tabakalarını ayıklamış, duvardaki derzleri 10 cm. derinliğinde açarak taş duvarları onarmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü depolarında bulunan önceki onarımlara ait yerinden sökülmüş özgün çinileri satın alarak yenileriyle birlikte duvarlara uygulamıştır. Tahsin Öz (başkan), Nihat Nigizberk, Sedat Çetintaş ve Zühtü Başar'dan oluşan bir danışma kurulunun Kural'ın yürütmüş olduğu bu restorasyon onay vermiş oldukları bilinmektedir (Yücel, 2004, 83).

Bu isimleri takiben 1960'lardan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde ikinci bir

²⁰² Macit Kural'ın bu onarımıyla ilgili makalesi için, bkz. Kural, M., 1941, Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbesi ve 1941-1943 Restorasyonu, *Güzel Sanatlar Dergisi*, 5, 50-102. Akın (2006, 10) da, sözkonusu onarımı: "...Bursa Yeşil Türbe'deki başarılı restorasyon uygulamasıyla adı daima anılan Macit Kural..." sözleriyle olumlar.

²⁰³ Macit Kural'ın ismi Topkapı Sarayı onarımlarında da kontrolör mimar olarak sıkça geçmektedir. Özellikle 1950'li yılların ikinci yarısında pek çok uygulamada söz sahibi olmuştur (Karahasan, 2005).

korumacı-mimar kuşağı daha görülür. Bu mimarlardan Cahide Tamer²⁰⁴, Hüsrev Tayla²⁰⁵, Fatın Uluengin²⁰⁶, Ertuğrul Eğilmez ve Yılmaz Önge'nin isimleri öne çıkmaktadır (Yücel, 1998, 231 ve Yücel, 2005, 735).

4.12 Yedikule'de dönemlere göre restorasyon çalışmalarını gösteren plan,

Kaynak: C. Tamer arşivi, Sanal Mimarlık Müzesi.

²⁰⁴ Cahide Tamer (1915-2005), meslek hayatına Eski Eserler Genel Müdürlüğü bünyesinde başlamış ve 1956'ya kadar 14 yıl bu kurumda Ayasofya Müzesi, Kariye Camisi, Topkapı Sarayı gibi önemli anıtsal yapıların onarımlarında görev almıştır. Aziz Ogan'ın müdürlüğüne denk gelen dönemde Arkeoloji Müzesi'nin mevcut çatısını betonarmeye dönüştürülmesi işini yürütmüş olan Tamer, 1956 yılında İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'ne uzman başmimar olarak atanmış ve bu kurumdan 1974 yılında emekli olmuştur (Akin, 2006, 11).

²⁰⁵ Hüsrev Tayla (1925-), aldığı mimarlık eğitimini takiben 1950 yılına kadar A. Gabriel'in Bursa kitabında kullanılması için rölöveler çizmiştir. A. Saim Ülgen'in tavsiyesiyle İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü mimarlığına atanan Tayla, ilk olarak Fatih Camisi onarımıyla görevlendirilir. Edirne'de 1973 depreminden sonra ise, hasar alan birçok anıtsal yapının strüktürel sağlamlaştırma işlerinde görev almıştır. 1969'da Türk ve İslam Eserleri Müzesi mimarlığına atanan Tayla, 1970'de İstanbul Rölöve Bürosu'na şef olmuş ve İbrahim Paşa Sarayı'nın restorasyonunda görevlendirilmiştir. Müdür olarak Topkapı Sarayı, Ayasofya, Arkeoloji Müzesi binalarının kontrol amiri olarak görev yapmıştır. 1973-1983 yıllarında GEEAYK üyesi olarak hizmet veren Tayla, uzun yıllar Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermiştir (Yücel, 2005, 741).

²⁰⁶ Topkapı Sarayı Müzesi restorasyonlarında kontrol mimarı olarak meslek hayatına başlayan (1944-1948) Fatın Uluengin (1920-?), A. Saim Ülgen'in teşvikiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmiştir. Burda Sultanahmet Camii, Süleymaniye Camii ve Fatih Camii'nin restorasyonlarında görev almıştır. 1957'de bu görevinden ayrıлып müteahhitliğe başlamış ve Dolmabahçe ile Beylerbeyi Saraylarının onarımlarını üstlenmiştir (Yücel, 2005, 739).

4.13 Cahide Tamer, Yedikule restorasyonu (1959-1960) sırasında şantiyede, Kaynak: C. Tamer arşivi, Sanal Mimarlık Müzesi.

II. Dünya Savaşı dönemine denk düşen bu zaman aralığı süresince Türkiye'nin içinde bulunduğu yokluk hali, inşaat sektörüne de yansımıştır. Büyük yatırımlar yavaşlamış; adeta durma seviyesine gelmiştir. Binan (2005), bu dönemde henüz kaybolmamış olan geleneksel yapım tekniklerinde yeniden canlanma görüldüğünü belirtir. Bu durumun günümüzde restore edilen yapılarda karşımıza çıkan geleneksel tekniklerle yapılmış son dönem eklerinin de açıklaması olduğunu söyler. Bu savdan hareketle, Ayasofya'nın avlusunda bulunan Şehzadeler türbesinin giriş saçağı böyle bir dönem eki olarak yorumlanabilir.

4.14 Ayasofya avlusunda yer alan Şehzadeler Türbesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

Ekinci (2000), 1930'lu ve 40'lu yılların ekonomik sıkıntı ve bunalımlarına rağmen 1946'ya kadar, Nafia Vekaleti tarafından ihaleye çıkartılan imar planı işlerinde müellif mimardan o kentin eski eserlerinin rölöve, perspektif ve siluet çizimlerinin de teknik şartnamede istenip bunların plan eki belgeler olarak arşivlendiği duyarlı bir dönemden sözeder ve 1950'lerle birlikte bu dönemin değişmeye başladığını ekler.

Cumhuriyet'in başlangıcından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkiye, tek partili siyasal sistemle yönetilmiştir. Kentleşme hızı düşüktür (Tekeli, 1998, 1). Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmasa da, ekonomik olarak oldukça sarsılmıştı. İnşaat yatırımları 1930'lu yılların sonu itibariyle azalmıştır. Genel olarak kamu binalarının yapımına çaba gösterilmektedir (Sey, 1998, 33). 1945 sonrasında emek gücünün kentleşmesi 'üretim merkezli kentleşme'yi de beraberinde getirmiştir (Şengül, 2012).

Ülkede II. Dünya Savaşı yıllarında cami, medrese gibi pek çok tarihi yapı, değerli eşyaların saklanması amacıyla depo olarak değerlendirilmiştir (Önder, 1998)²⁰⁷.

4.3 1951-1973 YILLARI ARASINDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

(GEEAYK'nun kurulmasından 2863 no'lu koruma yasasının ilanına kadar)

1950'li yıllar, Türkiye'de, tek parti yönetiminden çok partili yönetime geçilen hızlı bir dönüşüm dönemidir.

Sey (1998, 33), Cumhuriyet'in ilk 25 yılı ile ikincisi arasında bir kopuş meydana geldiğini söyler ve bunu, II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Türkiye'nin 1947-1950 arasında başlayan Marshall yardımları ile müttefik devletlerle işbirliğine girdikten sonra, kendisini Batı dünyasının bir parçası olarak görmeye başlamasıyla ilişkilendirir. Bu dönemde, Türkiye dış pazarlara açılmaya başlamış; ülkenin ekonomi politikası yön değiştirmiş ve piyasa ekonomisi hayatın her alanında geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Sey (1998), 1950 yılını söz ettiği bu politik gelişmeler ve bunlardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal oluşumlar nedeniyle mimarlık ve yapı üretimi açısından önemli bir dönüşüm noktası olarak görür. Kontrol edilemeyen İstanbul merkezli sanayileşme sonucu kente yoğun bir iç göç başlamıştır. Bu yoğun göç ile şehrin yeni gelenleri içinde eritmesi imkânsızlaşmış ve İstanbul, kendi kültürünü üreten ve yayan bir kent olma özelliğini yitirmiştir (Tanman, 2006).

²⁰⁷ Örneğin, Topkapı Sarayı'nın içinde bulunan zengin koleksiyonun savaş yıllarında korunması için bazı tedbirler alınmıştır. Gerek, 1. Dünya Savaşı, gerekse 2. Dünya Savaşı sırasında bu amaçla hazine eşyalarının Konya'ya gönderilerek orada korunmuştur (Öz, 1953, Öz, 1991).

1960 yılı, Türkiye’de sosyal ve politik açıdan yeni bir dönemin başlangıcıdır. Çok partili politik hayat çeşitli olaylarla sarsıntı geçirmektedir (Sey, 1998, 35). Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, 1960’lardan başlayarak 1980’lere kadar Türkiye’de hızlı bir kentleşme yaşanmıştır. Türkiye, hızlı kentleşme karşısında yetersiz kalan kurumsal sistemini yeniden yapılandırma çalışmalarına girişmiştir. Kent planlama eğitimi ayrı bir disiplin olarak kurumsallaşmaya başlamıştır (Tekeli, 1998, 1). Bu dönemde tarihi yapıların korunması, popülist kültürden gelen orta ve üst gelir grubuna dahil olan halk tarafından prestijli ve ekonomik bir etkinlik olarak görülmemektedir. Tarihi mahalleler terk edilir ve bu mahallelerdeki evler satılır²⁰⁸. Tarihi kent merkezleri çöküntü alanlarına ve İstanbul’da Beyoğlu ve çevresinde görüldüğü gibi iç göçle gelip büyük kentlere yerleşen alt gelir grubunun ‘geçiş dönemi’ süresince barındıkları yaşam alanlarına dönüşür. Buna bağlı olarak, 1960 ve 1970 arası mevcut kentsel dokunun daha yüksek yapılardan oluşan sıkışık bir kent dokusuyla yer değiştirmeye başladığı görülür (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 30).

4.3.1 Kurumsallaşma

Avcı (2001, 67), 1951 yılını Türkiye’de korumanın örgütlenme tarihi olarak değerlendirir. 1951’de Cumhuriyet Dönemi’nde koruma alanında kurulan ilk resmi kurul olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. 02.07.1951 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilat ve Vazifelerine Dair 5805 sayılı kanunun ilk maddesine göre GEEAYK’ın görevi²⁰⁹:

“Yurtiçinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları tespit etmek, uygulamasını genel olarak denetlemek, anıtlarla ilgili her türlü konu ve anlaşmazlık durumunda görüş bildirmektir”.

Kurul, koruma ve onarıma yönelik müdahaleler için bilimsel görüş vermek amacıyla kurulmuş; tesbit, tescil ve envanter kavramlarının oluşumunda çaba harcamış; koruma alanında çeşitli yönetmeliklerin hazırlanması (restorasyon projesi hazırlama koşullarının tanımlanması) ve uzman yetiştirilmesi konusunda etkin olmuştur.

²⁰⁸ Tapan (1998), devletin anıtsal binaların korunması dışında mimari mirasın korunması ile ilgili tüm maddi yükü şahıslara bırakmış olması, şahısların koruma konusundaki bilinçsizliği ve toprak rantının yüksek oluşu kültür varlıklarının kısa zamanda talan edilmesinin yolunu açtığını söyler.

²⁰⁹ Kurulun kendi yönetmelikleri 1954 ve 1964 yıllarında güncellenmiştir.

GEEAYK'nın en önemli işlevi, koruma alanında ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerle ilgili öneriler geliştirip yasaya dönüşmelerine katkıda bulunmak olmuştur. Kurulun görevleri arasında uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin kabulü ve Türkiye'nin bu sözleşmelere katılımını sağlamak da vardır (Tapan, 1998 ve Durukan, 2004, 66)²¹⁰.

Kurul, doğal üyelerinden olan üst düzey yöneticiler dışındaki üyelerini kendisi belirleyebilmektedir. Bu üyelerin kuruldaki görev süreleri emeklilik yaşı ile sınırlıdır (Alsaç, 1992). Vakıflar Genel Müdürü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü, Bayındırlık Bakanlığı'ndan bir üye ve üniversitelerden seçilen toplam 14 üyeden²¹¹ oluşmakta olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nda arkeologlar, sanat tarihçileri ve mimarlar²¹² yer almıştır (Özden Örnek, 2004). İlk başkan Tahsin Öz'dür²¹³. Tahsin Öz'ün öldüğü 1970'den 1983'e kadar ise başkanlığı Orhan Alsaç yürütmüştür. İlk bürosu İstanbul'da kurulan GEEAYK'nun 1976'da Ankara'da ikinci bürosu açılmıştır (Alsaç, 1992, 41).

GEEAYK'nun koruma uygulamaları üzerinde bir yaptırım gücü bulunmamaktadır²¹⁴. Buna rağmen, belli bir koruma yaklaşımının oluşması konusunda çaba göstermiştir. Kurulun almış olduğu kararlar, Türkiye'de korumaya yönelik yaklaşımların ve tavırların belirlenmesi ve değerlendirilmesi için en önemli araç olmuştur. Ekinci (2000), Menderes imar hareketlerini ima ederek, GEEAYK'nu korunması gerekli tarihi yapılar ile ilgili dönemin iktidarının politikalarına karşı "çekingenlik sezilen

²¹⁰ Türkiye, 1965 yılında, La Haye'de 14 Mayıs 1954 tarihine imzalanan 'Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme'yi kabul etmiştir. Daha sonra, 29.9.1967 gün ve 3674 sayılı GEEAYK kararı ile Venedik Tüzüğü kararları benimsenmiştir (Durukan, 2004, 66). Tüzük, Türkiye'de ilk defa 1968 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayımlanarak tanınmıştır (<http://www.icomos.org.tr/hakkinda.php>).

²¹¹ Kemali Söylemezoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Abideler Müdürlüğü Başuzmanı Ali Saim Ülgen ve Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı'nın yardımlarıyla kurulduğunu vurguladığı, kendisinin de (İTÜ'yü temsilen) içinde bulunduğu kurulun ilk üyelerini şöyle sıralar: Celal Esad Arseven, Tahsin Öz, Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal (Ankara Üniversitesi temsilcisi), Mithat Yenen, Zeki Faik İzer (Güzel Sanatlar Akademisi temsilcisi), Orhan Alsaç (müsteşar), Ahmet Hamdi Tanpınar, Behçet Ünsal (Tanyeli, 2007, 286). Kuban (aktaran Yıldırım, 2007, 134), GEEAYK'nun on altı-on yedi üyesi olduğunu ve üyelerin Türkiye'nin belli başlı entelektüelleri, üniversite öğretim üyeleri, tarihçi, sanat tarihçisi ve arkeologlarından oluştuğunu vurgulamaktadır.

²¹² Mimar üyelerden dönemin önemli ismi Sedat Hakkı Eldem, 1962 yılında Kurul'a üye olarak seçilmiş ve 1978'deki emekliliğine kadar bu görevini etkin olarak sürdürmüştür (Alsaç, 1992).

²¹³ Bu ilk dönemin raportörü y. mimar Mualla Eyüboğlu'dur. Yücel (2004), Mualla Hanım'ı Tahsin Öz'e Albert Gabriel'in tavsiye ettiğini yazar. Tahsin Öz, 1951'de kurulan GEEAYK'na 1956'da başkan olarak seçilmiş ve 1969'a kadar bu görevini, 1973'e kadar ise Kurul üyeliğini devam ettirmiştir (Eyice, 1993, 197). Tahsin Öz'ün Kurul'dan ayrılmasının ardından boşalan yere üye olarak Doğan Kuban seçilmiştir (Yıldırım, 2007, 134).

²¹⁴ Kendisi de Kurul üyesi olan Kuban (aktaran Yıldırım, 2007, 135), Kurul'un yasalar anlamında yaptırım gücünün olduğunu fakat kararların doğru uygulandıkları konusunu izleyemediklerini aktarır. Kuban, "...Dolayısıyla haberimiz olmadan bir kiliseyi yıkmak, bir hamamı tahrip etmek ya da bir camiye müdahale edip karakterini bozmak; bunlar biz hiç farkına varmadan olup biten olaylardı" sözleriyle bu durumu ifade etmektedir.

kararlar” aldığı için eleştirse de²¹⁵, Kurul’un 1960’larda kendisini bağlayan yasal sınırlamayı nispeten zorlayarak gündemine sivil mimarlık ve doğal mirası da dahil ettiğini vurgular.

Kurul, 1973’ten sonra, gündeminin aşırı yüklenmesi ile günlük ve acil konuları çözmeye yetersiz kalmaya başlamıştır (Tayla, 1982, 41). 12 Eylül 1980’den sonra dönemin iktidarı tarafından iptal edildiğinde, son dönem başkan ve üyeleri devre dışı kalmışlardır (Alsaç, 2001)²¹⁶. Bu bağlamda, Türkiye’nin bazı sorunları olsa da, işlemekte olan mevcut koruma sisteminin sürekliliği 1980 siyasi müdahalesi eliyle sona ermiştir.

Bu dönemde, kültür varlığı yapıların tescil işlemleri üzerinde bir örgütlenme çabası görülmektedir. Dönemin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan tespit ve tescil bürosu, tarihi yapıların tespit işlerini yürütmektedir. Ancak tespit işleminin ardından neler yapılacağı, bina üzerindeki bu yaptırımın uygulamaya nasıl aktarılacağı konusunda kapsamlı bir düzenleme yapılmamıştır. Celal Esad Arseven’in önerisi üzerine 26.07.1954 tarih ve 296 sayılı kararda, eski eserlerin tescili konusunun önemi üzerinde durulduğu ve tescil işleminin diğer ülkelerde nasıl yapıldığıyla ilgili bir araştırmanın Ali Saim Ülgen, Celal Esad Arseven ve Tahsin Öz’den oluşan bir komisyon tarafından yapılması ve bu konunun tekrar Kurul gündeminde görüşülmesi sonucu alınmıştır (Durukan, 2004).

Vakıflar Genel Müdürlüğü için düzenlenen, “aslında vakıf olan eserlerin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne Devrine Dair Kanun”u da bu dönem yürürlüğe konmuştur. 27.06.1956 tarih ve 6760 sayılı yasa ile İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı olarak isim değiştirmiştir (Durukan, 2004).

16.7.1956 tarih ve 6785 sayılı İmar Yasası’nın 25. maddesinde “Eski eserlere yaklaşma uzaklıklarının” özel nizamnameler ile belirlenebileceği ifade edilirken (Özden Örnek, 2004), 1972 yılında İmar Kanunu’nda kapsamlı değişiklikler yapılmış

²¹⁵ Çal (1990, 374) da, GEEAYK için benzer bir eleştiri yapsa da, bunun yanına araştırmalarına dayanarak bir de açıklama ekler. Menderes yıkımlarında tarihi yapıları tahrip edenler yine devletin kendisi, dolayısıyla memurlardır. Böyle olunca, tahribat karşısında Valilikçe açılmış olan idari soruşturmada bu memurlar devlet tarafından korundukları için suçlu bulunmamakta ve dolayısıyla mahkemeye gitmelerine gerek kalmamaktadır. Açılan soruşturmalarda cevaben “... eserin etrafında çevre düzenlemesi yaparken eserin aniden yıkılıverdiği veya caminin gece üç sularında büyük bir gürültü ile birdenbire yıkılıverdiği” gibi ifadeler yazılmaktadır. Dolayısıyla, yıkım sorunu, Kurul üyelerinin görüşü için onlara ulaşmadan, arada sorumlular aklanmaktadır.

²¹⁶ Kurul’un yerini 1983’te devlet eliyle atanan üyelerden oluşan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu alır.

ve tarihi yapıları doğrudan ilgilendiren 6. maddesi yürürlüğe konmuştur (Çeçener ve Danişman, 1973). Öncesinde kentsel anlamda koruma yapamasa da, sokak boyutunda tescil yapıp sivil yapıların korunmaları için çaba gösteren GEEAYK²¹⁷, yasanın hemen sonrasında ilk SİT kararlarını Amasya'daki yalıboyu evleri için uygulanır ve yalıboyu evleri koruma altına alınır. GEEAYK, 1982 yılına kadar çeşitli nitelikler taşıyan 417 sit alanı saptamış ve belgelemiştir. Bu sit alanlarından yaklaşık 100 tanesi kentsel sitti ve bu sitlerde 3442 adet anıt niteliğinde yapı belgelenmiştir (Alsaç, 1992, 42).

GEEAYK, 11.09.1970 tarihinde 5505 sayılı kararı ile onarım yapılacak yapıları üç gruba ayırmıştır. Bu gruplandırma kararı, daha sonra uygulamalarda bir takım çelişkili durumlar doğurmuştur (Binan, 2011, 59).

1961 Anayasası ile devletin kurumlarına bazı yenilikler getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın sosyal ve iktisadi haklar ve ödevleri kapsayan üçüncü bölümünün, öğrenimin sağlanmasından söz eden 50. maddesinin beşinci ve son fıkrası olan "*Devlet, tarih ve kültür değeri bulunan eser ve anıtların korunmasını sağlar*" hükmü ile devlete anıtları koruma görevi verilmiştir²¹⁸.

Bu döneme dek 'usta-çırak' yöntemi ile koruma uzmanı-mimar yetişirken, 1966-1967 akademik yılında, ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Prof. Dr. Cevat Erder'in öncülüğünde açılan iki yıllık yüksek lisans programı ile koruma bir uzmanlaşma alanı olmaya başlamıştır.

Bu dönemde, koruma alanında faaliyete başlayan bir diğer sivil oluşum ise, 1976'da kurulan Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı'dır²¹⁹.

4.3.2 Kuram

1951 yılında Torino Teknik Üniversitesi'nden Prof. Paolo Verzone (1902-1986)²²⁰,

²¹⁷ Kurul, kentsel anlamda koruma kararları alamamış olsa da, anıtların çevresinde 10 m. boşluk tutulması ilkesini getirmiş; sokak boyutunda tescil yapıp sokaktaki binaların korunması için çalışmıştır. Öte yandan, Cansever (2009), daha sonra, GEEAYK tarafından alınan çevresel koruma kararlarını "hayatı donduran, kısıtlayan, tek yönlü, halkın katkısı ve yörenin fiziki, iktisadi, sosyal, kültürel meselelerini göz önüne almayan, meselelerin çözümü için yol ve imkân göstermeyen emredici kararlar" olarak eleştirmiştir.

²¹⁸ Bkz., Resmi Gazete 1961/ 10859. Anayasadaki koruma ile ilgili bu maddenin H. Ulusoy ve Hakkı Kamil Baş'ın önerisi olarak dahil edilmiş olduğu bilinmektedir (Kahya, 2008).

²¹⁹ Taç Vakfı'yla ilgili daha detaylı bilgiye, 4.6. Türkiye'de Mimari Koruma Alanında (Restorasyon Projelerinden, Uygulamalarından ve Denetlenmelerinden) Sorumlu Kurumlar ve İşleyişleri bölümünde ulaşılabilir.

²²⁰ Paolo Verzone'nin, İtalya'da St. Andrea Manastırı ve eklerinin restorasyonu gibi uygulamaları bulunmaktadır. Restorasyon anlayışı, G. Giovannoni'ye yakın duran Verzone, Verona ve Liguria'daki

İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Mimarlık Tarihi derslerine girmeye ve bu derslerde mimarlık öğrencilerine bir ilk olarak restorasyon dersleri vermeye başlar (Kuban, 2000)²²¹.

1951 yılında örgütlenen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun kuruluşunu takiben almış olduğu ilk kararlar aracılığıyla Kurul'un kuruluş dönemindeki kuramsal yaklaşımlarıyla ilgili fikir sahibi olunabilir. Kurulun 10.5.1952'de aldığı 19 no'lu kararın, "küçük ve alçak kubbelerde kurşun yerine taklit örtü yapılabileceği" belirtilmektedir. Nitekim, İstanbul'da kubbelerde bir dönem kurşun yerine sıklıkla çimento esaslı sıva uygulaması yapılmıştır. Bunu, dönemin malzeme temininde yaşanan sıkıntıya bağlamak mümkündür. Ancak, sözkonusu uygulamanın uzun süreli vadede anıtsal strüktürlere zarar verdiği bir gerçektir. 10.8.1953 tarihli 155 nolu karar, "eski eserleri yaşatmak için bunlara bir fonksiyon verilmesi"yle ilgilidir. Kurulun 19.3.1956 tarihli 466 no'lu kararı, "eski eserlerin mail-i inhidam da olsalar yıkılmayıp tamir edilmeleri" hakkındaki görüşünü içermektedir²²². Bu karar, o dönem yaygın olarak yaşanan yıkımların önüne geçmek amacıyla çıkarılmış olmalıdır.

Bu dönem restorasyonlarında önemli bir isim olan koruma uzmanı-mimar Cahide Tamer²²³, 1957 yılında Paris'te toplanmış olan I. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'ne katılmıştır (Binan, 2005). Nitekim, Tamer (1974), "... takip etmekte olduğum *umde*(ilke)lerin halen en revaçta fikirler olduğu 1957 Mayıs'ında Paris beynelmilel eski eserler mimar ve teknisyenler kongresinde teali edilen mütelaalarla da teyit edilmiştir", der. Tamer'in bu cümlesinden kendisinin yalnızca bir uygulamacı olarak kalmayıp o dönemdeki uluslararası kuramsal restorasyon tartışmalarının takipçisi de olduğu anlaşılabilir. Tamer, Eski Eserler

arkeolojik çalışmalardan sonra, Türkiye'de Side (Arif Mansel'le birlikte), Pamfilya ve Hierapolis'te çalışmalar yürütmüştür (Kaynak: Sanal Mimarlık Müzesi arşivi, Paolo Verzone (1902-1986), Zaman ve Mekana Bir Yolculuk, http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/paolo-verzone-19021986-zaman-ve-mekana-bir-yolculuk_15.html?Page=2).

²²¹ Kuban (1984, 3), Mimarlık tarihi dersi kapsamında verilen sözkonusu restorasyon derslerinde "eski anıtların nasıl yıkıldığı ve nasıl tamir edilmesi gerektiği"nin anlatıldığını yazar. Bu dersler, Verzone'den sonra da devam etmiştir.

²²² Bkz. EK 1.

²²³ Cahide Tamer (1915-2005), mimarlık eğitiminin ardından 1943'te ilk işi olarak Ayasofya onarımlarında görev yapmıştır. Bu görevde Rölöve Bürosu şefi olan Sedat Çetintaş'a asistanlık yapmış, 1945'te ise Kariye Camisi'nin onarım çalışmalarında görev almıştır. Tamer, 9 yıllık mesleki uygulamadan sonra Paris'e gitmiş, iki ay boyunca Monuments Historiques Dairesi yetkilileri tarafından Fransa'daki önemli anıtsal yapı restorasyonları hakkında bilgi almış ve bunları inceleme şansı olmuştur. Sonrasında İtalya ve İspanya'daki uygulamalara katılmıştır. Tamer, Türkiye'ye döndüğünde özellikle İtalya'daki uygulamalardan çok etkilendiğini belirtmiş ve yaptığı onarımlarda İtalyanları örnek almıştır (Akin, 2006, 10).

Genel Müdürlüğü'nde çalıştığı döneme denk gelen 1953-1954 yılları Topkapı Sarayı Sofa Köşkü restorasyonu ile ilgili: “*Muahhar* (sonraki döneme ait) nakışların hepsini feda etmek belki düşünülemez. Çünkü bu takdirde enteresan bir devir tesirini inkâr etmek icap edecektir”, ifadesini kullanır (Akın, 2006, 11). Bu görüş, Cahide Tamer'in konuya yaklaşımı ile ilgili bir fikir vermektedir.

Cahide Tamer'le aynı dönem çalışan Mualla Anhegger'le yapılan bir söyleşiden mimarın restorasyonla ilgili görüşleri hakkında bilgi sahibi olunabilir²²⁴. Anhegger, restorasyonlarda ilkesinin öncelikle restore edilen kısımların görülmemesi olduğunu ifade eder. Mimar, ‘yeni kısımların anlaşılmasa, yeni olduğunun belli olmaması’ amacını güdmektedir. Öte yandan, yapının görünmeyen taşıyıcı kısımlarında modern malzeme kullanımını uygun görmektedir.

Çağdaş koruma ilkelerini belirleyen en önemli toplantıların başında gelen Venedik Kongresi (1964)'ne, Türkiye'den öğretim üyesi- mimar Doğan Kuban ve mimar Selma Emler katılmışlardır. Kuban, bildirisinde Türkiye'deki anıtların korunması konusunda uluslararası iş birliğine dikkati çekmiş; Emler ise, yürütmüş olduğu Topkapı Sarayı restorasyonlarını anlatmıştır (Binan, 2005).

1965'te GEEAYK'nun 3014 sayılı kararıyla 10 Ocak-15 Haziran 1966 tarihleri arasında gerçekleşecek eski eserlerin restorasyonu konulu derslerden faydalanması amacıyla kurum çalışanlarından bir kişinin Roma'ya gönderilmesi için Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmuş ve bir kişi bursla Roma'ya gönderilmiştir (Durukan, 2004, 66). Bu girişim, kısıtlı bir çerçevede kalsa da, henüz Türkiye'de başlamamış olan koruma eğitimine verilen önemin bir göstergesidir.

1950'lerden sonra, tarihi yapılar hakkında yapılan yayınlar, Türkiye'de koruma bilincinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde, Sedad Hakkı Eldem, Arif Hikmet Koyunoğlu, Sedat Çetintaş, Süheyl Ünver, Albert Gabriel, Albert Van Milligen, Wolfgang Müller-Wiener ve Ernest Mambury'nin doğrudan tarihi binalar ve korunmaları konularında yayın yaparlarken; Peyami Safa, Burhan Felek ve Falih

²²⁴ Mualla Anhegger'in sözleriyle: “Benim prensibim, birinci planda, restore ettiğim kısımların görülmemesiydi. Yeni kısımların anlaşılmasa, yeni olduğunun belli olmamasıydı. Fakat görünmeyen yerlerde, yani taşıyıcı kısımlarda en modern, en yeni malzemeyi kullanmak gerekir. Ahşap, meşe, çakıl kullanmamıza imkân yok artık buralarda. Zaten Anıtlar Kurulu kararlarına göre de görünmeyen kısımlarda modern devşirme malzemeyle görünen kısımları ayakta tutmaktır” (Çandar, 2003, 103).

Rıfki Atay²²⁵ gibi köşeyazarları ise, eski eser konusunda günlük yazılar kaleme almaktadırlar.

Falih Rıfki Atay'ın eleştirel bir makalesinde (1951)²²⁶ yazarın korumaya son derece çağdaş bir bakış açısıyla yaklaşmakta olduğu görülür. Atay, makalesinde görüşlerini şu sözlerle aktarır:

“Bir badanayı kazıyarak altındaki nakışları çıkarmak anıta hıyanet etmek değildir. Fakat çıkan nakışları örnek alarak bütün duvarları boydan boya yeniden süslemek “yeni bir şey yapmak”tır. Anıtın havasını bozmaktır. Şakak ve boyun derilerini çekerek tarihe suni gençlik vermektir. Tarihin güzelliği buruşuklarındadır. Tarih Babıali damadı gibi, Febüs retuşlarına gelmez”.

Doğan Kuban'ın 1970 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınlamış olduğu “Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar” başlıklı makalesi de, dönemin kuramsal çalışmaları arasında anılmalıdır. Kuban, bu yazısında restorasyonun tanımı; tarihi ve estetik açıdan restorasyon sorunları; sanat eseri olan yapıda bütünlük sorunu ve restorasyon kararları üzerindeki etkisi gibi konulara değinmiştir.

Bu arada, Vakıflar Genel Müdürlüğü restorasyon uygulamalarında müteahhitlik yapmış ve İstanbul Fetih Cemiyeti'nin kurucusu olan Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984), Osmanlı eserlerini dönemlerine göre inceleyip tasnif ederek ciltler halinde yayınlamıştır (Çetintaş, 2007).

12.6.1971 tarihinde GEEAYK tarafından (5836 sayı ile) “Ortaçağ yapılarındaki dekorasyonların korunması ve onarılmasında gözetilecek hususlar hakkında karar”²²⁷ alınmıştır. 1962-1964 yıllarında gerçekleşen Topkapı Sarayı Veliiaht Dairesi gibi tartışmalı bir onarımın geride kaldığı 1971 yılında, ülkenin koruma alanında tek otoritesi tarafından alınan kararda böyle bir zamansal sınırın konulmuş olması talihsizlik olarak görülebilir.

Cevat Erder'in, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını olarak basılmış “Tarihi Çevre Kaygısı: Helen ve Roma Devri Örnekleri Üzerinde Bir Deneme”(1971) ve “Tarihi Çevre Bilinci”(1975) başlıklı kitapları dünya koruma

²²⁵ Falih Rıfki Atay'ın 1951 yılında T TOKB'de yayınladığı “Tamir” başlıklı makalesi için, bkz. EK. 9. Atay, ayrıca İstanbul'un imar hareketleri ile yıkımına karşı “Zavallı İstanbul” başlığıyla makaleler ve 1950'lerin başında İstanbul Belediye Mecmuası'nda “Eski eserler İstanbul'un imarına mani değildir!” diyen bir yazı yayınladı (Tanman, 2006, 19).

²²⁶ Makaleden alıntılar için, bkz. EK 6.

²²⁷ Bkz. EK 1.

tarihine ışık tutan, bugün de güncelliğini koruyan Türkçe dilinde yayınlanmış iki başvuru kaynağıdır.

Bu dönemde, halkın koruma bilincinin arttırılması yolunda dolaylı etkisi olabilecek bir diğer karar, 1957 yılında Lise 2. sınıflara haftada iki, lise 3. sınıflara ise haftada bir saat sanat tarihi dersi konulmuş olmasıdır. Ancak, dersin görsel malzeme ile yeterince desteklenmemesi ve dersi yürüten eğitimcilerin gerekli formasyona sahip olmaması gibi farklı sebeplerden ötürü beklenen sonucun elde edilemediği söylenebilir (Çal, 1990, 369).

4.3.3 Uygulama

Aygen (1996), Türkiye’de kentlerin tarihi dokularının 1950’lere dek ani nüfus patlamaları olmadığı için herhangi bir yaptırım ya da denetleme olmadan korunageldiğini belirtir. 1950-1960 döneminde kırsal alanlardan kentlere doğru olan iç göç dolayısıyla İstanbul’un nüfusu iki katına yakın artarak 1960’ta 1 milyon 800 bini bulmuştur (Özden Örnek, 2005). Kentte biriken bu işgücüne yanıt verecek en büyük etkinlik “ülkenin savaş sırasında susamış olduğu” (Kuban, 1995) imar faaliyetleridir. Dönemin başbakanı Adnan Menderes, bu dönem gerçekleştirilen imar etkinliklerinin amacını “trafiği rahatlatmak için yollar ve meydanlar açmak, kenti güzelleştirmek ve dini yapıları restore etmek” olarak tanımlar. Menderes’in doğrudan kontrol ettiği²²⁸ ve bir nevi kişisel bir gösteriye dönüşen dört yıllık yoğun imar faaliyetleri yeterince kapsamlı ve bilimsel yöntemlerle ele alınmamış ve “tarihi anıtları ortaya çıkarmak adına” (Kayın, 2008) İstanbul’un tarihi dokusunda geri dönülemeyecek tahribatlar yapmıştır.

Tanman (2006, 19), Türkiye’de 1950’li ve 1960’lı yıllarda ‘tarihi çevre’ ve ‘kent dokusu’ terimlerinin kullanılmadığını; “eski eser” deyiminin kullanımda olduğunu ve bu sözden de sadece anıtsal camiler, camiye dönüşmüş büyük kiliseler, ya da Ayasofya’nın önündeki III. Ahmed Çeşmesi gibi görkemli yapılardan bahsedildiğini söyler. Korunmaya layık görülenler de bu anıtsal eserlerdir. Nitekim, bu dönemde, kent içinde yeni ulaşım arterleri açılırken anıtsal binalardan çok, şehrin asıl iç dokusunu meydana getiren küçük cami, mescit, medrese, hamam, hazire, çınarlı

²²⁸ Adnan Menderes bu imar çalışmalarında şantiyelerde bulunmuş, uygulamaları takip etmiştir. Dönemin gazetelerinde bu konuyla ilgili başbakanın şantiyede çekilmiş fotoğraflarıyla birlikte pek çok haber yayınlanmıştır. Nitekim, Adnan Menderes’e “başmimar” lakabı takılmıştır (Akpınar, 2011).

mevdan, sebil türünden öğeler sorumsuzca tahrip edilmiştir (Tanman, 2006)²²⁹.

Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle İstanbul'da vali ve belediye başkanı olarak Fahrettin Kerim Gökay Dönemi (1949-1957) başlamıştır (Tanman, 2006). İstanbul'un planlamasını 1950'ye kadar mimar-kent plancısı Henri Prost yönlendirmiştir²³⁰.

Demokrat Parti yönetimi iktidara gelince, Prost'un görevine son verilir. Prost'un görevinin sonlanmasını takiben, 1953 yılında bir yarışma sonucunda elde edilen İstanbul Belediye Sarayı'yla, Prost'un "İstanbul Yarımadasında 40 rakımın üzerinde 12.50 m.'den yüksek bina yapılamaz" kuralını delen ilk yapı inşa edilmiştir (Hasol, 1994). 1956'da onun yerine Alman kent-plancısı Hans Högg danışman olarak getirilir. Högg, imar planında fazla söz sahibi olamamış, genel olarak dönemin yöneticilerinin isteklerini uygulamaya aktarmak için çalışmıştır²³¹.

Högg'den sonra, İstanbul'a davet edilip 1958'de İstanbul'da İller Bankası'na bağlı kurulup 1960'a dek çalışmış olan Nazım Plan Bürosu'nun danışmanlığına getirilen İtalyan kent-plancısı Prof. Luigi Piccinato, İstanbul'un tarihi mirasına karşı nispeten daha duyarlı bir uzmandır. Ancak Piccinato da, Menderes uygulamalarında etkin rol oynayamamıştır (Hasol, 1994 ve Kuban, 1995). Tüm bu yabancı danışmanların yaklaşımı, kentin gelişmesini periferiye değil, merkezin çevresine yöneltmek olmuştur. Bu da İstanbul'un tarihi merkezlerinin yakın gelecekteki tahribatını hızlandırmıştır (Aygen, 1996).

Suriçi'ndeki büyük caddelerin açılması için yapılan yıkımlar²³², 19. yy. sonunda yangınlar sonrası nispeten ayakta kalabilmiş olan dokunun hemen hemen tümünü ve beraberinde birçok tarihi eseri yok etmiştir (Yerasimos, 2005, 53). Dönemin mimar ve aydınları zaman zaman bu tahribata karşı durmuşlardır. Arkitekt dergisinin editörü olan mimar Zeki Sayar, önceleri bu faaliyetlerin yanında yer alsa da (Akpınar, 2011), dergisinde yayınlanan yazısında Menderes Dönemi yıkımlarına karşı çıkmıştır

²²⁹ Tanman (2006), 1950-1960 arasında bu doku öğelerinden birkaç yüzünün yıkılmış olduğunu not eder.

²³⁰ Cansever (1993, 50), Henri Prost'un nazım planında önerilen yolların, yerinde hiçbir incelemeye tabi tutulmadan, karayolu mühendislerinin yönlendirmesiyle imar planı haline getirildiğini aktarır.

²³¹ Prof. Hans Högg, 1957 yılında Adnan Menderes tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Högg danışman da olsa, dönemin imar uygulamaları, şehrin "Fahri Belediye Başkanı" olarak lanse edilen Menderes tarafından yönetilmiştir (Aygen, 1996).

²³² Suriçi'nde Aksaray'da Vatan ve Millet Caddeleri açılmıştır. Aynı dönemde ayrıca, Sirkeci-Ataköy Sahil Yolu, Beşiktaş Barbaros Bulvarı, Dolmabahçe-Tophane yolu, Karaköy Kemeraltı caddesi, Üsküdar'da çarşının bulunduğu ana cadde ile Boğaz üst yolları açılmış; Beyazıt Meydanı, Karaköy Meydanı ise ciddi müdahaleler görmüştür (Hasol, 1994).

(Sayar, 1957, 50):

“acelecilik” yüzünden telafisi mümkün olmayacak bir çok hatalar işlendiği de muhakkaktır.(..) Belediye, İstanbul’u sanki tarih, arkeoloji ile alakası olmayan yeni bir şehir imiş gibi, pervasızca yıkmakta ve kazmaktadır”.

Cansever (1993), 1959 yılında olanları utançla hatırladığını yazar. Yahya Kemal Beyatlı, yazılarında yer verdiği yıkımları “kör kazma” olarak nitelendirir (Tanman, 2006, 19).

1956’dan başlayarak imar hareketleri çerçevesinde pek çok tarihi binanın fazla sorgulanmadan yok edildiği bilinmektedir²³³. 1956-1959 seneleri arasında “büyük imar hamlesi” adı altında yüzlerce eski eser yıktırılmış veya başka yere nakledilmiştir. O dönem Kurul üyesi olan Behçet Ünsal’ın tahrip olan anıtsal yapılarla ilgili kapsamlı bir tespit yazısı²³⁴ bulunmaktadır. Yıkılmış yapılar arasında Tülbentçi Mehmed Efendi ve Ebulfazl Mahmud Efendi²³⁵ medreseleri; Selçuk Hatun Camii²³⁶, Voynik Şuca Camii, Sakine Hatun Camii, Pirizat Hatun ve Ahmet Paşa Külliyesi ve Muradpaşa Hamamı gibi anıtsal ölçekli, önemli Osmanlı yapıları bulunmaktadır (Ayanoğlu, 1969, 330-331). Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve sebili, caddenin değiştirilen kotu yüzünden üzerinde bulunduğu yolun bir metreden fazla altında kalmıştır. Simkeşhane²³⁷, Hasanpaşa Hanı ve Kemankeş Mustafa Paşa

²³³ Menderes’in istimlaklerde bir komisyon kurduğu ve işlerin bu komisyon kararıyla yürütüldüğü söylenmektedir. Buna karşılık, Eyice, eserlerin yıkım veya nakil kararlarının iyice incelenmeden alındığını, sonraki uygulamaların, bu eserlerin yıkılmadan da oradan yol geçirilebileceğini ortaya koyduğunu iddia etmektedir (Çal, 1990).

²³⁴ Behçet Ünsal’ın sözkonusu yazısının başlığı “İstanbul’un İmarı ve Eski Eser Kaybı”dır ve 1960 tarihli Türk Sanatı Araştırmaları Dergisi’nin ikinci sayısında yer almaktadır.

²³⁵ Tekeli ve İlkin (1997), Ebu’l Fazl Mahmud Efendi Medresesi’nin Osmanlı Dönemi’nde de Cemil Topuzlu’nun imar operasyonları dolayısıyla yıkılmak istendiğini; Mimar Kemalettin’in gazete yazılarında bu yıkım olasılığını eleştirmiş, olası bir yıkıma karşı durmuş olduğunu aktarırlar. Detaylı bilgi için, bkz. 3. Bölüm. 3.3. Tanzimat’ın İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Koruma Yaklaşımları.

²³⁶ Ayanoğlu (1969, 329), Selçuk Sultan Camii’nin 13 Haziran 1956’da İstanbul Belediyesi tarafından yıktırıldığını ve bulunduğu parselin yola dahil edildiğini aktarır. Cami, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1964’te, Ali Saim Ülgen’in projesi doğrultusunda özgün kırma çatısı kubbeyle dönüştürülerek ve bulunduğu parselin biraz ilerisinde yeniden inşa edilmiştir (http://www.fatihmuftulugu.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=370:selcuksultancami&catid=68:cgrubu&Itemid=81).

²³⁷ Tanyeli (2007, 286), arşivinde bulunan Kemali Söylemezoğlu’nun Kurul günleri notlarına dayanarak, Söylemezoğlu’nun Simkeşhane’nin yarısının yol genişletme amaçlı yıkımını engellemek için mücadele verdiğini ve arkadaşlarıyla birlikte ‘kavgacı olmayan bir kararlılıkla’ yıkımı geciktirdiklerini aktarır. Öte yandan, yine GEEAYK kurucu üyelerinden olan mimarlık tarihçisi Behçet Ünsal ise, yıkım yönünde karar veren üyeler arasında yer almıştır (Tanyeli, 2007, 312). Simkeşhane’nin restorasyonu ve İl Halk Kütüphanesi’ne çevrilmesi için projelendirilmesini kendisi de bir dönem Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde görev yapan ve Topkapı Sarayı’nda önemli restorasyonlar gerçekleştiren y. mimar İlban Öz gerçekleştirmiştir. Kendisinin bu konuyla ilgili yayını için, bkz.: Öz,

Medresesi gibi yapıların anıtsal cepheleri ise, genişletilen yol yüzünden traş edilmişlerdir (Çetintaş, 2007). Bunlara ek olarak, 1957’de Laleli’ye adını veren Laleli Baba’nın Türbesi, bir kaldırım genişletme faaliyeti sırasında yok edilmiştir. Topkapı-Aksaray güzergâhında bulunan Oğlanlar Tekkesi’nin bir kısmı, 1957’de Encümen’in kararına rağmen, izinsiz olarak yıktırılmış; türbe ve sebil kısmı Murad Paşa Camii’nin avlusuna nakledilmiştir. Saraçhane Meydanı’nın düzenlenmesi sırasında, bu çevredeki pek çok eser ortadan kaldırılmıştır (Tanman, 2006, 20).

Kuban (1995), 1950-1960 döneminde 7289 adet binanın istimlak edilerek yıkıldığını aktarır. Yolların kotlarının değiştirilmesine vurgu yaparken Beyazıt Hamamı, Fatih Külliyesi Akdeniz medreseleri gibi kimi anıtsal yapının temellerinin havada kaldığını, kimilerinin ise bunun tersine toprak kotunun altına gömüldüğünü belirtir. Reşat Ekrem Koçu’nun o dönemde yaptığı envantere göre, Menderes imarları sırasında 246 adet tarihi yapı yıktırılmıştır (Tüfekçioğlu, 1984).

1960’da Demokrat Parti iktidarının sonlandırılmasıyla Menderes imarları durdurulmuştur.

Menderes imar hareketi tüm hızıyla devam ederken, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1958 yılında Fransız mimar Albert Gabriel’i ikinci defa Türkiye’ye davet eder. Gabriel, İstanbul ve Bursa’da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyonları inceleyerek aşağıda kısmen alıntılanan şu raporu kaleme alır:

İstanbul ve Bursa’nın Tarihi Abidelerindeki Restorasyon Çalışmalarına Dair Rapordur (1958 Eylülünde durum)

Halen 88 şantiye faaliyettedir. Ben bu rakamı fazla buluyorum.

...bütçe tanzim edilmelidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son devrinde mütemedi harplerin, karışık siyasi durumun, tarihi abidelerin profesyonel bakımına maalesef imkan vermediği muhakkaktır.

İş başında gördüğüm zenaatkar yani duvarcılar, taşçılar, kalemkarlar ise hakikaten ustaca eserler meydana getirmektedirler.

Buna ilaveten; zamanın tahribatına duçar olmuş bir binanın bütün detaylarının telafi maksadiyle işi daha ileri götürmenin lüzumsuz olduğunu müşahade olarak zikretmek

İ., 1985, Beyazıt Simkeşane Yapısı Restorasyonu, Theodossius Takı ve Hasan Paşa Hanı’nın Sorunları, Ayasofya Müzesi Yıllığı, 10, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara.

*mümkündür*²³⁸.

Türk hükümetinin elindeki bütün imkânlarla tarihi abideleri restore etmesi ve onların bakımına itina göstermesi ne kadar vazifesi ise...

*Tavsiyelerden istifade edilmek üzere davet edilmiş artistik zevkleri de malum ecnebi ürbaniistlerin de modernize etmekle vazifelendirildikleri bu şehrin planlarını çizerken tarihi abidelerin tebaruz ettirilmesini; kıymetlendirilmesini can-ı gönülden istediklerinden şüphe edilmelidir*²³⁹.

*1956'daki son Bursa seyahatimden beri Ulucami'de yapılmış olan işler çok memnuniyet vericidir*²⁴⁰.

Bar Sur Avube, 1958

Prof. Albert Gabriel

Gabriel'in İstanbul ve Bursa'da bulunduğu yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün başında Ali Saim Ülgen bulunmaktadır. 1950 senesi aynı zamanda Türkiye'de restorasyon çalışmalarının hız aldığı, restorasyonda yeni düşüncelerin söylendiği ve uygulanmaya çalışıldığı dönemin başlangıcı olarak nitelendirilir (Tayla, 1982, 41).

Gerçekten de, anıtsal yapı restorasyonları olumlu ya da olumsuz²⁴¹ sayıca artmıştır. 1950'lerin başında dönemin gazetelerinde "Tarihi Eserlerimizin İhya Hamlesi Artarak Devam Ediyor" ve benzeri üslupta başlık gün geçtikçe artmaktadır. Bu tarihlerde Eyüp Sultan Camii gibi İstanbul'daki pek çok anıtsal yapının onarı gerçekleştirilir.

1955-1965 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce çok sayıda anıtsal bina restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Ülgen'in bu dönemde stilistik rekonpozisyon/üslup birliğine ulaşma kaygısı olarak tanımlanacak restorasyonlara imza attığı düşünülmektedir²⁴². Bunlardan biri, 1956 yılında gerçekleşen Süleymaniye

²³⁸ Yazar, burada muhtemelen mimar Ali Saim Ülgen tarafından yürütülen uygulamalara atıfta bulunur.

²³⁹ Yazar, burada Prost'a ve daha sonraki danışman olan Högg'e sesleniyor olmalıdır.

²⁴⁰ Gabriel, raporunda ayrıca (mimarın ismini vermeden) Cahide Tamer tarafından yürütülen Vatan Caddesi'ndeki Şahbanu Kadın Mektebi; Halıcılar Medresesi; Edirnekapı yakınındaki Vasat Ali Paşa Medresesi ve Beyazıt Kütüphanesi onarımlarından da övgüyle söz eder (Akin, 2006, 11).

²⁴¹ Nicelik olarak artan restorasyonların niteliksel değerleri bir tartışma konusudur. Lemi Meryem (1982), 1950'de müteahhitlik müessesesinin başlamasıyla birlikte yürütülen restorasyonların "bozulduğunu" söyler. Bkz. 1. Restorasyon Semineri Panel Sonuçları, 1982, Ankara.

²⁴² Yücel (2004, 57), Ülgen'in bu restorasyonları gerçekleştirirken meslektaşları, basın ve bazen de il yöneticileri tarafından eleştirilere uğradığını ve kimi zaman yargıya kadar gittiğini yazar.

Camisi'nin restorasyonudur²⁴³. Bu uygulamada caminin iç mekânında bulunan 18. yy. kalemişleri yer yer raspa edilerek altında klasik dönem nakışları aranmış ve bulunamamıştır²⁴⁴. Bunların üzerlerine klasik dönem nakışlarının replikaları üretilmiştir²⁴⁵. Ayrıca, bozulmuş sütun başlıklarından bir kısmının yeni üretilerek yapının özgünlüğünün/belge niteliğinin zarar gördüğü söylenmektedir (Katoğlu, 2010). Yücel (2004, 84)'in aktardığına göre, Macit Kural da, A. Saim Ülgen'in caminin cephesini kum püskürtme metoduyla temizlemesine karşı çıkmış, "Süleymaniye'yi yonttular" diyerek serzenişte bulunmuştur. Ancak, 2007-2010 Süleymaniye Camii Restorasyonunu yürüten Olgun (2011, 113)'un da belirttiği gibi, arşivlerde bu bilgileri bilimsel olarak doğrulayacak yeterli belge bulunmamaktadır.

Uygulamalar incelendiğinde, Türkiye'de yüzelliye yakın yapının onarımında görev almış olan Ülgen (Alsaç, 1992)'in, tarihi yapılarda tipolojik ayrımcılık yapmış olduğu, islami eserleri diğerlerinden ayrı değerlendirmiş olabileceği söylenebilir. Üniversite yıllarında Ülgen'in derslerini de takip etmiş olan Katoğlu'nun aktardığına göre, mimar uygulamalarında "*Ecdad yadigari eserleri ihya ediyoruz*" sloganı ile çalışmıştır.

Ülgen'in Vakıflar bünyesindeki mesleki etkinliği 1960'a kadar sürmüştür, yerini mimar Yılmaz Önge'ye devretmiştir.

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli uygulama, 1953'teki Rumelihisarı'nın onarımıdır.

²⁴³ Süleymaniye Camisi'ne 1956 yılındaki restorasyondan önce, 1940'lı yıllarda da bir müdahale olmuştur (Olgun, 2012).

²⁴⁴ Cansever (2009), Ülgen'in görevde olduğu 1950'li yıllarda Süleymaniye Camii'nin iç sıvaları ile birlikte ilk tabakası orijinal, 16. yüzyıla ait olan üç tezyinat tabakasının tahrip edilmişinden bahseder.

²⁴⁵ Çal (1990), bir sonraki onarım tarihi olan 1963 yılında da Süleymaniye Camisi'nin kalemişi onarımı uygulamalarının Koruma Kurulu kararlarına aykırı olarak gerçekleştirildiğinin aktarır.

4.15 Rumelihisarı restorasyonu şantiyesinde çekilmiş bir fotoğraf. Fotoğrafta işaretli kişi, Selma Emler; diğer bayan ise Cahide Tamer'dir. Kaynak: Tanyeli, 2007.

Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, restorasyonun İstanbul'un Fethi'nin 500. yılına yetişmesini istemiş ve restorasyon sürecine destek vermiştir²⁴⁶. Onarıma önce yürütücü olarak y. mimar Mahmude Selma Emler (1920- ?)²⁴⁷ ve onu takiben, Cahide Tamer başlamışlardır.

²⁴⁶ Mualla Anhegger, Rumelihisarı restorasyonunda bu destekten bahseder ve uygulamada ikiyüze yakın askerin işçi olarak çalıştığını aktarır (Çandar, 2003, 103).

²⁴⁷ 1948 yılında İsviçre'deki UIA kongresine katılmış olduğu bilinen M. Selma Emler, 1951 yılından itibaren Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak Topkapı Sarayı Müzesi'nde onarım çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Mimarın Rumelihisarı onarımındaki başarılı çalışmaları dönemin İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü olan Albert Gabriel'in dikkatini çekmiş ve Emler, onun da teşvikiyle, 1957'de Kültür Bakanlığı tarafından Paris'e eğitime gönderilmiştir. Emler, burada 2,5 sene kalarak Güzel Sanatlar Ulusal Yüksek Okulu'nda mimarlara yönelik verilen tarihi anıtların bakımı ve onarımları konularında dersleri takip ederek uzmanlaşmıştır. Bir diploma ile eğitimini tamamlamıştır. Mimar, UNESCO bursu olarak 1969 ve 1970'de Roma Üniversitesi Eski Eserlerin Etüdü ve Restorasyonu İhtisasında Mükemmelleşme Okulu'nda restorasyon alanında tahsilini sürdürmüştü ve bu arada, 1959 yılında İspanya'da gerçekleşen Eski Eser Restorasyonları Sempozyumu'na, 1963'te ise, Venedik'te düzenlenen Türk Sanatları Kongresi'ne birer bildiri ile katılmıştır. İtalya'daki kongre sonrasında sunduğu bildiri ile ilgili aynı konuda San Giorgio Maggiore Adası'nda bir fotoğraf sergisi düzenlemiştir. Emler, 1973'te Bükreş'te toplanan Balkan Ülkeleri Tarihi Çevre Koruma ve Canlandırma Konferansı'na da bir bildiriyle katılmıştır. Emler, Topkapı Sarayı Müzesi restorasyonlarının keşiflerini hazırlayarak kontrolörlüğünü yapmıştır. Hekimbaşı Kulesi, III. Osman Köşkü, III. Selim Dairesi, Valide Sultan Daireleri, Hünkar Hamamı, Valide Sultan Hamamı, sarayın su yolları ile kanalları yürüttüğü onarımlar arasındadır. Emler'in yürüttüğü Topkapı Sarayı onarımlarını aktardığı "Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları" başlıklı bir yayını (1963) da bulunmaktadır (Yücel, 2005, 738 ve Tanyeli, 2007, 360-361).

4.16 Rumelihisarı onarımı sırasında Necdet Bilge ve Cahide Tamer, 1955,
Kaynak:<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8>

Uygulamayı onlardan devralan mimar Mualla Eyüboğlu Anhegger (1919-2009)²⁴⁸, üç yıl süren restorasyon çalışmasında yeni yapılan kısımları özgünle bağlarken geleneksel malzemedен yararlanmış; taşıyıcı bölümlerde ise çağdaş malzeme kullanılmasını tercih etmiştir²⁴⁹. Hisarın içinde bulunan Bizans dönemine tarihlenen sarnıcın içine yerleştirdiği bir taşıyıcıyla etkinliklerin üzerinde yapıldığı platformu taşıtmıştır (Özer, N. D., 2005 ve Yücel, 2004)²⁵⁰. Mimara uygulama sonrasında Hisar'ın içinde yer alan camiye ortadan kaldırma kararı ile ilgili eleştiriler gelmiştir. Anhegger, daha sonra konuyla ilgili, bugün yerinde sahnenin bulunduğu, mevcut sarnıcın üstüne inşa edilmiş olan 15. yüzyıl camisinin sadece bu yüzyıla tarihlenen minaresini 'dondurduğunu'; 18. yüzyılda yenilenen caminin bugün Hisar'ın içindeki mahalle ortadan kalktığı için işlevsiz kaldığını düşündüğünü ve sarnıcın üstünde onarılacak, ayakta duran bir caminin ilerde Hisar'ın kullanımına uygunsuz kalacağı gibi pratik bir nedenle caminin kalıntılarını tutmayıp bölgeyi temizleme kararı

²⁴⁸ Mualla Anhegger'in İstanbul'da uygulamasını yürüttüğü tarihi yapı koruma ve onarım çalışmaları arasında Beşiktaş Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi, Bakırköy Siyavuşpaşa Köşkü, Emirgan Şerifler Yalısı Selamlığı, Sultan İbrahim Türbesi, Süleymaniye Külliyesi'nin Arastası, Süleymaniye Külliyesi Tabhanesi, Menderes Dönemi'nde yıktırılan Ebufadıl Medresesi, Ayasofya haziresinde III. Mehmed Türbesi, II. Selim Türbesi, III. Murad Türbesi, Ayasofya'nın (I. Mahmud) şadırvanı, Ayasofya Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Harem kısmı, Has Ahırlar ve Mutfaklar bölümündeki mikrofilm binası sayılabilir (Çandar, 2003, 102 ve Yücel, 2005, 738).

²⁴⁹ Kendisi yaptığı uygulamadan şu sözlerle bahseder: "bugün Rumeli Hisarı'na bakarsanız, tam da restore edilmiş gibi görünmez. Çünkü mümkün olduğu kadar eskiyi dondurduk biz. Bütünü yeni kısımların da, eğer numunesi varsa, aynısını yaptık. Yani uydurmadık" (Çandar, 2003, 103).

²⁵⁰ Anhegger, söyleşi kitabında bu uygulamayı şöyle anlatır: "Anıtlar Kurulu'nun projesine göre, bir gösteri yeri lazım buraya. Bunun üzerine bu sarnıcın içine bir direk koydum. Gösteri sahasını o direk taşıyor. Eski kalıntılarla temas yok yani. Aşağıdaki Bizans sarnıcından 15 cm aralık bıraktım. Bütün kalıntıları buluntuları aşağıda muhafaza ettim. İçine girerseniz görürsünüz, hepsi dondurulmuştur" (Çandar, 2003, 103).

aldığını anlatır (Çandar, 2003, 104).

1960-1970 arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği Zeyrek (Kilise) Camii restorasyonunda da yapıya zarar veren uygulamalar yürütüldüğü görülmektedir. 11. yüzyıla tarihlenen bu Bizans yapısının duvarları onarılırken çimentoyla dökülmüş tuğlalar ve çimentolu harç tercih edilmiştir. Restorasyon kapsamında yenilenen pencerelerin hepsinde beton malzeme kullanılmıştır. Dış narteksin üzerindeki eğik çatıyı taşımak için yapılan betonarme kirişler duvar oyularak narteks batı duvarının içine sokulmuştur (Ahunbay, 2006, 2-4).

1961-1971 arasında M. Anhegger, kendisinden önce Selma Emler'in de katkıda bulunduğu Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nin onarımlarını²⁵¹ yürütmüştür. Anhegger, o dönemde geleneksel yapım sistemlerini bilen, yetişmiş usta eksikliği konusundaki sıkıntısını aktarırken kubbe stalaktitlerini yapabilecek kalitede yetişmiş usta olmadığı için, şantiye şefi konumunda olan Y. mimar Fatin Uluengin'in onarımı bizzat gerçekleştirmiş olduğunu aktarmaktadır. Mimarın Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak 1962-1964 arasında Çifte Kasırlar (Veliaht Dairesi)'da gerçekleştirdiği onarım üstünde çokça tartışılmıştır²⁵² (Eyüboğlu Anhegger, 1984).

Kültür Bakanlığı'nın önemli onarımlarından diğeri de, bu döneme denk düşmektedir. Sultanahmet'te bulunan ve 16. yüzyıldan günümüze sivil saray yapılarından kalan tek örnek olan İbrahim Paşa Sarayı'nın restorasyonu 1965-1983 yılları arasında gerçekleşmiştir. Halen Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmakta olan bu kompleksin²⁵³ Divanhane'si restore edilmiştir²⁵⁴. Restorasyonu ilk beş senesinde İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nü temsilen görev yapan Mustafa Ayaşlıoğlu'ndan²⁵⁵ sonra 1970'de kontrol işini devralan Hüsrev Tayla (1982)'nin anlatımına göre, onarım sırasında bazı kritik kararlar alınması gerekmiştir. Matrakçı

²⁵¹ Bu onarımlarla ilgili ayrıntılı bilgi için, bkz.: Emler, 1963, Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, 1, 211-312, DGSA yayını, İstanbul.

²⁵² Onarımla ilgili detaylı bilgi için, bkz., 5. Bölüm- 5.2.3. Topkapı Sarayı'nın Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları.

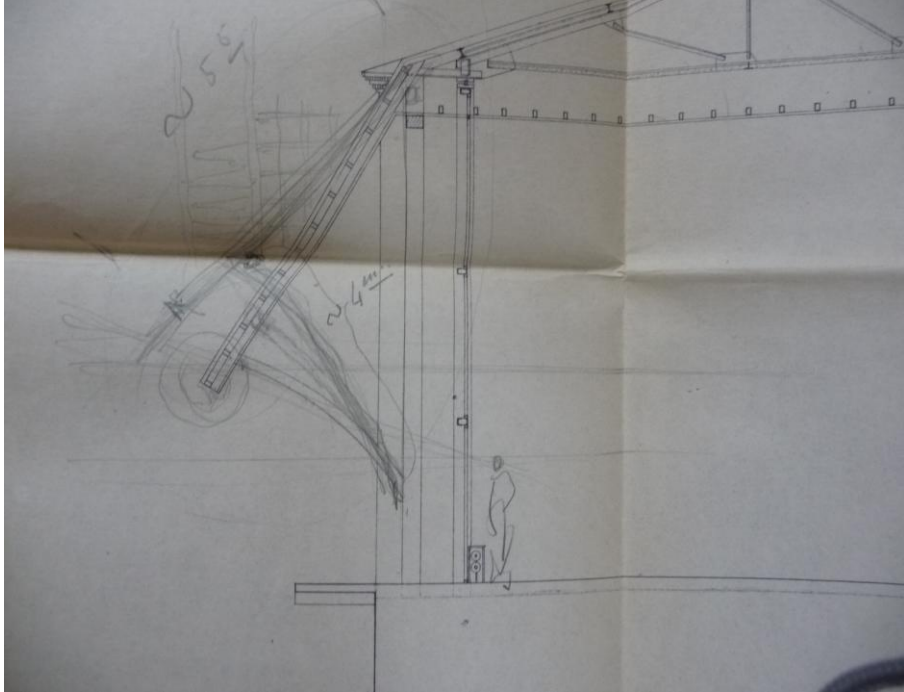
²⁵³ Saray yapıları dört büyük iç avlu çevresinde yer almaktadır. Kagir olduklarından ahşap yapıların aksine değişikliğe uğrayarak da olsa, günümüze ulaşabilmiştir (Madran ve Özgönül, 2005, 160). İbrahim Paşa'nın ölümünün ardından, saray, Defterhane, Acemioğlanlar Ocağı, Arslanhane olarak kullanılmış; daha sonraki yıllarda ise hapishaneye kadar farklı kullanımları olmuştur. Kompleksin önüne 1908 yılında Tapu ve Kadastro Binası yapılmış; 1939'da ise, yeni İstanbul Adalet Sarayı için sarayın harem bölümünün asıl avlusu çevresiyle birlikte yıktırılmış ve ortadan kaldırılmıştır (Kuban, 1998, 202).

²⁵⁴ Bu restorasyon sonrası, kompleksin büyük merasim salonu, onu çevreleyen bölümü ve ikinci avlusu müze olarak işlevlendirilmiştir (Madran ve Özgönül, 2005, 160).

²⁵⁵ Mustafa Ayaşlıoğlu ismi, 1950'li yıllarda Topkapı Sarayı Mecidiye Köşkü onarımlarında da geçmektedir (Karahasan, 2010, 220).

Nasuh'un minyatürü ışığında, Divanhane yapısının alt katında avluya bakan cephesini oluşturan taş duvarın sökülmesi ve içinde saklı olan özgün ahşap dikmelerin bulunmasıyla yapının bu cephesi özgün formuna kavuşturulmuştur. Ayrıca, onarıma başlanmadan evvel meydana bakan cephede mevcut olmayan (Mehterhane veya Hiyamiye Köşkü'ne ait) şahniş yeniden yapılmıştır. Yeniden yapım uygulamasında taş payandalar kullanılmaya karar verilmiş, fakat nişin restorasyon sırasında boşaltılması sırasında çürümüş ahşap taşıyıcılar günyüzüne çıkınca bu bilgi doğrultusunda onarım kararı revize edilmiştir. İstanbul 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu'ndaki arşiv dosyalarında yapının şahnişi için çizilen restitüsyon çizimleri/krokileri mevcuttur. Çizimler üzerinde dönemin GEEAYK üyesi Sedad Hakkı Eldem'in tashihleri de bulunmaktadır. Bu müdahaleler, Anıtlar Kurulu tarafından konuya proje aşamasında da destek verilmiş olduğunun göstergeleridir.

Tayla (1982)'nin üzerinde özellikle durduğu bir diğer tartışmalı konu ise, yapının katlarını birbirine bağlayan merdivenin formudur. Bu konuda da, projeyi hazırlayan Kültür Bakanlığı, veri eksikliğinden dolayı yok olan merdivenin bulunduğu yerde çağdaş bir merdivenin uygun olacağına karar vermiş ve bu kararı uygulamıştır.

4.17 İbrahim Paşa Sarayı Restorasyon çizimleri, şahnişin boyutları hakkında etüd, İstanbul 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Arşiv belgesinden fotoğraf: Coşkun, 2009.

Tayla (1982), ayrıca bu önemli yapılar birliğinin mülkiyet sorunlarından dolayı

bütünüyle değil, kısmen onarılmış olmalarını bir sorun olarak niteler²⁵⁶.

Restorasyonda ana salonun avluya bakan kemerli açıklıkları camla kapatılmıştır. Yapıya fiziksel zarar getirmeyen ve kaldırılabilir özellikte tasarlanmış olan bu yeni ekler, çağdaş işlevin bir gerekliliği olarak değerlendirilebilir (Madran ve Özgönül, 2005, 160).

4.4 1973-1983 YILLARI ARASINDAKİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

(Eski Eserler Kanunu'nun ilanından 2863 no'lu koruma yasasının ilanına kadar)

4.4.1 Kurumsallaşma

6 Mayıs 1973 tarihinde 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası” kabul edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk koruma yasası olan bu düzenleme, 10 bölüm ve 55 maddeden oluşmaktadır. Yasa, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımlarıyla ilgili ayrıntılı hükümler getirmektedir (Akozan, 1977 ve Ahunbay, 1997, 1370).

1710 sayılı Eski Eserler Yasası'nın 1. maddesi korunacak değerler konusunda getirilen genişletilmiş “Tanımlar”a ayrılmıştır. “Anıtsal Mimari Değer” ve yapı gruplarının (külliye), doğal niteliklere sahip, topoğrafik bölgelerinde “sit” kavramı tanımlanmıştır. Yasanın 3. maddesi, GEEAYK görüşünün alınması gerektiğini söylemektedir. 13. maddesi kent planlarının hazırlanması sürecinde yine Kurulun görüşünün alınması gerektiğini vurgular²⁵⁷.

1710 sayılı Eski Eserler Yasası, envanter ve tescil ile başlayan koruma sürecini netleştirmiştir. Eski eserlerin bakım ve onarımından sorumlu kuruluşlar belirlenmiş ve devletin çeşitli mekanizmalarla eski eser sahiplerine maddi, malzeme ve teknik yardım yapabilmesinin yolu açılmıştır. 1710 sayılı yasayı düzenleyenler, çoğunluğu arkeolog kökenli, arkeolojik kazı ve müze deneyimleri ağır basan uzmanlardır. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde olduğu gibi, 1710 sayılı yasada da kültür varlıklarının korunması etkinliklerinin müzecilik etkinliklerinin gölgesinde kalmış olduğunu söylenebilir (Madran, 2002, 85). Madran (2002, 85), yasa ayrıntılı incelendiğinde, birçok maddede tüm kültür varlıklarının kapsanması gerekirken, sadece arkeolojik alan ve yapılar gözönünde tutularak yazıldığını ve bu yaklaşımın

²⁵⁶ Bugün, Adalet Bakanlığı'nın mülkü olan Adliye Arşivi de, restorasyonu beklemektedir.

²⁵⁷ Nitekim, GEEAYK, bu yasadan sonra pek çok sit ve ilke kararı almıştır.

kökenlerinin 1860'lı yıllardan itibaren yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnamelerinde aranabileceğini belirtir.

1710 sayılı yasa, daha sonra 3386, 4629, 5177, 5226, 5571 ve 5728 sayılı yasalarla değişikliklere uğramıştır (Madran, 2010, 18).

TAÇ Vakfı Bilim Kurulu, GEEAYK'nun 11.9.1970 tarihli 5505 sayılı kararıyla gruplandırılan Boğaziçi Kıyı Şeridi'ndeki bir dizi yapıya yapılan müdahalelerin yarattığı karmaşaya çözüm getirmek amacıyla kültür varlığı yapılarına uygulanacak müdahalenin ölçek ve derinliğiyle ilgili bir taslak geliştirmiştir. Taslak, GEEAYK'nun 14.1.1978 gün ve 10200 sayılı ilke kararı uyarınca uygun görülmüştür. Söz konusu kararda korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları üç ana gruba ayrılmıştır. Bu gruplamaya göre, I. Grupta gelecek kuşaklar için içi ve dışı ile olduğu gibi saklanacak yapılar, II. Grupta çevresel niteliklerinin önemi açısından sadece dış görünüşleri ve gabarileri ile korunması gerekli yapılar, III. Grupta ise çevresinin gerek mimari, gerekse gabari bakımından tümü ile yenilendiği, dolayısıyla tek başlarına koruma şansının kaybedildiği veya kamu yararına kaldırılması gereken ve rölövesi ile fotoğrafları arşive konulduktan sonra yıkılarak yürürlükteki İmar Yasası'na göre uygulama yapılabilecek yapılar bulunmaktadır (Ceylan, 2000, 127, Özden Örnek, 2004, ve Genim, 2005)²⁵⁸.

Binan (2005), bu ilke kararının, özellikle ahşap mimarinin yoğun olduğu İstanbul ve benzeri şehirlerdeki geleneksel konut alanlarını II. grup koruma adı altında kemiren ve yok eden bir genellemeye dönüştüğünü belirtir. Madran (2009, 166) ise, söz konusu ilke kararıya yıkımın, korumanın bir parametresine dönüştüğünü dile getirir.

Bu dönemde koruma alanında gerçekleştirilmiş bazı olumlu çalışmalardan bahsedilmesi gerekmektedir. 1978 yılında, UNESCO'nun da katkısıyla, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 'Tarihsel Alanları ve Surları Koruma (TASK) Bürosu' kurulmuştur. Büro, koruma alanındaki çalışmalarını 1989'a kadar

²⁵⁸ Binan (2011, 59), gruplandırma konusunun 1970 ve 1978'den çok önceleri Türkiye koruma gündeminde yer aldığını belirtmektedir. Binan'ın da sözünü ettiği gibi, Eski Eserleri Koruma Encümeni, 1939 senesinde bakanlığa sunduğu çalışma raporunda "bazı yapıların mimari değerlerine göre birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derece biçiminde sınıflandırılıp bunlardan birinci derece olanlar dışındakilerin eski eser değerlerini düşürerek yıkımlarını öngören fikirler de bulunduğu" söz etmiş ve bu durumun gerçekleşmesinin doğru olmayacağını eklemiştir (Madran, 2002, 114). 10200 sayılı karar, daha sonra, 2863 sayılı yasayla oluşturulan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 6.1.1984 tarih ve 64 sayılı ilke kararıyla tekrarlanmıştır (Binan, 2011, 59).

sürdürmüştür (Alsaç, 2003, 37).

Türkiye, 1982 yılında Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi (1972)'ni imzalamış ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) gibi uluslararası koruma örgütlerine üye olmuştur²⁵⁹.

Dünyada olduğu gibi, 1980'lerden itibaren Türkiye'de de hakim olan neo-liberalizm akımı, ulus devleti zayıflatarak yerel yönetimlere ağırlık verme anlayışını da beraberinde getirmiştir. Hukuk sistemi de, bu anlayış doğrultusunda hazırlanan yasalarla tanışmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005). Sermayenin kentleşmeye başladığı 1980 yılını toplumda bir kırılma noktası olarak gören Dinçer (2012)'e göre, planlama kurumu bu yıldan itibaren çok parçalı bir hal almaya başlar. Nitekim, toplumsal anlamda şeffaf olmayan bir süreçte kabul edilen ve tarihi yapıları da etkileyen 1982 tarihli "Turizmi Teşvik Kanunu"nu, 1984 yılında çıkarılan "Özelleştirme Kanunu"²⁶⁰ izlemiştir.

1982 senesinde 1961 Anayasası terkedilerek yeni bir Anayasa kabul edilir. Yeni anayasada 1961 Anayasası'nda kültür varlıkları ile ilgili olan hüküm biraz daha genişletilmiştir. Günümüzde de yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümünün 63. maddesinde:

"XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir" şeklinde ele alınmıştır²⁶¹.

4.4.2 Kuram

1974 yılında 7/8132 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, ICOMOS Türkiye Komitesi

²⁵⁹ Türkiye'nin ICCROM'a üyeliği ise, daha erken bir tarihte, 1969'da olmuştur (Alsaç, 1992, 33). ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, 22.04.1974'te kurulmuştur (Durukan, 2004, 66).

²⁶⁰ 24.11.1994 tarihinde kabul edilen 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile özelleştirme konusundaki en kapsamlı mevzuat değişikliği gerçekleştirilmiştir. Bu kanunda Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun amaç ve görevleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Özelleştirme Kanunu'na en son 2008 yılında değişiklik yapılmıştır.

²⁶¹ Kanunun detayları için, bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>.

kurulmuştur. Kültür Bakanlığı'na bağlı, yarı resmi bir konsey olarak çalışmalarını sürdüren ICOMOS Türkiye'nin üyeleri arasında bürokratlar, serbest meslek insanları ve akademisyenler bulunmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005, 17-118).

1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kutlanması Türkiye'de de sivil kültür mirasına olan ilginin artmasına sebep olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yazısı üzerine, miras yılı etkinliklerine katılmak amacıyla GEEAYK Başkanı'nın görevlendirmiş olduğu görülür (Durukan, 2004, 66). Bu dönem gerçekleştirilen etkinlikler²⁶², koruma düşüncesinin halk tarafından benimsenmesi konusunda olumlu sonuçlar doğurmuştur.

1974 yılında kuramsal çalışmalara önemli katkıları bulunan Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü (MTRE), İTÜ bünyesinde kurulmuştur. Enstitü, varlığını Mimarlık Fakültesi'nin Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü'yle bağlantılı olarak sürdürmüş ve koruma alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Prof. Dr. Doğan Kuban'ın başkanlığını yaptığı Enstitü'de Prof. Kemali Söylemezoğlu, Prof. Nezh Eldem, Prof. Muzaffer Sudalı, Prof. Dr. Sedat Gürel ve Prof. Dr. Metin Sözen yönetim kurulunda yer almışlardır²⁶³. Üye sayısı 890'a ulaşmış²⁶⁴ olan Enstitünün dönemin güncel koruma tartışmalarının yer aldığı, 1975-1981 yılları arasında yayınlanan *MTRE Bülteni* adında bir de dergisi bulunmaktadır. Ayrıca, 1977 yılında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından satın alınan Safranbolu Asmazlar Konağı'nın restorasyon projesinin hazırlanması MTRE tarafından üstlenilmiştir. Enstitü bünyesinde oluşturulan bir çalışma grubu, konağın rölövelerini, restitüsyon projesini ve kullanma önerilerini hazırlamıştır. Konağın restorasyonu 1978'de tamamlanmıştır. Restorasyonla ilgili müelliflerin yazdığı makaleden konağın mevcut olmayan havuzlu odasının üstündeki bölümün betonarme olarak inşa edildiği öğrenilmektedir (Kuban, Eldem, Sudalı, Kuzucular, 1979). Enstitü, 1981'de yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kanunu uyarınca kapatılmıştır (Alsaç, 1992).

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1938'de yayınlanmaya başladığı zaman Türkiye'nin alanında ilk uzmanlık dergisi olan Vakıflar Dergisi'ne ek olarak 1974'te 'Rölöve ve

²⁶² Bunlara bir örnek olarak, MTRE tarafından 1976'da gerçekleştirilmiştir. O yıl, Safranbolu Haftaları adı altında koruma alanında kamuoyu oluşturmak amacıyla Safranbolu'nun sivil mimarlık örnekleri tanıtılmış ve koruma altına alınmalarına yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Alsaç, 2003, 38).

²⁶³ Bu bilgiler, İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı'nın kendi web sayfasından, <http://www.restorasyon.itu.edu.tr/Icerik.aspx?sid=8107> adresinden alınmıştır.

²⁶⁴ Cahide Tamer de, 1974'te aldığı bir davetle Enstitü'nün üyeleri arasına girmiştir (Tamer, 2003, 238).

Restorasyon' isimli başka bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide restorasyonlarla ilgili haberlerin yanı sıra, panel ve seminerlerdeki güncel tartışmalar da yer almaktadır.

Önemli bir eğitimci (akademisyen)-mimar Asım Mutlu'nun 1985 yılındaki yazısı o yıllarda korumaya oldukça çağdaş bir bakış açısını sergilemektedir. Çok sayıda öğrenci yetiştiren bir kurumun öğretim üyelerinden olan mimarın:

“Eski bir esere yeni bir fonksiyon verirken yapılacak gerekli ilavelerin onun bünyesini ve etkisini zedelemeyecek şekilde yapılmasına itina lazımdır. Örneğin bir avlu etrafındaki direklerin arasına yapılacak doğramanın ince ve az taksimatlı olması ve hatta taşıyıcıları da cam olacak şekilde tam saydam bırakılması ne kadar güzel olurdu” sözleri mimarın konuya yaklaşımı hakkında bilgi verir.

4.4.3 Uygulama

Türkiye'de şehirlerin iç göçe bağlı büyümesi 1970'li yıllarda da devam etmiştir. Kentlerde gecekonduların oluşmaya başlamış ve daha fazla yer kazanmak için gerçekleştirilen denetimsiz yık-yap faaliyetleri, tarihi dokunun tahrip edilmesine sebep olmuştur (Tekeli, 1998, 15). Kayın (2008), 1973 seçimlerinden sonra yeni bir belediyeçilik hareketinin ortaya çıkmasıyla mafyalaşmış gecekondular alanlarının geliştiğine dikkat çeker.

Öte yandan, 1973'te Eski Eserler Kanunu'nun kabulüyle birlikte kısa sürede çok sayıda tespit ve tescil çalışması gerçekleştirilmiştir. Kanunun kabulünden sonra geçen yaklaşık on yıllık zaman diliminde 100'ü kentsel sit olmak üzere, 417 adet sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneği tescil edilmiştir (Ahunbay, 1997, 1370). Ancak, gerçekleştirilen tescil işlemlerinin bu yapıların korunmasını garanti altına almadığı da bir gerçektir.

Tayla (1982), 1970'li yılların Vakıflar Genel Müdürlüğü uygulamalarından bahsederken, eleman eksikliğinden dolayı, rölöve ve restorasyon projelerinin yeterli nicelik ve düzeyde olamadığını; bir çok onarımda ataşman defterlerinin düzgün tutulmadığını ve onarımı yüklenen müteahhitlerin işlerinin zamanında kontrol edilmediğini aktarır. Onarımlarda yapının strüktürel sorunlarına çözüm aranacağı yerde, bezemelerinin onarımlarına önem verildiğinden bahseder.

Bu dönemde, 1980 yılında gerçekleştirilen Malta Köşkü restorasyonu, Europa Nostra

ödülü kazanırken, aynı sene, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'nda gerçekleştirmiş olduğu restorasyon ile koruma alanında Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne layık görülmüştür (Alsaç, 2003, 38).

1982'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1. Restorasyon Semineri gerçekleştirilmiştir. Toplantıda kuramsal tartışmaların yanısıra, uygulama alanında çalışanlar da, biraraya gelerek deneyimlerini ve mimari koruma alanındaki güncel sorunları tartışmışlardır (Alsaç, 1992). Seminer kapsamında gerçekleştirilen panelde ülkenin koruma ve onarım alanındaki sorunları irdelenmiş ve bunlar için çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Panelin uygulamaya yönelik sonuçlarından biri de, restorasyonlarda kurşunun yerine başka bir malzemenin kullanılmayacağıdır. Panelde söz alan Alsaç, restorasyon projelerinin; bilimsel araştırmalar için kurumların bütçelerine ödenek ayrılmasının, envanter ve tescil kadrolarının güçlendirilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Kuban, cami derneklerini gerçekleştirdikleri izinsiz ve kalitesiz uygulamalar nedeniyle korumanın önünde engel olan kuruluşlar olarak nitelendirmiş²⁶⁵; Yavuz ve Tayla ise, restorasyon uygulamalarında müteahhitlik kurumu yerine emanet usulünün tercih edilmesini önermişlerdir. Seminer sonuçları ve panelde konuşulanlar, aynı sene Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün süreli yayını olan Rölöve ve Restorasyon Dergisi'nin özel sayısı olarak yayınlanmıştır²⁶⁶.

4.5 1983'TEN GÜNÜMÜZE KORUMA YAKLAŞIMLARI

(2863 no'lu Koruma Yasasının ilanından sonra)

1980'ler, küreselleşmenin etkilerinin dünyada yoğun biçimde hissedilmeye başladığı yıllardır. Dünyada 1970'lerden itibaren güçlenen kapitalizme bütünüyle eklemlenen Türkiye, bu dönemde 1950'lerden sonraki ikinci büyük kitlesel göç dalgasına seyirci kalmıştır (Dağıstan, 2005). 1980'lerden sonra hakim ideoloji neo-liberalizmin ulus devleti aşındırma ve yerel otoritelere ağırlık verme baskıları, Türkiye'deki hukuk sisteminin bu doğrultuda hazırlanan yasalarla tanışmasına sebep olmuştur.

²⁶⁵ GEEAYK'nın 2864 sayılı 10.07.1965 tarihli ilke kararına göre: "Vakıfların haberi olmadan dernekler tarafından hiçbir tamirat ve bakım yapılmaması, teberrukat eşyasının konulması ve bu konularda vakıfların önlem alması" gerektiği belirtilmiştir (Durukan, 2004, 172).

²⁶⁶ Söz konusu yayını: 1. Restorasyon Semineri Panel Sonuçları, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, 4 'tür.

4.5.1 Kurumsallaşma

Türkiye’de 1950’lerde başlayıp, 1980’lerden sonra biçim değiştiren gayrimeşru bir gelişme ile mevcut gecekondu alanlarına yenileri eklenmiştir. Öyle ki, ellilerde kente göçenlerin ‘başını sokacak bir çatı’ için inşa ettikleri gecekondu, seksenlerde bir kar etme stratejisine dönüştürülmüştür (Korkmaz, 2007).

Dönemin siyasal iktidarı gecekondulaşma sorununda çözümü İmar Yasası’nı değiştirmek olarak görmüş ve 03.05.1985 tarihli, 3194 sayılı yeni İmar Yasası ile merkezi yönetimdeki planlama yetkileri büyük oranda yerel yönetimlere bırakmıştır. Yeni İmar Yasası’nın kabulüyle, büyük kentlerin yerel yönetimleri kentin çözüm bekleyen sorunlarıyla yüzyüze kalmışlardır (Türksoy, 2008).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, 1980 yılındaki askeri müdahalenin bir sonucu olarak çalışmalarına ara vermek durumunda kalmıştır. Bununla beraber, 1983’e kadar geçen süreçte tescil kararlarına da ara verilmiştir.

Çeçener (1995), 1980’lerdeki hızlı kentleşmenin yarattığı spekülasyon değer artışlarından yararlanan bir kesimin, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile 1741 sayılı Anıtlar Yüksek Kurulu Yasası’nı iptal ettirdiğini düşünür. Dönemin GEEAYK Başkanı olan Alsaç (1984), 1980-1983 arasındaki çalışmalardan sonra bahsedilen bu iki yasanın birleştirilerek “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” yasanının çıkartıldığını; yasanın Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Yüksek Kurul ile ilgili bölümünün hazırlanmasında GEEAYK ile Kültür Bakanlığı ilgililerinin anlaşmazlık yaşadıklarını ve yasanın Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi’ndeki müzakeresi sırasında GEEAYK’na görüşünü savunacak olanak sağlanmadığını aktarır²⁶⁷.

1983’te kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, 7 bölüm ve 78 maddeden oluşur. Yeni yasayla Eski Eserler Kanunu’nda geçen “eski eser” kavramının yerini "kültür varlığı" almıştır. 2863 sayılı yasa, “kültür varlığı” tanımını yaparken (6. Madde a bendinde) “19. yy. sonuna kadar olan yapı ve objeler” vurgusuyla kültür varlıklarına bir zaman sınırı koymakta, özel yapılar içinse bazı farklı tanımlar getirmekte ve tepede Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlanan

²⁶⁷ Çeçener (1995)’e göre, 12 Eylül 1980 sonrası yönetimde bulunan yöneticiler tarafından çözüm olarak önerilen ve 1983 yılında uygulanmaya başlanan bu model, yıllardır çarpık kentleşmeye karşı çıkan Gayrimenkul Anıtlar ve Eski Eserler Yüksek Kurulu’nu parçalamış, yetki ve karar karmaşası içine itmiştir.

örgütlenmeyi yeniden düzenlemektedir.

Yasanın 7. maddesinin 2. bendi, kültür varlıklarının envanterlerinin oluşturulması hakkındadır. Bu maddede geçen “*devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir*”, cümlesinde geçen ve net olmayan “yeteri kadar” ifadesi tartışmalı bir ifadedir.

Yasanın 11. maddesinde koruma için gerekli durumlarda bazı fonların devreye sokulabileceği hakkında bilgi verir.

Yasanın 18. maddesi, “tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur” hükmüyle koruma uzmanı mimara değinilmekte²⁶⁸, ama bu meslek grubunu önkoşul olarak görmemektedir. Ayrıca projenin uygulanma safhasında herhangi bir nedenle uygulama sorumlusunun ayrılması halinde bu durum Bakanlığa bildirilerek yerine başkası tayin edileceği belirtilmiştir.

Yasanın 53. Maddesi, ayrıntıları yönetmelikte belirtilmiş bölge kurullarının oluşturulmasından sözeder. Bölge kurulları, yasal olarak yüksek kurulun belirlediği ilke kararları çerçevesinde hareket etmektedirler.

GEEAYK’ta 5 bürokrat ve 16 seçilmiş üye görev yapmaktayken, 2863 sayılı yasaya göre yerini alan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nda 7 bürokrat ve 8 seçilmiş üye görev yapmaktadır. Bölge kurulları ise, ilk örgütlendiklerinde 4 bürokrat ve 5 seçilmiş üye ile toplam 9 üyeli bir oluşumdur. Üyeler, şehir plancı, arkeolog, hukukçu, mimar ve sanat tarihçisi kökenli olabilirler. Ayrıca, Koruma Kurulu’nun gündemindeki konuyla ilgili olarak müze müdürü, Vakıflar Genel Müdürlüğü temsilcisi vd., gibi görevli kişiler, o konu görüşülürken toplantıya katılarak imza kullanırlar. İlk bölge kurulları, İstanbul, İzmir ve Ankara’da oluşturulmuştur. Bunları Konya ve Kayseri bölge kurulları takip etmiştir. 1987’de 15’e çıkan Koruma Bölge Kurullarında sayıca bir artış görülmektedir. 2001’de bu sayı yirmiye çıkmıştır.

2863 sayılı yasanın ilanının ardından, İstanbul’un en önemli kültürel peyzajı olan Boğaziçi için hazırlanan Boğaziçi Kanunu (1983) kabul edilir. Kanunun getirmiş olduğu yapılanma koşullarından bir kısmı, özellikle de ‘ön görünüm bölgesi’ tanımı,

²⁶⁸ 5226 sayılı kanunun (2004) 9. maddesi için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html> .

korumayla ilgili çevrelerde oldukça tartışma yaratmıştır.

2863 sayılı Koruma yasası, bazı maddeleri eksiklikler görüldüğü nedeniyle, 3386 sayılı yasa ile 1978'de yeniden düzenlenmiş, bazı maddeleri iptal edilmiş veya eklemeler yapılmıştır. 3386 sayılı yasayla, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nda 8 bürokrat ve 6 seçilmiş üye bulunması kuralı getirilmiştir. Bölge kurullarında ise, bu oran 2 YÖK üyesi, 3 Kültür Bakanlığı'nın atadığı üye ve 2 bürokrat üye olma koşulu olmak üzere revize edilmiştir.

Bu arada, 1984 yılında 2981 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatı'na aykırı yapılara uygulanacak bazı işlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu'nun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun" ile o güne kadar alınan bütün tescil kararlarının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından iki yıl içinde tekrar gözden geçirilmesi hükmü²⁶⁹ Bakanlığın konuyla ilgili görev yapabilecek eleman yetersizliği yüzünden yerine getirilememiştir (Çal, 1990, 2-8).

Korunması gerekli kültür varlıkları, Yüksek Kurulun, 04.03.1988 tarihinde almış olduğu 14 sayılı kararlar 4 ana başlık altında toplanmıştır.

Buna göre;

1. Grup yapılar²⁷⁰:

2863 sayılı yasada belirtilmiş bulunan özelliklerden çoğuna, üstün değerlere sahip olması nedeni ile içi ve dışı ile olduğu gibi korunması gereken, malzeme değişikliği yapılmadan, sadece bakım ve koruma onarımı gerçekleştirilebilecek, ayrıca, binanın yaşamını devam ettirebilmesi için zorunlu tesisatın konulabileceği veya mevcudun değiştirilebileceği yapılar,

2. Grup Yapılar:

Gabarisinde ve cephesinde değişiklik olmamak koşuluyla taşıyıcı sisteminde, iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek yapılar,

3. Grup Yapılar:

Cephe özelliklerine sadık kalmak üzere, gabarisinde bazı değişiklikler yapılabileceği

²⁶⁹ Söz konusu kanunun 2. bölümünün 6. maddesi'nde "Şimdiye kadar karar verilmiş eski eserler ile bunların koruma alanları ve SİT bölgelerine ilişkin kararlar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere en geç 2 yıl içinde yeniden Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenir ve ilan edilir" denmektedir.

²⁷⁰ 1. grup yapılar, korunması gerekli kültür varlıklarının yaklaşık %6-7'si kadardır (Ceylan, 2000, 129).

gibi, yeni yeri belirlenmek koşuluyla taşınabilecek, taşıyıcı sisteminde iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilir; yenilenebilecek yapılar,

4. Grup Yapılar:

Çevresinin gerek mimari, gerekse gabari bakımından tümü ile yenilenmiş ve tek başına koruma şansını kaybetmiş veya mimari özelliğini tümü ile yitirmiş, veya kamu yararına kaldırılması gerekli olan taşınmaz kültür varlığı yapılar olup, gerek görüldüğünde rölöveleri veya yeteri miktarda fotoğrafları koruma kuruluna iletilip, karar alındıktan sonra yıkılarak yerine Koruma Kurulu'nun önerisi doğrultusunda uygulama yapılabilir yapılar,

olarak belirlenmiştir.

Bu karar uygulamaya geçtiğinde, 1. gruptaki yapıların sahiplerinin yapılarını ileride grubu değiştirebilir, düşüncesiyle doğanın ve insanın yıkımına terk ederek, cephe ve bezeme elemanlarını elleriyle tahrip ettikleri durumlar gözlenmiştir.

2. ve 3. grup kararı alınarak tescil edilmiş yapılarda en büyük kayıp planlarda yaşanmaktadır. Bu grup uygulamalardaki genel eğilim, genelde yapıları (strüktürel olarak sorunsuz olsalar da) tamamen yıkıp, iç mekân düzenlemelerini yenilenecek, özgün cephelerini anımsatacak cephe düzeniyle, (betonarme gibi) çağdaş taşıyıcı sistemle yeniden inşa etmek olmuştur. 3. grup yapılarda ise, korunması gerekli yapıya ek veya kat ilavesi getirildiği görülmüştür. Bu arada, gruplandırma sırasında bölge kurulları arasında görüş farklılıklarına rastlanmakta; bir Kurul tarafından 1. grup olarak nitelendirilen bir yapının, başka bir bölge kurulunca 2. grup olarak nitelendirildiği veya tam tersinin olabildiği görülmektedir (Ceylan, 2000, 126-131).

Yasaya Mimarlar Odası gibi sivil oluşumlardan gelen itirazlar sonucu, yedi yıllık bir süreçten sonra, 28.02.1995'te 378 sayılı yeni bir ilke kararı yürürlüğe girmiştir. Buna göre, kültür varlıklarının "yıkılmadan" onarımları temel ilke olarak kabul edilmiştir. Yıkılmadan restorasyon prensibine "istisna" oluşturacak harap durumdaki ve yeterince sağlam olmayan binalarda izlenecek yöntem konusunda her örnek için ayrı ayrı değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Daha sonra, kanun yeniden revize edilmiş ve öncesinde 4 grupta değerlendirilen mimarlık mirası yapıların, 05.11.1999 tarihli, 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı ilke kararı ile ilk grupta 'anıtsal yapılar', ikinci grupta 'çevresel

değerli yapılar' olmak üzere iki ana grupta ele alınması uygun bulunmuştur²⁷¹. Birinci grupta özgün iç mimari detaylarına dek korunması gereken (özellikle anıtsal) yapılar, diğer grupta ise geri kalan tüm mimarlık mirasının tanımlanmaktadır. Her iki grupta da yapıların yıkılmadan ve yerleri değiştirilmeden özgün mimari özellikleri ve konumlarıyla onarılmaları temel prensiptir. Bu ilke kararıyla rekonstrüksiyon uygulamalarının kültürel ve sanatsal değerleri ile mimari özelliklerinin belgelenmesi koşuluyla özgün kütle ve konumlarıyla yapılabileceği yönünde kurallar getirilmiştir (Ekinci, 2000).

1984 yılında İstanbul Konservasyon Merkezi tarafından İstanbul'un tarihi alanlarının Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesi amacıyla UNESCO'ya verilmek üzere bir dosya hazırlanmıştır (Ahunbay, 2012)²⁷². Bu dönemde, UNESCO ile ortaklaşa düzenlenen S.O.S "İstanbul-Göreme (İstanbul ve Göreme'nin Tarihsel Alanlarını ve Anıtlarını Koruma Kampanyası, 1984)" ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Güneş Gazetesi tarafından yürütülen 'Tarihsel İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır' kampanyası (1984-1985) gibi ulusal ölçekli bazı çalışmalar görülmüştür (Alsaç, 2003, 36). Bu çalışmaların sonucu olarak, 1985 yılında İstanbul'un tarihi alanlarının yanı sıra, Kapadokya ve Göreme Milli Parkı ve Divriği Ulucamisi ve Darüşşifası Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmişlerdir.

1990'lı yılların sonuna doğru, koruma alanında bilinç oluşturma eylemlerinin, sivil örgütlenme ve yerel yönetimlerin duyarlılığını arttırdığı gözlemlenmektedir (Dağıstan Özdemir, 2005)²⁷³.

Türkiye, 1980'lerden sonra, uluslararası düzeyde kabul gören bazı koruma anlaşmalarına dahil olur. Buna göre, 1983'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye, 1989'da ise Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada, 1985)'ne²⁷⁴ imza atmış; Arkeolojik Mirasın Korunmasına

²⁷¹ Bu ilke kararının kabulüyle birlikte, tescilli yapılara uygulanacak müdahaleler, bakım, basit onarım ve esaslı onarım adı altında gruplandırılmışlardır.

²⁷² Miras Listesi'ne kabulden sonra, İstanbul deniz ve kara surlarında bir düzenleme yapılmıştır. Ancak, bazı girişimlere rağmen, Miras Listesi'ne Arkeolojik Park Bölgesi olarak giren Sultanahmet'te arkeolojik park oluşturulamamıştır (Ahunbay, 2012).

²⁷³ Bu örgütlenmelere Bakanlar Kurulu'nun 20 Mart 1997 tarihli kararıyla ihaleye açılan ve iptali istenen İlisu Barajı ve HES'in inşa edilmesi halinde sular altında kalacak olan, birinci derece sit alanında bulunan Hasankeyf için geliştirilen sivil toplum hareketi örnek olarak verilebilir. Doksanlı yıllarda bazı sivil toplum örgütleri ve TMMOB Mimarlar Odası, Bakanlar Kurulu'nun bu ihale kararının iptalinin istemiyle Danıştay'a başvurmuşlardır. Konu, bugün de henüz çözüme kavuşturulamamıştır.

²⁷⁴ TBMM tarafından 13.4.1989 gün ve 3534 sayılı kanunla kabul edilmiş ve bir iç hukuk belgesi haline gelmiştir (Madran, 2010).

İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Valetta, 1992)'ne taraf olmuştur.

İstanbul'un anıtsal yapılarının çoğunu barındıran Tarihi Yarımada'nın tümü 1995 senesinde kentsel sit ilan edilir ve devlet eliyle koruma altına alınır. Bunu takiben, İstanbul Valiliği, Tarihi Yarımada'nın Koruma Amaçlı İmar Planı'nın hazırlanması için mevcut mimari mirasının envanterinin hazırlanması konusunda bir çalışma başlatmıştır. Valilik, daha sonra, 1.4.2002'de "İstanbul'daki Tarihi Mimari Eserlerin Tespiti ve Korunması Projesi"ni yürütmek üzere bünyesinde bir büro açar ve tespit çalışmalarına başlar²⁷⁵.

2004 yılı, Türkiye'de Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda yapılması gerekli kurumsal değişikliklerin başlatıldığı önemli bir dönemeçtir (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 33). Bu değişikliklerin temel amacı, ülkenin yönetsel yapılarını Avrupa Birliği'nin yönetim ilkeleri ile aynı paralele getirmektir. UNESCO da 2000 yılında Dünya Miras Listesi'nde yer alan İstanbul'un tarihi alanları için bir yönetim planının hazırlanması gerektiğini dile getirmiştir.

2000'lerde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin zorlamaları ile kültürel mirasın korunmasında yeni yasal düzenlemeler gündeme gelmiştir (Dağıstan Özdemir, 2005). Bu düzenlemelerden en önemlisi, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın 2004 yılında 5226 sayılı yeni bir yasa ile uğradığı değişikliktir. 16 Haziran 2005'te yürürlüğe giren "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" a göre korumanın alanı malzeme kimyasından 1/100.000 ölçekli planlara kadar genişlemiştir. Yasada yer alan 'yönetim/alan planı' gibi yeni kavramlarla sürdürülebilirliğe katkıda bulunacak yönetim planlarının yapılması teşvik edilmektedir. 5226 sayılı yasa ile yerel yönetimlere koruma faaliyetleri için uygulama ve denetim büroları kurma yetkisi verilmiştir. İstanbul ve Ankara ile başlayan (Koruma Uygulama Denetleme Bürosu) KUDEB'ler, bugün sayıca artarak Türkiye'nin pek çok ilinde görev yapmaktadırlar²⁷⁶. Taşınmaz kültür ve tabiat

²⁷⁵ Buna benzer ve daha kapsamlı bir çalışma, 2010 yılında görülmektedir. Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın 2010 yılı içinde desteklediği projelerden biri olan "İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri", Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TÜBA'nın ortak projesidir. Danışmanlığını Prof. Dr. Zeynep Ahunbay gerçekleştirmiştir. Kentsel mimari, arkeoloji, halk kültürü, kültür ekonomisi gibi başlıkları olan envanter çalışmasının kitaplar ve tezler başlıklarına ayrılan bir İstanbul bibliyografyası oluşturma hedefi de bulunmaktadır. Herkesin kullanımına açık olan envanter çalışmasına http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/kentsel-mimari/text/envanter_id/2868 adresli web sitesinden ulaşılabilir.

²⁷⁶ KUDEB'lerle ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. 4.6. Türkiye'de Mimari Koruma Alanında

varlıkları, bunların koruma alanları ve sit alanlarında, tadilat ve onarımlar için izin vermek ve bunları denetlemek, Belediyenin görevleri arasında yer alan kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun korunmasına yönelik programları hazırlamak ve bu amaçla yapılacak uygulamalara ilişkin işlemleri yürütmekle yükümlü olan KUDEB’lerde koruma uzmanı-mimar, kent plancısı, arkeolog, mühendis gibi farklı mesleki kökenlerden uzmanlar görev almaktadırlar.

2004 yılında koruma yasasında yapılan değişikliğe göre, İl Özel İdareleri²⁷⁷, kültür varlıklarının korunmasına yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini hazırlayabilmekte ve bunları uygulayacak proje büroları, sertifikalı yapı ustalarını yetiştirecek eğitim birimleri ve koruma, uygulama ve denetim büroları (KUDEB) kurabilmektr; il genel meclis kararı alınması koşulu ile il ölçeğindeki kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik diğer kurum ve kuruluşlarla ortak proje geliştirebilmektedirler (Madran, 2005).

Yasaya göre, yerel yönetimlere kamu yararı güdülmesi koşuluyla kamulaştırma (hak aktarımı) yetkisi verilmektedir. Bu yasaya paralel olarak, 5197 sayılı, 24.6.2004 tarihli İl Özel İdaresi Kanunu, 5216 sayılı, 10.7.2004 tarihli Büyükşehir Belediyesi ve 5393 sayılı, 3.7.2005 tarihli Belediye Kanunu ile yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Koruma alanında desantralizasyona gidilerek yerel yönetimlere ağırlık kazandırılması; emlak vergisinin %10’unun “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı” adı altında; 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu uyarınca verilecek kredilerin ise, Valilik denetiminde en az %10’unun kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonlarına aktarılması²⁷⁸ 5226 sayılı yasanın olumlu yanları olarak belirtilebilir. Yasa, ayrıca finansman temini konusunda, korumaya yapılacak katkıların teşviki için vergi indirimi uygulaması getirmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarında, 1987 senesindeki düzenlemeye göre, YÖK tarafından seçilen 2 üye ve Bakanlıkça seçilen 3 üye olmak üzere 5 sürekli üye bulunmaktadır. 5226 sayılı yasa çerçevesinde gerçekleştirilen

(Restorasyon Projelerinden, Uygulamalarından ve Denetlenmelerinden) Sorumlu Kurumlar ve İşleyişleri.

²⁷⁷ İl Özel İdareleri, koruma platformunda iki değişik yasal düzenleme ile yer almaktadırlar. 5197 sayılı “İl Özel İdaresi Kanunu”na göre bu idareler belediye sınırları dışında olmak koşulu ile kültür ve turizme yönelik hizmet vermekle yükümlüdürler (Madran, 2005).

²⁷⁸ Valilik, yasanın öngördüğü teşvikleri uygulaması yapılacak olan tarihi binanın içinde bulunduğu belediyeye aktarma yetkisine sahiptir.

yeni düzenleme ile Bakanlıkça seçilecek üyelerin sayısı üçten beşe çıkarılarak Kurul'da sürekli olarak görev yapacak üyelerin sayısı YÖK'den gönderilen üyelerle birlikte yediye yükseltilmiştir (Parlak, 2005). Ayrıca, yasanın 3. maddesi 2. bendine göre koruma bölge kurullarının toplantılarına, ilgili meslek odalarının 'gözlemci' sıfatıyla katılabilmeleri olanağı getirilmiştir.

Yasayla birlikte, her anıt eser için, tasarruf yetkisine sahip idare, üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğretim üyeleri, meslek odaları, sivil toplum örgütü ve yerel yönetimlerin temsilcileri ile bağışta bulunanlardan Bakanlıkça uygun görülen kişilerden oluşacak 'anıt eser' kurullarının kurulmasının öngörülmesidir. Bu kurullar, ilgili oldukları anıt eser için koruma ve geliştirme projeleri hazırlamak, uygulanmasını denetlemek, tanıtım çalışmaları yapmak, bağış toplamak ve onursal ödüller vermekle yetkilendirilmektedirler (Parlak, 2005)²⁷⁹.

Korumanın yerelleşmesi politikası ile uyumlu olarak gerçekleştirilen bir sonraki düzenleme, 2005 tarihli 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yenilerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"dur (Madran, 2005). İstanbul'da bu kanuna uyarak alınan kararların denetleyicisi olarak Koruma Yüksek Kurulu altında görev yapacak bir 'İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu' oluşturulmuştur²⁸⁰. Bu kanun çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalarda görülmüştür ki, kenti ilgilendiren önemli kararlar, şeffaf ve katılımcı olmayan bir ortamda kabul görmekte ve kararlardan kamuoyu ancak alınan karar uygulamaya geçildiği aşamada bilgi sahibi olabilmektedir. Yasaya uyularak Fatih ve Beyoğlu belediye meclisleri tarafından Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Yenileme Avan Projesi, Tarlabası yenileme avan projeleri²⁸¹, Fener-Balat ve Ayvansaray için hazırlanan yenileme avan projeleri ve Süleymaniye 1. etap bölgesi avan projeleri onaylanmış ve sivil toplumdan gelen tüm itirazlara rağmen projelerin uygulanmasına başlanmıştır²⁸². Bu yasanın sonucu gerçekleştirilen uygulamalarda daha çok sivil

²⁷⁹ Sokollu Payas Mehmet Paşa Külliyesi, Türkiye'de bu anlamda henüz az sayıda örgütlenmiş anıt eser kurullarına bir örnektir. Bilgi için, bkz. <http://hatay.vgm.gov.tr/haberlerdetay.aspx?Bolge=13&Id=12>.

²⁸⁰ Yenileme alanı bulunan her bölgede Bölge Kurulları'na eklemenecek bir Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kurulması yasanın gerekliliklerindedir. 2012 yılında İstanbul için 2. Yenileme Kurulu örgütlenmiştir. Bkz., 25.3.2012 tarihli, 28244 sayılı resmi gazete.

²⁸¹ Projeye ilgili Beyoğlu Belediyesi'nin web sitesine:

http://www.tarlabasiyenileniyor.com/proje_hakkinda/default.aspx?SectionId=1328&ContentId=9018 adresinden ulaşılabilir.

²⁸² 2012 başı itibarıyla (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri) Sulukule'deki uygulama süreci

mimarlık mirasının korunması üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmekle birlikte, gelecekte bu mahallelerde bulunan anıtsal ölçekli yapıları tehdit etme olasılığını da taşımaktadır.

4.18 Süleymaniye Yenileme Alanı için yapılan analiz çalışmalarından bir örnek, 2006

2011’de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 779 sayılı ilke kararı, 25.01.2011 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu ilke kararına göre, “tescile neden olan değerlere sahip olmadığına ilişkin bilimsel nitelikli bilgiler” içeren başvurular doğrultusunda “tescil durumlarının” tekrar sorgulanabileceğini konu alan bu karar, varlığını bugüne dek sürdürmüş olan ve imar rantı karşısında ayakta durabilen tüm yapı/alanların koruma durumlarını tekrar tartışılmaya konu hale getirmektedir. Bu kararda işaret edilen bilimsel raporun mimar, sanat tarihçi gibi meslek gruplarına ait biri tarafından hazırlanabilecek olması tescil kaydını değiştirmek isteyen kişi ya da kurumların istenilen raporu kolaylıkla edinebilecekleri anlamına da gelmektedir. 2012 yılında TMMOB Mimarlar Odası’nın konuyla ilgili açmış olduğu iptal davası kabul edilerek sözkonusu ilke

tamamlanmıştır. Tarlabası ve Süleymaniye Yenileme alanlarındaki uygulamalar da devam etmektedir. Konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin itirazları için bkz. <http://istanbulsos.wordpress.com/5366-sayili-yenileme-yasasi-hakkinda/> .

kararının yürütmesi durdurulmuştur²⁸³.

Yakın zamanda, 17.8.2011 tarihli 648 no'lu kanun hükmünde kararname ile Türkiye'de kültür varlıklarını korunmasından sorumlu en yetkili kurum olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü bünyesinde yeniden bir değişiklik sözkonusu olmuştur. Buna göre, korunması gereken doğa varlıkları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundan alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı altında kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. İsmi Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü olarak yenilenen kuruma bağlı çalışan Yüksek Kurul ve bölge kurullarının üyelerinin görevleri de bu kararname çerçevesinde feshedilmiştir. Daha önce üniversite mensubu üyelerin YÖK tarafından belirlenerek atanma maddesi değişikliğe uğratılmış olup yeni üyeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı doğrudan atamaktadır²⁸⁴.

Son dönemde, mimari koruma eğitiminin giderek vakıf üniversitelerini de içerecek şekilde artmakta olduğu, yüksek eğitim kurumlarında konuyla ilgili yüksek lisans programlarının açılmakta olduğu görülür²⁸⁵.

4.5.2 Kuram

1980 yılında Türkiye'de siyasal hayat ve demokratik özgürlükler bir kez daha kesintiye uğramıştır. 12 Eylül askeri müdahalesinin Türkiye'nin sosyal hayatında derin etkileri olmuş; ülkedeki kamusal alan, baskı ve yasaklamalar temelinde yeniden inşa edilmiştir (Korkmaz, 2007). Askeri darbeyi takip eden dönemlerin iktidarlarının liberal ekonomi anlayışı, tüm kurumlarda olduğu gibi mimarlık alanında da mevcut değerleri yeniden biçimlendirilmiştir (Sey, 1998, 37). Tekeli (1998, 1), 1980 sonrasını modernite projesinin aşındığı yıllar olarak tanımlar. 1980'lerden sonra Türkiye'de yönetime egemen olan genel anlayış, kültürel mirası “zenginleşme” yolunda bir engel olarak görmeye başlamıştır (Ekinci, 2000). Özellikle sivil mimari mirasta önemli kayıplar olmuştur. Kuban (1984), bu dönem için tarihi kentlerin bilinçsiz bir spekülasyona teslim olduğunu söyler. Bu noktada, Gültekin (2001)'in de

²⁸³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. <http://www.mimarlarodasi.org.tr/index.cfm?sayfa=belge&sub=detail&bid=2&mid=2&tip=0&Recid=14491>.

²⁸⁴ Bkz. EK 5- 648 no'lu Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'nin gerekli maddeleri.

²⁸⁵ Kadir Has Üniversitesi'nde eğitime 2005-2006 akademik yılında başlamış olan 'Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı' ve Koç Üniversitesi bünyesindeki 'Anadolu Medeniyetleri ve Kültürel Miras Yönetimi Yüksek Lisans Programı' bunlara örnek olarak verilebilir.

ifade ettiği gibi, 2000’li yılların küreselleşme tercihlerine ve baskılarına karşı, toplumların kendi kültürlerine sahip çıkma gereksinimleri hiç olmadığı kadar önem kazanmaktadır.

2000 sonrasında, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de küreselleşmenin etkisiyle tarihe ve kültürel mirasa ilgi duyan bir kitle oluşmuştur. Buna rağmen, koruma düşüncesi günümüzde halen topluma yeterince yayılmış değildir (Kayın, 2008).

80’li yıllarda basından koruma alanına bir desteğin gelmiş olduğu görülür. Milliyet Gazetesi’nin 16-17 Şubat 1984’te düzenlenen “Kültür Mirasımızı Koruma Semineri”nde sunulan bildiri ve seminer sonuçları, Milliyet Gazetesi’yle birlikte ayrı bir ek olarak yayınlanır.

1980’lerin ortasındaki kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde, konusunda deneyimli mimar Cahide Tamer’in “İstanbul surları nasıl restore edilmelidir?” başlıklı konuyla ilgili yaklaşımlarını aktardığı makalesi göze çarpar²⁸⁶. Tamer’in makalesinde İstanbul surlarının restorasyonunda, surların ayakta kalmış kısımlarının yeni baştan inşa edilmişçesine yenileştirilmesinin ve rekonstrüksiyonların kabul edilemez olduğu ifade edilmektedir. Bu görüş, dönemi ve günümüz için oldukça çağdaş bir yaklaşımdır.

1980’lerden itibaren koruma ile ilgili kuramsal tartışmalara yer veren yayınlar hazırlandığı görülür. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1985’te Eski Eserler ve Müzeler Bülteni’ni, TAÇ Vakfı ise, 1986’dan itibaren TAÇ adında 3 aylık bir dergi yayınlamaya başlamıştır. 1987’de yayın hayatına başlayan ‘Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi’nde kültür mirası yapıların tanıtım, rölöve ve korunma sorunlarına yer verilmiştir.

Bu yayınlar dışında, koruma alanında tartışmaların yürütüldüğü toplantı ve sempozyumlar sayıca artmıştır. 1990 yılında Ankara’da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından organize edilen ‘Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı’, resmi bir kurumun korumanın bilimselleşmesi çabasında gerçekleştirdiği önemli bir etkinliktir (Alsaç, 1992).

5226 sayılı Kanun (2004)’un mevcut koruma yasasına kuramsal açıdan bir yenilik getirdiği ve yasanın 1983’ten günümüze evrilen ve Türkiye’nin de bir kısmına taraf olduğu uluslararası koruma ilkelerini tam anlamıyla yansıttığı söylenemez. Yasaya

²⁸⁶ Bkz. EK 3.

akademik çevrelerden de bazı tepkiler gelmiştir. 25 Temmuz 2004 tarihinde ODTÜ Mimarlık Fakültesi mensupları, 5226 sayılı Kanunla ilgili Büyük Millet Meclisi'ne yazarak konuyla ilgili görüşlerini bildirmişlerdir²⁸⁷.

Olumlu bir gelişme, 2004 sonrasında anıtsal binaların Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilen restorasyonlarında 'bilimsel kurul oluşturulma koşulu'nun aranmaya başlamasıdır. Onarımları denetleyen kamu kurumlarının görevlilerinin yanısıra, projelendirme aşamasından uygulamanın bittiği ana kadar onarım hakkında düzenli görüş bildirip sorunlu noktalarda yol gösteren bilim kurullarının varlığı son derece olumlu bir gelişmedir²⁸⁸. Ayrıca, Topkapı Sarayı Müzesi'nde görüldüğü gibi çok önemli yapılar/yapı grupları için sabit, bağımsız çalışan ve bu yapılar için geliştirilen koruma projelerini bilimsel ölçütler ışığında değerlendiren bilim kurulları kurulmaya başlanmıştır²⁸⁹. Müze ve anıt eser kurullarından 5226 sayılı yasanın (2004) 7. maddesi 3. bendinde bahsedilmektedir.

Buna göre,

“Her ulusal müze ve anıt eser için, tasarruf yetkisine sahip idare, üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğretim üyeleri, meslek odaları, sivil toplum örgütü ve yerel yönetimlerin temsilcileri ile bağışta bulunanlardan Bakanlıkça uygun görülen kişilerden oluşacak kurullar öngörülmektedir. Bu kurullar, ilgili oldukları müze veya anıt eser için koruma ve geliştirme projeleri hazırlamak, uygulanmasını denetlemek, tanıtım çalışmaları yapmak, bağış toplamak ve onursal ödüller vermekle yetkilendirilmektedir”.

Bu yıllarda, koruma alanında kuramsal tartışmalara yer veren mimarlık dergileri sayıca çoğalmışlardır. 1998'e gelindiğinde doğrudan mimarlıkla ilgili on civarında dergi yayınlanmaktadır (Sey, 1998, 38). Süreli yayınların artışının yanısıra, ülkemizdeki koruma tarihi, koruma uygulamaları ve güncel koruma kuramı/tarihi üzerine yayınların çoğalması olumlu bir gelişmedir²⁹⁰.

²⁸⁷Dilekçeye www.mimarlarodasi.org.tr/.../Kanun_5226_ODTU_MIMARLIK.doc adresinden ulaşılabilir.

²⁸⁸ İstanbul (4 No'lu) Koruma Bölge Kurulu tarafından, ilk olarak 2007 yılı başında Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün gerçekleştireceği Fatih Camii Restorasyonu için bir Bilim Kurulu'nun örgütlenmesi talebi gelmiştir. Söz konusu Bilim Kurulu 2007-2011 restorasyonunu takip etmiştir. Bkz. EK 10.

²⁸⁹ 1993'te kurulan Ayasofya Müzesi Bilim Kurulu'nu bu yasadaki ayrı değerlendirilmesi gereklidir.

²⁹⁰ Zeynep Ahunbay (1996)'ın, “Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon”, Emre Madran (2002)'in “Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950” ve Cahide Tamer'in meslek hayatında onarımlarını gerçekleştirdiği bazı yapıları anlattığı, TTOK yayını “İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları” (2003) başlıklı kitapları ile

Türkiye’de son 15 yılda, anıtsal binalar kapsamına giren endüstri yapıları ve modern mimarlık ürünlerinin korunma sorunlarının tartışılmaya başlanmıştır. 2003 yılında modern mimarlık yapılarının tespit ve koruma sorunları konusunda çalışmalar yürüten uluslararası örgüt DOCOMOMO (Modern mimarlık akımının kentsel ölçekli ya da tekil örneklerinin belgelenmesi ve korunması)’nın ulusal komitesi kurulmuştur²⁹¹. Mimarlar Odası da, modern mimarlık mirasının korunması konusunda düzenlediği sempozyum, panel, çalıştay ve yapmış olduğu yayınlarla destek vermektedir.

Öte yandan, Omay Polat (2008, 76), Türkiye’nin mevcut modern mimarlık mirasına ilişkin kuramsal altyapısında boşluklar olduğundan ve bunların mevcut yapıların korunması için ilk şart olan tescilleri ve yasal statülerinin belirlenmesi sürecinde sorun yaratmakta olduğundan söz etmektedir. 5226 sayılı yasa ile değişikliğe uğrayan 2863 sayılı Koruma Yasası’ndaki bazı kavramlar, 1973 sayılı Eski Eserler Kanunu’na kıyasla güncellenmiş olsalar da, ‘kültür varlığı’ eski eser kavramı ve eskilik değeri üzerinden değerlendirmektedir. Ayrıca, 2863 sayılı yasada korunması gerekli kültür varlıklarının sahip olması gereken özelliklerinde belirtilen zaman sınırı da, 20. yüzyıl mimarlık ürünlerinin koruma kapsamına girmesine engel olabilmektedir²⁹². Koruma Yüksek Kurulu, 1999 yılında kabul ettiği 662 no’lu ilke kararıyla erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının koruma kurulu görüşü alınmadan yıktırılmaması yönünde gerekli önlemlerin alınmasını koşul olarak kabul etmiştir²⁹³. Ancak, yasa, bu madde ile tanımlanmaya çalışılan mirasın döneminin belirsizliği dolayısıyla gerçekleştirilecek müdahalelere rehberlikte yetersiz kalmaktadır.

Benzer durumlar Türkiye’nin endüstri mirası olan yapı ve yerleşkeler için de geçerlidir. Tarihi sanayi yapılarının bir bölümü, yasal koruma altına alınmamıştır. Haliç Tersaneleri gibi yasal koruma altına alınmış yerleşkeler içinse, sürekli bakım ve envanter çalışmaları yürütülmemektedir (Köksal, 2005, 162). Son yıllarda açılan yarışmalar²⁹⁴ ve verilen ödüllerle endüstri mirasının korunması ve bu mirasın

Yapı Dergisi’nin 292. sayısına ek olarak vermiş olduğu “İstanbul Müze-Kent Projesi Bağlamında Gözlemler” (2006) bu yayınlar arasında sayılabilir.

²⁹¹ Docomomo Türkiye ile ilgili detaylı bilgi için, bkz. <http://www.docomomotr.itu.edu.tr/international1.html>.

²⁹² Yasanın 6. maddesinin a bendinde “19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar” ifadesi bulunur.

²⁹³ Söz konusu ilke kararının tam metni için, bkz. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,13920/662-nolu-ilke-karari-tescil-kaydi-bulunmayan-tasinmaz-k.html>.

²⁹⁴ Bu konuya verilebilecek bir örnek; 2006 yılında açılan ve değerlendirilen Trabzon Eski Tekel Binası yeniden canlandırma mimari proje yarışmasıdır. Trabzon Belediyesi’nin mülkiyetindeki Tekel Kompleksi’nin yeniden düzenlenerek kente kazandırılması amacıyla Trabzon Belediyesi tarafından

yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili tartışmalar gündemde yer almaktadır.

2003 senesinde Avrupa kökenli bir koruma örgütü olan Europa Nostra, İstanbul kara surlarının restorasyonlarında gerçekleşen bütünlemelerin bu evrensel kültürel mirasını tehdit ettikleri gerekçesiyle bu konuda eleştirel bir metin üretmiştir.

Şubat 2011 tarihinde ise, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'a yazılan açık bir mektupla 5366 sayılı Kentsel Yenileme Yasası (2005)'ni, İstanbul'un tarihi bölge ve yapılarının²⁹⁵ korunması karşısında tehdit olarak gördüklerini belirtmiştir. Milli Komite, bu mektubunda 5366 sayılı yasa gereğince belirlenen yenileme alanlarındaki uygulamaların, ICOMOS'un 1987 tarihli Tarihi Kentler ve Kentsel Alanları Koruma Tüzüğü (Washington Tüzüğü)'nde belirtilen "Yeni binalar yapılması gerektiğinde veya eskileri uyarlanırken, mevcut mekânsal oluşum saygı görmeli, özellikle ölçek ve parsel boyutuna dikkat edilmelidir", ilkesine aykırı olduğunu altını çizmiştir.

4.5.3 Uygulama

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan döneminde²⁹⁶ gerçekleştirilen kentsel ölçekli müdahalelerle kentin sivil mimarlık mirası yeniden tehdit altına girmiştir. 1986'da sivil toplum örgütlerinden karşı seslerin varlığına rağmen, Tarlabası Bulvarı'nın açılması için büyük bir yıkım²⁹⁷ gerçekleştirilmiştir. Dalan'ın kişisel kararlarıyla Boğaz'da kazıklı yollar açılmış; Gümüşsuyu'nda iri kütleleriyle dokuya aykırı gelişen Park Otel'in inşasına izin verilmiştir (Hasol, 1994).

1990'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mimar Sinan yapısı Şehzade Camisi'nin restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda mevcut sıvalar üzerinde yapılan bir dönem analizinde "sağlam kalan horasan sıvanın" yanında "direncini kaybetmiş horasan sıva" ve "beton sıva" tespit edilmiştir. Restorasyonda, beton sıva yapıdan ayıklanmış ve yarım kubbelerde direncini kaybetmiş olan mevcut alçı içlik

düzenlenen yarışmanın sonucunda kazanan proje, müellifleri tarafından uygulanmıştır.

²⁹⁵ Mektupta özellikle, 1993 yılında kentsel sit olarak tescil edilerek koruma altına alınan ve Koruma Amaçlı İmar Planı, 2010 yılında tamamlanmış olan Galata ve Beyoğlu bölgesinin 'yenileme alanı' olarak ilan edilmesiyle geliştirilen yenileme projelerine komitenin tepkileri yer almaktadır. Söz konusu mektuba <http://www.icomos.org.tr/haber.php?no=56> internet adresinden ulaşılabilir.

²⁹⁶ Bedrettin Dalan, 1984-1989 arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak görevde kalmıştır. Hasol (1994), Dalan'ın bu imar hareketlerini yönlendirirken, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri yasasıyla (1984) ortaya çıkan yeni gelir kaynakları ve imar planlama yetkilerini kullandığını ve 12 Eylül 1980 siyasi müdahalesi sonrası iktidara gelen askeri yönetimin desteğini aldığını söyler.

²⁹⁷ Mazlum (2008), bulvarın açılması sebebiyle yaklaşık 400 yapının yıkıldığını söyler.

pencereler, özgün malzeme ve formuyla yeniden yapılmıştır. Caminin önceki onarımlarda kalitesiz malzemeyle (mozaik, beyaz çimento ve su karışımı) yenilenmiş olan dışlık pencereleri yeniden üretilmişlerdir. İç mekândaki mukarnasların kalıpları alınmış; atölyede yeniden dökümleri yapılmış ve yerlerine uygulanmışlardır. Revak kubbelerinde daha önceki onarımlara ait kurşun taklidi şap üstörtü ayıklanarak yerine kurşun kaplanmıştır. Daha önceki onarımlarda farklı yörelerin taşları ve imitasyonlarla tammalanmış şerefe korkuluklarındaki bozulma ve erimeler, imitasyon harcıyla bütünlenmiştir²⁹⁸. Caminin batı minaresinin külahına ait seren hariç tüm ahşap sisteminin bozulmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu ahşap bölümler sökülmüş ve külah, özgün strüktür sistemi ve malzemesiyle yeniden yapılmıştır. Bu yapısal onarımlar dışında, iç dekorasyonda belli bir döneme dönme isteğinin ağır bastığı görülmektedir. 1986 onarımında mevcut geç dönem kalemşi altında tespit edilen klasik dönem dekorasyonu, ana kubbe ile sağ yarım kubbede ortaya çıkarılarak tamamlanmıştır (Erçağ, 1992, 18-20).

4.19 Rüstempaşa Camisi, Fotoğraf: Coşkun, 2009.

1999 Marmara Depreminin mevcut çağdaş yapı stoğuna verdiği hasarın yanısıra, anıtsal binalara da etkisi büyüktür. İstanbul Karasurları'ndaki geç dönem restorasyonlarındaki hasar, deprem öncesi gerçekleştirilen restorasyonların kalitesini

²⁹⁸ Restorasyonun Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kontrolünü yapan mimar Beyhan Erçağ (1992, 19) imitasyonda söndürülmüş kireç, beyaz çimento, dere kumu ve küfeki tozu çeşitli numaralarda elenmiş agrega, reçine emilsiyonu, su azaltıcı, hava sürükleyici ve su kullanıldığını belirtir.

sorgulatmıştır. Surların yanısıra, Fatih Camisi, Mihrimah Sultan Camisi ve bir Bizans yapısı olan Küçük Ayasofya Camisi²⁹⁹ gibi anıtsal yapılar depremde ciddi hasarlar almış; yurtdışından gelen uzman ekiplerin de görüşleri alınarak, onarımları gerçekleştirilmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi, 2004 yılında kabul edilen 5226 sayılı yasa ile korumaya yeni finansman yaratılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Büyükşehir Belediyeleri, belediye sınırları içinde bulunan ilçe ve ilk kademe belediyeleri ve nüfusu 50.000'nin üzerindeki belediyeler ve bu belediyelerin yetki alanı dışında kalanlar, İl Özel İdareleri'nce sit alanı tescil edilmiş bölgeler ve bu bölgelere ait koruma alanlarında onarım ve yeniden yapılaşma iznine sahiptirler. Gerekli finansman, İl Özel İdareleri'nden yerel yönetimlere aktarılmaktadır. Finansman konusundaki bu çözüm, belediyeleri koruma ve onarım uygulamalarına yönlendirmiş ve uygulama sayısını arttırmıştır.

Son yıllarda anıtsal yapı koruma ve onarım çalışmaları belediyeler için bir prestijli bir alan haline gelmiştir. İstanbul'da yerel yönetimler, Vakıflar Genel Müdürlüğü'yle imzalanan protokoller sonucunda Genel Müdürlüğe ait pek çok anıtsal yapının onarımlarını üstlenmişlerdir. Eyüp Hacı Beşir Ağa Darülhadişi buna bir örnektir. Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü tarafından, yapının projeleri hazırlanmış, Eyüp Belediyesi ise, restorasyon uygulamasını üstlenmiştir.

İstanbul'da Büyükşehir Belediyesi Projeler Daire Başkanlığı, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü ismi altında yeni bir örgütlenme başlatmıştır. Müdürlük, koruma amaçlı plan, proje, uygulama ve programları yapmak, yaptırmak, yürütmek, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını değerlendirmek ve geliştirmek ile görevli ve yetkilidir³⁰⁰.

2000'lerdeki bazı olumlu koruma çalışmalarının yanında, 'rekonstrüksiyon' adı altında yok olmuş bazı anıtsal ölçekli yapıların replikalarının üretildiği görülmektedir. Yerel yönetimler, son dönemlerde özellikle tekke, mevlevihane veya cami gibi dini yapıların, Boğaziçi'nde kaybolmuş, izi kalmamış bazı sahil saraylarının projelendirme işleri ve rekonstrüksiyonlarını üstlenmektedirler. Bu

²⁹⁹ Küçük Ayasofya Camisi'nin deprem sonrasındaki restorasyonu için, Uluslararası Mimari Miras Strüktürü Analiz ve Restorasyon Komitesi'nin 2001'de hazırladığı rapor doğrultusunda projeler hazırlanmıştır. Cami, 3 yıllık kuramsal açıdan tartışmalı bir onarım sonrasında 2005 yılında yeniden ibadete açılmıştır. Küçük Ayasofya Camisi restorasyonu haberi için, bkz.: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=158276>

³⁰⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. 4.6.6. Yerel Yönetimler: Belediyeler ve İl Özel İdareleri.

çalışmalara, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü'nün projelerini yaptırmakta olduğu Eyüp Bahariye Mevlevihanesi, Karaköy Mescidi ve Kasımpaşa Mevlevihanesi rekonstrüksiyonları örnek olarak verilebilir. Bu yapıların tümü kamu yapıları olarak kullanılmaktadır. Dünyada da kuramsal sakıncaları nedeniyle kabul görmeyen rekonstrüksiyonun bu derece sık ve sorgusuz tercih edilmesi uzun vadede korumada özgünlük bağlamında sıkıntı yaratacaktır³⁰¹. Özgünlük değeri taşımayan ve yapım teknolojisiyle geçmişe yabancı sözkonusu uygulamalar, toplumun yeterince olgunlaşmamış koruma bilincinde hasara yol açabilmektedir.

2007 sonu itibariyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2006 yılı sonunda kurulan İstanbul KUDEB'in ilk uygulama örnekleri günyüzüne çıkmaya başlar (Dinçer, 2009). Koruma Kurulları tarafından onaylanan bu projelerin uygulama sorumluluğunun belediyelerin koruma alanında uzman olmayan diğer birimleri tarafından yürütülmesi restorasyonların kalitesi açısından bazı sorunlar doğurabilmektedir.

2010 yılı İstanbul'un anıtsal yapıların korunmaları konusunda verimli bir sene olmuştur. İstanbul, 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş ve Avrupa Birliği, Türkiye'ye İstanbul'da gerçekleştirilecek etkinlikler için yüksek ölçekli bir finansman desteği sağlamıştır. 2010'da Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı'nın çeşitli yapılarının ve Galata Mevlevihanesi gibi önemli yapıların/yapı gruplarının restorasyon uygulamaları³⁰² için ayrılan fonlar ilgili kurumlarca değerlendirilmiştir. 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, bütçesinin yüzde ellibeşini aktarmış olduğu 'kültürel mirasın korunması ve kentsel rehabilitasyon projeleri' altında toplam 158 proje yürütmüştür.

2000'lerden sonra İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün İstanbul İl Özel İdaresi gibi çeşitli kurumlarla işbirliği içinde gerçekleştirdiği restorasyonlar arasında Zeyrek Pantokrator Kilise Camisi³⁰³, Süleymaniye Camisi³⁰⁴, Yeni Camii, Aksaray

³⁰¹ 2000'li yıllar, rekonstrüksiyon çalışmalarının Avrupa'da da artış gösterdiği bir dönemdir.

³⁰² Bu dönemde, Topkapı Sarayı'nın Mutfaklar Bölümü, Revan Köşkü, Sofa Köşkü ve Sofa Camisi'nde onarımlar gerçekleştirilmiş; Ayasofya Müzesi'nde ana kubbedeki onarım çalışmaları tamamlanıp, iç mekânda yer alan büyük iskele sökülmüştür. Ayrıca, 8 hat levhanın, ahşap bazı elemanların ve yapının dış cephesinin onarımları gerçekleştirilmiştir. Müzenin bünyesinde yer alan Vaftizhane Atriumu'nun restorasyonu tamamlanarak ziyarete açılmıştır. Galata Mevlevihanesi'nde, 2005'te başlanan restorasyon çalışmalarından eksik kalan bölümler, Avrupa 2010 Kültür Başkenti projeleri kapsamında tamamlanmıştır.

³⁰³ Yapının 2000'lerin başında Prof. Dr. Zeynep ve Metin Ahunbay tarafından yürütülen restorasyon çalışmasının detayları için, bkz. Ahunbay, Z., 2006. Zeyrek Camii Restorasyonu, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde gerçekleşen konuşma metni, tarih: 11 Ekim 2006, 1-6.

Pertevniyal Camisi, Yavuz Selim Camisi, Zal Mahmut Paşa Camisi, Laleli Camisi, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi'nin; Fatih Külliyesi, Yeni Camii Hünkar Kasrı, Ayasofya Türbeleri, Kanuni, Hürrem Sultan, Mimar Sinan Türbeleri³⁰⁵ ve Eyüp Türbesi gibi önemli yapıların onarımları sayılabilir. Türkiye genelinde ve özellikle İstanbul'da gerçekleştirilen bu projelerin çoğu kamu kuruluşları tarafından özel şirketlere ihale edilmektedir. Kültür Bakanlığı bünyesinde Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı'nın farklı yapılarının; Milli Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen Aynalıkavak Kasrı, Florya Atatürk Deniz Köşkü ve Yıldız Sarayı kompleksine ait bazı yapıların onarımları yine da 2000 yılı sonrasında tarihlenmektedir.

Bu dönemde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de geçmişe oranla artan bir ilgiyle tarihi yapıların onarımları için çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Hırka-i Şerif Camii, Selim Paşa Camii, Yenikapı Mevlevihanesi³⁰⁶, Özbekler Tekkesi, Kasımpaşa Deniz Komutanlığı Tarihi Divanhane Binası, Atıf Efendi Kütüphanesi, Gülhane Has Ahırlar gibi anıtsal yapıların restorasyonları için İstanbul İl Özel İdaresi desteğiyle bütçe oluşturulmuş; kimilerine endüstri mirası Cendere Hamidiye Pompa İstasyonu'nda olduğu gibi müze işlevi³⁰⁷ verilmiştir. 2003-2006 yılları arasında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kurduğu kentsel planlama ekibi (IMP) tarafından Tarihi Yarımada planlamasına ilişkin en kapsamlı çalışma gerçekleştirilmiştir (Çeçener, 2008).

³⁰⁴ 2007-2010 arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü yürütücülüğünde Gür Yapı İnşaat A.Ş. tarafından gerçekleştirilen onarım, camiyle ilgili Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen en kapsamlı restorasyon olarak kabul edilebilir. Cami, bu onarımdan önce, 1956 yılında Ali Saim Ülgen yürütücülüğünde bir restorasyondan geçmiştir. Bilim Kurulu'nda Prof. Dr. Ahmet Ersen, Doç. Dr. Ahmet Güleç, Prof. Dr. Gönül Cantay ve Konservatör Gülseren Dikilitaş'ın yer aldığı uygulamada, cami içindeki ve revaklı avludaki çimentolar ayıklanmış; iç mekânda kalemîşi onarım ve temizlikleri gerçekleştirilmiştir. Restorasyonda genel olarak koruyucu onarım ilkesinden hareketle mevcudun onarımı ve yeniden değerlendirilmesine çalışılmıştır. Orijinal sıvalara ait analizlerin KUDEB malzeme laboratuvarında gerçekleştirilmesinin ardından tüm yeni sıva ve harçlar için hazırlanan reçeteler şantiyede uygulanmıştır (Olgun, 2012).

³⁰⁵ Bu üç türbe, 2006-2007 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde çalışan Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü arasında imzalanan protokol çerçevesinde Müdürlük tarafından onarılmıştır.

³⁰⁶ Kuruluşu 16. yüzyıla dayanan, II. Mahmud Devri'nde son halini alan ve geç dönem ekleri Kemalettin Bey tarafından tasarlanan Yenikapı Mevlevihanesi iki yangınla yok olmuştur. 1960'ların başında, selamlık bölümü yangında büyük ölçüde tahrip olmuştur (Tanman, 2006, 19). Mevlevihane, oldukça titiz bir restorasyon sonrası kısmi bütünlüme ve yeniden yapımlarla onarılmıştır. Yapı grubu, 2008'de Belediye'nin kültür hizmetleri için kullandığı bir mekan olarak hizmete girmiştir.

³⁰⁷ Cendere Hamidiye (Terkos) Pompa İstasyonu, 2010 yılındaki onarımın ardından İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Gülsün Tanyeli, Saltuk Akatay, Arzu Erdem, Nurbin Paker Kahvecioğlu, Hüseyin L. Kahvecioğlu ve Cem Altun tarafından gerçekleştirilen proje, 2012 yılında 13. Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde, Yapı Dalı Koruma Yaşatma ödülüne layık görülmüştür (<http://www.mo.org.tr/index.cfm?sayfa=belge&sub=detail&bid=2&mid=2&tip=0&Recid=14404>).

Kasım 2004'te İstanbul'da Yenikapı ve Üsküdar semtlerinde başlayan ve halen devam etmekte olan Marmaray tüp geçiti ve metro kazıları sonuçları hem kentin tarihini değiştirecek bulguları ortaya çıkarmış, hem de kent- arkeolojisi bağlamında kuramsal tartışmaların gerçekleştirilmesine önayak olmuştur. Yeraltındaki bu kültürel mirasın nasıl değerlendirileceği, nasıl sunulacağı, ne kadarının ziyarete açılacağı ve bu mirasın korunması konusunda uygulamada yaşanacak sıkıntılar tartışma konusu³⁰⁸ olmuş ve olmaya devam etmektedir. 2005 sonrasında, Marmaray'ın karaya çıkış noktalarından birinin Tarihi Yarımada'nın merkezinde ve mevcut silueti olumsuz yönde etkileyecek biçimde projelendirilmiş olması UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından eleştirilmiş ve Dünya Miras Listesi'nde bulunan miras alanlarının³⁰⁹ listeden çıkarılıp tehdit altında bulunan kültür mirası listesine alınması gündeme gelmiştir. Eleştiriler doğrultusunda proje revize edilmekle birlikte, halen inşaatı devam eden köprünün kütlesi tarihi silüetle uyum sağlamamaktadır.

Bu dönemde, Türkiye'den iki uygulama³¹⁰ Avrupa çapında anıtsal bina koruma uygulamalarına verilen Europa Nostra ödülüne layık görülmüştür.

T.M.M.O.B Mimarlar Odası, 1998'ten beri koruma alanında Mimar Sinan Ödülü dağıtmaktadır. Mimarlar Odası, (Kayseri İç Kalesi ve çevresi koruma yarışması gibi) bu ödüllerin yanı sıra, son yıllarda anıtsal ölçekli yapı, yapı grupları ve çevrelerini kapsayan mimarlık yarışmaları düzenlemekte, tarihi dokuda bu dokuya saygılı yeni tasarımların gelişmesini teşvik etmektedir.

İstanbul tarih öncesine uzanan geçmişiyle çok katmanlı yapıya sahip bir kenttir. Toprakaltı ve üstünde mevcut olan tüm yapılanma da kentin geçmişi zenginleştiren öğeler olarak kabul edilmelidir. Cumhuriyet'in ilanından günümüze toprak altında bulunan antik döneme tarihlenen mimari mirasın büyük oranda korunmadığı ve sahip çıkılmadığı gözlenmiştir. Yeni yapılaşmalar sırasında ortaya çıkan yapı parçaları ve bunların bezemeleri yeterince belgelenmemiş, kaydı tutulmamıştır. 2012'de İstanbul Sultanahmet'te yeni bir inşaat sırasında gerçekleşen temel kazısında ortaya çıkan

³⁰⁸ Bu noktada, Türkiye'nin 1983 yılında 'Birleşmiş Milletler Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972)'ye ve Malta'da kabul edilmiş olan 'Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1992)'ne imza atmış olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

³⁰⁹ Bunlar; Zeyrek ve Süleymaniye kentsel dokusu, Kara Surları ve Topkapı Sarayı-Sultanahmet Arkeolojik Parkı'dır.

³¹⁰ Bunlar, Ka-ba Mimarlık'ın projesini hazırlayıp uyguladıkları Kapadokya'daki Sarıca Kilisesi restorasyonu ve Hatice Karakaya Mimarlık Bürosu'nun Eminönü Yeni Cami Hünkar Kasrı restorasyon projesidir.

Bizans Sarayı kalıntılarının korunamamış olması³¹¹, 2000’lerde de sözkonusu durumun devam ettiğinin bir göstergesidir.

4.6 TÜRKİYE’DE MİMARİ KORUMA ALANINDA (RESTORASYON PROJELERİNDEN, UYGULAMALARINDAN VE DENETLENMELERİNDEN) SORUMLU KURUMLAR VE İŞLEYİŞLERİ

“Eski eserin mülkiyet veya işletme hakkı kime ait olursa olsun, ulusun kültür varlığı olarak, onun hiçbir ögesinin hatta renginin bile değiştirilmesinin yetkili bir uzman heyetinin iznine tabi olmasının temini lazımdır” (Eski Eserlerin Korunması – Asım Mutlu, Vakıflar Dergisi, no: 19, 1985, 91-93).

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanını takiben, kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve işlevlendirilmesini planlayan kurumlar oluşmaya ve koruma farklı disiplinlerden gelen kişilerin uzmanlaştığı bir alan olmaya başlamıştır. Günümüzde mimari kültür varlıklarının korunmasından sorumlu devlet kurumlarının belli başlıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü; Vakıflar Genel Müdürlüğü, T.B.M.M Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Bayındırlık Bakanlığı (yeni adıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı), Milli Savunma Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimlerdir (Ahunbay, 1997, 1370 ve Çal, 1990). Bu kurumlar parasal kaynak ayırarak korumayla fiilen ilgilenmektedirler. Devlet eliyle yürütülen bu kurumların yanısıra, TMMOB Mimarlar Odası, ÇEKÜL Vakfı, TAÇ Vakfı, Yerel Gündem 21, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu gibi sivil toplum örgütlerinin de korunması gerekli kültür varlıklarına sahip çıktıkları ve koruma ve onarım uygulamalarında aktif rol oynadıkları görülmektedir (Alsaç, 2003 ve Avcı, 2001).

Korumadan sorumlu kamu kuruluşları, Türkiye genelinde anıtsal ölçekli binaların restorasyon projelerinin yapılması amacıyla ihaleler hazırlamaktadırlar. Bu kuruluşlardan büyük bir kısmı ayrıca gerçekleştirilen projelerin takibinden sorumlu kontroller konumunda yer almaktadırlar. Bu iş için özel birimleri ve uzmanları bünyelerinde barındırmaktadırlar.

Türkiye’de korumada söz sahibi olan devlet kuruluşlarının fazla oluşu ister istemez

³¹¹Konuyla ilgili haber için bkz.

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1077766&CategoryID=77>.

zaman içinde idari bir kargaşa³¹² yaratmıştır.

1945 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan Türkiye Tarihi Anıtları Tasarısı'nda kültür varlıklarıyla ilgili tüm yetkilerin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verilmesinin; 1946 yılında ise, y. mimar Ali Saim Ülgen tarafından diğer kurumlar elindeki eserlerin onarım ve kontrollerinin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce gerçekleştirilmesinin önerildiği görülür. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu kurucusu Reşit Saffet Atabinen, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili iki genel müdürlüğe bölünmesi ve taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili her türlü durumun Genel Müdürlükçe kontrol edilmesi görüşündedir. E. Hakkı Ayverdi ise, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün dışında, Başbakanlığa bağlı yeni bir kurumun kurulmasını ve bütün taşınmaz kültür varlıklarının mülkiyetleri ile beraber bu kuruma devredilmesini önerir (Çal, 1990). Dönemin GEEAYK Başkanı Orhan Alsaç, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün taşınır ve taşınmazlar olarak ikiye bölünmesi, arkeolog Ekrem Akurgal ise, eski eserlerden ancak bir Tanıtma Müsteşarlığı'nın sorumlu olabileceği³¹³ fikrindedirler. Madran (1986), koruma alanından sadece bir teşkilatın sorumlu olmasını; bu mümkün değilse, Türk dönemiyle ilgili bütün yapıların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kontrolüne devredilmesini teklif etmektedir³¹⁴.

Türkiye'deki mevcut durum aşağıda başlıklar altında incelenmiştir:

4.6.1 Kültür ve Turizm Bakanlığı

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu³¹⁵, nun 10. maddesine göre, Türkiye'de kültürel değerlerin korunmasından Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumlu ve yetkilidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temelini oluşturan Hars Müdürlüğü, 21 Aralık 1925'te Müzeler, Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar şubelerine ayrılmıştır. Bu üç birim,

³¹² Çal (1990), bu durumu Vakıflara bağlı bütün medrese ve mekteplerle türbelerin bir kısmının Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, saraylar, kasırlar ve köşklerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, çeşmeler, şadırvanlar ve mezarlıkların belediyelere, tarihi köprülerin Karayolları Genel Müdürlüğü'ne bakım ve onarım sorumluluğu ile birlikte devredilmiş olmasıyla açıklar.

³¹³ Akurgal, E., 1984, "Örgütlenme Eğitim ve Tanıtma Konularında Öneriler", Milliyet Kültür Mirasımızı Koruma Semineri Bildiri Özetleri, 106, İstanbul.

³¹⁴ Madran, 1986, "Tartışmalar", 1. Vakıf Şurası 3-5 Aralık 1985, Tebliğler Tartışmalar ve Komisyon Raporları, 116, Ankara.

³¹⁵ Bkz. EK 2.

1940' lı yıllarda genel müdürlük haline gelir ve Kültür Bakanlığı'nı oluşturur (Çetin, 2007, 118).

1946 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın kuruluşu ile ilgili kanun gereğince "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" kurulur. 1965 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kültür hizmetlerini yürüten birimler, Kültür Müsteşarlığı'nda toplanmış ve 1971'de "Kültür Bakanlığı" kurulduğunda Müsteşarlığı'n görevleri Bakanlığa devredilmiştir.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Rölöve Bürosu, 1940'lardan itibaren, koruma ve onarım uygulamalarının belgelenmesi konusunda önemli rol üstlenmiştir. Aynı dönemde büro çalışanlarından mimar Macit Kural'ın önerisiyle, yapılan her onarım çalışmasının dosyası tutulmaya ve restorasyon öncesi yapılan müdahaleler ve restorasyon sonrası durum belgelenmeye ve ilk kez bir arşiv oluşturulmaya başlanmıştır (Akin, 2006, 10)³¹⁶.

1951'de örgütlenen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun Türkiye'de uygulamaya yönelik kararlar alan, yasayla oluşturulmuş ilk kurumdur. Günümüzde GEEAYK'ın işlevini Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları sürdürmektedir. Yüksek Kurul, 8 üst düzey bürokrattan oluşan tabii üyeleri (Bakanlık Müsteşarı başkanlığında, Başkanlık Müsteşar Yardımcısı, Başbakanlık'ın ilgili Müsteşar Yardımcısı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü, Turizm Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın ilgili Genel Müdürü veya yardımcısı, Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı ve Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısı) ve Koruma Kurulları başkanlarından Bakanlıkça seçilecek altı üye olmak üzere toplam 14 üyeden oluşmaktadır³¹⁷.

1987'deki 3386 sayılı yasa değişikliği ile 5 sürekli üyeden oluşan kurulun üye çoğunluğunu (üç üyesini) belirleme yetkisi Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir.

Yüksek Kurulun görev ve yetkileri, kültür varlıklarının korunması ve onarımıyla ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek, koruma bölge kurulları arasında gerekli

³¹⁶ Büronun diğer çalışanlarından Cahide Tamer, Rölöve Bürosu'ndaki 14 yıllık uygulamaları sırasında teknik şartnameyi kendilerinin yazdıklarını, birim fiyatları tahmin ederek, ya da deneyerek geliştirdiklerinden bahseder (Akin, 2006, 10).

³¹⁷ Gültekin (2001), kurulun üye çoğunluğunun bürokratlardan oluşmasının korumada bilimsel ölçütleri belirleme misyonuna aykırı olduğunu söyler ve Kurulda görev alan kamu temsilcilerinin siyasi kararlara göre sıklıkla değişmesinin bazı endişeler yarattığını vurgular. Bölge kurullarında kararlar salt çoğunlukla; kimi durumlarda ise sadece bürokrat üyelerin oylarıyla alınabilmektedir. Yüksek Kurul'un bürokrat kimliği bu aşamada ağırlık kazanmaktadır.

koordinasyonu sağlamak ve uygulamadan doğan sorunları değerlendirecek görüş vermek suretiyle Bakanlık'a yardımcı olmaktır.

6.11.1989 gün ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 379 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kültür varlıklarını koruma konusunda Kültür Bakanlığı'nı ilgilendiren bölümünde bir değişikliğe gidilmiş ve Eski Eser ve Müzeler Genel Müdürlüğü; Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 29 Nisan 2003 tarih 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Genel Müdürlüğün ismi "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kuruluşundan 1973 yılına kadar geçen süre içinde edinilen deneyimler, hem kurulun kuruluş yasasında, hem de Eski Eserler Yasasında düzenlemeler yapmak gereksinimini doğurmuş; Yüksek Kurulun yalnızca ilke kararları alması ve destek olarak Bölge Kurullarının kurulması planlanmıştır (Alsaç, 1984). Günümüzde 33 adet bölgesel koruma bölge kurulu bulunmaktadır³¹⁸. Koruma bölge kurulları Yüksek Kurul'un ilke kararları çerçevesinde Bakanlıkça tespit edilen korunması gerekli kültür varlıklarının ve sit alanlarının tescilini ve koruma alanlarının tespitini yapmak, sit alanları için geçiş dönemi yapı koşullarını belirlemek ve koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip onamak, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanlarının tescil kaydını kaldırmak, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve koruma alanlarıyla ilgili uygulamaya yönelik kararlar almakla yükümlüdür. Kurullar, şikayet üzerine rapor hazırlayabilseler de, koruma uygulamalarını takip etme ve müdahale etme yetkileri bulunmamaktadır.

Proje onayı konusunda tek yasal kurum olarak görev yapan Kurullar, çoğu zaman koruma amaçlı imar planlarının zamanında üretilmemesi sonucu sit kararı alınan alandaki yapılaşmayla ilgili talepler için parsel bazında karar üretmek zorunda kalmaktadır. Bu durum; Koruma Kurulları'nın gündemini yoğunlaştırmaktadır. İstanbul için, günümüzde, 6 bölge kurulu ve 2 yenileme kurulu bulunmaktadır. Sahip

³¹⁸ Güncel durumun takibi için, bkz.:

www.kulturvarliklari.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A18343C1A5398CDEBDCC8

olduğu anıtsal yapı sayısı, Türkiye’deki kültürel mirasın önemli bir bölümünü oluşturan İstanbul’daki bölge kurullarının kadroları da işyükünü karşılamakta yetersiz kalmaktadır (Özden Örnek, 2005) ³¹⁹.

17.8.2011 tarihinde kabul edilen 648 no’lu kanun hükmünde kararname ile üniversite öğretim üyeleri arasından belirlenen koruma bölge kurulları üyeleri geçmişte olduğu gibi YÖK tarafından seçilmemektedirler. Üyeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından seçilip atanmaktadır. Korunması gerekli doğa varlıkları (doğal sit alanları), yine 648 no’lu kanun hükmünde kararnameyle Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sorumluluk ve yetkisinden alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredilmişlerdir. Buna bağlı olarak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Genel Müdürlüğü’nün ismi de değişikliğe uğrayarak Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü olmuştur.

Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri, Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün merkeze bağlı taşra teşkilatıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı mülkiyetinde veya kullanımında bulunan taşınmaz kültür varlıkları ile müzelerin bakım, onarım, inşaat, rölöve, restorasyon, restitüsyon, çevre düzenleme ve teşhir tanzimi işlerinin yürütülmesine ait her türlü etüt, proje ve uygulama hizmetlerinin yerine getirilmesinden sorumludurlar. Bugün, Türkiye’de toplam 12 adet müdürlük vardır.

Kültür Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün merkeze bağlı bir diğer taşra teşkilatı ise, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvar Müdürlüğü (İRKML)’dür. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve onarımıyla ilgili çalışmalar yürütmektedir ³²⁰.

Bakanlık, kültürel mirası korumada son derece önemli bir role sahip olsa da, finansman yaratma konusunda yetersiz kalmaktadır ³²¹. 2004 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kanun’daki değişiklikle birlikte bu durumun iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

2002 yılında “taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon, restitüsyon

³¹⁹ Türkiye’de sadece Milli Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde yapıların koruma projeleri onayı bu kurum içinde yapılmaktadır. Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Kurula onay amaçlı projelerini sunmazlar. Bu konu, KTVKK’nda: “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ... bu kurumca yapılır, gerektiğinde Kültür Bakanlığı’ndan ... teknik yardım ve işbirliği... sağlanır”, sözleriyle belirtilir (Madran, 2010).

³²⁰ Daha fazla bilgi için bkz.: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/belge/1-44176/merkeze-bagli-tasra-teskilati.html>

³²¹ 2003 yılı itibariyle Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Gelir’den aldığı %0.23’lük payla yalnızca çalışanları ve mecburi harcamalarını ödeyebilecek durumdadır (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009).

ve konservasyon projeleri ve bunların uygulamalarıyla” ilgili açılacak olan ihalelerin 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’na dahil olmadığı kanunun 3. Maddesinde belirtilmiştir. 25849 sayılı 18 Haziran 2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan “Kültür Varlıklarının Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları ile Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Yönetmelik” ile anıtsal yapıların ihale süreçleri konusuna bir netlik getirmiştir³²². Buna göre, ihalelere katılım için firmalardan belirli yeterlilikler istenmektedir. Bakanlığın uzmanlaşmış firmalardan oluşan bir yeterlilik listesi mevcuttur. 2005 itibariyle, bu listeye dahil olabilen firmaların onarımları üstlenmesi uygulamalara da belli bir kalite ve sistem getirmiştir.

4.6.2 Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) ve Milli Savunma Bakanlığı

Türkiye’de resmi yapıların büyük kısmı, doğrudan veya kontrollük yolu ile Bayındırlık Bakanlığı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)’na bağlıdır. Kurumun faaliyetleri, yeni yapı yapımının yanında, sorumlu olduğu kültür mirası yapıların koruma ve onarımlarını da kapsar. Vilayet konakları, maliye binaları, okullar, hastaneler ve benzerleri yapıların onarımları Bayındırlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Osmanlı’dan Cumhuriyete miras kalan Nafia Nezareti (1848–1920) 1920’de Nafia Vekaleti’ne dönüşür. 2.6.1929 tarih 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu’na göre köprülerin bakım ve onarımı Nâfia Vekâleti’ne verilmiştir.

1958’te İmar ve İskân Bakanlığı kurulur. 1958-1983 arasında İmar ve İskân Bakanlığı ismi altında görev yapan kurum, 1983’ten 2011’e kadar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olarak faaliyetlerini sürdürmüştü; 2011’de ise ismi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak yenilenmiştir³²³.

Kurumun Bakanlığın bünyesinde uygulama faaliyetlerini yürüten özel bir teknik bürosu bulunmamaktadır. Kurum, Koruma Yasası kapsamında, Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlandıktan sonra Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nın onayına sunulur.

³²²Yönetmeliğin tam metnine 18.06.2005 tarihli Resmi Gazete’den ulaşılabilir. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050618.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050618.htm>

³²³ 27984 sayılı kabul edilen “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, 4.7.2011 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Milli Savunma Bakanlığı'nın idare ve denetiminde bulunan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi ise, bu Bakanlık tarafından yerine getirilir. Koruma projelerinin gerçekleştirilmesi aşamasında Kültür Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı arasında bir protokol imzalanır (Madran, 2010).

4.6.3 Karayolları Genel Müdürlüğü ve Milli Emlak Müdürlüğü

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na bağlı olan Karayolları Genel Müdürlüğü, özellikle bünyesinde bulunan tarihi köprülerin³²⁴ onarımıyla ilgili çalışmalar yapmaktadır.

GEEAYK, 11.12.1970 tarihinde (karar no. 5632) “Eski eser köprülerin Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılması ve korunması gerektiği hakkında” bir karar almıştır³²⁵. 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu (1973)'nin 16. maddesinde ise, köprülerin bakımından Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumlu olduğu belirtilmiştir. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun “Karayolları Güzergâhı Üzerinde Yer Alan Mimari ve Tarihi Değeri Bulunan Köprülerin Bakım ve Onarımı” başlıklı bir ilke kararı bulunmaktadır.

Karayolları Genel Müdürlüğü, ‘Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 5539 sayılı Kanun’un 1737 sayılı Kanun’la değişik 2. Maddesine göre, “tarihi yol ağlarına ait köprü ve diğer bütün yan tesislerini (...) hazırlayacağı ve hazırlatacağı plan ve projelerine göre yapmak, yaptırmak, onarmak”la görevlendirilmiştir (Madran ve Özgönül, 2005, 124). Kurumun bünyesinde bulunan “Tarihi Köprüler Daire Başkanlığı”, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili çalışmaları yürüten bölümdür.

Maliye Bakanlığı'na bağlı görev yapan Milli Emlak Müdürlüğü, özel kanunlarla verilen yetkiler dışında, Hazine malları konusunda genel yetkili kuruluştur. Genel Müdürlüğün yetki ve görevleri, 1983 tarihli 178 sayılı Maliye Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 13. maddesinde belirtilmiştir. Milli Emlak Müdürlüğü, hazineye ait taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon uygulamaları için ihale açıp uygulamayı takip etme yetkisine sahiptir.

³²⁴ Mevcut 354 tarihsel köprünün 1982'ye kadar 3/5'inin kullanımda olduğu bilinmektedir (Alsaç, 1992, 42).

³²⁵ Bkz. EK 1.

4.6.4 Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü, günümüzde Başbakanlığa bağlı olarak işletilmektedir.

Genel Müdürlük, "...idaresinde ya da denetiminde bulunan mazbut veya mülhak vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile..", "...özel ve tüzel kişilerin elinde bulunan cami, türbe, kervansaray, medrese, han, hamam, mescit, zaviye, Mevlevihane, çeşme ve benzeri..." kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesinden sorumludur (Madran, 2010). Kurum, vakıf eserlerinin onarımının yanı sıra, vakıf mallarının yönetimi, vakıf paraları, mali, iktisadi, sosyal yardım işleri, orman, arazi, madenler, zeytinlikler ve vakıf memba suları ile ilgili sorumluluk ve söz sahibi kurumdur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ülkedeki anıtsal ölçekli kültür varlıklarının yaklaşık %82³²⁶'sinin malsahibi olduğu bilinmektedir (Akar, 2009). Genel müdürlük, 1980'lerde 7457 adet tarihi yapıya³²⁷ sahip olduğunu açıklamıştır (Alsaç, 1992, 42).

Yücel (2005, 737), az sayıdaki mimarın restorasyon işlerinde görev yaptığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde A. Saim Ülgen'in mütehasıs müşavir olarak atanmasından sonra 1960 yılında yeni bir yapılanmaya gidilmiş olduğunu belirtir. Aynı dönemde kadroya Cumhuriyet Dönemi'nin önemli restoratör-mimarlarından Cahide Tamer dahil olmuştur. Binan (1990), Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1961-1982 yılları arasında kendi mülkiyetinde bulunan 7415 yapı hakkında tespit çalışmaları yürüttüğünü not eder.

Kökeni Bizans, Roma, Mezopotamya ve İslam öncesi kültürlerle dayandırılan dini ve hayır amaçlı Vakıf kurumu, Anadolu Selçuklularından beri Anadolu'da var olmuştur (Durukan, 2004, 19). Kurum, Osmanlı Dönemi'nde de bünyesindeki yapıların her

³²⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK)'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü hakkındaki raporuna göre, 2007 senesinde kuruma kayıtlı 19.656 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Öte yandan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, tüm Türkiye'deki tescilli kültürel ve doğal varlıkların sayısını 81.887 olarak açıklamıştır. TUIK'in listesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (sivil mimarlık örnekleri dışında) 19.577 adet anıtsal ölçekli tescilli kültür varlığına sahip olduğu görülmektedir. Tüm Türkiye'de konut mimarisi, doğal varlıklar, harabeler ve tescil edilmiş sokaklar çıkarıldığında geriye 23.857 adet anıtsal özelliğe sahip tescilli kültür varlığı kalmaktadır. Bu veriden Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Türkiye'deki tescilli anıtsal kültür varlıklarının 82%'sinin malsahibi (yönetiminde veya gözetiminde olan) konumunda olduğu sonucuna varılmıştır (Akar, 2009). Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2011 itibarıyla "Türkiye genelinde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği" olarak vermiş olduğu veriler için; bkz. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44798/turkiye-geneli-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-.html> .

³²⁷ Bunlar, 4438 cami, 606 hamam, 1023 türbe, 264 medrese, 41 kütüphane, 57 kervansaray, 70 bedesten, 9 darüşşifa-bimarhane, 281 tekke-zaviye-mevlevihane, 35 imaret ve 258 tane bu sayılanların dışında bina türlerinden yapıdır.

türlü gereksinimini düşünerek onarımları için gerekli yönetsel düzenlemeleri gerçekleştirmiş ve gerekli maddi kaynağı yaratmıştır (Asatekin ve Madran, 1984)³²⁸. Yapıların korunmalarını sağlamış ve bir anlamda, dinsel korkuyla da beslenen bu yaklaşım sayesinde kurumun sahip olduğu yapıların geleceğe aktarılması garanti altına alınmıştır (Çal, 1990, 354 ve Çeçener, 1995).

19. yüzyıla dek bireysel katkılarla devletten bağımsız olarak yürüyen Vakıf Kurumu, 1826'da Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte merkezileşmiştir (Akar, 2009). 1920'de Evkaf Hümayun Nezareti'nin yerine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kurulmuş; fakat, kurum aynı yıl kaldırılarak, Başbakanlığa bağlı Vakıflar Umum Müdürlüğü haline getirilmiştir (Çal, 1990). Evkaf Nezareti'nce yeni yapılar için projeler hazırlanmış, ancak eski eserler için ciddi bir restorasyon çalışması yürütülmemiştir (Çetintaş, 2007). Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, 3 Mart 1924 tarihinde "Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılmasına Dair Kanun" yürürlüğe girmiştir. "Evkaf, millet işleri gerçek çıkarına uygun bir şekilde çözümlenmek üzere bir genel müdürlük halinde şimdilik vekâlete verilmiştir" hükmünün yer aldığı kanunla tüm vakıf eserlerinin bağlı bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Türk-İslam eserlerinin bakım ve onarımı bu müdürlüğe bırakılmıştır (Çetin, 2007, 118).

Vakıflar'ın işleyişi 1935 yılında 2762 sayılı "Vakıflar Kanunu" ile beraber yeniden düzenlenmiştir (Akçura, 1972, 40 ve Baykal, 1983). Vakıflar'a bağlı tarihi yapıların onarımı için 21 Mayıs 1936'da bir nizamname hazırlanmıştır. "Camilerin ve Bunlara Şumulü olan Binaların Tamir ve İnşaatlarına Ait Fenni Şartname" başlıklı düzenlemedeki maddelerde eski eserlerin onarımlarının nasıl ve hangi şartlara göre gerçekleştirileceği ayrıntılarıyla belirlenmiştir (Çetintaş, 2007)³²⁹.

Müdürlükte 1939 yılında bir fotoğraf arşivi ve işliği kurulmuş³³⁰, 1952'de ise Müdürlüğün rölöve işlerini yürüten Rölöve Bürosu, İstanbul'da II. Mahmud Türbesi'nde çalışmaya başlamıştır (Alsaç, 1992, 57). 1956 senesinde 6760 sayılı kanunla Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun

³²⁸ Ülgen (1943) ise, karşıt bir görüş olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemine atıfta bulunarak "...Vakıflar müessesesi, elinde mevcut abideleri kendi vesaitiyle tamir ve tedvire çalışmış ve ilmi bir tamircilik zihniyeti hakim olamadığından devir devir bir çok hatalar işlenmiştir" saptamasını yapar.

³²⁹ Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için, bkz.: 4.2. 1923-1951 yılları arasındaki koruma yaklaşımları/ Kuram.

³³⁰ 1957'de 7044 sayılı yasa dolayısıyla fotoğraf arşivi genişlemiş, 1968'den sonra ise daha düzenli çalışır duruma gelmiştir (Alsaç, 1992, 57).

çıkarılmıştır. 1957 yılında çıkarılan 7044 sayılı kanunla³³¹ Genel Müdürlük, bir program dahilinde aslı vakıf olan yapıların onarımlarına başlamıştır (Önder, 1998). Akçura (1972, 40), 1936'da Vakıflar Kanunu yenilediği sırada kuruluşun bünyesinde vakıf mallarını koruyup onaracak eleman ve olanakların bulunmadığı ve onarımların ancak 1956'da açılan ayrı bir şube ile sağlanabildiğini aktarır.

Bu şubenin devreye girmesiyle önemli anıtsal yapı restorasyonlarının gerçekleştiği verimli bir dönem başlamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bu onarımların gerçekleştiği 1955-1965 yılları arasında A. Saim Ülgen, Mimar Muzaffer, Vasfi Egeli, Arif Hikmet Koyunoğlu, Nihat Nigizberk, Süreyya Yücel, Sedat Çetintaş gibi mimarların yanında, Alaeddin Özaktaş ve Ekrem Hakkı Ayverdi gibi müteahhitler de çalışmışlardır (Yücel, 1998, 231).

Genel müdürlük, Cumhuriyetin 50. yılı için hazırlamış olduğu yayınında 1973'e kadar 1084 tarihi yapının onarım ve yenileştirmesini tamamlamıştır (Alsaç, 1992, 57).

1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun 10. maddesi, vakıf eserlerinin bakımını Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakmıştır. Aynı karar, 1983'teki 2863 sayılı Koruma Kanunu'nun 10. maddesinde yinelenmektedir.

1981 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Vakıf İnşaat, Restorasyon ve Ticaret A.Ş.³³² isimli bir şirket kurulmuş, sözkonusu şirket 1983-1985 arasında Edirne Selimiye Camisi'nin, 1984'te Sultanahmet Camisi Arastası gibi anıtsal yapıların onarımlarını yürütmüş ve 1990 yılında Doğan Kuban'ın danışmanlığında 'Restorasyon Belgeleri Dizisi' adlı bir yayın³³³ hazırlamıştır (Alsaç, 1992, 58).

Vakıflar'ın Türkiye'de toplam (İstanbul'a ait iki bölge müdürlüğü olmak üzere) 25 Bölge Müdürlüğü³³⁴ bulunmaktadır. 2002'den itibaren Genel Müdürlük bünyesinde görev yapan kültür varlıkları kaçakçılığını önlemekle ilgili çalışmalar yürüten bir birim bulunmaktadır (Özet, 2003). Ayrıca, 2008 yılında güncellenen 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile kurumun bünyesinde çalışacak bir Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı kurulmuştur. Bu alt birimin görevleri arasında Genel Müdürlük arşivinde

³³¹ Bkz. Ek 2.

³³² 2005 senesinde şirketin %50 hissesi TOKİ Başkanlığı'na devroldmuş ve 2011'de buna ek olarak %3'lük hissesi de yine aynı kuruma aktarılmıştır (Bkz., www.vakifinsaat.com.tr/hakimizda.html).

³³³ Dizinin ilk kitabı 1983-1985 yılları arasında Edirne'de Selimiye Camisi'nde yapılan onarım çalışmalarına aittir.

³³⁴ Bölge müdürlüklerinin illere göre dağılımı için, bkz.: <http://www.vgm.gov.tr/bolge.aspx> .

bulunan vakfiye, ferman ve benzeri belgelerin çeviri ve transkripsiyonunu yapmak, tasnif etmek ve arşivlemek; devlet arşiv, kütüphane ve müzelerinde bulunan vakfiye ve benzeri belgelerin Genel Müdürlük arşivine katılmasını sağlamak; Vakıflarla ilgili yayın faaliyetlerinde bulunmak ve Vakıflar'a ait taşınır kültür varlıklarının korunması ve kaçakçılığın önlenmesi için gerekli önlemleri alarak kaçırılan eserlerin iadesi ile ilgili işlemleri yürütmek bulunur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, koruma uygulamaları açısından değerlendirildiğinde zaman zaman gerçekleştirdiği onarımlarda tarihi yapıyla uyum sağlamayan çağdaş malzeme kullanımı ve özensiz malzeme seçimleri gibi konularda eleştiriler almaktadır (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 38)³³⁵.

Genel Müdürlüğün sorumluluğundaki yapılarla ilgili bazı mülkiyet sorunları mevcuttur. Bir külliye, medrese, cami gibi anıtsal ölçekli yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetiminde olurken, külliye, çeşme, sıbyan mektebi gibi diğer eklerinin yerel yönetimlerin sorumluluğu altında olduğu görülmektedir. Mülkiyetteki bu dağınıklık, özellikle külliyelerin onarımları sözkonusu olduğunda, farklı kurumların görüş ayrılıklarından doğan uyumsuzluklarla sonuçlanabilmektedir (Demirel İşli, 2009).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü restorasyonlarda kullanılacak yöntemlere genel müdürlüğün birim fiyat listelerinden ulaşılabilmektedir. Genel Müdürlüğün açtığı ihale sonucunda uygulamayı üstlenen firmaya bu birim fiyatlar üzerinden ödeme yapılmaktadır. Son yıllarda listelere bakım ve korumaya yönelik eksik olan pozların³³⁶ da dahil edilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir³³⁷. 2012 yılında konservasyona (kuru temizlik yöntemleri, su iticiler, vs..) yönelik uygulamaların pozlarının listeye dahil edileceği yeni bir düzenleme yapılması planlanmaktadır (Demirel İşli, 2011).

³³⁵ Şahin Güçhan ve Kurul (2009), bu konuda Safranbolu Cinci Han ve Amasya Gök Medrese restorasyonlarını örnek olarak vermektedirler.

³³⁶ Anıtsal yapıların yüzey temizliklerinde sıkça tercih edilen AB 57 kimyasal temizleme jeli 1995 yılında; Prof. Dr. Ahmet Ersen yönetiminde İTÜ Konservasyon Laboratuvarı tarafından hazırlanan hidrolik kireç harcı formülü ise 2011 yılında birim fiyat listesine poz olarak eklenmiştir (Demirel İşli, 2011).

³³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün birim fiyatlarıyla ilgili listeye <http://www.birimfiyat.net/pozlar.php?fidaresno=4&falan=POZNO&fmetin=+&btnpozara=Birimfiyat.net+te+ara> 'dan ulaşılabilmektedir.

4.6.5 TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı

1924 yılında çıkarılan 431 sayılı “Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Mütteallik Kanun” ile halifelik kaldırılmış ve bu yasanın 8., 9. ve 10. maddelerine göre padişahlığa ait tüm saray, köşk ve kasırlar millete devrolmuştur (Madran ve Özgönül, 2005, 123). Hemen ardından, saray ve köşklere malzemenin tesbiti acilen kurulan komisyonlar aracılığıyla yapılmış (Orgun, 1987) ve 12 Mayıs 1925’te Bakanlar Kurulu tarafından yayımlanan bir yönergeyle³³⁸ Milli Saraylar Müdürlüğü kurularak Milli Saraylar’ın önemli bir bölümünün Maliye Vekâleti (Milli Emlak)’ne bağlı görev yapan bu müdürlüğe bağlanması kararlaştırılmıştır (Çelebi, 1987). Milli Saraylar Müdürlüğü, 1933’te Bütçe Kanunu ile TBMM Başkanlığı’na bağlanmıştır.

Günümüzde Milli Saraylar Daire Başkanlığı³³⁹, bünyesinde bulunan Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Aynalıkavak Kasrı, Küçüksu Kasrı, İhlamur Kasrı, Yıldız Sarayı/ Şale, Florya Deniz Köşkü, Yalova Atatürk Köşkü, Filizi Köşk, Yıldız Porselen Fabrikası ve Hereke İpekli Dokuma Fabrikaları’nın bakımı, onarımı, korunması ve tanıtılması hizmetlerini yürütür. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 10. maddesi 2. fıkrasında ifade edildiği gibi, “TBMM’nin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması” Milli Saraylar’ın sorumluluğundadır. Gerekli durumlarda Kültür Bakanlığı’ndan teknik yardım alan kurum, zaman zaman diğer kurumların benzer çalışmalarına da destek olur (Madran ve Özgönül, 2005, 123)³⁴⁰. Nitekim, Daire Başkanlığı tarafından düzenlenen uluslararası sempozyumun (2006) sonuç bildirisinde de kurumlararası bu işbirliğinin hedeflendiğinin altı çizilmektedir³⁴¹.

Milli Saraylar’ın koruma alanında sözsahibi diğer devlet kurumlarından farklı olarak

³³⁸ Osmanlıca olan ilk teşkilatname, İstanbul Vilayet Gazetesi’nde yayınlanmıştır (Göncü, 2010).

³³⁹ Milli Saraylar Müdürlüğü, 1983 yılında çıkarılan 2919 sayılı TBMM İdari Teşkilatı Kanunu ile Milli Saraylar Daire Başkanlığı adı altında yeniden organize edilmiştir (Çelebi, 1987).

³⁴⁰ Örnek olarak, 1978 yılında Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Yıldız Üniversitesi Restorasyon Bölümü arasında yapılan bir sözleşmeyle Yıldız Sarayı’ni oluşturan yapıların rölöve ve restorasyon projelerinin hazırlanmasına başlanmıştır (Madran, 1985). Ayrıca, dönemin Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı Ortaylı (2006, 21)’nin belirttiği üzere, Topkapı Sarayı’nın zaman içinde çalışmaları kesintiye uğrayan atölyeleri Milli Saraylar Daire Başkanlığı’nın yardımı ile işlerlik kazanmıştır.

³⁴¹ Sempozyum sonuç bildirisi- 4. madde:

“Türkiye’deki tarihi eserlerle ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlayan bir yapı oluşturulmalıdır. Bilgi, belge ve teknik alveriş zemini kurulmalıdır. Bu zeminde Dolmabahçe’deki restorasyon deneyim Türkiye’deki diğer benzeri kurumlara yaygınlaştırılmalıdır. Bu, usta-çırak ilişkisi içinde olmalıdır” (150. yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu, 2006, TBMM Milli Saraylar yayını İstanbul).

kendi bünyesinde saray ve köşklerin koruma ve restorasyon çalışmalarını yürüten atölyeleri bulunur (Yücel, 1994). Atölyeler, Osmanlı Saray geleneğinin bir devamıdır³⁴². Günümüzde, Dolmabahçe Sarayı bünyesinde bulunan 33 atölye kimi zaman diğer kamu kurumlarına da hizmet vermektedirler. Burdan elde edilen gelir, kurumun kendi yapılarının restorasyon çalışmalarında kullanılmaktadır.

15-17 Kasım 1984 tarihlerinde düzenlenen Milli Saraylar Sempozyumu sonuçlarından yola çıkılarak 1985'te Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan Bakım Onarım Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlük, Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı Saray, Köşk, Kasır ve Fabrika ana bina ve müştemilat binalarında keşif ve ihale hizmetlerinin koordinasyonunu sağlamakla görevlidir³⁴³. Restorasyon atölyelerinin büyük kısmını barındıran Bakım Onarım Şube Müdürlüğü, 2008'de Tarihi Binalar ve Obje Restorasyon olmak üzere 2 şube müdürlüğüne ayrılmıştır (Milli Saraylar Bülteni, Ağustos 2011). 1984'teki sempozyumun sonrasında kurulmuş bir diğer alt birim ise, Kültür-Bilim-Tanıtım Merkezi'dir (Pülten, 1987).

Kurum, çalışma ve sonuçlarını, süreli yayın³⁴⁴ ve kitaplarında tanıtmaktadır. Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi, 1978 yılında oluşturulmuş; arşiv, 1985'te tekrar ele alınarak defterler ve belgeler olmak üzere iki grupta tasnif edilmiştir (Karahüseyin, 2010)³⁴⁵.

Milli Saraylar'ın yönetiminde bulunan bu son derece değerli kültür varlığı yapıların zaman zaman yanlış işlevlendirilmiş oldukları görülür. Nitekim, Milli Saraylar'ın bazı köşk ve kasırları 1950-1960 siyasi iktidarı döneminde üst düzey bürokratlar için otel olarak kullanılmıştır (Tüfekçioğlu, 1984, 9)³⁴⁶.

³⁴² 1831'de Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulduğunda, Ebniye Müdürü Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından bir layiha hazırlanarak "Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü" adı altında saray ve kasırların onarımlarını yürütecek yeni bir birim oluşturulur. Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü, 1863 yılı sonrasında Ebniye-i Seniyye İdaresi'ne dönüşür. İmparatorluğun sonuna değin varlığını koruyan Ebniye-i Seniyye İdaresi, 17 Haziran 1920 tarihli bir kararname ile maliye hazinesine bağlanır (Can, 2007, 106).

³⁴³ Topkapı Sarayı'ndaki geleneğin bir devamı olarak, II. Abdülhamid Döneminde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda Tamirhane-i Hümayun (Padişahlık Onarımmevi) isimli bir marangoz atölyesi kurulmuştur (Alsaç, 1992 ve Ortaylı, 2006, 21). Bugün mevcut olan Bakım Onarım Şube Müdürlüğü, bu atölyenin Cumhuriyet Dönemi'ndeki uzantısı olarak yorumlanabilir.

³⁴⁴ Kurumun Milli Saraylar (MS) adında 3 aylık bir dergisi ve aylık bir bülteni bulunmaktadır. Ayrıca, 1984 ve 2006'da olmak üzere iki bilimsel içerikli sempozyum gerçekleştirilmiş ve sempozyumdaki bildiriler yayına dönüşmüştür.

³⁴⁵ Arşiv, Hazine-i Hassa Arşivi Yönetmeliği ile henüz yeterince işlerlik kazanmasa da, araştırmacıların kullanımına açıktır.

³⁴⁶ Daha sonra, 1965'te, Dolmabahçe Sarayı'nın Müşiriyet Dairesi'nin bir bölümü üst düzey

Kurum bünyesinde 1985 yılından beri görev yapan bir Bilim Kurulu bulunmaktadır³⁴⁷. Kendi uzmanlık alanlarında önde gelen isimlerden oluşan bu kurulun özellikle 2003'te Milli Saraylar'ın görev tanımı ve teşkilat yapısı yeniden ele alındıktan sonra daha fazla önem kazanmış olduğu söylenebilir³⁴⁸. Milli Saraylar'ın yönetsel yapısı gereği, Koruma Kurulları'na rölöve-restitüsyon ve restorasyon projelerini onaylatmalarına gerek olmadığı düşünüldüğünde, böyle bir kontrol mekanizmasının önemi daha çok ortaya çıkmaktadır.

Milli Saraylar'ın koruma alanında başka kurumlarla da işbirliği yaptığı durumlar olmaktadır. 2011'de Daire Başkanlığı ile İtalyan Kültür Merkezi restorasyon eğitimi alanında bir işbirliği yapmış ve bu işbirliğinin ürünü olarak, Dolmabahçe Saat Kulesi'nin restitüsyon ve restorasyon projeleri geliştirilmiştir. İtalyan 'Opificio Delle Pietre Dure' Restorasyon Enstitüsü'nden³⁴⁹ gelen eğitimciler gözetiminde Milli Saraylar uzmanları için ahşap elemanlar, mobilya, tekstil ve tablo alanlarında bir dizi eğitim düzenlenmiştir (Milli Saraylar Bülteni, Ekim 2011, 5).

4.6.6 Yerel Yönetimler: Belediyeler ve İl Özel İdareleri

Aygen (1996)'in de tesbit ettiği gibi, İslam coğrafyasında yüzyıllarca uygulanmış olan kentsel birimlerin desentralizasyonunu (mahallinden yönetimi) Türkiye'nin kültürel altyapısına uygun bir yöntemdir. Türkiye'de yerel yönetimlerin başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına; kurumsallaşma süreci ise, Cumhuriyet'in erken yıllarına dayanmaktadır (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009, 36). Yerel yönetimler, yasalarla yeniden yapılanmaları ardından Türkiye'de kültür varlıklarını koruma ve onarımda sözsahibi duruma geçmiştirler.

Türkiye'deki kültür mirasının bir kısmı Cumhuriyetin ilanının hemen ardından iki düzenleme ile yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Buna göre, 28.4.1926 gün ve 831 sayılı Kanunun 2. maddesi, sular ve çeşmelerin; 12.8.1928 tarihli nizamnamenin 7. maddesi ise, sebil, çeşme ve şadırvanların bakım ve onarımların

bürokratların konaklanması için düzenlenmiştir (Tüfekçioğlu, 1984, 9).

³⁴⁷ Bilim ve Değerlendirme Kurulu, 1985'ten beri görev yapmaktadır. 2011 sonu itibarıyla üyeler: Prof. Dr. İlber Ortaylı (başkan), Yasin Yıldız (Milli Saraylar Daire Başkanı), M. Akif Işık, Prof. Dr. Sadettin Ökten, Prof. Dr. Hakkı Acun, Prof. Dr. Ahmet Çapaoğlu ve Prof. Dr. Nuran Kara Pilehverian'dır (Milli Saraylar Bülteni, 2011).

³⁴⁸ Bkz., "TBMM Milli Saray, Köşk, Kasır ve Müstemilatının Bakım, Onarım ve Korunmasına İlişkin Yönetmelik"te yer alan "Bilim ve Değerlendirme Kurulu Kuruluş, Görev ve Çalışma Usul ve Esasları", 2004. <http://www.tbmm.gov.tr/genser/sy6.html> .

³⁴⁹ 1588 yılında kurulan, Floransa merkezli Enstitü, İtalya'daki tarihî eserlerin restorasyonundan sorumludur. Enstitüyle ilgili daha detaylı bilgi için, bkz.: <http://www.opificiodellepietredure.it/>

Belediyelerin sorumluluğunda olduğunu belirtir (Çal, 1994, 367). Bununla beraber, 14. 4.1930 tarihli, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15., 115., 150. ve 160. maddelerinde belediyelerin kültür mirasının korunmasına yönelik sorumluluklarını içeren detaylar bulunmaktadır³⁵⁰. Tarihi yapıların onarımları ve bakımlarıyla ilgili belediyelere kısmi sorumluluk ve yetki veren kanunun 115. maddesinde “bedii ve mimari kıymeti açısından değerli olan kapalı çarşı ve bedesten gibi müşterek ve mürtebit emlakın tamiri, gerek vakıf, gerek mülk olsun belediyelerce yapılmalıdır. Özel mülkteki bu tür emlak için tamir giderleri belediyelerce belli taksitlerle alınır, sahipleri tarafından onarılmayıp, yıkılmaya terkedilen binalar ise belediyelerce istimlak edilir”, ifadesi bulunur. Buna göre, belediyelere belde içindeki tarihi değerleri korumak, onarmak ve gerektiğinde istimlak etmek yetkisi verilmiştir. Kanunun 150. maddesinde belediye sınırları içindeki “yıkılmış kale ve kulelerin metruk arsaları ve enkazının tasarruf, idare ve nezaretinin belediyelere devrildiği” belirtilmiştir (Baykal, 1983 ve Madran, 2005, 102 ve 105). 15. yy.’dan kalan İstanbul surlarının bakımı da, günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin sorumluluğu altındadır³⁵¹.

Belediyeler, 5393 sayılı Belediye Kanunu (2005) uyarınca “... kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri”ni uygulayabilmektedirler. Ayrıca, Koruma Kurulu tarafından onaylanmış restorasyon projeleri için ihale açıp uygulamayı (kontrolör olarak) takip etme yetkileri bulunmaktadır.

2004 yılında 2863 sayılı yasada gerçekleştirilen değişiklikler doğrultusunda şekillenen 5216 sayılı “Büyükşehir Belediye Kanunu” (2004)’nda Büyükşehir Belediyelerinin, doğal ve kültürel değerlerin korunması ve onarımından sorumlu olduğu vurgulanmıştır. 2004’e kadar koruma alanında sınırlı sorumluluğa sahip olan Yerel yönetimler, 2004’ten sonra artan bir hızla restorasyonlarda söz sahibi olmaktadır. Kimi zaman, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki tarihi binaların onarımlarını yürütmekte oldukları görülür. Bu yapılar, onarım sonrası belirli süreliğine protokolü imzalayan belediyenin hizmetine verilmektedir. Demirel

³⁵⁰ Belediye Kanunu (1930)’nun tam metni için, bkz.

http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=180&tipi=MES&turu=KA.

³⁵¹ Buna rağmen, Kennedy Caddesi’nin yapımı sırasında olduğu gibi, Belediye Deniz Surları’nı parçalayan kentsel müdahalelerde çoğu zaman pasif kalmıştır. Yedikule’deki Mermer Kule’nin özgün planlamasından uzaklaşmış so hali bu konuya verilebilecek olumsuz örneklerden biridir (Ahunbay, 2012).

İşli (2009), Belediyelerin kendi bütçelerinde onarımı karşılayacak kaynak bulunmamasına rağmen, zaman zaman politik nedenlerle³⁵² restorasyonu üstlenmeye talip olduklarını belirtir. Yerel yönetimler, tarihi yapının malsahibi olan kurumla protokol yaparak finansman desteği için İl Özel İdaresi'nden kaynak temin edebilirler. Temin ettiği kaynağı protokol imzaladıkları kuruma onarımın bedeli olan ödeme olarak sunar.

Günümüzde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin koruma ve onarım uygulamalarında görev yapan bazı alt birimleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda kısaca incelenmiştir:

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü

Bakanlar Kurulu'nun 13/03/1997 tarih ve 97/9436 sayılı kararıyla kurulmuş olan Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü, 1998 yılında İstanbul'da faaliyete başlamıştır. Müdürlükçe hazırlanan 'Teşkilat, Görev ve İşleyiş Hakkındaki Yönetmelik', İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından 04/06/1999 tarih ve 313 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Bu yönetmelik çerçevesinde, Müdürlüğün faaliyetleri; 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu yetki alanı içinde, 2863, 3386 ve 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu kapsamında koruma amaçlı plan, proje, uygulama ve programları yapmak, yaptırmak, yürütmek, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını değerlendirmek ve geliştirmektir. Müdürlük, ayrıca, sözkonusu alanlarla ilgili tüm çalışmaların eşgüdümünden sorumludur. İstanbul genelindeki tüm koruma bölgeleri için kamusal açık alan düzenleme, her tür eski eser için tipoloji çalışması, tipoloji çalışmaları doğrultusunda kentsel tasarım rehberleri ile projelerinin yapımını hedeflemektedir. Belediyenin mülkiyetinde olan tarihi yapılara ait rölöve, restitüsyon, restorasyon, yeniden kullanım ve çevre düzenleme projelerinin yapılması da müdürlüğün sorumluluğundadır. 2005 yılında Eyüp Hacı Beşir Ağa Darülhadişi'nin müdürlükçe hazırlatılan rölöve, restitüsyon, restorasyon ve yeniden kullanım projeleri bunlara bir örnektir.

KUDEB (Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları)

11 Haziran 2005 tarihinden çıkarılan yönetmelik, Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları'nın, belediyeler ve il özel idareleri bünyesinde kurulması mümkün hale

³⁵² Belediyeler bu yolla seçmenlerine aktif olduklarını ispatlamaktadırlar. İstanbul Tarihi Yarımadası'nda günümüzde yeni yapı izni almanın güçlüğü düşünüldüğünde, hazır yapı stoğunu değerlendirme amacıyla restorasyon yapma isteği oldukça yerindedir.

getirmiştir. KUDEB'in amacı "korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak"tır. Koruma Yüksek Kurulu ilkelerine uygun olarak Koruma Bölge Kurullarına bağlı olarak çalışan KUDEB'lerde koruma uzmanı mimar, kent plancısı, arkeolog, mühendislik gibi bilim dallarından uzmanlar görev alırlar (Madran, 2005). KUDEB'ler, ayrıca onarımlarda görev alan yapı ustalarını bilgilendirmek amacıyla teknik bilgi sunan kurslar organize etmekte; restorasyon alanında sempozyumlar gerçekleştirip bunların yayınlarını yapmaktadırlar³⁵³.

Haziran 2007'de İstanbul KUDEB'in bünyesinde bir Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı kurulmuştur³⁵⁴.

İl Özel İdareleri

Valiliklere bağlı olarak hizmet veren İl Özel İdareleri, 2004 yılında kabul edilen 5197 sayılı, İl Özel İdaresi Kanunu'na göre kültür ve turizme yönelik hizmet vermekle sorumludur. Kendilerine ait olan binaların yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri gerçekleştirmekle görevli ve yetkilidir.

4.6.7 Sivil Toplum Örgütleri / Azınlık Vakıfları

Cumhuriyet'in ilanından günümüze çeşitli sivil toplum örgütlerinin koruma alanında sözsahibi oldukları görülmektedir. Halen etkin olmamakla birlikte, bunların belli başlıları arasında bulunan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, kültür mirası yapıların koruma ve onarım uygulamalarında rol almış bir kuruluştur. Kurumun kurucu başkanı olan Reşit Saffet Atabinen (1884-1965), Atatürk'ün direktifleriyle 29 Eylül 1923'te Türkiye'nin tanıtımında önemli rol oynayan Türk Seyyahin Cemiyeti'ni dönemin bir grup aydını ile birlikte kurmuştur. Kurum, önce "Türk Seyyahin Cemiyeti", 1926 yılında "Türkiye Turing Kulübü", 1930'dan sonra ise "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" adlarını almıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında İstanbul ve diğer şehirlerde bulunan 800'ü aşkın tarihi eserin durumlarını yazı ve

³⁵³İstanbul KUDEB'in süreli yayını "Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi" ve "Kagir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri I ve II" kitapları bu yayınlara örnektir. Yayınları http://www.ibb.gov.tr/sites/kudeb/Documents/Kudeb_Yayinlari.htm adresli web sitesinden ulaşılabilir.

³⁵⁴KUDEB laboratuvarına dair daha fazla bilgi için, bkz http://www.ibb.gov.tr/sites/kudeb/Documents/Kudeb_Konservasyon_ve_Restorasyon_Laboratuvari.htm

fotoğraflarla belgeleyerek, bunların iyileştirilmesi için ilgili makamlara başvuruda bulunmuş; bu eserlerden 34'ünün onarımına katkıda bulunmuştur. Turing *Belleteni*'nde tarihi eserlerin tanıtılmasına önem vermiştir. Kurum tarafından İstanbul üzerine çalışma yapan araştırmacılara bir katkı, Reşit Atabinen'in öncülüğünde 1948 yılında (Galata Eski Gümrük Sokağı'nda onararak kullandıkları Sıbyan Mektebi'nde) kurulup bugün Soğukçeşme Sokağı'nda faaliyetini sürdüren İstanbul Kitaplığı'dır (Gülersoy, 1993, 376). İstanbul El Sanatları Çarşısı olarak çalışan Kabasakal Cedid Mehmet Efendi Medresesi'nin tahsisi malsahibi Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yapılan protokol ile Turing'e yapılmıştır. Medresenin (Yeşil Ev Otel) onarım projesi³⁵⁵, 1985 senesinde Avrupa Konseyi'ne bağlı Europa Nostra kültür kuruluşu tarafından yılın madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Ayrıca, kurum Soğukçeşme Sokağı'ndaki geç dönem ahşap konutlarının³⁵⁶ ve Kariye Müzesi çevresinin rehabilitasyon projesini hayata geçirmiştir. Abdurrahman-ı Şami Tekkesi ve meşrutası; Naziki Tekkesi, Hidiv Kasrı, Emirgan Parkı'ndaki Sarı Köşk, Beyaz Köşk ve Pembe Köşk de yine Turing tarafından onarılmıştır (Dürüst, 1987, 20-23).

1976'da kurulmuş olan "Türkiye Anıtların Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği" (Türkiye Anıtlar Derneği)'nin bugünkü merkezi İstanbul'dadır. Derneğin amaçları arasında, ülke çapında yürütülen onarım çalışmalarına katkıda bulunmak, anıtları sevdirmek ve korunmalarını sağlamak için programlar oluşturmak bulunmaktadır (Durukan, 2004, 42). İstanbul Şubesi 1954 yılında tarihi yapıların yaşatılmasının önemine vurgu yapan makalelerin ve dernek yardımıyla onarılmış yapıların bir listesinin olduğu bir albüm-kitap yayınlanmıştır. Günümüzde de faaliyetlerini sürdüren ve İstanbul'daki hizmet binalarında kültür varlıklarının restorasyon projelerinin hazırlanması konusunda danışmanlık hizmetleri yürütmekte olan dernek, her sene bir broşürle önceki yıl gerçekleştirilmiş ve gelecek dönem gerçekleştirilecek faaliyetleri paylaşmaktadır (Çetintaş, 2007, 295)³⁵⁷.

1954 yılında 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimarlar Birliği yasasıyla kurulmuş olan Mimarlar Odası, ülkedeki mimarlık ve kent planlama alanlarında eleştirel bir role

³⁵⁵ Proje müellifleri, y. mimar Mustafa Pehlivanoglu ve y. müh. Vasıf Pehlivanoglu'dur. Bilgi için bkz. http://www.mptasarim.net/proje_43.html .

³⁵⁶ Yapıldıkları dönemde Sur-i Sultani'ye bitişik olarak inşa edilmiş bu ahşap yapıların koruma adı altında yıkılarak betonarme olarak rekonstrüksiyonlarının yapılmış olması, sivil mimarının korunarak yaşatılması konusunda bir yarar sağlayıp sağlamadığı tartışma konusudur.

³⁵⁷ Dernekle ilgili güncel bilgiler için, bkz. <http://www.anitlar.org.tr/yeni/> .

sahiptir (Tekeli, 1998, 12). Mimarlar Odası, günümüzde kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için kamuoyunu bilinçlendirme, meslektaşlara bu konularda bilgi aktarılması ve kültür miras üzerindeki tehditlere karşı ilgili kurumların uyarılması etkinliklerini yürütür. Oda, ayrıca, iki senede bir verdiği “Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri” kapsamında proje ve yapı başlıkları altında koruma alanında uğraş veren üyelerini ödüllendirmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, 134-135).

1990’da kurulmuş olan Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma Vakfı (ÇEKÜL), Türkiye’deki doğal ve kültürel mirasın korunması alanında çalışmalar yürütmektedir. Vakıf, kültürel çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği için kent-havza-bölge-ülke ölçeğinde projeler³⁵⁸ geliştirmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, 135).

1976’da kurulmuş olan Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (TAÇ Vakfı), koruma alanında hizmet veren sivil toplum örgütleri arasında ön plana çıkan kurumlardandır. Vakfın, kültür varlığı yapılar için rölöve ve korumaya yönelik yenileme projeleri hazırlama, uygulamaları denetleme ve uygulamalarını üstlenme gibi görevleri bulunmaktadır. Vakıf, yayınlar yapıp, çeşitli bilimsel panel, konferans gibi etkinlikler yürütmekte ve tarihi yapı sahiplerine teknik yardım ve gerektiğinde bedelsiz rölöve çizimi hizmeti sağlamaktadır. Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi restorasyonu (1979), Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi (Resim ve Heykel Müzesi) kısmi onarım çalışması (1979) ve Şişli Etfal Hastanesi Saat Kulesi’nin koruma projelerinin hazırlanması (1981), anıtsal bina koruma çalışmaları arasında sayılabilir. Vakfın onarımlarını üstlendiği kültür mirasının önemli bir bölümü İstanbul’dadır. Karasurları çevre düzenleme çalışması³⁵⁹, Sait Halim Paşa Yalısı, Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı Sadullah Paşa Yalısı, Debreli İsmail Paşa Yalısı, Çengelköy Bostancıbaşı Abdullah Ağa Yalısı (2005) ve Tophane I. Mahmud Çeşmesi (2006)’nin onarımları vakfın çalışmalarındandır. Vakfın 1986’da yayın hayatına başlayan; 1991’de ise, yıllık halinde yayınlanmaya başlayan TAÇ isimli süreli bir yayını vardır.

Uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyon olan ICOMOS’un 110 ülkede kurulmuş ulusal komiteleri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan ICOMOS Türkiye Komitesi, Türkiye’de yasal olarak 1974 yılında Kültür Bakanlığı’na bağlı, yarı resmi

³⁵⁸ 7 Bölge 7 Kent, Kendini Koruyan Kentler Projesi, Sinan’a Saygı Projesi, Tarihi Kentler Birliği gibi projeler bunlardan bazılarıdır.

³⁵⁹ TAÇ Vakfı, Belgradkapı’daki surlarda büyük ölçekli ve Türkiye’deki koruma uzmanları tarafından başarılı bulunmayan bir yeniden yapım/rekonstrüksiyon uygulaması yürütmüştür (Ahunbay, 2012).

bir konsey olarak kurulmuştur. Komitenin halen güncel olan yönetmeliği 1992 yılında oluşturulmuştur. ICOMOS Türkiye'nin kuruluş şeması ve yönetmeliği yarı resmi olmakla birlikte, 1992 sonrasında üyeleri ve etkinlikleri açısından özerk bir yapıya sahip olmuştur. Ulusal ve uluslararası düzeyde birçok toplantı, sempozyum ve kongreye öncülük yaparak, kendi alanında uzman kişileri bir araya getirerek Türkiye'deki koruma alanına kuramsal katkılar sağlamıştır. Milli Komite, 1997 yılından beri gerçekleştirdiği çalışmalar ve düzenlediği bilimsel toplantılar nedeniyle, 1999 yılında Yunanistan ICOMOS Milli Komitesi ile birlikte Abdi İpekçi Barış Ödülü'ne layık görülmüştür³⁶⁰.

Sivil toplum örgütlerine eklenebilecek bir diğer isim, Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği'dir³⁶¹. 1998 yılında kurulan Ankara kökenli bir dernek olan KORDER, koruma alanında uzmanlar arasında eksik olan sosyal, ekonomik ve kültürel ağı kurmak amacıyla kurulmuştur. Derneğin amaçları arasında, uzman yetiştiren eğitim kuruluşları ile ilişkiler geliştirmek; Türkiye'deki kültür varlıklarının korunması için bilimsel inceleme ve araştırmalar yapmak ve yapılmasını desteklemek ve bu alandaki gelişmeleri kamuoyuna tanıtmak üzere yayınlar yapmak bulunur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklara ait taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımları için gerekli kaynakları sağlayan "azınlık vakıfları" koruma alanındaki katkıları dolayısıyla bu sınıfta değerlendirmeye alınmıştır. Azınlık vakıflarının mal varlıkları 1910'a kadar bu vakıfların "Defteri Hakaniyye Emaneti"nde müstear (kullanımına sahip olunan) kısmında kayıtlıdır. Azınlıkların diğer yapılarının onarımı ise, İmparatorluğun denetimi altındadır. Öztürk (1995; 336), Vakıflar arşivinde yapmış olduğu araştırmada "Evkaf-ı Hıristiyan" defterine kayıtlı ve 1728-1912 tarihleri arasında yapılmış 31 vakfiye tespit etmiştir. Tesbite göre sözkonusu gayrimüslim vakıflarının hiçbiri İslam Hukuku'nda yer alan kilise, manastır, havra hakkında (bunların inşası da dahil olmak üzere) vakıf kurulamayacağı kuralına aykırı değildir. Onarım açısından değerlendirildiğinde, su getirilmesi, çeşme yapılması ve onarımlarının gerçekleştirilmesi ile ilgili vakıflar olduğu görülmektedir (Durukan, 2004, 24-25). Azınlıklara ait vakıflar, Cumhuriyet Dönemi'nde de kendilerine ait

³⁶⁰ ICOMOS Türkiye Komitesi'yle ilgili daha fazla bilgi için, bkz. <http://www.icomos.org.tr/hakkinda.php>.

³⁶¹ Dernek faaliyetleri ile ilgili daha fazla bilgiye derneğin <http://www.korder.org/> adresli web sitesinden ulaşılabilmektedir.

tarihi yapıların korunması ve onarımlarından sorumlu olmaya devam etmişlerdir.

4.6.8 Üniversiteler

Türkiye’deki mimari koruma sürecine eleman yetiştirme alanında başta gelen kurumlar üniversitelerdir. Lisansüstü seviyesinde yetiştirdikleri restorasyon uzmanları ile restorasyon uygulamaları ve denetiminden sorumlu kurumlardaki mevcut kalitenin yükseltilmesine katkıları yadsınamaz³⁶². Ayrıca, lisansüstü düzeyde üretilen tezleri, öğretim üyelerinin bildiri ve makaleleri ve üniversite bünyesinde düzenlenen çeşitli sempozyumlarla koruma alanındaki kuramsal tartışmaların tanıtılması ve canlı tutulmasını sağlarlar.

Türkiye’de koruma eğitiminin kökleri, Güzel Sanatlar Akademisi’nde 1934’te Sedad Hakkı Eldem tarafından yürütülmeye başlanan geleneksel konut mimarisinin tespit ve değerlendirilmesine odaklanan Milli Mimarlık Semineri’nde aranabilir (Sezgin, 1994; Sey, 1998, 32 ve Binan, 2005, 203). Bozdoğan (2001, 285), Sedad Hakkı Eldem’in 1930’larda E. Egli ve C. Holzmeister’in “Ankara kübiği” ile mücadele etmek amacıyla milli mimari akımının liderliğini üstlendiğinden bahseder. Düzenlediği seminer kapsamında 1930’ların sonu ile 1940’ların başlarında pek çok mimarlık öğrencisi³⁶³ çeşitli Anadolu kasabalarında bulunan geleneksel evleri inceleyip, rölövelerini yapmış ve üzerlerine tez yazmışlardır³⁶⁴. 1936’da Akademi Mimarlık Bölümü’nün yönetimine atanan Alman mimar Bruno Taut da, milli mimari seminerine destek verdiği bilinir. Dönemin önemli eğilimi “uluslararası üslub”un ciddi bir eleştiricisi olan Taut, “geleneksel Türk evinin rasyonellikleri bakımından her zaman modern kalacak birçok unsura sahip olduğu”na inanmaktadır (Bozdoğan, 2001, 289-290)³⁶⁵. 1960’da yine aynı kurumda benzer bir program yürütmek amacıyla bir Rölöve Atölyesi kurulmuş ve öğrencilerle birlikte çeşitli rölöve çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Alsaç, 2003).

³⁶² İlhan (1984, 53), 1980’li yılların başında Restorasyon ve Çevre Koruma-Değerlendirme eğitimi almış kamu elemanlarının oranını yüzde dört olarak verir. Ancak, günümüzde kamu kurumlarının giderek artan bir yoğunlukla koruma eğitimi almış eleman arayışında oldukları bir gerçektir.

³⁶³ Akın (2006, 11), eğitimde tarihi eser onarımıyla ilgili hiçbir dersin olmadığı o dönemde Cahide Tamer’in koruma alanına yönelmesinde C.E. Arseven’in Türk Sanatı ve Mimarlık ve Şehircilik derslerinin ve mimarlık öncesi bir süre G.S.A’de resim, minyatür, tezhip ve çini konularında gördüğü eğitimin yanı sıra, S. H. Eldem’in Milli Mimari Seminerleri ve Rölöve derslerinin de büyük katkısı olduğunu aktarır.

³⁶⁴ Maalesef, bu dersin kapsamında hazırlanan ve pek çok erken döneme ait sivil yapının belgelerini içeren arşiv, 1948’deki Güzel Sanatlar Akademisi yangınında yok olmuştur (Alsaç, 2003).

³⁶⁵ Bozdoğan (2001)’in bu aktarımına karşıt bir görüş olarak, o yıllarda Akademi’de öğrenci olan Cansever (2009), Eldem’in bu çalışmalarının Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü’nde bile yadırganan bir yaklaşım olarak görüldüğünü ve engellenmeye çalışıldığını aktarır (Cansever, 2009).

1951 yılından itibaren İTÜ Mimarlık Bölümü mimarlık tarihi programına restorasyon konusunda dersler eklemiştir (Yücel, 2006). İki yıllık yüksek lisans koruma eğitimi ise, ilk kez 1966 senesinde Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde verilmeye başlamıştır. ODTÜ'yü sırasıyla, 1972-1973 eğitim yılında İDMMA (Yıldız Teknik Üniversitesi), 1976'da İTÜ³⁶⁶, 70'lerin ikinci yarısında Dokuz Eylül Üniversitesi ve 1983'te İDGSA'nın üniversite olma sürecinde Mimar Sinan Üniversitesi takip eder (Yavuz, 1994, 39 ve Madran ve Özgönül, 2007).

1983 yılında 2547 sayılı yasa ile yüksek öğretim kurumları aynı çerçeve içine alınmıştır. Kurumların özerkliklerini yitirmelerine sebep olan bu durum genelde olduğu gibi koruma eğitimine de yansımıştır (Sezgin, 1994).

Ülke çapında 1980'lere kadar eğitime devam eden dört restorasyon lisansüstü programı (ODTÜ, YTÜ, İTÜ ve DEÜ), YÖK'ün kurulmasıyla mimarlık bölümlerine bağlı restorasyon anabilim dallarına dönüşmüş ve benzer yüksek lisans programları yaygınlaşmaya başlamıştır (Yavuz, 1994, 39).

Koruma Alanında Çalışan Üniversite Enstitüleri / Araştırma Merkezleri

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından günümüze üniversitelerin bünyesinde kurulan enstitü ve araştırma merkezleri, koruma alanına dolaylı yoldan katkı sağlamışlardır.

Koruma alanında üniversitelerdeki bu tarz ilk örgütlenmelerden biri, 1967'de ODTÜ Mimarlık Fakültesi'ne bağlı Restorasyon Bölümü'nün öncülüğünde gerçekleşmiştir. 1965'te yapımına başlanan Keban Barajı sularının altında kalacak olan arkeolojik eserlerin kurtarılması için, *Keban (Keban-Aşağı Fırat Bölgesi Kurtarma) Projesi* adı altında kurtarma kazıları ve bölgedeki somut olmayan mirasın belgelenmesi çalışmaları başlatılmıştır. Bunu takiben, ODTÜ Rektörlüğü'ne bağlı 'Tarihi Eserleri Kurtarma Değerlendirme, Araştırma Merkezi (TAÇDAM)' kurulmuş ve proje, günümüzde de etkinliklerine devam eden bu merkez³⁶⁷ tarafından yürütülmüştür. Hayata geçen tüm çalışmalar yayına dönüştürülmüştür. Projeye dönemin ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş'ın yanısıra, Halet Çambel, Ufuk Esin, Alpaslan Koyunlu gibi ülke çapında önemli mimar, arkeolog ve akademisyenler destek vermişlerdir (Alsaç,

³⁶⁶ 1974-1975 eğitim yılında İ.T.Ü. bünyesinde Mühendislik Mimarlık Lisans Sonrası Öğretimi (MMLS) başlamıştır. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü tarafından yürütülen "Restorasyon" yüksek lisans eğitimine ise, 1976 yılında başlanılmıştır. Detaylı bilgi için, bkz. <http://www.restorasyon.itu.edu.tr/Icerik.aspx?sid=8107>

³⁶⁷ Araştırma merkeziyle ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. <http://www.tacdam.metu.edu.tr/>.

1992, 55)³⁶⁸.

İTÜ Mimarlık Fakültesi bünyesinde 1974 yılında kurulan Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü (MTRE) ise, 1982 yılına dek varlığını Kürsü'yle bağlantılı olarak sürdürmüş ve koruma konusunda pek çok çalışmalar gerçekleştirmiştir³⁶⁹.

25 Ağustos 1983'te Mimar Sinan Üniversitesi Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Başkanı Prof. Feridun Akozan'ın önerisi doğrultusunda yeniden örgütlenen Mimar Sinan Araştırma Merkezi³⁷⁰, halen aktif olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırma merkezinin amacı, Türk Mimarisi ve Sanatı üzerinde araştırmalar yapmak, bu araştırmaları yayınlamak ve bu konu ile ilgili bir arşiv ve kitaplık kurmaktır. Merkez, aynı zamanda Mimar Sinan'ın yapıları üzerine çalışmalar yürüterek, korunmaları yönünde ulusal ve uluslararası farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.

Öğretim Üyelerinin Koruma Alanına Bireysel Katkıları

Cumhuriyetin ilk yıllarında koruma ve onarım çalışmalarında danışmanlık yapabilecek herhangi bir başvuru mercii bulunmamaktadır. Üniversitelerin arkeoloji ve sanat tarihi bölümleri kuruluş aşamasındadır.

Erken dönemdeki katkılardan biri henüz müzeye dönüştürülmemiş olan Ayasofya Camii ile ilgilidir. 1925 yılında Yüksek Mühendis Mektebi'nden öğretim elemanlarının bulunduğu bir Kurulun yaklaşık altı ay çalışarak yapının mevcut korunma sorunları ve bunların çözümlerine yönelik bir rapor ürettikleri görülür (Arkan, 2008, 31-32).

1940'lı yıllarla beraber öğretim üyelerinin bilgi ve deneyimleriyle karar ve denetim mekanizmalarının içinde yer almaya başladıkları görülmektedir. 1941-1945 arası Eski Eserleri Koruma Encümeni'nde ve 1962-1978 arası GEEAYK'nda görev yapmış olan Prof. Sedad Hakkı Eldem, bu öğretim üyelerine verilecek ilk örneklerden biridir.

1951'de örgütlenen ve 1983 yılına dek görevini sürdürmüş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun çeşitli üniversitelerin konuyla ilgili öğretim

³⁶⁸ Milliyet Gazetesi (Abdi İpekçi) de projeyi desteklemiş, açtığı kampanyayla projeye 500.000 tl.lik destek yaratmıştır.

³⁶⁹ MTRE ile ilgili daha detaylı bilgi için, bkz.: 4. Bölüm 4.4. 1973-1983 yılları arasındaki Koruma Yaklaşımları.

³⁷⁰ Araştırma Merkezi, kendisinden önce faaliyetlerini sürdüren Türk Mimarisi Araştırma ve Restorasyon Enstitüsü'nün yeniden teşkilatlandırılmasıyla oluşmuştur. Araştırma merkeziyle ilgili detaylı bilgi için, bkz. <http://www.msgsu.edu.tr/msu/pages/392.aspx>

üyeleri ile kamu kesiminin temsilcilerinden oluşan bir kadrosu bulunmaktadır. Türkiye'deki doğal ve kültürel değerlere ilişkin karar mekanizması olan Yüksek Kurul'un 1983'teki ilk örgütlenme sürecinde 8 üniversite temsilcisinin görev yaptığı görülür. Bu oran zaman içinde değişikliğe uğramış olsa da, Kurul üyelerinin belirli bir kısmının üniversite öğretim üyelerinden oluşması kuralı her dönem devam etmiştir.

Günümüzde, üniversitelerde koruma alanında çalışan anabilim dalları, enstitü ve araştırma merkezlerinin dil ve terminoloji ortaklığı henüz yeterince sağlanabilmiş değildir. Ayrıca, bu birimlerin öğrencileriyle birlikte hazırladıkları envanter çalışmalarının bir araya getirilerek ülke çapında ortak bir bilgi merkezinde paylaşımına açılması ile ilgili bir girişim henüz mevcut değildir.

4.7 BÖLÜM SONUCU

Ülkede gerçekleşen koruma uygulamalarının kendi döneminde kabul gören uluslararası yaklaşımlara uygunluğu; uygulamayı gerçekleştiren uzmanların bu kuramsal gelişmelerden haberdar olarak bunları uygulamalarına yansıtmaları beklenmektedir (Madran, 1994).

Bu bölümde, Türkiye’de tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilmiş koruma ve onarım uygulamalarındaki yaklaşımların, Cumhuriyet’in ilanından günümüze koruma alanındaki kuramsal eğilimleri saptamak, tartışmak ve değerlendirmek için bir araç olarak kabul edilmiştir. Sözkonusu değerlendirmeye destek vermesi ve varolan gelişiminin izlenmesi amacıyla, Türkiye’de mimari koruma alanındaki gelişmelerin kronolojik bir diziminin yapılması hedeflenmiştir. Bu çerçeveyi oluşturan öğeler, kurumsallaşma, kuram ve uygulama başlıkları altında incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonunda, Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde birbirini desteklemesi gereken bu üç alanda kimi uyumsuzluk ve kopukluklar gözlemlenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkenin Osmanlı geçmişiyle pek çok farklı boyutta ilişkilerini koparma eğilimi, Osmanlılardan kalma mimari mirasın da hor görülmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet yönetiminin genel yaklaşımı, yeni ulusun tarihi kökenlerini Osmanlılara ve İslama değil; Orta Asya’nın eski uygarlıkları ile büyük göçler sonucu Anadolu’da kurulan eski devletlere dayandırmak üzerinedir (Kuban, 1973). Dolayısıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut yönetimin, özellikle anıtsal ölçekli mimari mirasa karşı tam anlamıyla tarafsız bir duruş sergilemiş olduğunu söylemek güçtür. İlk yıllarda seçmeci bir yaklaşım sözkonusu olmuştur.

Öte yandan, bu yıllarda büyük ölçüde maddi yetersizliklerden ötürü mimari koruma ve onarım çalışmalarına yeterince önem verilememiştir. Osmanlı’dan teslim alınan kurum ve yasal düzenlemelerden oluşan mevcut yönetsel çerçeve devam ettirilmiş, kültür varlıklarının korunması alanında denetleyici ve tavsiye verici tek kurum olan Eski Eserleri Koruma Encümeni (Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi) de değişikliğe uğramadan sadece İstanbul’daki tarihi yapılarla ilgilenme görevini sürdürmüştür. Bu yıllarda koruma alanındaki kurumsallaşma henüz ülke çapına yayılamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi’yle birlikte başlayan amaç odaklı,

devlet eksenli anıt eser korumasının Cumhuriyet'in ilanından sonra 1950'ye dek devam ettiği görülür. Geçen bu sürede mimari korumadaki genel eğilim, tek yapı ölçeğinde anıt eser olarak görülen yapıların korunması ve onarılarak yaşatılması yönünde olmuştur. İstanbul'da Sultanahmet Camii, Azapkapı ve Kadırga Sokollu Camileri, Gazanfer Ağa Medresesi, Mısır Çarşısı, vd. anıtsal ölçekli yapıların onarımlarının yanısıra, evrenselliği tartışılmaz olan Ayasofya'nın korunması ve onarılmasına yönelik çalışmaların yürütülmüş olduğu görülmektedir. 1925'te Bakanlar Kurulu kararıyla, Ayasofya'nın yapısal sorunlarının incelenmesi ve çözüm bulunması amacıyla bir komisyon görevlendirilmiştir. Atatürk de Ayasofya'yla özel olarak ilgilenmiş ve 1935'te onarım çalışmalarını bizzat yerinde incelemiştir.

1930'larla birlikte İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde işlevsiz kalan Manisa Muradiye Medresesi, Süleymaniye İmaretleri gibi anıtsal yapıların yanısıra, Ayasofya, Fethiye ve Kariye Camileri gibi Bizans mozaik sanatının ender örneklerini barındıran yapıların da yasal düzenlemelerle müze işlevi verilerek korunmaları kararı alınmıştır. Osmanlı döneminde camiye dönüşmüş Bizans dini yapılarının bu işlevlerini devam ettirmeleri durumunda, özgün sanatsal ayrıntıları yeterince sergilenemeyecektir. Bu ibadet mekânlarının müzeye dönüştürülmesi konusu, 1930'larda politik tartışmalara da zemin oluşturmuştur. Bu yapıların estetik değerleri korunarak yaşatılması ve yeniden işlevlendirilmesi için alınan kararların son derece nesnel yaklaşımlar olduğu söylenebilir.

Atatürk'ün 1931 yılındaki yurtiçi seyahati sırasında Konya'dan yollamış olduğu telgraf, ülke koruma tarihi için büyük önem taşır. Bu telgrafta anıtsal yapıların ihmal edilmiş olduğu belirtilerek acilen bu durumun önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Telgrafın etkisiyle, 1933 yılında ülke çapında görev yapan bir Asar-ı Atika Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, restorasyonlarda tahkim etmek (sağlamlaştırma), muhafaza etmek (koruma), anıtların hüviyetini (özgün karakterini) bozmadan onlara yaşam imkânı vermek, bu hususta o günün tekniğini kullanarak özgün ve aslına uygun malzemeyi birleştirmek yöntemlerini savunmaktadır. Bu görüşler, dönemi için olduğu kadar günümüz koruma ilkeleri bağlamında da oldukça çağdaştır.

Ancak, bu görüşlerin aynı dönemde gerçekleştirilen uygulamalara tam olarak yansıtılmadığı görülür. Özellikle, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı cami, medrese ve benzeri anıtsal ölçekli yapı restorasyonlarında bazı sorunlar görülmüş olmalıdır

ki; bunların düzeltilmesi adına 1936'da "Camilerin ve Bunlara Şumulü olan Binaların Tamir ve İnşaatlarına Ait Fenni Şartname" hazırlanmıştır. Tek yapı restorasyonları için yol gösterici içeriğe sahip olan bu şartnamenin mevcut karışıklığa bir düzen getirmesi hedeflenmiş olsa da, şartname kuramsal açıdan oldukça ilkel bir koruma yaklaşımına sahiptir. Bazı belirsiz tanımları içeren şartnamede restorasyon yöntemleri tercihi onarımı yürütecek koruma uzmanı-mimarın kişisel kararına bırakılmaktadır. Yokolan kısımlar için yeterli belgeye sahip olma koşulu dayatılmaksızın bütünlemeler önerilmekte ve bunun için anoloji yöntemi; sağlamlaştırılmalar içinse, dönemin tercih edilen tekniği olan betonarme önerilmektedir. Bir karşılaştırma yapılması gerekirse, şartnameye çok yakın tarihte kabul edilmiş olan Atina Tüzüğü (1931)'nde de betonarme çağdaş malzeme ve teknoloji olarak restorasyonlarda kabul görmektedir. Bununla beraber, Atina Tüzüğü, müdahalelerin fark edilebilir olmasını önermektedir. 1936 tarihli şartnamede bu tür bir öneriye rastlanmaz.

Koruma alanında Atatürk'ün telgrafının da etkisiyle, 1934 yılında örgütlenen komisyonun raporunda halkın eski eser koruma konusunda bilinçlendirmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Rapor sonrasında, eski eserlerin korunması bilincinin halka aşılatılmasını tavsiye eden bir genelge, Maarif Vekâleti ve tüm valiliklere gönderilmiştir. Bunu 1935 ve 1936'da benzer genelgelerin takip ettiği görülür. Bu yıllarda, devlet tarafından halkta bir koruma bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. 1930'ları takip eden yıllarda bu çabanın sürekliliğini koruyamadığı görülür.

Ne denli yaygınlaşıp paylaşıldığı tespit edilemese de, 1938'den başlayarak 1948'e kadar hazırlanmış bir dizi yayın, anıtsal yapı restorasyonları konusunda dönemin uygulamacılarına ışık tutacak niteliktedir. Bunlar, Albert Gabriel'in 1938 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınladığı makalesi/raporu; A. Saim Ülgen'in, 1943 tarihli "Anıtların Korunması ve Onarılması- I" başlıklı kitabı³⁷¹ ve yine Ülgen'in 1948 tarihli "Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler" başlıklı makalesidir³⁷². Gabriel (1938), makalesinde devrin en sık tercih edilen malzemesi olan çimentonun

³⁷¹ Türkiye'de Ülgen'in kitabının yayınından kısa bir süre sonra, tek yapı koruma alanında İtalya'da Giovannoni'nin, "Il Restauro dei Monumenti" (1946), Fransa'da Paul Léon'nun "La Vie du Monuments Français, Destruction, Restauration" (1951); İtalya'da ise Alfredo Barbacci'nin, "Il Restauro dei Monumenti in Italia" (1956) isimli kitaplarının yayınlanmış olduğunun hatırlanmasında fayda vardır.

³⁷² Makale, 1974 yılında Rölöve ve Restorasyon Dergisi'nde yeniden yayınlanmıştır.

sakıncalarından bahsederken betonarmenin sağlamlaştırılarda kullanılmasını olumlamaktadır. Yazar, bu görüşüne, betonarme kullanılan bölgenin saklanmaması gerektiğini de ekler. Yazıdaki görüşler bu yönleriyle o dönemde Avrupa’da benimsenen koruma yaklaşımlarını büyük ölçüde yansıtmaktadır. Koruma alanında yurtdışı deneyimleri de olan Ali Saim Ülgen’in yayınında (1943), hem kuramsal yaklaşımlar, hem de uygulamaya yönelik restorasyon yöntemleri ele alınmıştır. Ülgen, restorasyonlarda belge olmadığı durumlarda yapının sadece sağlamlaştırmasını ve bu müdahalenin de fark edilebilir olmasını önermektedir. Ülgen’in kitabının önsözünü yazan Gabriel’in Türkiye’de restorasyonun bilindiği, ancak uygulamaların kurlsız ve sistemsiz işlediği konusundaki tespiti, o gün için olduğu kadar günümüz Türkiye’inde de, halen geçerliliğini korumaktadır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kültür Bakanlığı (Maarif Vekaleti), Vakıflar Genel (Umum) Müdürlüğü gibi uygulama yapan devlet kurumlarının koruma alanında belirli bir yaklaşımı olduğundan söz etmek hatalı olur. Devlet kurumlarının bünyesinde görev almış bazı yabancı mimarların kuramsal yaklaşımlarının Türkiye’deki koruma gündemin oluşmasında etkili oldukları düşünülebilir. Gabriel’in 1938 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü için hazırlamış olduğu raporun yanısıra, Maarif Vekaleti baş mimarı olarak görev alan Bruno Taut da, Bursa’da bulunan erken Osmanlı Dönemi yapısı Yeşil Türbe’nin restorasyonunu şekillendirebilecek iddialı bir yaklaşım geliştirmiş ve bunu bir raporla çalıştığı kuruma sunmuştur. Taut’un raporunda söz ettiği yaklaşım her ne kadar uygulamaya geçmese de, dönemin koruma ve onarım alanında sözsahibi olan mimarları için zihin açıcı bir öneri olmuş olabilir.

Cumhuriyet’in ilanından sonraki ilk 30 yıl içinde mimari koruma alanında etkinlik gösteren Sedat Çetintaş, Macit Kural, Mustafa Ayaşlıoğlu, Cahide Tamer, Mualla Eyüboğlu, Süreyya Yücel, Ali Saim Ülgen, Selma Emler gibi bir grup koruma uzmanı-mimarın Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı bünyelerinde görev yaptıkları görülmektedir. Tarihi yapıların korunması konusunda özverili çalışmalarıyla ön plana çıkan bu mimarların her birinin mimari restorasyon alanında belli eğilimleri vardır ve özellikle GEEAYK’nun kuruluşuna (1951) kadar geçen sürede gerçekleşen restorasyonların uygulamayı yürüten mimarların kişisel eğilimleri tarafından yönlendirildiğini söylemek yanlış olmaz.

Türkiye’de anıtsal binaların restorasyonlarından sorumlu kuruluşların başında Kültür

ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gelmektedir. 1950’li yıllara kadar, Milli Eğitim Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen çalışmaların bilimsel olarak denetlenmesi ve korumaya yönelik ilkelerin saptanması için herhangi bir örgüt mevcut değildir. Böyle bir örgüte duyulan gereksinim sonucu 1951’de oluşturulan GEEAYK’nun temel görevleri arasında ülke ölçeğindeki proje ve uygulamaları denetlemek; uygulamaya yönelik kararlar almak ve koruma alanında ihtiyaç duyulan ilkeleri saptamak bulunur. 1983 yılına dek görevini sürdüren kurumun görevi çıkan 2863 sayılı yasa ile iptal olmuş ve yerine Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu getirilmiştir. Kurulun yapısında oluşturulacak bir düzenleme ile işleyişte görülen aksaklıkların çözümlenmesi mümkünken, merkezi sistemden daha farklı bir yapıya sahip, bölgesel sisteme geçilmiştir. Bu geçiş sürecinde GEEAYK üyelerinin deneyimleri ve Kurul Türk koruma tarihine tanıklık eden pek çok belgenin yeni örgütlenen kurullara aktarımı yeterince sağlıklı yapılmamıştır. Bugün, 1951-1983 arası döneme ait bilgilerin çoğu, İstanbul Koruma Bölge Kurulları’nın arşivlerinde yer almamaktadır. GEEAYK’nun iptali ve yeni yasayla Koruma Bölge Kurullarına geçiş süreci gerektiği gibi yönetilemediği için, Türkiye’deki koruma pratiğinin sürekliliğinin bu süreçte zarar görmüştür.

Türkiye’de mimari koruma ilkelerinin saptanması ve ilgili mevzuatın oluşturulması uzun bir sürece yayılmıştır. Osmanlı Dönemi’nde 1906 yılında kabul edilmiş olan IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1973 yılına kadar yaklaşık 70 yıl yürürlükte kalmıştır. 1973’te kabul edilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu on yıl kadar uygulanmış, yerini 2863 sayılı Kültürel ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu almıştır. 2863 sayılı Koruma Yasası, 1987 yılında 3386 sayılı kanunla bir hayli değişikliğe uğratılmıştır. 1988 tarihindeki kararlar korunması gerekli kültür varlıkları dört ana başlık altında toplanmışlardır. 1995 yılındaki itirazlara kadar geçen sürede yürürlükte kalan bu karar doğrultusunda gerçekleşen uygulamalarda tarihi yapılar zarar görmüş; özgün iç mekân özellikleri yeni işlevlerine göre yok sayılarak yeniden düzenlenmiş ve değer kaybetmişlerdir. Söz konusu uygulamanın, Türkiye’nin mevcut kültürel mirasının korunması sorununa çözüm bulmamasının yanısıra, o dönem uluslararası düzeyde tartışılan ve kabul gören koruma kriterleriyle de hiçbir şekilde bağdaşmadığı kesindir. Kanunlarda değişikliklerin hızı, söz konusu yasal düzenlemelerin yeterince olgunlaşmadan kabul edildiklerini düşündürmektedir.

2000’lerden sonra kanun ekleri olarak kabul edilen ilke kararları da, koruma alanına

yeni yasal müdahaleler getirmektedir. Toplum tarafından yeterince sahiplenilmeyen koruma kanununun bu şekilde sürekli revize edilmesi kanunların öngördüğü yaptırımları da yıpratmaktadır. Türkiye'deki mimari koruma alanı da, hukuksal düzenlemelerin politik gelişmelere bağlı olarak değişebilirliği gerçeğinden payını almaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde ülkeyi ve kenti yöneten iktidarlar, çoğu zaman bilimsel destek almadan şehirlerin mimari mirasını tahrip edici çeşitli imar faaliyetlerini hayata geçirmişlerdir. Kentlerin merkezi alanları üzerindeki yıkıcı ve yozlaştırıcı etkileri olan bu faaliyetler, çoğu zaman mevcut anıtsal ölçekli yapı stoğunun geri döndürülemez biçimde kaybıyla sonuçlanmışlardır. Bunun en iyi örneği İstanbul'un imarı adı altında kentin sahip olduğu köklü geçmişine verilen tahribattır. 1940'larda Lütfi Kırdar'ın belediye başkanı; 1950'lerin sonunda Adnan Menderes'in başbakan; 1980'lerde ise, Bedrettin Dalan'ın belediye başkanı olduğu dönemlerde gerçekleşen bu yıkımların bir benzeri 2000'lerde yine yerel yönetimin teşvikiyle bu defa sivil mimarlık örneklerine yönelik olarak tekrarlanmaktadır. Tanman (2006, 21), mimari miras üzerinde devlet eliyle gerçekleştirilen bu yokedişin asıl nedenini, ülkeyi ve kenti yöneten kadroların yaşadıkları çevrede “neyin korunmaya layık olduğu” ve “nasıl korunması gerektiği” gibi hususlardaki bilinçsizlikleri ve duyarsızlıklarıyla ilişkilendirir.

1956 senesinde Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkındaki kanun yürürlüğe girmiş; 1957 yılında çıkarılan 7044 sayılı kanunla³⁷³ da, aslı vakıf olan eserlerin Milli Eğitim Bakanlığı, ya da Belediye ve özel idarelerin mülkiyetinden alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanması konusu yürürlüğe konulmuştur. 1956'da şekillenen Vakıf mevzuatı ve 1957'deki kararı takiben, Vakıflar Genel Müdürlüğü kendi bünyesinde, yoğun bir program çerçevesinde sorumluluğunda olan yapıların restorasyon çalışmalarına başlamıştır. 1956-1957 yılları özelinde olmak üzere 1950-1960 arası Türk koruma tarihi için önemli bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Bu yıllar, yeni örgütlenmiş olan GEEAYK'nın da etkisiyle uygulamalar öncesi bilimsel kararların alınmaya başlandığı ve özellikle anıtsal ölçekli yapıların restorasyonlarındaki artışın sonucu mimarların koruma pratiğine dahil olarak yoğun deneyim kazandıkları bir dönemdir. Koruma alanından sorumlu devlet kurumlarında bu deneyimlerin yöneticilerden alt ekiplere aktarılarak bir geleneğe dönüştürülmeye çalışıldığı ve bu sırada bazı isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

³⁷³ Bkz. EK 2.

Cumhuriyetin ilk yıllarına oranla günümüzde devlet kurumlarında görev alan koruma uzmanlarının sayılarında; eğitim ve bilgi birikimlerindeki artış memnuniyet vericidir. Ancak, bugün de kurumlararası iletişimsizlik ve eşgüdüm eksikliğinin devam etmekte olduğu söylenebilir. Uzun yıllara yayılan koruma ve onarım etkinliklerinin sonucunda biriken bilgi ve deneyim, henüz ortak bir platformda paylaşılamamaktadır. Zaman zaman benzerlikleri olan bir restorasyon hakkında farklı kurumların farklı kararlar alabildiği görülmektedir. Kurumların birbirlerinden bağımsız yürüttükleri belgeleme çalışmalarının bir araya getirilmesi konusunda yeterli bir girişim bulunmamaktadır. 2010 yılında İstanbul için gerçekleştirilen kültür envanteri çalışması son derece olumlu olmakla birlikte, ülke genelinde halen kültür varlıklarının tümünü kapsayan bir envanter çalışmasının tamamlanmamış olması bu alandaki büyük bir eksikliğe işaret etmektedir.

Ülkedeki anıtsal yapı restorasyonları hakkında karar verici organ, 1983'ten günümüze Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Yüksek Kurul'a bağlı görev yapan Bölge Kurullarıdır. Bölge Kurulları arasında görülen ilke farklılıkları, zaman zaman kurulların saygınlığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Ayrıca, 2005 sonrası Yenileme Bölgeleri için Bakanlıkça örgütlenen Yenileme Kurullarının aynı bölgeden sorumlu Bölge kurulunun görüşünü almadan kendi alanındaki parseller için karar üretir oluşu çelişkili durumlar ortaya koymaktadır. Bunların örnekleri, 2011 yılında Beyoğlu ve Tarlabaşı Yenileme Alanları'ndaki tarihi yapılar için yaşanmıştır.

2004'te kabul edilen 5226 sayılı kanunla birlikte, yerel yönetimlerin restorasyon alanında daha fazla sözsahibi olmaya başlamışlar ve bu çalışmalarını yönetmek için kendi bünyelerinde müdürlükler kurmuşlardır. Bu yeni birimler Kurulların üzerindeki ağır görev yükünü kısmen hafifletmişlerdir. Koruma alanında yüksek lisans düzeyinde eğitim almış mimarlar, bu yeni örgütlenen kurumların bünyelerinde, özellikle uygulamaların denetlenmesi sürecinde restorasyon pratiğine dahil olmaktadır. Bu olumlu gelişmeye rağmen, ülkedeki mevcut koruma mevzuatının uygulama alanına yansıtılmasında halen sorunlar yaşanmaktadır. Uygulama süreçlerinde yaşanan açmazların kuramsal yaklaşımlarla uygulama arasındaki dengelerin kurulamamasından kaynaklandığı tesbiti yapılabilir. Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası tüzük ve anlaşmalarda yer alan sorumluluklar uygulamalara halen tam olarak yansıtılmamaktadır. Bu çelişkili durum, İstanbul'daki

evrensel değere sahip anıtsal ölçekli kültür varlıkları için de zamana zaman geçerlidir.

Öte yandan, neo-liberal politikaların şekillendirdiği büyük ölçekli projeler, kentin anıtsal yapı mirasını da tehdit etmektedir. Haliç için projelendirilmiş Metro Köprüsü, Tarihi Yarımada'nın silüetine önemli bir müdahale niteliğindedir. Dünya Miras Listesi'nde yer alan Süleymaniye'nin aynı zamanda Yenileme Bölgesi ilan edilmiş olması, korunması gerekli sivil ve anıtsal kültürel miras üzerinde bir tehdit yaratmaktadır. Bu tür kaygı verici projelerin yerel yönetimler tarafından şeffaf olmayan süreçler içinde geliştirilmesi son derece sakıncalı sonuçlar doğurabilmektedir. Tüm İstanbulluların kentin bugün evrenselliği kabul edilmiş olan mirasının korunmasında titiz ve sorumluluk sahibi olmaları gerekmektedir.

5. CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE İSTANBUL ÖZELİNDE ANITSAL YAPILARIN RESTORASYON UYGULAMALARI

Bu bölümde, İstanbul'un tarihi bölgelerinde konumlanan farklı dönemlere ait, dört anıtsal binanın/bina topluluklarının Cumhuriyet döneminde geçirmiş oldukları restorasyon uygulamaları ve bu yapılara koruma yaklaşımları değerlendirilecektir.

Tezin kuramsal çatısının oluşumuna destek olması amacıyla İstanbul'da toplumsal hafızada yer etmiş dört anıtsal bina/bina kompleksi örnek olarak seçilmiştir. Seçilen anıtsal yapıların Osmanlı Dönemi'nden başlayarak bu topraklardaki mimari korumanın nesnesi olmuş, tüm dünya tarafından benimsenmiş yapılar olmasına önem verilmiştir.

Örnek yapıların seçimleri aşamasında bazı önkabuller yapılmış; seçilecek yapıların önkabul olarak alınan ölçütlere uygunluğu esası aranmıştır. Tespit edilen bu ölçütlerin tezin gelişimi ve sonucuna en fazla veriyi sağlayabilecek ölçütler olmasına dikkat edilmiştir.

Buna göre, seçilen yapılarda mevcut olması beklenen ölçütler:

1. Simgesellik

Kuban (2000, 48), koruma isteğinin kültürel bir istek olduğunu ve yapıtların kültürün estetik bileşenini oluşturduklarını söyler. Buna, mimari yapıtların zaman içinde estetik ötesinde simgesel bir değer kazandıklarını, kent peyzajının, toplumların tarihi kimliklerinin, baskent imgelerinin ve hatta kimi zaman bütün bir uygarlığın simgesi haline dönüşebildiklerini ekler.

Örneklerin tümü, İstanbul kenti silüetinin biçimlenmesinde son derece etkili oldukları gibi³⁷⁴, bu kentteki Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının tarihindeki önemli olayların yaşandığı, ulusal kimliği tanımlayan, toplumun büyük çoğunluğu tarafından bilinen mekânlardır. Ayrıca, tümü denizden ulaşıldığında kente kimlik katan, güçlü imgelere sahiptirler. Dolayısıyla, tarihi değerleri kadar estetik (sembolik) değerleri de son derece güçlüdür.

Öte yandan, her birinin manevi değeri, en az maddi değerleri kadar ön plana çıkmaktadır. Bu yapılarda yüzyıllar boyunca Osmanlı Dönemi'nin çok önemli

³⁷⁴ Topkapı Sarayı'nın tarihi yarımada içinde kazandığı silüet, Dolmabahçe'nin deniz görünümü veya görkemli kapıları ve duvarlarıyla kentlinin geçtiği yolu belirleyen, ağaçlarıyla birlikte verdiği imge, İstanbul şehriyle özdeşleşmişlerdir (Batur, Eldem, Sılan, Sudalı ve Yücel, 1984).

olayları yaşanmış; yapılar, önemli buluşma ve toplanmalara evsahipliği yapmışlardır. Dini işleve sahip olan Ayasofya ve Fatih Camileri ibadet mekânı olarak kentin pek çok yapısından daha uhrevi bir anlama sahip olmuşlardır. Fatih Camii, günümüzde de bu etkisini sürdürmektedir. Dolayısıyla, tüm bu yapıları çağdaş korumanın bakış açısıyla ‘somut olmayan miras’ (intangible heritage) olarak değerlendirilebilirler.

2. İşlev farklılıkları

İstanbul’da somut ve somut olmayan imaj değerleriyle öne çıkan bu dört örneğin aynı zamanda farklı işlevlere de sahip olmaları ölçütü göz önünde tutulmuştur. Dolmabahçe Sarayı ve Topkapı Sarayı, İmparatorluğa ikametgâh olarak hizmet vermiş sivil yapılardır. Bu iki saray da, Osmanlı Saray geleneğinin tarihsel süreç içindeki gelişiminin örnekleridir. Her ikisi de, Cumhuriyet’in ilanından sonra “sadece geçmişe tanıklık etmek üzere, her türlü güncel fonksiyondan arındırılmış” (Özer, 1976, 33) ve müzeye dönüştürülmüştür.

Bu iki örnek gibi, Cumhuriyet Dönemi’nde müze olarak işlevlendirilen Ayasofya da, ikonografik bir model olarak Osmanlı İmparatorluk mimarisini de yakından etkilemiş çok katmanlı bir Bizans anıtıdır (Akyürek, 2011, 117). Uzun yıllar, önce Hıristiyanlığın, daha sonra, İslamiyetin saygın ibadet mekânlarının başında gelmiştir ve denebilir ki, bu anlamda “kentin gözbebeği” olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Dönemi’ndeki kullanımında ise, külliye niteliği kazanmıştır.

Fatih Camii, örnekler arasında fonksiyon değişmeden bugüne ulaşmış, ilk işleviyle hizmet veren tek yapıdır. İstanbul’un fethinden sonra inşa edilen ilk külliyenin camisidir. Külliye ve camisinin dinsel ve imgesel olarak her dönem İstanbul’da önemli bir yeri olmuştur. Bugün de, yoğun kullanıma sahip, önemli dini törenlerin yaşandığı bir ibadet mekânıdır. Gözlenen odur ki, kullanıcı tarafından camiye yüklenen manevi anlam, yapının fiziksel boyutunu çoktan aşmıştır. Bu da, yapının bir anıt olarak kabulünde/bir anıta dönüşmesinde rol oynayan önemli bir etkidir.

Örneklerin tümünün farklı işlevlere sahip olması uygulanan restorasyonların işlevlere göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını sınamak için bu çalışmaya bir fırsat sunmaktadır.

3. Farklı kurumlar tarafından sahiplenilmek

Bu çalışma kapsamında ele alınan yapıların tümü Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet tarafından sahiplenilmektedirler. Cumhuriyet Dönemi’nde farklı kurumların örgütlenmesiyle birlikte bu yapıların malsahiplerinin devletin otoritesi altında

çeşitlenmiş olduğu görülür. Dolmabahçe Sarayı (Müzesi), TBMM'ye bağlı Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından sahiplenilirken, içinde bulunduğu külliye ile birlikte Fatih Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır. Ayasofya ve Topkapı Sarayı ise, günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı iki müzedir.

Tez çalışmasında incelenen örnekler için işleve bağlı bir sıralama sistemi takip edilmiştir. Örnekler sahip oldukları işlevlere göre kendi içlerinde sıralanmışlardır. Sıralamaya cami işlevi gören/görmüş olan yapılarla başlanmış, ardından saray yapıları incelenmiştir. Aynı işleve sahip yapılar/ yapı grupları, kendi aralarında yapım senelerinin önceliğine göre sıralanmışlardır. Buna göre, Osmanlı Dönemi'nde Fetih'ten itibaren cami olarak kullanılmış olan Ayasofya Müzesi ve onarımları ele alınan ilk örnek olmuştur. İkinci sırada Ayasofya'yı, yine cami işlevine sahip olduğu için bir 18. yüzyıl yapısı olan Fatih Camii takip etmiştir. Üçüncü örnek, saray yapılarından daha erken tarihli olan Topkapı Sarayı Müzesi'dir. Son örnek ise Topkapı Sarayı'na göre daha geç bir tarihte inşa edilmiş olan Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'dur.

Çalışma için hazırlanan tabloların sistematigi

Çalışmanın bu aşamasında, örnekleme için seçilen yapıların Cumhuriyet Dönemi onarımlarının sistematik olarak aktarılmasında koruma amaçlı gerçekleştirilen müdahale yöntemleri tablolarından yararlanılmıştır. Uygulamalardaki tercihleri sınıflandırmak ve bu yolla, olası dönemsel eğilimleri tespit edebilmek amacıyla, restorasyonlarda kullanılan müdahale yöntemleri temel alınmıştır. Türkiye'de (anıtsal binalar özelinde) mimari koruma alanında varolan olası eğilimler, uygulanan restorasyon yöntemleri üzerinden elde edilen veriler ışığında tespit edilerek 5. Bölüm'ün sonuç kısmında irdelenecektir.

Örnek olarak belirlenen her yapı için bir tablo hazırlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi bir yapılar grubudur. Sarayda 2. Avlu, 3. Avlu, 4. Avlu ve Harem-i Hümayun'da bulunan tüm yapılar hazırlanan tabloda tek tek değerlendirmeye alınmışlardır.

Tablonun zaman parametresi, müdahalelerin takibini kolaylaştırmak ve dönemsel eğilimleri detaylı gösterebilmek amacıyla onar yıllık süreçler olarak belirlenmiştir. Bu aşamada, zaman olarak başlangıç için bir diğer önkabul yapılmış ve tablo (Cumhuriyetin ilan tarihi olan) 1923 ile değil, 1930-1940 periyoduyla başlatılmıştır. Bunun sebebi, 1925-1930 arasında detay verebilecek çok az sayıda veriye ulaşılmış

olmasıdır³⁷⁵. 1930-1940 yıllarını ifade eden sütunu takip eden onar yıllık dönemler 2000-2011 dönemine ait sütun ile sonlanmaktadır.

Tabloda zaman dışında incelenen diğer alan restorasyonlarda uygulanan yöntemlerdir. Müdahale yöntemlerini belirlerken Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 tarihli **660 karar no'lu ilke kararında** belirtilen "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımlarında kullanılacak müdahale biçimleri" esas alınmış ve ilke kararının terminolojisine uyulmuştur. Buna göre; müdahaleler, bakım, onarım ve yeniden yapım olmak üzere üç gruba ayrılmakta; onarım başlığı ise kendi içinde basit onarım ve esaslı onarım olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır.

Bazı özel durumlarda bir müdahalenin varlığı tespit edilmiş, fakat boyutu saptanamamıştır. Böyle durumlarda sadece 'müdahale boyutu saptanamamıştır' ibaresiyle birlikte tespit edilebilen onarım yılı verilmiştir.

Seçilen örneklere uygulanan restorasyon yöntemleri belirlenirken, tüm onarımlar için yapılan genel değerlendirme sonucunda, müdahale yöntemleri için ortak bir dil oluşturulmaya; bir sınıflama yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede bazı başlıklar belirlenmiştir. Buna göre her dört örnekte de rastlanan restorasyon yöntemleri belirlenen şu başlıklarla açıklanabilir:

Bakım: Bakım, 660 no'lu ilke kararında 'yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemedede, strüktürde, mimari öğelerde değişiklik gerektirmeyen (çatı aktarımı, oluk onarımı, boya-badana vb.) müdahaleler' olarak tanımlanmaktadır. Önleyici koruma, tedavi edici koruma çalışmaları da bu yönteme dahil edilebilir.

Basit onarım: 660 nolu ilke kararında belirtildiği gibi, yapının yaşamını sürdürebilmesi için yapılan malzeme ve mimari eleman ölçeğinde müdahalelerdir. Yapıların çürüyen ya da bozularak eksilen (ahşap, madeni, pişmiş toprak, taş vb.) mimari elemanların özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzemededen üretilerek yerine iadesi gibi müdahaleler basit onarım kapsamında değerlendirilmiştir.

Esaslı Onarım: 660 no'lu ilke kararında (1990) yapının rölöveye dayanan restitüsyon ve / veya restorasyon projeleri ile restorasyona yönelik diğer ilgili belgelerin içerikleri ve ölçekleri koruma kurulunca belirlenen müdahaleler, esaslı

³⁷⁵ Sadece Topkapı Sarayı yapılarından Ağalar Camii ve Ayasofya Camii için bulunan bu az sayıdaki veri de tablolarına işlenmiştir.

onarımın kapsamı içinde değerlendirilmektedirler. Temizleme, Bütünleme, Sağlamlaştırma, Yenileme, Taşıma müdahaleleri esaslı onarım kapsamındadırlar.

Bu çalışmada 660 no'lu ilke kararında açıklanan müdahalelerin detaylandırılması gerektiği sonucuna varılmış ve burdan hareketle aşağıda tanımlanan başlıklar oluşturulmuştur:

(Malzeme) Ayıklama: Çimento, sıva, harç gibi sonradan eklenen malzemelerin yapının bünyesinden ayıklanarak uzaklaştırılması.

(Dönem ekleri) Ayıklama: Yapının bünyesinden belli bir döneme ait kalemişi gibi dekorasyon öğelerinin veya belli dönemde eklenmiş mimari elemanların (revakları kapatan ahşap doğramalar, mekânı bölmek amacıyla örülmüş taş/tuğla duvarlar, özgün döşemenin üstüne uygulanmış seramik kaplama gibi) ayıklanarak uzaklaştırılması.

Mimari eleman temizliği ve onarımı: Yapının mermer söve, ahşap korkuluk, dökme demir kapı/parmaklık gibi elemanlarının farklı sebeplerle (atmosferik etkiler, insan eliyle, vs..) kirlenmiş yüzeylerinin çeşitli restorasyon yöntemleri (kimyasal, mekanik, vd.) kullanılarak temizlenmesi.

Bezeme temizliği ve onarımı: Yapıya dekorasyon amacıyla eklenmiş öğelerin(kalemişi bezeme, alçı süsleme, kabartma yüzeyler, vd.) ait farklı sebeplerle(atmosferik etkiler, insan eliyle, vs..) kirlenmiş ve bozulmuş yüzeylerinin çeşitli yöntemler (kimyasal, mekanik, vd.) yardımıyla temizlenmesi ve hasarlı bölümlerin kendi malzeme ve tekniğiyle yerinde korunarak onarılması.

(Bezeme) Bütünleme: Yapıya dekorasyon amacıyla eklenmiş öğelerin (kalemişi bezeme, alçı süsleme, kabartma yüzeyler, vd.) farklı sebeplerle (atmosferik etkiler, insan eliyle, vs..) bozulmuş ve yokolmuş bölümlerinin çeşitli yöntemlerle (aynı malzeme ve desen kullanılarak; farklı malzeme kullanılarak aynı desenin taklidi, aynı malzeme ve teknikle yapının farklı dönemine ait bir bezemenin uygulanması vd.) tamamlanması.

(Mimari eleman) Bütünleme: Yapının mermer söve, ahşap korkuluk, dökme demir kapı/parmaklık gibi elemanlarının veya mekansal olarak bir bölümünün farklı sebeplerle (atmosferik etkiler, insan eliyle, vs..) yokolmuş bölümlerinin çeşitli yöntemlerle (aynı malzeme ve biçim tekrarlanması; farklı malzeme ile aynı biçimin üretilmesi, farklı malzeme kullanılarak o kısmın işlenmeden detaysız bırakılması,

vd.) tamamlanması.

Bütünlemede hedeflenen kaybolan parçanın geri iadesi, bütünü yeniden canlandırılmasıdır (Burra Tüzüğü 1988, revizyonu 1999, ICOMOS Avustralya).

Strüktürel sağlamlaştırma: Yapıyı ayakta tutan taşıyıcı sistemindeki hasarların giderilmesi amacıyla yapılan çeşitli boyut ve yöntemlerle (geleneksel teknikle, çağdaş teknikle, geleneksel ve çağdaş tekniklerin bir arada kullanılmasıyla) yapılan takviyeler.

Malzeme sağlamlaştırma: Yapının malzemelerindeki hasarların giderilmesi ve özgün malzemenin takviyelerle korunarak kullanılmasını hedefleyen çeşitli boyut ve yöntemlerle (geleneksel teknikle, çağdaş teknikle, geleneksel ve çağdaş tekniklerin bir arada kullanılmasıyla) gerçekleştirilen müdahaleler.

Yenileme: Yapının (kurşun, ahşap, taş, vs..) mevcut yapı malzemesinin veya (doğrama, çörten, söve, parmaklık, vs..) mimari elemanlarının çağdaş veya geleneksel malzemeye eşdeğer malzemeyle yenilenmesi.

Bu müdahale,

- 1) Malzemenin yenilemesi,
- 2) Mimari elemanların yenilenmesi

olarak ikiye ayrılır.

Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon): Bu müdahale, 660 no'lu ilke kararında ayrıca bir başlık olarak ele alınmış ve tüm yapının tekrardan inşası olarak açıklanmıştır³⁷⁶.

Yeniden yapım müdahalesi, bu çalışma kapsamında, harap durumdaki yapının tamamının veya bir kısmının çağdaş veya geleneksel yapım yöntemleriyle belgelere dayandırılarak yeniden yapılması olarak açıklanmaktadır. Yapının bir kısmının yeniden inşası da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Yeni ek/ yeni yapı: Korunacak yapıya eklenen yeni bir ek (yapının özgün

³⁷⁶ Kararda, "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, eldeki mevcut belgelerden (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı - sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanması" olarak geçmektedir. Bkz. <http://www.restorasyonforum.com/ilke-kararlari/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-gruplandirilmesi-bakim-t1332.0.html> .

döşemesini korumak veya teşhir etmek amacıyla şeffaf bir strüktürün eklenmesi veya yapıya eklenen yeni bir ara kat gibi) veya bu yapının bitişiğine, yakınına sonradan eklenen yapı.

Mevcut yapıda yeni pencere/ kapı boşluğu açma/ kapatma: Mevcut yapının özgün tasarımında bulunmayan yeni bir açıklık yaratmak veya mevcut açıklığı restorasyon sırasında seçilen bir malzemeyle kapatarak gerçekleşen müdahaleler.

(Sökülen mimari elemanları) Taşıma: Yapıya ait mimari elemanların yapının bünyesinden alınarak başka bir yere taşınması.

Kazı/ Araştırma/ Proje (Rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, keşif, şartname hazırlanması): Yapının veya yapı grubu ve çevresinin belgelenmesi için korumaya yöneik rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması; tüm hasar-tespit ve belgeleme çalışmaları; yapının restorasyonuna yönelik şartnameler, keşif ve metraj çalışmaları; uygulama aşamasında hazırlanacak hakediş ve restorasyon tamamlandıktan sonra sorumlu kurum tarafından hazırlanacak kesin hesap ve kabul çalışmalarının tümü.

Yapının veya yapı grubunun erken bir dönemde sahip olduğu fiziksel görüntünün veya kaybolmuş bölümlerin araştırılması, bunun için yerinde yapılan yüzey araştırmaları ve (arkeolojik) kazılar.

Ayrıca,

Diğer: İncelenen yapıyla ilgili çeşitli arşivlerde bulunan yazışma bilgileri, Koruma Kurulu kararları ve yapıyı/ yapıları dolaylı yoldan etkileyen ulusal ölçekli gelişmeler bu başlık altında değerlendirilmeye alınmaktadır. Sözkonusu bilgiler yapıyla ilgili önemli veriler oluşturmaktadır. Ancak, bazı durumlarda arşiv kaynağındaki yazışmada bahsi geçen uygulama isteğinin hayata geçirilip geçirilmediği takip edilememekte olduğu görülür.

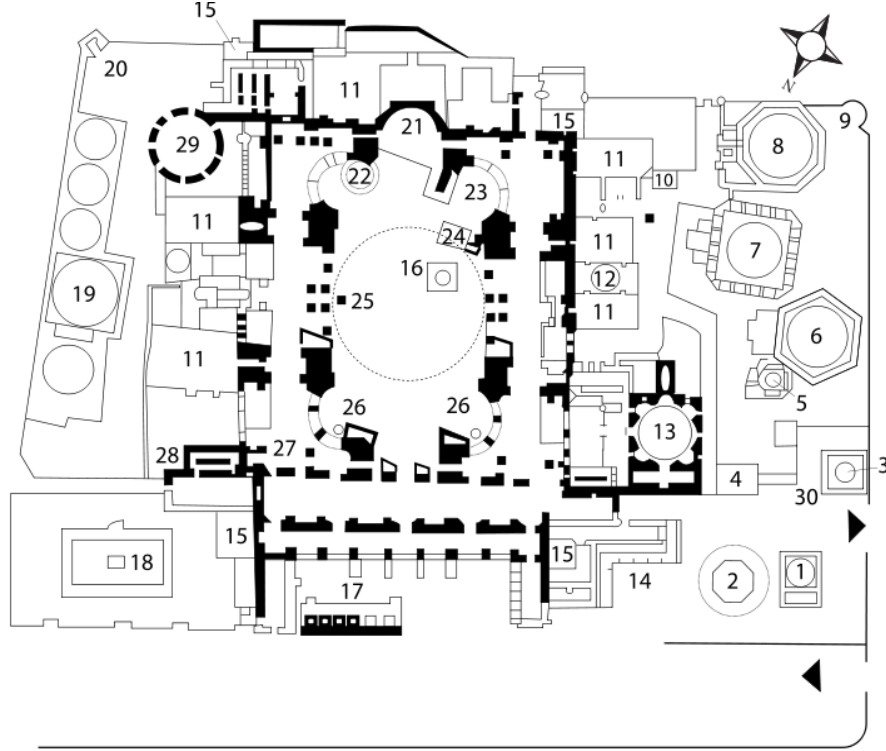
Tablolardan elde edilecek veriler, her örnek için ayrı ayrı bölüm sonlarında değerlendirilecek ve sonrasında örneklerin karşılaştırmalı değerlendirmesi 5. Bölüm sonucunda sunulacaktır.

5.1 AYASOFYA MÜZESİ

Simgesel değer: Hıristiyanlığın en önemli dini yapılarından olması

İşlevi: Kilise- Cami- Müze

Sahibi olan kurum: Kültür ve Turizm Bakanlığı

5.1 Ayasofya zemin kat planı:

1.Sıbyan Mektebi 2. Şadırvan 3. Muvakkithane 4. Mütevelliler dairesi (günümüzde Müze Müdürlüğü'nce kullanılmaktadır) 5. Şehzadeler Türbesi 6. III. Murad Türbesi 7. II. Selim Türbesi 8. III. Mehmet Türbesi 9. Sebil 10. Mermer sarnıç 11. Türk payanda duvarları 12. Kütüphane 13. Vaftizhane (Günümüzde Sultan Mustafa ve Sultan İbrahim Türbesi) 14. Sebil 15. Minareler 16. Omphalion 17. II. Ayasofya kalıntıları 18. Ayasofya Medresesi (günümüzde mevcut değildir) 19. Ayasofya İmareti (günümüzde mevcut değildir) 20. İmaret Kapısı 21. Mihrap 22. Hünkar mahfili 23. Minber 24. Müezzin mahfili 25. IV. Murad'ın yaptırdığı mermer kürsü 26. Bergama'dan getirilen küpler 27. Terleyen sütun 28. Üst kata çıkış rampası 29. Alt kata iniş rampası 30. Hazine dairesi

(Kaynak: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e1/Aya_Sophia_Floor_Plan.svg)

5.1.1 Ayasofya'nın ilk yapım dönemine ait kısa tarihçe

Bizans sanatının en büyük mimari eserlerinden olan Ayasofya'nın bugünkü yerinde, M.S. 360'da İmparator Constantinus tarafından inşa ettirilen ve İsa'ya adanan 'Büyük Kilise' (Megale Ekklesia)nin bulunduğu sanılır³⁷⁷. III. Ayasofya, beş nefi ve galerileri ile bazilikal planlı, bugünkü yapının genişliğinde; ön kısmında narteks ve atriumu yer alan; üstü ahşap çatı ile örtülü bir yapı şeklindedir³⁷⁸. 404'te gerçekleşen bir ayaklanma sonucunda bu ilk yapı kısmen yanmıştır. II. Theodosius Dönemi'nde onarılarak 415'te tekrar ibadete açılan yapı, öncülü gibi, ahşap çatılı ve bazilikal planlı bir kilisedir.

5.2 Çevresindeki yapılarla Ayasofya, Fotoğraf: Coşkun, 2009.

Yapı, 532'de tarihte Nika ayaklanması olarak bilinen isyan sırasında çıkan bir yangın sonucunda ikinci defa yanmış ve yıkılmıştır (Eyice, 1993, 446). 532 yılının Ocak ayında İmparator İustinianos, Anadolu'lu iki mimar olan Anthemios ve İsidoros'a ilk kilisenin sınırları dahilinde yeni bir kilise tasarlatmıştır. Bazilika ve merkezi planın bir birleşimi olarak tasarlanmış bu yapının inşası sırasında eski yapının yıkıntılarında ayakta kalanlar yeni yapıya dahil edilmiştir (Wiener, 2001, 85). Ortalama çapı 31,22 m. olan elips biçimli kubbe ilk yapılışında yerden 49 m. yüksekliğindedir. İmparatorluğun farklı yerlerinden getirilen yapı malzemelerinin kullanıldığı kilisenin inşası 5 yıl 10 ay sürmüştür ve 537'de açılışı yapılmıştır.

557'nin Aralık ayındaki depremin ardından 558'de kilisenin ana kubbesi doğudaki

³⁷⁷ Kilise, 5. yüzyılda sadece Sopia olarak anılmaya başlanmıştır (Eyice, 1993, 446).

³⁷⁸ Bu ilk yapıdan günümüze yalnızca hazine bölümü (skevophylakion) kalmıştır.

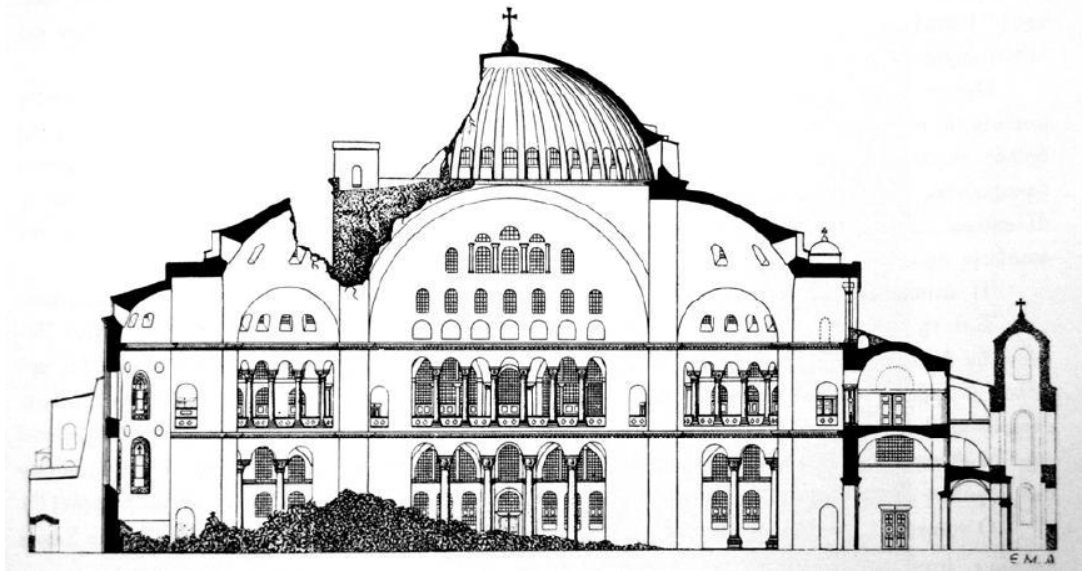
yarım kubbe ile birlikte çökmüştür. Genç İsidoros'un onarımı sonrası, 562'de tekrar açılışı yapılan kilisenin kubbesi dış payandalar ile desteklenmiş ve yeni kubbe öncekinden 7 m. daha yüksekliği olacak şekilde inşa edilmiştir. Böylece, Ayasofya'nın saray kilisesi olma özelliği artmıştır (Eyice, 1993, 447).

İkonoklast (ikonokırıcı) dönemde (730-843) Ayasofya'nın iç mekânını süsleyen her türlü öykü anlatan sahne tasviri örtülmüş veya kazınmıştır. 9. ve 10. yüzyıllarda, yapının duvarları yeniden hıristiyanlığı simgeleyen figürlerle donatılmıştır (Doğan, 2011, 43).

1202'deki 4. Haçlı Seferi yapıdaki değerli eşyaların talan edilmesine, anıtların üzerindeki bakır ve tunç heykellere kadar her şeyin yok edilmesine yol açmıştır (Kayra, 1990). 1261 senesinde Latin işgali sona erdiğinde Ayasofya'nın oldukça harap olduğu bilinmektedir³⁷⁹.

1317'de yapının doğu ve kuzey cephelerine destek payandaları yaptırılmıştır.

1344 yıllarında gerçekleşen depremde yapının kubbesi yeniden hasar alarak kısmen yıkılmıştır. Bu depremde ayrıca yapının iç mekânını süsleyen mozaiklerin de büyük bölümü zarar görmüştür. Ana kubbe, 1353'de, İoannes VI. Kantakuzenos Dönemi'nde yeniden yaptırılmıştır (Doğan, 2011, 40).

5.3 Ayasofya'nın 1346 yılında gördüğü hasarı tasvir eden, doğu-batı yönünden geçen kesit, ana kubbenin doğu kısmı ile doğu yarım kubbesinin çöküşüyle ilgili çizim (Diker, 2010).

³⁷⁹ Eyice (1993, 448), yapının batı tarafındaki dört desteğin bu dönemde yapılmış olduğunu aktarır.

Yapının Mimari ve Sanat Tarihi Açısından Önem Taşıyan Özellikleri

Ayasofya, mimari olarak büyük bir orta mekân, iki yan mekân (nef), apsis, iç ve dış narteklerden meydana gelir. 100x70 m. ölçüsündeki iç mekânın üzeri dört büyük ayağın taşıdığı 55 m. yüksekliğinde, 30,31 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür.

İç mekân, Iustinianos Dönemi'nden beri, mermer levhalar, sütun başlıkları ve duvar mozaikleriyle bezemelidir. Yapının mimarisinin yanısıra, mozaikleri de sanat tarihinde büyük önem taşır. En eski mozaikler iç narteks ve yan neflerde altın yaldızlı geometrik ve bitkisel motifli olanlardır. Figürlü mozaikler, 9.-12. yüzyıllarda yapılmıştır. Kuzey kanatta bir, güney kanatta da üçlü figürler halinde üç mozaik pano bulunur. Güney galeride, yanındaki pencereden giren gün ışığı altında, Bizans mozaik sanatının eşsiz panosunda (Diesis), ortada İsa, sağında Meryem, solunda ise, Hz. Yahya yer alır (Madran ve Özgönül, 2005, 64).

5.4 Ayasofya, apsise doğru bakış, hat levhalar ve mozaik betimleme, Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayasofya

Ayasofya, Fetih (1453)'ten sonra Sultan II. Mehmed tarafından saltanat camisine çevrilerek kentin ana camisi ilan edilir. Bizans Dönemi'nde paganlık üzerinde Hıristiyanlığın zaferinin göstergesi olarak görülen yapı, uzun bir süreç sonrasında Hıristiyanlığın üzerinde İslam'ın zaferi olarak görülerek sembolik bir anlam yüklenir (Necipoğlu, 1992, 202).

İç mekândaki Bizans mozaiklerinin büyük kısmı sıvanarak örtülür ki, bu müdahale

sayesinde mozaikler günümüze kadar ulaşmıştır³⁸⁰. Osmanlı Dönemi'nde üstü sıvanarak örtülmeyen yegâne mozaikler galeri katındaki ve apside yer alan Meryem ve çocuk İsa imgesi olmuştur. Pandantiflerdeki Seraph figürlerinin de sadece yüzleri kapatılıp kanatları açıkta bırakılmıştır (Doğan, 2011, 45)³⁸¹.

Yapı, Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli değişiklik ve onarımlar geçirmiştir. Fethin hemen ardından, yapının cami kimliği kazanmasıyla birlikte güneydoğu köşesine ahşap bir minare eklenmiştir. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde kentin ilk medresesi Ayasofya'nın hemen yanına inşa edilmiştir. II. Beyazıt Dönemi'nde yapının kuzeydoğu köşesine ikinci minare eklenmiş; II. Selim Dönemi (1566-1574)'nde 1509 depreminden zarar gören minareler yıktırılarak bunların yerine yenileri yaptırılmıştır. 1572'de dördüncü bir minare inşasıyla görevlendirilen mimar Mehmet Ağa yapıyı incelemiş ve temelleri ile payandalarının onarımını önermiştir. 1573-1574 arasında Mimar Sinan tarafından yürütülen onarım çalışmalarında dıştaki payandalar onarılmış, yapıya ek yük getiren güneybatıda bulunan minare yıktırılarak, yapıdan uzak bir noktaya yeni bir minare inşa edilmiştir (Doğan, 2011, 45).

III. Murad Dönemi (1575-1594)'nde onarım çalışmaları sürdürülmüş, iki yeni minare, kubbe üstüne altın alem ve caminin içine mermer mahfiller eklenmiştir.

Yapıya 1729'da III. Ahmed (1703-1730) için yeni bir Hünkar Mahfili; I. Mahmud Dönemi'nde (1730-1754), sağ kanada bir kütüphane (1738), ön avluya bir şadırvan (1739), dış avluya bir sıbyan mektebi ve bir çeşme (1742) ile caminin kuzeyine bir imaret (1743)³⁸² inşa edilmiştir. Genç Osman, iç mekâna bir mihrab ekletmiş; II. Selim ise, yapının avlusuna kendi türbesini inşa ettirmiştir. Bu müdahaleye rağmen, genel olarak, anıtsal iç mekân çok az değişikliğe uğramış; yapının hacmi ilk görünümünü korumuştur (Madran ve Özgönül, 2005, 64 ve Doğan, 2011, 48).

19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda halifeliğin kazandığı vurgu ve buna bağlı olarak Ayasofya'nın siyasal alanda kazandığı dinsel ağırlık sonucu (Necipoğlu, 1992, 221), Bizans dönemine ait üstü kapalı olmayan mozaiklerin üstü

³⁸⁰ Önemli mozaiklerden kubbeye yer alan ve 9. yüzyıla tarihlendiği düşünülen Pantokrator mozaiki günümüze kadar ulaşamamışsa da (Doğan, 2011, 43), Cumhuriyet döneminde mozaiklerle ilgili en kapsamlı çalışmayı yürüten Harvard Bizans Enstitüsü Başkanı Thomas Whittemore'un deneyimlerine göre, caminin içindeki hiçbir mozaik "sistemli" bir surette tahrip edilmemiştir (Eyice, 1951, 11).

³⁸¹ 1571 yılında iç bezemeler yenilenerek bazı diğer mozaiklerin üzerleri sıvanmıştır (Doğan, 2011, 48).

³⁸² Halen yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde olan Ayasofya İmareti'nin 2009 yılında restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Yapı, yakın tarihte Halı-Kilim Müzesi olarak kullanılmak üzere projelendirilmiştir (Ahunbay, 2012).

de az sayıda figüratif olmayanlar haricinde tamamen kapatılmıştır. Yapı, bu yüzyılda da İstanbul'daki diğer anıtsal saltanat camileriyle birlikte hizmet vermeyi sürdürmüştür (Akyürek, 2011, 118).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Balkan Savaşları sırasında, Sultanahmet Camisi gibi, Ayasofya'da da karantina amacıyla koleralı askerlerin barındırılmış olduğu bilinmektedir (Akan, 2008, 31).

Cumhuriyet Döneminde Ayasofya

Ayasofya Camii, 1930-1935 yılları arasında, Atatürk'ün emriyle, bazı onarım ve duvar mozaiklerini günışığına çıkarma gibi bilimsel çalışmalar sebebiyle halkın ziyaretine kapatılmıştır.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen'in İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğü'ne yazdığı 25.8.1934 tarihli yazıda Ayasofya Camii'nin Bizans ve Osmanlı eserlerinin sergilenebileceği bir müze haline getirilmesinin amaçlandığı ve bu amaç çerçevesinde komisyon kurulmasının istendiği belirtilmektedir³⁸³. Ayasofya Komisyonu, bu yazıyı takiben bir rapor hazırlar. Komisyonun raporunda Camiinin müze haline getirilmesi için yapının mevcut durumunu bozmamak koşuluyla camiinin içinde ve dışında yapılacak işler üzerinde durulur. Bunlar, sıva tamirleri; avlu içinde ve binanın doğusunda minareler altında bulunan dükkânların kamulaştırılması; avlunun düzenlenmesi; burada açık müze kurulması ve binanın genel görünümünde göze çirkin gelecek kötülüklerin giderilmesi ve valilik emrinde bulunan harap okul binasının (Ayasofya Medresesi) camiye bitişik olan kısmının yıkılmasıdır.

Fatih Dönemi'nde inşa edilip Abdülaziz Dönemi'nde yenilenen Ayasofya Medresesi, "Ayasofya gibi tarihsel önemi olan bir yapının yanında yer alması" gerekçesi ile 1936 yılında yıkılmıştır. O dönemde öksüzler yurdu olarak kullanılan Ayasofya Medresesi'nin yıkım kararı, ilerleyen yıllarda da çeşitli tartışmalara konu olmuştur

³⁸³ Kurulması düşünülen bu komisyonun üç konu hakkında karar alması istenmiştir. İlki, Ayasofya Camii'nin aslına uygun kalmak koşuluyla içinde ve dışında gerçekleştirilecek çalışmaların tespiti, ikincisi kurulacak olan müzeye taşınacak eserlerin neler oldukları konusunun araştırılmasıdır. Komisyondan üçüncü olarak, Ayasofya'da yapılacak çalışmaların maliyetini belirlemeleri beklenmiştir. Bakan Özmen, kurulacak komisyonun, İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Bey'in başkanlığında toplanacağını, üyelerinin Vakıf Müdürü Niyazi Bey, Eski Eser Koruma Encümeni üyelerinden Efdalattin Bey, Mimar Kemal Bey, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz olacağını belirtmiştir (Akan, 2008, 36).

(Akan, 2008, 41)³⁸⁴.

5.5 1936'daki yıkımından önce Ayasofya Medresesi, 1930'lu yıllar.

Kaynak: <http://www.ayasofya.org/yukle/dosyalar/19645513364.jpg>

Ayasofya Camii, Atatürk'ün isteği üzerine, Bakanlar Kurulu'nun 24 Kasım 1934 tarih ve 7/1589 sayılı kararıyla müzeye çevrilmiş³⁸⁵ ve 1 Şubat 1935'te ziyarete açılmıştır³⁸⁶. İç mekânda, mermer döşemeyi kaplayan halıların kaldırılmasıyla ve mozaikleri örten bazı sıvaların ayıklanmasıyla saklı duran estetik öğeler tekrar gün ışığına çıkarılmıştır.

Atatürk, 6 Şubat 1935 günü Ayasofya'ya gelerek onarım çalışmalarını incelemiş; Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün avluda yapmakta olduğu I. ve II. Ayasofyalara ait temel arama çalışmalarını takip etmiştir (Çetin, 2007, 119).

Ayasofya, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredildikten sonra onarım çalışmalarına hız verilmiştir (Akan, 2008, 36-41).

³⁸⁴ 2011 yılında Medrese'nin yeniden yapımı Kültür Bakanlığı'nın gündemine alınmışsa da, Bilim Kurulu'nun konuyla ilgili hazırladığı rapora istinaden bu rekonstrüksiyondan vazgeçilmiştir (Ahunbay, 2012).

³⁸⁵ Bakanlar Kurulu bkz., EK 9.

³⁸⁶ Ayasofya'nın müze olarak açılışı Akşam Gazetesi'nin 2 Şubat 1935 nüshasında, Milliyet Gazetesi'nin 2 Şubat 1935 nüshasında ve Kurun Gazetesi'nin 2 Şubat 1935 tarihli nüshasında haber olmuştur (Arkan, 2008, 41).

5.6 I. ve II. Ayasofya'lara ait temel kalıntıları, Fotoğraf: Coşkun, 2005.

5.1.2 Ayasofya Camii'nin Osmanlı Dönemi'nde Geçirmiş Olduğu Onarımlar

Ayasofya, Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde hem Hıristiyanlar'ın hem de Müslümanlar'ın çok önem verdiği dinsel yapıların başında gelmiştir. Yapı, yalnız mimarlık ve sanat tarihi açısından değil; koruma, onarım ve restorasyon yaklaşımları açısından da önem taşıyan bir yapı olmuştur.

II. Selim'in Ayasofya'ya özel bir önem verdiği bilinmektedir. 1573 tarihinde çıkardığı bir buyrukla yapının bekletilmeden onarıma alınmasını ve mimarbaşının konuyla ilgilenmesini istemiştir. Emir üzerine, Mimar Sinan, yapıda onarım çalışmalarına başlamıştır. Caminin onarımı sırasında gerçekleştirilen işler arasında duvar, payanda ve kemerleri keserek delik ve oyuklar açtıkları için camiye bitişik ev yapanların cezalandırılması, sözkonusu yapıların kaldırılarak duvarların desteklenmesi ve o zamana kadar ahşap olan minarelerin yerine taş olanlarının yapılması bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nın girişi olan Bab-ı Hümayun'a bakan ve gövdesinde yivler bulunan minare ile bahçede yer alan II. Selim Türbesi de bu döneme tarihlenen eklerdir (Alsaç, 1992, 13 ve Erçağ, 1995, 40).

5.7 Avluda yer alan II. Selim Türbesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

Sultan Abdülmecid (1839-1861) ise, kendi döneminde harap durumda olan³⁸⁷ Ayasofya Camii'nin onarım işlerini önce Mühendis Abdülhalim Efendi'ye vermiştir. Abdülhalim Efendi'nin işlerinin yoğunluğundan dolayı Ayasofya'yla fazla ilgilenemediği görülünce, Sultan, onarım işini o sıralar Darülfünun'un yapımını gerçekleştiren Fossati Kardeşler'e verilmesi için Başvezir Reşid Paşa'yı görevlendirmiştir. Onarım için gerekli bütçe, Şeyhülislam Mekkizade Mehmet Efendi'nin devlet hazinesine kalan servetinden³⁸⁸ karşılanmıştır. Onarımlar, Evkaf Nezareti'nin Ebniye-i Hassa Müdürü Halim Efendi'nin başkanlığında başlatılmış ve Fossatiler'le birlikte Yani ve Nikola Kalfa onarımda görev almıştır.

1846-1848 yılları arasında Gaspere ve Guiseppe Fossati'nin yürüttükleri onarımlar, 1573-1574 arası Mimar Sinan'ın yürüttüğünün tamiratın ardından yapının geçirdiği ikinci büyük ve önemli onarımdır (Necipoglu, 1992, 221). Fossatiler'in Ayasofya onarımı, sağlamlaştırma³⁸⁹; örtü sisteminin onarımı, camların temizliği ve bu gibi

³⁸⁷ Takvim-i Vakayi'nin 2 Ocak 1847 tarihli sayısında Ayasofya'nın kapsamlı bir tamirattan geçeceği duyurulmuştur. Söz konusu onarıma gerekçe olarak yapının "asar-ı muteber-i atika ve azim-i mabed-i münifeden" olduğu ve harap halde bırakılmasının saltanat için uygun görülmeceği belirtilmiştir (Akyürek, 2011, 119).

³⁸⁸ Fossati, bir mektubunda bu iş için ölen şeyhülislamın 16.800 keselik terekesinin başlangıçta on bin kesesinin ayrıldığını aktarır (Mango, 1962, 112'den aktaran Akyürek, 2011, 119).

³⁸⁹ Fossati Kardeşler'in Ayasofya'nın sağlamlaştırılması için yapının ana kubbesinin kasmağında bir gergi çember (demir lama) kullandıkları düşünülmektedir (Schlüter, S., 2000'den aktaran Akan, 2008, 27). 1993'te Ayasofya'da gerçekleştirilen araştırmalarda covermetre ve manyetometre cihazı ile bu metal elemanın tespitinin yapılmasına çalışılmış, manyetometre cihazı ile yapılan ölçümler başarılı olmamış, ancak, covermetre cihazı ile yapılan ölçümler başarılı olmuş ve 0,6 cm kesitindeki demir lama 22 cm. duvar derinliğinde, 0,4 cm enkesitindeki demir lama da, 36 cm. duvar derinliğinde tesbit edilmiştir (Diker, 2010, 186). Fossatiler, Ayasofya'nın güçlendirmesi için ayrıca gereksiz buldukları dört kubbe (uçan) payandayı kaldırmış; galeride eğrilmiş durumda bulunan on iki sütunu dikey hale

koruyucu onarım işlerini içermektedir. Gaspare Fossati, daha sonra, Sultanın da izniyle, yapıdaki 19. yüzyılın ortalarına kadar kapalı kalan mozaikleri açığa çıkararak onarımlarını gerçekleştirmiştir. Mozaiklerden figüratif olmayanlar dışındakiler Sultanın ifadesiyle “uygun zaman geldiğinde açılmak üzere” tekrar sıvayla örtülmüştür.

Yapının tüm cephelerinin bu dönemde çimentolu sıvayla sıvandığı da bilinmektedir (Ahunbay, 2012). Caminin beden duvarları da bu dönemde sarı ve koyu kırmızı şeritler halinde boyanmıştır (Arkan, 2008, 28 ve Akyürek, 2011, 123). Aynı dönemde camide gerçekleştirilen onarımların yanısıra, iç mekâna Fossati’nin tanımıyla “grek-romen” tarzda, yeni bir Hünkar Mahfili; yapının kuzeydoğu girişine mahfile dışarıdan ulaşılmasını sağlayan bir Hünkar Dairesi (Köşkü) ve bir muvakkithane eklenmiştir. Ana mekana İslami dekorasyonun bir parçası olarak sekiz büyük hat levha asılmış, minareler de dahil olmak üzere yapının çeşitli noktalarında diğer onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayasofya Camii, onarımların tamamlanmasını takiben, 13 Temmuz 1849’da bir törenle açılmıştır. Fossatiler’in çalışmaları, Abdülmecid’in desteğiyle 1852’de Londra’da İngilizce basılan bir albüm içinde Louis Haghe’in elinden çıkan yirmi beş litografi levhayla belgelenmiştir (Doğan, 2011, 26-32 ve Akyürek, 2011, 122)³⁹⁰.

Camide bu kapsamlı çalışmanın yanısıra, 1754, 1766 ve 1802 yıllarındaki depremler sonrasında, 1809 ve 1846 yıllarında, bazı küçük çaplı onarımlar gerçekleştirildiği bilinmektedir (Doğan, 2011, 48).

1894 depremi sonrasında, Ayasofya’da gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalarla ilgili Henri Prost’un yazdığı düşünülen bir rapor bulunmaktadır³⁹¹. Prost’un raporunda, Ayasofya’nın doğu yönünün zayıf ve tehlikede olduğu vurgulanmış; yapıyla ilgili acilen restorasyon çalışmalarının başlatılması gerektiği belirtilmiştir. Raporda, ayrıca, plan ve kesit çizimleri bulunmayan yapı için, öncelikle bir rölövenin

getirmişlerdir (Akan, 2008, 27 ve Diker, 2010, 185).

³⁹⁰ 1848 yılının Ocak ve Mayıs ayları arasında, onarım halen devam ederken Wilhelm Salzenberg, Fossati’nin yardımıyla Ayasofya’ya girerek üzerleri açılan mozaikleri belgelemiş; mimari çizimlerle birlikte bunları 1854 yılında Berlin’de bir kitapta yayınlamıştır (Doğan, 2011, 32). Salzenberg’in ‘Alt-Christliche Baudenkmale von Konstantinopel vom V. Bis zum XII. Jahrhundert’ isimli kitabında İstanbul’da Ayasofya dışında çalışmış olduğu diğer bazı Bizans kiliselerinin de rölöveleri bulunmaktadır. Ayasofya mozaikleri, 1930’ların başında Thomas Whittemore’un çalışmalarına kadar, Salzenberg’in bu resimleri ile tanınmaktadır (Eyice, 1951, 6 ve Akyürek, 2011, 125-126).

³⁹¹ Fransız mimar Henri Prost, 1904 yılında İstanbul’a gelerek Ayasofya ile ilgili yaptığı araştırmanın ön çalışmasını tamamlamış; 1906’da şehre yeniden geldiğinde 2 yıl daha kalarak Ayasofya’nın plan, kesit ve cephe çizimlerini hazırlamıştır (Doğan, 2011, 188).

hazırlanması gerektiği ve bu çalışmanın toplam on iki ay süreceği belirtilmiştir. Rölöve çalışmalarının daha rahat yürütülmesi için caminin yanına bir büro kurulması da önerilmiştir (Akan, 2008, 29-30).

1894 depreminden sonra, İtalyan mimar Raimondo D'aranco da, Ayasofya'nın restorasyonu için teklif vermiştir. D'aranco, yapıyı strüktürel olarak hasarlı bulmuş ve binanın tamire en fazla ihtiyaç duyduğunu düşündüğü yerleriyle ilgili bir sağlamlaştırma önerisi ve iki keşif hazırlamıştır. D'aranco tarafından hazırlanan 2. keşfin bedeli yüksek bulununca mimar Sarkis Balyan başkanlığında İnşaat-ı Askeriye Dairesi ile Nafia Nezaretinden uzman birer mühendisten oluşan bir heyet onarım için yeni bir keşif hazırlamışlardır (Diker, 2010, 99).

Diker (2010, 104), Ayasofya'da son Osmanlı onarımlarının yapılmış olduğu V. Mehmed Reşad Dönemi (1909-1918)'nde 30.6.1910 tarihli Meclis-i Vükelâ müzakerenamesine dair bir evraktan bahseder. Bu belgede, Ayasofya onarımlarında rölöve çizimlerinden yararlanılmasıyla ilgili bir kayıt bulunmaktadır.

5.1.3 Ayasofya Müzesi'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Onarımları

Ayasofya'nın durumunun tespiti için bir kurul oluşturulması konusu, 6 Mayıs 1925'te Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve sözkonusu kurulu oluşturma görevi Bayındırlık Bakanlığı'na verilmiştir. Ayasofya'da yapılan inceleme sonrasında, kubbe kurşunları ve alçı pencereleri için gerekli tamirat için bütçe hazırlanmış ve bu bütçe onaylanmıştır. Kubbe ve pencerelerle ilgili çalışmalardan sonra aralarında Yüksek Mühendis Mektebi'nden öğretim elemanlarının bulunduğu Kurul, Ayasofya'da yaklaşık altı ay çalışmış; yapının temellerinin bir kaya üzerine oturmuş olduğunu tespit etmiştir. Raporda zayıf görülen güneybatı esas ayağının geçidi kapatılmış ve ayağın bir kısmı demir levha ile güçlendirilmiştir (Arkan, 2008, 31-32). Yapıda, 1926'da bir onarım daha gerçekleşmiş ve kubbe kurşunları ile bazı alçı pencereler tamir edilmiştir. Yapı, bu yıl sarıya boyanmıştır.

1931 yılında Harvard Üniv. Bizans Enstitüsü adına Thomas Whittemore³⁹², Ayasofya'nın mozaiklerini çalışmak için izin almıştır. Enstitü, 1933'ten başlayarak 1970'e kadar mozaiklerin bir ekip³⁹³ olarak büyük bir kısmını temizleyip günyüzüne

³⁹² T. Whittemore, 5 yıl Ayasofya'da çalışmıştır. Whittemore'un İstanbul'daki etkinliği yalnız Ayasofya'yla sınırlı kalmamış, kendisi eşzamanlı olarak Fethiye ve Kariye Camilerinin mozaikleri üzerinde de çalışmıştır (Eyice, 1951, 3).

³⁹³ Eyice (1951, 4), İtalya'dan getirtilen Gregorini ve Benvenuti adlarında iki mozaik ustasının

çıkarmıştır. Enstitünün uygulamalarında, tavan strüktüründen ayrılmış mozaik yüzeyler, T formunda çelik kenetlerle tavan yüzeyine sabitleştirilerek sağlamlaştırılmış; eksik olanlar kalemişi ile bütünlenmiştir. Enstitü, ayrıca 1959 yılında Fossati onarımında üzerleri bitkisel bezemelerle kapatılan mozaik ve haçların çevresini ve kirlenmiş olan Deésis, Zoe ve Komnenos mozaiklerinin yüzey temizliğini gerçekleştirmiştir³⁹⁴. 1961’de Enstitü güneybatı galerideki bir odanın fresklerini günyüzüne çıkarmıştır. Enstitü’nün Ayasofya’da yürüttükleri çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri’nde farklı yıllarda yayına dönüşmüştür (Eyice, 1951, 3).

5.8 Ayasofya iç mekânı, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

24.11.1934’te vakfiyesi lağvedilen Ayasofya Camii, 1 Şubat 1935’te müze olarak³⁹⁵ açılmış ve 1930-1935 arası onarım çalışmaları sebebiyle halkın ziyaretine kapalı tutulmuştur. 1934-35-36 yıllarında yapının batı cephesinde bakım çalışmaları yürütülmüş; çürümüş doğramalar onarılmıştır. Narteks, teşhir için düzenlenmiştir. 1935’te dış narteksin kurşun örtüsünün yenilendiği bilinmektedir. 1936 yılında, Fatih ve III. Murad minarelerinde bazı onarım çalışmaları yürütülmüştür. Ülgen’in “Anıtların Korunması ve Onarılması I” isimli kitabında, Ayasofya’nın kubbeleri ve minaresinin 1934 ve 1935 yıllarında onarıldığıyla ilgili bir not bulunmaktadır (Ülgen, 1934).

mozaiklerin temizleme ve onarım işlerini yönlendirdiğini aktarır.

³⁹⁴ Whittemore, mozaiklerin sağlamlaştırılması ve temizlenmesini önemsemiştir. Temizleme işleminde kullanılan çeşitli yöntemlerden biri de mozaiklerin üzerine yapıştırılan sıcak ekmeklerle yüzeylerin temizlenmesidir (Akan, 2008, 33).

³⁹⁵ Önceleri Ayasofya’nın bir Bizans Müzesi olması fikri üzerinde durulmuşsa da, daha sonra bu fikirden vazgeçilmiştir (Eyice, 1951, 8).

29.12.1934 tarihinde Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Schneider'e avluda kazı yapma izni verilmiş ve bu ilk arkeolojik kazılarda Theodosius Dönemi kalıntılarına ulaşılmıştır (Doğan, 2011, 48).

Binan (1999, 355), araştırmasındaki tespitlere dayanarak, 1931-1938 döneminde Ayasofya ile ilgili gelişmelerin dönemin günlük gazetelerinde uzun bir dizi halinde ele alınmış olduğunu aktarır.

1934 yılında iç mekânda asılı olan 8 büyük hat levha, yere indirilerek Hünkâr Mahfili yakınında zemin kotta sergilenmeye başlanmıştır. Aziz Ogan başkanlığında toplanan, aralarında Arif M. Mansel, Sedat Hakkı Eldem, Efdal Tekiner ve Feridun Dirimtekin gibi isimlerin bulunduğu Eski Eserleri Koruma Encümeni üyeleri³⁹⁶ 8 defa toplanarak hat levhaların müze iç mekanında nasıl sergileneceği konusunu tartışmışlardır. Toplantı kayıtlarında levhaların indirilmesinin Atatürk'ün müzeyi ziyareti sırasında verdiği bir emirle gerçekleştiği ve Maarif Vekâleti Abidin Özmen tarafından yazılı bir emirle tebliğ edildiği öğrenilmektedir. Tutanaklardan Encümen üyelerinden hemen hiçbirinin, binanın mimari özelliklerini kapatacağı sebebiyle levhaların yerine konmasını istemediği anlaşılmaktadır. Öte yandan, tutanaklarda, Encümen'e yerlerine konulup konulmaması danışılan levhaların, toplantının karara bağlandığı 28.1.1949 tarihinden yaklaşık 2 ay evvel ihalesi yapılarak, eski yerlerine asıldıkları ifadesine yer verilmiştir (Diker, 2010, 122). Son kararda, Encümen kararının etkin olmadığı görülmektedir.

1952 yılında İTÜ'den bir grup akademisyen bir komisyon olarak Ayasofya'nın yapısal sorunlarını inceleyerek konuyla ilgili bir rapor sunmuşlardır.

1950'li yıllarda gerçekleştirilen onarımda doğu cephesindeki alt kot döşemesinin çatı örtüsündeki 650 m²lik bir yüzeye 30 cm. kalınlığında betonarme bir katman uygulanmıştır³⁹⁷.

Uzun süre kapsamlı onarım gerçekleştirilmeyen Ayasofya'da 1955-1956 yılında y. mimar-koruma uzmanı Cahide Tamer yürütücülüğünde bazı bakım çalışmalarının gerçekleştirildiği görülür (Tamer, 2003). Bu yıllarda araştırması yapıldıktan sonra çörlenler yenilenmiş; tuğla minarenin onarımına başlanmış; dış cephe sıva onarımları

³⁹⁶ Sedat Hakkı Eldem, Encümen'de 1941-1945 yılları arasında görev yapmış olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, toplantılar, bu zaman aralığında gerçekleşmiş olmalıdır.

³⁹⁷ Sözkonusu beton yüzey uygulamadan uzun süre sonra, 2007'de çatıdan ayıklanmış ve yeniden yapının orjinal çatı seviyesine ulaşılmıştır. Restorasyon çalışmalarında bu bölge özgün planlamasına uyularak, 3 mm. kalınlığında kurşun kaplanmıştır (Ahunbay, 2012).

gerçekleştirilmiştir.

5.9 Mimar Cahide Tamer onarım sırasında Ayasofya'nın yan kubbe örtülerinin üstünde,1956, Kaynak: Sanal Mimarlık Müzesi,

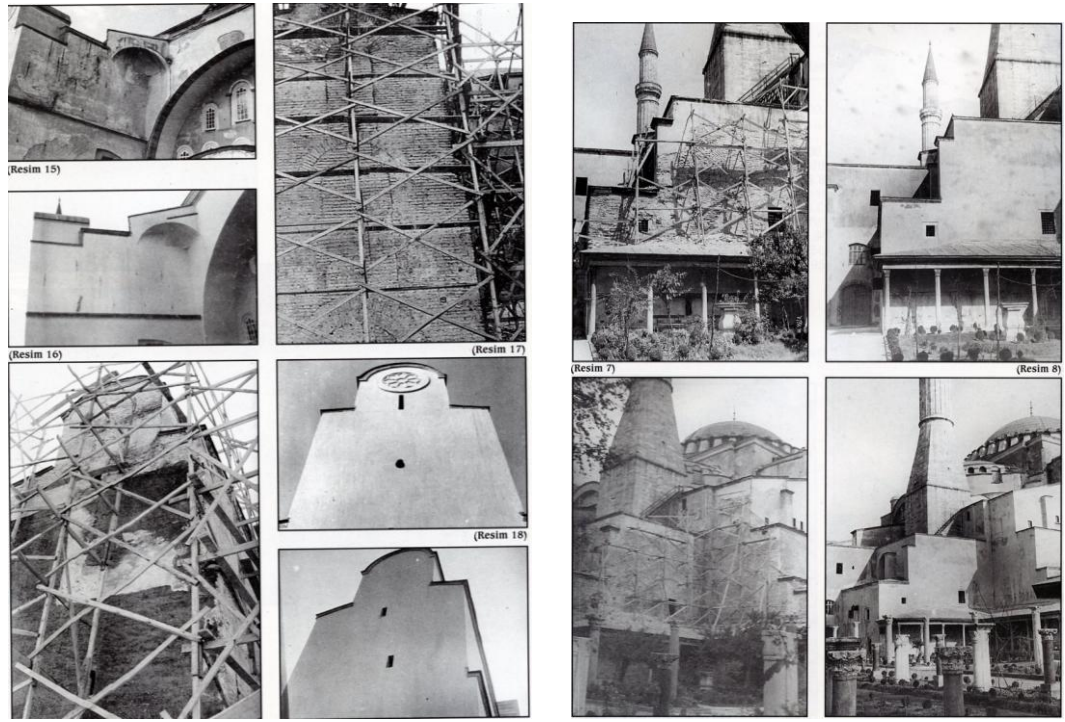
<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8>

Bu noktada GEEAYK'nun 14.10.1955 ve 15.10.1955 tarihlerinde Ayasofya'nın sıvaları hakkında aldığı 432 ve 440 sayılı kararlar ve bu kararların eki olan rapor hatırlanmalıdır. Kurul üyesi y.mimar Orhan Alsaç'ın imzaladığı karar ile ilişkili olarak Kurul Başkanlığı'na sunmuş olduğu dilekçeden, mimarın konuyla ilgili eleştirel duruşu görülmektedir. Alsaç, dilekçesinde Bakanlığın Ayasofya gibi bir anıtın onarımında keyfi bir politika izleyerek onarımları gereken titizlikte ve hassaslıkta ele almadığını ve ödeneklerin gereksiz yere israf edildiğini dile getirmektedir. Dilekçede restorasyonların uzman kadro ve yeterli mali kaynak çerçevesinde bilimsel araştırmalar eşliğinde yapılması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır (Diker, 2010, 128).

Ayasofya'nın 1959-1960 yılları onarımlarını yine y. mimar Cahide Tamer yürütmüştür. Bu dönemde, Hazine Dairesi'nin onarılan kubbесinin kurşunları yenilenmiş; batı ve güney cephesinde sıva onarımları gerçekleştirilmiştir. Cephe yeniden sarıya boyanmış; tuğla minarenin devam eden onarımı tamamlanmıştır. Ayrıca, güney yan nefin doğusunda bulunan ve Fossati onarımında üzerleri şablonla örtülmüş olan üç figür temizlenmiştir (Doğan, 2011, 203). Ayasofya Yıllığı'nda³⁹⁸ bu

³⁹⁸ Ayasofya Yıllığı'nda bu onarımdan fotoğraflarla bahsedilmektedir (Ayasofya Yıllığı, yıl: 1960, sayı: 2). Ayasofya Müzesi ve İstanbul'da müzeye bağlı diğer Bizans yapılarıyla ilgili bilimsel

onarımdan fotoğraflarla bahsedilmektedir.

5.10 1955-1956 yılları onarımları ile ilgili fotoğraflar, Kaynak: Tamer, 2003.

1960 yılında bir 19. yüzyılda eki olan Hünkâr Mahfili'nin, müze müdürü için lojman olarak tahsis edildiği görülür.

1961 yılında akan yağmur sularıyla statik olarak zayıflamış olduğu tespit edilen minare basamaklarını güçlendirmek için basamaklara betonarme mantolama sistemi uygulanması önerilmiştir. GEEAYK, bu yöntemin iki minareden harap olanına uygulanmasını kabul etmiştir. Aynı yıl, Mimar Sinan'ın eklediği iki minareden kuzeybatıdaki minare onarılmış (Ayasofya Müzesi Yıllığı, 1961, 3, 8-9) ve Prof. Ali Fuat Berkman (İTÜ), Fatin Uluengin (İstanbul Rölöve Bürosu) ve Adil Denктаş (y. mimar) bir heyet olarak Mimar Sinan minarelerinin zaman içinde maruz kaldığı aşınmaları inceleyerek bir rapor hazırlamışlardır.

1960-1961'de yapının narteks bölümünün altındaki mahzende kazı çalışmaları yürütülmüş (Doğan, 2011, 203); 1964 yılında üst örtü kurşunları yenilenmiştir.

1968'de Ayasofya'nın maruz kaldığı dış etkilere karşı başlatılması gereken acil onarımlar için İ.R.A.M. adına Süreya Aşkın'ın iskele, kurşun ve sıva işlerini

çalışmaların yayınlandığı Ayasofya Müzesi Yıllığı, yayın hayatına 1959 yılında başlamıştır. Yıllık, 1992'de yayın hayatına 18 yıllık bir ara vermiş ve 2010 yılında 13. sayısı ile yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Cumhuriyet dönemi onarımları hakkındaki araştırmalara da ışık tutan yıllıktan bu tez çalışması kapsamında kaynak olarak faydalanılmıştır.

kapsayan bir keşif hazırlanmış olduğu görülür. Keşif sonrası onarımın başlatılması kararı çıkmışsa da, karar uygulamaya geçirilmemiştir.

Diker (2010, 145), İstanbul Rölöve ve Anıtlar Bürosu Şefliği'nin Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'ne yazdığı 05.11.1969 tarih, 450 sayılı yazıya istinaden, 1969'da binanın dış mekânında bulunan sebiller ve abdest musluklarının üst örtüsünü taşıyan tavanın betonarme olarak imal edildiği ve mevcut ahşap tavanın bu betonarme tavana 600 kadar ahşap takoz yardımıyla bağlanmış olduğu bilgisini verir³⁹⁹.

5.11 Ayasofya'nın güneybatı cephesinde yer alan sebiller ve abdest alma yeri,

Fotoğraf: Coşkun, 2011.

1975-1976 onarımlarında tuğla minarenin külahı sökülerek yenilenmiştir⁴⁰⁰.

İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Ayasofya Müzesi'nde 1980-1991 arasında süren uzun süreli bir koruma uygulaması olmuştur. Bu uygulamaların ilk yıllarında, kubbe kasmağında bordür taşları ve kalemşerlerinin onarımları gerçekleştirilmiştir. 1980 senesinde Batı (narteks) cephesinde sıva onarımları yürütülmüş ve müze bahçesi düzenlenmiştir. 1982'de 1934'te yıktırılan Ayasofya Medresesi'nin temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır⁴⁰¹. 1983'te müzenin avlusunda halen mevcut olan kahve binası Turing tarafından projelendirilip GEEAYK'nun

³⁹⁹ Benzer bir uygulama, Süleymaniye Camisi'nin dış cephesinde alt kotta bulunan bir saçak için 1950'lerin sonunda Ali Saim Ülgen yürütücülüğünde gerçekleştirilen onarımda görülmüştür (Olgun, 2011).

⁴⁰⁰ 1977'de İ.R.A.M. müteahhidin külahın kurşun kaplaması sökülmiş halde işini bitirmeden ayrıldığı raporunu Müze'ye ilemiştir. Bu bilgiye göre, külahın yeni örtüsü daha sonraki bir tarihte tamamlanmış olmalıdır.

⁴⁰¹ Medresenin temel kalıntıları 1985-1987 arasında mimar Alpaslan Koyunlu yürütücülüğünde temizlenmiştir. Sondaj çalışmaları sonrası ortaya çıkan mimari elemanların rölöveleri hazırlandıktan sonra kalıntılar ziyarete açılmıştır (Doğan, 2011, 203).

onayıyla uygulanmıştır.

1982-1983'te Ayasofya (I. Mahmud) Kütüphanesi onarılmıştır.

5.12 I. Mahmud Kütüphanesi, Fotoğraf: Coşkun, 2005.

1984-1985 uygulamalarında Batı cephesindeki çimentolu sıvalar ayıklanmış⁴⁰² ve özgün malzeme açığa çıkarılmıştır. Aynı uygulamada, Batı cephesinde mermer silmeler temizlenerek sağlamlaştırılmış; kuzeydoğu ve güneydoğudaki rampalar temizlenmiş ve burada Bizans Dönemi'ne ait bir ek şapelin döşemesi bulunmuştur. Bunu takip eden yıllarda, narteks ve naosun mermer döşemesinde temizlik ve onarım işleri yürütülmüştür.

1985'te Ayasofya, Sultanahmet ve Topkapı Sarayı'nı içeren Sarayburnu bölgesi, İstanbul'un tarihi alanlarının bir parçası olarak Dünya Miras Listesi'ne dahil olmuş ve böylece, Ayasofya resmi olarak evrensel miras statüsüne kavuşmuştur (Ahunbay, 2006, 1)⁴⁰³.

1985-1987'deki onarımlarda Fatih minaresi kurşunları yenilenmiş; bazı dış cephe onarımları, narteks döşemesinde onarımlar, iç mekânda batı yarım kubbesinde sıva onarımları, kuzeydoğu rampasında bakım ve onarım işleri yürütülmüştür. Bu dönemde Ayasofya kontrol amiri olarak görev yapan y. müh.-mimar Alpaslan

⁴⁰² Burda bahsi geçen yanlış uygulama, 1959-1960 yıllarında yürütülen batı cephesi onarımı sırasında gerçekleştirilen uygulama olmalıdır.

⁴⁰³ Bu kararın ardından, ODTÜ yapının fotoğrametrik çizimlerini hazırlar ve ODTÜ öğretim üyesi koruma uzmanı/mimar Emre Madran, 1988'de hazırlanmış olduğu raporunda ilk kez uluslararası bir işbirliği ve destek talep edilmesinin faydalı olacağını dile getirir.

Koyunlu⁴⁰⁴, nun raporunda 1986'daki onarımlarda 'ödenek yetersizliğinden ötürü' denizkumu ve sönmemiş/çimento takviyeli kireç kullanıldığı belirtilmiştir.

1986 yılındaki onarım çalışmaları sırasında yapının dış cephe duvarları tekrar sıvanarak, gül kurusu rengine boyanmıştır (Doğan, 2011, 203). Alpaslan Koyunlu, gerçekleşen bu onarımda renk seçimi konusunda bilimsel bir çalışma yürüttüklerini; yapının duvarlarında gerçekleştirilen raspa çalışması sonucunda Bizans Dönemi'ne ait gülkurusu renkli sıva katmanına ulaştıklarını ve uygulanacak sıvanın gülkurusu olarak renklendirilmesini tercih ettiklerini aktarmıştır (Akın, 2012).

Bu dönemde tam resmiyet kazanmamakla birlikte, 3 kişilik bir bilimsel kurulun onarımları takip ettikleri görülür.

1988-1989 onarımında doğu yarım kubbe konturlarında kısmi mozaik ve sıva onarımları yürütülmüştür. 1989'da yapının deprem performansının tespiti için Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, A.B.D Princeton Üniversitesi ile birlikte bir proje başlatmış ve yapının hareketlerini izlemek amacıyla yapı içine 10 adet akseleratör yerleştirmiştir. Bu, Ayasofya'yla ilgili ilerleyen yıllarda giderek artacak olan hasar vermeyen tesbit ve izleme yöntemlerinin ilklerindedir.

1991'de İstanbul Restorasyon ve Koruma Merkez Laboratuvarı ve UNESCO işbirliğiyle kuzeydoğu çeyrekteki mozaik ve celi hat yüzeyli sıvaların sağlamlaştırma çalışmaları başlatılmıştır. Çalışmada özgüne eşdeğer çağdaş malzemelerin kullanılmış olduğu görülür⁴⁰⁵.

1992'de ulusal ve uluslararası uzman ekipler yapının strüktürü üzerine çeşitli araştırmalar yürütürler. 8.10.1992'de ana kubbedeki mozaiklerin onarımı için kuzeydoğu çeyrekte bir iskele kurulur. UNESCO'dan gelen restorasyon uzmanları her sene sadece bir ay Ayasofya'da bulunabildikleri için mozaik restorasyonu uzun bir süreye yayılmış ve iç mekanı kaplayan iskele uzun seneler yerinde kalmıştır.

⁴⁰⁴ Alpaslan Koyunlu (1934-1997), uzun süre İstanbul Rölöve ve Anıtlar Bürosu Şefliği müdür yardımcısı olarak çalışmıştır. 1967'de kendi isteğiyle bu görevden ayrılmış ve Turizm Bankası'nda çalışmaya başlamıştır. Turizm Bankası'ndan ODTÜ tarafından yürütülen Keban Gölü Altında Kalacak Alandaki Eski Eserleri Araştırma Projesi'nde çalışmak üzere ayrılmış; barajın tamamlanması ile bu görevi sona ermiştir. Koyunlu, daha sonra başvurusu üzerine, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne atanarak Saptama-Belgeleme Şefliği'ne getirilmiş ve 1984-1987 arası Ayasofya, hisarlar, türbeler ve Galata Mevlevihanesi restorasyonlarında kontrol amirliği yapmıştır (<http://www.kenthaber.com/marmara/istanbul/Kimdir/iz-birakan/alpaslan-koyunlu>).

⁴⁰⁵ Mozaikler, sıvaya uygulanan bir enjeksiyonun ardından paslanmaz krom nikel ankrajlarla ana taşıyıcıya tespit edilmişlerdir.

5.13 Ayasofya iç mekânından ana kubbeye bakış, Fotoğraf: Coşkun, 2009.

1993 yılında Ayasofya Bilim Kurulu resmi olarak kurulmuştur. Kurul, Türkiye’de bir anıt eser için örgütlenen ilk Bilim Kurulu olma özelliğine sahiptir. Bilim Kurulu’nun ilk üyeleri, Zeynep Ahunbay, Mustafa Erdik, Müfit Yorulmaz, dönemin Ayasofya Müzesi Müdürü, İRAM Müdürü ve İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürü’dür.

1993’te ana mekânın içindeki iskele yardımıyla kubbe yüzeyindeki mozaik bezemelerle ilgili ayrıntılı araştırmalar yürütülebilir. Kubbeden alınan farklı dönemlere ait 20 adet mozaik tessera, analiz için (İngiltere) Oxford Üniversitesi’ne gönderilir.

1992’de A.B.D. Princeton Üniversitesi’nde gerçekleşen bir kolokyumda konunun uzmanları bir araya gelerek Ayasofya ve çağdaşlarının mimarlık tarihi alanındaki önemi üzerine bildirimler verirler. Kolokyum, daha sonra bir yayına dönüşür (Mark ve Çakmak, 1992).

1992-1996 arasında ana kubbe, kütüphane, şadırvan, II. Selim türbesi, muvakkithane, iki minare ve sıbyan mektebinin alemlerinin onarılıp varaklanması işi gerçekleştirilmiştir.

1994 yılından itibaren yapının tüm kubbe ve minare kurşun örtüleri yenilenmeye başlanmıştır⁴⁰⁶. Önceki restorasyonlara ait beton örtüler ayıklanarak yerine 3 mm. kalınlığında yeni kurşun örtü uygulanmıştır (Ahunbay, 2012). 1997’de kurşun

⁴⁰⁶ Kubbe, 1995 Kasım ve Aralık aylarında, kurşun örtü onarımının devam ettiği sırada açık kalmıştır.

işlerine devam edilmiş; batı yarım kubbenin, abdesthane revaklarının ve II. Selim minaresinin kurşunları yenilenmiştir. 1999'da ise, batı cephesi kurşunları yenilenmiştir.

1993-1994-1995 onarımları için cephelerdeki çimentolu sıvaların ayıklanması planlanmışsa da, bu iş ancak 1997-1998 onarımları sırasında gerçekleştirilebilmiştir.

1994'te Metin Ahunbay yürütücülüğünde güney ve batı cephelerinde sıvası kaldırılan yüzeylerin 1/25 ölçekli rölöveleri ve malzeme analizleri hazırlanmıştır. Hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, İstanbul 1 No'lu Koruma Bölge Kurulu'nun onayına sunulmuş ve 9.12.1998'de onay almıştır.

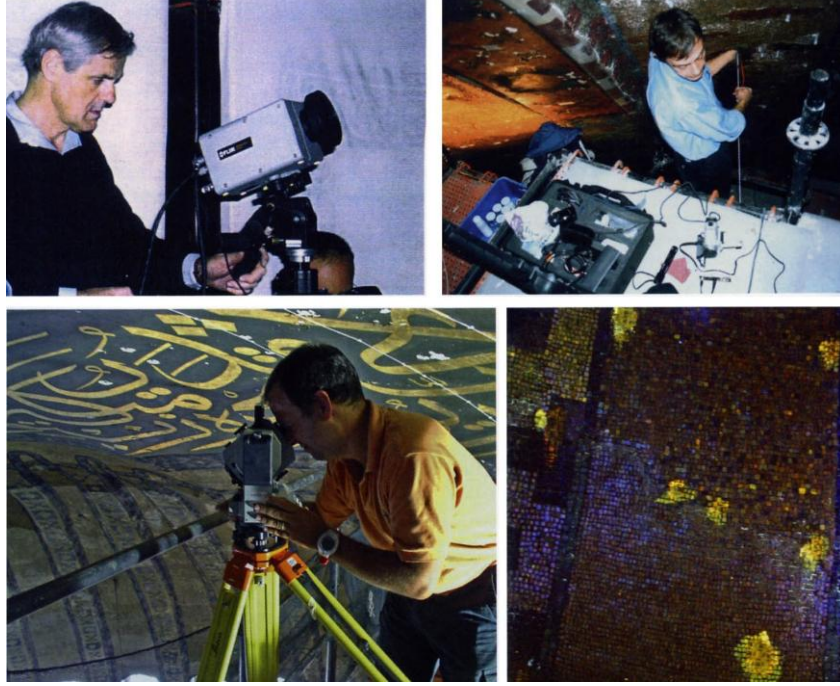
5.14 Onarımlar sonrası, Ayasofya güneybatı cephesi, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

1995'te aynı zamanda Bilim Kurulu üyesi olan Prof. Mustafa Erdik, Ülker Mühendislik'le birlikte yapının deprem güvenliğinin tespiti ve depreme karşı güçlendirme zeminaltı etüdü projesini hazırlamıştır. Bu sırada, SER.CO.TEC firması yapıda endoskopik incelemeler yapmış; galeri kornişine yerleştirdikleri bilgisayar sistemi ile bina içindeki nem ve ısı hareketlerini takip etmiştir.

Aynı sene, ana kubbe kuzeydoğu çeyreği mozaikleri restorasyonu gerçekleştirilmiş, celi yazılı yüzeyin çeyrek alanında yaklaşık 200 kenet/çivi tespit edilmiş ve yüzeysel koruma adına bunlar kubbenin bünyesinden ayıklanmıştır. Cephelerin tuğla ve taş yüzeylerinde sıva tamirleri gerçekleştirilmiş; Mimar Sinan minareleri ve şadırvanın kurşunları yenilenmiştir. Pencereleler onarılıp kısmen yenilenmiştir.

1996'da mevcut mozaiklerin kronolojik analiz, hasar ve tespit çalışmaları

gerçekleştirilmiştir. Altyapının, kubbe ve payelerin taşıyıcı özellikleri endoskopi ve jeo-radar gibi yapıya hasar vermeyen ölçüm yöntemleriyle araştırılmıştır.

5.15 Ayasofya’da yürütülen hasarsız tesbit yöntemleri, Kaynak: Gökçe, 2010.

2-4 Mayıs 1996’da İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarıyla bağımsız konservasyon uzmanları Ayasofya’yla ilgili bir kolokyumda bir araya gelmişlerdir (Diker, 2010, 231).

T.C. Kültür Bakanlığı, Dünya Anıtlar Vakfı (WMF) ile işbirliği yaparak, 1997’den 2002’ye kadar devam eden kubbe restorasyonu için Ayasofya’ya maddi destek yaratmıştır⁴⁰⁷.

1997 yılında harap olmuş olan betonarme pencereler, mermerden yeniden imal edilmiş; aynı yıl, güney kapısında daha önce sıvaları sökülmüş yüzeyler horasan harcıyla kapatılmıştır⁴⁰⁸.

1998’de güneybatı cephesi restorasyonu yürütülmüştür⁴⁰⁹. Güney cephesindeki sıvalar ayıklanmış ve Ayasofya’nın tarihiyle ilgili verileri kapatmamak adına cephe sıvanmadan bırakılmıştır. Doğu cephesi ise, lodosa açık olması ve rüzgârın getirdiği

⁴⁰⁷ WMF’in desteğiyle gerçekleşen kubbe restorasyonu projesi 2006 yılında tamamlanmıştır. WMF, ayrıca, 2004’te 1939’dan sonra iç narteksteki VI. Leo bezemesinin onarımına da destek vermiştir.

⁴⁰⁸ Horasan harcı uygulamasından önce, güney ve batı cephelerinde sıvası kaldırılan yüzeylerin mevcut durumu belgelenmiştir.

⁴⁰⁹ Zeynep ve Metin Ahunbay, uygulamış oldukları ‘Ayasofya Müzesi Güneybatı Cephesi Restorasyonu’ projeleriyle 2002 yılında 8. Ulusal Mimarlık Ödülleri’nde ‘Yapı Dalı-onarım özel ödülü’ne layık bulunmuşlardır (<http://www.mo.org.tr/ulusalsergi/index.cfm?sayfa=Y-AHUNBAY>).

tuzlar yüzünden hasara açık bulunarak yeniden sıvanmıştır (Ahunbay, 2012). Tuğla yenilemelerinde geleneksel teknikle pişmiş orjinaline uygun boyutlarda tuğla kullanılmıştır. Yüzeyleri hasarlı taşlar plastik onarımla tamamlanmıştır.

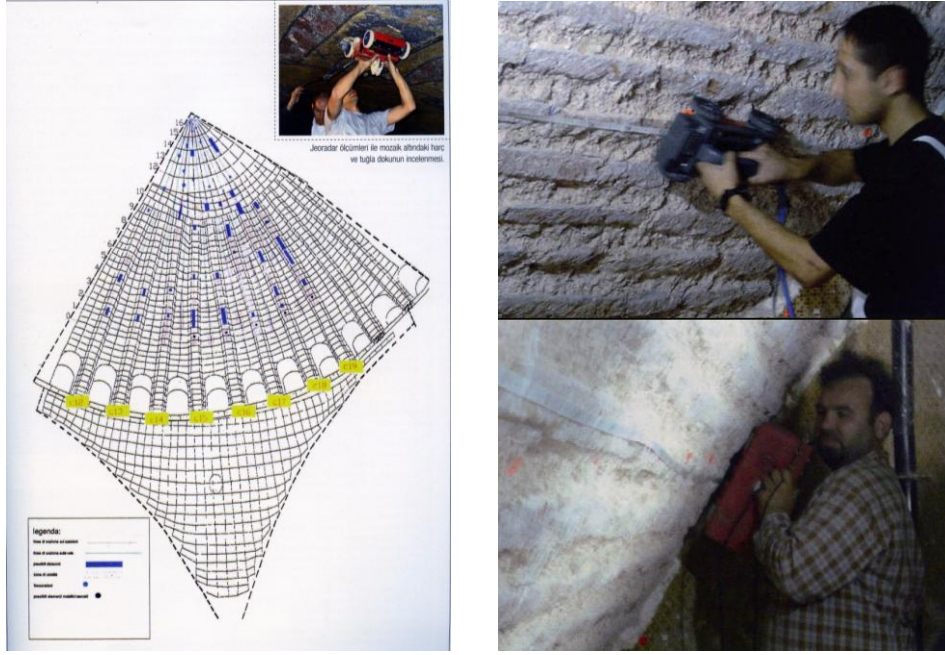
5.16 Ayasofya Güneybatı Köşesi restorasyonundan bir görüntü,

Kaynak: <http://www.mo.org.tr/ulusalsergi/index.cfm?sayfa=Y-AHUNBAY> .

1999'daki Marmara Depremi sonrası İtalyan koruma uzmanı/mühendis Prof. G. Croci, Ayasofya'yla ilgili teknik bir rapor kaleme almıştır.

2002 yılında Bilim Kurulu kararıyla Vakıf Dönemi (1894-1906)'nde uygulanan sıvalar raspa edilmiş ve orijinal kagir dokudaki çimentolu harçlar yüzeyden ayıklanmıştır. Ortaya çıkan nemli tuğla doku sıcak hava üflenerek kurutulmuş ve gereksiz bulunan paslı metal elemanlar yapının bünyesinden ayıklanmıştır. Yine bu dönemde, galeri katı kuzey bölümünde bulunan ve Fossati Dönemi'nde onarılan kalemişlerinin rutubetten hasar gören yüzeyleri onarılmıştır. 2002 onarımında kuzeydoğu pandantifin çimentolu sıvası raspa edildiğinde bir çatlak tespit edilmiş ve hasar durumunun tespiti için Prof. Dr. Müfit Yorulmaz ile Prof. Dr. Mustafa Erdik'in raporlarına başvurulmuştur. Çatlağın özgün tuğla benzeri tuğla ile doldurularak kalan boşluklara epoksi takviyeli harç enjeksiyonu uygulanması önerilmiştir.

2003'te jeo-radar ve termal kamera gibi hasar vermeyen ölçüm tekniklerinin yardımıyla kubbe güneybatı çeyreğinde çeşitli araştırmalar yürütülmüştür.

5.17 2003'te pandantifte yürütülen jeoradar çalışmasına ait tablo ve görseller,
Kaynak: Gökçe, 2010.

2003-2004 onarımında tavan ve duvar birleşim yerlerindeki alçı kornişler bütünlenmiş; ana kubbenin alemi altın varakla kaplanarak yerine monte edilmiştir. Kurşun çatı örtüsü yenileme işinin %75'lik kısmı tamamlanmıştır. Galeri katındaki sütun, pencere, duvar kaplamaları ve korkuluklar kağıt hamuru kullanılarak temizlenmiştir.

2004'te Ayasofya'nın tüm mermer plastiği İtalya La Sapienza Üniv.'nin bir çalışması olarak tespit edilmiştir. Çalışma, daha sonra yayına dönüşmüştür.

2004 yılında iç mekândaki iskele güneydoğu çeyreğine taşınmış ve 2009'un Şubat ayına kadar burda kalmıştır⁴¹⁰.

2005'te İsviçreli mimar V. Hoffmann, yapının yatay ve dikey kesitlerini ölçmüş; hazırlanmış olduğu çizimlerden bir sergi yapmış ve serginin kitabını yayınlanmıştır. 2005'te İTÜ ve Bern Üniversitesi (İsviçre) işbirliğinde yapının altındaki dehliz, kuyu ve sarnıçlarda bazı araştırmalar yürütülmüştür.

2005'ten 2006 sonuna kadar ana kubbe güneydoğu çeyreğinde mozaiklerin eksik kısımları kalemişiyle tamamlanmıştır. Kubbeden ayrılan alanlar ise, harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılmıştır.

2007'de doğu ve batı cepheleri mermer pencere yüzeylerinde (kaba ve ince mekanik

⁴¹⁰ İskele, 2009'da yeniden kuzeydoğu çeyreğine alınmıştır.

temizlik sonrası AB57 jeli kullanılarak) temizlik, sağlamlaştırma ve (vegetasyon ve kristalizasyonu engelleyici enjeksiyon uygulamalarıyla) koruma çalışmaları yürütülmüştür. Mermer pencere çerçevelerinin eksik kısımları mermer tozu ve araldit karışımı ile elde edilen özel bir macunla bütünlenmiştir.

2007’de yapının kuzey cephesi beden duvarları ve payandaları ile doğu cephesi payandaları üzerindeki nebat ve yosun temizlenmiştir.

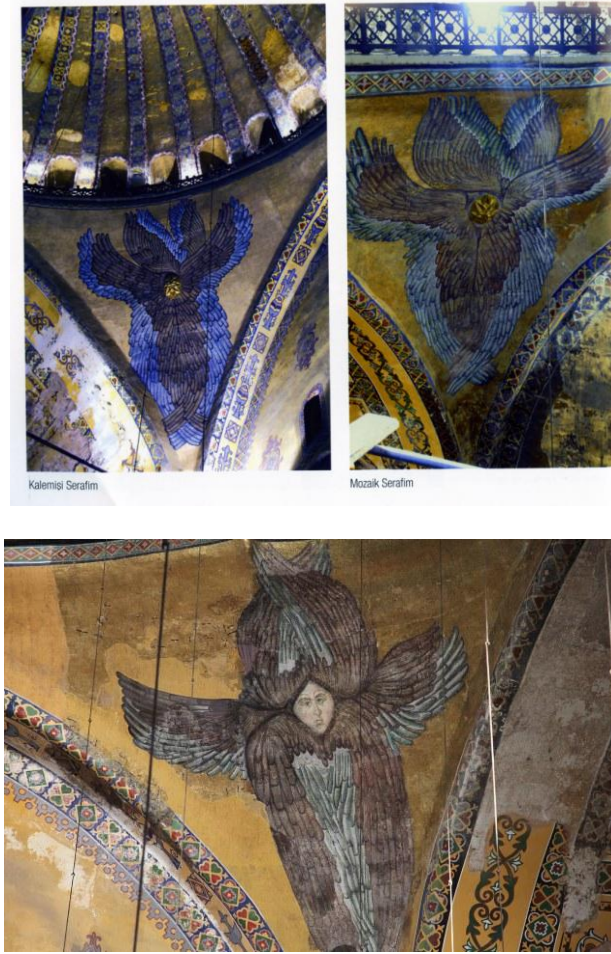
5.18 2007’de Ayasofya Kütüphanesi ve kuzey cephesi payandaları ve beden duvarlarında yürütülen temizlik çalışmalarının sonuçları. İlk fotoğraf 2005, ikinci fotoğraf 2011 yılı sonuna aittir. Fotoğraf: Coşkun, 2005 ve 2011.

2007-2008’de, kuzeydoğu yönündeki rampanın tavan ve duvarlarında derzleme, koruma ve bütünleme çalışmaları yürütülmüştür. Bu düzenleme sırasında, rampaya ahşap korkuluk eklenerek rampadaki mezarların önleri çağdaş (şeffaf pleksi) malzemeyle kapatılmıştır. Kuzeybatı rampası çıkış, kuzeydoğu rampası iniş olacak şekilde düzenlenmiştir. Rampalara engelliler için asansör yerleştirilmesi talep edilse de, uygun bulunmamış ve gerçekleştirilmemiştir (Ahunbay, 2012).

Fatih minaresi ahşap karkası ve kaplamasındaki hasarlı bölgeler, kurşun örtüsü, şerefe korkulukları ve minare kapıları ile II. Beyazıd minaresi şerefe korkulukları yenilenmiştir. Batı cephesi payandalarındaki çimentolu sıvalar ayıklanmıştır.

2009’da kuzeydoğu pandantif üzerindeki mozaik serafim figürünü kapatan (Fossati onarımından kalan) çinko maske kaldırılmış; ince nefaset sıva, (hassas) raspa edilerek ayıklanmıştır. Ortaya çıkan serafim figürü ve iç narteks tavan bezemelerinin detaylı belgelemesi yapılmış; bu onarım makale olarak yayına dönüşmüştür (Şekil

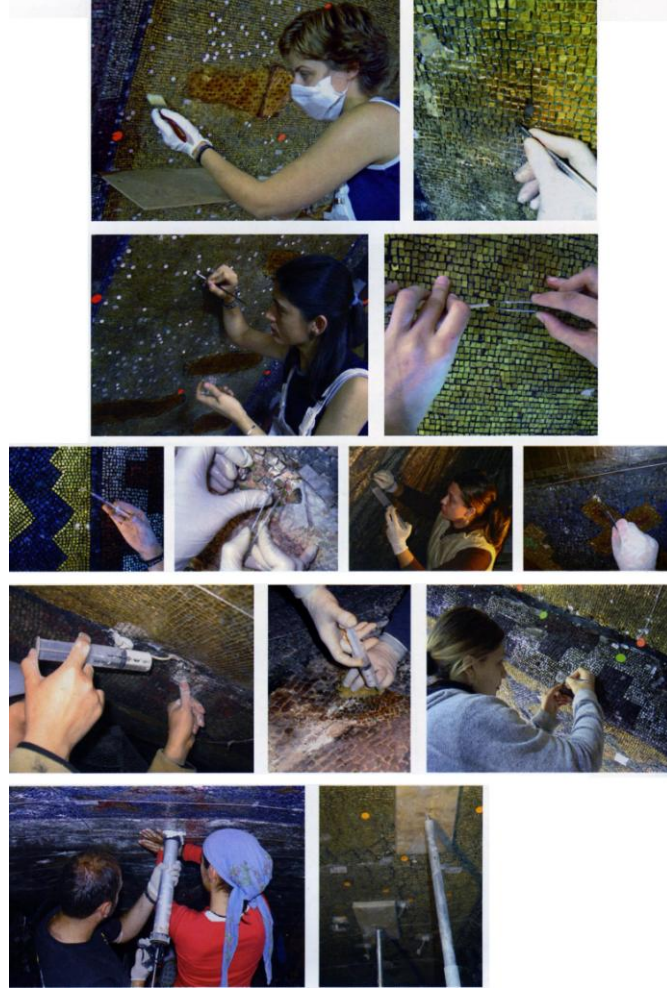
5.104).

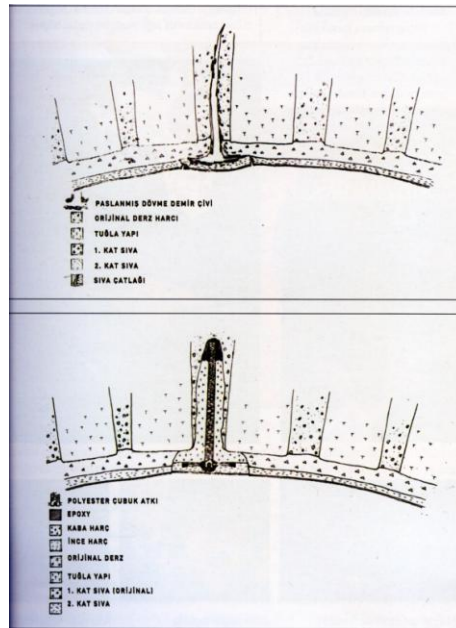
5.19 Kuzeydoğu pandantifte 2009 restorasyonu sırasında açığa çıkan Serafim mozaïği, Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.

Aynı sene, doğu ana kemerin kuzeyinde (yapısal olmayan) bir çatlak farkedilmiş, epoksi komponentli bağlayıcı ve cam elyafı çubuklarla dikiş atılarak çatlak emniyete alınmıştır.

2009'da mozaik sağlamlaştırma çalışması başlatılmış ve çalışma, 2010'a kadar devam etmiştir (Şekil 5.104).

5.20 2009 onarımında mozaik yüzeylerde temizlik ve sağlamlaştırma çalışmaları, Gökçe, 2010.

5.21 Üstte 2009 onarımı öncesine ait metal çivi gösteren çizim, altta onarım sonrası takılan cam elyafı çubuğun çizimi, Kaynak: Gökçe, 2010.

2006-2008 arasında kurşun çatı örtüsü 3 mm. kalınlığında kurşun kullanılarak yenilenmiştir.

Ana kubbe kuzeydoğu çeyreği ve narteks bezemeleri konservasyon ve restorasyonu 2009 yılı sonuna kadar devam etmiştir. 2009'da ayrıca kandillik ve hat levhalarının konservasyonları gerçekleştirilmiştir.

2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından fonu sağlanan kentsel projeler kapsamında o yılın sonuna kadar Ayasofya'nın ana mekânındaki onarımlar tamamlanmış, iç mekândaki iskele tamamen sökülmüştür. Aydınlatma ve zemin etüdü çalışmaları yürütülmüştür.

5.22 Konservasyon sonrası iç mekândaki kandillikler, Fotoğraf: A. Eyüboğlu, 2010.

Ayasofya Külliyesi'nin bir parçası olan Ayasofya Sıbyan Mektebi (1740)'nin (Şekil 5.108) bilgi ve dokümantasyon birimine arşive dönüştürülmesi yönünde Bilim Kurulu tarafından 1990'ların sonunda alınan karar, 2010 senesinde hayata geçirilmiştir (Ahunbay, 2012).

2011 yılında Naos'a giriş kapılarındaki hasarların onarımları gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir (Ahunbay, 2012). Ayrıca, yapının batı (giriş) cephesinin onarımı için hazırlanan restorasyon projeleri, kurul onayına sunulmuştur.

5.23 Ayasofya Sıbyan Mektebi, 2010, Fotoğraf: Ayasofya Müzesi resmi web sitesinden alınmıştır.

AYASOFYA MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1925-1930 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
Bazeme temsilîği, onanmı		1931 yılında Harvard Üniv. Ebzans Ernst adına Thomas Whittemore (İkinci Dünya Savaşı) çarınmak için izin alınması ve Ernst, 1933'ten başlayarak 1970'e kadar müzelerin büyük bir kısmını temsilîği gün yüzüne çıkarmıştır. mozaikleri sağlamlaştırılmıştır. Eskiğin mozaik bezemeleri kalitesiyle korunmuştur. Tavan: şifalıdan sonraki mozaik yüzeyler, T1 formunda çelik kenarlıta tavan yüzüne sabitlenerek sağlamlaştırılmıştır. 1959'da Fosforaltının bütünsel bazemayla kapandı mozaik ve halıların çevresi temizlenmiştir. Zeminin kalitesi olan Desit, Zee ve Kommanos mozaikler temizlenmiştir. 195'te günışık galeride bir odanın freskleri gün yüzüne çıkarılmıştır.					1984-1985: Auzalarda battı yarım kubbesinin kısmında (kuzeybatı) parandirtili (uzunlukta) kalınlığı yaklaşık 18000 yıllarda yerden boyamaları, galeri katının kalınlığı yaklaşık 18000 yıllarda kubbe kısmındaki kalınlığı onarılmıştır. 1988-1989: Doğu yarım kubbe koridorlarında kısmi mozaik ve sıva onarımları yapılmıştır.	1991: Vestibül muhabirinin tamamında kalınlığı onarımı gerçekleştirilmiştir. 1992-1994-1995: Duyma bölümlerinde olan mozaiklerin yerlerine tepeli onarılmıştır. 1999: Ana kubbe kuzeydoğu çeyreğinde bulunan mozaikler onarılmıştır.	2003 sonuna kadar "Ana kubbe kuzeydoğu çeyreği" ve nartıst bezemeleri konserasyonu ve restorasyonu" gerçekleştirilmiştir. 2003-2004: Geleneksel horezan İsvetisi ustası Serdim beyinin renklandırılması, kabarmış boyak lekelerini yüzeye sağlama ve temizlik işleri gerçekleştirilmiştir. Geleneksel kuzey bölümünde Fosforaltın döşemesinde onarım çalışmaları sürdürülen hasar görmüş yüzeyleri onarılmıştır. 2004: WMF detaylılığı (1930'dan sonra bile her şeyi nartıst ve Leo bezemelerinin onarımı gerçekleştirilmiştir. 2005-2006: Ana kubbe günışık çeyreğinde mozaik tabakalı kalınlığı kaldırılarak yapılmıştır. Harekelerasyonu ve kuzeyden gelen alanlarda koruma uygulamaları yapılmıştır; eski mozaikler kalınlığıyla tamamlanmıştır. 2009: Sıfır ile mozaik yüzey temizliği yapılmıştır. Koridorlar ve hat levhalarının konserasyonu gerçekleştirilmiştir.
(Mimarî eleman) Bütünlüme				1955: Alanın katın duğusunda çeşitli yer alan bazı eski profiller tamamlanmıştır.			1980' yıllarda kubbe kısmındaki koridor bejleri onarılmıştır.	1998: Halıların yüzeyde olan bazı plakalı onarımı güçlendirilmiş ve tamamlanmıştır.	2003-2004 onarımında tavan ve duvar temizliği yapıldı; ağır kokuyla bütünlüme. 2007: Doğu ve batı yönlere memur pencerelerinin eski kısımları memur kısımlarıyla değiştirildi. 2009: Tavan ve duvarlarda bütünlüme çalışmaları yapılmıştır.
(Malzemede) Sağlamaştırma						1984-1985: Eski cephesinde mermer simer temizlenerek sağlamlaştırılmıştır.	1998: Günışık cephesi restorasyonu yapılmıştır; cepheye kullanılan onarım malzemelerden harcı ve enjeksiyon harcı boyacı içermede kullanılmıştır. Sağlamaştırma onarımı yapılmıştır. Geleneksel bezemeli plinths, organ boyutlu duğa kullanılmıştır.	1998: Günışık cephesi restorasyonu yapılmıştır. 2007: Doğu ve batı yönlere memur pencerelerinin eski kısımları memur kısımlarıyla değiştirildi. 2009: Tavan ve duvarlarda bütünlüme çalışmaları yapılmıştır. 2010'a kadar devam etmiştir.	
Strüktürel sağlamaştırma	1926: İTÜ'nün akademisyerlerin raporu doğrultusunda, yapıdaki bazı bölümlerin çökmesi, esas yapıların çökmesi, kapalılığı ve aydın bir ortam denetimi ile güçlendirilmiştir.			1959: Pajazt Ordakında sonradan açılan bir kapıya n üstündeki tonozda duğun çatı, betonarme bir lento yapılmıştır. Emniyetle alınmıştır. GEAYK, növe yapılmıştır. 1959-1960: Mezquita Dairesinin kubbesi onarılmıştır, çatı altı kapadını per.	1981: Alanın yarım kubbesiyle statik olarak çatılamış minare basamaklarını güçlendirmek için basamakların betonarme merdivene sistemi onarılmıştır. GEAYK, yönlerini korumak için merdivenler kaldırılarak alümina yapılmıştır. 1989: Binanın dış mekânında bulunan Çimeni Dönemi eski duvar ve alümina yapılmıştır. Dönem eski duvar ve alümina yapılmıştır. Dönem eski duvar ve alümina yapılmıştır. Dönem eski duvar ve alümina yapılmıştır.		1992-1996: İki minarının kütah islemelerini onarımı gerçekleştirilmiştir.	1992-1996: İki minarının kütah islemelerini onarımı gerçekleştirilmiştir.	2002: Kuzeydoğu parandirtili (örneğin) sıvan respa edildiğini bir çatıya tepeli edilmiş, çatıdan onarılması için Prof. Mithat Youmaz ile Prof. Mustafa Dönem uzman raporlarına başvurulmuştur. Çelik duğun bu bölümlerdeki betoncu çözümlerle bölge ile dışarıya kadar bağlanmaları epoksi tabakalı harcıyla yapılmıştır. 2009: Dönem eski duvarları kuzeydoğu (yükseltilmiş) çatıya epoksi kompozitleri duğunları ve demirli çelik yüzeylere çelik duğunlara diğer alümina emniyetle alınmıştır.

AYASOFYA MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1925-1930 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası	
Yenileme		1935: Diş merkezin kurgun örtüsü yenilenmiştir.		1955: Çötenek (araştırma sora) yenilenmiştir. 1959-1960: Hazret-i Davud'un önlanın kubbesinin kurgun örtüsü ve cephe süsleri yenilenmiştir.	1964: Kubbe üst örtü kurgunun yenilenmiştir.	1975-76: Tuğla minare-kalan sülâhler yenilenmiştir (1977'de İSAM tarafından Müze yönetimine yükseltilen işi tamamlamadan ayrılmıştı) 1977: Baş çimni kubbesi, abduşhanı revakları vs. Sülem minaresi kurgunları yenilenmiştir.	1985-86-87: Fatih minaresinin kurgunları yenilenmiştir.	1995: Mimar Sinan dönemi minareleri ve padirvanı kurgunları ve ismiyen pencereleri yenilenmiştir. Elk. tesisatının ahşaplı yenilenmiştir. 1992-1998: Ana kubbe kurgunları binaların içiyle edilip çamur sıvası yapılarak kurgun örtü yenilenmiştir. Tuğla minaresinin kurgun örtüsü yenilenmiştir. 1997: Baş çimni kubbesi, abduşhanı revakları vs. Sülem minaresi kurgunları yenilenmiştir. Betonarme pencereler, mermerden imal edilmiş yenilenmiştir. 1999: Balı cephesinde kurgun yenileme işleri yürütülmüştür.	2000-2004: Kurgun için örtüsü onarım ve yenileme için %75 tamamlanmıştır. Kubbe hatırlanmışta belki pencereler (sıkışık mermer parçaları), cepheilerdeki pencerelerde bulunan balı çarçaf normal camlarla yer değiştirilmiştir. 2007: Döğ ve balı yökleri mermer pencerelerinin çarçafı yenilenmiştir. Çarçaf katında çürümüş olan pencereler ve döğü cephesinde mihriban arkasında bulunan büyük pencere astına kurgun örtüsü yenilenmiştir. Kuzeydöğü çatısında köşegenlere onarılmış, parçaları kırılmış kurgunları. 2006-2008: Kurgun için örtüsü (3 mm saclı) onarılmıştır. Yenilenmiştir. 2007: Döğü cephesi altı kat çarçaf 1950'li yıllara ait betonarme küzey sokulmuş, bu bölge beton kurgun çakılmıştır. Fatih minaresi külahının ahşap taşıyıcısı ve kaplamasındaki yenilenmiş çarçaf (3 mm kurgunlu) kurgunları yenilenmiştir. Minare kablolu ile Fatih ve II. Bayezid minaresi yerele kırıklıklardan yenilenmiştir.	
Yeniden Yapım				1958'den önceki bir onarımda (muhtemelen 1955) III. Murad minaresinin en üst kütünde yer alan girizgah motifli üst bölümün minare bağını kaldırıp orijinaline dönüştürülmüştür. Üst kütüde yeni malzeme çöller kullanılmıştır. Yaptı bölge yoktur. Onarıma ait fotoğraflar mevcuttur.	1965-1971: II. Bayezid minaresi için gerekebilecek uygulamada minare, zemin altına kadar sökülüp küpü deltilmiş önceki zemin üst kısmı yeniden yapılmıştır. Ayrıca, çarçaf altındaki 80'ye yakın taş sülâhler yeniden yapılmıştır. Uygulama, idemkâzilikler nedeniyle uzun yıllar tamamlanamamıştır.					
Kazı, Araştırma, Proje (Rölev, restitüsyon, restorasyon projeleri), keşif, şartname hazırlanması	1928: (Yüksel-Mühürdiz Medkibi) TU'nun uzmanlar yardımı içinde kazı çalışmaları onarımları gerçekleştirilmiştir.	Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Schneider'in 29.12.1934 tarihinde Ankara kazı yapma talebi ve önerisiyle bir çalışma uzun süre devam etmiştir.	Dönemin müze müdürü M. Ramazanoğlu, 1949'dan itibaren yapılan kazı ve yersinde kazılar yapılmıştır.	Dönemin müze müdürü M. Ramazanoğlu, 1949'dan itibaren yapılan kazı ve yersinde kazılar yapılmıştır.	1962: TU'dan bir grup profesör, bir komisyon olarak yapılan sunulanı inceleyen ve bir rapor sunmuşlardır. 1961: Prof. Ali Fuad Bekmeçeri (TU), Rıza Bey Bulvarında Fatih Uluçami ve Adı Demekleştiren özgün bir hayat, Mimar Sinan döneminde eleştirel minaresinin zaman içinde aşınmasıyla ilgili bir rapor hazırlanmıştır. 1960-1961: Nâkîsin altındaki matrisinde keçi çıkartımını yürütülmüştür. 1962: Memur R. Van Nöhrin Arkeolojileri araştırması. 1965: R. A. M. adına Suriye Ajansı tarafından verilen onarımlar için işlev, kurgun ve sıva işlerini kapsayan bir keşif hazırlanmıştır. 1969: R. M. tarafından II. Bayezid Dönemi minaresinin perde ve yersinde rölevleri hazırlanmıştır.	1961: Prof. Ali Fuad Bekmeçeri (TU), Rıza Bey Bulvarında Fatih Uluçami ve Adı Demekleştiren özgün bir hayat, Mimar Sinan döneminde eleştirel minaresinin zaman içinde aşınmasıyla ilgili bir rapor hazırlanmıştır. 1960-1961: Nâkîsin altındaki matrisinde keçi çıkartımını yürütülmüştür. 1962: Memur R. Van Nöhrin Arkeolojileri araştırması. 1965: R. A. M. adına Suriye Ajansı tarafından verilen onarımlar için işlev, kurgun ve sıva işlerini kapsayan bir keşif hazırlanmıştır. 1969: R. M. tarafından II. Bayezid Dönemi minaresinin perde ve yersinde rölevleri hazırlanmıştır.	1984: Güneydöğüdeki rampa ve Kuzeydöğü dış köşe bölümleri ve burada Erciyes döneminde ek bir ek yapıldığı düşünülüyor. 1988: ÇCTU'nun yönetim tarafından hazırlanan rapor. 1989: Yapımı devam eden performansın birliği için Kandilli Rıfat Arslan ve Daptem Arşivleri Emel Mutluoğlu, Proje için Ünlü ile birlikte bir proje hazırlanmış, proje kapsamında ayrıca 10 adet akseleler geliştirilmiştir.	1992: Strüktür izleme ve analizler yapılmıştır. 1993: Kaba yapılar arasında bulunan betonarme ile ilgili araştırmaya dönülmüştür. Kubbe ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Muzakir İnceci'nin araştırmaları için Oxford Üniversitesi'ne gönderilmiştir. 1995-1996: Daptem görevli profesörler tarafından, bir grup tarafından ve Kuzeydöğü çarçafında metal hatlar ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. 1995: Etiloşluk Prof. Emel Mutluoğlu tarafından hazırlanmıştır. 1996: Muzakir İnceci'nin araştırmaları için Ünlü ile birlikte bir proje hazırlanmış, proje kapsamında ayrıca 10 adet akseleler geliştirilmiştir.	2000: Kubbe için güneşli bir yapıda yerleştirilerek yenileme ve formu koruma ile çalışmaları yapılmıştır. 2004: Ayasofya'nın tüm mermer çatıda bulunduğu bir yapıya hazırlanmıştır. (Bakın La Saperza'nın Ünlü Çalışması) Yapının arkasında matrisinin emarete çalıştırılması devam etmektedir. 2005: V. Hoffmann (Frankfurt), yapımı müze ve diğer yapıların diğer bir sergi yapılmış serginin kablolu onarımları için hazırlanmıştır. 2005: TU'nun Çöğdem Arçın ve Engin Arçın tarafından hazırlanmış, kazı ve tamamlanmış araştırmalar devam etmektedir. 2006: Kuzeydöğü panaromik onarımları için yapılmıştır. 2007'den bu yana Balı cephesi için rölev-restitüsyon-restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.	

AYASOFYA MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI									
RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1928-1990 arası	1990-1940 arası	1940-1990 arası	1990-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
DİĞER	1931-1928: Ayasofya Müzesi, günlük gazetelerde uzun bir dizi halinde konu edilmştir (Bilgin, 1990). 24.11.1934'te valdye ve labirenden Ayasofya Camii 1. Sınıf 102'nci No'zu olarak açıklanmıştır (Müze, 1980). 1935'ten itibaren inşaatçıların restorasyon faaliyetleri zayıflamıştır (1935). Yüzyılımızın müze olmasından hemen sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Restorasyon Dairesi İstanbul Şişli Müzesi'ne bağlıdır ve uzun yıllar burada çalışmıştır. 1936: Fethi Önemli'de yapılan, Abdülaziz Çınarlı'nın yönettiği Ayasofya Müzesi'ne, "Ayasofya gibi tarihî anıtlar bir yapıdır; yanardağ veya ateş" görüşüne ile yitilmiştir.	1941-2: Dünya Savaşı'na asker gönderilen sırada, Ayasofya, askerleri dinleme ve barınma amaçlarıyla kullanılmaya başlanmıştır.	1995: GEEAYK, 10.11.1995 tarihinde 432 Sayılı Ayasofya'nın İhtiva ve Korunması Kanunu ile Eski Eserler Kanunu ile değiştirilmiştir.	1960: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1960-1970 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1970: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1970-1980 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1980: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1980-1990 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1990: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1990-2000 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	2000: Zeynep ve Metin Arıburna, Ayasofya Müzesi'ne Görsel ve İşitsel Restorasyon Projesi'ni başlatmışlardır. Bu proje, müzenin restorasyonu için önemli adımlar atmıştır.	2002: Zeynep ve Metin Arıburna, Ayasofya Müzesi'ne Görsel ve İşitsel Restorasyon Projesi'ni başlatmışlardır. Bu proje, müzenin restorasyonu için önemli adımlar atmıştır.
Koruma Alanında Ulaşılanlar, Önemli Restorasyonlar	1931 Abna Tüzüğü (Uygun kullanım, tarihi anıtların korunması için). Ayasofya, ÖZK mülkiyetindeki anıtların korunmasında önemli rol oynamıştır. 1936: Fethi Önemli'de yapılan, Abdülaziz Çınarlı'nın yönettiği Ayasofya Müzesi'ne, "Ayasofya gibi tarihî anıtlar bir yapıdır; yanardağ veya ateş" görüşüne ile yitilmiştir.	1944 (Narasayya kömü yıkılması) ve ÖZK'nun restorasyonu için önemli rol oynamıştır. 1946: UNESCO'nun kuruluşu. 1947: İCOM, Paris'te ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.	2. Dünya Savaşı sonrası kurulan restorasyon kurumları. 1946: UNESCO'nun kuruluşu. 1947: İCOM, Paris'te ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.	1960: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1960-1970 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1970: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1970-1980 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1980: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1980-1990 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	1990: Ayasofya'nın restorasyonu için düzenlenen raporlar, 1990-2000 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu raporlar, restorasyonun temel prensiplerini belirler ve restorasyonun hedeflerini tanımlar.	2000: Zeynep ve Metin Arıburna, Ayasofya Müzesi'ne Görsel ve İşitsel Restorasyon Projesi'ni başlatmışlardır. Bu proje, müzenin restorasyonu için önemli adımlar atmıştır.	2002: Zeynep ve Metin Arıburna, Ayasofya Müzesi'ne Görsel ve İşitsel Restorasyon Projesi'ni başlatmışlardır. Bu proje, müzenin restorasyonu için önemli adımlar atmıştır.

Tablo 5.1

Koruma Amaçlı Gerçekleştirilen Müdahale Yöntemleri Tablosu :

Ayasofya Müzesi

Hazırlayan : B. Selcen Coşkun, 2012

5.1.4 Değerlendirme

Ayasofya, yapı olarak birden fazla tarihsel dönemin eklerini barındıran çok katmanlı bir kompleks olarak değerlendirilmelidir. Bizans Dönemi'nde kilise olarak inşa edilen yapı, Osmanlı Dönemi'nde avlusuna inşa edilen Sultan II. Selim'in türbesiyle birlikte artık bir saltanat külliyesine dönüşmüştür. Ahunbay (2012)'in da vurguladığı gibi Ayasofya Külliyesi'nin bütünlüğünün sağlanması için günümüzde farklı kurumların kullanımında olan külliye yapılarının müzenin kullanımına devredilmesi ve hepsinin belirlenen tek bir amaç çerçevesinde değerlendirilmesi gereklidir.

Ayasofya'nın Cumhuriyet Dönemi koruma ve onarım çalışmalarında kullanılan yöntemleri aktaran tablo çalışması (Tablo 5.1) , yapının sadece iç mekânı, üst örtüsü ve beden duvarlarına uygulanan restorasyonları değil, aynı zamanda, Osmanlı Dönemi eki olan dört minaresi, yapının içine yapılan II. Mahmud Kütüphanesi, güneybatı yönünde yer alan sebilleri, abdest muslukları ve şadırvanı ile ilgili yürütülen onarımları da kapsamaktadır.

Ayasofya'nın müze ilan edildiği erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapıyla ilgili alınan kararlar o dönemin koruma alanında otorite kabul edilen kurum hakkında bazı fikirler verir. 1934 yılında yapının cami olarak kullanıldığı döneme ait 8 büyük hat levha, o dönemin siyasi erkinin kararıyla asılı oldukları noktadan indirilerek zemin kotta sergilenmeye başlamıştır. Bu kararın Eski Eserleri Koruma Encümeni tarafından savunulduğu görülür. İlerleyen yıllarda levhaların tekrar yerlerine asılması konusu gündeme getirildiğinde, Encümen'in uzun toplantılar sonucu 1949'da verdiği geç kalmış kararın levhaların eski yerlerine asılmasında etkisiz olduğu görülür. Bu durum, Türkiye'de uygulamanın zaman zaman yetkili otoritenin verdiği kararlar doğrultusunda gerçekleşmediğine, uygulama sürecinin karar olmadan da işletilebildiğine; dolayısıyla, daha genellenecek olursa, restorasyon kararları/mevzuatı ile uygulamaları arasındaki çelişkili duruma/uyumsuzluğa/ayrılığa verilebilecek iyi bir örnektir.

Yerasimos (2003, 51), koruma kavramının politik bir yanı bulunduğunu söylerken özellikle anıtsal binaların korunmasıyla ilgili gerçekleşen eylemlerin 19. yüzyılda Avrupa'da ulus-devletin kurulmasıyla bir paralellik gösterdiğine işaret eder. Ulus-devlet kuruculuğunun iki temel ögesini, o devletin kuruluşunu gerçekleştirmek olduğu düşünülen bir evrim ideolojisi ve bir toprak parçasının sahipliği olarak özetler. Ayasofya benzeri anıtların ise, bu evrimin kilometre taşları olarak

düşünüldüğü gibi toprak aidiyetinin tanıkları rolünü de üstlenmekte olduklarını ve bu yüzden ‘milli’ miras olarak korunduklarından bahseder. Öte yandan, Türkiye gibi ulus-devlet kurma süreci günümüze yakın olan, dolayısıyla, zaman ve mekân konusundaki algılamaları çelişkili ve çatışmalı olan ülkelerde, kültürel mirasın bireyler tarafından özümsemesinin sorunlu olabileceğine, milli ve milli olmayan, “iyi” ve “kötü”, korunması gereken ve gerekmeyen miraslar ayırımına gidilebileceğine dikkat çeker. Burdan hareketle, Cumhuriyet’in ilanından günümüze Ayasofya’nın korunması sorununun, son derece politik bir konu olarak gündemdeki yerini korumuş olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilanı sonrası, Ayasofya Camii müze olarak işlevlendirilmiştir. Her iki dinin koyu savunucuları tarafından tartışmalara konu olan bu yeniden işlevlendirerek koruma kararı, farklı dönemlerde tartışmaya açılmıştır. Öyle denebilir ki, yapıyla ilgili simgesellik, yapının fiziki varlığının korunmasının önüne geçmiş ve zaman zaman farklı yönetimler tarafından propaganda konusu haline getirilebilmiştir. Bu tartışmalar, yapının bünyesinin korunmasına yönelik çalışmalara hiçbir boyutta hizmet etmemesinin ötesinde, mevcut koruma kararlarını karalamakta ve kamuoyunda oluşması arzulanan bilinci zedelemektedir. Somut bir örnek olarak, Ayasofya’nın iç mekân mozaiklerinin temizlenip onarılması, yapının sanatsal (estetik) değerinin iadesine hizmet ederken, öte yandan politik bir bakış açısıyla yapının hıristiyan kimliğinin canlandırılması olarak görülmekte ve toplumun bir kesimi tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Ayasofya gibi evrensel miras kabul edilmiş bir yapı için bu tür tartışmaların çok önceden sona ermiş olması gerekmektedir.

Cumhuriyet’in ilanından kısa süre sonra müzeye dönüştürülen Ayasofya, cami işlevini kaybettiğinden ötürü Vakıflar Genel Müdürlüğü (o dönemde Evkaf Nezareti)’nden Kültür Bakanlığı (o dönemde Maarif Vekaleti)’na devrolmuştur. Yapı ilgili ilk onarımlar ise, daha önceye, 1926 yılına tarihlenmektedir. Bunlar, Atatürk’ün emriyle gerçekleştirilmiş; yapının dış görünüşüne yönelik basit onarım çalışmalarıdır. 1930-1935 arası halkın kullanımına kapatılan ve onarıma alınan yapı, 1935 yılı başında müze olarak açılmıştır.

Tablodan (Tablo 5.1), yapının Cumhuriyet Dönemi onarımlarında en fazla önceliği ve sürekliliği olan müdahale yönteminin bezeme temizliği ve onarımı olduğu takip edilebilir. Elde edilen verilerden görülmektedir ki; yapının kimliğini oluşturan Bizans dönemine ait bezeme programının yaşatılması Cumhuriyet döneminde de

oldukça önemsenmiştir. Avrupalı devletlerin yapıyı kendi kültürel geçmişlerinin bir parçası olarak değerlendirmeleri, bu devletleri bu kültürün kaynaklarının okunabileceği bezemelerin korunması konusunda destek yaratmalarına teşvik etmiştir. Hemen hemen her dönem, düzenli olarak uygulanmış olan bezeme onarımları sayesinde yıllara yayılan bir süreçte yapının çok değerli ögesi olan Bizans mozaikleri günyüzüne çıkarılmış ve geleceğe aktarılmıştır. 1931 yılında Harvard Üniversitesi Bizans Enstitüsü adına Thomas Whittemore tarafından özel izinle başlatılan bezeme onarım çalışmalarının günümüze dek çeşitli yerli ve yabancı ekipler tarafından bir süreklilik içinde sürdürüldüğü görülmektedir. Sadece yapının üst yapı ve minareleri ile ilgili çalışmaların ağırlıklı olduğu 1970-1980 yıllarında arasında bezemelere yönelik herhangi bir koruma-onarım çalışmasının gündemde olmadığı görülmektedir. Öte yandan, gerçekleşen onarımların yöntemine bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla kıyaslandığında 1990'lardan sonra gerçekleştirilen bezeme onarımlarında daha bilimsel bir yol izlenmiş olduğu görülür.

Bugün, Ayasofya'nın idaresinde söz sahibi olan üç kurum bulunmaktadır: Ayasofya Müzesi Müdürlüğü, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Müze'ye sürekli fon ayıramamaktadır. UNESCO ve Dünya Anıtlar Vakfı (WMF) tarafından 1997-2002 arasında sağlanan maddi destek kurşun ve mozaik restorasyonları için kullanılmıştır (Ahunbay, 2012). Bu tip destekler yapının onarımına kaynak yaratması nedeniyle önemlidir. Ayrıca, yurtdışından uzman ekipler bilimsel destek vermektedirler. Uluslararası işbirliğiyle gerçekleştirilen araştırma ve restorasyon uygulamaları yayına dönüşmüşlerdir. 1933'den (1970'e kadar) itibaren, Ayasofya mozaikleri ile ilgili çalışmalar yapmış olan Harvard Bizans Enstitüsü ve 1962-1963 arasında narteksteki bronz kapıların temizliğinde çalışmış olan Roma Restorasyon Enstitüsü Ayasofya'nın mevcut değerlerinin günyüzüne çıkarılmasında büyük katkı sağlamışlardır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde görev yapan İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü (İRAM), Ayasofya onarımlarını yöneten ve denetleyen kurumdur. Cumhuriyet tarihi boyunca İRAM'da önemli mimarların görev aldığı ve Ayasofya restorasyonlarında söz sahibi oldukları görülmektedir. Maarif Vekâleti'nin Rölöve Dairesi'nde uzun yıllar hizmet vermiş olan Macit Kural, Ayasofya'nın çeşitli bölümlerinin onarımlarında görev almıştır. Arşiv belgelerinden Sedat Çetintaş'ın Rölöve Bürosu'nda görev aldığı ve 1954'te bu kurumdan emekli olduğu

bilinmektedir. Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nde görev yapan koruma uzmanı-y. mimar Cahide Tamer, 1955-1956 yıllarında gerçekleşen onarımları yürütmüştür. Y. mimar Mualla Anhegger ise, 1961 senesindeki restorasyonda kontrolör olarak görev yapmıştır⁴¹¹.

Ayasofya'nın renginin restorasyonlarda önemli bir konu olarak gündemi işgal ettiği görülmektedir. Fossati onarımları sırasında şeritler halinde boyanan dış cephe, 1926'da sarı olarak değiştirilmiştir. Bu onarımdan 30 sene sonra gerçekleştirilen Cahide Tamer onarımlarında yapının cephelerinin yeniden sarıya boyandığı görülür. Yine, 30 sene sonra, 1986 yılında dış duvarlar sıvanarak bilimsel bir araştırmayla gül kuru rengine boyanmıştır. 2000 sonrası gerçekleştirilen cephe restorasyonlarında yapının ilk yapıldığı dönemdeki yapım tekniğini sergileyebilmek amacıyla cephelerde tuğla örgünün açığa çıkarıldığı ve dış cephe duvarlarının kısmen sıvasız bırakıldığı görülmektedir.

Ayasofya'yla ilgili tabloda (Tablo 5.1), diğer örneklere ait tablolarda görülmeyen bir müdahale yöntemi/yaklaşımı olarak 'kazı ve araştırma'ların yer aldığı görülür. Bu bağlamda, 1934'ten başlayarak çeşitli dönemlerde, yapının kilise kimliğine ışık tutacak arkeolojik kazılar; 1936 yılında yıkılmış olan Ayasofya medresesinin temellerinde yapılan yüzey araştırmaları ve yapının strüktürünün endoskopi ve jeo-radar gibi hasar vermeyen ölçüm teknikleriyle araştırılması gibi çalışmalar yürütülmüştür. Bu araştırmalar, Ayasofya gibi evrensel öneme sahip antik bir anıtın bugünkü sorunlarını kavramak adına son derece önemlidir. Bu sorunlara çözüm üretilebilmesi için öncelikle anıtın geçmişinin derinliğine incelenmesine ve yapının fiziksel durumunun gözlem ve kayıtlarla ayrıntılı tespitine ihtiyaç bulunmaktadır (Ahunbay, 2012).

Tablo incelendiğinde (Tablo 5.1), 1980'den günümüze geçen sürede yürütülen koruma ve onarım çalışmalarında sıklıkla malzeme ayıklama yönteminin tercih edilmiş olduğu görülür. 1980'den önce, bu yöntem tercih edilmemiştir. Bu müdahale sırasında ayıklanan malzeme, geçmiş restorasyonlarda kullanılan ve yapının bünyesine zarar verdiği ispatlanmış olan çimentolu sıva ve betondur. 1950'li yıllarda yapılmış doğu cephesi alt kotundaki çatıda bulunan 30 cm. kalınlığında, 650 m²lik betonarme yüzey yapının bünyesinden ancak yaklaşık elli sene sonra, 2007 yılında

⁴¹¹ İsmi geçen mimarlarla ilgili detaylı bilgi için, bkz. 4. Bölüm- 4.2. 1923-1951 Yılları Arasındaki Koruma Yaklaşımları.

ayıklanabilmiştir.

Bu uygulama, Türkiye’de ellili yıllarda anıtsal yapı restorasyonlarında sıkça gözlenen malzeme özgünlüğüne dikkat edilmeden gerçekleştirilen uygulamalara bir örnektir. Cahide Tamer’in 1955-1956 yıllarında batı ve güney cephelerde yürüttüğü onarımlarda da çimentolu sıva (çimento katkılı kireç harcı) tercih edilmiştir. Ayrıca, dönemin Ayasofya kontrol amiri A. Koyunlu’nun raporunda 1986’daki onarımlarda denizkumu ve çimento takviyeli kireç kullanıldığı belirtilmektedir. Kayıtlara göre, yapının cephelerindeki çimentolu sıvalar aşamalı olarak 1986; 1997-1998 ve 2007’de ayıklanmıştır. Bir diğer ayıklanarak yenilenen eleman ise, yapının beton pencere çerçeveleridir. Bunlar da, son dönemde mermerden üretilerek yenilenmişlerdir.

Nara Özgünlük Belgesi (1994)’nin Ek’inde belirtildiği gibi, özgünlüğü değerlendirirken disiplinlerarası işbirliğini sağlamak ve tüm ulaşılabilir bilgi ve uzmanlıklardan uygun biçimde yararlanmak gerekmektedir⁴¹². Burda sözü geçen işbirliğine Türkiye’de Ayasofya Müzesi bünyesinde rastlanmaktadır. Günümüzde de, temelleri 1986’da atılmış olan, üyeleri değişmeyen Bilim Kurulu, Ayasofya’nın korunması konusunda görüş bildiren, bildirmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nde Ayasofya gibi karmaşık sorunları olan, evrensel öneme sahip antik bir anıtın bakım ve onarımı sözkonusu olduğunda konuyla ilgili bir heyet görüşünün gerekliliği konusunda her dönem hemfikir olunduğu görülür. Bu tez kapsamında incelenen dört örnekten en fazla bilimsel görüşe başvurulmuş yapı Ayasofya olmuştur. 1925’ten başlayarak yapının korunma sorunlarının tespiti ve bu sorunlara çözüm önerileri için çeşitli dönemlerde bilimsel heyet ve komisyonlar oluşturulmuştur. 1925’te Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu’nda Ayasofya’nın mevcut durumunun tespiti için bir kurul oluşturulması konusu görüşülmüş; alınan karar sonucu Yüksek Mühendis Mektebi’nden öğretim elemanlarının bulunduğu bir Kurul, yapıda çalışarak bir rapor hazırlamış ve sözkonusu rapor doğrultusunda gerekli görülen noktalarda bazı güçlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 1952’de İTÜ’den bir grup akademisyenin Ayasofya’nın sorunları üzerine başka bir rapor hazırladıkları bilinmektedir. 1961’de yine bilimsel bir heyet, yapının minarelerin zaman içindeki aşınmalarıyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. 1993’te Ayasofya Bilim Kurulu’nun devreye girmesi, Türkiye’de mimari koruma alanında son derece olumlu bir

⁴¹² Nara Özgünlük Belgesi’nin Türkçe tam metni için, bkz. www.icomos.org.tr/getfile.php?dosyano=7, çeviri: Deniz Mazlum, 2005.

gelişmedir. Kurulun görev yapmaya başladığı 1990'lerden itibaren yapıda gerçekleştirilen koruma ve onarım çalışmalarında kullanılan yöntemlerin çağdaş restorasyon kriterlerine en uygun hale getirilmiş olduğu gözlemlenmektedir.

Tabloya bakıldığında (Tablo 5.1), özgün malzeme kaybına yol açan yenileme yönteminin, 1990'lerden itibaren sadece malzeme boyutunda (kurşun örtü, doğramalar, vd.) değişiminde kullanıldığı görülmektedir. Bu yenileme uygulamaları da sürekli bakımın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yapının onarımında tercih edilen önemli yenileme uygulamaları arasında, 1955 yılında çörtlenlerin, 1975-1976'da tuğla minare külahının; 1997 ve 2003-2004 onarımlarında üst seviyede harap olmuş olan betonarme pencerelerin mermerle yenilenmesi; 2007'de doğu cephesi mihrabın arkasında bulunan büyük pencerenin aslına uygun olarak yenilenmesi ile 2006-2008 arasında minare kapıları ve Fatih ve II. Beyazıt minaresinin şerefe korkuluklarının yenilenmesi sayılabilir.

Cumhuriyet Dönemi'nin erken yıllarında, yapı müzeye dönüştürülürken kurulan komisyonun binanın doğusunda minareler altında bulunan dükkânların kamulaştırılmasının gerekliliği üzerinde durmuş olduğu görülür. Bu sorun, zaman zaman ilerleyen senelerde de gündeme taşınmış, fakat hiçbir zaman uygulamaya geçirilememiştir. Kentin turizmine hizmet eden en önemli anıtlardan biri olan Ayasofya'nın bünyesinde ziyaretçilere yönelik hediyelik eşya satışı yapan bu dükkânlar için başka bir yer tasarlanabilir. Sıklıkla tekrarlanan bu sorunun bugün de çözülmemiş oluşu, Türkiye'de kurumsal olarak alınan kararların uygulamaya geçirilememesine bir örnek olarak verilebilir.

Ayasofya gibi bir anıtın çeşitli büyüklükte kubbe, yarım kubbe ve tonozlardan oluşan üst örtüsünün bakımı konusu son derece önemlidir. Tablo (Tablo 5.1), incelendiğinde de görüleceği gibi, Cumhuriyet Dönemi restorasyonlarında sürekliliği olan bir kurşun örtü yenilemesinden bahsedilemez. Dolayısıyla, iç mekândaki bezemeler zaman zaman çatıdan gelen neme bağlı olarak tahrip olmuşlardır. Ancak, bu konunun 2006-2008 yılı restorasyonunda titizlikle ele alınmış olduğu söylenebilir. Yapının bünyesine ciddi bir ağırlık ve zarar veren, doğu cephesi alt kot çatısındaki betonarme yüzey yapıdan uzaklaştırılarak bu bölge 3 mm. kalınlığında kurşunla yeniden kaplanmıştır. Burda da görüldüğü gibi, özgünlüğe zarar verdiği savunulan yeniden yapım müdahaleleri kimi zaman bir gereklilik olabilmektedir. Burda örneklenen yeniden yapım müdahalesi, Fatih Camii'nin revaklı avlu döşemesinin 2008-2011

onarımında özgün detaylarına uyularak yeniden yapılmasıyla aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Ayasofya Müzesi bünyesinde, koruma çalışmaları için katkı sağlayabilecek başka bir olumlu gelişme ise, Ayasofya Sıbyan Mektebi'nin 2012 yılı itibariyle Ayasofya'yla ilgili yayınların toplanacağı bir arşiv binası olarak kullanıma açılması amacıyla düzenlenmiş olmasıdır (Ahunbay, 2012). Böylece, araştırmacılar yapıyla ilgili tüm kaynakları bir arada bulabileceklerdir. Bu arşiv, Atina Tüzüğü (1931)'nden bu yana uluslararası koruma çevrelerinde vurgulanan bir gerekliliğin Türkiye'de Ayasofya özelinde, kısmen yerine getirildiğinin göstergesidir.

Tablo (Tablo 5.1), incelendiğinde, Ayasofya'nın Osmanlı eki olan minarelerinin Cumhuriyet Dönemi'nde iki defa yeniden yapım yöntemi kullanılarak onarılmış olduğu görülür. İlki, muhtemelen 1955'te gerçekleştirilmiş olan bu müdahalede III. Murad minarelerinin en üst kotunda yer alan girland motifi yok edilmiş; bu bölgeye minarede bugün de mevcut olan, daha önceki bir dönemin üslubu mavi çiniler kakılmıştır. Yazılı belgenin bulunmadığı onarıma ait veriler uygulama sırasında çekilen fotoğraflarla sınırlıdır. 1968-1971 yıllarında II. Beyazıt minaresi için gerçekleştirilen uygulamada ise, minare şerefe altına kadar sökülüp külahı da dahil olmak üzere yeniden yapılmıştır. Ayrıca, şerefe altında kalan altmış adet taş basamak sökülerek özgün taş malzeme değerlendirilmeden yeniden yapılmıştır.

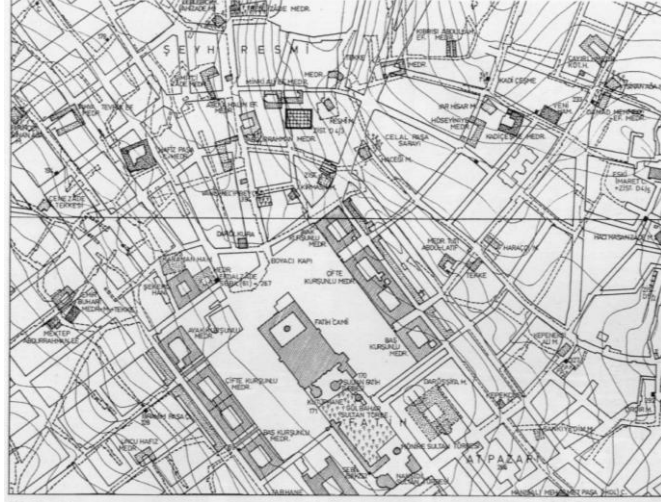
Bugün halen restorasyonların ihale, projelendirme ve uygulama aşamalarında sorunlar yaşanmakta olduğu bir gerçektir. Mevcut ihale kanunu ve bu kanundan türeyen yönetmeliğin varlığına rağmen, koruma uygulamalarının zaman zaman konularında yeterince uzman olmayan ekiplere verildiği görülmektedir. Bu konuda olumsuz bir örnek, İl Özel İdaresi tarafından finansmanı sağlanan Ayasofya Batı cephesi onarımı için gerçekleşen projelendirme sürecinde yaşanmıştır. İl Özel İdaresi tarafından yürütülen bu ihalede, 25849 sayılı ihale yönetmeliğinde belirtilen hususlara dikkat edilmemiş ve rölöveler talep edilen kalitede hazırlanmamıştır. Bu durum ise, projelerin Koruma Kurulu onay sürecini uzatarak uygulamaya geç başlanmasına, buna bağlı olarak da, yapının daha fazla yıpranmasına sebep olmuştur. Oysa, uygulamalar farklı idareler tarafından gerçekleştirilse de, onarımların bütüncül bir koruma yönetim planı çerçevesinde hayata geçirilmesi gereklidir.

5.2 FATİH CAMİİ

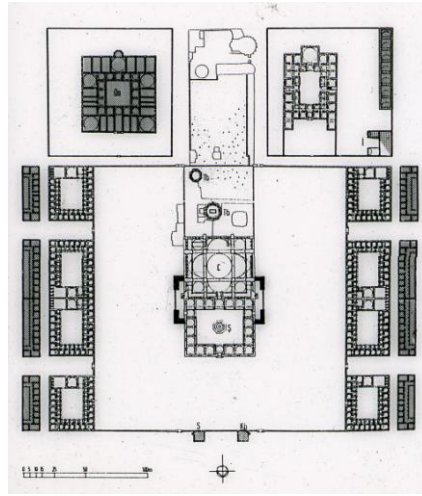
Simgesel değer: İstanbul'un fethinden sonra ilk inşa edilen külliye camisi

İşlevi: Cami

Sahibi olan kurum: Vakıflar Genel Müdürlüğü

5.24 Fatih Külliyesi ve çevresine ait vaziyet planı, Kaynak: Müller-Wiener, 2001, 409.

5.25 Fatih Külliyesi vaziyet planı, Kaynak: Tokay, 1994.

5.2.1 Fatih Camii'nin kısa tarihçesi, külliye içindeki genel tanımı ve Caminin Osmanlı Dönemi'nde geçirmiş olduğu onarımlar / değişiklikler

Fatih Camii, Fatih ilçesine ve semtine adını vermiş olan Fatih Külliyesi'nin merkezinde yer alır (Tanman ve Tunay, 1977).

Şehrin merkezinde ve yüksek bir noktada bulunan bu bölgede Fetih'ten önce On İki Havari (Havariyun) Kilisesi bulunmaktadır. Fetih sonrası bu alan Ortodoks

Patrikliği'ne tahsis edilmişse de, On İki Havari Kilisesi çok harap olduğu için Patriklik 1455'te başka bir yere taşınmak istemiştir. Fatih Sultan Mehmed, 1463-1470 arasında başka bir kiliseye taşınan patriklikten boşalan bu yere kendi adına bir külliye inşa ettirmiştir (Eyice, 1995, 244).

Mimari programının zenginliği ve arazi verileri en iyi kullanan yerleşim düzeni ile Türk-İslam mimarisinde özel bir yeri olan bu külliyenin camisinin 1557 ve 1754 depremlerinden hasar gördüğü ve onarıldığı bilinmektedir (Eyice, 1993, 266). Cami, İstanbul'da büyük yıkımlarla sonuçlanan Mayıs 1766 depreminden de ayrıca hasar almıştır. Bu depremde, kubbesi tamamen çökmüş, duvarları ise, onarılamayacak ölçüde yıkılmıştır.

Sultan III. Mustafa Dönemi'nde önce külliyenin türbesi ve diğer binaları inşa edilmiştir. Daha sonra, dönemin hassa başmimarı Mehmed Tahir Ağa, bugünkü Fatih Camii'ni inşa etmiştir. 1767-1771 arasında gerçekleşen bu inşaat sırasında caminin güneydoğu köşesine rampalı bir hünkâr mahfilli eklenmiştir. Fatih Dönemi'ndeki ilk camiden günümüze eski dış avlu kapısı, revaklı avlunun batı, doğu ve kuzey revakları, taçkapı (üzerinde kitabenin yer aldığı cümle kapısı duvarı), mihrap ve minarelerin ilk şerefelerine kadar olan bölümleri⁴¹³ ulaşmıştır. Ayrıca, revaklı avluda görülen iki pencere alınlığını süsleyen bir çift çini pano⁴¹⁴ ilk Fatih Camii'nden günümüze gelmiştir (Tanman ve Tunay, 1977 ve Eyice, 1995, 244). Günümüzde Fatih Camii'nin harim mekânı, ilk camiden kalan kible duvarı ileri alındığından ötürü ilkine oranla daha büyüktür.

Caminin minarelerinin külahlarının 19. yüzyıla kadar tek şerefeli olduğu bilinmektedir. 19. yüzyıl içinde minarelere birer şerefe daha eklenerek boyları yükseltilmiş ve aynı yüzyıl sonlarında (muhtemelen 1894 depreminden sonra) külahları taştan yapılarak yenilenmiştir⁴¹⁵ (Kuran 1985 ve Eyice, 1995, 244).

⁴¹³ Süheyl Ünver, minarelerden birinin birinci kürsü kısmında taşa işlenmiş olan güneş saatinin 15. yüzyılda yaşamış olan alim Ali Kuşçu'nun bir hatırası olduğunu belirtir (Eyice, 1995, 244).

⁴¹⁴ 15. yy. sanatsal üslubunda üretilmiş bu çini panolardan birinde besmele, diğerinde kısmen ayetül kursi yazılıdır (Eyice, 1993, 267).

⁴¹⁵ 1894 depreminde, daha önceki depremlerden de ciddi hasar gören Fatih Camii'nin iki minaresinden birinin külahının düştüğü, diğerinin külahı da düşmek üzere olduğu not edilmiştir (Diker, 2010, 91).

5.26 Taş külahlı minareyi gösteren bir cephe fotoğrafı, 1939, Kaynak: Encümen Fotoğraf Arşivi, 1945.

5.27 Restorasyon önesi taş külahlı minare, Kaynak: Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.

İnşa edildiği dönemin kabul gören sanat akımı olan baroğun etkileri görülse de, yapı

kütlesel olarak klasik dönem mimarisini andırır⁴¹⁶. Ana kubbeyi dört taraftan destekleyen dört yarım kubbe sistemi üzerine kurulan ikinci Fatih Camii'nin bezeme programı ağırlıklı olarak klasik üsluptadır. Bu durum, 19. yüzyılda iç mekân dekorasyonunun barok olarak yenilenmesiyle değişmiştir⁴¹⁷. Cumhuriyet Dönemi'ndeki Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyonda iç mekânda yeniden ilk dönem kalemişlerine dönülmüş olduğu görülür⁴¹⁸.

5.28 Caminin iç mekânındaki barok dönem kalemişleri, Kaynak: Gurlitt, 1999.

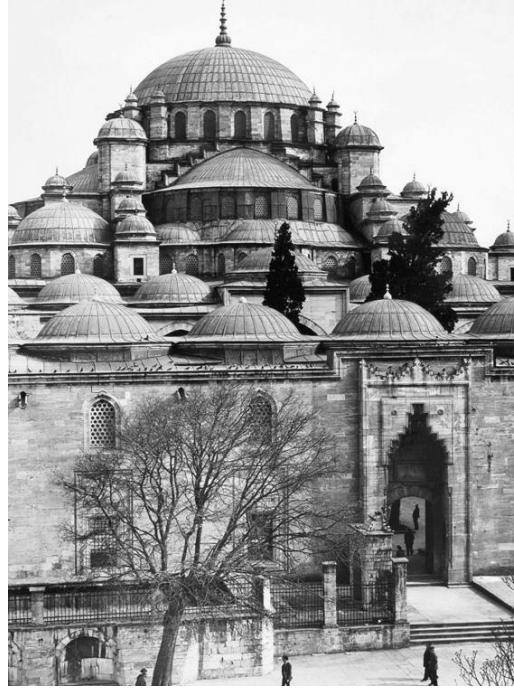
5.29 Caminin iç mekânındaki barok dönem kalemişleri, Kaynak: Gurlitt, 1999.

⁴¹⁶ Eyice (1993, 267), Fatih Camisi'ni kendinden önce inşa edilmiş olan Nuruosmaniye Camii'nin 'ağır' barok görünümünden uzak olduğunu belirtir ve caminin klasik üsluba yakın bir tarzda inşa edildiğini söyler.

⁴¹⁷ Caminin 19. yüzyılda barok olarak yenilenen iç mekân bezemeleri, Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından yürütülen son dönem restorasyonlarında gerçekleştirilen raspalarla ortaya çıkarılmış ve belgelenmiştir.

⁴¹⁸ Bu noktada, Kuban (1988, 26-29)'ın camilere yapılan eklerin, rekonstrüksiyonların ve Fatih Camii'ndeki gibi anıtsal yapıların iç mekânlarındaki bezeme programını değiştirme kararlarının bu konularla bilimsel olarak hemen hiç ilişkisi olmayanlar kimselerin politik baskıları sonucu verildiği yorumunun hatırlanmasında fayda vardır.

Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Valide Sultan, 19. yüzyılın başlarında külliye'nin güney sınırına türbe, sebil ve sıbyan mektebinden oluşan küçük bir külliye daha inşa ettirmiştir. Caminin güneyinde Fatih Sultan Mehmed ile eşi Gülbahar Hatun'un türbelerini barındıran alan 20. yüzyılın başlarında hazireye dönüşmüş ve buraya Gazi Osman Paşa Türbesi ile beraber yüksek makamlardaki devlet adamlarına ait türbeler eklenmiştir (Tanman ve Tunay, 1977).

5.30 1930'larda Fatih Camii, Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi.

Fatih Camii, 29 Ocak 1932'de ilk Türkçe ezanın okunduğu yer olmuştur. Bu bağlamda, yapının somut olmayan miras olarak değeri de güçlenmiştir.

5.2.2 Fatih Camii'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımları

"Anıtsal yapı stoğunun büyük bir bölümünü dini yapıların oluşturduğu ülkemizde, "tarihi eser" veya "anıt" kavramının toplumsal düzeyde algılanması genellikle sadece bu dini yapılar bağlamında ortaya çıkmaktadır" (Binan, 2001,).

Fatih Camii, 1966-1967 ve 2008-2011 yıllarında yapısal ölçekli iki kapsamlı onarım geçirmiştir.

Bu çalışmanın süresi kapsamında ulaşılan arşiv belgelerinden 1966 öncesinde yapıya uygulanan müdahalelerle ilgili yeterince bilgi edinilememekle birlikte⁴¹⁹, 1940 ve

⁴¹⁹ Vakıflar 1. Bölge Mdl. Arşivi'nde 1953 senesine ait beton dışlık pencerelerinin yeniden yapımı ve sıva onarımlarıyla ilgili bazı belgeler mevcuttur.

1950'lerde Camiyle ilgili derneklerin ve hayır kurumlarının (projeye ve izne bağlı olmadan) bağımsız olarak gerçekleştirdikleri bir takım onarımların varlığı bilinmektedir (Demirel İşli, 2009)⁴²⁰. Bu onarımların kaydı tutulmamıştır. O dönemde anıtsal yapıların korunmasından ve onarım kararlarından sorumlu olan Eski Eserler Encümeni'nin kayıtlarında da herhangi bir onarıma belgesine rastlanmamıştır⁴²¹. Encümen'in Cami'yle ilgili 1206 sayılı kaydında camiye cepheden gösteren 1939 tarihli bir fotoğraf (Şekil 5.3), genel külliye ait bir vaziyet planı çizimi, camiye ait bir plan çizimi ve Doktor Ağaoğlu Mehmet'in 1927 tarihli camiye tanıtıcı makalesi yer almaktadır.

Fatih Camii 2007-2011 onarımları Bilim Kurulu üyesi sanat tarihçisi Gönül Cantay'ın tespitine göre, 1949-1953 arası Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Ekrem Hakkı Ayverdi'nin içinde bulunduğu bir uygulama ekibine⁴²² caminin iç mekânındaki 19. yy. kalemişlerinin yenilenmesi işi verilmiştir. İç mekânda bulunan mevcut kalemişleri üzerine, daha alt katmanda bulunan klasik üsluptaki kalemişlerinin taklitleri uygulanmıştır. Tüm 19. yy. barok üsluplu kalemişlerinin üzerleri kapatılmıştır (Keleş, 2011). Son onarıma kadar bu kalemişleri üzerleri örtülü olarak mevcut kalmıştır. Bu tez çalışmasının kapsamında Cantay'ın bu saptamasıyla ilgili herhangi bir yazılı kaynağa rastlanmamıştır.

Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki şartnamede belirtildiği üzere⁴²³, Camide 1953 yılında yeni beton dışlık pencereleri yapılmış ve bozulan sıvalar yenilenmiştir.

⁴²⁰ Fatih Külliyesi'nin yapıları günümüzde farklı derneklerin kullanımına tahsis edilmiştir. Halen medrese binalarında Fatih'in Eski Eserlerini İhya Koruma ve Kültür Derneği çalışmaktadır. Karadeniz Medreseleri'nin üç bloğu Kamuya Yararlı Dernek kapsamında 1966 senesinde kurulmuş olan bu derneğe tahsislidir. Yapılar, Fatih Yükseköğrenim Öğrenci Yurdu olarak hizmet vermektedir. Akdeniz Medreseleri ise, İlim Yayma Cemiyeti'ne tahsis edilmiş durumdadır.

Cami derneklerinin izinsiz uygulamalarının ilerleyen yıllarda da sürmüştür. Arşiv dosyalarında 1989 yılında bu konuyla ilgili hazırlanmış bir dilekçeden Koruma Bölge Kurulu'nun Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nü uyarmış olduğu anlaşılır.

Ayrıca, cemaatin yapıyla ilgili talepleri de zaman zaman Koruma Kurulu'nun gündemini meşgul etmiştir. Örneğin, 1993'te caminin taş olan özgün döşemesinin üstüne tahta kaplanması ve 1995'te de camiye kalorifer yapılmasıyla ilgili cemaatten gelen bazı talepler olmuş ve bu istekler Kurul tarafından reddedilmiştir.

⁴²¹ Çal (1990, 369), Cumhuriyet'in ilk yıllarında koruma alanında eleman ve ödeneğin az olmasına rağmen çok fazla eserin birden tamir edilmeye çalışıldığını ve bunun beraberinde bir takım problemler getirmiş olduğunu belirtir. Özellikle 1950'li yıllara kadar önemli bazı eserlerin rölövesi ve restorasyon projesi olmaksızın onarıldığını söyler. Bu tespitin Fatih Camii için de geçerli olabileceği düşünülebilir.

⁴²² Bu ekip içinde y. mimar-koruma uzmanı Hüsrev Tayla'nın da olması ihtimali güçlüdür. Tayla, 1950-51 yılların gerçekleştirdiği askerlik görevini takiben A. Saim Ülgen'in tavsiyesiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. İlk işlerinden biri Fatih Camii'nin onarımıdır (Yücel, 2005, 740).

⁴²³ Bkz. "Fatih Camii Beton Dışlık Pencereler 1953 yılı Onarım Dosyası" ve "Fatih Camii Beton Dışlık Pencere ve Sıva işlerine ait Şartname", hazırlayan: y. mimar İzzet Bolat, VGM Arşivi.

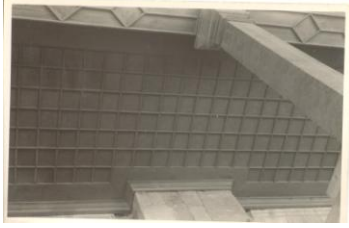
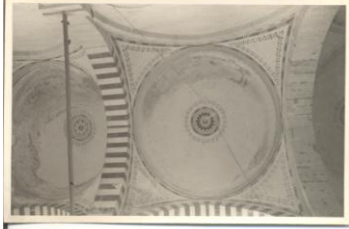
Bu onarıma ait geçici kabul raporunda belirtildiği üzere, işi onaylayan kabul heyeti Fatin Uluengin, İzzet Bolat (kontrol) ve Ertuğrul Eğilmez'dir. İş üstlenen müteahhit Mustafa Afşar'dır.

Aynı arşivde, 1966-1967 yıllarında gerçekleşen kapsamlı onarıma ait görsellere ulaşılmıştır. Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflar ve çizim krokileri onarımın içeriği hakkında veri sağlayabilmektedir⁴²⁴.

Bu onarımda, 19. yy.'da özgün külahla değiştirilip uygulandığı düşünülen taş minare külahı, klasik dönem üslubunda kurşun kaplı külah olarak yeniden yapılmıştır. Minarenin etüdü için taş minare külahı yeniden yapılmadan önce bir çizim hazırlanmıştır. Aynı onarımda abdesthanenin üstünü örten ve cami beden duvarına sabitlenmiş olan ahşap saçağın yenilendiği görülür. Ayrıca revaklı avluda da bir yenileme sözkonusudur. Arşivde o dönem mevcut olan mermer döşemenin kırıldığına dair fotoğraflar bulunmaktadır (Şekil 5.8). Bu müdahalede uygulanan beton şap tabakası ile üzerine 4 cm. kalınlığındaki mermer kaplama, daha sonra 2011 yılındaki onarımda Bilim Kurulu'nun kararı doğrultusunda ayıklanmıştır.

⁴²⁴ Bu yıllarda gerçekleştirilen onarımlar çizimlerden çok fotoğraflanarak belgelenmiştir.

5.31 1966-1967 yıllarındaki Vakıflar Bölge Müdürlüğü onarımlarına ait görseller,
Kaynak: Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Çeşitli makalelerde bu dönemde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen minare ve bezeme restorasyonlarına değinilmektedir. Tunay ve Tanman (1977), caminin iç mekânında geçen yüzyılın 2. yarısına ait, siyah ve gri tonlarının egemen olduğu eklektik kalemişlerinin bulunduğunu; ‘son yıllardaki

onarımlarda⁴²⁵ bunların raspa edilerek yerlerine caminin mimari üslubuna uygun bulunan kalemişlerinin uygulandığını belirtirler. Ayrıca, 19. yüzyıl sonlarında eklenmiş olan taş külahların 1965'deki⁴²⁶ onarımda iptal edilerek yerlerine kurşun kaplı konik ahşap külahlar yerleştirildiğini not etmişlerdir.

Eyice (1993 ve 1995, 244), minarenin 1966-1967'de kurşun kaplı ahşap külahla çevrildiğini yazar. Yazar, 19. yüzyıla ait taş külahların Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde bir ara avluda yeniden kurularak korunmakta olduklarını da belirtir.

Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde Fatih Külliyesi'nin 1968-1969 yılında gerçekleştirilmiş bir onarım dosyası daha mevcuttur. Seyfettin Saruhan'ın yüklenici olarak görev aldığı, 23.9.1968 mukavele tarihli onarımın iş programında⁴²⁷, fotoğraf çekilmesi ve işyeri hazırlığı, iskele yapılması, stalaktit yapılması, dışlık beton pencere yapılması, sıva işleri, ahşap doğrama işleri, mermer döşeme ve duvar kaplama işleri, cila ve boya işleri, Alem yapılması ve yıldız işleri, döşeme kaplaması yapılması işi (imitasyon), derz işleri, cam takılması, çatlakların betonla doldurulması, tecrit yapılması, kurşun taklidi şap yapılması, elektrik işleri, sıhhi tesisata ait iş başlıkları görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kontrol y. mimar Fikret Çuhadaroğlu'dur.

İstanbul 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu arşivinde Fatih Camii ile ilgili kayıtlar ancak 1968 yılına kadar geriye gitmektedir⁴²⁸. Daha eski döneme ait veri bulunamamıştır. Bu belgelerden camiye dolaylı etkileyen bazı çevresel kararların alınmış olduğu takip edilebilir. GEEAYK, 1968 yılında Cami avlusu yakınında bulunan 20; 22 ve 26 no'lu parsellerin istimlakı kararını almıştır. Fetih Cemiyeti ise, 1969 yılında avludaki saç barakaların kaldırılmasını isteyen bir dilekçeyle Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne başvurmuştur⁴²⁹.

⁴²⁵ 1977'de yazılan bu yazıda belirtilen "son dönem" 1966-1967 onarımları olabilir.

⁴²⁶ Bu yazıda 1965 olarak belirtilen onarımın asıl tarihi Vakıflar 1. Bölge Mdl. arşivi'ne göre, 1966-1967 olmalıdır.

⁴²⁷ Fatih Camii Külliyesi İş Programı olarak geçen bu belge tüm külliyedeki onarım işlerini kapsıyor olmalıdır.

⁴²⁸ Bu çalışma kapsamında Fatih Camii ile ilgili İstanbul 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu arşivinde yer alan belgeler incelenmiştir.

⁴²⁹ GEEAYK'ın 825 sayılı, 06.10.1957 tarihli ilke kararına göre 'Cami harimi kaydı altında bulunan sahalarda meşruta, dükkân ve kulübe gibi binaların yapılması' yasaklanmıştır (Durukan, 2004, 172). Bu barakalar bu kararı ihlal ederek inşa edilmiş olmalıdır.

5.32 Caminin iç mekân bezemelerinde Barok dönem,

Kaynak: İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivi.

Yine 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu arşivinde, Cami haziresi çevre duvarına bitişik izinsiz inşa edilen kadınlar abdesthanesinin kaldırılması ile ilgili 1970 tarihli bir yazışma görülmektedir. Aynı sene Cami avlusu sınırlarının tayini ve Camiye yakın 20 ve 28 no'lu parsellerin istimlakı kararları alınmıştır.

1976 yılında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Külliye yakınında inşa edilecek 6 katlı bir yapı hakkında görüş almak için GEEAYK'na başvurduğu görülür⁴³⁰.

Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü arşivinde Fatih Camii ve Külliyesi 1976 yılı onarımına ait şartnamede cami duvarlarındaki çatlakların kamalanarak çimento harcıyla şerbetlenmesi işi görülür. 1978 yılında yine kapsamlı bazı onarımların yürütülmüş olduğuna dair belgelere rastlanır. Hünkâr Mahfili'nde sağlamlaştırma çalışmaları yürütülmüş ve iç mekândaki kalemişleri yenilenmiştir. Ali Şişman'ın müteahhitliğini yaptığı onarımda Caminin revaklı avlusunda revak kubbelerinin yüzeğinde bulunan bozulmuş kalemişlerinin raspa sonrası yenilediği, camide sıva onarımlarının yürütüldüğü ve cami içinde (müzeyyen) alçı içlik pencerelerinin yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

4 No'lu Koruma Bölge Kurulu arşivinde caminin ihata (destek) duvarında çatlaklar

⁴³⁰ Yapının, Caminin görüntüsünü kapatabilme olasılığı üzerinde tartışılır ve sonuç olarak kapatmayacağı kararı alınır.

bulduğunu ve acilen onarılması gerektiği konusunda, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nü uyaran 1989 tarihli bir dilekçe mevcuttur⁴³¹.

1985'te Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından (1/500 ölçekli) Fatih Camisi Çevre Düzenlemesi Projesi hazırlanmış ve Koruma Kurulu, avludaki beton döşemenin kaldırılma müdahalesini de içeren yeni bir proje istemiştir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, cevaben bir rapor⁴³² ile avlu döşemesinin açılması kararının pratik yönden 'sakıncalı' olduğunu bildirmiştir⁴³³.

1986 yılında 1 No'lu Koruma Bölge Kurulu tarafından Fatih Camisi dış avlusunda yeraltında abdest alma ve tuvalet yeri yapımı uygun görülmüştür⁴³⁴.

O güne kadar halen anıt eser olarak tescili tamamlanmamış olan bu simgesel yapının ancak 16.9.1987 gün ve 3618 sayılı kararla tescil edildiği görülür.

1989 yılında cami iç mekânında bulunan özgün klasik tuğla döşemelerin bozulmuş parçalarının sökülerek yenilenmesi, özgün kalmış bozulmamış bölümlerinin korunması; kubbe beton pencerelerinden kırık olanların yenilenmesi ve bozulmuş mahfil döşemesinin yenilenmesi istenmiştir. Arşiv kayıtlarından sözkonusu isteğe uyularak, 1990 yılında özgün tuğla döşeme kaplamasının kısmen sökülüp kendi karakterinde bir malzemeyle tamamlandığı anlaşılmaktadır.

1990 senesinde Fatih Camii hakkında ilk kez üniversitelerden bilimsel destek talep edilmiş ve caminin destek duvarlarında görülen çatlakların analizi için bir bilim kurulunun örgütlenmesi istenmiştir. Bilim Kurul üyeleri Prof. Dr. Nahit Kumbasar (İTÜ), Prof. Dr. Müfit Yorulmaz (İTÜ) ve Prof. Dr. Zeynep Ahunbay (İTÜ) olarak belirlenmiştir.

1991'de Fatih Belediyesi ile Koruma Kurulu arasında camiyle ilgili bir başka yazışma gerçekleşmiştir. Belediye, o dönem sürmekte olan tuvalet inşaatı sırasında mevcut tarihi sarnıcın üstünün betonarme döşeme ile kapatılmış olduğunu, izinsiz çürütme, duvar tamamlama gibi uygulamaların gerçekleştirildiğini belirtilmiş ve

⁴³¹ Yazıya verilen cevap veya gerçekleşen uygulama dosyasındaki belgelerden takip edilememektedir.

⁴³² 24.1.1986 tarihli, Vakıflar Bölge Müdürlüğü mimarlarından İ. Ahmet Arslanoğlu tarafından kaleme alınan bu raporda "mevcut drenaj hizasında sınırlanan cami suları esirini de zemine intikal ettirecek ve drenajı çalışmaz hale getirecek olan avlu döşemesinin açılması kararı, pratik yönden de çok sakıncalı" bulunmuştur. Rapor için, bkz. EK 8.

⁴³³ 1995'te daha evvel bir defa tartışılıp uygun bulunmayan Cami çevre düzenlemesi uygun bulunmuştur. Onay dilekçesine İstanbul Konservasyon Laboratuvarı'ndan alınmış bir rapor eklenmiştir.

⁴³⁴ Müellifinin Dr. mimar Fehmi Kızıl olduğu proje uygulanmıştır. Proje, arşiv belgesi olarak dosyasında yer almaktadır.

yanlış uygulamalarla ilgili yasal işlem başlatılması konusunda Kurul'dan izin istemiştir.

1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi, Fatih Camisi'ne önemli bazı hasarlar vermiştir. Depremden sonra, 2002'de caminin onarımına alınması konusu gündeme gelmiş ve Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü, 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu'na Fatih Camii'nde planlanan restorasyona ön çalışma oluşturması amacıyla⁴³⁵ bir '*çalışma komisyonu*'nun kurulması ve komisyona başkan olarak Prof. Dr. Ahmet Kala (İ. Ü.)'nin atanması konusunda yazmıştır.

Restorasyon öncesi çalışmalardan bir diğeri de, 2003-2004 arasında YTÜ Döner Sermayesi'nce "Fatih Camisi ve Külliyesi Sahasına İlişkin Geoteknik Değerlendirme Raporu" hazırlanmasıdır. Çalışma kapsamında 20 adet sondaj açılarak sonuçları çizimler üzerinde ifade edilmiştir. Bu çalışmanın ışığında, 2004 yılında zemin güçlendirmesi amacıyla caminin çevresinde kısmi beton enjeksiyonları yapılmıştır. Aynı yıl, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün yürütücülüğünde vaziyet planı, ağaç revizyon planı, çap-röperli kroki gibi belgeler temin edilmiş; yapıya ait malzeme analizleri, deformasyon paftaları ve raporları Koruma Kurulu'nun onayına sunulmuştur.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Fatih Camisi'nde yürütmüş olduğu son kapsamlı onarım 2008-2011 yıllarını kapsamaktadır⁴³⁶. Bu onarım öncesi Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından detaylı rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve restorasyonda izlenecek ana ilkeler saptanmıştır. Bu projelere ek olarak, Koruma Kurulu tarafından restorasyon sırasında karşılaşılabilecek muhtemel sorunlarda destek alınması amacıyla bir Bilim Kurulu talep edilmiştir. Restorasyona danışmanlık yapacak Bilim Kurulu 2007 yılında onarımın başlamasından hemen önce atanmış⁴³⁷ ve üç yıllık onarım süreci boyunca restorasyonun sorunlu bölgeleri hakkında görüş bildirmiştir (Ceylan, 2010).

2008-2011 yıllarını kapsayan restorasyonda gerçekleştirilen başlıca uygulamalar şunlardır:

⁴³⁵ Ön çalışma, camiyle ilgili tarihi belgelerin toplanması ve değerlendirilmesi sürecini kapsar.

⁴³⁶ Söz konusu onarım, üç ihale sürecinde tamamlanmıştır.

⁴³⁷ 2008-2011 onarımında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bu restorasyon için atanan Bilim Kurulu üyeleri çalışma alanları ile birlikte şöyledir: Prof. Dr. Feridun Çılı (statik), Prof. Dr. Oğuz Ceylan (mimari), Prof. Dr. Gönül Cantay (dekorasyon-kalemişi), Doç. Dr. Ahmet Güleç (malzeme), Gülseren Dikilitaş (kalemişi konservasyonu), Prof. Dr. Hüsrev Subaşı (hat). Bilim Kurulu'nun örgütlenmesi isteğiyle ilgili Koruma Bölge Kurulu kararı için, bkz. EK 10.

-Strüktürel güçlendirme çalışmaları (Büyük ağırlık kulelerinde ve minarede paslanmaz çelik kenetlerle çatlakların dikimi, revaklı avluda belirli sütunların demir gergilerindeki hasarların ek bir sistemle takviye edilmesi ve sütun başlıklarında takviyeler, yine revaklı avludaki hasarlı kubbelerin enjeksiyon yöntemiyle sağlamlaştırılması, iç mekanda kubbedeki pencerelerin içlik ve dışlık arasındaki kısımlarında demir gergiler yardımıyla kubbeye takviye) yürütülmüştür.

- Caminin kubbe ve duvarlarındaki çimentolu sıvanın ayıklanması amacıyla Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımlarda uygulanan özgün olmayan kalemişleri ayıklanmıştır. Bu işlem sırada uygulanan raspa sonucunda caminin ilk yapım dönemine ait kalemişlerine ulaşılmıştır. Kubbe gerekli noktalarda tekrar horasan sıvayla sıvanarak mevcut, ortaya çıkarılan kalemişleri bütünlenmiş/canlandırılmıştır.

5.33 2007-2011 restorasyonu sırasında üretilen bezeme çizimlerine ait bir pafta, Kaynak: Yılmaz Yapı A.Ş. arşivi, 2009.

- Cumhuriyet Dönemi'nde yenilenen (beton altlık üstüne mermer kaplama) Revaklı avlu döşemesi sökülmüş ve özgün döşeme detaylarına uyularak yeniden yapılmıştır.

- Cami iç mekânındaki klasik dönem dekorasyonu (kalemişleri), raspa sonuçlarına dayanarak kısmen özgün, kısmen de özgünün desen olarak aynısı yeniden üretilerek canlandırılmıştır. Kalemişleri tamamlandıktan sonra en üst yüzeye koruyucu sürülmüştür.

5.34 Raspayla ortaya çıkarılmış farklı dönemlere ait bezemeler, 2008,

Kaynak: Yılmaz Yapı A.Ş. arşivi, 2009.

- Kurşun örtülerde yenileme çalışmaları yürütülmüş; Bilim Kurulu tarafından niteliksiz bulunan tüm ahşap pencere doğramaları yenilenmiştir. Tüm kepenk ve kapılara yerinde kurulan marangoz atölyesinde bakım uygulanmıştır.
- Cami revaklı avlusundaki şadırvanın tahrip olan ahşap üst örtüsü yeniden yapılmıştır. Aynı mekanda bulunan Cumhuriyet Dönemi'nde yenilenmiş olan hasarlı, revzen pencereler yeniden yapılmıştır.
- Çürütme metoduyla taş duvarlarda bazı onarımlar yürütülmüştür.
- Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımlarda kubbe ve duvarlarda kullanılan çimentolu sıva ayıklanarak caminin bünyesinden ayıklanmıştır.
- Cami revak ve beden duvarlarında kumlama ve kimyasal temizleme yöntemiyle yüzey temizliği gerçekleştirilmiştir. Metal elemanların (sütun bilezikleri, lokma parmaklıklar, pirinç metal korkuluklar) önce mekanik, ardından kimyasal temizliği yapılmıştır. Tüm temizlenen taş ve metal yüzeylere saydam bir koruyucu sürülmüştür.
- Tüm bu işlemler gerçekleştirilmeden önce, uygulama yapılacak yerin yerinde rölöveleri hazırlanmış, fotoğraflarla belgelenmiş, çizim paftalarında mevcut bozulmalar işlenmiş ve müdahale paftalarıyla gerçekleştirilecek uygulamalar gösterilmiştir.

5.35 2008-2011 restorasyonunda gerekleŖen uygulamalar,

Fotoğraf: CoŖkun, 2008-2011.

FATİH CAMİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
Bakım					1978: Yapının çeşitli yerlerinde sıva onarımları ve bedana işleri yürütülmüştür.			2008-2011: Tüm kepek ve kapılara yerinde kurulan marangoz atölyesinde bakım uygulamaları tüm temizlenen tağ ve metal yüzeylere saydam bir koruyucu sürülmüştür.
(Malzeme) Ayıklama								2008-2011: Cumhuriyet Dönemi'ndeki oranlarda kubbe ve duvarlarda kullanılan çimento ile sıvaların ayıklanması gerçekleştirilmiştir.
(Dönen Etkiler) Ayıklama				1966-1967: 19. yy'la atıl minare kulahı sökükerek yerine klasik üslupla kurgun kaplı kulah yapılmıştır. 1969: Fethiye Camii, cami avlusuındaki sağ baskıların kaldırılmasını isteyerek, yazıma başlamıştır. Bu Cumhuriyet Dönemi'ne at ekiler arasında en önemlilerdir. 1970: Cami hazresi çevre duvarına bölük bölük inşa edilen kadınlar abidesi inşa edilmiştir.				2008-2011: 1949-1953 Vakıflar oranlarında uygulanan kalençirlik, atılın dönemin en gelişmiş türünde raspa yapılarak kaldırılmış, revaklı avlunun 1956-87 oranlarında yerlenen döşemesi sökülümüştür.
Mimarî eleman temizliği ve onarımı								2008-2011: Revak duvarları ve cami bedeni duvarlarında yazıcı temizliği yapılmıştır. Mimarî elemanların süzme bozulan, kırık, parmaklıklar, pıncı, metal koruluklar) mekanik ve kimyasal temizlikleri yapılmıştır.
Bezeme Temizliği, Onarımı					1978: Revaklı avluda kubbe içlerinde bozunmuş kalençirlik tamamlanmıştır. Hüsnür mahfil kalençirliğine onarımlar yapılmıştır (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).			2008-2011: Raspa sonuna erdirilerek camii iç mekânındaki klasik dönem kalençirlik, kesim özgürü korunarak, kesim de özgün desen yerinden kaldırılarak onarılmıştır. Kalençirlik tamamlanılmadan sonra en üst yüzeye koruyucu sürülmüştür.
Strüktürel Sağlanma				1965: Kubbe duvarında gönenin çatlaklar belirlenmiş ve onarımı yapılmıştır. 1968: nesni kabulü 1970'de yinada yapılmıştır. Her iki kubbe için yapıldığı bölgeden tespit edilenlerdeki (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).	1978: Cami kubbe duvarlarındaki çatlaklar çimento harcıyla onarılmıştır (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi). 1978: Hüsnür mahfilde bazı sağlanma işleri gerçekleştirilmiştir (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).	1989: Koruma Kurulu, cami destek duvarında çatlakların onarımını konusunda 0.8/1.10'u uyaran bir yazı yayımlamıştır. Sonuç bağlarından takip edilmiştir.		2004: Cami çevresinde zemin göçürme gelişmeleri kapsamında beton enjeksiyonu yapılmıştır. 2008-2011: Güçlendirme çalışmalarını yürütmüştür (Büyük açılır külemlerde ve minarede paslanmaz çelik kenarlarla çöktürülen dikim, revaklı avluda belirlenmiş duvarlar demir çapımlarınla duvarların ek bir sistemle takviye edilmesi ve süzme bozulan duvarlar, revaklı avludaki hasarı kubbelem etkisinden yitirmeye başlamışlardır. İç mekânında kubbeceki pencerelerin çökmesi ve dışık ana duvar kısımlarında demir çapımlar yardımıyla külemlerle takviye).
Malzeme Sağlanma					1978: Hüsnür mahfilinde sağlanma çalışmaları yürütülmüştür (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).			2008-2011: Çarımın metoduyla tağ duvarlarında onarımlar yapılmıştır.
Yenileme / Malzeme yenileme	1949-1953: Cami iç mekânında mevcut 19. yy kalençirlik üzerine daha at kalençirlik bulunan klasik üslupdaki kalençirlikler kaldırılarak yapılmıştır. Tüm 19. yy baskı (okulu) kalençirlik (klasik üslup) yenilenmiş ve zoru ile kapatılmıştır.		1953: Betonun yeni dışık pencere ile yapılmış, sıvalar yenilenmiştir (Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).	1966-1967: Doğu dışık duvarındaki atıl yapı ve metal strüktürler yenilenmiştir. 1966: Bkz. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi. Alem ve alem çarımındaki yazıcı kaplama yenilenmiştir (Hangi alanlar olduğu bağlarından tespit edilmiştir).		1985: Koruma Kurulu, revaklı avludaki beton döşemenin kaldırılması için yeni çarım sistemi, Vakıflar Bölge Md. raporunda avlu döşemenin açılması kararının uygulanma açısından 'çok sakıncalı' olduğunu bildirmiştir. 1989: Cami içinde bozuk klasik tuğla döşemenin sökülmesi yenilenmesi, eskilerin muhtelifce edilmesi istenmiştir. kırık kubbe beton pencereleri değiştirilerek, mahfil kesimden bozuk mermer döşemesi yenilenmesi istenmiştir. Sönük, bağlardan takip edilmiştir. 1990: Caminin iç mekânındaki özgün bozunmuş tuğla döşeme kendi kararlarında malzemeyle tamamlanmıştır. Koruma Kurulu, çarım külemlerini ayıklanması ve külemlerin güdülmesini talep etmişse de, sonuç bağlarından takip edilmiştir.		2008-2011: Hüsnür örtü ve kalençirliklerinde yenileme çalışmaları yürütülmüştür. Herkesiz tüm atıl yapı pencereleri doğrudan yenilenmiştir. Revaklı Avludaki yarıdevri tağın dışık ortu yeniden yapılmıştır. Revaklı Avludaki revaklı pencereler yenilen yapılmıştır.

FATİH CAMİİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI										
RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası		
Yeni Deneyimler				1966-1967: 19. yüzyıldaki restorasyonlar için mimari kataloğu, klasik dönem içinde kurşun kılıfı olarak yeniden yapılmıştır. Taş duvar yüzünde atlatıldıkları sonra Vakıflar Türk İşleri ve Sanat Eserleri Müzesine götürülmüştür. (Eyoğlu, 1995) 1966-1967: Revaklı avlu düzenleme sokaklara yeniden yapılmıştır.		1976: Müzeyin altığı iç pencere yapılmıştır. Harici penceresini yeniden yapıp yerlerine bakış açıları değiştirilmiştir ve boyanmıştır.			2008-2011: Revaklı avlunun 1966-1967 oranlarında yeniden düzenleme sokaklara uygun belayine göre yeniden yapılmıştır.	
Yeni Ek						1986: Cami avlusunda zeminin altına abdest alma yeri ve bütçeli yapımı uygun görülmüş, uygulanmıştır (Proje muafatı: Fehmi Kızı).				
Arayışta, Proje (Rölevé, restorasyon, restorasyon projeleri, keşif, şartname) hazırlanması			1966-1967: Taş minare kütahı kırık üstüyle kurşun kılıfı olarak yeniden yapılmadan önce etabı çözümlü yapılmıştır (Bzç. Vakıflar 1. Bölge Md. Arşivi).			1986: Cami avlusunda yeniden yapılan abdest alma yeri ve bütçeli içi proje hazırlanmıştır. Proje muafatı: Fehmi Kızı 1995-1990: Revaklı Fatih Camii Çeşme Düzenleme hazırlanmıştır.			2003-2004: YTU Doner Sermayesi tarafından, "Fatih Camii ve Külliyesi Silivri'de İyileştirme Çalışmaları" ile ilgili restorasyon çalışmaları için 20 abdest sondajı yapılarak avlu etek sondajları çözümlenecektir.	
DİĞER	29 Ocak 1932: İki Topkapızan, Fatih Camii'nde okunmuştur.	Bu yıllarda, Camiye ilgili eserlerin ve hayır kurumlarının (Uroşev ve Zira Bedi) inşaatları başlamıştır. Ancak gerçekleştirilen eserler bulunmamaktadır. Eylül 1940'da Külliye'nin Boyacılar Kapısının doğusunda bulunan mezar taşlarının külliye'nin hazinesine nakline karar verilmiştir.		1968: GEAYK kararı doğrultusunda, Cami avlusu yapılmadan önce 20x22-26'nu parselinin sınırları kararı alınır. 1968: GEAYK kararı doğrultusunda, Cami avlusu yapılmadan önce 20x22-26'nu parselinin sınırları kararı alınır. 1968: GEAYK kararı doğrultusunda, Cami avlusu yapılmadan önce 20x22-26'nu parselinin sınırları kararı alınır.	1970: Cami avlusu sınırlarının taşını ve 20'x26'nu parselinin sınırları kararı alınmıştır. 1976: İMAM, Geceyi'le dükkanın boyanması ve inşaatı için kararlar alınmıştır. Aynı dönem bu bölge için yapılan, 15.5 m. uzunluğundaki, Caminin yeni yapıya kapatılması için 10'x25 m. olarak belirlenmiştir. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır. 1976: Fatih Camii'nin içi için yapılmıştır.	1983: Caminin alt bölgesinde bir inşaat için izin alınmıştır. İnşaat sırasında yapılan temel sondajı kontrol edilmiş, ancak sondajın kültür varlığı olarak bir yıl çözümlenmiştir. Aynı dönem bu bölge için yapılan, 15.5 m. uzunluğundaki, Caminin yeni yapıya kapatılması için 10'x25 m. olarak belirlenmiştir. 1983: Caminin alt bölgesinde bir inşaat için izin alınmıştır. İnşaat sırasında yapılan temel sondajı kontrol edilmiş, ancak sondajın kültür varlığı olarak bir yıl çözümlenmiştir. Aynı dönem bu bölge için yapılan, 15.5 m. uzunluğundaki, Caminin yeni yapıya kapatılması için 10'x25 m. olarak belirlenmiştir.	1991: Fatih Belediyesi, Kurufa devami olarak elden tutulmuş ve inşaat sırasında mevcut sarnıcı kaldırılarak betonarme katlı düzenleme ile kapatılmıştır. Ancak çözümlenmiş yapılar duvar taşlamaları gibi işlemler yapılmış ibarettir. 1993: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır. 1995: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır. 1995: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır.	1991: Fatih Belediyesi, Kurufa devami olarak elden tutulmuş ve inşaat sırasında mevcut sarnıcı kaldırılarak betonarme katlı düzenleme ile kapatılmıştır. Ancak çözümlenmiş yapılar duvar taşlamaları gibi işlemler yapılmış ibarettir. 1993: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır. 1995: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır.	2002: Vakıflar Bölge Md., Kurufa Kurulduğunda gerçekleştirilen restorasyona onay verilmemiş yapılar için çözümlenmiş yapılar duvar taşlamaları gibi işlemler yapılmış ibarettir. 1993: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır. 1995: Cami avlusu, caminin taş duvar ve mezar düzenlemesi için de taşınarak kaplanmıştır.	Arşivde Anadolü 1990'da depolanan harita göre yapı ile ilgili bu hariteler önce atılmış bir restorasyon kararı mevcuttur.
Koruma Alanında Ulaşılanlar	1931 Ahina Tazıbulu (Uygun Kulunım, Tashi anıları) çevrelerine özgü. Analizler, Çözümleme ve raporlar, Tarihî belgelerle desteklenmektedir. Özgün bakımı sağlanmaktadır. materyalinin çoğu özgü materyal olarak kullanılmıştır. 1931. Çarda ve Restauro (İtalyan Restorasyon İhtisarı)	1944 Bir Ortaya Çıkması (merkeziye kütahı yapılmıştır) (konulu korumaması gerektirir) yapılmıştır. Roberto Pane 1945- UNESCO'nun kuruluşu 1947- ICOM, Paris'te ilk toplantısını yapar. 1956: Altıncı Hildeşheim, St. Michael Kilisesi'nin restorasyonu	2. Dünya Savaşı sonrası kurumsallaşmıştır. Uluslararası kimlik kazanma isteği Eğilimleri restorasyon Her türden tarihi yapıların özel durumu var- Caso per caso 1951- ICOM kuruluşu 1952- İngiltere/ Eski Eserler Kurumu 1956- ICOM'un kuruluşu 1957 Paris Kongresi- Disiplinlerarası ve Uluslararası işbirliği "antik olarak kent" kavramı 1956: Altıncı Hildeşheim, St. Michael Kilisesi'nin restorasyonu	C. Brandi-Teoria del Restoro (1963) Zamanın ilerlemesi korunak, potansiyel budanıklı olarak, estetik değeri 1964 Venetki Tüzüğü, 1967'de GEAYK tarafından kabul edilmiş, Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 1965: ICOMOS'un kuruluşu	1970'den itibaren sosyal ve doğal çevre vurgusu 1973 UNESCO Paris Genel Toplantısı- Dünya Doğal ve Kültürel Mirasını Korunması Sözleşmesi Dünya Miras Listesinin ortaya çıkması. 1975- Anuspa mirası yılı	1967: Washington Tüzüğü 1968: Paris Tüzüğü 1969: Washington Tüzüğü 1970: Washington Tüzüğü 1971: Washington Tüzüğü 1972: Washington Tüzüğü 1973: Washington Tüzüğü 1974: Washington Tüzüğü 1975: Washington Tüzüğü 1976: Washington Tüzüğü 1977: Washington Tüzüğü 1978: Washington Tüzüğü 1979: Washington Tüzüğü 1980: Washington Tüzüğü 1981: Washington Tüzüğü 1982: Washington Tüzüğü 1983: Washington Tüzüğü 1984: Washington Tüzüğü 1985: Washington Tüzüğü 1986: Washington Tüzüğü 1987: Washington Tüzüğü 1988: Washington Tüzüğü 1989: Washington Tüzüğü 1990: Washington Tüzüğü 1991: Washington Tüzüğü 1992: Washington Tüzüğü 1993: Washington Tüzüğü 1994: Washington Tüzüğü 1995: Washington Tüzüğü 1996: Washington Tüzüğü 1997: Washington Tüzüğü 1998: Washington Tüzüğü 1999: Washington Tüzüğü 2000: Washington Tüzüğü 2001: Washington Tüzüğü 2002: Washington Tüzüğü 2003: Washington Tüzüğü 2004: Washington Tüzüğü 2005: Washington Tüzüğü 2006: Washington Tüzüğü 2007: Washington Tüzüğü 2008: Washington Tüzüğü 2009: Washington Tüzüğü 2010: Washington Tüzüğü 2011: Washington Tüzüğü 2012: Washington Tüzüğü 2013: Washington Tüzüğü 2014: Washington Tüzüğü 2015: Washington Tüzüğü 2016: Washington Tüzüğü 2017: Washington Tüzüğü 2018: Washington Tüzüğü 2019: Washington Tüzüğü 2020: Washington Tüzüğü 2021: Washington Tüzüğü 2022: Washington Tüzüğü	Modern mimarlık mirasının korunması yapılmıştır (DOCOMOMO). Korunaklı Mirasın Korunması ve Yönetimi için Uluslararası Tüzüğü-ICOMOS- 1993 Nara Özgünlük Belgesi/ICOMOS- 1994, 1967- Washington Tüzüğü 1968- Paris Tüzüğü 1969- Washington Tüzüğü 1970- Washington Tüzüğü 1971- Washington Tüzüğü 1972- Washington Tüzüğü 1973- Washington Tüzüğü 1974- Washington Tüzüğü 1975- Washington Tüzüğü 1976- Washington Tüzüğü 1977- Washington Tüzüğü 1978- Washington Tüzüğü 1979- Washington Tüzüğü 1980- Washington Tüzüğü 1981- Washington Tüzüğü 1982- Washington Tüzüğü 1983- Washington Tüzüğü 1984- Washington Tüzüğü 1985- Washington Tüzüğü 1986- Washington Tüzüğü 1987- Washington Tüzüğü 1988- Washington Tüzüğü 1989- Washington Tüzüğü 1990- Washington Tüzüğü 1991- Washington Tüzüğü 1992- Washington Tüzüğü 1993- Washington Tüzüğü 1994- Washington Tüzüğü 1995- Washington Tüzüğü 1996- Washington Tüzüğü 1997- Washington Tüzüğü 1998- Washington Tüzüğü 1999- Washington Tüzüğü 2000- Washington Tüzüğü 2001- Washington Tüzüğü 2002- Washington Tüzüğü 2003- Washington Tüzüğü 2004- Washington Tüzüğü 2005- Washington Tüzüğü 2006- Washington Tüzüğü 2007- Washington Tüzüğü 2008- Washington Tüzüğü 2009- Washington Tüzüğü 2010- Washington Tüzüğü 2011- Washington Tüzüğü 2012- Washington Tüzüğü 2013- Washington Tüzüğü 2014- Washington Tüzüğü 2015- Washington Tüzüğü 2016- Washington Tüzüğü 2017- Washington Tüzüğü 2018- Washington Tüzüğü 2019- Washington Tüzüğü 2020- Washington Tüzüğü 2021- Washington Tüzüğü 2022- Washington Tüzüğü	2003 Mirasın analizi, korunması ve restorasyonu için Uluslararası Tüzüğü- ICOMOS, 2003 Nizny Tazıbulu Tüzüğü 2003 Intangible heritage/ somut olmayan mirasın korunması antlaşması, ICOMOS 20. Yüzyıl mimarlık mirasının korunması (20. Yüzyıl Mirasın Korunması için Uluslararası Tüzüğü- ICOMOS, 2011 Madrid Belgesi) Altıncı Dünya Kültürel Mirasını Korunması Sözleşmesi 1994-2005 UNESCO tarafından geliştirilen (Roma-Hersek) Mostar Kongresinin restorasyonları.		

Tablo 5.2

Koruma Amaçlı Gerçekleştirilen Müdahale Yöntemleri Tablosu:

Fatih Camii

Hazırlayan : B. Selcen Coşkun, 2012

5.2.3 Değerlendirme

Arşiv belgelerinde İstanbul halkı için dini simgeselliği ile her dönem çekici olmuş olan Fatih Camii'nin Cumhuriyet Dönemi restorasyonları ile ilgili ilk kayıt 1953 tarihine aittir. Bu araştırmanın kapsamında bu tarihten önceki yıllara ait birincil kaynak olarak herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Nitekim, mimari koruma alanında etkili kurumlardan Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün, Vakıf malı olan yapıların farklı kurumlara dağıtılmasıyla doğan dağınıklıktan ötürü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında fazla etkin rol oynayamadığı bilinmektedir. 5.5.1936 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 1926 yılından evvel oluşmuş tüm vakıfların yönetimi ile mülhak vakıfların denetimi Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Böylelikle, vakıf kökenli yapılar tek elde toplanabilmiştir (Madran, 2002, 110). Dolayısıyla, 1936'dan öncesine ait bir onarımın kayda alınmamış olması, bu tarihten önce muhtemelen camiyle ilgili, en azından kapsamlı bir onarımın gerçekleştirilmediğinin işaretidir.

Bu saptamayla birlikte, 1936'dan 1953'e kadar geçen zaman diliminde, cami dernekleri tarafından bir takım onarımlar gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülebilir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetin bu ilk çeyreğinde tüm taleplere karşılık verebilecek örgütlenmeye sahip olmadığından, cami cemaatlerinin kaynağıyla gerçekleştirilen onarımlara da engel olmamıştır. Basit onarım ve bakım çalışmaları yürütülmüş olsa bile, derneklerin yürüttükleri bu onarımların arşivlere aktarılmamış projersiz ve izinsiz uygulamalar olması ihtimali güçlüdür. GEEAYK'ın muhtemelen sözkonusu duruma tepki olarak düzenlediği, 10.8.1953 tarih 155 sayılı kararında: "Bir eser tamir veya restore edilirken hangi işleve hizmete tahsis ve hangi değişikliklere maruz kalacağı bilindiği takdirde, bu iş için hazırlanacak projesinin yetkili makamlardan izin alması gerektiği, tamir veya restore edildikten sonra değiştirilmek istenirse, bu iş için hazırlanacak projesi ile müracaat ederek izin alınması gerektiği" bir erken dönem kararı olarak belirtilmişse de (Durukan, 2004, 172), istenmeyen bu durumun önüne geçilememiştir.

GEEAYK, daha sonra 11.1.1959'da cami dernekleri tarafından yürütülen onarımlar hakkında 1065 sayılı bir karar almıştır. Benzer temalı bir diğer karar, 10.7.1965 tarihinde 2864 sayıyla tekrarlanmıştır. Bundan kısa süre sonra, 1968'de 4240 sayılı "... derneklerin camileri onarıırken tahrip ettikleri hakkında karar"ın kabul edilmiş olduğu görülür. Bu kararlara Koruma Kurulu arşivinde bulunan, 1989 tarihli Koruma

Kurulu'nun Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne yazdığı cami derneklerinin izinsiz uygulamaları konusunda uyaran yazısı da eklenebilir. Bu kararlar ve yazışmalar, anıtsal yapılara uygulanan projersiz ve onaysız koruma uygulamaları sorununun 1980'li yılların sonuna kadar Türkiye'nin mimari koruma gündemini işgal etmiş olduğunun göstergeleridir.

Fatih Camii 2008-2011 Restorasyonu Bilim Kurulu üyesi Prof. Dr. Gönül Cantay'ın yorumuna göre, Camide Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1949-1953 arasında kapsamlı bir onarım yürütülmüştür. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin içinde bulunduğu bir ekip tarafından yürütülmüş olması muhtemel olan bu onarımda, cami iç mekânında bulunan, 19. yy.'a tarihli kalemşeleri üzerine, raspa sonucu daha alt katmanda bulunan klasik üslup kalemşelerinin taklidleri yapılmıştır. Tüm 19. yy. barok üsluplu kalemşelerinin üzeri kapatılmış ve cami iç mekân bezemeleri yenilenmiştir. Bu seçmeci tavır, o dönem kültürel mirasının korunmasına yaklaşım hakkında bilgi vermektedir. 19. yüzyıl bezemeleri görmezden gelinirken, daha erken bir dönem yüceltilerek canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu arada özgün malzeme bilinçsizce yok edilmekte ve yerine sahte bir görüntü yaratılmaktadır. Bu onarım, 19. yüzyılda Viollet le-Duc'ün Fransa'da anıtsal yapı onarımlarında tercih ettiği üslup birliğine varma (ulaşma) idealinin Türkiye'deki yansıması olarak değerlendirilebilir. Benzer bir eğilim yaklaşık 15 sene sonra, bu defa mimari eleman ölçeğinde yapılan bir müdahalede yeniden gündeme gelmiştir. Fatih Camii'nin 1966-1967 onarımı, kapsamlı bir onarımdır ve uygulanan müdahalelerin boyutu açısından önemlidir. Tablodan da görüleceği üzere, bu onarımda malzeme ve dönem eki ayıklama yöntemi kullanılmıştır. Mevcut 19. yüzyıl taş minare külâhı, yerinden alınarak yerine kurşun kaplı klasik üslupta bir minare külâhı yerleştirilmiştir. Arşiv kayıtlarında yeni külâha ait etüd çizimleri mevcuttur, ancak uygulamadaki kuramsal yaklaşımı ortaya koyan herhangi bir rapor bulunmamaktadır.

Aynı sene gerçekleşen onarımda revaklı avlu (cami ön avlusu) döşemesi değiştirilmiştir. Bu uygulama sırasında döşemenin özgün imalat detayları gözardı edilmiş; döşeme farklı kesitte yeniden yapılmış ve kaplama olarak özgünden farklı bir malzeme tercih edilmiştir⁴³⁸.

⁴³⁸ Bu döşeme, Fatih Camii 2007-2011 Restorasyonu Bilim Kurulu'nun kararıyla avlunun karakterine aykırı (ve zarar veren) bir dönem eki olarak kabul edilerek ayıklanmıştır. Onarım sırasında özgün kesit ve malzemeye uygun bir döşeme yeniden yapılmıştır (Şekil 5.12).

Arşiv belgelerinden takip edildiği üzere (Şekil 5.8), 1966-1967 onarımında, caminin doğu cephesinde, abdest alma yerinin üstünü kapatan ahşap saçağın taşıyıcısı metal olacak şekilde yenilenmiştir. Bu değişiklik, muhtemelen, ahşap malzemenin çabuk yıpranacağı düşünülüp tercih edilmemesi ve o dönemde beton ve çeliğe çağdaş malzeme olarak duyulan inanç gibi pratik nedenler yüzünden gerçekleştirilmiştir. Venedik Tüzüğü'nün yürürlükte ve Türkiye tarafından imzalanmış olduğu bir dönemde gerçekleşen 1966-1967 onarımının genel olarak uluslararası ölçütlere uygun bir koruma yaklaşımına sahip olduğu söylenemez.

Fatih Camii ile ilgili restorasyon müdahalelerini içeren tablodan takip edildiğinde, Fatih Camii'nin Cumhuriyet Dönemi restorasyonlarında en fazla 'yenileme' yöntemine başvurulmuş olduğu görülür. Bunun yanısıra, yukarıda da değinildiği üzere, 1966-1967; 1978 ve 2008-2011 onarımlarında 'yeniden yapım' uygulamaları vardır. Bu iki yöntem de anıtsal yapılarda özgünlüğünün korunmasıyla çelişmektedir.

Bir diğer çok tercih edilen yöntem ise, strüktürel sağlamlaştırma. Yapısal sağlamlaştırmanın sebebi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yeraltı hareketlerinden hasar görmüş yapının oturduğu alanın genel olarak depremlere karşı dayanıksız altyapısı/zeminidir. 2008-2011 yıllarında gerçekleştirilen son onarım dışında, sağlamlaştırma uygulamalarında uluslararası koruma tüzüklerindeki tavsiyelerin dikkate alınmadığı ve yapının bünyesine zarar veren çimento ve beton malzemelerin kullanıldığı görülür⁴³⁹. 2008-2011 onarımında daha önceki onarımlara ait çimentolu yüzeyler ayıklanmış, sağlamlaştırma için kullanılan çağdaş malzemenin dışarıdan okunabilmesine özen gösterilmiştir. Gerçekleştirilen bu sağlamlaştırma uygulamasındaki genel yaklaşım, özgün malzeme ile yenileme yerine, çağdaş malzeme ile takviyedir.

Simgeselliği ve dini önemiyle İstanbul'un en önemli anıtsal camilerinden olan yapının 16.9.1987 tarih ve 3618 sayılı kararla onaylanmış tescilinin bu denli gecikmiş olması önemli bir ihmaldir. Tek bir veri tabanında birleştirilmiş ulusal bir kültür envanterinin eksikliğinden dolayı, kimi zaman bu derece önemli değere sahip en önemli yapıların bile tescilsiz olduklarının farkedilmediği veya tescillenmeleri için geç hareket edildiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye'de 1920'de "Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü"nin kuruluşundan itibaren önemsenen, fakat halen çözüme ulaştırılamayan envanter sorununa da işaret etmektedir. 2002 yılında İstanbul Valiliği

⁴³⁹ Bkz. 1966-1967 ve 1978 yıllarında gerçekleşen iki ayrı onarıma ait notlar.

bünyesinde “İstanbul’daki Tarihi Mimari Eserlerin Tespiti ve Korunması Projesi”ni yürütmek üzere bir büro açılmış ve tespit çalışmalarına başlamıştır. 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TÜBA’nın ortak projesi olarak yürütülen “İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri”nin bu soruna çözüm bulacağı ve bu ortak veritabanında İstanbul’un anıtsal yapılarına ait verilerin bir arada toplanacağı ümit edilmektedir.

Anıtsal bir yapı, günlük bakım ve önleyici/koruyucu onarımlarla, kapsamlı onarımlara ihtiyaç duyulmadan uzun süre ayakta kalabilir. Osmanlı İmparatorluğu’nda 17. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Vakıf kurumunda olduğu gibi, dünya koruma tarihindeki onarımlarda da anıtsal yapıların düzenli (basit) onarımlarla yaşatıldığıyla ilgili örnekler mevcuttur. Her ne kadar tablo incelendiğinde Cumhuriyet Dönemi’nde basit onarımlar sayıca azsa da, günümüzde, bu ölçekte anıtsal yapıların koruyucu onarım çalışmalarıyla ayakta tutulması yönünde artan bir eğilimden bahsedilebilir. Bu konuda, koruma kanununda 2004 itibariyle bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Venedik Tüzüğü (1964)’nün yayımla ilgili 16. maddesinde “Bütün koruma, onarım ve kazı işlerinde her zaman çizim ve fotoğraflarla açıklık kazanmış, çözüm getirici ve eleştirici raporlar halinde kesin belgeler hazırlanmalıdır. Temizlemenin, sağlamlaştırmanın, yeniden düzenlemenin ve birleştirmenin her safhası -çalışma sırasında ortaya çıkan, tanımlanmış biçimsel ve teknik özellikler göz önünde tutularak- raporda gösterilmelidir. Bu belgeler bir resmi kurumun arşivine konmalı ve araştırmacılar bundan yararlanabilmelidir. Bu raporların yayınlanması tavsiye edilir” sözleriyle belirtildiği gibi uygulanan restorasyonların kayıt altına alınması, genel olarak, Türkiye’deki mimari koruma alanının gelişimini anlamak adına son derece önemlidir. Gerçekleştirilen tüm müdahaleler, boyutu önemli olmaksızın belgelenmelidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün köklü geçmişine ve onarım çalışmalarının artık gelenekselleşmiş olmasına rağmen, Cumhuriyet Dönemi’nde son yıllara kadar, Fatih Camii gibi önemli bir yapı için bile yeterince belgeleme çalışması yürütülmemiştir. Tamamlanmış restorasyonlara ait şartnameler, hakediş ve kesin kabul raporları onarımlarla ilgili önemli bilgiler içerseler de, 2000’li yıllara kadar, arşiv kayıtlarından sağlamlaştırma gibi geriye dönük olmayan önemli müdahalelerin yapının hangi bölgelerine uygulandıklarına ulaşmak hemen hemen imkansızdır. Ne

yazık ki, geçmiş onarımlara ait veriler, “dövme demir kapı yapımı”, “itinalı sıva raspası yapımı”, “düz sıva yapımı” gibi Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün keşif özetlerindeki başlıklarla sınırlı kalmaktadır. Son dönem gerçekleştirilen restorasyonda, restorasyon süresince yapıda açığa çıkan detayların yerinde belgelenmesi, arşiv kayıtlarındaki bu açığı (kendi dönemi için) kapatan, geleceğe yönelik faydalı bilgi aktaran bir çalışma olmuştur.

Yapının avlusunda 1986 yılında yeni bir ek yapılmıştır. Anıtsal ölçekli yapılarda bu tür eklerin mecburiyet durumunda, seyrek olarak yapılması ve tasarımlarının titizlikle yapılması önemlidir. Oysa, Koruma Kurulu arşivinde projeleri bulunan yeni ekin bu özellikleri taşımadığı görülmektedir.

Türkiye’de koruma uygulamalarından sorumlu kurumlar arasında varolan anlaşmazlıklar, fikir ayrılıkları ve koordinasyon eksiklikleri, Fatih Camii onarımlarında da etkin olmuştur. EK 4’te görüleceği üzere, Koruma Bölge Kurulu, avlu kaplamasının değiştirilmesini önermiş, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ise, bu uygulama önerisini reddetmiştir. Müdürlük, reddetme gerekçesini bir rapor halinde sunmuştur ve sonuç olarak, talep edilen uygulama hayata geçirilmemiştir. Bu uygulama, daha sonra 2007-2011 onarımında kısmen uygulanmış ve caminin revaklı avlusuna ait kaplaması yeniden yapılarak özgün detaylarına kavuşmuştur. Böylece, avludaki su sorunu da çözülmüş olmuştur. Uzun vadede değerlendirildiğinde, Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün Koruma Bölge Kurulu’ndan gelen teklifi gerekçelendirerek reddetmesi yerinde bir karar olmamıştır.

Fatih Camii’nin Osmanlı Dönemi’ndeki fotoğraflarıyla karşılaştırıldığında, yapının bugün detayda olmasa da, genelde estetik bütünlüğünün korunduğu bir gerçektir. Ancak, bu tez çalışmasının kapsamında elde edilen bulgular ışığında, son dönem onarımları dışında, Fatih Camii Cumhuriyet Dönemi onarımlarının yapının malzeme, tasarım ve işçilik detaylarının özgünlüğüne dikkat edilmeden yapılan uygulamalar olduğu sonucu çıkmaktadır. Sadece, 2004 yılındaki 5226 sayılı yasanın kabulünden sonra 2008-2011 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında sistemli ve bilimsel bir koruma anlayışı izlenmiştir. Şüphesiz, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından görevlendirilen, yüklenici firmanın çalışmalarını izleyen ve yönlendiren Bilim Kurulu’nun bu konuda katkıları büyüktür.

5.3 TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Simgesel değer: Osmanlı Sarayı (15.-19. yüzyıl arası)

İşlevi: Saray - Müze

Sahibi olan kurum: Kültür ve Turizm Bakanlığı

5.3.1 Topkapı Sarayı'nın konumu, kısa tarihçesi, mimari tanımı; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki kullanımı

5.36 Topkapı Sarayı'nın genel görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, Mart 2009.

Topkapı Sarayı⁴⁴⁰, İstanbul Yarımadası'nın en ucunda, yarımadanın Haliç, Boğaz ve Marmara ile birleştiği noktada konumlanır. Bugün "Sarayburnu" olarak anılan bölge İstanbul'a hakim, geniş bir perspektife sahiptir.

Fetih sonrası İstanbul'da Fatih tarafından yaptırılan Saray-ı Atik (Eski Saray) kentin ortasında yer almaktadır. Eski Sarayın yerinin savunmasız oluşundan ötürü⁴⁴¹, 1459'da Bizans'ın Akropolis (tapınak ve sarayın bulunduğu tepe) harabeleri üzerine yeni sarayın inşasına başlanmıştır. Saray-ı Cedid (Yeni Saray) yaklaşık 1478'de tamamlanmış⁴⁴² ve II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) saraya taşınmıştır (Bayrak,

⁴⁴⁰ Topkapı Sarayı'nın ismi Sarayburnu'ndaki deniz kıyısında I. Mahmud'un yaptırdığı Sahilsarayı'ndan gelmektedir. 1863 yılında yanmasıyla sahil sarayının kapısında bulunan toplar yüzünden, yeni Sarayın (Saray-ı Cedid) adı Topkapı Sarayı olarak anılmaya başlamıştır (Bayrak, 1996, 18).

⁴⁴¹ Ayverdi (1953, 17)'ye göre Fatih, fethin hemen sonrasında acelece karar verdiği Beyazıt'daki sarayın yerinden memnun kalmamış ve 1468'de o zaman Zeytinlik olarak anılan Sarayburnu mevkiinde köşkler yaptırmaya başlamıştır.

⁴⁴² Bab-ı Hümayun'un giriş yüzünde sarayı kuşatan surların Kasım 1478'de yapıldığını anlatan bir kitabe bulunur (Sakaoğlu, 2002, 17).

1996, 13 ve And, 2011, 99).

Osmanlı hanedanı, Topkapı Sarayı'na yıllar boyunca çalışma ve dinleme köşkleri, merkezi yönetim birimleri, ocak ve koğuşlar gibi pek çok yeni bina katmıştır. Bu arada, büyük yangın ve deprem gibi felaketlerden dolayı birçok erken tarihli bina yok olmuş veya geçirdikleri onarımlarla değişikliğe uğramıştır. Önceleri bir kale karakterinde olan yapılar topluluğu, yaklaşık 400 yüzyıl kullanılmıştır. Saray, Osmanlı padişahlarının evi, makamı; yüksek yargı, yürütme ve yasama güçleri ile görevlilerin eğitimleri içinse bir merkez olmuştur (And, 2011, 100). İlk köşkleri yaptıran II. Mehmed'ten burayı terk ederek Dolmabahçe Sarayı'na taşınan I. Abdülmecid'e kadar, hemen her padişah bir yenilik öngörmüş, eklentiler yaptırmış, eskiyen bölümleri yenilemiştir (Sakaoğlu, 2002). Saray, zaman içinde koğuş, oda, köşk, cami ve kütüphane gibi yeni eklerle genişlemiştir. Has Ahır (1478), Harem-i Hümayun, Revan (1635) ve Bağdat (1639) Köşkleri, Sünnet Odası (1640), İftariye Köşkü (1640), Sofa Köşkü (1704), III. Ahmed Kütüphanesi (1718) gibi binalar bu kompleksin ana çekirdeğine sonradan eklenen yapılardır (Bayrak, 1996, 14).

Topkapı Sarayı'nın önemli bir bölümünü oluşturan Harem, 16. yüzyıl sonundan başlayarak 19. yüzyılın ilk yarısına dek gereksinimler nedeniyle eklenen yeni yapılarla, yaklaşık 400 oda ve avluları ile küçük bir kent görünümündedir. Burada mimarisi ve bezemeleri ile farklı yüzyıllara ait sanatsal eğilimleri iç içe ve yan yana izlemek mümkündür (Köseoğlu, 1979, 3). Eski Saray'da oturan daha önceki padişahların ailelerine ait kadınlar da 1825 yılında Topkapı Sarayı'na taşınmışlar ve böylece Sarayın nüfusu bir kez daha artmıştır.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, Osmanlı devlet yapısı, Avrupa kurumlarını örnek almaya başlamıştır. I. Abdülmecid'in Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasından (1856) sonra, padişahlar bir daha Topkapı Sarayı'nda ikamet etmemişlerdir⁴⁴³. Saray, 100 yıl kadar süren son terkedilmişlik

⁴⁴³ Padişahların yaşamlarının bir kısmını Topkapı Sarayı'nın dışında, sahil saraylarında geçirmeye başlamaları Sultan III. Ahmed zamanına kadar uzanır. Ancak, sarayı kesin bir şekilde ilk terk eden padişah I. Abdülmecid olmuştur. Saray, terkediliştikten Cumhuriyet'in ilanına kadar süren dönemde yaşlı cariyeler ve enderun ağalarına bırakılmış, Padişahlar saraydan uzaklaşmış da olsalar, saray görevlileri burada yaşamaya devam etmişlerdir. Padişah ve hanedan mensupları yılın belli günlerinde sadece önemli törenler için buraya gelmişlerdir. Sultan Abdülmecid'in 1861 yılındaki ölümünü takiben cenaze töreninin sarayın bahçesinde yapılması gibi önemli olaylar, sarayda yapılmaya devam etmiştir (Bayrak, 1996, 18 ve Karahasan, 2005).

döneminde bakımsız ve harap kalmıştır (Bayrak, 1996, 18)⁴⁴⁴.

Sarayla birlikte etrafındaki köşkler de önemini yitirmeye başlamıştır. Sirkeci yönündeki köşkler Tanzimat Dönemi'nin siyasi liderlerinden (Keçecizade) Fuad Paşa (1814-1869) tarafından, Marmara tarafındaki köşklerse, 1823-1824 yıllarında Harbiye Nazırı olarak görev yapan Galip Paşa tarafından yıktırılmıştır (Tezcan, 1989). Saray genelinde diğer bir büyük tahribat ise, 1871'de Sarayburnu'ndan Rumeli demiryolunun geçişine izin verilmesiyle yaşanmıştır (Karahasan, 2005). Sahilde bulunan ahşap saray, 1863'te bir yangın geçirmiştir. Kalıntıları ayakta duran yapı, tren yolu hattının yapımında, Sultan Abdülaziz'in kararıyla yıktırılmıştır (Tanman, 2006). Demiryolunun hafriyatı bu alanda kısmen toprakaltında bulunan Bizans kalıntılarının bir kısmını ve sarayın bahçelerini tahrip etmiştir. Demiryolunun saray arazisinin içinden geçişi ile sarayın denizle ilişkisi de sona ermiştir (Karahasan, 2005, 34-39).

Cemil Topuzlu'nun şehreminlik döneminde (1912-1914) açmış olduğu parklarla Saray bahçeleri parçalanmaya devam eder. 1912-1913 arasında Sarayın Haliç cephesindeki bahçeler, Gülhane Parkı olarak halkın hizmetine açılmıştır (Karahasan, 2005, 42).

Bu dönem, hanedan dışındaki kişiler Topkapı Sarayı'nı padişah izni (irade-i seniye) ile gezmeye başlamışlardır⁴⁴⁵. II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Hazine Dairesi'nin haftada iki gün halktan gezmek isteyenler için, Pazar ve Salı günleri olmak üzere ziyarete açık olması istenmiş, ancak bu gerçekleşmemiştir. Sarayın müze olarak açılmasına kadar geçen süreçte Hazine Dairesi'nin iki salonu ve Seferli Koğuşu yabancılara ve Saray'da tanıdıkları olan kimselere özel izinle gezdirilmiştir (Karahasan, 2005). Sultan Abdülaziz, bu salonlarda hanedana ait bazı değerli eşyaları vitrinlere koydurarak teşhir ettirmiştir (Bayrak, 1996, 18).

20. yüzyıl başına kadar, Topkapı Sarayı üzerine bilimsel araştırmalar yapılmamıştır. Özellikle, Harem bölümüne erkeklerin girmesine izin verilmediğinden, bu bölüm saray müze olana kadar hiç incelenmemiştir. Osmanlı Dönemi'nde hiçbir devlet

⁴⁴⁴ Cumhuriyet'in ilanıyla müze olan sarayda yapılan tespit, yıllarca kapıları kilitli tutulan Kubbealtı'nın sıvalarının dökülmüş olduğu ve küf kokusundan girilemediği belirtilmiştir. Mutfakların kurşunları yok olmuş, kubbeleri delik ve üzerleri ot ve ağaçlarla kaplıdır. Bağdat Köşkü'nün kubbesinden su sızmakta, Ağalar Camisi'nin kurşunları ise yok olmuştur. Harem Dairesi, bakımsız ve terkedilmiş bir görünümde. Ayrıca, Zülüflü Baltacılar'a ait hamam son dönemde halkın hizmetine açılmıştır (Öz, 1949'dan aktaran Karahasan, 2005, 33).

⁴⁴⁵ Sultan Abdülmecid'in sarayı gezmek isteyen bir İngiliz elçisine izin vermiş olduğu bilinmektedir.

adamı, elçi ya da tarihçi Harem’i görememiştir (Necipoglu, 2007)⁴⁴⁶.

1915 yılında Topkapı Sarayını korumak amacıyla Sultan V. Mehmet Reşad ve nazırlarının imzası ile 8 maddelik bir “nizamname” (tüzük) hazırlanmış ve nizamname, Takvim-i Vekayi gazetesinin 2655 sayılı nüshasında yayınlanmıştır (Eldem ve Akozan, 1982 ve Bayrak, 1996, 18).

Cumhuriyetin ilanını takiben, saraylarla ilgili bazı önlemler alınmıştır. Hilafetin kaldırılmasının ardından 5 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı “Hilafetin İlasına ve Hanedanı Osmaniyenin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Mütteallik Kanun” kabul edilmiştir. Kanunun 9. maddesine göre saraylar ve kasırlar, içindeki eşyalarla beraber millete intikal etmiştir. Bu kanunun kabulünden hemen sonra sarayların, kasırların ve içlerindeki eşyaların korunması için bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurulun yaptığı ön hazırlıklardan sonra Topkapı Sarayı’nın müzeye dönüştürülmesine ilişkin hazırlanan kararname, 5 Mart 1924 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilmiş ve Atatürk tarafından onaylanmıştır (Madran, 2002, 99-100). Bu tarihten bir yıl sonra Topkapı Sarayı’nın müze olarak ilk rehberi yayınlanmıştır. Sarayı müzeye dönüştürme kararı öncesinde Mehmed Refik Bey, ‘hazine kethüdası’ ünvanıyla Topkapı Sarayı’nın idaresinde bulunmaktadır. Karar sonrası, Mehmed Refik Bey müzenin ilk müdürü olmuştur. Sarayın müze olmasından sonra sayıları yaklaşık yüzü bulan müze görevlileri, Saray’ın adet ve gelenekleriyle yetişmiş eski kadrolarından oluşmaktadır (Karahasan, 2005, 33)⁴⁴⁷. Refik Bey’in 1928’deki emekliliğiyle birlikte yerine Tahsin Öz⁴⁴⁸ atanmış ve emekli olduğu

⁴⁴⁶Saray yapılarının rölövesini ilk kez 1909’da sarayın genel planını da o dönem çalışmış olan Alman mimar C. Gurlitt yapmıştır. 24 yıl sarayda müdürlük yapmış olan Tahsin Öz’le başlayan ve Mualla Anhegger, Selma Emler, Cahide Tamer gibi restoratör mimarlarla devam eden dönemde yapılar incelendikçe özellikle Harem’in inşa tarihine ilişkin bilgiler de ortaya çıkmaya başlamıştır (Karahasan, 2005).

⁴⁴⁷ Eldem ve Akozan’ın Topkapı Sarayı’yla ilgili kitabının (1982) Eldem tarafından yazılmış önsözünde, yazar bu durumdan kendi sözleriyle şöyle bahseder:

“Orta Kapıdan Sarayın içine girişinizden itibaren o atmosferin tutsağı olurdu. Zaten Saraylıların ve Enderunluların, Müsahiplerin çoğu, cücesine varıncaya kadar, hala orada idiler ve sizi temennalarıyla karşılardı, çoğu zaman da sizi Tahsin Bey’in odasına kadar götürürlerdi, “Beyefendi öyle rica etti” derlerdi”.

⁴⁴⁸ Tahsin Öz (1887-1973), müzeci ve sanat tarihçisidir. Bir dönem İstanbul Hukuk Fakültesi’nde eğitim almış olan Öz, Türk-İslâm yapıtlarında yoğunlaştığı araştırma ve çalışmalarına 1907’de başlamış; aynı sene Asar-ı Atika Müzeleri muhasebe memurluğuna atanmıştır. 1923’te İstanbul Müzeleri Müdürü Muavini, 1928’de Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü olmuştur. Meslek hayatı boyunca pek çok türbenin yönetimini ve İstanbul’daki tarihsel yapıtların onarımını üstlenmiştir. Müzenin başında olduğu yıllarda aynı zamanda İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni’nin tabii üyesi olarak görev yapmıştır. Tahsin Öz, 1930’lu yıllarda Ayasofya’da yapılacak çalışmalar için Aziz Ogan başkanlığında kurulan danışma komisyonunda da yer almıştır (Akan, 2008, 36). Öz, Vakıflar Dergisi, Yedigün, Güzel Sanatlar mecmuası, Türk Tarih Vesikaları gibi yayın organlarında araştırmalarını

1953'e kadar görevde kalmıştır⁴⁴⁹.

Sarayda Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, 1924'te bir yangın meydana geldiği; yangından etkilenen Bab-ı Hümayun'un kubbe ve müstemilat bölümlerinin tamamen yandığı bilinmektedir (Karahasan, 2005).

Mimari

Deniz ve kara yönlerinden surlarla koruma altına alınmış Saray, konumu ve yapılarıyla bir kent kalesinin silüetine sahiptir (Sakaoğlu, 2002, 16).

Sarayın mimarisi, bahçe ve avlular içindeki yapılardan oluşmaktadır. Yyeşil alana oranla daha az yer tutmakta olan yapıların çoğu, pavyon niteliğinde olup avlularla çevrilidir. Mekânların birbirine eklemlenmelerinde işlev ve topoğrafik verilere uyma çabası görülmektedir. 660 bin m²'lik bir arazi üzerine yerleşen Topkapı Sarayı'ndaki yapıların toplam yüzölçümü yaklaşık 80 bin m²'dir (Bayrak, 1996, 13)⁴⁵⁰. Genel planıyla aksiyal ve simetrik saray mimarilerinden farklı olan Topkapı Sarayı, heterojen binalar bütünü olarak gelişmiş, her padişahın gereksinimine göre eklenen yeni pavyonlarla zaman içinde büyümüştür (Sakaoğlu, 2002, 16).

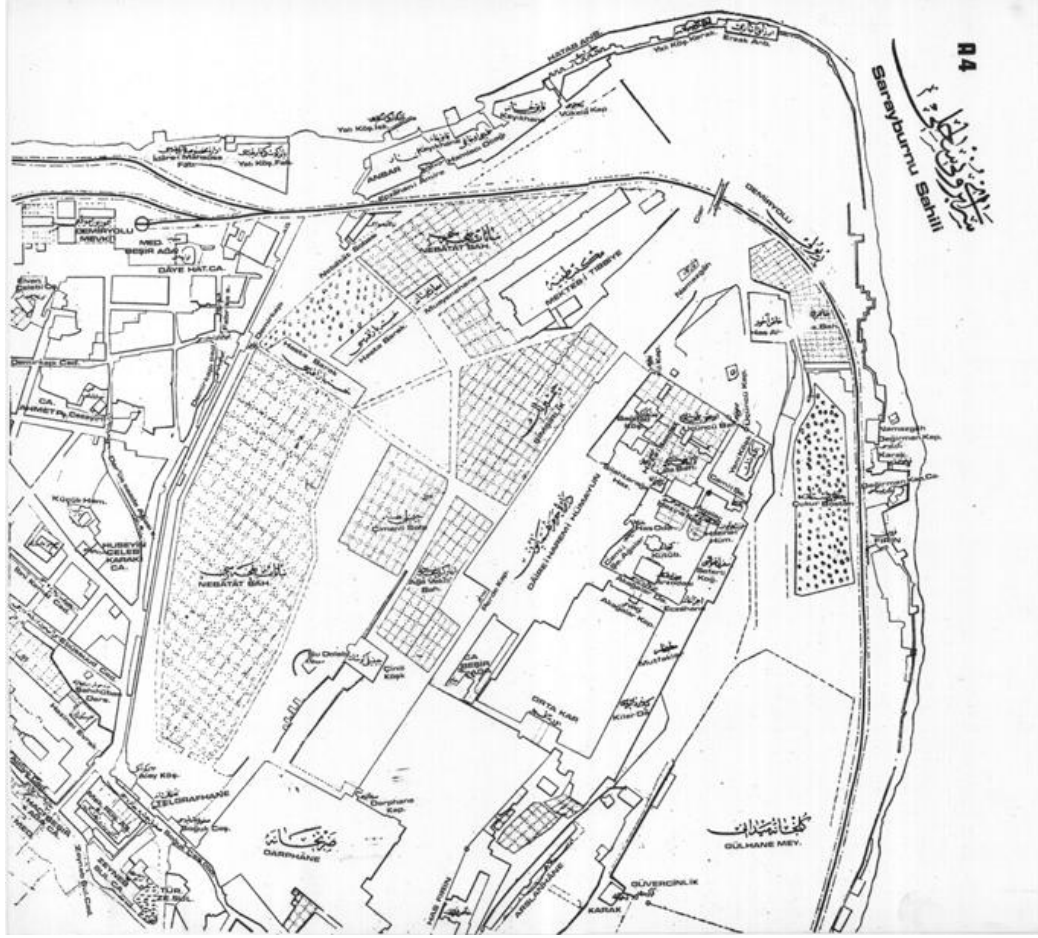
Osmanlı sarayının, konut ve yönetim işlevlerinin bir arada çözüldüğü bir yapısı vardır. Kuban (1998, 201), Topkapı Sarayı'ndaki Divan, Arz odası ve ikinci avlu ile Osmanlı mimarlığında geleneksel konutların selamlık bölümü arasında benzerlik kurulabileceğini söyler.

Saray, dış saray (Birun), iç saray (Enderun) ve Harem (Harem-i Hümayun) olmak üzere üç büyük kısımdan oluşmaktadır (Koçu, 2004, 14).

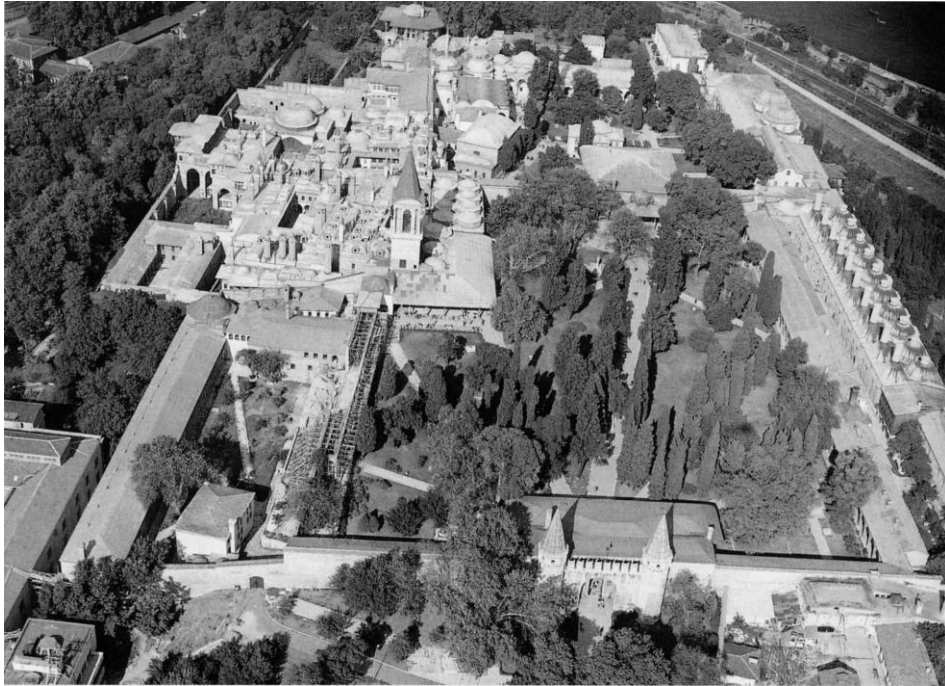
yayınlanmıştır. 1951'de kurulan GEEAYK'na 1956'da başkan olarak seçilmiş; 1969'a kadar başkanlığı; 1973'e kadar ise, Kurul üyeliğini devam ettirmiştir (Eyice, 1993, 197).

⁴⁴⁹ Sarayın müze olarak ilan edilmesinden sonra görev yapan Topkapı Sarayı müdürleri sırasıyla: Mehmed Refik Bey (1924-1928), Tahsin Öz (1928-1952), Hayrullah Örs (1952-1960), Kemal Çığ (1960- 1970), Sabahaddin Batur (1978-1980), A. Süreyya Duruçay (1980-1981), Sabahaddin Türkoğlu (1981-1989), Ahmet Mentеш (1989-1997), Filiz Çağman (1997-2005) ve İlber Ortaylı (2005-2012)'dir (Bayrak, 1996, 18).

⁴⁵⁰ İç saray, kapalı ve açık mekânlarıyla 72.000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Sakaoğlu, 2002, 16).

5.37 Topkapı Sarayı vaziyet planı, Kaynak: E.H. Ayverdi, 1953.

5.38 Topkapı Sarayı II. ve II. avlunun kuşbakışı görünümü, Kaynak: Necipoğlu, 2007, (fotoğraf: Reha Günay).

Sarayın Birun kısmı olarak adlandırılan ikinci avlusu kare planlı bir alandır. Babüselam'dan girildiğinde ulaşılan avluda iki çeşme, etrafında da kurşunla örtülü ve sütunlu bir sofa bulunur. Sofanın sağ tarafında Mutfaklar (Matbah-ı Amire) ve ekleri, solunda Adalet Kulesi, Hareme giriş, Kubbealtı ve Dış Hazine binaları bulunur.

Üçüncü avlu (Enderun avlusu), II. Avlu gibi kare planlıdır. Babüsaade'den geçilerek ulaşılan bu avlunun etrafında Arz Odası, Dış Hazine, Ağalar Camisi, Bağdat Köşkü, Hırka-i Saadet Dairesi ve Hasoda gibi önemli yapılar bulunur. Her ne kadar üçüncü avluyla bağlantısız gibi görünse de, Harem Dairesi de bu yapılarla yan yana gelişmiştir (İncicyan, 1976, 30-31). Haremin iki genel kapısı bulunmaktadır. Biri Kubbealtı'nın bulunduğu ikinci avluya, diğeri ise Enderun'a açılır. Harem, zaman içinde birbirine eklenmiş çok sayıda daire, salon ve iç avludan oluşmaktadır (Koçu, 2004, 15) ve Harem'deki yapıların bir araya gelişlerinde tıpkı bir sokak oluşumundaki doğallık ve insani ölçek bulunmaktadır.

İşlevlerdeki farklılaşmalardan ötürü, Topkapı Sarayı'nın Haliç cephesi, Marmara Cephesi'ne oranla oldukça farklı bir karakter gösterir. Haliç cephesindeki Has Ahırlar ve Raht Hazinesi, Cariyeler Taşlığı'na ait odalar, Valide Taşlığı'na ait odaların bir bölümü, Selamlık Bölümü'nün önemli yapıları, Hünkâr Sofası, Gözdeler Taşlığı, Has Oda'nın bir bölümü, Hırka-ı Saadet Odası, Sünnet Odası ve Bağdat Köşkü silüete girer. Haliç cephesinde kesin olarak tarihlenmiş en erken yapı, 1578'de yaptırılan III. Murad (Has) Odası'dır. Hareme 1580'lerde Nurbanu Sultan'ın yerleşmesi amacıyla sultan dairelerini içeren cephe daireleri yaptırılmıştır. III. Murad Odası'nın ön cephesine çeyrek asır sonra I. Ahmed Kitaplığı (1608) inşa edilmiştir. Bu tür eklentiler sebebiyle cephe bugün son derece hareketli ve kompleks bir görünüme sahiptir.

Marmara Cephesi'nin silüetine, Mutfaklar'ın brutalist bir yapının elemanlarını andıran bacaları hakimdir. Kot farkından dolayı, denize doğru düz bir taşduvar satılla inen mutfaklar, bu cephede uzun bir alan kaplamaktadır. Mutfaklardan sonra silüete vurgu yapan diğeri yapı, çift kubbesi, Marmara Denizi'ne bakan üç odası, büyük çıkması (şahnişi) ve terası ile 1462-1463 yıllarında II. Mehmed'in inşa ettirdiği Fatih Köşkü (İç Hazine)'dür.

Sarayın sürekli değişime açık bir mimari şeması vardır. Sarayın mimari yapılış ve

geçirmiş olduğu evrelerle ilgili bilgiye saray yapılarını gören seyyahların tanımlamaları, gravürler ve bir 16. yüzyıl eseri olan Hünernâme'nin ikinci cildinde bulunan beş minyatür gibi tarihi kaynaklardan ulaşılabilmektedir (Anhegger, 1968 ve And, 2011, 100). Bunun dışında, Cumhuriyet Dönemi'nde Haremle ilgili araştırmalar yapan diğer araştırmacıların çalışmaları⁴⁵¹ da bu gelişime ışık tutmaktadır.

1662 ve 1665 senesinde meydana gelen iki önemli yangından sonra Harem'de IV. Murad tarafından bazı ekler yaptırılmıştır. Sultanın varlığını vurgulayan ve bir Sinan yapısı olan kargir kubbeli III. Murad Hasodası'nın yanına, bu defa ahşap kubbeli Hünkar Sofası eklenmiştir.

Valideler Dönemi'nde 'kafes hayatı' başlayıp Harem'in nüfusu artınca, mimarisi de değişikliğe uğramaya devam etmiştir. Halil Edhem (1931)⁴⁵² yapıların dönem eklerinden, 'pek çok tadilata uğramış, hiçbir muayyen plana tabi olmayarak yapılmış ve yangınlardan sonra acele ile tekrar inşa olunmuş olduğundan oraya pek karışık bir şekil ve manzara vermektedir' diye bahseder.

5.3.2 Topkapı Sarayı'nın Osmanlı Dönemi'ndeki geçirmiş olduğu onarımlar

Koruma tarihinde tahribat ve onarımlar iç içe geçerler, dolayısıyla, birlikte değerlendirilmeleri uygundur.

Sarayın geçmişinde gerçekleşen pek çok yangın yapılarda önemli hasarlara sebep olmuştur. Pek çok yapı, 1665 yangınından sonra onarılarak kagirle çevrilmiştir.

1856 yılında Saray'ın 3. Avlusu'nda gerçekleşen ve 1862'de Sarayburnu'ndaki yangınları⁴⁵³ takiben, 1881 yılında Has Ahırlar'da bir diğer yangın felaketi daha gerçekleşmiştir. Sarayı yangınlar kadar depremler de etkilemiştir. 1509 yılındaki deprem felaketinde Topkapı Sarayı deniz surlarının tamamı yıkılmıştır. Saray hamamlarından birisinde çatlaklar meydana gelmiştir (Uzunçarşılı, 1983'den aktaran Karahasan, 2005, 43). Deprem sonrası, II. Beyazıt saray bahçelerinde çatma odalar yaptırmış ve birinde de kendisi kalmıştır (Karahasan, 2005, 43). 1760 depreminde Mutfaklar'da, 1776'da ise, Harem Dairesi'nde hasarlar gerçekleşmiştir.

⁴⁵¹ Selma Emler, 1963 Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, 1, 211-312, DGSA yayını ve Gülsün Saraçlar, 1982, Topkapı Sarayı Haremi III. Osman Taşlığı Cephesi Restorasyon Projesi, yüksek lisans tezi, İ.T.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, bu araştırmalara örnek olarak verilebilir.

⁴⁵² Bkz. H. Edhem, 1931, *Topkapı Sarayı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

⁴⁵³ 1856 yangını sonrası yapılan onarımlar, 3. Avlunun mimarisini oldukça değiştirmiştir. Bazı yapılar tamamen yok olurken, hasar görenlerde çok büyük değişiklikler gerçekleşmiştir (Karahasan, 2005, 34).

Hakkında daha fazla bilgi elde edinilebilen 1894 depreminde sarayın Mutfaklar kısmında daha çok görevlilerin kaldığı koğuşların çatılarında ve bacalarda hasarlar meydana gelmiştir. Mutfakların hamam kısmında da hasar olduğu sanılmaktadır. Arşiv belgelerine göre mutfak bacalarında bazı onarımlar yapılmıştır. Deprem sonrası gerçekleştirilen onarımlar 1895'te tamamlanmıştır. Ayrıca, depremden hasar gören Saray eczanesinde, Hazine Kethüdası Hamamı'nda, Hazine-i Hassa'da ve Harem Dairesi'nde bir takım onarımlar yürütülmüştür (Karahasan, 2005, 45-46).

1912 Depremi, yine bazı yapılarda hasarlara sebep olmuştur. Arşivdeki kayıtlarda deprem sonrası Mutfaklarda bir ocağın onarımı, bir bacanın tamamlanması ve sıva yapımlarıyla ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu depremden sonra, Hazine-i Hümayun Dairesi; Akağalar Dairesi ve Zülfiyan Hademeleri Dairesi'nde basit onarım kapsamına girecek bazı onarımlar yürütülmüştür. Ayrıca, 4. avluda yer alan Havuzlu Taşlık'ın demir parmaklıkları sökülerek yerine Çırağan Sarayı yangınından etkilenmemiş olan mermer parmaklıklar yerleştirilmiştir. Has Odalılar Dairesi'nin harap olan çatısı tamamen sökülerek yeniden yapılmıştır. Harem Ağaları Dairesi'nin kubbelerindeki çatlaklar çimentolu harç ile onarılmış, üzerleri yeniden kurşun kaplanmıştır. Bağdat Kasrı'nın müstemilatı olan küçük odanın çinileri çok harap durumda olması nedeniyle sökülmüş, onarımları yapılarak ressamlar tarafından rötuşlanması sağlanmıştır. Ayrıca mekânın tavanı onarılarak kalemişi uygulamalar yenilenmiştir. Has Fırını Hümayun'un kurşun örtüsünde de onarım yapılmıştır.

20. yy. başında gerçekleşen restorasyonlarda dönemin Saray mimarı (Ser mimar-ı Hassa) olarak Vedad Bey görev almıştır (Eldem ve Akozan, 1982 ve Batur, 2003 ve 2006)⁴⁵⁴. Vedad Bey, 1328- 1329 (1910-1911) arası Hırka-i Saadet Dairesi etrafında onarım ve boya; bazı diğer mekânlarda doğrama yenileme ve kubbedeki onarım işlerini yürütmüştür. 1910 (1328)'daki Mecidiye Köşkü'nün tavan onarımı ve Seferli Koğuşu'ndaki yeni döşeme uygulaması da Vedad Bey'in gözetiminde gerçekleşmiştir.

Onarım çalışmalarında Vedad Bey'in yanısıra, D'aranco, Vallury gibi mimarların da görev aldığı bilinmektedir (Karahasan, 2005, 37).

⁴⁵⁴ Topkapı Sarayı'nda bu dönem devam etmekte olan Hırka-i Saadet Dairesi ve Mecidiye Köşkü onarımları, önemli restorasyon projeleridir. Batur (2006), Vedat Bey'in özellikle Hırka-i Saadet Dairesi'nin restorasyonunu dikkatle izlediği ve yanlış uygulamalar için uyarılar yaptığını belirtir. Vedad Bey'in sermimar olarak görev yaptığı 1909-1919 arasındaki onarımlar hakkında detaylı bilgi için MSA evraklarına başvurulabilir.

Osmanlı Dönemi'nde saraydaki son onarım 1916'da Sultan V. Mehmed Reşad'ın emriyle yine Seferli Koğuşu'nda ve Hırka-i Saadet Dairesi'nde gerçekleştirilmiştir (Sakaoğlu, 2002). Hırka-i Saadet Dairesi ve Seferli Koğuşu porselenlerin, Fatih Köşkü (Hazine Dairesi) ise, hazinedeki değerli eşyaların sergilenmesi için yeniden düzenlenen mekânlardır. Öz (1949), Saray yapılarının sergileme amacıyla kullanılmaya başlandığı bu dönemde yapılan onarımların uluslararası restorasyon ilkeleri ile bağdaşmadığını söyler. Cumhuriyet dönemi restoratörlerinden Cahide Tamer de, 19. yy. sonlarında yapılan bu onarımların uzman kişiler tarafından yapılmadığını; bu nedenle, Saray'ın önemli değişiklikler geçirdiği görüşündedir (Tamer, 1986).

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi'nin 10 Ekim 1915 tarihli raporunda Topkapı Sarayı'na müze fonksiyonu verilmesi yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Bakanlar Kurulu'na sunulan raporda⁴⁵⁵, eski eserlerin gelecek kuşaklara bir belge olarak bırakılmasının önemi açıklanmaktadır (Karahasan, 2005, 38). Raporunda, Topkapı Sarayı'nın mekânları ve çeşitli süsleme sanatlarını barındırma açısından önemi belirtilerek kompleksin içerisinde dini ve idari binaları da bulunduran çok özel bir mesken olduğuna vurgu yapılmıştır. Özellikle restorasyonlarda, muhdes olduğu düşünülen bazı eklerin ve süslemelerin kaldırılmasının yanlış olduğu, kaldırılan eklerin yeni bilgilere temel olabileceği, bu nedenle göze güzel görünüp görünmemesi düşünülmeden belli bir dönem için bir değer ifade edip etmediğinin araştırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Sarayda hatalı uygulandığı düşünülen onarımlar maddeler halinde aktarılmıştır. Raporun son kısmında, restorasyonların bir 'baş mimar'ın başkanlığında oluşturulacak bir mimarlar kurulu tarafından denetlenmesi istenmiştir. Eldem ve Akozan (1982)'a göre, bu rapor restorasyon uygulamalarında öznel tutumlardan uzaklaşarak bilimsel yöntemlere dayalı çalışmalar yapılması konusunda önemli mesajlar taşımaktadır.

5.3.3 Topkapı Sarayı'nın Cumhuriyet Dönemi'ndeki Onarımları

Topkapı Sarayı, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, 1924 yılında Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vekile) kararıyla müzeye dönüştürülür (Eyice, 1993, 197). Saray'ın müze oluşuyla birlikte kompleksin tarihi ve belgesel özellikleriyle korunabilmesi amacıyla restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Zaman içinde gerçekleştirilen

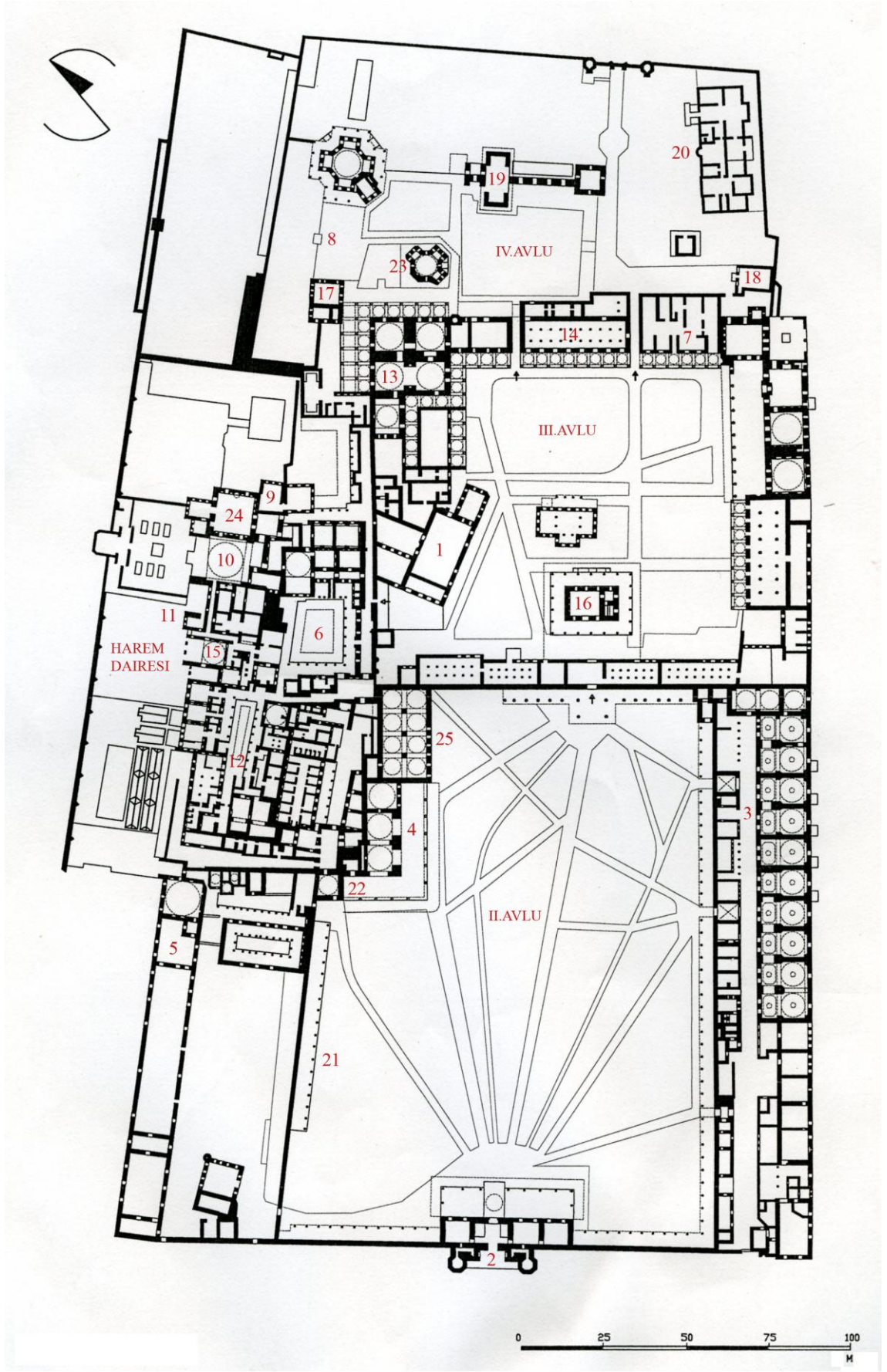
⁴⁵⁵ Bkz. EK 7- Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi'nin 10 Ekim 1915 tarihli raporunda Topkapı Sarayı'na müze fonksiyonu verilmesi yönündeki görüşü.

restorasyonlar, müze müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı gibi farklı kurumların denetiminde yürütülmüştür. Saray, 9 Ekim 1924'te idari bazı önlemler alınarak kısmi onarımlarla ziyarete açılmıştır (Karahasan, 2005, 33).

Çalışmanın bu bölümünde irdelenecek onarımlar, Cumhuriyet döneminde Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen restorasyonlar arasından en kapsamlı veriyi sağlayabilenler arasından seçilmiştir. Restorasyonlarla ilgili veriler, onar yıllık dönemlerde incelenecektir. Bu yolla sarayla ilgili dönemsel koruma yaklaşımları aktarılmaya çalışılacaktır.

Yapıların konumları aşağıdaki numaralandırılmış plandan⁴⁵⁶ takip edilebilmektedir.

⁴⁵⁶ Kullanılan Topkapı Sarayı planı, Eldem ve Akozan (1982)'dan sadeleştirilerek uyarlanmıştır.

5.39 Topkapı Sarayı vaziyet planı, (Eldem ve Akozan, 1982).

Topkapı Sarayı'nda 1924-1940 arasında gerçekleşen onarımlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde saray yapıları uzun süre bakımsızlık kalmış ve ihmal edilmişlerdir (Öz, 1949)⁴⁵⁷.

Cumhuriyet Dönemi'ne ait arşiv kayıtları, bu yıllarda gerçekleşmiş onarımlara ait yeterli veri sağlamamaktadır. Kaydı tutulmasa da, bu dönemde yapıları yıkımdan kurtarmak amacıyla acil müdahaleler yapılmış olduğu muhtemeldir. 1925 senesinde Ağalar Camisi'ne uygulanan ve bir kitabe ile kapısında belgelenen strüktürel sağlamlaştırma bu tür onarımlara verilebilecek bir örnektir.

Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" (1943) isimli kitabında Topkapı Sarayı Kulesi'nin 1933 yılında onarıldığıyla ilgili bir not bulunmaktadır. Kule olarak geçen yapının, Adalet Kulesi olması ihtimali güçlüdür. Aynı listede, ayrıca 1935 yılında Bağdat Köşkü'nün, 1936 yılında ise, Topkapı Sarayı mutfaklarının onarılmış olduğu belirtilmektedir (Şekil 4.2, sayfa 94).

Maddi imkânsızlıklar, onarımı yürütecek kadronun henüz kuruluş aşamasında olması ve Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin öncelik olarak kabul ettiği diğer imar faaliyetlerinin yoğunluğu nedeniyle koruma alanına bütçe ayıramaması gibi nedenler⁴⁵⁸, Saray yapılarının yukarıda belirtilen onarımlar haricinde ihmal edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Mamafih, 15 seneyi kapsayan bu döneme ait gerekli saptamayı yapabilmek için arşivlerde yeterli veri bulunmamaktadır.

Bu dönemde Saray yapılarından Ağalar Camisi'nin onarıma alındığı bilinmektedir.

1-Ağalar Camisi: Saray'ın Fatih Dönemi'nde inşa edilmiş ilk camilerinden olan bu kagir yapı, dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsü kurşun kaplı beşik tonozdur. Günümüzde Osmanlı Dönemi'ne ait elyazma eserlerin arşivlendiği bir kütüphane olarak değerlendirilmektedir. Okuma kısmı olarak kullanılan giriş bölümü 16. ve 17. yüzyıl çinileriyle kaplıdır (Karahasan, 2005, 176).

⁴⁵⁷ Tahsin Öz, "Hayatım" (1991, TSM; İstanbul) adlı eserinde kendi gözlemleri üzerinden sarayın durumunu şöyle özetler: "Cumhuriyetin ilanı esnasında ...Kubbealtı yıllarca kapıları kilitli ve metruk bırakılmış olduğundan çürümüş, sıvaları dökülmüş bir haldeydi. İçeriye küf kokusundan girilemiyordu. Mutfakların ise, senelerce evvel kurşunları alınmış, kısmen oluklu saçlar konmuş, kubbeleri delinerek ocakların boruları çıkarılmış, birer mezbelelik halinde idi. Enderun Mektebi denilen binanın her tarafı akmakta, bodrum katının bazı odalarında eşya ve hırdavat yığın halinde idi. ...Fatih devrinin bir camii olan Ağalar Camii, üzerinin kurşunları alınmış, içine de moloz yığılmıştı. O devirde en ehemmiyet verilen Bağdat Köşkü'nün kubbesinden bile su sızılmaktaydı. Hele Harem, tamamen metruk olup, en mühim kısımlarında 600 kırık cam veya çerçevesiz pencere vardı" (Öz'den aktaran Menteş, 1997).

⁴⁵⁸ Bu konu, 4. Bölüm- 4.2. 1923-1951 Yılları Arasındaki Koruma Yaklaşımları'nda detaylı olarak ele alınmıştır.

5.40 Arz Odası'ndan Ağalar Camii'ne bakış, Fotoğraf: Coşkun, Ekim 2011.

Saray, müze ilan edildiğinde harap, otlarla kaplı, kurşun örtüsü alınmış durumda olan yapı 1925'te onarılmış ve hemen ardından yeniden işlevlendirilmiştir. Gerçekleştirilen onarım, 1928 tarihli bir kitabe ile cephede belgelenmiştir (Altındağ, 1982'den *aktaran* Karahasanoğlu, 2005, 176). Bu onarımda hangi müdahale yönteminin tercih edildiği tespit edilememiştir.

Topkapı Sarayı'nda 1940-1950 arasında gerçekleşen onarımlar

1940-1950 yıllarında gerçekleşen onarımlar genel olarak müze müdürünün otoritesinde yürütülmüştür. Müze müdürü Tahsin Öz'ün 1942-1949 yılları arasında sarayda çok sayıda onarımı yönlendirdiği bilinmektedir. Tahsin Bey (1949), kendi döneminde gerçekleştirilen onarımları *Güzel Sanatlar* dergisinde 70 sayfalık uzun bir makaleyle aktarmıştır. Öz'ün kişisel görüşlerini ön planda tutarak yaptığı onarımların büyük kısmında yapısal sağlamlaştırma ve malzeme sağlamlaştırması yöntemi tercih edilmiş; harap durumdaki saray yapıları bu yolla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerin kullanılmasıyla yapıların günümüze ulaşabilmiş oldukları söylenebilir. Onarımlarda sağlamlaştırmadan sonra en sık dönem eklerinin ayıklanması yöntemi⁴⁵⁹ tercih edilmiştir. Ayrıca, malzeme ve işçilik özgünlüğünü yoksayan bazı yeniden yapımlar gerçekleştirilmiştir. Tahsin Öz'ün (1946, 17) onarımlar bittikten sonra kaleme aldığı makalesinden, gerçekleşen onarımlara yaklaşımı hakkında fikir sahibi olunabilir. Öz'ün “*Bu tamirler yalnız binaların hayatını kurtarmakla bırakılmıyor, duvarla örtülmüş kapı, pencere ve ocakların açılması, badana örtülmüş çinilerin*

⁴⁵⁹ Yapıların özellikle 19.yüzyıla ait dönem eklerinin ayıklanması konusunda son derece cesur uygulamaları bulunan Tahsin Öz'ün düşünceleri, çoğu yerde “Topkapı Sarayı tamir edildi, mütehassısların nezareti altında yapılan restorasyonda zevk düşkünlüğünün izi pislikler temizlendi, eski binaların hakiki simaları meydana çıktı” diyen Reşad Ekrem Koçu ile benzeşmektedir (Koçu, 2004, 12). Koçu, bu sözlerine ilk baskısı (muhtemelen) 1960'da yapılmış olan (Eyice, 1993, Düden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, “Reşad Ekrem Koçu”, Tarih Vakfı yayınları) “Topkapı Sarayı” isimli kitabında yer vermiştir.

temizlenmesi, sıva altında kalmış tezyinatın çıkarılması suretiyle bu eserlerin tam mimari hüviyetleri meydana konuluyor” sözleri onarılan yapıların öncelikle sağlamlaştırılmalarının hedeflendiğini gösterirken, bunun yanısıra ilk yapıldıkları dönemdeki görünüşlerine dönmeleri için de özel bir çaba sarfedildiğini ortaya koymaktadır.

Kandemir (1949), bu dönemde Tahsin Öz yürütücülüğünde gerçekleşen onarımlarla ilgili görüşlerini “Topkapı Sarayı Hakkında” başlıklı makalesinde⁴⁶⁰ “*Şimdi iki affedilmez kusur karşısındayız; evvela Topkapı Sarayının, padişahlar zamanında, hatta kapı dibindeki süpürge faraşına, hamamındaki tasına, tarağına ve ahırındaki döşeme ve tavanına kadar olduğu gibi- tabii kılına hanel getirmeden- tamir ve restore edilerek öylece bir saray müzesi halinde muhafaza edilmesi lazım geldiğini anlayamamışız ki, orayı bir silah, çini deposu haline getirmek gafletine düşmüşüz..”* sözleriyle aktarmakta ve onarımları kontrol etmeyip yanlış uygulamaları durdurmadıkları için Eski Eserleri Koruma Kurumu’nu eleştirmektedir.

Bu on yıllık süreçte sıkça tercih edilmiş olan yeniden yapımların (rekonstrüksiyonların) saray yapılarının estetik bütünlüklerinin devamına katkıları oldukları şüphesizdir. Ancak, bu uygulamalarda özgün yapıdan geriye kalan bölümlerle yeni yapılanlar arasındaki ayrım herhangi bir yöntemle ifade edilmemiştir. Bu durum da, dışarıdan bakan gözü yanıltmakta, yapıların geçirmiş oldukları onarımların algılanmasını güç kılmaktadır.

Bu dönemde, halen mimari koruma alanında uluslararası düzeyde kabul gören antlaşma Atina Tüzüğü (1931)’dür.

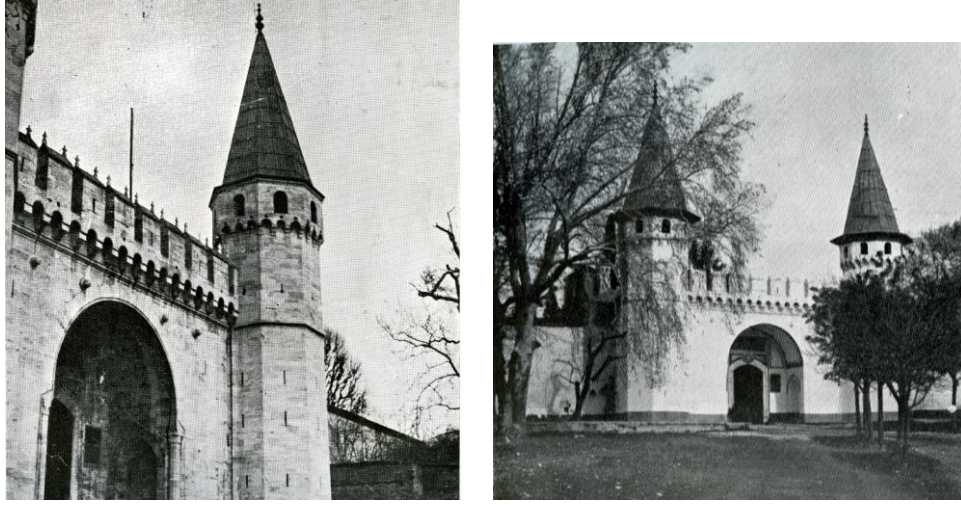
1940-1950 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

2- Bab-üs Selam (Orta Kapı)

İlk olarak Fatih Dönemi’nde yapılmış olan ve sarayın 1. avlusunu 2. avluya bağlayan bu kapı, Bab-üs Saade Ağası emrinde olan kapı ağaları tarafından korunmaktadır. Dikdörtgen planlı kapının her iki tarafında da kapı görevlilerine ait odalar, revak ve tavanlarında zengin bezemeler bulunur. Günümüzde müze ziyaretleri için ana giriş kapısı olarak kullanılmaktadır. Bab-üs Selam’daki ilk restorasyonlar, Osmanlı Dönemi’nde Mimar Vedad Bey tarafından 1916 yılında gerçekleştirilmiştir. Kapı

⁴⁶⁰ Söz konusu makale, 1949 yılı temmuz ayında TTOK Bülteninde ve bültendeki yayının öncesinde ise, 26.5.1949’da Edebiyat Mecmuası’nda yayınlanmıştır.

ağalarına ait odalardaki rutubeti azaltmak için 2. Avlu'ya bakan cephede üst kat pencereleri açılmıştır (Altındağ, 1982'den *aktaran* Karahasan, 2005).

5.41 Bab-üs Selam'dan fotoğraflar. Sağda, 1942'deki onarım öncesi görünüm
Kaynak: Öz, 1949.

1943'te Bab-üs Selam (Orta Kapı)'ın sağ kule yanındaki mekânda rutubeti önlemek amacıyla 1. avluya bakan bir pencere açılmıştır.

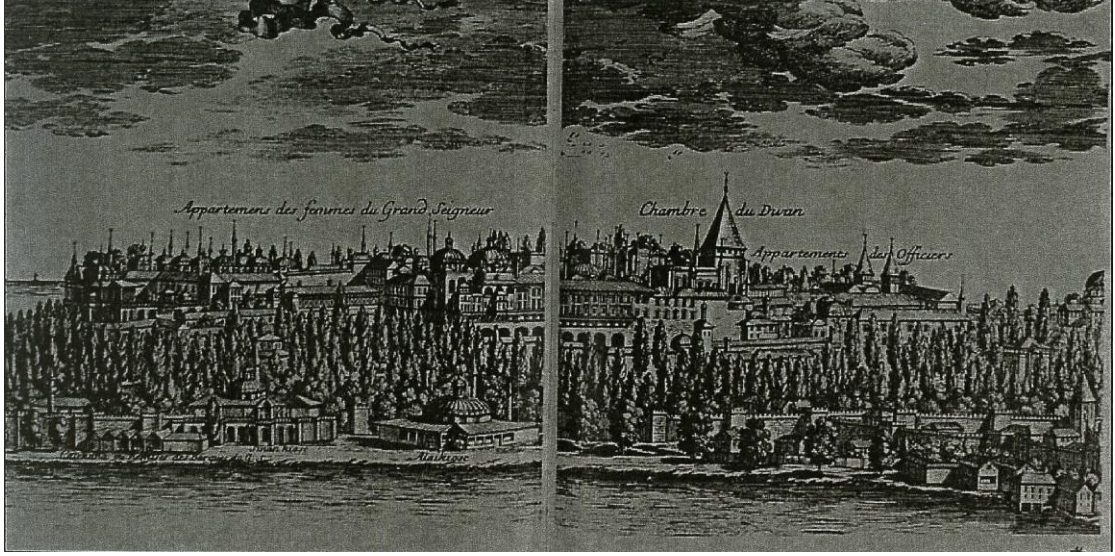

5.42 Bab-üs Selam'ın günümüzdeki görünüşü; 1943'te açılan pencere sağda
gözükmekte, Fotoğraf: Coşkun, Mart 2010.

1941-1944 arasında burada gerçekleştirilen önemli uygulamalar ise şunlardır:

Kapının iki yanında yer alan sekizgen kulelerin külahları değiştirilmiş, böylece, 1584 tarihli Hünernâme'deki tasvire uygun olan Orta Kapı görünüşü değişikliğe uğramıştır. Kapı, restorasyon sonrası haliyle Grelot'un 1680 tarihli gravüründeki (Şekil 5.19) tasvire daha çok benzemektedir. Öz, restorasyonda kule külahların saçaklarını değiştirirken hangi belgeyi referans aldığını belirtmemiştir. Ancak,

onarımlarla ilgili bilgi verdiği makalesinden(1949) arşiv belgeleri üzerinde araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır (Karahasan, 2005).

5.43 1680 tarihli Grelot tasviri, Kaynak: Eldem ve Akozan, 1982, Levha: 162.

Bu dönem onarımlarında, Orta Kapı'nın 2. avluya bakan revaklarında yapılan bezeme temizliğinde son döneme ait bezemeler örnek bırakılmadan kaldırılmıştır. 1. avlu cephesindeki tonoz kenarlarını belirleyen kalem işleri ve dış cephedeki sıvaların⁴⁶¹ kaldırılmasıyla bu kısımlar tamamen sıvasız bırakılmıştır. 1. avluya bakan kemer iç yüzeylerinde bulunan bazı soluk kalemişi bezemeler günümüze ulaşmıştır. Bu kısa geçitin tavanında bulunan ahşap rokoko tavan da, Öz dönemindeki onarımlarda kaldırılmıştır.

Aynı dönem onarımlarında kapı önündeki sedler düzenlenmiş, duvar yüzeyindeki sıvalar ile demir kapı üzerindeki boyalar kaldırılmıştır. Kesme taş duvar dokusu çıkmış, kalın bir boya tabakasıyla boyalı kapı özgün haline gelmiştir.

⁴⁶¹ Öz (1949), Orta Kapı'nın dış duvarlarının Meşrutiyet döneminde Saray'da yapılan onarımlar sırasında sıvandığını belirtmektedir.

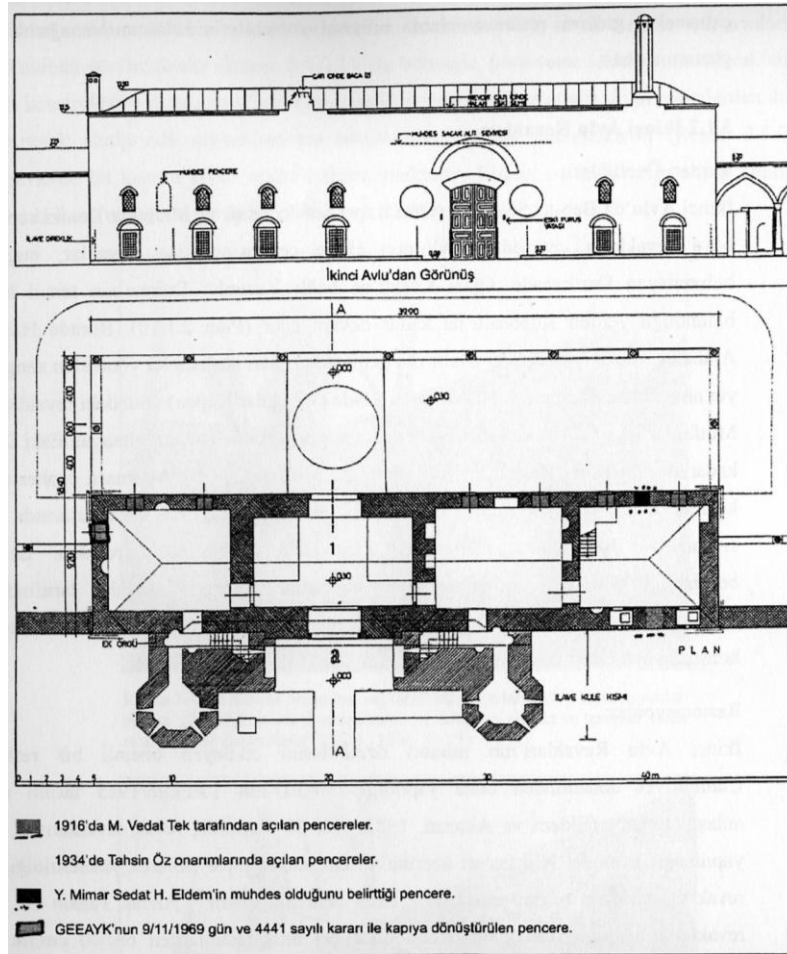
5.44 2. Avludan Bab-üs Selam'a bakış, Kaynak:
<http://www.3dmekanlar.com/tr/topkapi-sarayi.html>

Kapının 2. avluya bakan cephesinde çökme tehlikesi olan çatı ve geniş saçaklarda bir strüktürel onarım gerçekleştirilmiştir. Çatı yenilenirken, mevcut sıva altında daha erken döneme ait kalemşi örnekleri bulunmuştur (TSDA. TSM. No: 55/37 aktaran Karahasan, 2005). Revak duvarlarında onarım öncesi resimlerde ayrıntılı olarak görülen peyzaj tasvirli panolar ve kapının iki yanındaki barok süslemeler tamamen kaldırılmış ve raspa sırasında çıkan 18. yy. süslemeleri canlandırılmıştır. Bu cephede ayrıca sıvalı duvarın sıvaları ayıklanmış ve duvar derzlenerek sıvasız bırakılmıştır.

Bu onarımlarda üslup birliğine ulaşma (stilistik rekonpozisyon) yaklaşımı görülmektedir. Öz (1949) de, daha sonra makalesinde kaldırılan son dönem peyzajlarından “son devirlerin sanat ve zevk düşkünlüğü eseri” olarak bahsederek bu konudaki seçmeci tavrını ortaya koyar.

5.45 Bab-üs Selam'dan kalemişi, Fotoğraf: Ata, 2009.

5.46 Müdahaleleri gösteren plan ve cephe çizimi, Kaynak: Karahasan, 2005.

3- Mutfaklar (Matbah-ı Amire)

5.47 Osmanlı Dönemi'nde Sarayın Mutfaklarını tasvir eden bir gravür,

Kaynak: http://www.asitanerestaurant.com/osmanli_saray_mutfagi.php

Sarayın Marmara Denizi cephesi silueti üzerinde yükselen yirmi adet bacasıyla Matbah-ı Amire'nin, ilk olarak Fatih Dönemi'nde yapılmış olduğu bilinmektedir. Kanuni Süleyman tarafından genişletilen mutfaklar, 1574 yılındaki yangından sonra Mimar Sinan eliyle büyük oranda yenilenmişlerdir (Necipoğlu, 2007, 101). Mutfaklar, 2. Avluya Kiler-i Amire, Has Mutfak, Helvahane adında üç kapıyla bağlanırlar. Mutfakların bünyesinde yemeklerin pişirildiği bölümler (aşhane, yağhane, vd.) dışında, kiler; aşçı ve yamakların koğuşları (yaşama bölümleri); bir çeşme; bir cami ve bir hamam bulunur.

Öz (1991), mutfakları “*senelerce evvel kurşunları alınmış, kısmen oluklu saçlar konmuş, kubbeleri delinerek ocakların boruları çıkarılmış, birer mezbelelik halinde*” bulduğundan bahseder (Öz'den aktaran Menteş, 1997). Eldem (1982) ise, 1920'lerin ikinci yarısında Topkapı Sarayı ziyaretleri sırasında keşfettiği mutfaklara ait koğuşların “*yüz metreyi aşkın uzunlukta, yer yer çıkma ve girintileriyle sanki bir Türk mahallesi sokağı*” gibi göründüklerinden bahseder. Eldem, binaların kısmen kendi kendine, kısmen müze yönetimi tarafından yıkılmasından önce bu mekânlarda rölöve çalışmaları yapmıştır.

Mutfaklar, günümüzde müzenin bir parçası olarak ziyarete açıktır. Pişirme ve yemek kültürü ile ilgili objelerin teşhir edildiği bölümdür. Kiler bölümü ise, müzenin arşivi olarak değerlendirilmektedir.

5.48 Mutfaklardan baca detayı, Fotoğraf: Ata, 2010.

Mutfaklarda 1943'te başlayan onarımlarda bütünleme, temizleme, yenileme ve sağlamlaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Restorasyon başlamadan yıkılan yapıların yerine yeni yapılar yapılmıştır (Karahasan, 2005, 77-92).

Restorasyon öncesi, Helvahane Kapısı'nın yanında bulunan **Aşçı Koğuşları** onarıma imkan kalmadan yıkılmış durumdadır⁴⁶². Kapının diğer yanında bulunan **Vekilharç Dairesi** ise, çıkmaları ve ahşap strüktürü ile tipik bir Osmanlı konutu görünümünde ve çok harap da olsa ayakta. 1943'teki yoğun restorasyonlar sırasında o da tamamen yıkılmış/ çökmüştür⁴⁶³.

Mutfak görevlilerinin ibadet mekânı olan **Aşçılar Camisi**, ahşap strüktürü de olmak üzere tümüyle onarım geçirmiştir. Strüktürel sağlamlaştırma sonrası iç ve dış kaplamaları tamamen yenilenmişse de, olumlu bir uygulama olarak, yapım sistemi korunmuş ve sağlamlaştırılmıştır.

Mutfakların **Yağhane** ve **Kiler Daireleri**'nin önündeki geç dönem ek yapılar kaldırılmış ve yapılar modern birer depoya dönüştürülmüştür. 1949'da temizleme yöntemi kullanılarak onarılmışlardır.

Bu dönem onarımlarında üst örtüdeki kurşunlar büyük ölçüde yok olduğu için **Aşhane** kubbelerinden içeriye yoğun biçimde su sızdığı ve bu durumun kâgir

⁴⁶² Eldem ve Akozan (1982, 71) da, farklı boy ve biçimleriyle bir sivil mimarlık müzesini andıran bu koğuşların daha 1924 yılında çok harap durumda olduklarını ve korunamayarak kısım kısım yıktırıldıklarını aktarırlar.

⁴⁶³ Daha sonra Vekilharç Dairesi'nin yerine Aşçı Koğuşları'nda yapılan gibi yeni yapılar yapılmıştır. Yeniden yapımda özgün binanın alt kat oranları korunsun da, üstte yer alan cumbaları tamamen gözardı edilmiş ve özgün yapının mimarisinden farklı, 2 katlı, düz cepheli betonarme binalar inşa edilmiştir. Yeni yapılar için arşivde 1958 yılında inşaat malzemesi alındığı belirtilmektedir. Dolayısıyla, rekonstrüksiyon bu tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. Mimar Selma Emler'in arşiv kayıtlarında 1959 tarihli bir fiyat zaptı mevcuttur. Kendisi de bu onarımda görev almış olmalıdır (Karahasan, 2005).

malzemeye hasar vermiş olduğu saptanmıştır. Gerçekleştirilen onarımda, kubbeler temizlenerek derz ve kurşun onarımları yapılmıştır. Bacaların mimari formları değiştirilmeden mevcutlar onarılmıştır⁴⁶⁴. Aşhanenin dış ve iç duvarlarında sağlamlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Öz (1949), makalesinde yapılanları kendi sözleriyle anlatmış, tercih ettikleri bu tutumun tüm anıtsal yapılar için uygulanması gerektiğini vurgulamıştır.

Mutfaklar'da bugün arşiv olarak değerlendirilmekte olan **Tablakarlar Koğuşu**'nun iç ve dış yapım sistemi Saray müze olduğu sırada tamamen çökmüş durumdadır. Sadece yapının ön kısımda bulunan ahşap revaklar ve yapının dış duvarları ayakta kalmıştır. Ahşap revak sütunları korunmuş, revak mekânı ahşap doğramayla kapatılmıştır. İç mekâna altı adet kolona ve duvarlara taşıtılan yeni bir galeri katı eklenmiştir. Yenileme yöntemiyle gerçekleştirilen bu restorasyondan sonra yapıya arşiv işlevi verilmiştir. Yapının iç mekânında çağdaş yapım sistemi kullanılmış, ön tarafında ise revaklara ait özgün ahşap taşıyıcılar tutulmuştur.

Yine Mutfaklar bölümünün bir parçası olan **Şekerciler Mescidi**'ndeki ilk restorasyonlar bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Onarımda dikdörtgen üstlük pencereleri kemerli pencereye çevrilmiş; yapının özgün saçak kotu bir hayli yükseltilmiştir.

Aşçı Koğuşları, (strüktürel olarak ayakta duramadıkları için) Tahsin Öz döneminde yıktırılmıştır⁴⁶⁵. Has Mutfak Kapısı'nın sol tarafındaki koğuşların çöken örtü sistemi yenilenmiş; kagir duvarlardaki sıvaları ayıklanarak derzlerinde ve kagir yüzeylerde sağlamlaştırma onarımı gerçekleştirilmiştir. **Aşçılar Hamamı** ise, bütünlenmiştir.

5.49 Helvahane kapısı ve yeni binalar, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.

⁴⁶⁴Karahasan'ın tespitine rağmen, Necipoğlu (2007, 103), mutfakların silüetlerinin 1940'lı yıllarda silindirik bacaları örten konik formlu kurşun başlıkların kaldırılmasıyla değiştiğini yazar.

⁴⁶⁵ Koğuşların rölöveleri yıkılmadan evvel S. H. Eldem tarafından hazırlanmıştır.

4- Kubbealtı - Divan Yeri

Kubbealtı, Babüssade'nin yanında bulunan eski divan binasının yeterli olmaması nedeniyle, 16. yüzyılda Dış Hazine binasına bitişik olarak inşa edilmiştir. Melling'in 2. Avlu'yu resmettiği gravüründe ilk dönemdeki farklar açıkça okunmaktadır.

Divan-ı Hümâyûn'un ana toplantı yeri olan kagir Kubbealtı yapısının birbirine bağlantılı üç ana mekanı ve bunların önünde 11 sütun tarafından taşınan geniş saçaklı revakları bulunmaktadır (Eldem, Akozan, 1982)⁴⁶⁶.

Öz, "Hayatım"⁴⁶⁷ adlı eserinde Sarayın müze olduğu yıllarda Kubbealtı'nın durumundan "*yıllarca kapıları kilitli ve metruk bırakılmış olduğundan çürümüş, sıvaları dökülmüş bir haldeydi. İçeriye küf kokusundan girilemiyordu*" sözleriyle bahseder (aktaran Menteş, 1997).

5.50 II. Avlu'dan Kubbealtı'na bakış, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2005.

Yapının 1940'lı yıllardaki onarımlarında sağlamlaştırma, dönem eklerini ayıklama ve bezemelerde temizleme yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından önce kubbeli ilk salonun kubbesi kemerlere kadar yeşil renkli yağlı boya ile kaplanmıştır. Öz Dönemi'ndeki onarım sırasında raspa edilen boyaların altından rokoko bezemeler, onların da altından 16. yy.'a ait altın yaldızlı malakari ve kalemişi dekorasyon ortaya çıkarılmıştır. Geç döneme ait rokoko kalemişleri tamamen ortadan kaldırılmış; erken dönem örneklerinin onarımı

⁴⁶⁶ 1940'lı yıllarda yapılan onarımlarda çatının içine girildiğinde revakların geç dönemde eklendiği anlaşılmıştır.

⁴⁶⁷ Kaynak için bkz., Öz, T., 1991, Hayatım, TSM, İstanbul.

yapılarak günyüzüne çıkarılmıştır⁴⁶⁸. Kubbenin en üstünde bulunan rokoko ahşap oyma tavan göbeği burdan alınıp yan odanın kubbesine yerleştirilmiştir. Ayrıca, yine bu mekânda bulunan somaki panolar burdan alınarak yandaki odaya taşınmıştır. Somaki panonun yerine klasik dönem çini desenlerinden yararlanılarak yeni bir çini pano yerleştirilmiştir. Çini panonun yerleştirildiği duvarın yukarısında bulunan ve arkasından padişahların divan toplantılarını izlediği cumbalı oyma kafes kaldırılmış, yerine lokma demir bir parmaklık yerleştirilmiştir. Tahsin Öz kendi döneminin onarımlarını anlattığı makalesinde bu parmaklık ve çini pano için alınan referansın kaynağını belirtmemiştir. Ancak, Jean Baptist Hilaire (1753-1822)'nin Kubbealtı'nda bir akşam yemeğini tasvir eden resminde duvar çini kaplı, pencere önünde ise korkuluğun lokma demir korkuluk olduğu görülmektedir (Şekil 5.28).

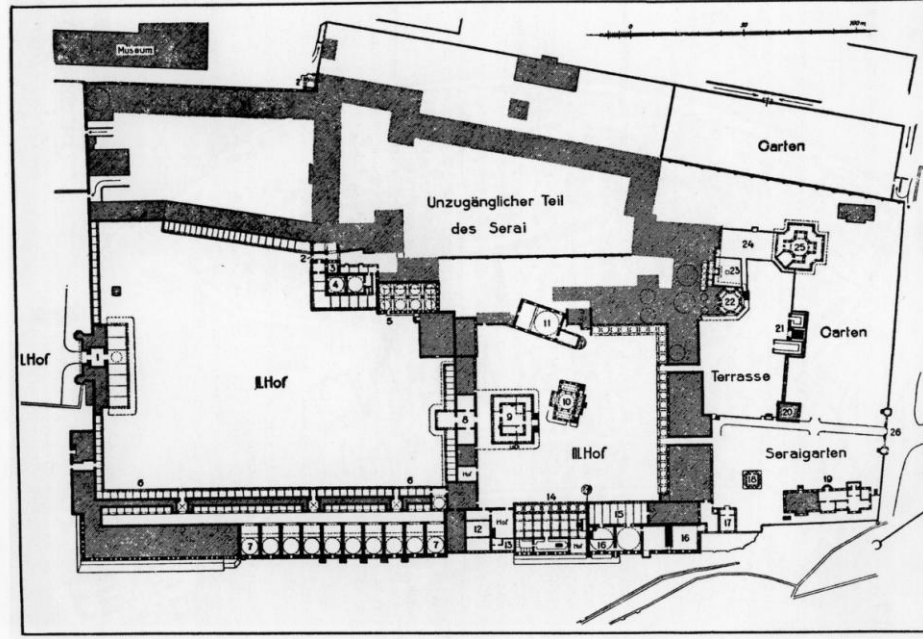
5.51 J. B. Hilaire'in tablosunda tasvir edildiği şekliyle Kubbealtı, Kaynak: Karahasan, 2005.

Kaldırılan cumba kafesinin altından yapının ilk yapıldığı devre ait mermer söveler ortaya çıkmıştır.

Her iki mekânda da yapılan bu bezeme onarımlarında mekânların farklı dönemlerdeki bezeme örneklerinin bir kısmı kaybolmuştur. Kubbealtı'nın 2. kubbeli mekânında belli bir dönemin süslemelerini sergilemek hedeflenmiştir.

⁴⁶⁸ Eldem ve Akozan (1982, 70), 1941 senelerinde ilk mekânın 18. yüzyıl dekorunun altında eski malakari süslemelerin bulunup meydana çıkarıldığını; bunların restitüe edilerek bütün mekana uygulandığını ve rokoko tezyinatın ise bir arkadaki mekana uygulandığını belirtirler.

Restorasyonda, 3. kubbeli mekân sonradan eklenen bazı geç dönem ekleri (Öz, bunlardan “kahve ocağı ve helalar” olarak bahseder) ayıklanmıştır. Necipoğlu (2007, 118) da, 1940’lı yıllardaki restorasyonlar sırasında Eldem ve Akozan (1982)’nin çiziminde Sadrazam Dairesi olarak belirttikleri, Dış Hazine’ye bitişik olan üçüncü kubbeli mekânın zemininde bulunan yükseltilmiş platformların, kahve kavurmak için kullanılan bölümün, helaların ve Gurlitt’in Baukunst (1910) isimli kitabındaki planında görülen arşiv depolarının (Şekil 5.29) yıkılarak ortadan kaldırıldıklarını belirtir.

5.52 Gurlitt (1910)’in Topkapı Sarayı planı ve Kubbealtı’nda görülen ekler, Kaynak: Necipoğlu, 2007, 342.

“Taşıma” tekniğiyle yapılan bir diğer müdahale ise, (özgün tasarımında Arz Odası’na ait olduğu düşünülen) mermer taç kapının Divan Toplantı Salonu ile Divan-ı Hümayun Kalemî arasında taşınmasıdır⁴⁶⁹.

Bu restorasyonda, ayrıca yapının revaklarını taşıyan sütunlar arasındaki demir parmaklıklar kaldırılmış; Harem’in Arabalar Kapısı’nın bitişiğinde bulunan, geç dönemde kapatılan bölüm ise açılmıştır.

Ayıklama yöntemiyle yapılan bu onarımlar dışında, strüktürel sorunları çözmeye yönelik bazı çalışmaların yürütüldüğü bilinmektedir. Strüktürel sağlamlaştırma

⁴⁶⁹ Bugün ilkinden ikinciye bakıldığında mermer bir kapı ve arkasında daha alçak ve barok süslemeli geç dönem özelliklerinde 2. bir kapının arka arkaya yerleştirilmiş olduğu görülür. İki taç kapı arka arkaya kullanılmıştır. Jean Baptist Hilaire’nin tablosunda da (Şekil 5.28) böyle bir taç kapı bulunur. Büyük olasılıkla, bu taşıma müdahalesinde bu tablo referans alınmıştır.

onarımı revakların sütunları askıya alınarak yapılmıştır. Ayrıca yapının çatısı sağlamlaştırılmıştır.

Aynı onarımda, dış cephede geç döneme tarihlenen kalemışleri raspa edilerek ayıklanmış ve 18. yy. kalemışleri canlandırılmıştır. Onarım öncesi, revakların tavanlarında ahşap oyma motifler ve yan revaklarda ise boya ile yapılmış motifler bulunmaktadır. Bunlara herhangi bir müdahale yapılmamıştır, ancak Öz'ün makalesinde (1949) boyalı motiflerin de ahşap oymaya dönüştürülmesinin uygun olacağını belirtilmektedir⁴⁷⁰.

Bu onarımda kuramsal bir yaklaşımın varlığından söz edilemez.

Topkapı Sarayı'yla ilgili detaylı çalışmaları olan Eldem (1982), kitabında Kubbealtı'nda yürütülen restorasyonları onaylamadığını belirtir⁴⁷¹.

Bu onarımdaki genel yaklaşım “üslup birliğine ulaşma/stilistik rekonstrüksiyon”dur. Onarımlarda olumlu olarak nitelendirilebilecek tek uygulama, kaldırılan geç döneme ait korkuluğun bugün de iç mekânda sergileniyor oluşudur.

5- Has Ahır (İstabl-ı Amire), İmrahor Odası, Raht Hazinesi

Sarayın atları için kullanılan Has Ahır; atlardan sorumlu teşkilatın başındaki kişinin odası olan İmrahor Odası ve değerli eyerlerin saklandığı Raht Odası, Fatih Devri'ne tarihlenir. 18. yy.'a kadar işlevlerini sürdürmüşlerdir. Tüm mekanlar, dikdörtgen planlı, kırma kurşun kaplı bir örtüsü olan kagir yapının içinde yer alırlar.

Kitabesinden yapının I. Mahmud zamanında bir onarımdan geçmiş olduğu bilinir. Geç dönemde bahçıvanlar için lojman olarak kullanılan yapılar, koğuşa dönüştürülürken bazı ahşap eklenmiş; otuz kadar oda ve sofa yapılmış; duvarlarda pencere ve kapılar için çok sayıda boşluk açılmıştır. Bazı pencereler kapatılmış veya kapı haline getirilmiştir. Yapının çatısı zamanla tamamen çökmüş, pencere sövelerinin büyük bir kısmı sökülüştür.

⁴⁷⁰ Günümüzde yan revaklarda ahşap oyma tavanlar bulunmaktadır. Bunların Öz'ün tavsiyesindeki gibi ahşap oyma tavana dönüştürüldüğü tarih tespit edilememiştir (Karahasan, 2005).

⁴⁷¹ Eldem (1982), o dönem bizzat takip edebildiği onarımı “Mevcut olan birinci odanın dekorasyonu sökülüp, takımıyla ikinci odaya nakledildi. Birinci odada belirli izleri tespit edilebilen malakari kalemışlerinden başka bulma çiniler ile yakıştırma bir duvar kaplaması yapıldı, yani mevcut olan gerçek bir dekor (barok da olsa, yerine yarısı hayali bir restitüsyon yapıldı. Bu iş Fuat Ayrılı'nın maddi yardımlarını takviye için oldu. Bol altın kullanılması da bu nedenle idi, para ve ilgi çekebilmek için” sözleriyle anlatır (Önsöz'den).

5.53 Solda, Has Ahırlar, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2010.

1942’de Tahsin Öz’ün müdür olduğu sırada gerçekleşen onarımlarda yapının dört bölümlü ve iki giriş kapılı olduğuna karar verilmiş; sonradan yapılan tüm ekler ayıklanarak kaldırılmıştır. Çöken çatı örtüsü yeniden yapılmıştır. Yok olan pencere söveleri yerlerine takılmış, zemin kaplaması olarak trieste taşı kullanılmıştır. Bu sırada sergilenecek esere zarar gelmemesi için Kağıthane’deki İmrahor Köşkü’nden taşınan Venedik kristalinden korkuluklar kullanılmıştır⁴⁷². Tahsin Öz, onarımlarla ilgili 1942 tarihli bir kitabe hazırlatarak giriş kapısının üstüne astırmıştır.

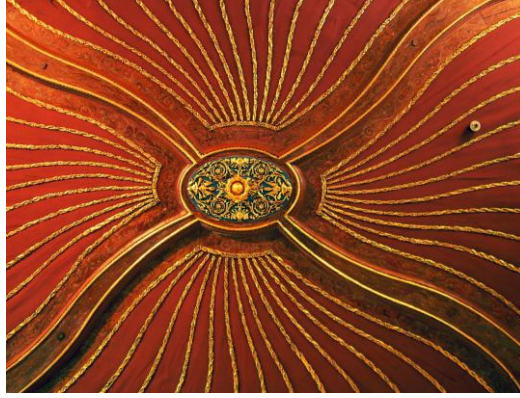

5.54 Has Ahırlar’a giriş kapısı, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2010.

İmrahor Odası onarımlarında dikkat çekici bir uygulama mekânın tavanında gerçekleştirilmiştir. Kültür Bakanlığı, o sırada yıkılmakta olan Köçoğlu Yalısı’nın 19. yy.’ın ilk yarısına ait müzeyyen oda tavanını satın almış ve yalının tavanını buraya astırmıştır. Bu yerleştirme sırasında tavanı yerine uygun oturtabilmek için kenarlara bazı eklemeler yapılmış ve uygulamayla ilgili hiçbir açıklayıcı levha veya

⁴⁷² Korkulukların Saray’a teslimi ile ilgili arşivde 1940 tarihli bir belge bulunmaktadır (Karahasan, 2005).

tanıtım kullanılmamıştır.

5.55 İmrahor Odası tavan detayı, Fotoğraf: Ö. Ata, 2009.

Bu derece zengin bezeme tekniğine sahip bir 19. yy. tavanının Fatih Dönemi'ne ait bir yapıda bulunması ve bu uygulamanın sadece 'kaybolmakta olan bir tavan bezemesine müzede bir alan açmak amacıyla' gerçekleştirilmiş olması koruma kriterlerine aykırı bir durumdur. Geç de olsa, bu durumu ziyaretçilere açıklayan bir levhanın yerleştirilmesi uygun düşecektir.

6- Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı

İlk yapıldığı Fatih Dönemi'nde Haliç'e açık bir taşlık olan Valide Taşlığı, daha sonra çevresine yapılan yapılarla kapanmıştır. 1666'da Ocaklı Sofa ve Çeşmeli Sofa Taşlığa eklenmiştir. Eldem ve Akozan (1982) çalışmalarında Valide Sultan Taşlığı'nın mekânsal gelişimine detaylı olarak değinmektedirler.

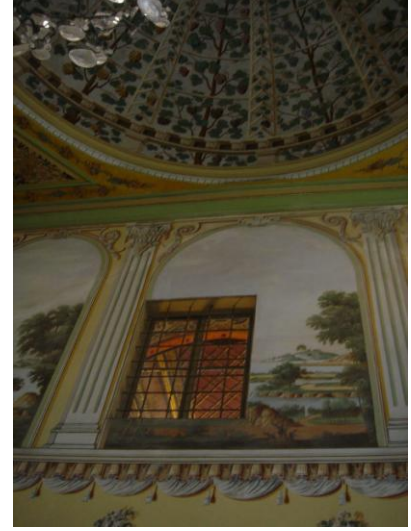
Taşlık, Harem'de geçirdiği restorasyonlarla en çok değişikliğe uğrayan mekânlardan birisidir. Tahsin Öz Dönemi'nde (1942 civarı), avluya bakan geniş saçaklar ve avlu cephesindeki kalemişleri ayıklanmış; Altın Yol çevresindeki duvarlardaki sıvalar raspa edilerek yalnızca derz onarımı yapılmış ve sıvasız bırakılmışlardır. Ayrıca, revak kemerleri gergi demirleri üstünde geç dönemde eklenmiş olan ait ara kat ayıklanmış, çini onarımları yürütülmüş; rastgele konmuş geç dönem çinileri ayıklanıp yerine mevcuda benzer çinilerden bir düzenleme yapılmıştır.

Bu onarımda, Hamam cephesindeki çini kaplama ve çini taklidi kalemişi bezemeler kaldırılarak duvar yüzeyleri düz sıvalı bırakılmıştır. Dönem eklerini ayıklama müdahalelerini takiben, Karaağalar Cephesi duvarlarında sağlamlaştırma onarımları yapılmıştır.

5.56 Valide Sultan Taşlığı, Fotoğraf: Coşkun, Mart, 2006.

Aynı sene, **Valide Sultan Dairesi**'nin duvar yüzeylerini kaplayan tahta kaplamalar kaldırılarak altındaki çiniler onarılmıştır. Duvardaki geniş nişte sondaj sonucu bir ocak yeri bulunmuş ve ocak yeniden yapılmıştır. Ayrıca, yemek odasını cariyeler dairesine bağlayan kapı dikkate alınarak restorasyonu yapılmıştır. Onarımda son devir bezemelerini kaldırmaya yönelik bir çalışma yapılmıştır. Mekanın pencere hizası altındaki bezemelerde daha eski döneme dönülmüş, pencere üstlerinde kalan alanda ise geç dönem bezeme programı korunmuştur. Böylece, aynı mekân içinde iki farklı üslup bir arada sergilenmiştir. Bu uygulamanın koruma ilkeleri bağlamında başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

5.57 Valide Dairesi iç mekânından görünüşler, Fotoğraf: Coşkun, 2006.

Topkapı Sarayı'nda 1950-1960 arasında gerçekleşen onarımlar

Bu dönemdeki onarımlarda, ağırlıklı olarak strüktürel sağlamlaştırma yöntemi tercih edilmiştir. Aynı zamanda basit onarım çalışmalarının yürütülmüş olduğu görülür. Bu on yıllık süreçte Mecidiye Köşkü'nün ve köşkün altında bulunan Çadır Köşkü'nün (Macit Kural tarafından yürütülen) onarımları oldukça tartışma yaratmıştır⁴⁷³. Üzerine yeterince araştırma yapılmadan ve mevcut kalıntılar korunmadan Çadır Köşkü üzerine lokanta işlevi verilecek çağdaş bir yapı inşa edilmiştir. Dönemin koruma alanındaki en önemli otoritesi olan GEEAYK, bu müdahaleyi önce onaylamamış; fakat belli bir zaman sonra yeni yapı için gereken onayı vermiştir.

Aynı yıllarda, Hekimbaşı Odası, Meşkhane ve Meşkhane Hamamı'nda gerçekleştirilen strüktürel sağlamlaştırmalar sırasında betonarme malzemenin tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, sık olarak malzeme yenilenmesi yöntemine başvurulmuştur. İftariye Kameriyesi ve Çadır Köşkü'nün döşemelerindeki yenilemelerde mevcut özgün malzeme gözardı edilmiştir.

Cahide Tamer, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli olduğu sırada, Sofa Köşkü'nün 1953-1954 restorasyonunda görev almıştır. Tamer, bozulan bağdadi

⁴⁷³ Macit Kural, Mecidiye Köşkü'nde 1957-1958 yıllarında yapılan çalışmalarda, öncelikle alt katlar ve Bizans kalıntılarını incelemiştir. Köşkün moloz dolguları temizlendikten sonra sarayın dördüncü avlusundan aşağıya doğru inen taş bir merdiven ilk kez günyüzüne çıkmıştır. Ayrıca, Fatih döneminde yapılmış ve o güne kadar bilinmeyen bir başka yapıyla daha karşılaşılması olduğu kaydedilmiştir. Kural, onarımda köşkün önündeki teras üzerinde yoğunlaşmış, tonozların üstünü betonarme döşemeyle kapatmıştır. Terasın dökme demir ve ahşap küpeşterleri ise yerlerinden sökülerek Bağdat Köşkü ve Sunnet Odası havuzunu çevreleyen sette kullanılmıştır. Bu arada Kural, üçüncü avludaki mermer şebekelerin özgün olmadıklarını düşünerek bunları yerlerinden söktürmüştü ve Mecidiye Köşkü terasındaki korkulukların yerine kullandırmıştır (Yücel, 2004, 81-84).

sıvaların raspa edilerek yeniden yapıldığı restorasyon uygulamasıyla ilgili olarak: *“muahhar (sonraki) nakışların hepsini feda etmek belki düşünülemez. Çünkü, bu takdirde enteresan bir devir tesirini inkâr etmek icap edecektir”* diyerek konuya yaklaşımı hakkında önemli bir ipucu sunar (Akın, 2006, 11).

Bu dönem, aynı zamanda uluslararası en önemli koruma örgütlerinden olan ICCROM (1956) kurulmuş ve Venedik Tüzüğü'nün ilkelerini hazırlayan Paris Kongresi (1957)⁴⁷⁴ gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da ise, Adnan Menderes'in başbakanlığı dönemine denk gelen 1958'de Sirkeci-Florya arasındaki sahil yolunun açılışı ile Sarayburnu'nda çok sayıda kültür mirasına ait kalıntı yıktırılmıştır (Öz, 1985).

1950-1960 yılları arasında Topkapı Sarayı'nda bulunan şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

7- Hazine Kethüdası Dairesi (Kiler-i Hassa Koğuşu)

1856'da Hazine Kethüdalığı için yapılmış olan yapı, bugün Müze'nin müdürlük binası olarak kullanılmaktadır. Yapının Üçüncü Avlu'ya bakan cephesinde revakları bulunmaktadır (Altındağ, 1982).

Yapının, 1950'li yıllarda gerçekleşen restorasyonunda dış cephesi korunarak iç kısmı tamamen yıktırılmış ve yapının içine bodrumla birlikte üç katlı betonarme bir yapı inşa edilmiştir⁴⁷⁵. Bu uygulamada iç mekân düzeni tamamen değiştirilmiştir. Yapım tekniği olarak betonarme seçilmiştir. GEEAYK, 1957 tarih 630 sayılı kararıyla strüktür değişikliğini onaylamıştır. Uygulamada kontrol amiri olan mimar Macit Kural bu konuda onarım dosyasında teknik bir yazı hazırlamıştır ve yazıda onarım tercih edilen yöntemi 'zorunluluk' olarak belirtmiştir. Aynı onarımda (1958'de onaylanan fiyat zaptına göre) yapının pencere biçimlerinde de değişiklik yapılmıştır.

⁴⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz., 2.2. 20. Yüzyıl Çağdaş Koruma Kuramını Oluşturan Anlaşmalar, Kurumlar ve Kişiler, sayfa 28.

⁴⁷⁵ Yücel (2004) de, Kiler-i Hassa Koğuşu'nun tamamen yıkılıp yenilendiğini aktarır.

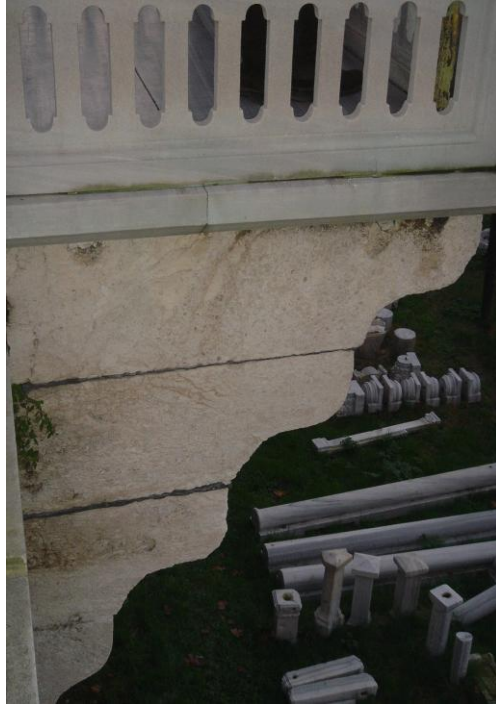
5.58 Kiler-i Hassa Koşu, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

8- İftariye Kameriyesi

Sultan İbrahim dönemine ait olan bu küçük ek yapı, konsollu bir çıkma ile İncirlik bahçesine hakimdir. Üst örtüsü metalden yapılmış olan İftariye'nin döşemesi mermer kaplamadır.

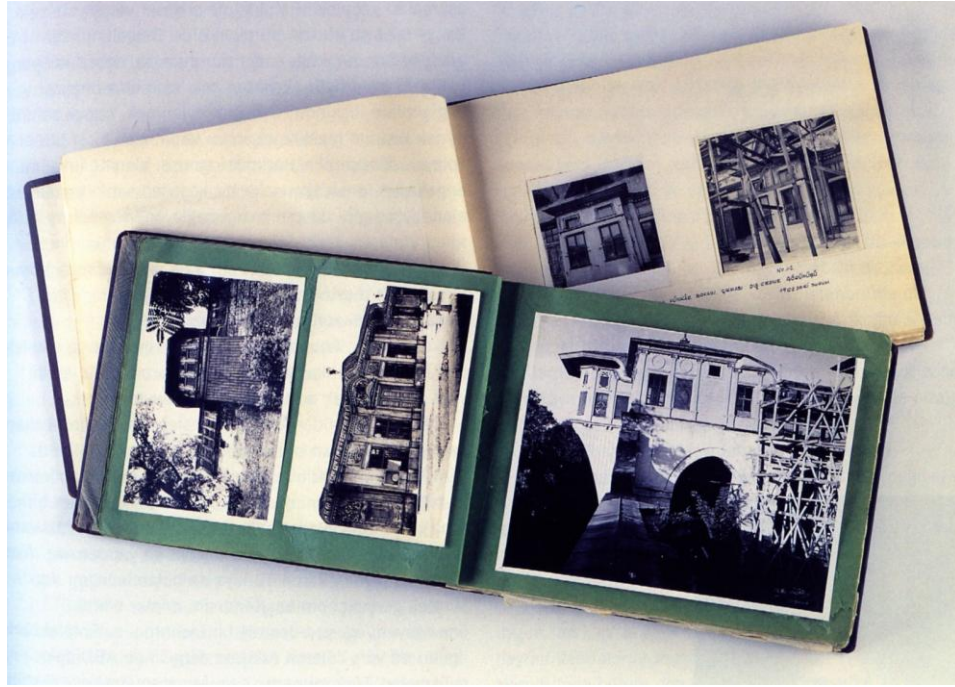
Kameriyenin 1956-1957 onarımlarında mermer korkulukların onarım esasları belirlenmiştir. Daha sonra, saptanamayan bir tarihte, konsol çıkan bölümdeki özgün korkuluklar değiştirilmiştir. Aynı dönem onarımlarında sağlamlaştırma tekniği kullanılmıştır. Özgün tonoz formu ve malzemesinin korunmasına dikkat edilmiştir⁴⁷⁶. Çürütme yöntemiyle mevcut konsollar duvardan alınarak yerlerine yeni konsollar yerleştirilmiş ve küfeki ile üzerleri kaplanmıştır. Konsollar, malzeme ve işçilik özgünlüklerini yitirmişlerdir. Kameriyenin döşemesi ise, özgün karakterine dikkat edilmeden yenilenmiştir. Bu yenilemenin özgün karakterine uygun olmadığı tespit edilmiştir.

⁴⁷⁶ Daha sonra, 1966'da üst örtünün iç kısmında, tonoz üstünde yer alan kirlenmiş altın yaldızlar temizlenmiştir. Temizlemede kimyevi madde kullanılmamış, sadece ince raspa yapılmıştır (Karahasan, 2005).

5.59 Taşlık'tan İftariye Kameriyesi'ne bakış ve çıkmayı taşıyan mevcut taş konsol,
Fotoğraf: Coşkun, Nisan, 2006.

Topkapı Sarayı'nda 1960-1970 arasında gerçekleşen onarımlar

5.60 Mimar Selma Emler'in 1960'lı yıllarda Harem'de gerçekleştirdiği onarımlar sırasında tutmuş olduğu albümlerden sayfalar, Kaynak: Tanyeli, 2007.

Sarayda bu dönemde, ağırlıklı olarak Harem yapılarının onarılmış olduğu görülmektedir. Harem Dairesi, 1956 yılında bazı yüzeysel tamiratlardan geçtikten sonra, 1957'de haftada üç gün halkın ziyaretine açılmıştır. 1959'da tekrar ziyarete kapatılan Harem, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü temsilen y. mimar M. Anhegger tarafından yürütülen restorasyonun tamamlandığı 1971 yılına kadar ziyarete kapalı kalmıştır (Çandar, 2003, 133).

Hayrullah Örs'ün müze müdürü olarak görev aldığı bu yıllarda onarımların kontrollerini Mualla Eyüboğlu Anhegger, Cahide Tamer ve Selma Emler'in yürüttükleri görülür. Kuramsal açıdan oldukça tartışmalı olan restorasyonlar, bu mimarların koruma alanındaki eğilimleri tarafından şekillenmişlerdir. Özellikle, 1961-1971 arasında M. Anhegger yürütücülüğünde gerçekleştirilen onarımlar döneme damgasını vurmuştur.

Bu dönem müdahale yöntemi olarak en çok yeniden yapım (rekonstrüksiyon) ve bütünleme yöntemlerinin kullanıldığı görülür. Bütünlemelerde özgün malzeme yerine çağdaş malzeme tercih edilmiştir.

Bu on yıllık dönemde GEEAYK'nun saray yapılarıyla ilgili önemli pek çok kararlar almış olduğu görülür. Ancak, bu kararlar Hünkâr Sofası döşemeleri örneğinde

görülebileceği gibi uygulanmamıştır. Bu konuyla ilgili, Temmuz 1967’de GEEAYK üyeleri Feridun Akozan, Sedad H. Eldem ve H. Kemali Söylemezoğlu imzasıyla hazırlanmış ve GEEAYK’na sunulmuş bir rapor oldukça dikkat çekicidir⁴⁷⁷. Raporunda; Saraydaki⁴⁷⁸ restorasyon uygulamalarının çoğunun “*belli bir program ve ön hazırlıklara göre yürütülmemesi*”si konusunda duyulan rahatsızlık dile getirilmiş; projersiz uygulamalar sonucu yanlış sonuçlar doğuran restorasyonlar ve Kurul kararlarına uyulmadan gerçekleştirilen uygulamalar sert bir dille eleştirilmiştir.

Bu dönemde bir diğer tartışmalı onarım uygulaması ise, Dış Hazine Binası’nda gerçekleştirilmiş olduğu görülür. 1967-1968 arasında Mualla Anhegger’in sakıncalarından söz ettiği raporuna rağmen, uygulama gerçekleştirilmiş; bodruma açılan metal kapaklı para saklama haznelerinin üstü altıgen tuğla kaplı yeni döşemeyle kapatılmıştır (Karahasan, 2005). Bu onarım, restorasyonlarda kuramsal yaklaşım ile uygulama arasındaki uyumsuzluğa verilebilecek iyi bir örnektir. Çal (1990) da, 1962 yılında Topkapı Sarayı’nda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı olmadan Hazine Dairesi’nin pencerelerinin izinsiz ördürülmüş, Mecidiye Köşkü altındaki Çadır Köşkü kalıntılarının yok edilerek izinsiz bina yapılmış olduğunu aktarır.

Bu dönemde, Hüsrev Tayla tarafından yürütülmüş olan Valide Hamamı restorasyonunda mekânda yer alan kalemişlerinin farklı dönemlerin bir arada görülebileceği şekilde onarılması koruma anlamında olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

1960-1970 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

3- Mutfaklar (Matbah-ı Amire)

Şekerciler Mescidi’nde bu dönem gerçekleşen restorasyonlarda dikdörtgen olan üstlük pencereleri kemerli pencereye çevrilmiş, saçak kotu yükseltilmiştir. 1966’da mescidin sol yanında yer alan harap durumdaki Aşçı Koğuşları’nın bulunduğu yere yeni bir yapı yapılmıştır. Ardından mescide girişi sağlamak için özgün halde pencere olan bir boşluk kapıya dönüştürülmüştür.

Bu onarımda özgün malzemenin yanı sıra, planlamasının dikkate alınmadığı pratik sebeplerden dolayı geri dönülemez değişiklikler yapıldığı görülür.

⁴⁷⁷ Bkz. EK 8.

⁴⁷⁸ Burada bahsedilen onarımlar Harem Dairesi’nde gerçekleştirilenler olmalıdır.

Bu dönem Venedik Tüzüğü kabul edilmiştir. Venedik Kongresi'nde bulunanlar arasında Kurul üyesi Doğan Kuban ve Topkapı Sarayı onarımlarında görev almış olan Selma Emler de vardır. Emler, kongrede yürütmüş olduğu Topkapı Sarayı restorasyonlarını anlatmıştır (Binan, 2005).

6- Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı

Valide Sultan Dairesi'nin 1966 yılı onarımında Mualla Anhegger, müze adına kontrolör, İlban Öz⁴⁷⁹ ise, uygulayıcıdır. Bu onarımda, mekânın giriş holündeki eksik çiniler saray depolarındakilerden yararlanılarak tamamlanmıştır. 1967'de Mualla Anhegger, onarımlarının keşif-izah notlarında Valide Sultan Dairesi cephesinin korunmasına, çini kaplamaların bütünlüğüne avludaki bütünlüğün korunmasına dikkat çekmiştir⁴⁸⁰.

1968-1969 onarımları sırasında Taşlıkta sıva raspası sonucu ortaya çıkan kalemişlerinin onarımları gerçekleştirilmiştir.

1970 tarihli GEEAYK kararında Tahsin Öz Dönemi'nde kaldırılan avluya uzanan ahşap saçakların yeniden yapılması ve taş-tuğla cephelerin bir koruyucuyla boyanarak sıvasız bırakılması uygun görülmüştür. Bu karar doğrultusunda 1971'de taşlığa ait saçak projesi hazırlanmıştır. Geçmiş uygulamada kaldırılan saçaklar ve sıva üstünde bulunan kalemişleri özgün karakterlerine uygun olarak yeniden yapılmıştır. Uygulama sonunda, özgünlük değeri taşımayan ve eskiyi canlandıran bir cephe elde edilmiştir.

9- Veliaht Dairesi (Çifte Kasırlar)

Yapı, III. Murad dönemine ait olan Havuzlu Köşk'ün yanında yer alır. Kubbeli Kasır

⁴⁷⁹ İlban Öz (1932-1992), 1957'de Güzel Sanatlar Akademisini mimar olarak bitirmiştir. İş hayatına Ali Saim Ülgen'in yanında, Vakıflar Genel müdürlüğü mimarı olarak başlamış; Süleymaniye yapı topluluğunun onarımında görev almıştır. Bir süre sonra devlet memurluğundan ayrılan İlban Öz, serbest çalışmayı denemiş; bu arada Beyazıt Simkeşane restorasyonu ile yapının günümüzde İl Halk Kütüphanesi olarak işlevlendirilmesi işinin uygulamasını üstlenmiştir. Diğer restorasyon çalışmaları arasında Bursa Ulu Cami Hamamı, Çemberlitaş Hamamı bulunur. 1968 yılından itibaren babası Tahsin Öz'ün de müdür olarak çalıştığı Topkapı Sarayı Müzesi'nin restorasyon ve sergileme çalışmalarını üstlenmiştir. XVIII. yüzyıla tarihlenen Bab-üs Selam'ın iç saçağı, Zülüflü Baltacılar Koşu, Bağdat, Mecidiye ve Sofa Köşkleri, Sepetçiler Kasrı, Harem, Hünkâr Sofrası ile hamamı, Karaağalar, Gözdeler Dairesi, Valide Sultan Dairesi ve Sultan I. Abdülhamid Dairesi'nin restorasyonlarını gerçekleştirmiştir. Restorasyon uygulamalarının yanısıra, 1970 yılındaki vefatına dek Mimar Sinan Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyeliğini sürdürmüştür.

⁴⁸⁰ Mualla Anhegger, daha sonra gerçekleştiren onarımı "Valide Sultan Dairesi'nin özgün çinilerini de böyle üzerlerindeki kaplamaları sökerek ortaya çıkardık. Eksik çinileri mevcutları esas alınarak Kütahya'da yaptırdık ve yerlerine monte ettirdik. Bu çinilerin üzerinde resimlerin yanısıra, ayetler de vardı" sözleriyle anlatır (Çandar, 2003, 134).

ve IV. Mehmed Kasrı olarak anılan birbiriyle bağlantılı iki mekândan oluşur.

Veliâht Dairesi'nde 1940'larda *sağlamlaştırma* ve *ayıklama* yöntemleri kullanılarak çeşitli onarımlar yürütülmüştür. Dış cephenin harçlarındaki zayıflama sonucu duvardan ayrılan mermer kaplamalar yerlerine sabitlenmiştir. Yapının Gözdeler Taşlığı cephesindeki camekân ayıklanmıştır. Sütun ve başlıkları ile tavandaki kalemişlerini gizleyen bu bölme kaldırılmış olsa da, sütunların arkasından başka bir bölücü yerleştirilmiş; dolayısıyla burada bulunan koridor yeniden kapatılmıştır. Tavandaki kalemişi dekorasyon onarılmıştır. Tahsin Öz döneminde bu bölümdeki ara kat kaldırılmış, ancak diğer geç dönem eklerine dokunulmamıştır.

Yapıda 1961-1971 yılları arasında yürütülen restorasyonlar, müzenin kadrolu mimarı olan Mualla Anhegger'in kararları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir⁴⁸¹. Anhegger'in yürütücülüğünde gerçekleşen bu onarımlardan en iddialı olanı şüphesiz, Veliâht Dairesi'nde gerçekleşmiştir. Eldem (1982, 3), kitabının önsözünde Veliâht Dairesi'ndeki onarıma atıfta bulunarak "Haremde yapılmış olan zevksiz onarımlar, en önemli ve mukaddes yerlerin pervasızca panayır gibi sergilenmesi Sarayın o eski mahremiyet ve güzelliğini kaybetmesine sebep oldu", sözleriyle o döneme genel bir eleştiri getirmiştir.

5.61 Gözdeler Taşlığı'ndan Çifte Kasırlar'a bakış, Fotoğraf: Coşkun, 2006.

Çifte Kasırlar, Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı olmak üzere yanyana iki mekândan oluşur. Kubbeli Kasra ahşap bir ara katın eklendiği geç dönemde, Kasrın

⁴⁸¹ Mualla Anhegger "Ben onarıma başladığımda birçok mekânda bu küçük eklerden meydana gelen adeta bir gecekondu görünümü vardı. Bunları söktüğüm zaman özgün mekânlar ilk tezyinatıyla bütün güzelliğiyle ortaya çıktı. Tabii, bunların aslına uygun olarak onarılması görevi de bizi bekliyordu" diyerek Çifte Kasırlar'daki onarımları ne derece sahiplenmiş olduğunu kendi sözleriyle aktarır (Çandar, 2003, 134).

özgün tasarımına ait revzen pencerelerden biri dolaba, biri ocağa, biri de kapıya dönüştürülmüştür. Yine ilk tasarımda yer alan ocak başmağı, buraya eklenen ahşap merdivenden dolayı yıkılmıştır. Kubbe, düz çıtalı tavanla kapatılmış; ayrıca ısınma amacıyla mekâna bir şömine eklenmiştir. Revzen pencereler küçültülüp parmaklıklı pencereler haline getirilmiştir.

1961-1971 onarımları sırasında mevcut izlerden ara katın bir geç dönem eki olarak sonradan yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.

5.62 Çıtalı tavanın kaldırılmasıyla ortaya çıkan kubbeli tavan Kaynak: İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Ahunbay, 1996.

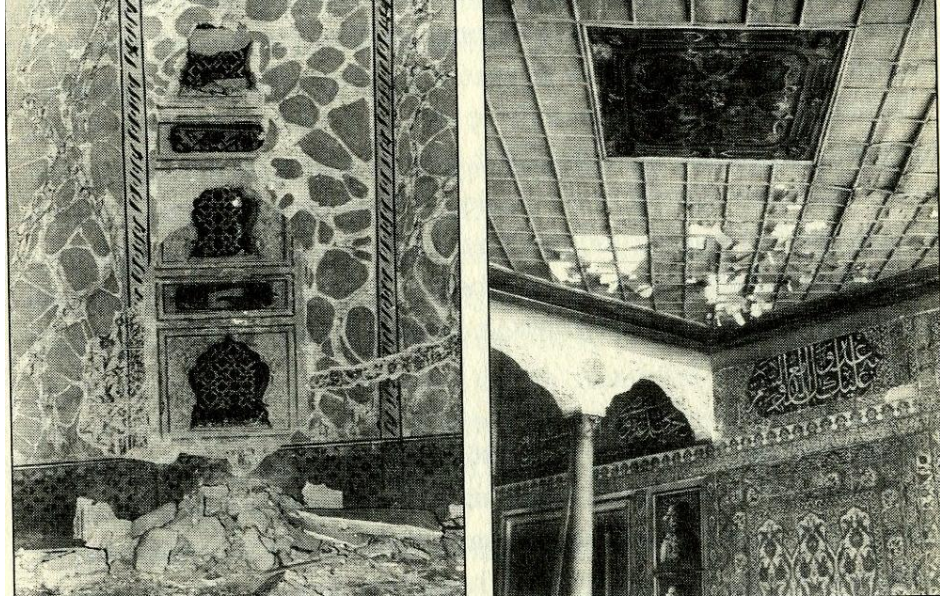
Anhegger onarımında, Kubbeli Kasır'da bulunan 18. yy. ekleri de dahil olmak üzere tüm ekler ayıklanmış⁴⁸², kasrın ilk inşa edildiği dönemin (muhtemelen 16. yy. sonu veya 17. yy. başı) özellikleri ortaya çıkarılarak canlandırılmaya çalışılmıştır.

Mekânın harap durumda olan ahşap kubbesi çökmeden korunabilmiştir. Kubbenin sağlamlaştırılarak onarılmasında Yeni Cami Hünkar Kasrı'nın kubbeli tavanından faydalanılmıştır. Kubbe dekorasyonunun bir parçası olan ahşap sarkıtların tümü özgün formuna uygun olarak yeniden yapılmıştır.

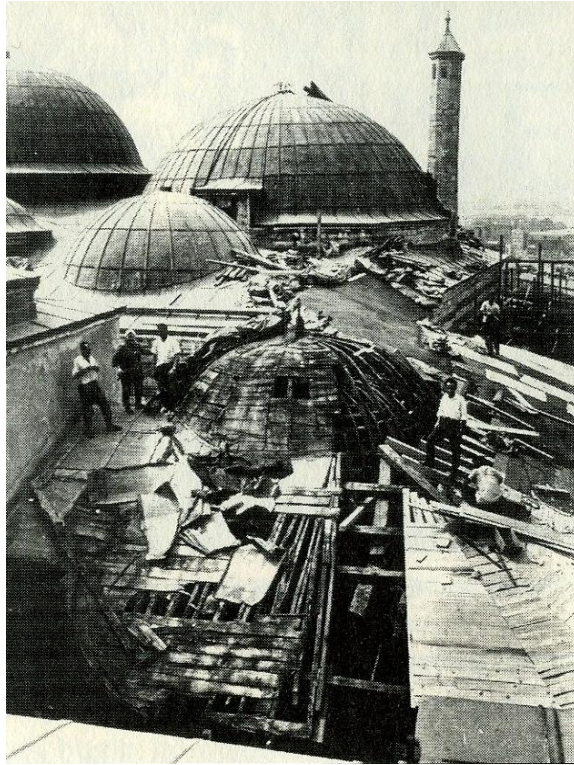
Mekanın bozulmuş olan saçaklarında saptanabilen en erken döneme dönülmüştür.

⁴⁸² Mualla Anhegger, daha sonra kendisiyle gerçekleştirilen söyleşide onarımı “Veliâht Dairesi geniş saçaklı, iç ve dış duvarları çinilerle kaplı, iki odalı bir köşktür. Soldaki üst odanın tahta tavanı iyice eskimişti. Tahtaları söktüğümde çinilerle süslü bir tavan çıktı ortaya. Bunun üzerine yandaki bölmenin tavanını da söktüm ve işte o eşsiz kubbeye karşılaştık. Bu kubbeyi XII. Yüzyıldan kalma renkli Edirnekari kabartma tezeyinatı ve altın işlemleriyle olduğu gibi ortaya çıkardık” sözleriyle anlatır (Çandar, 2003, 134).

Mekânın içinde son döneme ait bezemelerin tümü ayıklanmış; 17. yüzyıl bezeme programının özelliklerine dönülmüştür. Revzen pencereler için bir dönem araştırması yapılmıştır. Mekânda pencerelere ait özgün malzeme bulunamayınca, uygulamada yeniden yapım müdahalesi tercih edilmiştir. Kurşun çatı kaplamasında ise onarımlar gerçekleştirilmiştir.

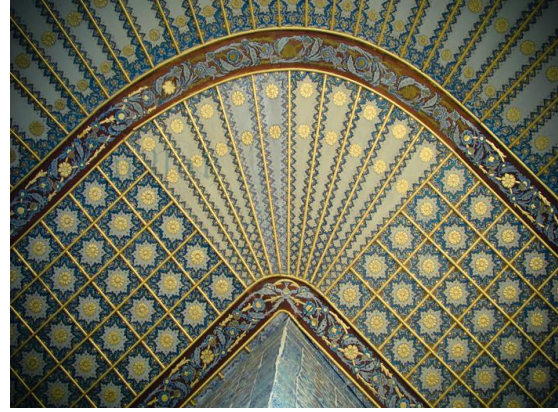
5.63 Restorasyon öncesine ait görüntüler, Kaynak: Çandar, 2003.

5.64 Veliâht Dairesi restorasyonları sırasında Mualla Anhegger çatıda çalışırken, 1962-1964, Fotoğraf kaynağı: Çandar, 2003.

Söz konusu restorasyonlar, GEEAYK'nın 1962 ve 1964 yıllarında aldığı kararlarla hayata geçirilmiştir. 1964 yılı kararında sökülen ara kata ait mimari elemanların dışarıda bir yerde tekrar kurulmasına karar verilmiş ve bu karar uygulanmıştır⁴⁸³.

GEEAYK, 1964 yılında dış cephede eksik olan çinilerin Kütahya'da imal edilip Kurul'un onayı alınmasından sonra monte edilmesine karar verilmiştir. 1967-1968 onarımlarında depolardaki eski çinilerle tamamlanamayan yerler kalemışleri ile bütünlenmiş, ocak başmağı ise betonarme olarak yeniden yapılmıştır.

5.65 Kubbeli Kasır ve Velihaht Dairesi saçakaltından görünüş, Fotoğraf: Ata, 2009.

Velihaht Dairesi'ndeki diğer mekân olan **IV. Mehmed Kasrı**, III. Murad Köşkü'ne de bitişiktir. IV. Mehmed Kasrı yapılırken III. Murad köşkünün bir penceresi kapıya çevrilmiştir. Kasrın döşemesi ise zaman içinde yükseltilmiştir. Mualla Anhegger restorasyonlarında bu döneme ait tüm iç mekan bölmeleri kaldırılmıştır. Tamamen yıkık olan beşik tavan onarılmış, eksik çiniler İznik'te üretilmiştir⁴⁸⁴.

Kubbeli Kasır'daki ahşap ara katın bu şekilde ayıklanarak ortadan kaldırılışına restorasyon sonrasında uzmanlar tarafından bazı yorumlar gelmiştir⁴⁸⁵. Eldem (1982,

⁴⁸³ Ancak, ara kata ait ayakta kalmış bakımsız birkaç mimari elemanı dışında, zaman içinde bu strüktürün yok olmuş olduğu görülmektedir.

⁴⁸⁴ Anhegger (2003), bir söyleşide, o dönem gerçekleşen restorasyonla ilgili olarak bir yandan sökerek temizleme yaptıklarını, diğer yandan da eksikleri tamamlayarak ilerlediklerini belirtir. Çini ve vitrayların özgün parçalarından örnek alınarak yeniden yaptırıldığını aktarır (Çandar, 2003, 134).

⁴⁸⁵ Bu tartışmalar olurken, Ressam Elif Naci ise, 22 Eylül 1963 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir yazısında uzun uzun bu kubbenin ortaya çıkarılışını anlatır ve burada çalışan memurlardan ustalara ve kalfalara kadar, emeği geçmiş herkesin ismini vererek yazısını 'bu onarımda ilmi ve sistemli gayret

97), ara katın kaldırılmasını; yeniden yapılan revzen pencereleri ve çini onarımlarını hatalı; genel olarak yapılan işleri ise ‘teatral ve abartılı’ bulmuştur. İ. Öz (1982), ayıklanan ve yok edilen kısımların çok değerli müzeyyen elemanlar olduğunu belirtmiş; Kuban (2000) ise, uygulamayı desteklemiş; kubbenin açılıp görülmesinin kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. Ahunbay (1996), uygulamayı Sarayda mekân bütünlüğünü bozan eklerin kaldırılışına örnek olarak vermektedir. Karahasan (2005), Anhegger’in yaklaşımını 1951’den sonra giderek tarihi restorasyona dayalı çalışmaların ağırlık kazandığı bir dönemde ‘üslup birliğine ulaşma’ kaygısının etkili örneği olarak nitelendirir.

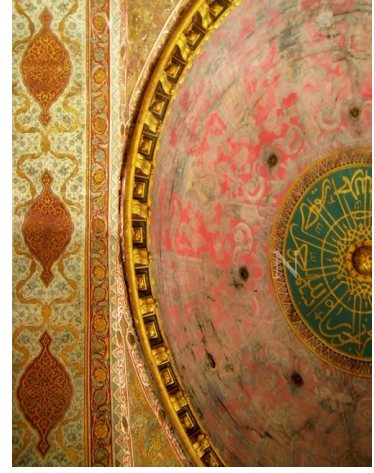
Tepki olarak kabul edilebilecek farklı uzman görüşleri, ne yazık ki restorasyonların gerçekleştiği sırada değil, bitiminden çok sonra gelmiş ve gereken tartışma ortamını yaratamamıştır.

10- Hünkar Sofası

17. yy. başında inşa edilmiş olduğu düşünülen Hünkar Sofası, Harem’de toplantı ve eğlencelerin düzenlendiği en geniş toplantı salonudur. Ahşap bir kubbeyle örtülü Hünkâr Sofası’nın özgün sedef korkulukları, 18. yüzyıla tarihlenir. Mekânın Osmanlı Dönemi’ndeki son onarımının Sultan Reşad döneminde gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir.

5.66 Hünkâr Sofası’ndaki sedef kakma korkuluklar, Fotoğraf: Ata, 2009.

5.67 Hünkar Kasrı tavanına ait iki görsel, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006 ve Ata, 2009.

Anhegger (1986), Cumhuriyet Dönemi'nde Hünkâr Sofası'nın ahşap kubbesinin ilk olarak Macit Kural yürütücülüğünde onarıldığını yazar⁴⁸⁶.

1965 yılında teknik nedenler öne sürülerek yapının ahşap döşemesi kaldırılmıştır. Yerine günümüzde de mevcut olan (sondaj sonucu bulunduğu söylenen) altıgen tuğla döşeme uygulanmıştır⁴⁸⁷. GEEAYK'nun 1968 tarihli ahşap döşemeye dönülmesiyle ilgili kararına rağmen, tuğla kaplama değiştirilmemiştir. Dönemin Anıtlar Kurulu üyeleri Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan ve H. Kemali Söylemezoğlu'nun Kurul'a sundukları raporunda sözkonusu durum açık bir şekilde eleştirilmektedir⁴⁸⁸.

M. Anhegger yönetiminde 1968 yılında gerçekleşen onarımda ise kubbeye geçiş elemanlarının (pandantiflerin) üzerindeki geç dönem kalemişleri ayıklanarak altta bulunan edirnekari tezyinata geri dönmüştür. Dört pandantiften üçünde bu uygulama gerçekleştirilmiş, birinde mevcut barok bezeme değiştirilmeden tutulmuştur. Kubbedeki barok bezeme ise, olduğu gibi soluk bir biçimde bırakılmıştır.

III. Murad Odası'na bakan cephedeki üst pencere kapatılmış; bu duvarda kemerli üç adet revzen pencerenin olduğu yeni bir düzenleme uygulanmıştır.

⁴⁸⁶ Kural, ahşap kubbeyi aslına uygun olarak onarmış ve çift kubbe arasında havalandırma sağlayarak kubbenin ömrünü uzatmıştır. Yılı tespit edilememiş olan bu restorasyonu takip eden ve tarihi saptanan ilk restorasyon 1958 yılına aittir. 1958'de mekânda bazı basit onarım çalışmaları yapılmıştır.

⁴⁸⁷ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan ve H. Kemali Söylemezoğlu'nun Kurul'a sundukları raporda (1967) bu yeni döşeme "altı köşeli keramik taklidi çimento döşeme" olarak belirtilmektedir. Bkz. EK 8.

⁴⁸⁸ Raporun tam metni için, bkz. EK 8. Ayrıca, Eldem ve Akozan (1982), birlikte hazırladıkları kitapta uygulamayı eleştirmişlerdir.

1968-1969 yıllarında yapılan restorasyonlarda, çeşmenin olduğu duvardaki çiniler onarılmış; eksik çiniler tamamlanarak panolar estetik bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Sofanın I. Osman Taşlığı'na bakan cephesi onarılmıştır.

1969'da kubbenin diğer pandantifinde belli bir dönemin dekorasyonunu teşhir etmek amacıyla tutulan barok tezyinatın restorasyonu gündeme gelmiş ve barok tezyinat 1970'de Kurul kararıyla kaldırılarak diğerleri gibi edirnekari bezemeye döndürülmüştür.

11- III. Selim Dairesi (Zemin Kat Odası, III. Selim Dua odası) ve Mihrişah Sultan Dairesi

I. Abdülhamid Yatak Odası üzerinde bulunan ve buradan bir aralıkla geçilen III. Selim Dua Odası'nın iç mekan bezemesi ve mekandaki ocaklar Türk rokocosunun özgün örneklerindedir. Mekânın Haliç'e bakan cephesi ahşap kaplıdır.

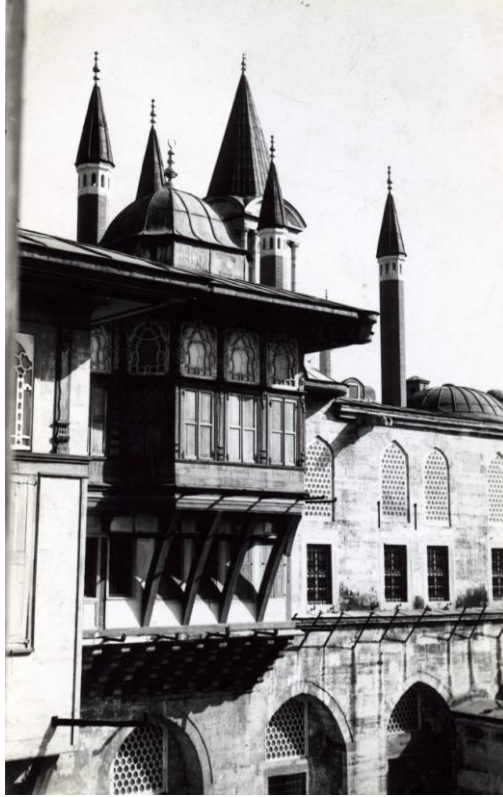
5.68 Cahide Tamer, III. Selim Dua Odası kapısının önünde, 1951,
Kaynak: <http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=2&ExhibitionID=8>)

Mihrişah Sultan Dairesi, kare planlıdır. Örtü sistemi düz iki mekândan oluşur. Rokoko üslupta bir iç mekandekorasyonuna sahiptir.

5.69 III. Selim Dairesi'ndeki iki ayrı mekândan ocak ve şömine, Fotoğraflar: Ata, 2009.

III. Selim Dairesi'nde 1962'de GEEAYK'nun aldığı kararlar doğrultusunda, Mimar Selma Emler kontrolünde bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. III. Selim Dairesi'nin saçaklarına ahşap profilli bir silme eklenmiştir.

5.70 Mihrişah (Valide) Sultan Dairesi Haliç cephesi, Fotoğraf: Restorasyon Anabilim Dalı arşivi-fotoğraf çekim senesi bilinmiyor.

Yine, 1962'de Şömineli Oda'nın ahşap strüktürü onarılmıştır. Ahşap kaplamaların

çürüyenleri yenilenmiş; sıva tamirleri yapılmıştır. Ahşap oyma tavan silmelerinden bozuk olanlar ayıklanmış; kullanılacak durumda olanlara bakım uygulanmış, hasarlı kısımların ise bütünlemesi yapılmıştır. Dua Odası'nın ahşap oymalı müzeyyen pencerelerindeki eksikler mevcutlardan benzetme yapılarak bütünlenmiştir.

Aynı onarımda, III. Selim Odası ve Mihrişah Sultan Dairesi'nin ahşap strüktürleri takviye edilmiştir. Şömine ve kurşun çatı kaplamalarında basit onarım çalışması yürütülmüştür⁴⁸⁹.

Bu onarımı takiben, 1967-1968 yıllarında Mualla Anhegger yürütücülüğünde gerçekleştirilen restorasyonda III. Selim Odası'nın merdiven tavanındaki dekorasyon karkas sistemin tamiri için sökülüp alınmış ve onarım sonrası yeniden yapılmıştır. Dekorasyon özgün karakter ve işçiliğini kaybetmiştir.

Mihrişah Sultan Dairesi oturma odasının tavanındaki eksik kısımlar ve Dua Odası'nda tavan ve doğrama eksikleri aynı malzemeyle tamamlanmıştır.

5.71 Mihrişah Sultan Dairesi'nin ocağı, Foto: Ata, 2010.

1968-1969'da III. Selim Odası'nda bazı bezeme onarımlarının gerçekleştirilmiş olduğu görülür. Karahasan (2005), bu onarımlarda ilkesel bir bütünlük görülmediği kanısındadır. Dua Odası'na çıkan merdivenin tavanında bulunan barok desenler kaldırılırken ortaya çıkan 18. yy.a ait çiçek desenli bezemeler onarılmış, aynı yerde duvarlardaki gölgeli barok desenli bezemeler ise benzerlerine bakılarak

⁴⁸⁹ Söz konusu onarım, arşiv kayıtlarında “kurşun kaplamaları işi, baca ve külah tamirleri, çatı konstrüksiyonu, ahşap karkas takviye işleri, kubbe, tonoz ve pencere tamirleri işi” olarak geçmektedir.

bütünlenmiştir. Dua Odası'na giriş tavanındaki barok desen raspa edilmiş, ayıklanmış ve yerine çiçek desenli bir bezeme örneği uygulanmıştır.

12- Cariyeler Dairesi ve Taşlığı

1663 yangınından sonra yeniden inşa edilmiş olan Cariyeler Dairesi, iç mekanı bezemeli üç odadan meydana gelmektedir. Cariyeler Taşlığı ismiyle anılan iç avlunun çevresinde iki katlı yapılar bulunur. Taşlığın revakları bir dönem bölücülerle kapatılmıştır. Genel olarak, taşlık ve taşlığa bağlı binalar 20. yüzyıla harap olarak ulaşmışlardır (Sakaoğlu, 2002, 336).

5.72 Cariyeler Taşlığı'ndan görünüş, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006.

1963'te Cariyeler Dairesi'nin kurşun örtü, fener ve kagir bacaları onarılmıştır.

1964-1965 yılı onarımlarında, Cariye Koğuşlarının arasında yer alan Cariyeler Hastanesi'nin kapısı üstünde bulunan kırık küfeki kemer taşı tamir edilmiştir⁴⁹⁰.

1967-1968 onarımlarında Cariyeler Dairesi'ndeki alçı pencereler ve Cariye odalarının yok olmuş kapıları yeniden yapılmıştır. 1968'de Taşlığın döşeme ve istinat duvarının betonarmeye çevrilmesi için bir proje hazırlanmış olduğu görülür.

1968-1969 onarımlarında Taşlığa bakan ikinci odanın penceresi yeniden düzenlenmiştir. Odanın tavanı raspa edilmiş ve ortaya çıkan kalemişleri onarılmıştır. Üçüncü odada ocak üstünde sonradan kapatılan çiniler ortaya çıkarılmış, tavanında bulunan bezemeler onarılmıştır. Tablalı dolap kapakları diğer odadan alınan referansla kündekariye dönüştürülmüştür. Odalarda dökülmüş olan çinilerden

⁴⁹⁰ Kapı askıya alınmış, kırık parçalar yerde akemi ile yapıştırılıp beyaz çimento harcı ile tamir edildikten sonra yerine monte edilmiştir.

boşalan bölümler tamamlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nda 1970-1980 arasında gerçekleşen onarımlar

Bu on yıllık dönemde, özellikle Hırka-i Saadet Dairesi'nde yürütülen restorasyon ön plana çıkmaktadır. 1970-1971'de kubbe ve kemerlerde bulunan bezemeler temizlenmiştir. GEEAYK, bozulmuş, pul pul dökülen bezemelerde raspa yapılmasını uygun bulmuş, ilk döneme ait bezeme örneği bulunması durumunda canlandırılmasını, bulunmadığı takdirde kubbenin badanalanıp bırakılmasına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda, kubbe içlerinde yer alan kalemişleri tamamen ayıklanmış ve bu yüzeyler beyaz bırakılmıştır. Mekânın havuzlu taşlık cephesindeki 18. yy. kalemişlerine ise müdahale edilmemiştir.

Ayrıca, bu dönemde Hazine Koğuşu'nun betonarme olarak yeniden yapıldığı görülür. Mekânsal olarak ise, bir betonarme ara kat ilave edilmiştir. Araştırma yapılmadan uygulanan bu yöntem nedeniyle yapının özgün yapım sistemi geri dönmeyecek şekilde yok edilmiştir. Işığı engellemek için yapının pencereleri briketle örülmüştür.

Bu dönem Mutfaklar'da Tahsin Öz'ün harap olduğu için yıktırttığı koğuşların yerine yeni bir bina inşa edildiği görülür. Oranları ve yapım sistemi yıkılmış olan binadan oldukça farklı olan yeni bir binanın inşa ediliş sebebi ise açık değildir.

1970-1980 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

3-Mutfaklar (Matbah-ı Amire)

Saray'ın Mutfaklar'ında 1970 senesinde gerçekleştirilen restorasyonda⁴⁹¹, deniz cephesinin deforme olmuş duvarlarıyla ilgili sağlamlaştırma onarımları gündeme gelmiştir. Taş ve tuğla tamirleri yapılmış; mevcut elektrik tesisatı yenilenmiştir.

Harap durumda oldukları için Tahsin Öz restorasyonlarında (1940'lı seneler) yıktırılan Aşçı Koğuşları'nın yerine 1973'te GEEAYK'un 7104 sayılı kararı doğrultusunda⁴⁹² yeni yapılar inşa edilmiştir. Yeni yapıların cepheleri koğuşların özgün mimari oranlarını hatırlatsa da, malzeme, yapım tekniği ve cephe sistemleriyle ilk tasarıma özgü hareketli cephelerden çok farklıdırlar.

⁴⁹¹ Bu onarımla ilgili GEEAYK kararı mevcuttur.

⁴⁹² Bu kararı alan Kurul'da üye olarak Sedat Hakkı Eldem de bulunmaktadır. Yıkılmadan önce rölövelerini çalışmış ve dolayısıyla yapıları çok iyi tanıyan bir mimar/akademisyen olarak Eldem'in Aşçı Koğuşları'nın yerine inşa edilecek bu yeni yapıların oranları konusunda verilen kararda daha hassas ve etkili olması gerekmektedir.

Yine, bu dönem Has Mutfak Kapısı'nın solunda bulunan Aşçı Hamamı'nın çöken örtü sistemi yenilenmiş; Hamam'da bütünlemeler yapılmıştır. Sıvalar kaldırılmış, derzler ve kagir yüzeylerde sağlamlaştırılmıştır.

1973 senesinde İlban Öz; 1982'de Eldem ve Akozan mutfak bacalarının formlarıyla ilgili bazı çalışmalar yapmışlardır. Bunlar genel olarak "üslup birliğine ulaşma" çabasıyla hazırlanmış ve uygulanmamış çalışmalardır.

5.73 Helvahane kapısı ve yanında yer alan yeni binalar, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.

13- Hırka-i Saadet (Has Oda), Destimal Odası ve Has Odalılar Koğuşları

Yapılar, Fatih zamanında köşk olarak yapılmıştır. İlk tasarımlarında, kare planlı, kubbeyle örtülü 4 odadan oluşmakta olan yapıya, 17. yüzyılda Has Odalılar Koğuşu olarak kullanılacak yeni bir mekân eklenmiştir.

Mekânın düz beyaz sıvalı kubbelerine 20. yy. başında Sultan V. Mehmed Dönemi'nde çini taklidi kalemişlerinin eklendiği ve eklenen bu süslemelerin Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni'nin raporunda (1915)⁴⁹³ eleştirildiği bilinmektedir. Bu dönemde, ayrıca, cephelere günümüzde de mevcut olan taş taklidi çimentolu sıva uygulaması yapılmıştır.

⁴⁹³ Bkz. EK 7.

5.74 Has Odalılar Koğuşu ve arka planda Ağalar Camisi, Fotoğraf: Coşkun, Nisan, 2006.

5.75 Has Odalılar Koğuşu ve Hırka-i Saadet Dairesi'nin özgün duvarının birleşim yeri, Fotoğraf: Coşkun, Ekim, 2011.

1940'larda gerçekleşen Tahsin Öz Dönemi restorasyonlarında, revakları kapatan bölümler ayıklanmış ve dönem ekleri kaldırılmıştır. Çatı, pencere ve duvarlarda yoğun bakım çalışmaları yürütülmüştür. II. Mahmud dönemine ait rokoko dekorasyonlu giriş kapısı müzenin deposuna kaldırılmış, yerine sedef kakma bir kapı yerleştirilmiştir.

Yapıda 1953-1954 yıllarında, Selma Emler kontrolünde bazı sağlamlaştırma onarımları yürütülmüştür. 1957'de restorasyonu yapılmayan yerler için keşif hazırlanmış; revak sütunları arasında bulunan ve Tahsin Öz döneminde kaldırılmayan geç dönemli ahşap camekânlar sökülüştür.

1961-1962 arasında üst örtüde kurşun onarımları gerçekleştirilmiş; Destimal Odası'nın kubbesi ve giriş kapısı üzerindeki kemerli pencereler yeniden yapılmıştır.

5.76 Destimal Odası'nın kubbesi, 2006, Kaynak:

<http://dunyarehberi.blogspot.com/2011/09/kutsal-emanetler-dairesi-hrka-i-saadet.html>

1969'da kurşun örtü ve çatıdaki iki fener onarılmıştır. 1970-1971'de kubbe ve kemerlerde bulunan bezemelerde temizleme uygulaması yapılmıştır. GEEAYK, bozulmuş, pul pul dökülen bezemelerde raspa yapılmasını uygun bulmuş; raspa sonunda ilk döneme ait bezeme örneği bulunması durumunda bunun canlandırılmasına; bulunmadığı takdirdeyse kubbenin badanalanıp beyaz bırakılmasına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda, kubbe içlerinde yer alan kalemişleri tamamen ayıklanmıştır. Badana yapılarak beyaz bırakılmıştır. Sadece mekânın Havuzlu Taşlık cephesindeki 18. yy. kalemişlerine müdahale edilmemiştir.

14- Hazine Koğuşu

İlk olarak Fatih zamanında yapılmış olduğu düşünülen Hazine Koğuşu'nun kitabesinde 1858 yılında onarılmış olduğu belirtilmektedir. Ahşap bir ara kata sahip yapının dış duvarları kargirdir.

1969'da kubbe ve tonozlarında ve kurşun örtüsünde bazı basit onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1976'da sergi salonu olarak yeniden düzenlenen yapının iç mekânında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Müze arşivinde Hazine Koğuşu onarımlarıyla ilgili 1973 tarihli 1/50 demir kalıp planları bulunmaktadır. Yapının tüm taşıyıcı sisteminin betonarmeye dönüştürülmüş olması muhtemeldir. Betonarme strüktürlü bir ara kat yapılmıştır. Ayrıca, genişliğini kesmek amacıyla tüm pencerelerin iç yüzeylerine duvar örülmüş; pencereler dışarıdan açılabilir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

5.77 Solda Hazine Koğuşu, sağda Hırka-i Saadet Dairesi, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2011.

6- Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı

1970 tarihli GEEAYK kararına göre, 1971’de taşlığa ait saçak projesi hazırlanmış ve saçaklar yeniden yapılmıştır. GEEAYK kararında taş ve tuğla cephelerin bir koruyucuyla boyanarak sıvanmadan açıkta bırakılması öngörülmüşse de, karara uyulmayarak cepheler sıvanmış ve sıva üzerine 1943 (Tahsin Öz onarımı) öncesine ait kalemişleri yeniden yapılmıştır.

Topkapı Sarayı’nda 1980-1990 arasında gerçekleşen onarımlar

1980 yıllarında Anadolu-Avrupa yakaları su bağlantısının Sur-i Sultani içinden geçen kısmının hafriyatında rastlanan, Bizans ve sonrası döneme ait birçok yapı kalıntısının rölöveleri yapılmış, ancak tümü yeterince korunamadan tahrip edilmiştir (Öz, 1985).

1985’te Ayasofya, Sultanahmet ve Topkapı Sarayı’ni içeren Sarayburnu bölgesi, İstanbul’un tarihi alanlarının bir parçası olarak Dünya Miras Listesi’ne kabul edilmiş ve böylece, Topkapı Sarayı resmi olarak evrensel miras statüsüne kavuşmuştur (Ahunbay, 2006, 1).

1980-1990 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

15- I. Abdülhamit Has (Yatak) Odası ve Hazine Dairesi

Hünkar Hamamı bitişiğinde bulunan Has Oda; Valide Sultan Dairesi’ni Hünkar Sofası’na bağlayan koridorun üstünde yer alır. Dikdörtgen planlı, iki bölümlü bir mekândır. Ana kısmın duvarları kagir, Osman Taşlığı’na bakan kısım ise ahşap karkastır. Duvarında mermer bir çeşme bulunur. Duvarları ve tavanları altın yaldızlı,

geç dönem dekorasyonu ile bezelidir.

5.78 I. Abdülhamit Yatak Odası Kapısı, Fotoğraf: Coşkun, Haziran, 2006.

5.79 Saraya Haliç yönünden bakışta Harem yapıları.

Mekanda 1962 yılında Selma Emler yönetiminde bazı sıva raspaları yapılmış; dekorasyonda özgün bordürler ve III. Selim'e ait tuğralar ve kapıların üstünde desenler ortaya çıkarılmıştır. Emler'in uygulaması sırasında geç döneme tarihlenen bezemeler ayıklanmıştır.

Mekân, 1966 yılındaki yangından etkilenmiştir (Karahasan, 2005, 34). 1967-1968 yıllarında gerçekleşen Anhegger yönetiminde gerçekleşen onarımda cephedeki müzeyyen ahşap kaplamalar mevcut örneklerden yararlanılarak tamamlanmış ve

açıkta kalan beton ile takviye edilmiş bölümün kapatılması istenmiştir.

1985'te mekânda strüktürel sağlamlaştırma gerçekleştirilmiştir. Betonarme temel yapılarak dikliğini kaybetmiş pencere tabanları ve kolonlar bu temellere oturtulmuştur.

16- Arz Odası

Padişahların divan sonrası divan heyetini ve yabancı elçileri kabul ettikleri resmi yapıdır. Dört tarafı revaklar ve geniş saçaklarla çevrilidir. Kullanıldığı uzun dönem içinde bir çok mekansal ve malzeme boyutunda değişikliğe uğramıştır. Önce ahşap olan direkler, 1596'da mermer ve somakiye çevrilmiştir. 1856 yangınından sonra iç mekân değişikliğe uğramıştır.

5.80 Arz Odası'ndan iç mekân görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2011.

Müze olduktan sonra ilk ziyarete açılan mekânlar arasında olan Arz Odası'nda, 1943'te bir sağlamlaştırma onarımı gerçekleştirilmiş ve bu onarımda binanın kısmen kaybolan kotları ortaya çıkarılmıştır. Avluya iniş için kullanılan merdivenlerin metal korkulukları kaldırılarak yerine küfeki taşından korkuluklar yerleştirilmiştir. Yine, bu onarımda bu cephede yer alan taç kapı Kubbealtı'na taşınmış, merdiven altında yer alan kapı ise kapatılmıştır. Aynı onarımda, yapının Babüssade kapısına bakan

cephesinde yer alan ve geç döneme tarihlenen peyzaj resmi⁴⁹⁴ kaldırılmış; bu bölge bezemesiz, boş bırakılmıştır. Bu kısımdaki tavan silmesi kaldırılmıştır.

5.81 Arz Odası'ndaki son dönem onarımları, Fotoğraf: Coşkun, Aralık, 2006.

1967-1968 yıllarında Arz Odası'nda gerçekleştirilen onarımları Mualla Anhegger kontrol etmiştir. Bu dönemde, yapının ahşap parke olan iç mekân döşemesi altında daha erken döneme ait altıgen tuğla döşeme tespit edilmiş, ancak ahşap döşeme korunarak onarımı yapılmıştır. Bu uygulamayla aynı döneme denk düşen Hünkar Sofası onarımında (1965) ise, ahşap döşeme kaldırılarak altıgen tuğla döşemeye dönülmüştür.

1970 senesinde GEEAYK kararı doğrultusunda, Arz Odası'nın çatı konstrüksiyonu sağlamlaştırılmış ve kurşun çatı kaplaması yenilenmiştir.

1985 senesinde yapının çatı taşıyıcı sistemi ve kurşun üst örtüsünün onarımı gerçekleştirilmiştir. Çatının saçakaltı kaplamaları yeniden yapılmıştır. 1989-1990'daki restorasyonda, kapı ve pencerelere ait mermer sövelerin, stuko sıvanın, sütunların ve dış cephedeki çeşmenin temizliği gerçekleştirilmiştir.

Bu dönem ayrıca, Saray yapılarında sıklıkla bezeme temizliği ve onarımlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu onarımların arasında Sünnet Odası, Sofa Camisi, Sofa Köşkü ve Mecidiye Köşkü'nde uygulananlar ele alınacaktır.

17- Sünnet Odası

⁴⁹⁴ Kaldırılan resim, Bab-üs selam kapısından kaldırılan kalemişi resimle büyük benzerlik taşımaktadır (Karahasan, 2005).

Sultan İbrahim Dönemi (1615-1648)'ne ait kare planlı, kagir bir yapıdır. Üst örtüsü aynalı tonozdur.

Sünnet Odası'nda bilinen ilk restorasyon, 1953 yılında Cahide Tamer kontrollüğünde gerçekleşmiştir. Bu onarımda çatının ahşap strüktürü sağlamlaştırılırken kurşun örtüsü de onarılmıştır. Ahşap doğramalar ise tamamen yenilenmiştir. GEEAYK üyeleri Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan ve H. Kemali Söylemezoğlu'nun Kurul'a sundukları 1967 tarihli eleştirel raporda⁴⁹⁵ “*Kurulca karar verilmemiş işler üzerinde de tatbikata geçilmiş ve bazı kere de acil ve yanlış neticelere yol açılmış bulunduğu görülmektedir*” ifadesi yer alır ve bu duruma örnek olarak Sünnet Köşkü'nün yan cephe mermer kaplamaları verilir.

Mekânda 1985'te İlban Öz kontrollüğünde kalemişleriyle ilgili bir çalışma yürütülmüştür. Yapılan raspa sonucu daha erken döneme ait bezeme örneği bulunamamış ve mevcut bezemeler korunarak onarılmışlardır.

18- Sofa Camisi

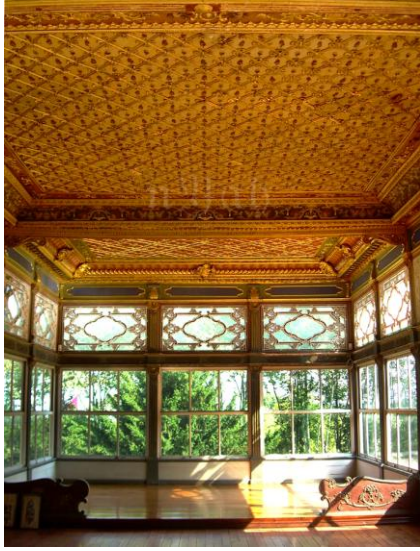
II. Mahmud (1775-1839) döneminde yaptırılmış olan Cami, Lale Bahçesi'yle aynı kotta yer alır. Camisi'nin iç mekân bezemeleri, 1982-1983 yıllarında onarılmıştır.

19- Sofa Köşkü

Rokoko üslupta tasarlanmış, zengin dekorasyona sahip, ahşap bir yapıdır.

1981'de bir onarım raporuyla yapının taşıyıcı sistemi, ahşap çatısı ve çatının kurşunaltı kaplamasının onarımının yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu raporda, yapıya 1912'de eklenen geç dönem kaplamalarının sökülerek kaldırılması (ayıklanması) önerilmiştir. 1981 tarihli GEEAYK kararı ile buna izin verildiği görülmektedir. Bu dönemde, ayrıca, yapının fotoğrametrik rölöveleri hazırlanmıştır.

⁴⁹⁵ Bkz. EK 8.

5.82 Sofa Köşkü iç mekânı ve tavan dekorasyonundan detay, Fotoğraf: Ata, 2009.

20- Mecidiye Köşkü ve Çadır Köşkü

Abdülmecid Dönemi'ne tarihlenen Mecidiye Köşkü bir Sarkis Balyan tasarımıdır. Bodrum katında daha erken dönem yapısı olan Çadır Köşkü ve Üçüncü Yeri Köşkü yer alır. Köşkün 1952 yılında oldukça harap ve bakımsız olduğuna dair bir tespit bulunmaktadır. 1953'te Cahide Tamer'in kontrollüğünde yoğun bir koruma onarımı yürütülmüş; ahşap kaplamaların bir kısmı sökülerek yenilenmiştir. Çatı kaplaması aynı malzemeye yenilenmiştir. Çatıyla ilgili karar alınırken, Cahide Tamer, Selma Emler ve Mustafa Ayaşlıoğlu'nun aralarında bulunduğu bir ekip, Köşkün çatısını Küçükso Kasrı'nın çatısıyla karşılaştırarak sorunu anoloji yöntemiyle çözmeye çalışmışlardır.

1958 yılında radikal bir karar alınarak Mecidiye Köşkü'nün altında yer alan Çadır Köşkü kalıntıları mekanın geniş kemerlerine doğrama yerleştirilerek kapatılmış ve elde edilen yeni mekâna lokanta işlevi verilmiştir.

1982'de lokantanın kullanımına ait, toprağa gömülü bir mutfak, tuvalet ve ısınma dairesi yapılmıştır. Koruma Bölge Kurulu sözkonusu uygulamaya onay vermiştir. 1985'te, yine Koruma Kurulu'nun izniyle ahşap çatı ve döşeme onarımı gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda strüktürel sağlamlaştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, aynı sene parke ve bezemelerde çeşitli onarımlar yapılmıştır.

5.83 Mecidiye Köşkü, Fotoğraf: Coşkun, 2011.

21- İkinci Avlu Revakları

Orta Kapı'nın iki tarafı ve Marmara Denizi cephesi boydan boyda revaklarla çevrilidir.

1985'te onarımı yürüten mimar İlban Öz, II. Avlu Revakları'nın tavanlarının ahşap çıtalı tavana döndürülmesi konusunda Koruma Kurulu'na bir teklif getirmiştir. Kurul, 1985 tarihli kararıyla bu öneriyi kabul etmiştir.

1986'da Haliç cephesinin revak duvarı ve buna bağlı revak tavanları kısmen çökmüş; mevcut kemerler deforme olmuştur. Koruma Kurulu, bu çöken kısmın özgün mimarisine uygun onarılmasını istemiştir. Buna uyan bir proje hazırlanmıştır. Buna göre, saçak kısmında, kirpi saçak ve kurşun çatı örtüsü yapılmasına karar verilmiş; revak tavanları ise, çıtalı tavan olarak tekrardan üretilmiştir. Kirpi saçığın altında dıştan görülmeyen bir beton hatıl yapılmış, ahşap çatı bu duvara taşınmıştır. Bu onarımda, bugün mevcut olmayan, ancak gravürlerden tespit edilebilen Hastane binasına geçişi sağlayan kapı yeniden açılmıştır. II. Avlu revaklarını mevcut olmayan bir yapıya bağlayan kapının yeniden inşası, kavramsal olarak gereksiz bir rekonstrüksiyon (yeniden yapım) uygulaması olarak değerlendirilebilir. Uygulamada, biçimsel bir yaklaşım uygulanmıştır.

5.84 1986'daki onarımda açılmış olan kapının bugün mevcut olmayan Hastane binası yönünden görünüşü, Fotoğraf: Coşkun, 2010.

Genele bakıldığında, 2. Avlu revaklarındaki onarımlarda bütünleme, yenileme, rekonstrüksiyon ve sağlamlaştırma müdahaleleri tercih edilmiştir.

Revakların çatılarının hepsinin kurşuna döndürülmesi- estetik bütünlük sağlarken, revak cephelerinin kısmen sıvalı ve kısmen de sıvasız bırakılması görünüş farklılıkları doğurmuştur. Bütünlemede özgün malzeme büyük ölçüde kaybolmuş, kimi yerlerde betonarme kullanılmıştır.

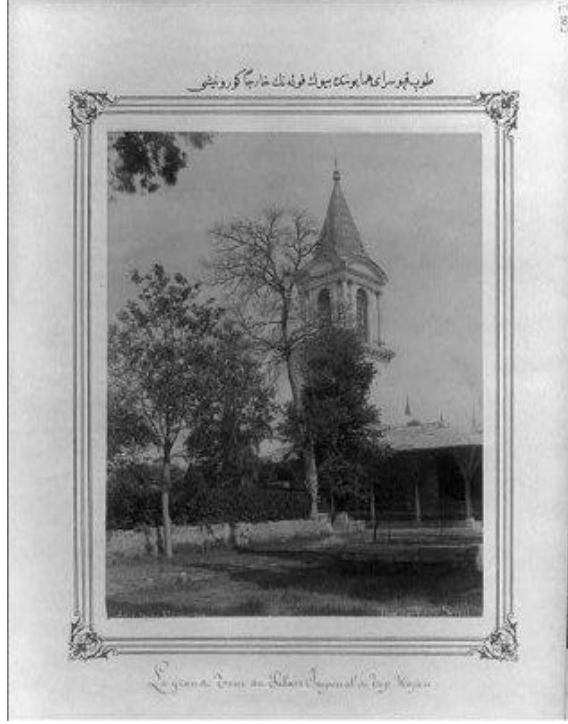
II. Avlu revaklarında ilk dönem onarımlarında- revakların kapatılmış kısımları açılmış, sonraki dönemlerde- revakların çağdaş malzeme kullanılarak kısmen kapatıldığı görülmektedir.

Topkapı Sarayı'nda 1990-2000 arasında gerçekleşen onarımlar:

1990-2000 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

22- Adalet Kulesi

Kubbealtının arkasında, ona bitişik 42 metre yüksekliğinde, kare planlı bir yapıdır. Kâgir köşkün planının Sultan Abdülaziz zamanında mimar Balyan tarafından hazırlandığı bilinmektedir.

5.85 Eski bir kartpostalda Adalet Kulesi, Kaynak:
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=32763&start=50>

Yapının ilk restorasyonu 1951-1967 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

1980 restorasyonu sonrasında bugün de mevcut olan (muhtemelen güvenlik amaçlı) şeffaf korkuluklar yapılmıştır. Bu ekin yapım tarihiyle ilgili tam bir bilgiye ulaşılamamıştır. Korkulukların çağdaş malzeme ile yapıya adapte edilmesi olumlu bir uygulamadır.

Genel olarak yapıyla ilgili restorasyonlarda Kule'nin tarih içinde geçirdiği değişimlerin izleri titizlikle korunmuştur. Ancak sağlamlaştırma ve bütünleme çalışmalarında özgün malzeme yer yer değişikliğe uğramıştır.

5.86 Topkapı Sarayı kuşbakışı görünüşü, Fotoğraf: Reha Günay, 1992.

13- Hırka-i Saadet Dairesi (Has Oda)

1995'te Hırka-i Saadet Dairesi Destimal odasında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı yürütücülüğünde bir çini onarımı gerçekleştirilmiştir. Çini panoların korunmasıyla ilgili varolan sorunlar fotoğraflarla belgelenecek çinilerin düşmesi ilk etapta ahşap bir çerçeve yardımıyla engellenmiştir.

1997'de yapıda basit onarım ve bezeme onarımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Arzhane'nin tepe pencereleri ile Destimal Odası'nın ahşap pencereleri yeniden yapılmıştır.

1998'de başlatılan çini koruma ve bütünleme onarımının 2000 yılı ortasında tamamlanmış olduğu görülür. Onarım kapsamında 1/10 ölçekli hasar rölöveleri hazırlanmış ve analiz çalışmaları yapılmıştır. Mermer çeşme ve duvarındaki barok süslemeler onarılmıştır.

2000'de ihale edilen rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri koruma uzmanı mimar Ayşe Orbay tarafından hazırlanmıştır. Bu uygulamada, Cumhuriyet dönemi uygulamalarında yerleştirilen pencereleri içten kapatan ahşap panolar ayıklanarak kaldırılmıştır.

23- Revan Köşkü

5.87 Revan Köşkü, Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Revan_Kosku

4. Murad'ın Revan seferi anısına 1635'te yaptırdığı köşk, önceleri Selamlık Köşkü olarak kullanılmıştır. Köşk, I. Mahmud Dönemi'nde kütüphane olarak kullanılmaya başlanmıştır (Diker, 2004, 22). Üstü kubbe ile örtülü sekizgen planlı bir yapıdır.

1966 yılında bir onarım (yüklenici İlban Öz, kontrol M. Anhegger) geçirmiştir ve onarımda geç dönemde yapıya eklenen muhdes camekânlar kaldırılmıştır.

1994 yılında iki cephe duvarında çini onarımı yürütülmüştür. Çinilerin bozulma nedenleri araştırılmış, hasar rölöveleri yapılmış ve hasarlar çizimler üzerine işlenmiştir. Çiniler temizlenmiş ve bir harçla yerlerine sabitlenmişlerdir. Düşen çinilerin kırık parçaları temizlenip sağlamlaştırılarak yerlerine iade edilmişlerdir. Bütünlemelerde yeni çini kullanılmamış, kireç harcı üstüne kalemişiyle bütünleme yapılmıştır. Bu onarımda bilimsel metodlar takip edilmiştir.

1997'de bu defa iç duvarlardaki çini ve kalemişlerinin konservasyonu ve restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bunun yanısıra, bazı basit onarım işleri yürütülmüş; saçaklar onarılmıştır.

19- Sofa Köşkü

Sofa Köşkü'nün 1997'den sonra gerçekleştirilen onarımında, çatı örtüsü olan mevcut kurşun kaplama alınmış, izabe edilip yeniden yerine serilmiştir. Dış cephenin badana ve yağlıboya işleri tamamlanmış, mermer basamaklar onarılmıştır. Sehim yapan ahşap tavanlar, çelik halat yardımıyla terazisine getirilmiştir. Ayrıca, ahşap tavan kaplamaları yenilenmiş; balkon korkuluğunun eksik parçaları bütünlenmiştir.

24- III. Murad Odası/ Köşkü (Havuzlu Köşk)

III. Murad tarafından inşa ettirilmiş Köşk, kare planlı ve kubbeli bir mekândır. Girişin sağında yer alan ocak ve solunda yer alan duvar çeşmesi yapının özgün elemanlarıdır.

5.88 III. Murad Odası'nda bulunan duvar çeşmesi, Fotoğraf: Coşkun, 2006.

Zaman içinde mekânın ön cephesine I. Ahmed Okuma odası ile III. Ahmed Yemiş Odası eklenmişlerdir. Bu dönüşüm sırasında, Haliç cephesi duvarındaki pencerelerden biri kapı, diğeri dolap haline getirilmiştir.

Köşkün ilk onarımlarının Tahsin Öz Dönemi'nde gerçekleştirilmiş olduğu görülür. Harem ziyarete açılmadan önce, III. Murad Odası da onarımdan geçmiştir. Ancak, onarımın kapsamına dair fazla bilgi bulunmamaktadır.

1963 yılında Selma Emler, Cariyeler Havuzu'nda bazı çalışmalar yürütmüştür. Taş duvarlar, tonoz ve istavroz kemerler üzerindeki bazı kalıntıları temizletmiş, bu yüzeylere bazı desen çalışmaları yaptırtmıştır. Havuzun yok olan fiskiyesinin yerine müzede bulunan bir fiskiye taşı yerleştirilmiştir; yok olan çörtlenlerin yerine ise, mermer çörtlen yapılmıştır. Anhegger'in 1965 yılında sert dille yazılmış bir dilekçeyle Emler'in onarımlarını eleştirmiş olduğu görülür.

Bu onarımı takiben, 1964-1965'te gerçekleşen onarımı M. Anhegger ve M. Ayaşlıoğlu yürütmüşlerdir⁴⁹⁶. 1965-66 ikinci onarım döneminde ise müteahhit Seyfettin Saruhan'dır.

1992-1994 onarımlarında kubbe kurşunları toplanıp izabe edilip yeniden yerine

⁴⁹⁶ Anhegger, söyleşisinde III. Murad Köşkü'nün kubbesinin sıvalarını kazıyınca alt katmanda XVI. Yüzyıla ait tezeynatı bulduklarını aktarır (Çandar, 2003, 134).

döşenmiştir. III. Ahmed Kütüphanesi'ne bitişik duvarındaki çiniler, Restorasyon ve Konservasyon Merkezi tarafından sağlamlaştırılıp onarılmıştır.

1996'da mekândaki ocağın iki yanında bulunan baldaken ve içlik pencerelerinin onarımı gerçekleştirilmiştir. Bu onarım sırasında mermer söveler ve sebinin uygun kimyasallarla temizlenmiş olduğu görülür.

1994 onarımında çinilerin envanteri ve hasar rölövesi hazırlanmıştır. Yapıştırıcılarda görülen bozulmalara karşı hidrolik kireç içerikli bir harç şırınga edilmiştir. Eksik çinilerin yerleri daha önceki onarımlarda olduğu gibi kalemişi olarak tamamlanmıştır.

1997'de bilimsel metodlar kullanılarak çini restorasyonuna devam edilmiş. Çini restorasyonu öncesinde hasar rölöveleri hazırlanmış, girişin sağ ve sol yanlarındaki çiniler onarılmıştır.

1997-2000 arası onarımlarda köşkün bazı pencereleri 2 adet ve arka giriş holündeki kalemişlerinin onarımı ve çinilerin konservasyonu yapılmıştır. Mermer kapı söveleri kimyasallar yardımıyla temizlenmiştir.

5.89 III. Murad Odası'nda bulunan ocak ve baldakenlar, 2009, Kaynak: <http://www.flickr.com/photos/elsa11/3348409477/> .

10- Hünkâr Sofası

5.90 Hünkar Kasrı'nın mevcut tuğla döşemesi, Fotoğraf : Coşkun, Mart, 2006.

1994'te gerçekleştirilen çini restorasyonunda duvar önce özel harçlarla sıvanmıştır. Çiniler onarıldıktan sonra monte edilmiştir. Gerektiği noktalarda harçlara güçlendirme yapılmıştır.

1999 depreminden sonra özgün yapım tekniklerine uyularak strüktürel sağlamlaştırma gerçekleştirilmiştir.

Bu on yıllık dönemde, kapsamlı onarımlar yürütülürken bir yandan da bakım çalışmaları devam etmektedir.

Topkapı Sarayı'nda 2000-2011 arasında gerçekleşen onarımlar

Bu dönemin sonuna doğru Topkapı Sarayı'nda uygulanan restorasyonların yöntemlerini belirlemede etkin olan, onarımların bilimsel restorasyon kriterlerine uygunluğunu denetleyen bir Bilim Kurulu'nun kurulmuş olduğu görülür.

Yine, bu dönemde İstanbul Miras Komitesi tarafından Topkapı Sarayı ve Sultanahmet koruma alanında yürütülen çalışmalar kapsamında Topkapı Sarayı kompleksini de içine alacak bir yönetim planı hazırlanmıştır. Bu plan henüz işlerlik kazanmamışsa da bu miras alanının korunması açısından son derece olumlu bir adımdır.

2000-2011 yılları arasında şu binalara ait onarımlar incelenecektir:

21- İkinci Avlu Revakları:

Cumhuriyet Dönemi onarımlarında 2. Avlu revaklarında bütünleme, yenileme, yeniden yapım ve sağlamlaştırma yöntemleri kullanılmıştır.

2000’li yıllarda örtüleri kiremitten kurşuna çevrilmiştir. Bu onarımda, mevcut kirpi saçakta eksik olan kısımların bütünlenmiş olduğu görülür. Bütünlemelerde yer yer betonarme kullanılmış; dolayısıyla strüktürün özgün malzemesi büyük ölçüde kaybolmuştur.

Bu dönemde revakların çağdaş malzeme ile kısmen kapatıldığı ve bu kapatılan kısma işlev verilerek kullanıldığı görülmektedir.

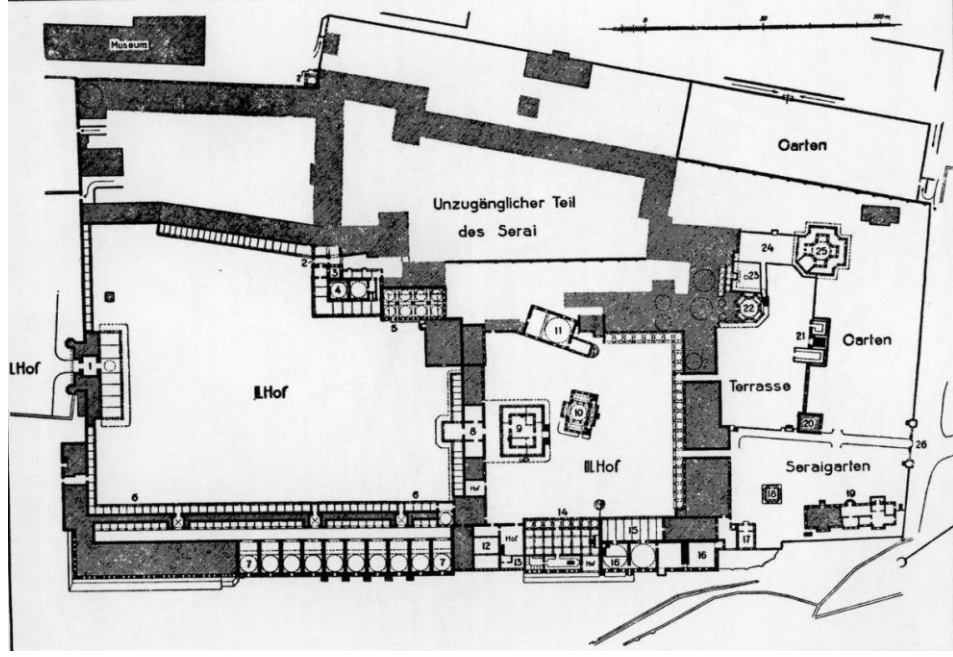
5.91 II. Avlu Revakları'nın bu dönemde kapatılmış bölümü, Fotoğraf : Coşkun, Ekim, 2011.

25- Dış Hazine (Divan-ı Hümayun Hazinesi)

Devlet gelirlerinin toplandığı Fatih Dönemi'ne ait bir yapıdır. 8 kubbe ile örtülü dikdörtgen bir planına sahiptir. Günümüzde yapının içinde müzenin Silah koleksiyonu sergilenmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde yapının II. Avlu'ya bakan cephesinde pencere açılmıştır. Bu müdahaleden MAAED'in 1915 tarihli eleştirel raporunda⁴⁹⁷ da sözü edilmektedir. Bu müdahalede yapının içindeki şirvan ve cephedeki saçak kaldırılmış; doğramalar değiştirilmiştir. Binanın dış cephesindeki taş kaplama görüntülü çimento sıva uygulaması da bu döneme tarihlenmektedir.

⁴⁹⁷ Bkz. EK 7.

5.92 Topkapı Sarayı'nın Gurlitt tarafından çalışılmış vaziyet planı. Dış Hazine'nin içinde, geç Osmanlı Dönemi'nde kaldırılan şirvan görülmektedir. *Baukunst (1910)*, Kaynak: Necipoğlu, 2006, 342.

Zaman içinde uygulanan restorasyonlarla yapının özgün halinin nasıl olduğu tartışmalı bir hal almıştır. 1940'larda, onarımda cephedeki çimento sıva ayıklanmış; duvar örgüsü ortaya çıkarılarak derz onarımı yapılmıştır.

1951-1967 yılları arasında yapılan restorasyonda bahsi geçen onarım sırasında açılan pencereler kapatılmıştır (Öz, 1982). Dıştan kapatılan pencereler koleksiyonu teşhir amacıyla içten niş olarak bırakılmış ve içlerine teşhir için vitrinler yerleştirilmiştir. 1969 yılında GEEAYK'nın 4559 numaralı kararı ile bu uygulama hatalı kabul edilmiş ve kapatılan pencerelerin yeniden açılması istenmiştir. Tahsin Öz'ün GEEAYK başkanı olduğu dönemde hazırlanan bu kararda pencerelerin iptal olmasının yanlış olduğu, kayıtlara göre yapının pencerelerinin olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, bu karara göre hareket edilmediği, pencerelerin kapalı olarak bırakıldığı görülmektedir.

Dış Hazine'de 1967-1968 yılları arasında gerçekleşen onarımda, yapının taş döşeme kaplamasının altıgen tuğla olarak yenilenmesi konusunda radikal bir karar alınmıştır. Mualla Anhegger'in kontrollüğünde yaptırılan bu restorasyonda Anhegger'in müze müdürü Hayrullah Örs'ün ısrarıyla alınmış bu karara karşı çıktığı, görüşünü bir raporla aktardığı ve raporunda uygulamanın sakıncalarından söz ettiği görülmektedir. Uygulama, kontrolör konumundaki Anhegger'in raporuna rağmen gerçekleştirilmiş;

bodruma açılan metal kapaklı para saklama haznelerinin üstü yeni döşemeyle kapatılmıştır (Karahasan, 2005).

Dış Hazine binası, 2010-2011 arasında 2010 yılında örgütlenen Topkapı Sarayı Bilim Kurulu üyelerinin görüşleri doğrultusunda İstanbul İl Özel İdaresi'nin maddi desteğiyle onarılmıştır. Dış Hazine'nin restorasyonu sırasında zeminde yaklaşık 20 cm. kalınlığındaki beton zeminin kaldırılmasıyla, üstü kapalı duran Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen dört kapak ortaya çıkarılmıştır. Kapaklar açıldığında yerin altında kalan bölmelerin, binanın olduğu yerde daha önce bulunan Bizans bazilikasından kalma 3 lahit ve bir vaftiz havuzu olduğu anlaşılmıştır. Bu dört bölmenin dışında, yine aynı bazilikanın kalıntılarında devşirilmiş, üzerinde semboller bulunan zemin tuğlaları ve yaklaşık 20 m. derinliğinde, içinde hâlâ su bulunan bir su kuyusu ortaya çıkarılmıştır. Böylece, Topkapı Sarayı Müzesi Bilim Kurulu'nun almış olduğu restorasyon kararı doğrultusunda uygulanan çelik konstrüksiyon üstüne camla kaplanan zemin aracılığıyla, aydınlatılan bu bölmeler ve Bizans kalıntıları ortaya çıkarılmıştır⁴⁹⁸.

5.93 Bu fotoğraf İstanbul İl Özel İdaresi web sitesinden alınmıştır.

Ulaşım: Haziran 2011.

14- Hazine Koğuşu

2000 yılında Hazine Koğuşu'nun içine daha önceki restorasyonlarda inşa edilmiş olan betonarme ara kat, Koruma Kurulu onayıyla (rölöve-restitüsyon-restorasyon

⁴⁹⁸ Bilgi için, bkz.: İstanbul İl Özel İdaresi web sitesi:
http://www.ioi.gov.tr/s_cikti_al.php?cP=Ayrinti&hID=3203.

projeleri de istenmiştir)⁴⁹⁹ kaldırılmış ve özgün zemin kata ait döşeme tespit edilmiştir. Zemin döşemesiyle birlikte özgün ahşap ara katın direklerinin oturduğu setler ortaya çıkarılmıştır. Restitüsyona dayalı geliştirilen restorasyon projesinde özgün kota inilmesi ve (analoji yöntemiyle) geçmişte mevcut olan ahşap ara katın yeniden yapılması önerilmiş ve bu öneri uygulanmıştır⁵⁰⁰.

5.94 Restorasyon sonrası Hazine Koğuşu'nun döşemesi, Fotoğraf: Ayşe Orbay Mimarlık Limited, 2001.

Yapının Enderun avlusu cephesindeki pencereleri için yeterli belge bulunamamış, Has Odalılar Koğuşları'ndaki örneklerden yararlanılarak pencerelerde demir kafes parmaklık önerisi geliştirilmiştir. Geleneksel yapım tekniklerinin kullanılmış olduğu uygulamada revaklar korunmuş; pencereler için ısıyı 20 derece olarak sabit tutan, mor ötesi ışınları kesen lamine camlar ve sade doğrama detayları üretilmiştir. Ancak, belgelerden mekânın geçmişteki düzeninin tam olarak bulunamadığını aktaran Karahasan (2005), bu nedenle mekânsal özgünlükten söz etmenin doğru olmayacağı görüşündedir.

⁴⁹⁹ Projeler, 2000 senesinde Kurul tarafından onaylanmıştır.

⁵⁰⁰ Bu uygulama, anıtsal yapıların tasarım ve işçilik özgünlüklerine zarar veren yeniden yapım uygulamalarından ayrı bir yerde değerlendirilmelidir. Uygulama öncesi halihazırda bulunan ara kat Cumhuriyet Dönemi'nde daha erken bir tarihte gerçekleşen bir koruma uygulamasında eklenmiştir. 2000 anarımında bu ek açıklanarak restitüsyona dayalı bir çalışma yapılmış ve ara kata ait özgün mimari detaylar, özgün yapım tekniği kullanılarak yeniden yapılmışlardır. Bu yönüyle Fatih Camii 2008-2011 restorasyonunda revaklı avlunun döşemesinde gerçekleştirilen yeniden yapım müdahalesiyle benzerlik taşır.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

SARAY ADI	RESTORASYON YÖNETMENİ	YILLAR							
		1938-1948 arası	1949-1954 arası	1955-1964 arası	1965-1974 arası	1975-1984 arası	1985-1994 arası	1995-2004 arası	2005-2014 arası
2. ANLI YAPILAR									
Eski-İki Sebem (Orta Kapı)	Batıma Basıl Oram		1947: Sırtak koridorunun ortadan kaldırılması yapılmıştır.						
	(Batıma Basıl) Açıklama		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	İçereme Tutarlılığı, Önemine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	(İçereme) Durulmasına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	Statüdeki sağılmışlığına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.	1957-1958: Ortak koridoru ve baskın koridoru kaldırılmıştır. (Batıma Basıl Koridor)					
	Yeni bir yapıya		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
Mevcut yapıya yeni projelere bağlı birliğine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.			1967: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.				
Kıncı Anlı Roshan	Batıma Basıl Oram								
	(Batıma Basıl) Açıklama		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	İçereme Tutarlılığı, Önemine								
	(İçereme) Durulmasına								
	Statüdeki sağılmışlığına								
	Yeni bir yapıya		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
Mevcut yapıya yeni projelere bağlı birliğine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.							
Mutfaklar	Batıma Basıl Oram		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	(Batıma Basıl) Açıklama		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	İçereme Tutarlılığı, Önemine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	(İçereme) Durulmasına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	Statüdeki sağılmışlığına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.	1957-1958: Ortak koridoru ve baskın koridoru kaldırılmıştır. (Batıma Basıl Koridor)					
	Yeni bir yapıya		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
Mevcut yapıya yeni projelere bağlı birliğine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.							
Açık ve Kısıtlı	Batıma Basıl Oram		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	(Batıma Basıl) Açıklama		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	İçereme Tutarlılığı, Önemine		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	(İçereme) Durulmasına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						
	Statüdeki sağılmışlığına		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.	1957-1958: Ortak koridoru ve baskın koridoru kaldırılmıştır. (Batıma Basıl Koridor)					
	Yeni bir yapıya		1947: Sırtak koridoru sil başına ortadan kaldırılmıştır.						

TOPRAK SARA Yİ MİDE Sİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLAN

BİRA BÖLGE Sİ	RESTORASYON YÖNTEMLERİ Sİ	3. AMU YARILARI									
		1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2010 arası		
Bakır Sazlık (Ağaçlar Kapısı) Kırık Ağaç Dönemi, Ağaçları Kaldırıp Kırık Ağaç Hattını	Bakım Restorasyonu		1942 Yılında ilk olarak Ağaçları Kaldırma çalışmaları yapılmıştır.				1972-1973 Sazlıkta onarım yapılmıştır.		1999 Ağaç emme işi için hazırlanan ve hazırlanan çalışmaları yapılmıştır.		
	Bonforatın Kaldırılması										
	Ölçümler Alınması		1941-1942 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.					1970 ÖLÇÜMLERİ ALINMIŞ VE ÇALIŞILAN ALANIN KALINLIĞI ALINMIŞTIR.			
	Ölçümler Alınması							1970 ÇALIŞILAN ALANIN KALINLIĞI ALINMIŞTIR.			
	Strüktürel Değerlendirme							1970 ÇALIŞILAN ALANIN KALINLIĞI ALINMIŞTIR.			
	Yerleşme		1941-1942 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.				1972-1973 Kurşun Etkisi Yeterlidir.	1987 Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	1999 Ağaç emme işi için hazırlanan ve hazırlanan çalışmaları yapılmıştır.		
	Yerleşme			1950 Yılında Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	1957 Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	1967 Bütünleşik Bir Çözümün Bulunması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.					
	Yeni Otakın Yapılması			1957 Yılında Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.					1987 Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
Erdemir Madeni	Bakım Restorasyonu										
	Yerleşme										
Sifert Kırığı	Bakım Restorasyonu										
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi								1989 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
	Strüktürel Değerlendirme								1992 Sifert ve Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
Fahri Kırığı	Bakım Restorasyonu										
	Ölçümler Alınması		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.								
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.						1992 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	2000 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.						1992 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	2000 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	
	Yerleşme		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.	1953 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.	1962 Hızlı Bir Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.						
	Yerleşme		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.								
	Yerleşme		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.								
	Yerleşme		1940 Yılında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.								
Hazine Kurulması Dairesi	Bakım Restorasyonu						1962 Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.				
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi								1989-1990 Kırık Ağaçların Çıkarılması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi								1997 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
	Yerleşme		1957-58 Baharında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.	1960 Haritasında Ölçümler Alınmıştır. Bazı ölçümler onarım dönemi boyunca alınmıştır.							
	Yerleşme								1997 Çözümün Hazırlanması İçin Hazırlanan Çalışmaları Yapılmıştır.		
Hazine Kırığı	Bakım Restorasyonu										
	Ölçümler Alınması										
	Mevcut Alanın Yeniden Değerlendirilmesi										
	Yerleşme										
	Yerleşme										

TOPKAPI SANAYİ MİZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

BİNA İSİMİ VE ADRESİ	RESTORASYON YÖNETİCİSİ	1928-1930 arası	1930-1932 arası	1932-1935 arası	1935-1939 arası	1939-1945 arası	1945-1950 arası	1950-1955 arası	1955-1960 arası	1960-2011 arası	2011-2015 arası	
HİNDİ- ŞAKİKİ ÇARŞISI (1341-004) Hacı Özalp Karaburlu Emareti Hizmetleri	Bahçe Bahçe Ocağı		1943'ten itibaren 12. maddesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.		1981-1992: Kurulan Ofis ve Destemal Odası ile ilgili olarak yapılmıştır. 1995: Kurulan Ofis ve Sektör Anlaşımında önemli gelişmeler yaşanmıştır.					1997: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir. 1998: Çimlendirme, bahçe düzenlenmesi ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.		
	İstisnasız Akademi		1943'ten itibaren 12. maddesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.	1937: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir.							2008: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir.	
	İstisnasız Bahçeleri									1997: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir. 1998-2000: Çimlendirme yapılmıştır, bahçe düzenlenmiştir.		
	Mimarî Anıtın Restorasyonu			1937: Çimlendirme yapılmıştır. Çocuklar için oyun alanı oluşturulmuştur. 1995-1996: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir.								
	Stüdyo ve İşletme											
	Diğerleri											
Ağaç Camisi	Bahçe Bahçe Ocağı	1928: Oturma odası ile ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.									2010: Hacı Özalp Camisi'ne bağlı olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.	
	Emareti Hizmetleri										2011: Hacı Özalp Camisi'ne bağlı olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.	
	Stüdyo ve İşletme	1925: Stüdyo ve işletme yapılmıştır.										
	Stüdyo ve İşletme											
	Stüdyo ve İşletme											
Aziz Döğme	Bahçe Bahçe Ocağı	1943: Tahmin 12. maddesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.			1987-1990: Mimarî Anıtın Restorasyonu yapılmıştır.					1999: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir.		
	İstisnasız Akademi	1943: Tahmin 12. maddesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.										
	Mimarî Anıtın Restorasyonu									1999-1999 arası: Bahçe bahçe ocağına yenilenmiştir.		
	Emareti Hizmetleri									1994: Çimlendirme yapılmıştır, bahçe düzenlenmiştir.		
	Stüdyo ve İşletme											
H. Ahmed Kızıllık (Emareti Hizmetleri)	Bahçe Bahçe Ocağı											
	İstisnasız Akademi											
	Mimarî Anıtın Restorasyonu	1943: Tahmin 12. maddesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yapılmıştır.										
	Emareti Hizmetleri											
	Yeni Odalar											

YOPKAPI SARAYI MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

BİNA İSİMLERİ	RESTORASYON YÖNTEMLERİ	4. AYDIL YAPILARI								
		1938-1939 arası	1940-1949 arası	1950-1969 arası	1970-1979 arası	1979-1989 arası	1990-1999 arası	2000-2014 arası	2015-2021 arası	
Büfe (Hürrem'in Taşlığı) (Eskişehir Hancazı Taşlığı)	Bakımı/Bakım Öncelikleri			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları gerçekleştirilmiştir.						
	Ölçümler (Miyap) Açılımları			1936-1937: Taşkınlar nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	1967-1969: Hancazı taşkınları nedeniyle yapıların güney yönüne ağır hasarlar meydana gelmiştir.					
	Strüktürel Sağlama İşlemleri			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları yapılmıştır. 1950: İskelet çalışmaları yapılmıştır. 1956-1957: Hancazı taşkınları, duvar ve iskelet hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.						
	Yeniden Yapım			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları yapılmıştır.						
Bağcıncı Köşkü	Bakımı/Bakım Öncelikleri			1936-1937: Çatı hasarı tamir edilmiştir. (Orkestra salonu için yapılmıştır)		1973: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.		1971: Kilitli bölümler için ve iskelet çalışmaları yapılmıştır.	2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
	Ölçümler (Miyap) Açılımları				1967-1968: Revizyon yapıları eklenmiştir.	1973: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1974: İskelet çalışmaları yapılmıştır.			2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
	Ekonomik Durum, Öncelikler, Önlemler								2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
	Ölçümler (Miyap) Açılımları					1993-1993: Ağaçlar için ekim çalışmaları yapılmıştır. 1993-1993: Ağaçlar için ekim çalışmaları yapılmıştır.			2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
	Strüktürel Sağlama İşlemleri		1940: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	1936-1937: Taşkınlar nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	1967-1968: Revizyon yapıları eklenmiştir.	1973: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.			2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
	Yeniden Yapım			1936-1937: Taşkınlar nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	1967-1968: Revizyon yapıları eklenmiştir.	1973: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.			2009-2010: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	
Müdahale Başlatma Süreçleri	Ölçümler (1943, 1951) sırasında Bağcıncı Köşkü için yapılmıştır. (Orkestra salonu için yapılmıştır)		1936-1937: Taşkınlar nedeniyle yapılar zarar görmüştür.					2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır. 2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.		
Revlon Köşkü	Ölçümler (Miyap) Açılımları							1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
	Ekonomik Durum, Öncelikler, Önlemler				1960: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. (Orkestra salonu için yapılmıştır)			1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
	Strüktürel Sağlama İşlemleri							1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
	Proje Değerlendirme, Restorasyon Süreçleri, İzleme, İzleme ve İzleme							1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
	Müdahale Başlatma Süreçleri							1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
	Yeniden Yapım							1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. 1994: Çatı hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.	2010: İskelet çalışmaları yapılmıştır.	
Hürrem Hancazısı	Ekonomik Durum, Öncelikler, Önlemler				1960: Tavan çalışmaları nedeniyle yapılar zarar görmüştür. (Orkestra salonu için yapılmıştır)					
	Strüktürel Sağlama İşlemleri			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları yapılmıştır. 1950: İskelet çalışmaları yapılmıştır. 1956-1957: Hancazı taşkınları, duvar ve iskelet hasarları nedeniyle yapılar zarar görmüştür.						
	Yeniden Yapım			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları yapılmıştır.						
	Yeniden Yapım			1936-1937: İskelet ve duvar iskeleti çalışmaları yapılmıştır.						

TOPKAPI SARA-YI MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

Bina Adı/Sokak Adı	RESTORASYON YERİ/İÇERİSİ	1928-1938 arası	1938-1948 arası	1948-1958 arası	1958-1970 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2010 arası	2010-2015 arası
Sütlü Ocağı	Bakuru Bazı Oturma			1951-1952 yılında yapılmıştır.			1985 Mersin Ekspansiyonu sırasında yapılmıştır. (Dokuz Eylül, Çiğdem C.)			
	Restorasyon çalışmaları, onarım									
	Strüktürel Sağduyularına			1951 (Dokuz Eylül, Çiğdem C.)						
Sütlü Camisi	Yardımlar			1951-1952 yılında yapılmıştır.						
	Bakuru Bazı Oturma							1997'den sonra 1/2 mülkiyetin tahsisini sağlamak amacıyla onarım yapılmıştır.		
	Restorasyon çalışmaları, onarım									
	Strüktürel Sağduyularına			1960-1969 Mimarlıkta kısıtlı onarım yapılarak yapılmıştır. Mimarlıkta özgürlük ve yenilikçi yaklaşım.			1983-1987 1/2 mülkiyetin tahsisini sağlamak amacıyla onarım yapılmıştır.			
	Yardımlar				1960-1969 Mimarlıkta kısıtlı onarım yapılarak yapılmıştır. Mimarlıkta özgürlük ve yenilikçi yaklaşım.			1997'den sonra 1/2 ve parçaları tahsis edilmiştir.		
Sütlü Köşkü	Müdürlük binaları restorasyonları									2000-2010 onarım için çabalar yapılmıştır.
	Bakuru Bazı Oturma									
	Restorasyon çalışmaları, onarım									
	Strüktürel Sağduyularına			1950-1959 Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.				1997'den sonra Taramlar çabaları ile tahsis edilmiştir. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.		
	Yardımlar			1953-1954. Bazı onarım yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.				1997'den sonra Taramlar çabaları ile tahsis edilmiştir.		
Hıran Evi	Proje (Rafes, restorasyon, restorasyon projeleri, binalar, partitürler, fotoğraflar)									
	Müdürlük binaları restorasyonları									
	Bakuru Bazı Oturma			1953-1954. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.						
	Restorasyon çalışmaları, onarım				1962-1964. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.					
	Strüktürel Sağduyularına			1953-1954. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.						
Evlâk Ocağı	Bakuru Bazı Oturma									
	Restorasyon çalışmaları, onarım									
	Strüktürel Sağduyularına									
	Yardımlar									
	Proje (Rafes, restorasyon, restorasyon projeleri, binalar, partitürler, fotoğraflar)									
Mediye Köşkü ve Çiğdem Köşkü	Bakuru Bazı Oturma			1953-1954. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.						
	Restorasyon çalışmaları, onarım									
	Strüktürel Sağduyularına			1953-1954. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır. Çiğdem C. tarafında yapılmıştır.						
	Yardımlar									
	Proje (Rafes, restorasyon, restorasyon projeleri, binalar, partitürler, fotoğraflar)									

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYON AŞI									
İSİM SÖZLEŞİŞİ	RESTORASYON YÖNTEMİ	1930-1938 arası	1938-1939 arası	1939-1949 arası	1949-1972 arası	1972-1980 arası	1980-1989 arası	1989-2014 arası	2014-2017 arası
HAZİRAN TARİHİ YAPILAN									
Valide Sultan Daresi ve Taşlığı	Bahari Eski Oturma					1972 Taşlığıda restorasyon çalışmaları yapılmıştır.			
	(Güvenlik) Açılımları		1942 Tahsin Özalpın Ahiyo çarşısında bulunan yapıların restorasyonu ve taşlıkların temizlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.						1972'den sonra Valide Sultan Daresi'nin restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. 1972'den sonra Valide Sultan Daresi'nin restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
	Boneme tenekeçiliği, onarımı		1942 Tahsin Özalpın Valide Taşlığı'nda restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.						
	(Güvenlik) Restorasyonu		1942 Valide Daresinde restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.	1968-1969 Orta Restorasyonu bulunan yapıların restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.					1972'den sonra Valide Sultan Daresi'nin restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
	Strüktürel güçlendirme		1942 Taşlığıda restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.						
	Yeniden Yapım		1942 Valide Daresinde restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.		1967 M. Arslan'ın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.	1972 Kurul kararına göre restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.			
	Fraze (Eski, restorasyon, restorasyon, restorasyon, restorasyon)								
Çiğdem Sokağı	Bahari Eski Oturma								
	Mimarî onarım, Yenileme ve onarım								1972'den sonra Çiğdem Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
	Boneme tenekeçiliği, onarımı			1955-1957 Çiğdem Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.					1972'den sonra Çiğdem Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
Ocağı Sokağı	Yeniden Yapım			1945-1947 Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.					1972'den sonra Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
	Boneme tenekeçiliği, onarımı			1955-1957 Çiğdem Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.					1972'den sonra Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
	(Güvenlik) Restorasyonu			1967 M. Arslan'ın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.					1972'den sonra Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.
Yeniden Yapım		1945 Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır. Tahsin Özalpın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.		1967 M. Arslan'ın restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.				1972'den sonra Ocağı Sokağı restorasyonu için çalışmalar yapılmıştır.	

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ CUMHURİYET DÖNEMİ RESTORASYONLARI

SARAY İSİMLERİ	RESTORASYON YÖNTEMLERİ	1938-1949 arası	1950-1959 arası	1960-1969 arası	1970-1979 arası	1979-1989 arası	1990-1999 arası	2000-2009 arası	2010-2019 arası
Vahide Çelebi (Yeni Çelebi) Kütüphanesi Kazım İv. Mehmet Kütüphanesi	Ölçümlerin Alınması	1948'den başlayarak Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			1962-1964 M. Akdoğan Ölçümleri Kütüphanesi için metrajlar alınmıştır. (1/10 ölçek) Ölçümlerin, yerden ölçülmesiyle Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				
	Ekzemplerlerin Ölçülmesi	1948'den başlayarak Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.							1997'den itibaren Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.
	Mimarî Ölçümlerin Alınması								
	Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt Edilmesi				1967-1968 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				
	Statüo ve Ölçümlerin Alınması	1948'den başlayarak Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			1967-1968 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				
	Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt Edilmesi	1948'den başlayarak Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			1967-1968 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				
	Yapıların Yapılması								1997'den itibaren Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.
	Yeni Ek	1948'den başlayarak Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.							
	Elektronik Ölçümlerin Alınması					1964 ÖZELİNİN Ölçümleri Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			
	Ekzemplerlerin Ölçülmesi				1964 Ekzemplerlerin Ölçülmesi Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				1997-1998 Ekzemplerlerin Ölçülmesi Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.
III. Murad Köprüsü (Havuzlu Köprü)	Ölçümlerin Alınması			1965 Köprü Ölçümleri Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.					
	Mimarî Ölçümlerin Alınması								
	Ekzemplerlerin Ölçülmesi			1964 Ekzemplerlerin Ölçülmesi Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.					1997-1998 Ekzemplerlerin Ölçülmesi Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.
	Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt Edilmesi								
	Yapıların Yapılması								
	Yeni Ek								
	Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt Edilmesi	1943 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			1964 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				1997-1998 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.
	Yapıların Yapılması								
	Yeni Ek								
	Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt Edilmesi	1943 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.			1964 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.				1997-1998 Ölçümlerin Çizimlere Taahhüt edilmiş ve Ölçümler Çizimlere Taahhüt edilmiştir.

TOPKAPI SAKAYI MÜLKEZİ ÇUKURJET DÖNEM RESTORASYONLARI

İHA İSİMLERİ	RESTORASYON YÖNETİMLERİ	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
Çukurjetin Mülkesi	Bahçe Bahçe Ocağı				1971-1982 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.	1972 Bahçe ve Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.			
	(Özellikli) Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
	Bahçe Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.				1972 Bahçe Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.			
	Yeni Bahçe Ocağı				1960-1962 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.	1972 Bahçe Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.			
	Yeni Bahçe Ocağı				1960-1962 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.	1972 Bahçe Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.			
	Bahçe Bahçe Ocağı				1960-1962 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.	1972 Bahçe Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.			
Çukurjetin Mülkesi, Mülkesi Ocağı ve Çukurjetin Topkapı	(Özellikli) Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.					1972 Bahçe Bahçe Ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.		
	Bahçe Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
	Yeni Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
	Yeni Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
	Bahçe Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
	Bahçe Bahçe Ocağı	1940-1942 Çukurjetin Mülkesi bahçe bahçe ocağı restorasyonu kapsamında ocağı yeniden yapılmıştır.							
DÖNEM	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
Kuruma alanındaki yapıların Tarihî, Estetik, Sosyal, Çevresel, Ekonomik Değerlerinin Korunması	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası
	1930-1940 arası	1930-1940 arası	1940-1950 arası	1950-1960 arası	1960-1980 arası	1970-1980 arası	1980-1990 arası	1990-2000 arası	2000-2011 arası

Tablo 5.3

Kuruma Alanındaki Yapıların Tarihî, Estetik, Sosyal, Çevresel, Ekonomik Değerlerinin Korunması

Topkapı Sarayı Müzesi

5.3.4 Değerlendirme

“...benim için bitmez tükenmez bir güzellik hazinesi idi. Aynı zamanda, esrarengiz, kendi içine kapalı ve keşfedilmesi gereken dünyada benzeri olmayan bir mimari eser” (Eldem, 1982).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür varlıklarının korunması alanında denetleyici ve tavsiye verici tek kurum olan Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin 1920'den itibaren bastığı yıllık raporların ikincisinde o dönem oldukça bakımsız ve onarıma muhtaç durumda olan Topkapı Sarayı'nın korunmasına dair tavsiyeler bulunmaktadır. Encümen, daha önce 1915 yılında da Topkapı Sarayı'ndaki yanlış uygulamaları bir raporla eleştirmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Burdan, Cumhuriyetin erken yıllarında Osmanlı'nın hatırlanması arzulanan klasik döneminin simgesi olarak görülen Topkapı Sarayı'nın korunmasının önemsendiği; bu durumun uygulama boyutuna yansımamakla beraber, Sarayın korunma sorunlarıyla ilgili titiz bir takibin var olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu çalışma kapsamında, Topkapı Sarayı, barındırdığı tüm yapılarla bir kompleks olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın diğer örneklerine oranla sayıca daha fazla koruma ve onarım uygulamaları incelenmiştir. Geride kalan sayfalarda görüleceği gibi, Saray yapılarının restorasyonları hakkındaki değerlendirmeler 1930-2010 arası incelenen her on yıllık dönem için yapılmıştır.

Araştırma çerçevesinde geliştirilen tablolardaki veriler ışığında restorasyonlarda özellikle 1990'lara kadar çağdaş koruma kriterlerine uyumda bir takım sıkıntılar yaşandığı gözlemlenmiştir.

Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen onarımlarında sıklıkla mekânsal müdahalelere başvurulmuştur. Bu müdahalelerin boyutu, Valide Taşlığı'ndaki koridora eklenen ara kat gibi, mekânın okunmasını güçleştiren niteliksiz eklerin ayıklanmasından; nitelikli geç dönem eklerinin tek bir restoratör (koruma uzmanı) kararıyla kimi zaman yersiz olarak kaldırılmasına kadar çeşitlenir. Fatih Köşkü'nün revaklarını kapatan taş-tuğla duvarların veya kapatılmış geçiş mekânlarının açılması, mekânsal bütünlüğe ulaşmak için gerekli bir restorasyon kararı iken, Mutfaklarda Vekilharç Dairesi'nin yapım sistemi dikkate alınmadan gerçekleştirilen yeniden yapım uygulaması olumsuz örnekler arasında sayılabilir.

Gerçekleşen restorasyonların bir kısmında üslup birliğine varma/stilistik

rekompozisyon kaygısı açık olarak okunmaktadır. 6. Uluslararası Mimarlar Kongresi (1904)'nde erken bir tarihte uluslararası koruma alanında benimsenmiş olan “Bütünden farklı bir üslupta yapılmış kısımlara, bu üslup kendine özgü bir değer taşıyor ve eserin estetik dengesini bozmuyor ise saygı gösterilmelidir” ilkesine uygun olmayan onarımlar gerçekleştirilmiştir. Buna en iyi örnek, 1962-1964 arası gerçekleşen (Harem Dairesi) Veliht Dairesi (Çifte Kasırlar) restorasyonudur. 18. yüzyıla tarihlenen Kubbeli Kasır'da dönem eki olan ara kat ilk yapımda varolmadığı ve sonradan yapıldığı için ortadan kaldırılabilmiştir. Mevcut mekânsal eklerin ayıklanması sonrasında ortaya çıkan izler ise, yapının dönülmek istenen 17. yüzyıldaki görüntüsünü belirlemede yetersiz kalmışlardır. Bunun üzerine, restorasyonu tamamlamak adına, restorasyonu yönlendiren/yürüten mimar tarafından bazı varsayımsal uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Aşırı restorasyonun her zaman korumaya karşı olduğu görülür. Kuban (1985)'in de ifade ettiği gibi; yapıları savurgan bir biçimde restore etmek bir anlamda gösteriştir. Bu onarımda da sonuç gösterişli öznel bir çalışmaya dönüşmüştür.

Bu noktada, sözkonusu restorasyonun tamamlandığı sene gerçekleşen Venedik Kongresi (1964)'nde kabul edilen Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinin hatırlanmasında fayda vardır. Bu maddede, “Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı anıtın estetik ve tarihi değerlerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlanır. Faraziyelerin başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşabilmeli ve gününün damgasını taşımalıdır”, der.

Türkiye’de uzun yıllar, restorasyonda kullanılması uygun görülen çağdaş malzeme olarak “betonarme” tercih edilmiştir. Nitekim, 1990’lı yıllara kadar, Sarayda gerçekleştirilen yenileme, bütünleme ve yeniden yapım müdahalelerinde ağırlıklı olarak geleneksel yapım tekniği ve malzemesi yerine, betonarmeden faydalanıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ele alındığında, geleneksel yapım tekniklerinin kullanımının teşvik edilmemiş olduğu söylenebilir. Müze bünyesinde Milli Saraylar’da olduğu gibi restorasyonlara yönelik üretim yapacak bir atölye sistemi kurulmamıştır. Çalışmanın kapsamında bu konuda herhangi bir girişimin varlığına dair bir belge bulunamamıştır.

Topkapı Sarayı onarımlarında kimi zaman uygulanmış olan pencerelerin kapatılması,

yeni boşluk veya pencere açılması, döşemenin farklı malzeme ile değiştirilmesi gibi onarımlar, yapının mimarisinde geri dönülemeyecek değişimler yaratan müdahaleler olmuştur. 1967-1968 onarımlarında Dış Hazine Binası'nın döşemesi üzerine uygulanan altıgen tuğlalar, 2010 yılındaki onarıma kadar yapının doğal taş döşemesinin üstünü örtmüş ve döşemenin özgün malzemesi konusunda ziyaretçilere yanlış bir fikir vermiştir⁵⁰¹.

Binan (1994), günümüz Türkiye'sinde korumanın gerekliliğinin çeşitli çevrelerce farklı şekillerde dayatılmaya çalışıldığını söylerken, bu yaklaşımın genellikle mevcut iktidarın ideolojisine uygun yeni geçmişler yaratmak gibi tehlikeli yollara sapabileceğini de ekler.

Sarayın müze olduğu ilk yıllarda görev yapmış olan müze müdürü Tahsin Öz'ün tercihleri doğrultusunda gerçekleşen bezeme ölçeğindeki onarımlarda stilistik rekompozisyon/ üslup birliğine varma anlayışının izleri görülür. Tahsin Öz'ün kendisinin de bir sanat tarihçisi olması yapıları mekânsal bütünlüklerinden önce bezemeleriyle değerlendirdiğini düşündürmektedir. Öz, bezemelerde tercih olarak mevcudun korunmasını değil, yapının inşa edildiği ilk dönem dekorasyonuna dönmeyi tercih etmiştir. Burda seçmeci bir duruş sözkonusudur. Ancak, Öz, 1942'de Valide Dairesi iç mekânında pencere hizasının altında eski dönemin, pencere hizasının üstünde ise, geç dönem bezemelerinin sergileneneceği bir bütünlüme onarımı gerçekleştirmiştir ki; bu yaklaşımda her iki döneme de duyulan saygı okunmaktadır.

Venedik Tüzüğü (1964)'nün 11. maddesinde;

“Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, alttaki dönemleri açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlarda -yok edilen malzemenin önemi azsa, açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi, arkeolojik, ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi ise haklı çıkarılabilir. İlgili unsurların öneminin değerlendirilmesi ile ilgili yargıyı ve neyin yok edileceği üzerinde kararı vermek, sadece bu işi üzerine almış kimseye bırakılamaz” ifadesi yer alır.

Yazılarındaki ifadelerden, Tahsin Öz'ün kültürel mirası 'korunması gereken' ve

⁵⁰¹ Bilim Kurulu kararı doğrultusunda bu ara dönem eki geri alınmıştır. Bugün, özgün döşeme korunarak sergilenmektedir.

'gerekmeyen' dönemlere ayırma yaklaşımına sahip olduğu görülür. Öz'ün yaklaşımı uygulamalarından 20 sene sonra kabul görmüş bir tüzükteki görüşlerle yargılanamaz, ancak, döneminde gerçekleştirilen onarımlara ait kararların uzman bir ekibin görüşleri doğrultusunda daha sağduyulu şekillenmesi sağlanabilseydi, büyük olasılıkla bugün geri döndürmesi olanaksız, yanlış uygulamaların önüne geçilebilirdi⁵⁰². İlerleyen yıllarda da, müze müdürleri kişisel eğilim ve tercihleri ile onarım yaparak yetkilerinin sınırlarını zorlamaya devam etmiştir. 2010 yılında kurulmuş olan Topkapı Sarayı Bilim Kurulu üyelerinin görüşleri çerçevesinde⁵⁰³, 2010 ve sonrasında gerçekleşen onarımların bilimsel ölçütlere uygun sonuç verdiği görülmektedir.

Tartışmalı restorasyonlar yapıların Veliâht Dairesi, Dış Hazine veya Hünkâr Sofası gibi, genelde, tarihsel açıdan çok katmanlı yapılara uygulanmıştır. İstisnalar dışında geç döneme tarihlenen yapılarda genelde geriye dönülecek daha erken bir dönem olmadığı için restorasyon tercihlerinde görüş farklılıkları olmamıştır.

Türkiye'de koruma yaklaşımlarını belirlemede ve yasal çerçevenin çizilmesinde 1983'e kadar döneminin tek otoritesi olan GEEAYK; Saraydaki restorasyonlarda gerektiği kadar yaptırım uygulayamamış; zaman zaman etkisiz kalmıştır. Örneğin, erken Osmanlı dönemi yapısı olan ve günümüze kalıntıları ulaşan Çadır Köşkü'nün 1950'li yılların sonunda gerçekleştirilen onarımlarında köşke ait mevcut veriler yeterince araştırılmamış, kalıntılar korunmadan içine lokanta işlevi verilecek betonarme bir strüktür inşa edilmiştir. GEEAYK'ın bu müdahaleyi önce onaylamadığı, ancak uygulama sonrası izin verdiği görülür. Tartışmalı restorasyonların olduğu dönemlerde Tahsin Öz, Semavi Eyice, S. H. Eldem ve Feridun Akozan gibi Topkapı Sarayı'nın tarihi ve mimarisine hakim uzmanların görev yapmış olmaları düşündürücüdür. GEEAYK'ın bu denli açık kararlarda bile, böyle zayıf bir duruş sergilemesi. Bu kişilerin bu derece önemli yapılar için daha etkili davranmaları beklenmeliydi. Bu noktada, GEEAYK üyelerinin o dönemin uluslararası koruma kriterlerini benimsetme ve yayma konusunda etkin olmadıkları; hatta belki kendilerinin de yeterince benimsememiş oldukları sonucu çıkarılabilir.

Çal (1990, 370) 1957-1958 yılında Topkapı Sarayı onarımlarında onarımı üstlenen

⁵⁰² Bahsedilen bazı tartışmalı onarımlar dışında, Öz'ün maddi imkânsızlıklar içinde gerçekleştirdiği bazı başarılı restorasyonların varlığının da altı çizilmelidir.

⁵⁰³ Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı başkanlığında düzenli olarak toplanan Kuruldaki uzman üyeler, Saray yapılarının korunması ve restorasyonları konularında görüş bildirmektedirler.

müteahhit kişinin bilgisizliği yüzünden Sarayın bazı kısımlarının tahrip edildiğinin müfettiş raporuyla tespit edildiğini aktarır⁵⁰⁴. 2005'teki yönetmelikle, restorasyon ihalelerinde uzman ekiplerin yer almasının düzenlenememesi yüzünden 2000'lere kadar devam eden bu durumun önüne nispeten geçilmiştir. Son dönemde ayrıca Topkapı Sarayı kompleksi için bir yönetim planı hazırlanmaktadır. Henüz sonuçları alınmamakla birlikte, bu çalışma Saray yapılarının korunması anlamında bir fırsat yaratmaktadır.

⁵⁰⁴ Çal (1990, 370), aynı onarımda, sarayın Harem Dairesi'nin onarımını gerçekleştirecek müteahhidin bilgisizliğini farkedene Müze Müdürü'nün yetkisini de aşarak, müteahhide sarayın nispeten daha az zarar verilebilecek kısımlarını tamir ettirmiş olduğunu ekler.

5.4 DOLMABAĞÇE SARAYI MUAYEDE SALONU

Simgesel değer: Osmanlı Sarayı (19. yüzyıl)

İşlevi: Saray- Müze

Sahibi olan kurum: T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen örneklerden biri, Dolmabahçe Sarayı kompleksinin Muayede Salonu olarak geçen orta kısmıdır. Muayede Salonu Cumhuriyet Dönemi'nde geçirmiş olduğu önemli onarımlarla sarayın geneli için bir örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Salon'a uygulanan müdahalelerin incelenmesiyle Saray'ın geneli için geliştirilmiş olan koruma politikasıyla ilgili bilgi sahibi olunacağı önkabulünden yola çıkılarak, bu bölümde Dolmabahçe Sarayı'nın genel tanımı ve Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde geçirmiş olduğu onarımlar kısaca aktarıldıktan sonra, Muayede Salonu'nun onarımları üzerinde yoğunlaşmış ve yapı için uygulanan tüm müdahalelerin okunabileceği bir restorasyon müdahaleleri tablosu geliştirilmiştir.

5.4.1 Dolmabahçe Sarayı'nın Kısa Tarihçesi

5.95 Denizden Muayede Salonu, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.

Sarayın şu anda konumlandığı yer olan Dolmabahçe vadisi 17. yüzyıla kadar bir koydur. 1544-1547 yılları arasında İstanbul'da bulunan gezgin ve doğa bilimcisi Petrus Gyllius (1490-1555), bu koyda istiridye yetiştirildiğini ve hemen üstündeki yamaçta Ptolemais Philedelphos adına yapılmış bir tapınak bulunduğunu yazmıştır

(Genim, 2006, 21 ve Mutlu, 2006, 363).

Dolmabahçe ismi, denizin taş ve toprakla doldurulmasıyla⁵⁰⁵ elde edilmiş bir bahçeyi anlatmak için konulmuştur. 1611'den itibaren, insan müdahalesiyle elde edilmiş bir bahçe olmanın ötesinde prestij kazanan bu semtte, ahşap köşkler ve Osmanlı Devleti'nin büyük ölçülü kamu yapıları görülmeye başlanır (Mülayim, 2010, 9). I. Ahmed (1603-1617) döneminde, sadrazamı olan Nasuh Paşa'nın sarayın bulunduğu koyu doldurduğu yazılmaktadır. Evliya Çelebi, eskiden servili küçük bir bağ olduğu bu yerin doldurulduktan sonra meydan haline geldiğini, II. Osman (1618-1622)'ın bu alanda cirit oynadığını ve daha sonra bahçeye çevrilen bölgede, Yavuz Sultan Selim'e ait bir köşk ile havuz bulunduğunu aktarır. 1673-1684 yılları arasında bölgeyi gezen Eremya Çelebi Kömürciyan ise, buranın saraya ait bir bostan olduğunu belirtir. Beşiktaş Bahçesi ile Kabataş'taki Karabali Bahçeleri arasındaki denizin (400 arşın genişliğinde) doldurulması ile elde edilen bu alan hasbahçeler arasına katılmıştır. Sultan IV. Mehmed ile Sultan I. Mahmud'un bu hasbahçede gözde bazı köşk ve binalar yaptırdıkları bilinmektedir (Gülersoy, 1994, 89 ve Genim, 2006, 21)⁵⁰⁶.

Bugünkü saray, hemen hemen aynı bölgede bulunan ve bir dönem Melling⁵⁰⁷ tarafından büyük oranda yenilenen Beşiktaş Sahilsarayı'nın yerine inşa edilmiştir. Beşiktaş Sahilsarayı, Topkapı Sarayı'nı son kullanan Sultan II. Mahmud⁵⁰⁸ tarafından yalnızca yaz ayları boyunca kullanılmıştır⁵⁰⁹. Cezar (1985)'in aktardığına göre, Saray 1768 senesinde⁵¹⁰ bir hayli harcama yapılarak onarılmıştır. Ahşap olan bu sarayın devamlı bakım istemesi ve onarım maliyetlerinin giderek artmasıyla

⁵⁰⁵ Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, dolgu işlemi sırasında, 20000 adet mavna ve kayık kullanılmıştır (Mutlu, 2006, 363).

⁵⁰⁶ Beşiktaş Köşk ya da Bahçesi'nden 17. yüzyıldan beri bahsedilmektedir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren Beşiktaş ve Dolmabahçe Köşk ya da Bahçesi sözleri birbirleri yerine kullanılmıştır (Cezar, 1985).

⁵⁰⁷ Fransız seyyah, ressam ve mimar Melling (1763-1831), 19. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmuştur. Padişah ile saray erkanına yakınlığı sebebiyle İstanbul'da kaldığı 18 yıl boyunca Osmanlı Devleti'ndeki yaşam biçimini yakından gözlemek fırsatı bulmuştur. Gözlemlerini detaylı bir şekilde yaptığı gravürlerde tasvir etmiştir. Belgesel resimlerinde Dolmabahçe bölgesindeki yapılar dizisi de açıkça görülebilir.

⁵⁰⁸ II. Mahmud'un, selefi III. Selim'in öldürülmesiyle yaşanan kanlı olaylardan sonra Topkapı Sarayı'nı kasvetli ve kullanışsız bulduğu ve burdan ayrılmaya karar verdiği söylenmektedir. Yaptığı Batı yanlısı reformlarla tanınan Padişah, Dolmabahçe koyundaki ahşap köşklere birine yerleşerek, Batı Saraylarındakine benzer bir hayat tarzı yaşamaya çalışmıştır (Batur, A. ve Batur, S., 1985, 1068 ve Mutlu, 2006, 363).

⁵⁰⁹ II. Mahmud, Beşiktaş Sahilsarayı başta olmak üzere eski Beylerbeyi Sarayı ile çeşitli yerlerde inşa ettirdiği köşk ve kasırlarda kalmayı tercih etmiştir (Göncü, 2006).

⁵¹⁰ Baturlar (1985, 1068), Dolmabahçe Sarayı ile ilgili hazırladıkları ansiklopedi maddesinde bu onarımın yılını 1809 olarak vermektedirler.

yıkılarak yenilenmesi gerekmiştir. Ayrıca yapılan reform çalışmaları ve Batılılaşma etkisinde değişen beğeniler sebebiyle artık büyük boyutlu ahşap yapılar yerine imparatorluğun haşmeti ile orantılı, batı tarzı kagir saraylara olan istek artmıştır⁵¹¹. Beşiktaş Sahilsarayı'nın tam olarak hangi tarihte yıkılıp hangi tarihte yeni sarayın yapımına başlandığı bilinmemekle birlikte, Abdülmecid (1839-1861)'in emriyle Dolmabahçe bölgesindeki eski saraya ait köşklerin sökülmesine 1844; yeni sarayın Hassa mimarı Garabet Amira Balyan (1800-1866)⁵¹² tarafından uygulanmasına ise⁵¹³ 1845 yılında başlandığı kabul edilir. Yapıda bulunan çeşitli tuğralardaki tarihler sarayın 1842 ile 1856 tarihleri arasında çeşitli bölümler halinde inşa edildiğine tanıklık eder. Yaklaşık on yıl süren yapım çalışmalarından sonra⁵¹⁴ dekorasyon işleri 1855 yılında tamamlanmıştır. Sarayın kullanıma geçtiğine dair bilgi, 11 Haziran 1856 (7 Şevval 1272) tarihli Ceride-i Havadis gazetesinden edinilir. Gazetede sarayın yapım ve döşenmesinin bitmiş olduğu ve 7 Haziran 1856 günü Sultan Abdülmecid'in saraya taşındığı yazılmaktadır. Sarayın Kırım Savaşı nedeniyle ertelenen açılışı, imzalanan barışı da kutlayan bir törenle 17 Temmuz 1856'da yapılmıştır. Dönemin gazeteleri, Muayede Salonu'nun görkeminden olduğu kadar, Sarayın yeni protokolünden de bolca söz etmektedirler (Genim, 2006, 24-26 ve Göncü, 2007)⁵¹⁵.

'Tanzimat'ın sarayı' Dolmabahçe, devlet işlerinin planlandığı, teknik ayrıntıların hazırlandığı ve yürütüldüğü değil, padişahın görüşüne ve onayına sunulduğu⁵¹⁶ bir makam niteliğindedir. Bu haliyle saray, devlet iradesindeki etkinliğinden çok, 'temsil' özelliği ile öne çıkar. Dolmabahçe Sarayı'nın şekillenmesinde, yapıldığı dönemin öngördüğü yenilikler, bunların başarıma derecesi ve Osmanlı geleneğinin gücü rol sahibi olmuştur. Buna bağlı olarak, Osmanlı modernleşmesi sürecinde, saray yapılanması ve törenlerindeki değişimin en rahat okunabileceği yer, Dolmabahçe

⁵¹¹ Göncü (2007), II. Mahmud'un Topkapı Sarayı'nı terk etmesini, aslında kabuk değiştirmeye çalışan ve eski sarayın temsil ettiği ortaçağcı modeli bırakmak isteyen bir iradenin ifadesi olarak değerlendirebilir.

⁵¹² Garabet Amira Balyan'ın 1852 yılında Zeytinburnu'ndaki Surp Hagop Kilisesi'ni onardığı bilinmektedir (Doğan, 2011, 16).

⁵¹³ Mutlu (2006, 363), sarayın projelerinin kimin tarafından yapıldığının belirsiz olduğunu söylerken, projelerin İtalya'da yapılmış olduğuna dair rivayetler olduğunu da aktarır.

⁵¹⁴ Saray inşaatında çalışmalar yavaş ilerlemiştir. Bunun sebeplerinden en önemlileri, inşaatta çalışan yabancı mimarlara yapılan harcamalar ve dönemin koşulları nedeniyle hazinede yeterli para olmaması ve işçilere ödeme yapılamamasıdır. Hatta, tepkili işçilerin bu duruma karşı bir gösteri yaptıkları da bilinmektedir (Mutlu, 2006, 363).

⁵¹⁵ II. Mahmud'un oğlu Sultan Abdülmecid (1839-1861), önce Çırağan Sahilsarayı'nda ikamet etmiş, 1856 yılından sonra, kendi yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir (Göncü, 2006).

⁵¹⁶ Bab-ı Ali, Sultan II. Mahmud'un ölümüyle (1839) yönetsel insiyatifi ele geçirmiştir. Bu süreçte padişah (özellikle Sultan Abdülmecid) genel olarak Tanzimat bürokratlarıyla uyum içinde olmuştur.

Sarayı'dır (Esemenli, 1999, 53 ve Göncü, 2006).

Mülayim'e (2010, 16) göre, 1853'te Gazhane tesislerinin kurulması ve 1859'da bir saray tiyatrosunun vadi çanağına oturtulması Dolmabahçe koyuna farklı işlevsel yoğunluklar getirmiştir.

Abdülmecid, Abdülaziz (1861-1876), V. Murad -sadece 3 ay olmak üzere- Saray'da ikamet etmişlerdir. II. Abdülhamid (1876-1909), amcası Abdülaziz'in ve ağabeyi V. Murad'ın içerisinde tahttan indirildikleri, denizden ve karadan saldırıya açık, savunmasız Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı kendisi için güvenli bulmamış ve 7 Nisan 1877 günü burayı terk ederek Yıldız Sarayı'na geçmiştir (Orgun, 1987). Bu tarihten sonra, Sarayın Muayede Salonu bölümü sadece özel günlerde kullanılmaya devam etmiştir. Böylece, Saray 20 yıllık bir kullanımdan sonra, 33 yıl boyunca 1909'e kadar boş kalır. Bu arada, 1894 İstanbul depreminde yapıda hasarların olduğu ve bunları giderici bazı onarımların yapıldığı bilinmektedir.

II. Abdülhamid'den 32 yıl sonra, Sultan Reşad/ V. Mehmed (1909-1918) tahta geçtiğinde Dolmabahçe Sarayı'na taşınmaya karar vermiştir. Bu dönem, Sarayı Sultanın ikametgahı haline getirmek amacıyla önemli onarımlar yapıldığı bilinmektedir. Saray, Mimar Vedad Bey tarafından restore edilerek tekrar kullanıma açılır. V. Mehmed'i takiben, Sultan Vahdettin yönetime gelir ve ikametgâhı olarak Yıldız Sarayı'nı tercih eder. Bu arada, İstanbul'un işgal altında olduğu yıllarda Saray'daki değerli eşyalar, Konya'ya nakledilmiştir.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılır ve son Osmanlı Padişahı Vahdettin, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak ülkeyi terk eder. Halife Abdülmecid ise, Saray'da 2 yıl daha kaldıktan sonra, 3 Mart 1924'te halifelik lağvedilip hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması kararı ile birlikte aynı gün ülkeden ayrılır (Mutlu, 2006, 365).

3 Mart 1924'te kabul edilen 431 sayılı yasanın 8, 9 ve 10. maddelerine göre padişahın sarayları ve her türlü emlakı ulusa devrolur. Bunu takiben, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları, 18 Ocak 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Milli Saraylar Müdürlüğü yönetimine bırakılmıştır. Bu dönemde M. Kemal Atatürk'ün emriyle, artık Riyaset-i Cumhur makamı olarak anılmaya başlayan saray üç ay süren sayım süresince kapalı tutulmuş ve saraydaki eşyaların envanteri çıkartılmıştır (Göncü, 2011).

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından Dolmabahçe Sarayı'nda önemli bir toplantı gerçekleşmiştir. Milliyet Gazetesi, Türk alfabesinin gramerini saptayan bu toplantının detaylarını 30 Ağustos 1928 günlü sayısında⁵¹⁷ vermiştir. Gazete toplantıyı “Türk alfabesi, Türk imlası ve Türk grameri dün Riyaset-i Cumhur Sarayı'nda en kesin şeklini aldı” manşetiyle aktarmıştır.

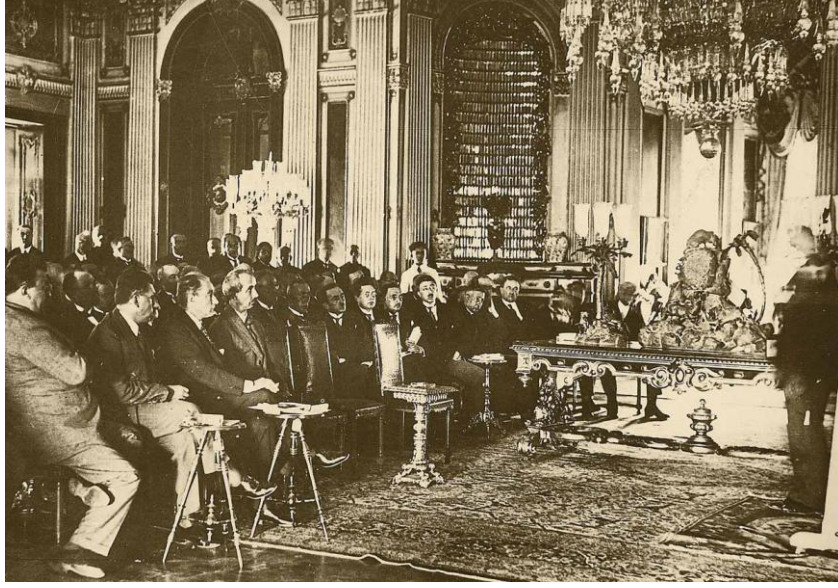
5.96 Resim, ‘Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk’ isimli yayından (1981) alınmıştır.

Bu arada, Dolmabahçe Sarayı Müştemilatı Olan Establ-ı Amire (Has Ahırlar), 1923 yılında III. Kolordu İstanbul’a girdiği zaman Hayvan Hastanesi’ne çevrilmiştir (Tüfekçioğlu, 1984, 8). Has Ahırlar, 1943’te ortadan kaldırılmış, yerine 1939’da İtalya’dan davet edilen mimar Vietti Violi’nin mimar Fazıl Aysu ve mimar Şinasi Şahingiray’la birlikte tasarladıkları İnönü Stadyumu inşa edilmiştir. Stadın açılışını dönemin İstanbul valisi ve belediye başkanı Dr. Lütfi Kırdar yapmıştır. Ahırların kalıntılarından geriye sadece arşiv fotoğrafları kalmıştır (Yücel, 1994/95, 136-147). Kırdar döneminde, ayrıca, Dolmabahçe Camii’nin dış avlu duvarları ve anıtsal avlu girişleri yok edildiği; muvakkithanenin ise deniz tarafına çekildiği bilinmektedir (Tanman, 2006, 18-20)

Saray, özel toplantı ve kabuller, Türk Dil Kurultayları, Atatürk ve İnönü’nün konaklamaları dışında 1952’ye kadar halkın ziyaretine kapalı tutulmuştur. 1955’te

⁵¹⁷ Bilgi için, bkz. Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk, 1981, hazırlayanlar; Recep Bilginer, Niyazi Ahmet Banoğlu, Hüsamettin Bozok, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, 108.

mimar Hurşit Altuncu tarafından Muayede Salonu taşıyıcı sisteminde çelik takviyeler ve ahşap çatısında değişiklikler yapılmıştır. Bu tarihten sonra Sarayın belli bölümleri haftada bir gün olmak üzere halkın ziyaretine açılmıştır (Mutlu, 2006, 365).

5.97 Atatürk'ün katıldığı III. Türk Dil Kurultayı (1936) sırasında Dolmabahçe Sarayı Mabeyn Bölümü, Kaynak: MS Bülteni, Ekim 2011, 8.

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli bazı toplantıları ve kongrelerinin⁵¹⁸ gerçekleştiği Saray'ın müze olarak resmi açılışı 1964'de yapılmıştır (Mülayim, 2010, 16). 1971'de gezilmesi yasaklanan saray, 1979'da tekrar açılmış, 1981'de bir ay kadar kapalı kaldıktan sonra, aynı yıl yeniden ziyarete açılmıştır (Alsaç, 1992).

1980'li yıllarda, Saray'ın çok yakınında inşa edilen Swissotel'in⁵¹⁹, 1990'lı yıllardan başlayarak sarayın havalandırma kanallarını⁵²⁰ tahrip ettiği bilinmektedir. Bu tarihten itibaren, Sarayın bodrum duvarlarında nemlenme sorunu ortaya çıkmış, bu yapılaşma ve altyapı çalışmalarının etkisiyle, sarayın temellerindeki nemin doğal hava akımıyla dışarı atılmasını sağlayan havalandırma tünellerinin tıkanıp ve çalışmadığı görülmüştür. Uzun yıllar böyle bir ortamda kalan 19. yüzyıla tarihlenen mobilyalar, halılar, perdeler vs. yetersiz havalandırmadan dolayı zarar görmüşlerdir (Mutlu,

⁵¹⁸ Mansel (1958), 1937'de Saray'da II. Türk Tarih Kongresi sebebiyle açılan bir sergiden bahseder.

⁵¹⁹ Otelin inşa edildiği bu bölge, geçmişte Sultan Abdülaziz'in mimar Sarkis Balyan'a tasarlatıldığı ve yapımına başlanıp yarım kalan Aziziye Camisi'nin alanıdır. Camiden geriye kalan duvarların ve fil ayaklarının temel taşlarının uzun süre bu şekilde kalması, bulunduğu mevkiinin "Taşlık" olarak anılmasına sebep olmuştur. Daha sonra bu temeller üzerinde önce Taşlık Gazinosu, 1980'li yıllarda ise Swissotel-Bosphorus oteli inşa edilmiştir. Caminin, avlu olarak tasarlanmış bölümünde, bugün Vişnezade Parkı yer almaktadır. Bilgi için, bkz. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=600681>.

⁵²⁰ Batur (2008), 20. yüzyıl başında mimar Vedat Bey tarafından gerçekleştirilen onarım sırasında havalandırma boşluklarının da elden geçirildiğini söyler. Bilgi için, bkz. <http://www.mimdap.org/?p=8232>.

2006, 365).

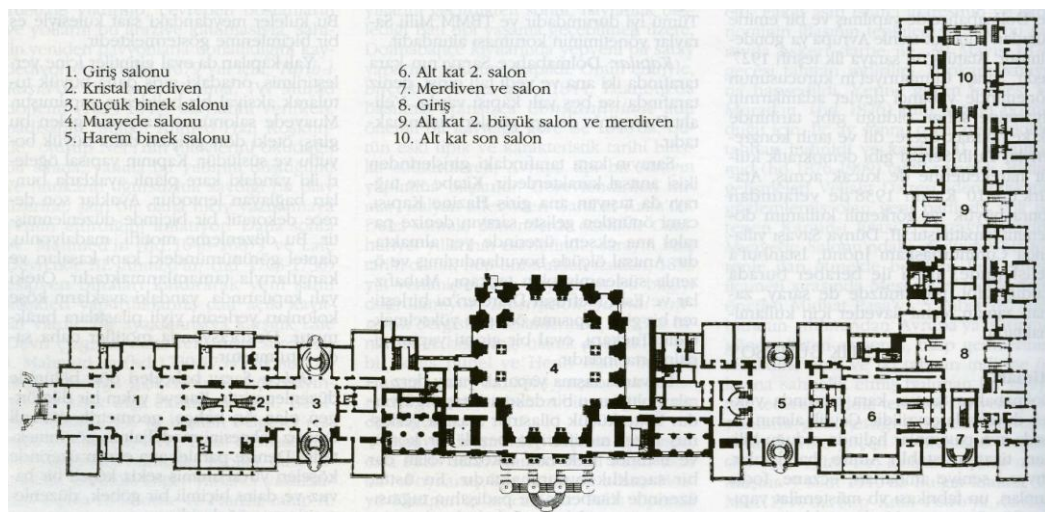

5.98 Dolmabahçe Sarayı ve eski Dolmabahçe Vadisi'nin günümüzdeki görünümü, 2011, Kaynak: Beşkonaklı, J. ve Ersen, A., 2011.

1980'li yıllarda, Osmanlı Devleti'nin başkentinin simgelerinden biri olan bu denli önemli yapıların yer aldığı bölge 'noktasal turizm alanı' ilan edilmiş ve (kamuyunun yoğun muhalefetine rağmen) bu alanda 1983'te inşaatına başlanan Ritz Carlton Oteli (Gökkafes) 1998 yılında tamamlanarak ruhsat almıştır.

Dolmabahçe Sarayı, bugün de Müze-Saray olarak Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın koruması altındadır.

MİMARİ

5.99 Dolmabahçe Sarayı zemin kat planı, Kaynak: Batur, 1993, 92.

Tanzimat Dönemi'nde devlet yönetsel kimi reformlar üzerinde çalışırken bir

yandan da, kendisini temsil edecek yeni bir simge yapı arayışı içindedir (Gülsün, 2006). Bu sebeple, Sultan Abdülmecid'in emri üzerine, mimar Garabet Amira Balyan (1800-1866) ve oğlu Nigoğos Balyan (1826-1858) daha önce bahçeler ve ahşap köşklerle donatılmış eski Beşiktaş Sarayı'nın bulunduğu alanda Dolmabahçe Sarayı'nı tasarlarlar.

Dolmabahçe Sarayı, kütleli, heybetli kitlesiyle farklı işlevleri bir çatı altında bir araya getirmekte ve bu bağlamda, işlevsel olarak farklılaşan birimlerin yapısal olarak da birbirlerinden bağımsız tasarlandığı Topkapı Sarayı'ndan ayrılmaktadır (Caner ve Yoncacı, 2006). Sarayın, bugün mevcut olmayan tiyatrosu⁵²¹, büyük İstabl-i Amiresi (ahırları), karakolu ve çeşitli servis yapılarıyla Fındıklı'dan başlayıp Hayrettin İskelesi'ne kadar uzanan sahili ve gerideki servili bahçeleri kapsadığı bilinmektedir. Kara tarafında yüksek duvarlarla çevrili olan kompleks, anıtsal kapılarının açıldığı bahçeler içinde uzun cephesi denize paralel 'L' biçiminde bir ana yapıyla, kendisi de ayrı küçük bir saray olan Veliht Dairesi, Mefruşat ve Muhafızlar Dairesi, Hareket Köşkleri, Camlı Köşk ve diğer küçük pavyonlardan oluşmaktadır. Sarayın ilk yapıldığı dönemde mevcut olan pavyonlar ve bazı müstemilat yapıları⁵²², Gümüşsuyu ve Maçka eteklerine yerleşmektedir.

⁵²¹ Resmi açılışı Ocak 1859'da yapılan Saray Tiyatrosu'nun iç mekânı, 1863'teki bir yangında kısmen yanmış ve bir daha tamir edilememiştir. Binan (2005), Gaspare ve Guiseppa Fossati kardeşlerin Dolmabahçe tiyatro binasında 1847-1849 arasında restore ettikleri Ayasofya'nın restorasyonu ile ilgili bir konferans vermiş olduklarını aktarır. Uzun zaman harap kalan yapı, daha sonra bir dönem tütün deposu olarak kullanılmıştır. 1939'da ise, Ayaspaşa-Dolmabahçe yolu düzenlenirken güzergah üzerinde kaldığı için yıktırılmıştır. Binadan günümüze hiçbir iz kalmamıştır (Tüfekçioğlu, 1984). Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu ile ilgili detaylı bilgi için, bkz.: Polat, M., 2001. Dolmabahçe ve Yıldız Saray Tiyatroları üzerine mimari değerlendirmeler, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

⁵²² Bu yapılar arasında, Saray Tiyatrosu, İstabl-i Amire (ahırlar), hamlacılar, atıyye-i seniye ambarları, eczahane, fodla fırınları sayılabilir. Bunların çoğu Gazhane'nin ve İnönü Stadyumu'nun yapımı ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki imar operasyonları sırasında ortadan kaldırılmıştır (Batur, A. ve Batur, S., 1985, 1069).

5.100 1930'ların başında Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu ve çevresi, Kaynak: Salahaddin Giz, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt: 3, 97.

Sarayın ana yapısı Resmi Daire (Mabeyn-i Hümayun), Muayede Salonu ve Hususi Daire⁵²³ olmak üzere birbirine eklenen üç bölümden meydana gelmiştir. Simetrik olarak düzenlenmiş bu üç bölümün ortasında Muayede Salonu'nun anıtsal kitlesi yükselir (Göncü, 2007). Yapı, inşa edildiği yüzyılın sanat anlayışı ve atmosferinin bir yansımasıdır (Cezar, 1985).

5.101 Dolmabahçe Sarayı'na güneyden bakış, Kaynak: Gürol Kara, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt:3, 93.

Dolmabahçe Sarayı, yapısal olarak 200-250 yıllık bir (taş ve toprak) dolgu üzerine inşa edilmiş kâgir yapılar topluluğu olarak tanımlanabilir. Sarayın ana taşıyıcı malzemesi tuğladır. Mimar Lemi Meray'ın aktardığına göre, temeli meşe kazıklar

⁵²³ Batur (1995), Resmi ve Hususi Daire için seçilen bu planlamayı, 'dışta Avrupalı bir zarf, içerde yerli bir şemadan oluşan yeni bir mekân ve işlev kurgusu' olarak tanımlar.

üzerine oturtulmuş ahşap donatılı bir horasan döşektir⁵²⁴.

Döşemelerde kısa açıklıklarda ahşap, büyük açıklıklarda volta döşeme tercih edilmiştir. Tonozları ve kubbeleri tuğladandır. Pandantifler demir kenetlerle birbirine tutturulmuş bazalt taşlarından yapılmıştır. Yapıda dilatasyon kullanılmamıştır⁵²⁵. Güçlendirme amaçlı kare kesitli kenet ve gergi demirleri görülmektedir (Mutlu, 2006, 363). Saray içindeki bölümlerde ziynet eşyalarının yangından korunması amacıyla taş oda ve kagir hacimler mevcuttur. İç mekânların bazı kısımları ve tuğla beden duvarları, stucco sıvalıdır. Döşemede marküteri ahşap parkeler kullanılmıştır (Akbulut, 2000, 56).

5.4.2 Dolmabahçe Sarayı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde geçirmiş olduğu onarımlar

Saray'da Osmanlı Dönemi Onarımları

Dolmabahçe Sarayı, 1877'de II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na taşınmasıyla birlikte boş ve bakımsız kalmıştır. V. Mehmed'in Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet etme isteği üzerine, 28 Nisan 1909'da Mimar Vedad Bey, Saray'a Sermimar-ı Hazret-i Şehriyari olarak atanmış ve ilk olarak Dolmabahçe Sarayı'nın yapılarının bakımı, onarımı ve Saray'ın yeni Padişah'ın oturmasına uygun hale getirilmesi işini üstlenmiştir (Batur, 2006, 87)⁵²⁶. Vedad Bey, sermimarlık görevi sırasında, Dolmabahçe kompleksinde kara ve deniz tarafındaki Saltanat Kapıları'nın, Camlı Köşk'ün, Büyük Merdiven üstündeki camlığın, İstabl-i Amire ve Saray mutfaklarının onarımını gerçekleştirmiştir (Batur, 2006, 87-88).

1894 depreminde Saray ciddi hasar görmüştür. Deprem sonrası, bazı duvarların demir kenetlerle takviye edilmesi gereği duyulmuştur (Mutlu, 2006, 270). Öner, Eren ve Gezgör (2001, 250), 1894 depremi sonrasında Sultan II. Abdülhamid'in arzusu üstüne depreme dair Atina'daki Gözlemevi'nin müdürü olan D. Eginitis'in bir rapor hazırladığını ve S. Balyan, Berthier, R. D'aranco ve A. Vallury gibi dönemin önde

⁵²⁴ Akbulut (2000, 56), Merey'in tanımını biraz daha detaylandırır ve: "Sarayın, 17. yüzyıla kadar koy olduğu bilinen dolgu bir zemin üzerine 40-45 cm. satrançvari aralıklarla yerleştirilen 35-40 cm. çapındaki meşe kazıklar ve yatay hatıllarla desteklenmiş, 100-120 cm. kalınlığında çok sağlam horasan harçlı bir döşek (radyojeneral) üzerine inşa edilmiş" olduğunu söyler.

⁵²⁵ Sarayda hiçbir dilatasyon kullanılmamasına rağmen, bugüne dek herhangi bir tasman görülmemiştir. Mutlu (2006, 270) bunu sarayın altyapısını oluşturan dolgunun ve yapı temellerinin son derece sağlam inşa edilmesine bağlamaktadır.

⁵²⁶ Bu restorasyonla ilgili daha detaylı bilgi için bkz., 3.3 Tanzimatın İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Koruma Yaklaşımları, sayfa 69.

gelen mimarların Sarayın hasarlı yapıları ve onarımlarıyla ilgili uzman olarak atandıklarını yazarlar.

Saray'da Cumhuriyet Dönemi Onarımları

Sarayda rıhtımın demir parmaklık ve taş ayaklarının yapımı; demir parmaklıkların boyanması işi (1942 yılı)⁵²⁷ gibi bazı korumaya yönelik müdahaleler her dönem devam etse de, Dolmabahçe Sarayı'nın Cumhuriyet Dönemi'nde 1955 ve 2000 yıllarında yapısal ölçekli iki kapsamlı onarımdan geçtiği bilinmektedir (Mutlu, 2006, 363).

Dolmabahçe Sarayı, 1999'da 17 Ağustos depreminden hasar görmüştür. Saray'da öncelikle 16 Eylül 1999 tarihinden itibaren tespit çalışmaları yürütülmüştür.

- Depremin sebep olduğu sıva dökülmeleri,
- Zeminden aldığı rutubet dolayısıyla bodrum katta meydana gelen,
- Çatının kurşun kaplamalarının bozuk ve arızalı olması nedeniyle çatıdan bodrum katlara kadar inen suların neden olduğu,
- Yapının taşıyıcı sisteminde geçen yılların eskitmesi ve bakımsızlığın sebep olduğu ve
- Yapının ahşap taşıyıcı sistemine yerleşmiş olan ağaç kurtlarının neden olduğu bozulmalar tesbit edilmiştir.

Bozulmaların önüne geçmek ve onarımını yapmak amacıyla, 2000-2001 yıllarında bazı koruma çalışmaları yürütülmüştür (Akbulut, 2000, 58-65)⁵²⁸. Çatı onarılmıştır. Toplam 15 bin 513 m² olan sarayın kurşun kaplama çatısının Cariyeler Dairesi ve Muayede Salonu'na ait 6 bin 900 m²lik bölümün çürümüş olan ahşap çatı ve kaplama tahtaları ilaçlanmış, çürümüş olan kısımlar yeni ahşap malzemeyle yenilenerek üzerlerine yalıtım malzemesi kaplanmıştır. Daha sonra bozulmuş kurşun kaplamalar yenilenmiştir.

Zamanla bozulmuş bölümlerden giren sular yüzünden çatı arası odalarının tavanlara ait bağdadi çitaları çürümüş ve tavan sıvaları dökülmeye başlamıştır. Bu mekanlarda da onarım yapılmıştır.

⁵²⁷ Bu bilgi, Milli Saraylar Bülteni (2010)'nden edinilmiştir.

⁵²⁸ Ayrıca, bilgi için, bkz. "Dolmabahçe Sarayı kurtarılıyor", 25 Eylül 2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/32697.asp> .

Sarayın taşıyıcı sistemine hasar veren ahşap kurtlarıyla mücadele için uzmanlarla uluslararası düzeyde görüşmeler yapılmış (Akbulut, 2000, 64-65), TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi'nin bilimsel ve teknik desteğiyle ilaçlama çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmalar 2001 senesinde tamamlanmıştır.

2000 senesinde, sarayın çevresine drenaj sistemi kurulmuş ve bodrumlarda görülen kapiler su sorununun çözümüne yönelik araştırmalar yapılmıştır (Mutlu, 2006, 367-69)⁵²⁹.

2006 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda Sarayın inşasının 150. Yıl etkinlikleri kapsamında bazı koruma ve onarım çalışmaları yürütülmüş; Saraydaki eserlerin restorasyon ve envanter çalışmaları yürütülmesinin yanısıra, kristal merdivenin üstünü örten kubbe formundaki çelik konstrüksiyon cam çatının yapımından sonraki ilk restorasyonu gerçekleştirilmiştir⁵³⁰. Restorasyon öncesinde yapılan incelemelerde tonozun kurşun çatı onarımından önceki dönemde su almasından ve ahşap taşıyıcı elemanların zaman içerisinde bozulmasından kaynaklanan bazı hasarlar tespit edilmiştir. Mekânda bu hasarlara bağlı olarak kalemişi bezemeler yüzeyden ayrılarak yer yer dökülmüştür. Restorasyonda ahşap taşıyıcı elemanlar onarılmış; bağdadi sıvalar enjeksiyon ve özel ankraj çubukları yardımıyla sağlamlaştırılmıştır. Yüzeyden ayrılan boya tabakaları reçine ile yapıştırılmış; bezemelerin döküldüğü yüzeyler tesviye edilmiştir. Kalemişi bezeme ve altın varaklı kısımlar bütünleşmiştir (Milli Saraylar Bülteni, Mayıs 2010).

2008 yılında Saltanat Kapısı yakınında yer alan ve Sarkis Balyan'ın tasarımı olan Saat Kulesi (TBMM, İtalyan Ticaret Merkezi ve İtalyan Restorasyon Derneği 'Assorestauro Servizi' arasında imzalanan protokol kapsamında) restore edilmiştir. Yürütülen onarım çalışmalarında kulenin duvarlarında görülen korozyon ve bozulmaların önüne geçilmeye çalışılmış, kulenin muhtemel depremlere karşı dayanıklılığını arttıracak antisismik önlemler alınmıştır. İtalyan firmaları ile Sarayın teknik ekipleri bu onarımda işbirliği yapmışlardır (MS Bülteni, Ocak 2010, 4)⁵³¹.

Geçmişte Veliâht Dairesi olarak hizmet vermiş olan köşk, Cumhuriyet Dönemi'nde Güzel Sanatlar Akademisi'ne tahsis edilmiştir. Türkiye'nin ilk Resim ve Heykel

⁵²⁹ 1200 metrelik saray çevresinin 1100 metresinin drenajı tamamlandığı bilinmektedir.

⁵³⁰ Detaylı bilgi için, bkz., Necla Görgeç, Dolmabahçe'ye yeni cam çatı, 5 Ekim 2006, Sabah Gazetesi, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/10/05/gun123.html>.

⁵³¹ Detaylı bilgi için, bkz., Dolmabahçe Saat Kulesi Restore Ediliyor, 31 Ekim 2008, <http://www.haber34.com/dolmabahce-saat-kulesi-restore-ediliyor-5015-haberi.html>

Müzesi olan yapı, 20 Eylül 1937'de kullanıma açılmıştır. Müzenin⁵³² 2007 yılında başlayan restorasyonu günümüzde de devam etmektedir.

Saray'da yangına karşı güvenlik çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır. Yapılarda olası yangın algılama sistemi kurulurken tüm mekânlarda yangına dayanıklı boyalar tercih edilmiştir⁵³³.

Bu arada, sürekli bakım çalışması örneği olarak, cephelerde bozulmuş taşların taş atölyelerinde özgününe uygun taş elemanlarla yenilenmesi, plastik onarım ve temizlik çalışmaları devam etmektedir (Beşkonaklı, 2011).

5.4.3 Muayede Salonu

Osmanlılar'da cülus tebriğinden sonra en önem verilen tören *muayede* (bayramlaşma) törenleridir. 1868 yılından itibaren, Osmanlı Devleti'nin sona ermesine dek (birkaç istisna dışında)⁵³⁴ tüm muayede törenleri Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleştirilmiştir (Göncü, 2006). Topkapı Sarayı'nda Bab-üs Sade önünde yapılan cülus ve bayramlaşma törenlerine ayrılan mekânlar birkaç yapıyla sınırlanırken, bu törenler için Dolmabahçe Sarayı'nda Sarayın yarısını kapsayan Mabeyn Dairesi ve Muayede Salonu kullanılmıştır (Göncü, 2006 ve Esemeli, 1999, 53).

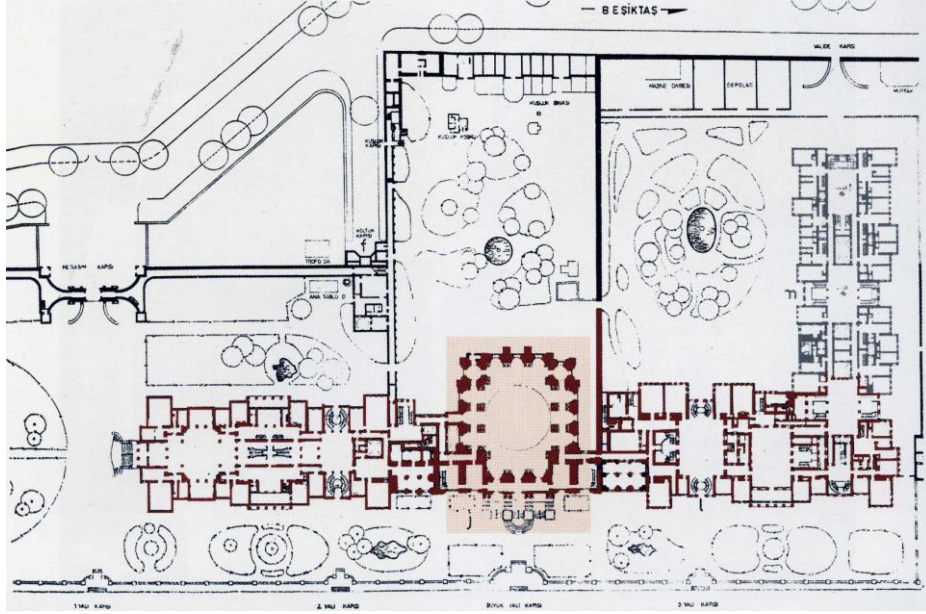
19. yüzyıl Osmanlı saray protokolündeki değişimin izlerinin okunabileceği Muayede Salonu, Osmanlı Dönemi'nde bayramlaşma törenleri dışında iki defa farklı bir işlevle değerlendirilmiştir. 1856 yılında Abdülmecid'in burada Fransız mareşali Pelissier şerefine bir ziyafet verdiği ve daha sonraki bir tarihte ise, Macaristan İmparatoru François Joseph şerefine resmi bir kabul düzenlediği bilinmektedir (Orgun, 1987 ve Göncü, 2006).

⁵³² Detaylı bilgi için, bkz.: <http://www.msgsu.edu.tr/msu/pages/130.aspx>

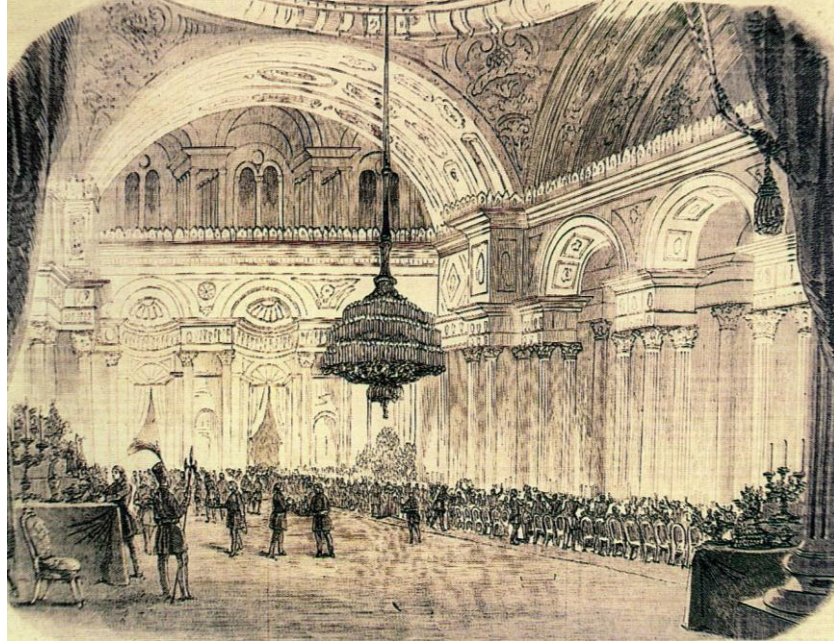
⁵³³ Bilgi için bkz.

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/12/02/restorasyon_nukleer_santral_gibidir_taserona_yaptiril_maz

⁵³⁴ Sultan II. Abdülhamid döneminde bir defa, 25 Ocak 1907'de Kurban Bayramı muayedesini Yıldız Sarayı'nda yapmıştır (Orgun, 1987).

5.102 Plan, İ. Akşit'in (198?), 'Palaces of Topkapı and Dolmabahçe' kitabındaki plandan uyarlanmıştır.

5.103 Sarayın açıldığı günlerde Muayede Salonu'nda Mareşal Pelissier onuruna verilen yemek, L'illustration, 1877, Kaynak: Çelik Gülersoy, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Cilt: 3, 90.

Muayede Salonu'nun projesinde Nigoğos Balyan'ın⁵³⁵ görev aldığı bilinmektedir (Can, 2006, 561). Sarayın Harem ve Mabeyn bölümleri arasında yer alan Muayede Salonu; yaklaşık 2000 m² lik alanı, iç mekândaki 56 sütunu, 36 m.'ye yakın

⁵³⁵ Nigoğos Balyan, Beyazıt'taki Davudpaşa ve Rumi kışlarının onarımlarını da gerçekleştirmiştir (Doğan, 2011, 16).

yükseklikteki kubbesi⁵³⁶ ve bu kubbeden sarkan yaklaşık 4,5 tonluk İngiliz yapımı avizesiyle⁵³⁷ kompleksin en yüksek ve görkemli parçasıdır. Zemin ve galeri katındaki pencerelerle oldukça aydınlık olan mekân, bu özellikleriyle sarayın diğer bölümlerinden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Mekânın bahçeye üç yöne doğru açılarak inen görkemli merdiveni, tasarımdaki neo-barok kurguyu tamamlamaktadır (Batur, 1995, 63).

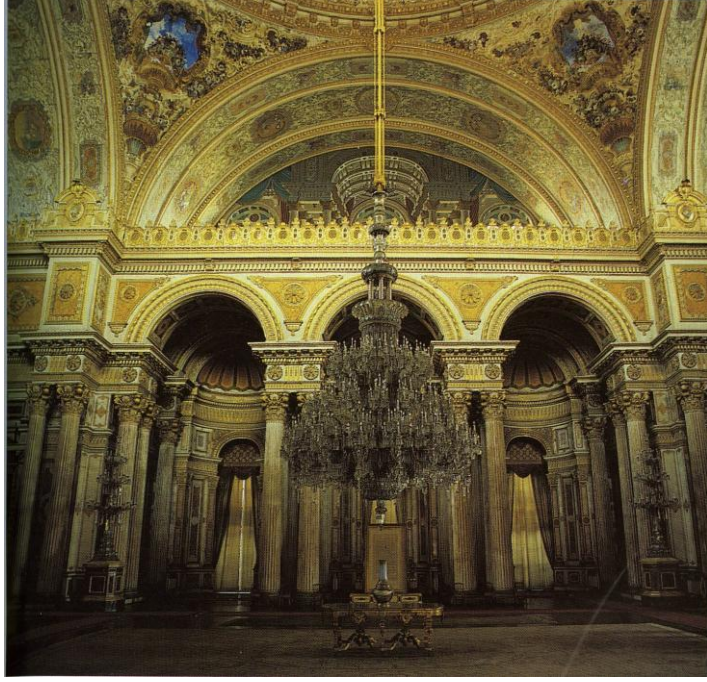
Muayede Salonu'nun köşelerinde odalar ve koridorlar bulunmaktadır. Kareye yakın planın denize bakan köşelerine yerleştirilen iki merdiven kovası, zemin kat, bağlantı koridoru ve üst kat galerileri arasındaki dikey ulaşımı sağlamaktadır (Caner ve Yoncacı, 2006, 101). Mekânı dört yönde saran üst galeriler, Saray Orkestrası'na, törenleri izlemek üzere burada bulunan yabancı diplomat ve davetlilere ayrılmıştır⁵³⁸. Bu bağlamda, Salon, üst düzey devlet konuklarına⁵³⁹ devletin gücünü ve görkemini göstermek amacıyla tasarlanmış bir prestij mekanı olarak yorumlanabilir (Göncü, 2006).

⁵³⁶ Süleymaniye Camisi'nin kubbesinin çapı 26,5 metredir. Sultanahmet Camisi 23,5 metre, Nuruosmaniye Camisi ise 25,75 metrelik kubbelere sahiptir. Bu durumda 24 metrelik kubbesiyle Muayede Salonu zamanın en görkemli ibadet yerlerine gönderme yapmaktadır. Hiç şüphesiz, törenleri izlemek için salona giren davetliler mekânın heybetini fark etmişlerdir. Bu durum, sultanın dini kimliği ve İmparatorluğun İslam ideolojisinin mekânsal yansıması olarak görülebilir.

⁵³⁷ 1894 ve 1901 depremlerinde bu avizenin zarar gördüğü bilinmektedir (Göncü, 2007).

⁵³⁸ Harem halkı galerilerde bulunan pencereler sayesinde bayramlaşma törenini seyretme imkanına sahip olmaktadır. Nitekim, mekanın deniz tarafında, rıhtıma paralel olan balkonun, harem dairesinin üst katlarıyla bağlantısı vardır (Göncü, 2006 ve Caner ve Yoncacı, 2006, 102)

⁵³⁹ Kendisi de geçmişte harem halkından olan Ünüvar (1964, 97), bayramlaşma törenlerinin ilk yıllarında mekâna yabancı seyirci alınmadığını; sonraki yıllarda localardan (seyir balkonları) elçiler ve diğer önemli misafirlerin törenleri seyretmelerine izin verildiğini aktarır.

5.104 Muayede Salonu iç mekânı, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.

Muayede Salonu, mekân organizasyonu ile kökleri Topkapı Sarayı Hünkâr Sofası'na dayanan kubbeli divanhanelerin en son örneği olarak yorumlanmaktadır (Caner ve Yoncacı, 2006, 95)⁵⁴⁰. Mekânın derin dört kemere oturan merkezi kubbesinde zengin bezemeler bulunmaktadır.

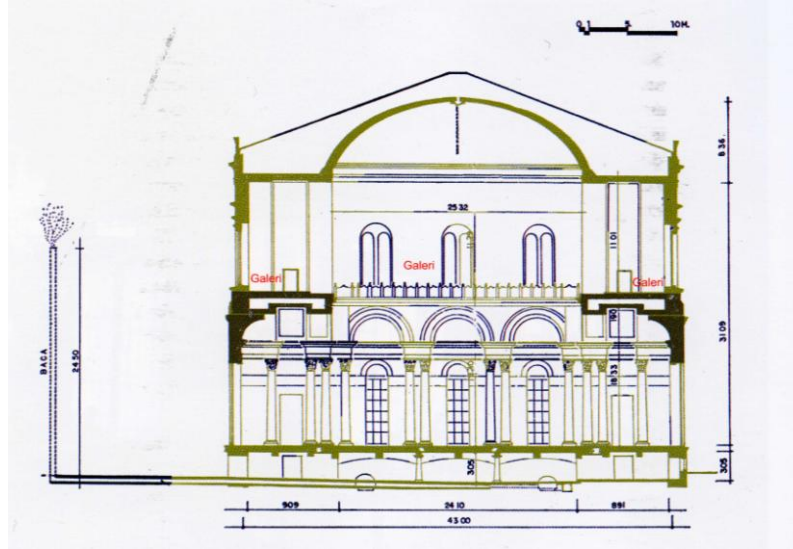
5.105 Muayede Salonu deniz cephesi, Fotoğraf: Coşkun, Aralık 2011.

⁵⁴⁰ Buna rağmen, mekanın işlevsel olarak incelendiğinde tamamen kendine özgü bir kurguya sahip olduğu görülür (Caner ve Yoncacı, 2006, 98).

Muayede Salonu'nun ısıtılması hypocaustum tekniğiyle sağlanmıştır. Salonun bodrumunda ısıtılan hava, menfezli sütun kaidelerinden içeriye verilmekte ve böylelikle kubbeli büyük mekânda 20 C'ye varan bir sıcaklık elde edilmektedir (Eren, 1997, 400 ve Göncü, 2006).

5.106 Salonda bulunan dörtlü kolon düzenlemesi, Fotoğraf: Y. Kamile, 2006.

5.107 Muayede Salonu üst kat galerisini gösteren kesit, çizim Merey, 1978, 127'den Pelin Yoncacı (2006) tarafından uyarlanmıştır.

1851 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın arkasında, Sarayın da aydınlatılması amacıyla bir havagazı fabrikası kullanıma açılmıştır⁵⁴¹. Burada havagazının yanı sıra, kömürü elde de edildiği bilinmektedir. Merey (1978, 116), o çağın, kalorisi yüksek ve isi olmayan bu yakıtın bolca bulunabilmesinin, hypocaustumun seçiminde önemli bir etken olduğunu belirtir. V. Mehmed Dönemi'nde, 1910'da, saraya kalorifer tesisatı yapılırken, retur kanalları bodrum döşemesinden geçirilmiş ve bu

⁵⁴¹ Günümüzde işlevsiz kalmış olan Gazhane kısmen ayaktaadır.

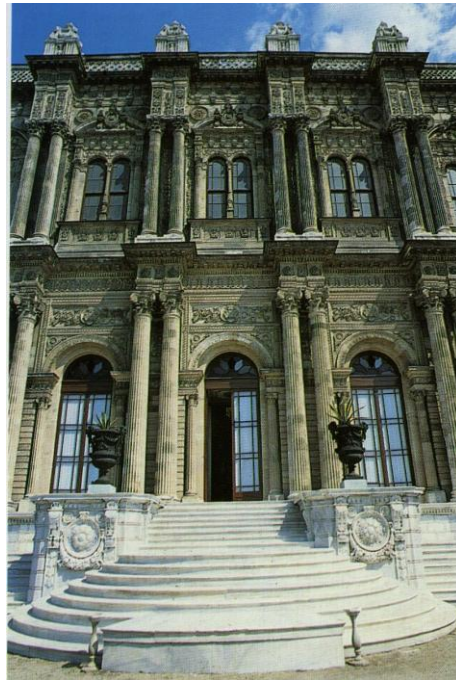
kanallar, hypocaustumun hem ocaklarını hem de kısmen hava ve duman kanallarını kesmiştir. Böylece, bu ısıtma tesisi, bundan sonra hiçbir şekilde kullanılmayacak hale gelmiştir (Merey, 1978, 122).

Mekânın Tarihi ve Manevi Değeri

Muayede Salonu'nda Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde gerçekleşen bazı önemli toplantılar ve kabuller mekânın mimari kalitesine tarihsellik anlamında katkıda bulunmaktadır.

1856 yılında Sultan Abdülmecid, burada Mareşal Pelissier şerefine büyük bir ziyafet vermiş, Macaristan İmparatoru Fransuva Josef şerefine de burada bir resmî kabul düzenlenmiştir. Ayrıca, I. Dünya Savaşı'nın son aylarında Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl ve İmparatoriçe için resmi kabul yapılmıştır. Salonda Osmanlı Dönemi'nde geçen en önemli olay ise, 19 Mart 1877'de II. Abdülhamid'in burada törenle ilk Meclis-i Mebusan'ı açmasıdır.

M. Kemal Atatürk, 1 Temmuz 1927'de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı sıfatı ile İstanbul'a ilk gelişinde Muayede Salonu'nda, milletvekilleri, generaller ve şehrin ileri gelenlerine hitap ederek bir söylev vermiştir. Aynı mekânda, Kasım 1938'de Atatürk'ün cenaze namazı kılınmış ve İstanbullular katafalka konulan cenaze önünden Ata'ya saygılarını sunarak geçmişlerdir (Orgun, 1987).

5.108 Muayede Salonu deniz cephesi, Kaynak: Yücel ve Öner, 1995.

5.4.4 Muayede Salonu'nun Onarımları

Osmanlı Dönemi Onarımları

Osmanlı Sarayı'na dair belgeleri içeren Hazine-i Hassa arşivi, 2007'de Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne devredilmiştir. Arşivde Muayede Salonu onarımlarıyla ilgili Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen iki belge bulunmaktadır. Bunlar, 1894 depremi sonrası tamire ait bir belge (1906) ile 1918 (1331) tarihli keşif defteridir.

Hazine-i Hassa Arşivi'ndeki belgelerden edinilen bilgiye göre, Muayede Salonu'nun ilk yapımında kubbeyle çatı arasındaki boşlukta ahşap bir konstrüksiyon bulunmaktadır⁵⁴² ve dönemin Ebniye-i Seniyye Kalfası tarafından hazırlanan raporda, bu konstrüksiyonun güvercin dışıkları sebebiyle kısmen çürümüş olduğu ve bu kısımların değişmesi gerektiği notu bulunmaktadır. Raporda, ayrıca, büyük avizeyi taşıyan dört demir askıdan birinin bağlı bulunduğu yerden bir miktar ayrıldığı ve salonun tabanında sarkmalar olduğu tespit edilmektedir. Çatıyı taşıyan ahşap konstrüksiyonda çeşitli zamanlarda yapılan onarımlar sonucu taşıyıcıya yeni keresteler eklenmiş ve bu durum mevcut ağırlığı daha da arttırmıştır. 1906 tarihli raporda endüstrinin gelişmesiyle, bu taşıyıcının metale çevrilebileceği tavsiyesi yer almaktadır. Raporda en son meydana gelen depremlerin ardından (1894 ve 1901 depremleri), salonun deniz tarafı kapısı üzerindeki kemerden başlayarak ileriye doğru gittikçe artan bir çatlak olduğu, kara tarafındaki balkon üzerinde bulunan duvarın çatladığı ve kurşunla kapatılarak boyandığı belirtilmiştir (Göncü, 2007, 38).

16 Kasım 1904 tarihli bir diğer raporda sarayın tüm avizeleriyle birlikte Muayede Salonu'ndaki gümüş şamdanların silinerek temizlendiği bildirilmektedir (Göncü, 2007, 40).

Arşiv kayıtlarından 1894 ve 1901 depremlerinden etkilendiği bilinen Muayede Salonu'nun çatısında, korkuluklarında döşeme ve deniz cephesi yönündeki giriş merdivenlerinde bir takım onarımlar yapıldığı takip edilebilmektedir⁵⁴³. Bu restorasyonlarda daha çok taşçı, marangoz ve işçiler görev almışlardır. Marangozların varlığı, o dönem gerçekleştirilmiş olan bir doğrama onarımının

⁵⁴² Göncü (2007), yapının inşa edildiği yıllarda demir kirişlerin yapılarda henüz kullanılmadığından, çatının ağırlığının kubbeye binmesini engellemek üzere yapılan taşıyıcının demir yerine ahşap olduğunu belirtmektedir.

⁵⁴³ II. Abdülhamid'in bir muayedesinde meydana gelen depremde, Muayede Salonu'nun muhteşem avizesinin alt kısmının yere düşerek kırıldığı ve salonun içinin sırça kırıklarıyla dolduğu kaydedilmiştir.

varlığına işaret ediyor olmalıdır (Öner, Eren ve Gezgör, 2001, 250-251).

Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları

Cumhuriyet dönemi'nde kayıtlardan ulaşılan en erkenonarım 1932 tarihlidir. Bu sene Muayede Salonu'nun arka cephesinde bir sıva tamirata gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda çimentolu sıva kullanılmış olduğu kayda geçilmiştir. Ayrıca, mekânın metal elemanları boyanmıştır. 1939 yılında, Salonun dört cephesinde yer alan üst kat korkulukları 'mevcudu gibi' yeniden yapılmıştır (Beşkonaklı, 2010).

1946 yılında mekânın deniz yönü çıkışında, yer alan merdivenin basamaklarının takviye edilmiş olduğu görülmektedir. Mermer basamaklar önce yerlerinden alınmış, daha sonra çimentolu harçla tekrar yerlerine sabitlenmişlerdir (Beşkonaklı, 2010).

1953 yılında Yenice-Gönen depremi olarak bilinen deprem sonrası Muayede Salonu'nun tonoz ve duvarlarında bazı çatlaklar görülmüştür. Bu hasarları incelemek üzere Prof. Dr. Ali Fuat Bekman (İTÜ) yapıda incelemelerde bulunmuş ve bir rapor hazırlamıştır. Bekman, raporunda çatlakların önemli olmadıklarını belirtmiştir (Beşkonaklı, 2010).

Muayede Salonu'nda ilk yapısal (kapsamlı) onarım, 1955-1956 yıllarında mevcut özgün ahşap çatının değiştirilerek yerine çelik çatı yapılması işini içermektedir⁵⁴⁴. Bu onarım sonrası, salonun kubbesinden inen görkemli avize, kubbe strüktürü yerine yeni yapılan çelik çatıya taşınmıştır⁵⁴⁵. Onarımda, tonoz mesnetlerine ve beden duvarlarına betonarme hatıllar (kirişler) yapılıp duvarlar çelik gergilerle takviye edilmiş; yeni yapılan çelik çatı, betonarme kirişler ve filayakları üzerine oturtulmuş; kubbe ve tonozlar üzerine 10 cm kalınlığında şap kaplama; kasnak demiri ile kubbe arasına ise, ahşap ve çimento dolgu yapılmıştır (Akbulut, 2000, 58 ve Mutlu, 2006, 363)⁵⁴⁶.

⁵⁴⁴ Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan Dr. Jale Beşkonaklı'yla yapılan görüşmede (2011), doktora tezi çalışması sırasında yarralandığı Milli Saraylar arşivinde 1953 onarımına ait çelik çatı projesinin bulunduğunu aktarmıştır. Ancak, bu tezin hazırlanma süresi boyunca, Milli Saraylar Cumhuriyet arşivini kullanma konusunda yeterli izni alamadığımdan ötürü, sözkonusu projeyi bizzat görme imkânım olmamıştır.

⁵⁴⁵ Eren (1997, 368) de, yapılan uygulamalardan bahseder, ancak onarım yılını 1958 olarak verir.

⁵⁴⁶ Lemi Meray'ın çalışma döneminden önceki bir zaman diliminde gerçekleşmiş olan bu onarımı dönemin eski eser üzerine deneyimli mimarlarından Hurşit Altuncu (1903-1971) yönetmiş olabilir. Altuncu, Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nden 1929 yılındaki mezuniyetinden sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü Fen Heyeti'nde çalışmaya başlamış; 10 yıl Fen Heyeti müdürlüğünü yapmış ve bu görevde birçok caminin tamiratını gerçekleştirmiştir. Vakıflardan ayrıldıktan sonra Milli Saraylar Fen Heyeti Başkanlığı'na geçen Altuncu, bu görevinde Dolmabahçe ve Beylerbeyi Saraylarının kapsamlı onarım çalışmalarını da idare etmiştir. Beşkonaklı (2010) da, çalışmasında,

1959 yılındaki kapsamlı onarım sırasında Sarayın tüm cepheleri gibi Muayede Salonu cepheleri de elden geçirilmiş olmalıdır. Bu onarımda taşlar üzerinde yer alan boya ve macunlar raspa edilmiş; GEEAYK kararına dayanarak bozulmuş malta ve trieste taşları yerlerinden alınarak küfeki olmak üzere yenilenmişlerdir. Bunu takiben, güney cephesindeki taşların 1960'lı yıllarda kapsamlı onarımdan geçirilerek yenilediği de bilinmektedir (Beşkonaklı, 2010).

Merey (1978, 116), 1968 yılında Sarayın uzun süre bakımı yapılmayan bodrum katlarda onarıma hazırlık olmak üzere bir temizlik çalışması yapıldığını ve bu sırada çürümüş ahşap döşemelerin sökülüp, kabarmış duvar ve tavan sıvalarının ayıklandığını yazar. Mimar, bu çalışma sırasında Muayede Salonu zemin döşemesinin üzerinde yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde toz toprak, kömür ve hızar tozu biriktiğine ve 1956 yılında Muayede Salonu galerilerinde döşemelerin betonarmeye çevrilmesi sırasında sökülen meşe parkelerin burada bulunduğu tanık olmuştur. Bu çalışmada bodrum katlardaki bu fazlalıkların ayıklanarak, bodrum katın özgün biçimine dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Merey, 1978, 116).

Bu çalışmayı takiben, 1972 yılında mekânın iç ve dış sıvalarında görülen çatlaklar çimentolu harçla doldurularak onarılmıştır. Bir başka önemli kararla, aynı sene, arka cephedeki silme, korniş, parapet ve denizlik gibi doğal taş yapı elemanları hazırlanan döküm elemanlarla değiştirilmişlerdir (Beşkonaklı, 2010).

Dolmabahçe Sarayı'nın altyapı sistemi bugün işlevini tam olarak yerine getirememektedir. Çapraz ve diyagonal kanallar bazı noktalarda tıkanmış durumdadır. İSKİ'nin Dolmabahçe Caddesi'nde kurmuş olduğu yeni kanalizasyon sisteminde, pis su ve yağmur sularının aynı kanala boşaltıldığı anlaşılmaktadır. Yapı sisteminde drenaj bulunmayan Sarayın bodrum katlarında aşırı nemlenmeye yol açmaktadır. Bu duruma müdahale amacıyla, Temmuz 1996'dan beri Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu altındaki kanalların temizlenmesi çalışmalarının yürütüldüğü bilinmektedir (Eren, 1997, 401).

1999-2000 arasında Yürütülen Koruma ve Güçlendirme Çalışmaları

1999 Marmara depremi, Muayede Salonu'na önemli hasarlar vermiş; Saray'ın depremde en çok hasar alan bölümü Muayede Salonu olmuştur. Deprem öncesi

Altuncu'nun saray mimarı olarak imza atmış olduğu belgelerden bazılarında yer vermiştir. Kaynak için, ayrıca bkz. Sanal Mimarlık Müzesi Arşivi: http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_hursit-altuncu_201.html

yapılmış tespitlerden 1955-56 onarımında yenilendiği bilinen çelik çatı sisteminin ek yerlerinde kırılmalar olduğu; kubbe ve tonozlardaki harçların mukavemetlerinin düşük olarak tespit edildiği bilinmektedir (Eren, 1997, 368). Deprem sonrası, salonun galerilerinde, köşe odaların duvar ve kubbelerinde yapısal çatlaklar olmuştur. Korkuluklarda, pencere doğramalarında ve deniz cephesindeki taş saçaklarda açılmalar gözlenmiştir⁵⁴⁷. Salonunun çatıdan su almasıyla pandantifte kabaran yaklaşık 9 m²lik sıva yüzey, deprem sonucu kırılma ile birlikte döşemeye düşmüştür. Ayrıca, görkemli avizedeki büyük bir kristal çubuk düşerek parkeyi zedelemiştir (Akbulut, 2000, 58 ve Öner, Eren, Gezgör, 2001, 251).

1999 depremini takiben, o tarihe kadar aktif olarak çalıştırılmayan Bilim Kurulu'na işlerlik kazandırılmış ve Kurul üyeleriyle ön çalışmalar ve master planı çerçevesinde çalışma programının ilkeleri belirlenmiştir⁵⁴⁸. Acil önlem alabilmek için mekânın içine 1800 m² büyüklüğünde bir iskele kurulmuş; Muayede Salonu restorasyon çalışmaları süresince iki yıl ziyarete kapalı kalmıştır (Mutlu, 2006, 365).

Bu dönemde, Türkiye Denizcilik İşletmeleri'nden dalgıçlar saray rıhtımının denizaltı görüntülerini çekmişlerdir.

Yayınlardan takip edilebilen bu dönemki restorasyon çalışmaları şu başlıklar altında incelenebilir:

a-Tahribatsız deneyler ve laboratuvar testleri yardımıyla taşıyıcı sistemdeki hasar-tespit çalışmaları:

Yerinde yapılan ultrasonografi⁵⁴⁹ deneyleri ve YTÜ Malzeme Laboratuvarı'nda yapılan malzeme testlerinde elde edilen mukavemet değerler ışığında kubbe ve tonozların 0.4 g ivmeli deprem yükleri altında⁵⁵⁰ dinamik analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar üzerinden, İTÜ, Yıldız Teknik Üniversitesi ile Milli Saraylar Daire Başkanlığı Bilim ve Değerlendirme Kurulu'nun raporları

⁵⁴⁷ İç mekânda kemerlerin buluşma noktalarında ve kubbeye 15-20 cm. eninde geniş ve derin çatlaklar ve 5-8 cm. arası ayrılmalar ve yarıklar olmuştur (Akbulut, 2000, 58).

⁵⁴⁸ Çalışmalara elektrik konusunda; Mustafa Bayram, yangın konusunda Abdurrahman Kılıç, Yapı Strüktürü ve malzemesi konusunda Nihat Toydemir, yapı statığı ve taşıyıcı sistemler konusunda Kaya Özgen ve aydınlatma konusunda Mehmet Şener Küçükdoğu'dan oluşan bir grup uzman bilim adamı danışman olarak destek vermişlerdir (Akbulut, 2000, 58).

⁵⁴⁹ Ultrasonografik yöntemler yardımıyla kemer, kubbe ve tonozların bünyesindeki kılcal boşluk ve çatlaklar saptanmıştır. Ayrıca, geleneksel yapı malzemelerinin fiziksel, kimyasal ve mekanik özellikleri saptanmaya çalışılmıştır.

⁵⁵⁰ Bir karşılaştırma olarak; Assisi'de bulunan San Francesco Bazilikası'nın yapısal hasarlara sebep olan 1997 depreminin şiddetinin en fazla 0.36 g. ivmeye ulaşmış olabileceği tahmin edilmektedir (Crocì, 2001, 26).

doğrultusunda, Muayede Salonu'nun güçlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Mutlu, 2006, 369).

b-Onarım İşleri:

-Vakumlu temizlik sonrası, kubbe ve tonozların yüzeylerine su kireci ve akrilik emülsiyonlarla konsolidasyon enjeksiyonu yapılarak doku sağlamlaştırması gerçekleştirilmiştir.

-Yarıklara horasan harcı ile dolgu yapılmıştır.

- Çatlaklara su kireci enjeksiyonu yapıldıktan sonra ince paslanmaz çelik çubuklarla dikiş atılmıştır. Kubbe ve duvar çatlaklarına karbon elyafı donatılar eklenmiştir.

- Tonoz-duvar arası yarıklara önce horasan harcı ile dolgu yapılmış, sonra art gerilmeli özel piriç ankrajlarla duvar ve tonozlar birbirine bağlanmıştır.

- Kubbe kasnağının çürüyen ahşap dolgusu ayıklanarak yerlerine paslanmaz çelik tellerden fretli donatılar kondu. Çelik kasnak içine tüm çeperi boyunca neoprene yastık monte edilmiş ve horasan harcı ile dolgu yapılmıştır.

Ayrışan sıvalar ahşap çivilerle tutturularak arkaları enjeksiyonla doldurulmuştur.

Depremde sarsıntı sonucu pandantiften kopan kabartma, kalemkârlar tarafından onarılıp eski haline getirilmiştir.

Ayrıca, duvarlardan ayrılmak üzere olan, üstü bezemeli sıvaların sağlamlaştırılması için Padova (İtalya) Üniversitesi'nden bir uzman ve restoratör grubu davet edilmiştir. Restoratörler, bu bölgede bir koruma çalışması yürütmüşlerdir. Çatı altı odalarında depremde dökülen sıvaların onarımları yapılmıştır. Onarımlarda doğal su kireci ve horasan harcı kullanılmıştır.

Galeri katında, havalandırma amaçlı çatı arasına açılmış boşluklara, çelik kafes telli demir doğrama menfezler yapılmıştır. Galeri katında kurtlanmış ve çürümüş ahşap süpürgelik ve parapetler değiştirilmiştir. Bu kattaki ahşap pencerelerin onarımları çerçevesinde, pencereler sökülerek kurtlanmış olan taşıyıcı konstrüksiyon tamamen değiştirilmiştir.

Salonun çatısı yalıtılmış ve gerekli yerlerde kurşun örtü yenilenmiştir.

Restorasyon sırasında Salon'daki büyük avize ve şamdanlar sökülerek bakımları yapılmış ve ambalajlanarak korunmuşlardır. Bodrumda bekletilen dökme demir apliklerin bakımı yapılarak Salon'daki yerlerine yerleştirilmiştir (Akpolat, 2000 ve

Mutlu, 2006)⁵⁵¹.

Tonozların ve kubbenin üzerine havalandırma bacaları monte edilerek yapı malzemelerine nefes alma imkânı sağlanmıştır. (Mutlu, 2006, 367-369).

Galeri katında bulunan ahşap parkenin yeniden yapım çalışması yürütülmüştür⁵⁵².

Doğramalarda onarımlar yapılmıştır (Ahşap ikiz pencere doğramalarının ve ahşap kapı doğrama ve aksesuarlarının onarımı).

c- Üst Yapının Güçlendirilmesi:

Öncelikle Muayede Salonu'nu örten kubbe ve taşıyıcı kemerler üzerine 1955-1956 yılı onarımında eklenmiş olan ve sisteme gereksiz yük getiren çimento tabakası ayıklanmıştır (Akpolat, 2000 ve Mutlu, 2006).

Akpolat (2003, 86), salonun restorasyon ve güçlendirme çalışmalarında, İtalya Assisi'deki San Francesco Bazilikası'nın 1998 restorasyonunda uygulanan yönteme benzer bir yöntem kullanıldığını söyler⁵⁵³.

Yüzeyler onarıma başlarken temizlenip tuğla tozu ve epoksi karışımı bir harçla tesviye edilmiştir. Tonozlar ve kubbedeki hasarın onarımı için seçilen kaburgalama işleminde, kubbe çatlaklarına -çatlaklara dik yönde- 21. yüzyılın başı için oldukça çağdaş bir malzeme olan karbon elyafı⁵⁵⁴ uygulanmıştır (Akpolat, 2003, 86). Karbon elyaflar, kubbenin nefes almasını engellemek için en fazla 10 cm. genişliğinde yapıştırılmıştır. Bu kaburgalama sistemiyle yapı elemanlarının sismik mukavemetleri I. derece deprem bölgesine uygun hale getirilmiş ve gerekli düzeye yükseltilmiştir (Mutlu, 2006, 370).

Bu uygulama dışında, deprem sonucu oluşan çatlaklar dolgu ve piriç ankraj yöntemi ile onarılmış; kubbeye ait olan semir kuşaklamanın bakımı gerçekleştirilmiş; beden

⁵⁵¹ Muayede Salonu'nun iç balkonlarındaki (14 adet) apliklerin yerlerine tekrar montajı Milli Saraylar Çilingir Atölyesi tarafından gerçekleştirmiştir (MS Bülteni'nden edinilen bilgi).

⁵⁵² Muayede Salonu galeri katı ahşap parkesi, 1956-1958 döneminde ana askı kemerlerinin üzengi düzeylerine çelik kuşaklama gergisi yerleştirme çalışmaları sırasında kaldırılmıştır. Restitüsyon projesinin geliştirilmesinde yapısal kalıntılar ve rölövelerden yararlanılmıştır. Özgün kotlar 1958'den az önce mimar Doğan Erginbaş tarafından tamamlanan rölövelerden, özgün parke cinsi, dokusu ve eklemlenme kurgusu ise, merdiven kulelerindeki ve 4 ana ayak üzerindeki balkoncuklarda yer alan ahşap parke kalıntıları yardımıyla belirlenmiştir.

⁵⁵³ Bu restorasyonla ilgili detaylı bilgi için, bkz. 2. Bölüm, 2.2 20. Yüzyıl Çağdaş Koruma Kuramını Oluşturan Anlaşmalar, Kurumlar ve Kişiler.

⁵⁵⁴ Onarımda karbon elyafı seçilmesinin nedeni, karbon elyafının elastisite modülünün (çelikten daha düşük olsa da) kubbe ve askı kemerlerinin geleneksel malzemesi olan horasan harcının elastisite modülüne yakın olmasıdır (Akpolat, 2003, 86).

duvarlarında ise hasar-tespit çalışmaları yürütülmüştür. Duvar- tonoz birleşimleri dolgu enjeksiyon yöntemiyle onarılmıştır. Salonunun demir çatı makasları ise, demir atölyesinin desteğiyle onarılmıştır (Milli Saraylar Bülteni'nden, 2011).

Muayede Salonu'nda bu dönem ayrıca bezeme onarımları başlığı altında, kartonpiyer, altın varak ve stuko onarım çalışmaları yürütülmüştür.

5.4.5 Değerlendirme

Muayede Salonu, sarayın resmi yüzünü temsil eden Selamlık ile hanedanın özel hayatının geçtiği Harem bölümleri arasında kalan, saray kütesinin merkezinde yer almaktadır. Salon, sivil bir yapı olmasına karşın, dört katlı kütesi ile İstanbul'da sadece camilerde rastlanan anıtsallığa ulaşmış, denizden ya da karadan saraya yaklaşımda öncelikle göze çaracak şekilde tasarlanmıştır (Caner ve Yoncacı, 2006, 95-112).

19. yüzyıl Osmanlı saray protokolündeki değişimin mekânsal yansıması olan Muayede Salonu, bayramlaşmanın dışında, Osmanlı tarihinde bazı önemli olaylara da sahne olmuştur. Sarayın Cumhuriyet Dönemi'nde 'reis-i cumhur sarayı' olarak kullanıldığı senelerde, Atatürk'ün Cumhurbaşkanı sıfatıyla İstanbul'a ilk gelişinde Salon'da verdiği söylev ve 1938'de Atatürk'ün cenaze namazının kılınması gibi önemli olaylar mekânın tarihsel ve manevi (somut olmayan miras kapsamında) değerini arttıran önemli olaylardır.

Tüm Sarayın geçirmiş olduğu onarımlara ışık tutması amacıyla seçilen Muayede Salonu Cumhuriyet Dönemi onarımları arasında özellikle 1955 ve 2000 yılında gerçekleştirilen iki kapsamlı onarımın önem taşımakta olduğu görülür.

1955 yılında Salonun ahşap çatı strüktürü, mevcut malzemesiyle onarılmamış, çelik strüktürle yenilenmiştir. Mevcut özgün çatı sistemi değiştirilmiş; yeni bir sistem ve üst örtü üretilmiştir. Salonun çatısının çelik taşıyıcıyla yenilenmesi konusu, yapı Osmanlı hanedanı tarafından kullanılıyorken, 1906 yılında bir tavsiye olarak gündeme gelmiş ama gerçekleşme fırsatı bulamamıştır⁵⁵⁵. Bu tavsiyeden yaklaşık 50 yıl sonra ve koruma alanında sözsahibi bir kurumun (GEEAYK) varlığına rağmen, işçilik ve malzeme özgünlüğünü tahrip eden, böyle bir müdahale gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, İstanbul Koruma Bölge Kurulları Milli Saraylar'a ait yapıların projelerinin onaylanması aşamasında söz sahibi değildir. 1955 onarımı sırasında yeni örgütlenmiş olan GEEAYK'nun da Milli Saraylar'ın bu kararında yeterince etkin olmadığı düşünülebilir⁵⁵⁶. O yıllarda Milli Saraylar'da uygulama ve kontrol mekanizması günümüze oranla daha farklı bir yolla işletilmektedir. Sarayın Osmanlı

⁵⁵⁵ 1953 Yenice-Gönen Depremi sonrası mekânda oluşan çatlakları inceleme amacıyla bir çalışma yürüterek rapor hazırlayan Prof. Ali Fuat Bekman'ın mekânın çatısının yenilenmesi konusunda herhangi bir yorum yapıp yapmadığı ise bilinmemektedir.

⁵⁵⁶ Beşkonaklı (2010, 57)'nin çalışmasındaki verilere göre, GEEAYK, 1959'da cephelerde gerçekleştirilen kapsamlı onarım çalışması için görüş bildirmiştir.

Dönemi'nde bünyesinde barındırdığı 'sermimar' geleneğinin Cumhuriyet Dönemi'ne intikal etmiş olduğu bilinmektedir (Genim, 2010). O dönemde onarım işlerinden sorumlu olan, karar yetkisine sahip bir Saray mimarı bulunmaktadır⁵⁵⁷. Onarımların günümüzdeki gibi bilimsel kurulların kararlarıyla uygulanmadığı 1950'li seneler düşünüldüğünde, bu ölçekte önemli kararların, eserden sorumlu mimar ve uygulamaya onay veren idarecinin eski esere (ve eserdeki özgünlük sorununa) ortak yaklaşımları olduğu tespiti yapılabilir.

Tablo 5.4 incelendiğinde, 1950'li yıllardan önce de yapının malzeme özgünlüğüne⁵⁵⁸ zarar veren yeniden yapım ve yenileme müdahalelerinin gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Örneğin, 1932'de arka cephe sıvaları yenilenirken çimento esaslı sıva tercih edilmiş; 1939 yılında mekânın cephelerindeki üst kat korkulukları yeniden yapılmıştır. Malzemede yenileme müdahalesi ilerleyen yıllarda da tercih edilmiştir. 1959 yılında, cephenin bozulmuş malta ve trieste taşları, küfeki taşından yenilenmişlerdir. İlginçtir ki, bu onarım için bir GEEAYK kararı (1959) bulunmaktadır. Bu durum, Kurul'un karar mekanizmasına dahil olmayan Milli Saraylar onarım projelerinde dahi, belli kritik kararlar için Kurul'dan görüş alındığını ispatlamaktadır. Bir başka yeniden yapım müdahalesi olan arka cephedeki taş yapı elemanlarının çimento harcıyla hazırlanan döküm elemanlarla değiştirilmesi (1972) ise oldukça radikal bir karardır. Özgün malzeme, korumayı gerçekleştiren malsahibi kurum eliyle geri dönülemez derecede tahrip edilmiştir. Üstelik yeni malzemenin dayanıklılık süresi kaybedilene göre çok daha kısadır.

Milli Saraylar Sempozyumu (1984)'nun ardından örgütlenen Bilim Kurulu'nun varlığı⁵⁵⁹, 1999 depreminin etkisiyle hasar alan mekânın 2000 yılı onarımında kendini güçlü şekilde hissettirmektedir. Muayede Salonu'nun ağırlıklı olarak çatısında gerçekleştirilen uygulama öncesi üniversitelerin katkılarıyla bazı tespit çalışmaları yürütülmüştür. Yapıdaki hasar durumu çeşitli deneylerle ortaya konulmuş ve restorasyon kararı bu veriler ışığında şekillenmiştir. Depremde hasar alan kubbe

⁵⁵⁷ Daha önce, bu kişinin o senelerde mimar Hurşit Altuncu olması gerektiği yorumu yapılmıştır (bkz. sayfa 361).

⁵⁵⁸ Şüphesiz, bayramlaşma törenleri için tasarlanmış anıtsal bir mekândan oluşan bu yapıda mekansal özgünlüğü bozan bir müdahaleye rastlanması zordur. Ancak, malzeme özgünlüğü, kendi döneminin yapım tekniği ve malzeme tercihlerini anlamak adına bizlere ışık tutmaktadır. Bu yönüyle, mekansal özgünlük kadar önemlidir.

⁵⁵⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için, bkz. 4.6. Türkiye'de Mimari Koruma Alanında (Restorasyon Projelerinden, Uygulamalarından ve Denetlenmelerinden) Sorumlu Kurumlar ve İşleyişleri.

ve tonozların yapısal (strüktürel) sağlamlaştırma yöntemiyle onarıldığı restorasyonda, zamanının en çağdaş malzemelerinden biri kullanılmış ve gerekmedikçe malzeme yenilemeye gidilmemiştir. Bu bağlamda, Venedik Tüzüğü'nün 10. maddesinde belirtilen, geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşa için bilimsel veri ve deneylerle geçerliliği saptanmış çağdaş bir teknikle anıtın sağlamlaştırılabileceği tavsiyesine uyulmuştur. 2000 yılı onarımında, daha önceki onarımlarda tercih edilmiş olan çimentolu sıvalar kubbe ve tonozlar yüzeylerinden uzaklaştırılmış, böylece, yapıya daha fazla hasar vermelerinin önüne geçilmiştir. Bu restorasyonda galeri katının ahşap parkesi ve dökme demir aplikler gibi geçmiş onarımlarda ayıklanan, fakat, mekânın özgün tasarımının parçaları olan elamanların geri iadesi yapılmıştır. Bu onarımın bir diğer olumlu yönü ise, yapılan restorasyonla ilgili çeşitli yayınlar yapılarak restorasyon detaylarının ilgililerle paylaşılmış olmasıdır.

Bu son onarımda açığa çıkan detayların çizim olarak yeterince belgelenmemiş olması bir eleştiri konusu olabilir. Teknik büro arşiv belgelerine göre, restorasyon geçmişte D. Erginbaş tarafından hazırlanmış rölöveler (1955) üzerinden geliştirilen kısmi çizimlerle yürütülmüştür.

5.5 BÖLÜM SONUCU

Geçmiş uygarlıklara ait yapıların kullanım değerleri her zaman önemli görülmüş ve bu yapıların sahip olduğu diğer değerlerin önünde tutulmuştur. Anıtsal yapıların genç ve güçlü görüntülerinin devam ettirilmesi arzulanmıştır. Sözkonusu durumda, yıllar geçse de, koruma alanında ‘özgünlük’ olarak tanımlanan olgunun en önemli kriterlerinden biri olan eskilik değeri ile kullanım değeri sürekli birbirleriyle çatışmaktadırlar.

Binan (2001), Türkiye’de anıtsal mimarinin korunması söz konusu olduğunda, toplumsal düzeyde konunun genellikle o yapının “imaj”ının korunması olarak anlaşıldığını söyler. Yapının maddi varlığın ön plana çıkarılmasından çok manevi anlamı yüceltilmektedir. Bu yaklaşım ise, uzun seneler anıtsal ölçekli yapılarda özgünlüğün asıl var olduğu yer olan malzeme ve işçilik detaylarının fazla önemsenmediği, yalnızca dış görünüşün yenilenerek de olsa sürdürülmeye çalışıldığı yaklaşımlarla gerçekleştirilmiş onarımları doğurmuştur.

Yasada belirtilene göre, anıtsal yapılar 1. grup yapılara aittirler. 1. Grup yapılar, Türkiye’nin korunması gerekli kültür varlıklarının yaklaşık %6-7’sini kapsamaktadır (Ceylan, 2000, 129). Bu oranın da gösterdiği gibi, sözkonusu yapı grubu özel bir çaba ve titizlikle korunmalı ve özgün değerleri göz önünde tutularak gelecek nesillere aktarılmalıdır.

‘Yenileme’ ve ‘yeniden yapım’ müdahaleleri anıtsal yapıların özgünlüğünü yok eden müdahale yöntemleridir. Tablolardan incelendiğinde, Cumhuriyet’in ilanından günümüze her örnekte aynı derecede olmamakla birlikte, yapıların malzeme ve işçilik detaylarının özgünlüğü konusunda farklı boyutlarda tahribatların yapılmış olduğu sonucuna varılmaktadır⁵⁶⁰. Bu örneklerinden biri Muayede Salonu’nun ahşap çatısının 1955 yılında çelik strüktürle yenilenmesidir.

Atatürk’ün 1931 senesinde İsmet İnönü’ye yazdığı telgrafın etkisiyle 1933 yılında ülke çapında görev yapan bir Asarı Atika Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun

⁵⁶⁰ Özellikle, Earl (2005)’ün de belirttiği gibi, yeni uygulama değiştirilmemesi gereken özgün parçanın hayatını uzatacak dürüst ve net bir bağlantı elemanı olmanın ötesine geçmemelidir. Öte taraftan, bu tezin kapsamında seçilen örneklerin tümünde olduğu gibi, mimari tasarımları yüksek derecede önemli ve bu tasarımı gerçekleştirirken kullanılan teknik ve malzemeler halen kullanımdaysa, estetik saptamalar ve uygulamaya yönelik gereklilikler onarım için verilecek kararların şekillenmesinde söz sahibi olacaklardır. Bu tür örneklerde, onarımı görsel açıdan daha az rahatsız edici kılmak adına, yeni malzemeyle eskinin bulunduğu noktaları biraz daha birbirine yakın tutmak mümkün olabilir.

restorasyonlarda tahkim etmek (sağlamlaştırma), muhafaza etmek (koruma), anıtların hüviyetini (özgün karakterini) bozmadan onlara yaşam imkânı vermek, bu hususta o günün tekniğini kullanarak özgün ve aslına uygun malzemeyi birleştirmek yöntemlerini savunmakta olduğu görülür.

Örnekler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, 1930'lu yıllarda Komisyonun savunduğu müdahale yöntemlerinin uygulama alanında tam olarak karşılığını bulamadığı; 1940'ların başında özgünlüğe zarar veren bazı restorasyonların gerçekleştirildiği arşiv kayıtlarından takip edilebilmektedir. Bu çalışmanın kapsamında incelenen örneklerden olan Topkapı Sarayı'nın 1924'te müzeye dönüşmesinden sonra gerçekleşen onarımlarında, Aşçılar Hamamı ve Aşçı Koğuşları örtü sistemi ve Tablakarlar Koğuşu çağdaş malzeme ile yeniden yapılmış; Fatih Köşkü'nün ahşap kubbe ve revak tavanları betonarmeye dönüştürülürken, ahşap çatısı eğimi değiştirilerek yenilenmiştir. Kubbealtı'nda ise dönemin müze müdürünün korumaya yaklaşımını sergileyen son derece subjektif müdahaleler sözkonusu olmuştur. Ayasofya'nın müze olma sürecinde gerçekleştirilen onarımlar ise, yapının yeni işleviyle yaşatılması yönündeki bakım çalışmalarıdır. Muayede Salonu'nda kaydına ulaşılan en erken dönem onarımı olan 1932 onarımında arka cephe sıva yenilemelerinde çimentolu sıvanın tercih edildiği görülür.

Türkiye'de devlet eksenli anıt eser korunmasının 1950'li yıllara kadar dek devam ettiği görülür. 1950'ye kadar süren bu dönemde mimari korumadaki eğilim tek yapı ölçeğinde anıt eser olarak görülen yapıların korunması ve onarılarak yaşatılması yönünde olmuştur. Dolayısıyla, kullanılan yöntem eleştiriye açık olsa da korunması istenen hedef yapı stoğu anıtsal yapılara aittir. 1950'li yıllara kadar, bilimsel olarak denetlenmesi ve korumaya yönelik ilkelerin saptanması için herhangi bir örgüt mevcut değildir. 1951'de oluşturulan GEEAYK'nun ana görevleri arasında ülke ölçeğindeki proje ve uygulamalarını denetlemek; uygulamaya yönelik kararlar almak ve ilkeler koymak bulunmaktadır. 1983 yılına dek görevini sürdüren kurum, 1983'te 2863 sayılı yasa ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte iptal edilmiştir. GEEAYK'nun iptali koruma alanındaki sürekliliğe zarar veren bir uygulamadır.

İstanbul için 1950-1960 arası dönem kentin imarı adı altında anıtsal yapıları da tahrip eden bir süreç yaşanmıştır. Adnan Menderes'in başbakanlığı dönemi'nde Suriçi'ndeki büyük caddelerin açılması için yapılan yıkımlarda Beyazıt ve Karaköy

Meydanları ciddi müdahaleler görmüş, kentin tarihi alanlarında çeşitli arterler açılırken yaklaşık 250 tarihi yapı yıktırılmıştır. Dönemin Kemali Söylemezoğlu gibi bazı Anıtlar Kurulu üyeleri, Simkeşhane'nin kısmi yıkımını engellemiş ve verdikleri mücadele ile kısmen de olsa başarı sağlayabilmişlerdir. Onların yanında yıkımlar için istenen onayı veren kurul üyelerinin de olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, Topkapı Sarayı onarımlarında da farklı görüşlere sahip mimarların zaman zaman restorasyon kararlarında birbirleriyle tartışmalı durumlara yol açtıkları görülmektedir. Velihaht Dairesi restorasyonunda Mualla Anhegger'in yürütmüş olduğu mekânsal müdahalelere karşı GEEAYK üyelerinin hazırlamış oldukları rapor bu duruma verilecek iyi bir örnektir. Bu gibi çelişkili durumlar, net ayrımlar olmasa da, günümüzde de devam etmektedir.

1936 tarihli “Camiler ve Çevre Yapıları Tamir ve İnşaatına ait Şartname”de onarılacak kültür varlığı ‘yapının tavan, döşeme saçak gibi elemanlarının özgün görünümlerini değiştirmemek koşuluyla’ betonarme olarak yeniden yapılabilecekleri konusunda bir madde bulunmaktadır. Böylece yeniden yapımların ve betonarme malzeme tercihinin şartnamelerde de onaylanmış olduğu görülür. Gabriel de, 1938 tarihli makalesinde sözkonusu malzemeyi sağlamlaştırma uygulamalarında tavsiye etmekte, fakat kullanımında malzemenin görünür olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Mimar, daha sonra bu görüşünü Ülgen'in kitabına (1943) yazdığı önsözünde de yinelemiştir. Tarihi strüktürler üzerindeki sakıncalarından yakın zamana kadar haberdar olunmayan ‘betonarme’nin, 1940-1960 yılları arasında, hemen hemen bütün kurumların yürüttükleri uygulamalarda çağdaş malzeme olarak tercih edilmiş olduğu bu çalışma kapsamında hazırlanan tablolardan takip edilebilir. Bir örnek olarak, (Topkapı Sarayı) Hekimbaşı Odası, Meşkhane ve Hamamı’nda gerçekleştirilen strüktürel sağlamlaştırmalarda betonarme malzemedan yararlanılmış olduğu bilinmektedir.

1949-1953 arası Fatih Camisi’nde gerçekleştirilen onarımlarda cami iç mekanında mevcut 19. yy. kalemişleri üzerine daha alt katmanda bulunan klasik üsluptaki kalemişlerinin taklidleri yapılmıştır. Tüm 19. yy. barok üsluplu kalemişleri klasik üslupta yenilenmiş ve üzerleri kapatılmıştır. 19. yüzyıl bezeme programı, daha erken dönemin bezemelerine dönme arzusuyla yok edilmiştir.

Binan (1990, 2) 19. yüzyıldan bu yana, koruma ve restorasyona ilişkin davranışların iki temel kalıp oluşturmakta olduğunu söyler. Bunlar, “analiz ve filolojik araştırmaya

dayanan kuram ve yaklaşımlar” ile “kişisel değerlendirmeye dayanan öznel ve yorumcu kuram ve yaklaşımlar”dır. Kuban (1984) ise, Cumhuriyet döneminin örgütlenmesi içinde bazı geç gelişen uzmanlık alanlarında eskiden ‘alaylı’ denilen türden yetişmiş meslek insanlarının varlığından bahseder ve bu kişilerin Türkiye için yararlı görevler yapmış olduklarını belirtir. Bu meslek insanlarına bu tezin 4. Bölümü’nde isimleri geçmekte olan koruma uzmanı-mimarlar da dahil edilebilir.

1957 yılında çıkarılan 7044 sayılı kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1955’lerden başlayarak 1965’lere kadar A. Saim Ülgen yürütücülüğünde çok sayıda onarım gerçekleştirmiştir. A. Saim Ülgen, uygulamacı yönünün yanı sıra, döneminin uluslararası kuramsal koruma yaklaşımlarına da hakim bir mimardır. İncelenen örnekler arasında mimarın yürüttüğü bir onarım ön plana çıkmamakla birlikte onun yetiştirdiği bir ekip bulunmaktadır ki, bu ekipteki Cahide Tamer gibi isimler dönemlerinin pek çok önemli onarımında yürütücü veya kontrolör olarak görev almışlardır. İncelemeler sırasında, Cahide Tamer’in ismine hem Ayasofya Müzesi, hem de Topkapı Sarayı Müzesi onarımlarında sıkça rastlanmıştır.

1962-1964 arası gerçekleşen (Harem Dairesi) Veliht Dairesi (Çifte Kasırlar) restorasyonu, bu uygulamayı yürüten mimarın (Mualla Anhegger) tartışmalı yaklaşımıyla Topkapı Sarayı onarımları arasında ön plana çıkar. Dönemin müze müdürünün inisiyatifinde yürütülen çalışmalarda, özgün mekâna ait veriler geri dönmeyecek şekilde ayıklanmış; mekanın geçmiş bir dönemdeki görüntüsüne dönülmek istenmiştir. Bu anlayış, tamamen 19. yüzyılın uygulamacı ve kuramcısı Viollet le-duc’ün üslup birliğine varma yaklaşımıyla örtüşür. O dönem kabul edilmekte olan Venedik Tüzüğü’nün öncesindeki tartışmaların çok uzağında kalmaktadır. Nitekim, ülke içinde de eleştiriler almış, ancak durdurulamamıştır.

1966-1967 onarımında Fatih Camii minaresinde gerçekleştirilen dönem eki ayıklama müdahalesi de bu yaklaşımla benzerlikler taşır. Yine, Ayasofya Müzesi’nin minaresinde de daha erken bir dönemde, 1955 onarımında, minarenin klasik üsluba dönüştürülmesi için bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Restorasyon, bir ekip işidir. Günümüzde mimarların tek başlarına aldıkları kararlar doğrultusunda gerçekleşen onarımların geride kalmış olduğu, üniversitelerin verdiği katkıyla koruma eğitiminin olumlu yönde yaygınlık kazandığı ve bunun uygulama alanındaki kaliteyi de arttırdığı gözlemlenmektedir. Böylece, öznel yargıların

aşılacağı, uluslararası ilkelerin ve güncel kuramsal yaklaşımların uygulamalara daha fazla aktarılacağı düşünülebilir.

1990'da Fatih Camii'nde ihata duvarındaki çatlağın incelenmesi için Koruma Bölge Kurulu'nun münferit bir girişimi bulunmuştur. Bir bilim kurulu kurulmasını ve kurulun yazacağı raporun Koruma Kurulu'na iletilmesini talep edilmiştir.

2004'teki yasal düzenlemelerle, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ve özellikle 1990'larla beraber anıtsal yapı restorasyonlarında danışman olmaları istenen Bilim Kurulu/ heyetlerinin, yasada belirtilen "anıt eser kurulu" başlığıyla bir koşul haline getirildiği görülür. Bu durum, Türkiye'de bilimsel restorasyona yaklaşmak adına atılmış büyük bir adımdır. İncelenen tüm örnekler için son dönem restorasyonlarında Bilim Kurullarının varlıkları kararlarda da hissedilmektedir. 1993'te resmi olarak örgütlenen Ayasofya Bilim Kurulu bu bilimsel çalışmaların ilklerindedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bugün İstanbul'daki tüm anıtsal ölçekli cami için koşul olarak aradığı bilimsel kurulların Fatih Camii 2008-2011 restorasyonunda bir örneği görülür. Milli Saraylar'ın Bilim Kurulu ise 2000'lerle birlikte yeniden işlerlik kazanmış ve Saray'da yürütülen her türlü onarımla ilgili gerekli kararı üretmektedir. Ancak bu kararların araştırmacılara açık olmaması eleştirilebilir. Milli Saraylar'ın kendi arşivlerini de Koruma Bölge Kurulları'nda yeterli olmamakla birlikte mevcut olan şeffaflığa taşınmaları ve araştırmacılara bu konuda kolaylık sağlamaları gerekmektedir.

Ayasofya'da 1934'te 19. yüzyıl eki olan 8 hat levhanın indirilip 1949'da dönemin koruma alanındaki otoritesi olan Encümenin kararı beklenmeden yeniden yerine asılması da bu çalışma kapsamında incelenen diğer örneklerde de farklı boyutlarda kimi zaman rastlanan denetimsiz/onaysız uygulamalar sorununa işaret etmektedir.

Projesiz yürütülen uygulamalar, Türkiye'deki koruma uygulamalarında sıkça karşılaşılan bir sorundur. EK 8'deki dilekçeden görülebileceği gibi⁵⁶¹, yalnızca dini yapı onarımlarında değil, Osmanlı'nın en önemli sivil mimarlık örneği olan Topkapı Sarayı yapılarında dahi proje geliştirilmeden ve Koruma Kurulu onayları alınmadan

⁵⁶¹ 1967 tarihli dilekçede, Topkapı Sarayı restorasyonlarının çoğunun belli bir program ve ön hazırlığa göre yürütülmemekte olduğu ifade edilmiştir. Onarım faaliyetleri onarımdan sorumlu mimarın raporunda "yarıda kalmış işler, acil takviye ve tamir işleri, müstakbel restorasyonlar için hazırlıklar" olarak gözüke de, uygulamaya başlanmadan önce herhangi bir proje geliştirilmediği ve Kurulca onay almamış işler üzerinde bazen yanlış sonuçlara yol açmış olduğu bilinen uygulamaların varolduğu belirtilmiştir. Bkz. EK 8.

gerçekleşen uygulamalar görülmüştür. Ek 8'deki eleştirel yazıdan 1960'larda kompleksin bazı bölümlerinde “proje hazırlıkları bulunmayan ve Kurulca karar verilmemiş işler üzerinde de tatbikata geçilmiş” olduğu anlaşılmaktadır.

Ayasofya'yla ilgili tablo çalışmasında diğerlerinde bulunmayan bir yöntem (arkeolojik kazılar) yer alır. Yapıda dönem dönem yapının Bizans dönemi kimliğinin araştırılması amacıyla bazı arkeolojik kazılar yürütülmüştür. Bugün müze işlevine sahip, bu kompleks ve çok katmanlı yapı için bu araştırmaların önemi büyüktür. Aynı çalışmalar, Bizans mimari yapılaşmasının üzerine inşa edildiğine bugün emin olunan ve üzerinde bulunduğu bu antik dönem yapılaşması hakkında kısmen bilgi sahibi olunan Topkapı Sarayı ve Fatih Camisi bünyesinde de yürütülmelidir. 1924'te müze olarak ilan edilen Topkapı Sarayı kompleksinin toprakaltında kalan fiziksel yapısı günümüze dek pek az inceleme altına alınmıştır⁵⁶². İstanbul 4 No'lu Koruma Bölge Kurulu arşivindeki dosyalarda Fatih Külliyesi çevresinde gerçekleştirilen yeni yapılaşmalarla ilgili yazışmalardan bu parsellerdeki kazılarda Bizans Dönemi yapılarına rastlanmış olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Bunlar gün ışığına çıkarılmamış ve maalesef bilimsel anlamda yeterli belgelemesi yapılmamıştır. Çoğu Arkeoloji Müzesi yetkililerince yerinde incelenmiş, ancak, bu incelemeler o dönemin mimarisi hakkında ışık tutacak bu yapı parçalarının yeterli bir araştırmasına dönüşmemiştir. Nadiren müzeye intikal eden sütun başlık ve kaideleri gibi belli elemanlar dışında, bu yapı parçalarının çoğu temel kazıları tamamlandığında yeni yapılaşmanın altında kalmışlardır. Kentin geçmişi oluşturarak, farklı tarihlere ait anıtsal mimarinin korunmasıyla ilgili benzer sorunların bugün, 2012'de de varolduğu görülmektedir. Kent arkeolojisinin alanına giren çalışmalar doğrultusunda korunması gerekli her katman ayrı ayrı değerlendirilerek dokümantasyonu titizlikte gerçekleştirilmelidir.

2000'li yıllarla beraber yasal düzenlemelerdeki finansman yaratılması sorununa bulunan bazı çözümlerle Türkiye'de sayıca daha fazla onarım yapılabildiği görülür. Nitekim, Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen son dönem onarımları için gerekli bütçe, 2004'te yasası çerçevesinde farklı kurumlardan sağlanabilmektedir. Silah Seksiyonu olarak kullanılan Dış Hazine Binası'nın 2010-2011 onarımı buna bir

⁵⁶² Bu konuda Doç. Dr. Hülya Tezcan'ın “Topkapı Sarayı ve Çevresi'nin Bizans Devri Arkeolojisi” çalışması (1989) Türkçedeki en önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır.

örnektir. Ayasofya'nın 2008 yılında yürütülen Batı cephesi restorasyonu için olduğu gibi bu onarımın bütçesi de İstanbul İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır.

Tezin kapsamında mercek altına alınan örneklerin farklı kurumları temsil etmeleri ve böylece kurumlar arasındaki muhtemel farklılıkların incelenmesi hedeflenmiştir. Sonuçta, Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın korumaya yaklaşımının diğer kurumlara göre özerk yapısıyla daha ayrıksı bir noktada yer aldığı söylenebilir. Milli Saraylar bünyesinde barındırdığı mimari/ teknik büro sayesinde onarımlara yönelik detayları kendi içinde üretebilmekte ve onarımları da koruyucu onarım olarak nitelendirebilecek düzenli bakımlarla gerçekleştirmektedir.

6. SONUÇ

İstanbul'daki anıtsal ölçekli binaların Cumhuriyet Dönemi'ndeki koruma yaklaşımları

1. Özgünlüğün korunamaması sorunu

Bu çalışma kapsamında incelenen mimari koruma uygulamalarında malzeme ve işçilikte yenileme ve yeniden yapım yöntemlerine sıkça başvurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu yöntemlerin uygulandığı simgesel ve tarihi değerleri son derece güçlü bu yapıların tümü malzeme, tasarım veya işçilik/yapım teknikleri açısından uygulamanın gerçekleştiği kısımlarda özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Öyle ki, örneklerin incelenmesi sonucunda, İstanbul'da Cumhuriyet Dönemi'ndeki restorasyon geçiren anıtsal binaların tümünün, farklı boyutlarda olmakla beraber, özgünlüklerini yitirmiş oldukları saptaması yapılabilir. Yapılara bir döneme ait, bugün varolmayan mekân veya bezeme bütünlüğünü yakalamak adına müdahale edilmekten çekinilmemiş; zaman zaman aşırıya kaçan bütünleme ve yeniden yapım çalışmaları yürütülmüştür. Cumhuriyet'in ilanından günümüze dek geçen süreçte, koruma ve onarım çalışmalarını yürüten kurum tarafından uygulanan yeniden yapım ve yenilemelerle yapıya kimliğini kazandıran, eskilik değerini belirleyen öğeler kaybedilmiştir. Burdan, yapıların fiziksel/maddi varlıklarının, toplum tarafından bu yapılara yüklenen manevi anlam (somut olmayan değer) karşısında daha önemsiz olarak ele alınmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. 2000'li yıllara dek, çoğu zaman yapılara yüklenen bu anlamı korumak adına, anıtların sadece dış görünüşlerine ait biçimsel özellikleri korunmaya çalışılmış; 'malzeme ve işçiliğe ait özgün detaylar' ihmal edilmiştir. Restorasyonlarda bütünü ayakta kalabilmesi adına –kaçınılmazsabella oranda uygulanması uygun olan yenileme yöntemine sıkça başvurulmuştur. Zamanın yapının yüzeyindeki patinalar üzerinden kazandırdığı dokunun yaşatılması yerine, sıklıkla yeni/güncel malzeme kullanımı tercih edilmiştir.

Son on yıldır, anıtsal yapıların koruma uygulamalarının öncelikle Cumhuriyet Dönemi'nde 'onarım' adı altında uygulanan ve yapıya zarar veren müdahalelerin ayıklanmasına odaklanmakta olduğu söylenebilir. 2000'lerden sonra yürütülen bu koruma uygulamalarında yapıya hasar vermiş olan bu müdahalelerin ayıklanmasının uygulamanın maddi ve süre açısından önemli bir bölümünü kapsamakta olduğu görülür. Örneğin, günümüzde çoğu anıtsal yapı koruma uygulamalarında 'çimentolu

sıva ayıklanması' müdahalesi bulunmaktadır.

İstanbul'da özellikle, 1940-1970 arasında genel kuramsal yaklaşımı şekillendiren “belli bir döneme dönme” veya “aslına uygun restorasyon yapma” arzusu olarak da adlandırılabilir, *stilistik rekonstrüksiyon* (üslup birliğine varma) kaygısı, özgünlük sorununun bir alt başlığı olarak değerlendirilebilir. Bu arzu, özgün malzeme ve işçiliğin ortadan kaldırılmasını da beraberinde getirmiştir. Restorasyon uygulamalarından sorumlu kurumların tümünde bu eğilime uygun gerçekleştirilmiş onarımlar olmakla beraber, sözkonusu eğilimin izleri, en açık biçimde 1940'lardaki Topkapı Sarayı onarımlarında mevcuttur⁵⁶³. Boito'nun 1883'te ortaya koyduğu geçmişten miras alınan farklı dönem eklerinin özgün yapının önemli bir özelliğini ortadan kaldırılmaması; Giovannoni'nin ise 1929'da ifade ettiği sanatsal ve tarihi özellikler taşıyan mimari öğelerin üslup birliği isteklerine taviz verilmeden hangi döneme ait olurlarsa olsunlar korunmaları gerektiği ilkeleri Türkiye'de 1960'lı yıllarda Topkapı Sarayı Haremi'nde gerçekleşen bazı onarımlarda gözardı edilebilmiştir.

1990'lı yıllarda, uluslararası koruma ortamında kültür mirasının tekrarlanamaz olduğu düşüncesinin yaygınlık kazanmasıyla sistematik bir biçimde vurgulanan özgünlük kavramı, küreselleşme ve birörnekleşme baskısı karşısında daha fazla ele alınarak ölçütleri yeniden saptanmaya çalışılmıştır. Bu konuda Türkiye'de uluslararası ölçütlere uyum konusunda geç de olsa bir uyanıştan bahsedilebilir.

Bugün, birbirinden ölçek, üslup, tasarım vs. gibi özelliklerle farklılaşan tarihi yapıların onarımları sözkonusu olduğunda farklı değerlendirmelere ihtiyaç duymakta oldukları tartışmasız kabul edilen bir olgudur. Her yapı için kendine özgü bir koruma yaklaşımı belirlenmesi gereklidir. 1950'lerde Annoni'nin literatüre kazandırdığı her yapının restorasyonunun kendine özgü olması gerektiği ilkesinin (*caso per caso*) Türkiye'de ancak 2000'li yıllarda Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından oluşturulan bilim kurullarıyla uygulama alanına uyarlanmaya başlandığı görülmektedir. Bugün, Topkapı Sarayı, Milli Saraylar ve Ayasofya Müzesi bünyesinde süreklilik kazanmış bilim kurulları vardır. Ayrıca,

⁵⁶³ O dönem gerçekleşen onarımları yürüten Tahsin Öz, Sarayda çoğu kendi inisiyatifinde ayıklanan son dönem peyzajlarının tasvir edildiği kalemleri için “son devirlerin sanat ve zevk düşkünlüğü eseri” tanımlamasını yaparken benzer şekilde, döneminin aydınlarından Reşat Ekrem Koçu da, “Topkapı Sarayı tamir edildi, mütehasısların nezareti altında yapılan restorasyonda zevk düşkünlüğünün izi pislikler temizlendi, eski binaların hakiki simaları meydana çıktı” sözüyle Topkapı Sarayı özelinde kültür mirasına karşı yaklaşımını ortaya koyar.

Vakıflar Genel Müdürlüğü de anıtsal ölçekli yapılarının onarımlarında bir Bilim Kurulu'nun örgütlenmesini koşul olarak getirmiştir. 2004 tarihli 5226 sayılı yasanın 7. maddesi 3. bendinde müze ve anıt eser kurullarından bahsedilmektedir. Anıt eser kurulları henüz yaygın olmayan bir uygulama olup, anıtsal yapı restorasyon sürecinde kurulan ve uygulama bittiğinde sona eren bilim kurullarıyla çalışılmaktadır. Ele alınan örneklerden görüldüğü gibi, anıtsal bir yapı üzerine yoğunlaşan bilimsel kurul, restorasyon uygulaması başladıktan sonra düzenli olarak yerinde gözlem yaparak görüş bildirmekte ve sorunlu görülen noktalar için çözüm üretmektedir.

Özetle, çalışma kapsamında değerlendirilen örneklerden de görüleceği üzere, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından 1980'lere kadar anıtsal yapıların özgünlüklerinin korunması ile ilgili kuramsal ve uygulama boyutunda bazı sorunlar bulunmakta olduğu; 2000'lerden sonra bu sorunların konusunun uzmanı meslek insanlarından oluşan bilim kurullarının rehberliğinde aşılmaya çalışıldığı tespiti yapılabilir. Ancak, bilim kurullarının görevi de restorasyonla başlayıp, restorasyon tamamlandığında sona ermektedir. Dolayısıyla, anıtsal yapıların korunmasında sürekliliği sağlayabilmek için 5226 sayılı yasanın da öngördüğü olan anıt eser kurullarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

2. Sürekli (Periyodik) Bakım / Koruyucu Onarımın Önemi

Yapıların özgünlüğüne zarar veren restorasyonun yerine 'koruma'yı öneren SPAB'ın Manifestosu (1877)'nden bugüne tek yapı ölçeğinde periyodik/sürekli bakımın önemine vurgu yapılmaktadır. 19. yüzyıl sonunda, Ruskin'in önderliğini yaptığı restorasyon karşıtı hareket (anti-scrape society), tarihi yapıların uygun bakımla restorasyona(kapsamlı onarıma) gerek duyulmadan korunabileceğini savunmuştur. Ruskin ve Morris'i takiben Boito (1883) da, restorasyonun yerine onarımı önermiştir. Daha sonra, Carta del Restauro (1931)'da değinilen, 1964'te Venedik Tüzüğü'nün 4. maddesinde vurgu yapılan sürekli bakımın önemine Amsterdam Kongresi (1975) sonuç bildirgesinde yer verilmiştir. Konu, 1999 tarihli ICOMOS Burra Tüzüğü'nde işlenmiştir. Yakın zamanda, ICOMOS'un Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Yapısal Restorasyonu üzerine İlkeler (2003)'inde kültür varlıklarının özgün değerlerini yitirmeden ayakta kalabilmeleri için en ideal çözümün önleyici bakım olduğu belirtilmiştir.

Korumak ve işlev vererek düzenli bakımla yaşatmak ekonomik olarak da restorasyona oranla daha kazançlıdır. Koruyucu onarım olarak nitelendirilen düzenli bakım çalışmalarının yavaş süren, sona ermeyen bir eylem olacağı; anıt/anıtsal yapı için tahsis edilmiş bir alanı ve sürekli çalışan bir teknik ekibi gerektireceği bir gerçektir. Öte yandan, planlanmış bir düzenli bakım, tarihi yapı malzemesinin yıpranarak kullanılamaz hale gelmesinin önüne geçen bir çalışma olacaktır. Uzun vadede yapının özgün malzemesinin korunması garanti altına alınabilecektir.

Sürekli bakım yoluyla koruma, Türkiye’deki kültüre de uzak bir uygulama değildir. Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik döneminde yeniden yapım faaliyetleri kadar onarım faaliyetlerine de önem verilmiş ve bu doğrultuda yapılara sürekli bakım uygulanmıştır. Kurşun sıva, bezeme onarımları, yapı elemanlarının onarımı gibi belli aralıklarla gerçekleştirilen küçük ölçekli çalışmalar, anıtsal yapıların yüzyıllarca ayakta kalarak günümüze ulaşmalarını sağlayan son derece etkin müdahaleler olmuştur.

Düzenli bakımın önemi, Cumhuriyet öncesinde de dile getirilen bir konu olmuştur. 20. yüzyıl başında, Kemalettin Bey’in yazılarında ve çeşitli raporlarında sürekli bakımın öneminden söz ettiği görülmektedir. Yine, A. Saim Ülgen (1948), “*Anıtları tahrip eden nebatların yok edilmesi ve bunların gelişmelerinin önlenmesi (bu gibi binaların temizlik ve bakımın sağlamak, derzlerini sağlam tutmak) ilk tedbirlerden sayılmalıdır*” ifadesiyle Cumhuriyet’in erken döneminde konuya katkıda bulunmuştur.

Kuramsal alanda fikir üreten koruma uzmanları-mimarların bu tavsiyelerine rağmen düzenli bakım/koruyucu onarım çalışmalarına Cumhuriyet’in ilanından günümüze, hiçbir dönem belli ilkeler çerçevesinde önem verilmemiştir. 2000’lerden sonraki yasal düzenlemelerde değinilen ‘anıt eser kurulları’ da henüz örgütlenmediği için tek yapı ölçeğinde halen düzenli bakım çalışmaları başlatılamamıştır. Bu durum, 1993’ten beri düzenli toplanan bir Bilim Kurulu’na sahip olan Ayasofya için de geçerlidir.

Bu yaklaşımın benimsenip sürekliliğe dönüşmesi için öncelikle bu tür bir çalışmanın altyapısının hazırlanması gereklidir. Bir başka deyişle, sürekli bakım yoluyla koruma eylemi, bir gelenek haline getirilmelidir. Kendi geleneğini oluşturma potansiyeli olan Topkapı Sarayı’nın da, 1924’te müzeye dönüşmesiyle birlikte bünyesinde onarımları

yürüten atölyeleri işlevlerini yitirmiştir. Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na ait onarım ve bakım atölyeleri bu anlamda olumlu örnekler olarak verilebilir. Dolmabahçe Sarayı'nda görüldüğü gibi⁵⁶⁴ Milli Saraylar bünyesinde görevlerini sürdüren bu atölyeler işlevlerini bugün de sürdürmektedirler.

3. Projesiz Uygulamalar Sorunu

Restorasyon uygulamaları öncesinde, yapının sorun ve olanaklarını ve yapıyla ilgili her tür bilgiyi içeren ön araştırmalar gerçekleştirilmelidir. Arşivlerde bulunan belgeler, belli bir dönemin mimari ve teknolojik tercihleri, yapının bulunduğu bölgenin mimari doku özellikleri ve yapı ölçeğindeki müdahalelere ilişkin (malzeme, işçilik, fiyat gibi) önemli bilgiler içerebilirler. Tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilecek koruma ve onarım etkinliklerinde bu bilgilerin titizlikle değerlendirilmesi ve uygulamalara yansıtılması büyük önem taşır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemlerinde anıtsal yapıların korunması konusunda bir düzenin varlığından söz edilebilir. Bu düzenin çağdaş koruma bakışıyla şekillendiğini söylemek yanlış olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçmiş uygarlıklara ait yapılar da dahil olmak üzere, mevcut kamu yapılarının düzenli bakımla işlev verilerek yaşatılmasına özen gösterilmiştir. Sözkonusu düzeni sürdüren kurum olan Hassa Mimarlar Ocağı'nın 19. yüzyıl başında kaldırılarak Ebniye Müdürlüğü'nün kurulmasıyla mimarlığın meslek olarak yürütülmesi eyleminde bir kopuş yaşanmış olduğu tespit edilmektedir. Ebniye Müdürlüğü ile birlikte yeni inşaat yapma sürecine kalfalar dahil olmuşlardır. Aynı dönemde, koruma ve onarım etkinliklerinde de benzer bir gelişme yaşanmış olmalıdır. Böylece kalfa eliyle yürütülen, projesi üretilmeden uygulama süreci başlayan restorasyon (onarım) etkinliklerinin arttığı söylenebilir. İnşaat ve restorasyon faaliyetlerini Cumhuriyetin ilk yıllarında da, o dönem sayıca az olan mimarların yerine yine kalfalar yürütmüş olabilirler. Bu durum, projersiz uygulamalar sorunun kaynaklarından biri olarak gösterilebilir.

Öte yandan, 19. yüzyılın sonlarında, Osmanlı mimarları Ayasofya, Çemberlitaş gibi anıtsal yapıların restorasyonlarını yürütmek için çağrılan Batılı mimarların bakışıyla

⁵⁶⁴ Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları için mevcut bir Tamirhane-i Hümayun (Padişahlık Onarım Evi) olduğu bilinmektedir (Alsaç, 1992 ve Ortaylı, 2006, 21). Ayrıca, 1831'de kurulan Ebniye-i Hassa Müdürlüğü bünyesinde görev yapan "Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü", saray ve kasırların onarımlarını yürütmekle yükümlüdür (Can, 2007, 106). Dolayısıyla hanedana ait yapıların sürekli bakımları devlet tarafından çözüme ulaştırılmıştır.

yürütülen belgeleme ve koruma uygulamalarına tanık olmuşlardır. Dolayısıyla, proje hazırlanması geleneği Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren onarım alanında görevli kişiler tarafından biliniyor olmalıdır.

Buna rağmen, Cumhuriyet'in ilanından itibaren özellikle, 1940-1950 arası yoğunlaşan ve 1980'lerin sonuna kadar tam olarak önüne geçilememiş olduğu çalışılan örnekler üzerinden tespit edilebilen projersiz ve (cemaat veya derneklerin girişimleriyle) onay alınmadan gerçekleştirilmiş uygulamalar bulunmaktadır. Koruma ve onarım alanında ihtiyaca yeterince karşılık veremeyen devlet kurumları, halk tarafından desteklenen derneklerin yarattığı maddi kaynaklarla gerçekleştirdikleri onarımlara engel olamamaktadırlar. GEEAYK'nun 1959, 1965 ve 1968 tarihlerinde cami dernekler tarafından yürütülen tahrip edici onarımları engellemek yönünde -uygulamadaki etkinliği tartışmalı olan- bazı kararlar almış olduğu görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan örnekler incelendiğinde görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ilanından itibaren oldukça uzun bir süre Koruma Bölge Kurulları'na uygulanacak restorasyonla ilgili yasada belirtilen projeler sunulmadan ve Kurul'dan gerekli onaylar alınmadan 'basit onarım' adı altında kapsamlı (esasl) onarım uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Restorasyonun ilk şartı olan proje hazırlama ve yapıyı mevcut kaynaklar ışığında analiz ederek sorunlarını ortaya koyma süreçlerinin ihmal edilmiştir.

Mimari koruma alanında verilen eğitimin yaygınlaşması ülke çapında giderek projelendirme süreçlerinin niteliğini arttırıcı bir etki yaratmıştır. 1999 senesi itibariyle, Koruma Kurulları'na sunulan projelerin 660 no'lu ilke kararında belirtilen proje hazırlama koşullarına uyum sağlaması beklenmektedir. Dolayısıyla, yaklaşık son on beş yıldır projelendirme sürecinde yaşanan olumsuzluklar, Koruma Bölge Kurulları'nın denetiminde ve 2004 sonrası anıtsal yapılar için bir araya gelen bilimsel kurullar aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

4. Koruma Uygulamalarının Denetimi Sorunu

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nin Topkapı Sarayı onarımlarıyla ilgili 1915 tarihli eleştirel raporundan⁵⁶⁵ da görüleceği gibi, koruma alanında karar verici, yasa koyucu otorite, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana koruma uygulamalarının

⁵⁶⁵ Bkz. EK 7.

denetiminde yeterli seviyede sözsahibi olamamıştır. Koruma uygulamasını tanımlayan yaklaşım ile gerçekleşen uygulama arasındaki çelişkilerin önüne geçilememiştir. Bu konuda da, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan bir gelenek olduğu düşünülebilir.

Bu araştırmada incelenen örnekler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, Cumhuriyet Dönemi'nde restorasyon projelerini yönlendiren en önemli otorite olan GEEAYK ve Koruma Kurulları'nın pek çok kritik onarımda yeterince etkin olmadıkları, almış oldukları kararlarda istikrarlı davranmadıkları ve yasanın da gereği olarak uygulamaları denetleyemedikleri, dolayısıyla, verilen proje kararları korumaya yönelik olsa da, uygulamalardaki yanlışların önüne geçilemediği gözlemlenmiştir.

Yalnızca İstanbul ili sınırları için görev yapmış olan Eski Eserleri Koruma Encümeni'ni takiben, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. GEEAYK'ın 1951'deki kuruluşundan sonraki 32 yıllık çalışmalarının ve almış olduğu kararların ülkenin koruma gündemini oluşturduğu, bir başka deyişle, taşınmaz kültür mirasının korunması ve değerlendirilmesine ilişkin ülkenin genel eğilimi ve düzeyini yansıttığı söylenebilir. Öte yandan, GEEAYK, 1950-1957 yılları arasında, Menderes yıkımları olarak da geçen İstanbul'un tarihi bölgesindeki kapsamlı imar çalışmalarında yeterince söz sahibi olamamış; etkisiz kalmıştır. Belediyelerin kimi zaman milletvekilleri yardımıyla, kimi zaman fen memurlarının mail-i inhidam raporlarıyla dönemin koruma alanında sorumlu otoritesinin kararlarına uymayarak tarihi yapıları tahrip ettikleri veya zaman zaman yıktıkları görülmüştür. GEEAYK üyeleri, bireysel olarak bu yıkım sürecine karşı duramamışlardır.

GEEAYK sonrası süreçte, 1983 tarihli 2863 sayılı yasayla oluşan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun ilke koyucu olarak görev yaptığı; bölgesel olarak oluşturulan Koruma Bölge Kurullarının ise, karar veren ve onayan kuruluşlar olarak yürütme görevini üstlendikleri görülür. Bu çalışmada ele alınan anıtsal yapılar ve yapı gruplarına uygulanan restorasyonlar incelendiğinde, Koruma Bölge Kurulları'nın da uygulamaların denetimine dahil olmadıkları; bu noktada devreye ikinci bir otoritenin girdiği ve Kurullarla iletişimin koştığı noktalarda uygulamaların tamamen yerel yönetimlerin onayıyla yürütüldüğü görülmektedir. 2000'lerden sonra, 5226 sayılı yasanın çerçevesinde örgütlenen Bilim Kurulları'nın

oluşumuyla bu karmaşık duruma bir düzen getirilmeye çalışılmaktadır. Bilim Kurulları'nın uzman görüşleri doğrultusunda, uygulamalarda yaşanan sorun ve çıkmazlara daha kolay çözüm bulunabilmektedir.

Koruma Bölge Kurulları ve Yüksek Kurul, sadece Türkiye'de kabul gören koruma mevzuatını göz önünde tutarak karar vermektedirler. Oysa, Türkiye, başta Venedik Tüzüğü olmak üzere, uluslararası pek çok anlaşmaya imza atmıştır. Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulu üyeleri, sözkonusu anlaşmalardaki kararların değerlendirme kriteri olarak kabul edilmesinde daha etkin olmalıdırlar.

5. Koruma ve Onarım Uygulamalarının İhale Sistemine Yönelik Aksaklıklar

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi boyunca, çok önemli tarihi yapıların restorasyon işlerinin kamu kurumları tarafından ihale yolu ile en düşük fiyatı veren müteahhit firmaya verilerek gerçekleştirildiği görülür. İhaleyi açan kurumların insiyatif kullanma konusundaki zaafı da eklenince, uygulamalar çoğu zaman işlerin ehli olmayan ekiplere verilmiş ve restorasyonlar gerçekleştirilmesi mümkün olmayan fiyatlara ihale edilmiştir. Halen, uygulamaların doğrudan uzman kişilere yaptırılacak şekilde yasal düzenlemelere gereksinim vardır. İhalelerde evrensel değere sahip anıtsal yapıların restorasyonlarını üstlenecek uygulamacıların niteliklerini açıklayıcı bir düzenleme getirilmemiştir. Mevcut ihale sisteminin bu yönde evrilmesi ve restorasyonlarda uzmanlaşmış kişilerin/şirketlerin yer alabileceği yeni düzenlemelerin getirilmesi şarttır.

2005 yılı itibarıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, tek yapı restorasyon uygulamalarını da içerecek şekilde mevcut kamu ihale kanunu geliştirilerek restorasyon alanında uygulama yaparak uzmanlaşmış firmaların yer alabileceği yeterlilik listeleri hazırlanmıştır.

Bir başka sorun ise, restorasyonlarda uzun yıllar Vakıflar Genel Müdürlüğü birim fiyat tarifelerinin hemen tümünün yeniden yapılacak bölümler için oluşturulmuş olmasıdır. Gerçekleştirilecek işin niteliğine değil niceliğine ödeme yapan sistem, sonunda yüklenicileri restorasyonlarda yöntem olarak yeniden yapıyı tercih etmeye teşvik etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün birim fiyat tarifelerine 2011'deki düzenlemelerle onarım, koruma, temizleme ile ilgili pozların da eklenmiş olması koruma için olumlu bir gelişmedir.

6. Yeterli Bir Koruma Politikasının Geliştirilememiş Oluşu

Mimari koruma tarihinin konusu olmuş olan yaklaşımların hemen hepsi, Batılı ülkelerde geliştirilip tüm dünya tarafından benimsenmiştir. Farklı sosyo-kültürel yapısı ve geçmişiyle Türkiye'nin bu gelişmeleri kendi koruma alanına birebir uyarlaması beklenemez. Yine de, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin belli kurumsallaşma süreçlerinden geçerken koruma alanında yaşamış olduğu deneyimler düşünüldüğünde, bu toprakların kültür varlıklarını koruma ve onarım konularında kendine özgü bir koruma anlayışı geliştirmiş olması beklenmektedir.

Giovannoni, 1920'lerde restorasyonu bir 'kültür sorunu' olarak tanımlamıştır. Bugün Türkiye'de halen ülke ölçeğinde geliştirilmiş ulusal bir kültür politikası mevcut değildir. Bu da, içselleştirilmiş ulusal bir koruma politikasının varlığına engel olmaktadır.

Geçmişten kalan mimari varlığın yaşatılıp sürdürülebilir olması anlamına gelen mimari koruma, kendiliğinden gelişen bir olgu değil, bilinçli bir girişimdir. Katılıma açık, sahiplendirici bir tavırla devlet eliyle geliştirilmiş bir koruma politikası tarafından desteklenmesi çok önemlidir. Bu süreçte Türkiye'den üyesi olduğu uluslararası kuruluşların (UNESCO, Avrupa Konseyi, ICOMOS, ICCROM gibi) hazırlamış olduğu sözleşme, tüzük, hükümlere tavsiyeler gibi belgelerin yol göstermesi beklenmektedir. Ancak sözkonusu belgeler Türkiye'de bugün de halen yeterince incelenip ülkenin koruma politikasına dahil edilmemişlerdir. Korumaya yönelik uluslararası ölçeklerdeki gelişmeler ve bilimsel araştırmalara dayalı çözüm önerilerinin uygulamaya aktarılması şüphesiz restorasyon uygulamalarının da kalitesinin yükselmesi ve bilimsel ölçütlere uygunluğunun artışıyla sonuçlanacaktır.

Türkiye'de yasal düzenlemeler ve restorasyon uygulamaları arasındaki uyumsuz görüntü, restorasyon konusundaki kuramsal tavrın doğru tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kuram ve uygulama, restorasyonların bilimsel esaslara dayalı çağdaş yaşamın gereklerini karşılayacak, nitelikte gerçekleşmesinde birbirinden ayrılmayan iki ögedir. Bu nedenle uygulamacıların yasalar tarafından çizilmiş mevcut kuramsal çerçeveyi izlemeleri ve uygulamalarına yansıtmaları sağlanmalıdır.

7. Koruma ve Onarım Çalışmalarının Arşiv ve Yayın Sorunu

Bir mimari restorasyon şu evrelerden oluşur:

1-Araştırma

2- Proje

3- Uygulama

4- Yayın (Arşiv)

Uygulama öncesi yapılan ön çalışma uygulamanın bilimsel ölçütlere uygun hale getirilmesinde son derece önemli bir aşamadır. Bu çalışmanın büyük bir kısmı rölövelerin hazırlanması, hasar-tespitlerin yapılması ve bu veriler ışığında kuramsal yaklaşım ve uygulama tekniğinin geliştirilmesidir. Restorasyon uygulamasına geçilmeden önce, yapıyla ilgili her tür bilgiyi içeren ön etüdler yapılmalı ve yapının sorun ve olanaklarını ortaya koymak gereklidir.

Bu çalışmalar, yapıya ait belli bir dönemin kentsel gelişim ve değişimini, yapının bulunduğu kentsel dokunun özelliklerini, yapı ölçeğindeki müdahalelere ilişkin (malzeme, işçilik, fiyat vb.) gibi önemli bilgileri içeren her türlü kaynak ve belgeden destek alınarak gerçekleştirilir. Bu nedenle, restorasyon kararının verilmesinden önce arşivdeki bilgilerin değerlendirilmesinin hayati önemi vardır. Bu durum, özellikle bu çalışma kapsamında örnek olarak seçilen yapılar benzeri bir mirasın değerlendirilmesi sürecinde daha da ön planda tutulmalıdır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleştirilen restorasyon etkinliklerine bakıldığında, bu konuda bazı sorunlar olduğu görülür. Restorasyonların yeterince özgün arşiv belgesine dayandırılmadan gerçekleştirildiği uzun bir dönemin varlığından bahsedilebilir. GEEAYK’ın 506 sayılı, 06.06.1956 tarihli kararı, Kurul tarafından yıkılma kararı verilen binaların yıkılmadan önce binayı yıkacak makam tarafından rölövelerinin yaptırılmasına ve fotoğraflarının çektilmesi ve kurul arşivine gönderilmesi gerekliliği üzerinedir. Bu kararın uygulanması doğrultusunda, Kurulun arşivinde günümüzde yok olmuş olan pek çok yapıya ait belge bulunması gereklidir. Bu gibi belgeler çeşitli sebeplerle ortadan kaldırılmış, yok olmuş kent parçalarını anlamada ve güncel kentsel müdahalelerin kararlarını belirlemede tartışılmaz bir öneme sahiptir. Ancak, ne bu envanter kayıtları, ne de Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki onarımlara ait kayıtların çoğu, koruma uzmanları tarafından henüz kullanıma sokulmamıştır.

Bu durumun bir sebebi, envanterlerin ve onarımlara ait belgelerin eksik ve güncelleşmemiş oluşudur.

Bugün Türkiye'deki mevcut kurumsal arşivlerin araştırmacıların kullanımına yeterince açık olmaması bu durumun sebeplerinden bir diğeri olarak gösterilebilir. Cumhuriyet Dönemi'nde Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde son derece önemli pek çok anıtsal yapı restorasyonu yürütmüş olan A. Saim Ülgen'in kişisel arşivinin halen araştırmaya açık hale getirilmemiş oluşu bu konuya bir örnek olarak verilebilir. İleride arşivin kullanıma açılması veya yayınlanmasıyla mimarın yaklaşımlarıyla ilgili değerlendirmeler birincil kaynaktan yapılabilecektir.

Müze çalışanları dışında araştırmacıya açık olmayan ve henüz yeterince tasnif edilmemiş olan Milli Saraylar Cumhuriyet Dönemi Arşivi de bu duruma örnek olarak verilebilir. Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağı olan Dolmabahçe Sarayı Müzesi'nde gerçekleştirilen mimari onarımlarla ilgili yapılan bu çalışmada müze arşivinden belge toplama aşamasında oldukça sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Müze idaresine gerekli yazılı başvuruların yapılmış olmasına rağmen, arşivi kullanma konusunda izin verilmemiştir.

1982'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen 1. Restorasyon Semineri'nde vakıf eseri yapıların envanterlerinin hazırlanması konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü ile koruma eğitimi veren üniversiteler arasında kurulacak işbirliğinden sözedilmiş olmakla beraber, bu konu halen yeterince hayata geçirilememiştir.

2008 yılında güncellenen 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir altbirimi olarak görevlendirilecek Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı'ndan bahsedilmektedir. Yasada Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında arşivlerin kullanılmasını kolaylaştıracak ve bilimsel çalışmalara fayda sağlayacak bir arşiv yönetim sistemi kurmak olduğu belirtilmiş olmasına rağmen, bu doktora çalışmasının kapsamında gerçekleştirilen arşiv taramalarında bu konuyla ilgili yeterli çalışmanın henüz yapılmamış veya hayata geçirilmemiş olduğu görülmüştür.

Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı'nın arşivleri araştırmacıya kapalı ve zayıf olsa da, önemli restorasyon çalışmaları yaptıkları yayınlarda detaylı olarak belgelenmektedir. Bu çalışmalar 2000 yılından sonra artmış olup öncesindeki yayınların genelde arşiv belgelerinden çıkan bilgilerin tanıtımı şeklinde makaleler vardır. Diğeri kurumlarla karşılaştırıldığında bu alanda daha bilimsel bir yöntem izledikleri söylenebilir. Kültür Bakanlığı buna benzer bir uygulamayı Ayasofya Müzesi Yıllığı ile 1959'dan itibaren

sürdürmektedir. Fakat, bu tür bir yıllık Bakanlığın Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü aracılığıyla gerçekleştirilen onarımların tümünü yansıtamamakta, daha çok İstanbul'daki Fethiye Müzesi, Kariye Müzesi vd. Bizans yapılarının geçirdiği onarımlar üzerinde durmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1938'den bu yana yayınlanmakta olduğu "Vakıflar Dergisi", 73. yayın yılını doldurmuştur. Vakıflar'ın ayrıca bir dönem kesintiye uğrayarak yayınladığı Rölöve ve Restorasyon Dergisi de, halen yayın hayatını sürdürmektedir. Genel Müdürlük, 2005'ten bu yana gerçekleştirdiği anıtsal yapı onarımlarıyla ilgili onarımda görev alan uzmanların yazılarının derlendiği yayınlar yayınlamaktadır.

2000'lerden itibaren koruma alanında sayıca artan ulusal ve uluslararası kolokyum, konferans, panel ve sempozyumlar korumanın kuramsal altyapısının sağlamlaştırılması ve konuyla ilgili tartışma ortamını canlı tutarak toplumda farkındalık yaratılmasına destek vermektedirler. Bunlardan bazıları koruma ve onarım alanındaki genel sorunlara eğilirken, Ayasofya için düzenlenenler gibi tek yapıya odaklanarak bu yapı üzerinden belli bir dönemin yapılarının tanıtılması ve korunmaları konusuna dikkat çeken çalışmalardır.

Koruma kurulları tarafından kabul edilen ve uygulanan her proje, sayısal ortamda ayrıntılı olarak kayıt altına alınmalı ve paylaşımına açılmalıdır. Ayrıca, Kültür Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen onarım uygulamalarından seçilecek farklı örnekler bir yayımla tanıtılmalıdır. Bu yayımla, öncelikle o kültür varlığının tüm tarihi belgeleri ve mevcut durumunu sergileyecek belgeler⁵⁶⁶ ve korunmasına yönelik alınmış kararları içermelidir. Bu tür bir çalışmanın yapılması o kültür varlığı ile ilgili tüm bilgilerin bir arada toplanmasını sağlayacaktır. Restorasyon alanında kuramsal ve uygulama alanındaki gelişimin sağlanmasında bu tür yayımlar son derece önemli rol üstlenmektedirler.

8. Koruma ve Onarım Uygulamalarında Kurumsallaşma ve Eşgüdüm

Tez çalışmasının sonuçları değerlendirildiğinde, restorasyonlardan sorumlu olan devlet kurumlarının çeşitli dönemlerde koruma konusunda kısmen birbirlerinden farklı eğilimler göstermekle birlikte, birbirlerine aykırı düşecek bir yaklaşıma sahip

⁵⁶⁶ Kültür varlıkları hakkında toplanan tüm belgeler, aynı zamanda Türkiye'de ülke ölçeğinde oluşturulması elzem olan merkezi bir envantere/arşive katkıda bulunacaklardır.

olmadıkları tespit edilmiştir. Özellikle, 1955-1970 arasında ön planda olan koruma uzmanı-mimarların kurumlararası geçişlerle farklı kurumların bünyesinde görev yaptıkları göz önüne alındığında, farklı koruma kararlarının kurumun kimliğinden değil, şahısların kişisel kabul ve eğilimlerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Cumhuriyet Dönemi'nde koruma ve onarım alanının aktörleri olan mimarlar, koruma uzmanları, şehir plancılarının koruma alanında yeterince sorumluluk yüklenememiş ya da etkin olamamış oldukları görülür. Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da yüksek mevkilerde yer alan bürokratlar tarafından uygulanan koruma karşıtı, cesur imar etkinliklerinin benzerleri, Cumhuriyet'in yerel yönetimleri tarafından sürdürülmüş ve sürdürülmektedir. Halen, kentin önemli parçaları için yıkıcı tehditler sözkonusudur. Bugün, koruma alanında kamusal olarak geçmişe oranla daha fazla örgütlenilmiş olunmakla beraber, toplumun İstanbul'un tarihi bölgelerinin korunması konusunda yasal otoritelerin almış olduğu kararlara yeterince katılımı ve bu kararlar üzerinde yaptırımı olmadığı görülmektedir. Tek yapı korumanın uluslararası alanda kabul görmüş bilimsel ölçütlere uyum sağlamaya başladığı söylenebilse de, İstanbul'daki imar etkinlikleri yüzünden gelecekte tehdit altında olan anıtsal yapılar bulunmaktadır.

Sorunun aşılabilmesi için, öncelikle restorasyon eyleminin her aşamasında yer alan bireylerin kendilerine düşen sorumluluğa uygun hareket etmeleri şarttır.

Tarihsel alanlar için geliştirilen yönetim planları, koruma konusunda tüm aktörlerin rolünü ortaya koyup, bu aktörlerin koordinasyon ve eşgüdüm içinde çalışma yöntemlerini tarif eden rehberler olarak değerlendirilmelidir. Ülke içinde koruma alanında görev yapan tüm kurum ve kuruluşların çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda hazırlanacak bu rehberler eşliğinde çalışması gerekmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kültür varlığı yapıların farklı devlet kurumları arasında bölüşülmesi nispeten bir belirsizlik ortamının doğmasına yol açmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Saraylar Daire Başkanlığı ve 2005'ten sonra giderek artan etkisiyle yerel yönetimler koruma alanında başlıca söz sahibi kurumlardır. Özellikle ilk belirtilen üç kurumun belli bir sürekliliği bulunmaktadır. Ancak kurumların kendi yönetimlerinde yaşanan kargaşa, kadrolarındaki süreksizlik ve birbirleri arasında yaşanan eşgüdümsüzlük, korumayı olumsuz yönde etkilemektedir. Anıtsal mimari mirasın korunması sözkonusu olduğunda, malsahibi, kullanıcı, proje ve uygulamadan sorumlu farklı kurumlarla karşılaşılabilir. Bu durum, anıtsal yapının korunmasında eşgidimsüzlüğü beraberinde getirmektedir.

2005 tarihli yönetmelikle de tanımlanan ‘anıt eser kurulları’nın yapısının yönetmelikte tanımlananın ötesinde geliştirilerek örgütlenmesi ve bir yönetim planı çerçevesinde eserin nasıl korunacağıınin takibinin yapılması son derece önemlidir.

Türkiye’de günümüze gelene kadar, anıtsal yapı koruma alanında kuramsal, teknik, ekonomik ve yasal sorunlar yaşanmış ve kısmen boyut değiştirerek yaşanmaya devam etmektedir. Küreselleşmenin baskısı altında gelişen bir dünyada, hem dünyaya eklemlenmeye çalışan, hem de bu topraklara özgü bir sistem kurma çabasında olan koruma alanı içinde bulunduğu kurumsal yapının da olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesinin, öncülleri gibi gelecekte Türkiye’deki mimari koruma tarihi alanında yapılacak araştırmalara faydalı olması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, Z., 1988. Değerlendirme Ölçütleri, *Yapı*, **284**, 30-32, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Ahunbay, Z., 1989. Side Apollo Tapınağı Restorasyonu, *Yapı Dergisi*, **87**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Ahunbay, Z., 1996. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Ahunbay, Z., 1997. Onarım ve Koruma, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, cilt:3, 1368-1374, İstanbul.

Ahunbay, Z., 2006. Zeyrek Camii Restorasyonu, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*'nde gerçekleşen konuşma metni, tarih:11 Ekim 2006, 1-6, İstanbul, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html

Ahunbay, Z., 2012. Küreselleşme ve İstanbul'un Dünya Mirası Değerlerinin Korunması, *Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu*, 14 Ocak 2012, 3. Oturum, düz.: Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, İTÜ Taşkılla, İstanbul.

Ahunbay, Z., 2012. Ayasofya'yı Nasıl Korumalıyız?, 22 Şubat 2012, *Kültür Mirasına Yaklaşımlar-1*, konferansı düz.: Europa Nostra Türkiye, İTÜ Taşkılla, İstanbul.

Akan, E., 2008. Cumhuriyet Döneminde Ayasofya, *Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale.

Akar, T., 2009. The Role Of Vakıf Institution In The Conservation of Vakıf Based Cultural Heritage, *Doktora Tezi*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı, Ankara.

Akbulut, P., 2000. Dolmabahçe Sarayı Restorasyon ve Koruma Çalışmaları, *Dolmabahçe Sarayı, Belgeler-Araştırmalar-Uygulamalar-Haberler*, **1**, 56-67, Mayıs 2000, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Dolmabahçe Sarayı Müdürlüğü yayını, İstanbul.

Akbulut, P., 2000. Dolmabahçe Sarayı Muayede Kubbesi ve Askı Kemerleri Onarım-Güçlendirme Çalışmaları, *Dolmabahçe Sarayı Belgeler-Araştırmalar-*

Uygulamalar-Haberler, **2-3**, 136-143, Temmuz/Eylül 2000. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Dolmabahçe Sarayı Müdürlüğü yayını, İstanbul.

Akbulut, P., 2003. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu Kubbe ve Askı Kemerlerinin Onarım ve Güçlendirilmesinde Karbon Elyaf Kullanımı, *Dolmabahçe Sarayı, Belgeler-Araştırmalar-Uygulamalar-Haberler*, **1**, 85-89, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını, Ankara.

Akçura, N., 1972, Türkiye ve Eski Eserler, *Mimarlık* , **8**, 39-42, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Akçura, N., 1973. Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması, *Mimarlık*, **8**, 13-17.

Akın, N., 1993. Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 233-239, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Akın, N., 2005. Venedik Tüzüğü Üzerine, *Selçuk Batur İçin Mimarlık Yazıları*, 22-26, ed.: Arel, A., Gürsel, E. ve Özkan, S., TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Akın, N., 2006. Koruma Alanının Büyük Kaybı: Cahide Tamer, *Mimarlık*, **328**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Akın, N., 2012. Kişisel Görüşme.

Akıncı, N. F., 2001. Türkiye’de Anıt Eserlerin Korunabilirliği Üzerine, *TAÇ Vakfı’nın 25 yılı anı kitabı Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 16-18, editör: Sezgin, H., TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.

Akozan, F., 1977. *Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları*, DGSA Y. Mim. Böl. Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını, no:4, İstanbul.

Akpınar, İ., 2011. Prost’un İstanbul’u, *Çarşamba Seminerleri*, 02.03.2011, düzenleyen: MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Akpınar, İ., 2010. İstanbul’u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı, *Cumhuriyet’in Mekanları/ Zamanları /İnsanları*, derleyen: Altan Ergut, E. ve İmamoğlu B., Dipnot yayınları, Ankara.

Akurgal, E., 1992. Osman Hamdi’den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunumuz, *1. Osman Hamdi Bey Kongresi*, 2-5 Ekim 1990, MSÜ Yayınları, İstanbul.

Altınyıldız, N., 1998. Varlığı Korumak/ Yokluğu Örtmek, *Mimarlık*, **284**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, 6, Ankara.

Altınyıldız, N., 1997. Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları (İstanbul 1923-1973), *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, İstanbul.

Alsaç, O., 1984. Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine, *Mimarlık*, **201**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Alsaç, Ü., 2001. Korumacılığa Adanmış Bir Yaşam, Mimar Orhan Alsaç'ın özgeçmişi ve etkinlikleri, TAÇ Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı *Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 3-11, Editör: Haluk Sezgin, İstanbul, TAÇ Vakfı Yayını.

Alsaç, Ü., 2003. *Bir Türk Mimarın Anıları, Yaşamı, Etkinlikleri: Orhan Alsaç*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Alsaç, Ü., 1992. *Türkiye'de Restorasyon*, İletişim yayınları, İstanbul.

And, M., 2011, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent - Saray - Günlük Yaşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Anhegger, M., 1984. Padişah Evi Gecekonduya Dönmüştü, *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, 43, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul.

Anhegger Eyüboğlu, M., 1979, Fatih Devri'nde Yeni Sarayda da Harem Dairesi var mıydı?, **VII**, 23-36, Sanat Tarihi Yıllığı, İstanbul.

Anhegger, M., 1986. *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi Harem*, Sandoz yayıncılık, İstanbul.

Akyürek, G., 2011. *Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Arel, A., 1994. Taşınmaz Eski Eser Korumacılığının Türkiye'deki Dayanılmaz Hafifliği, *Mimarlık*, **256**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Arel, A., 1975. *18. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

Arel, A., 2000. Kültür Mirasının Korunması: Yitik Bir Dava mı?, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*, 7-10 Mart 1994, 57-65, Mimar Sinan Üniversitesi yayını, editör: Banu Mahir, İstanbul.

- Arık, R. O.**, 1953. *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, İstanbul.
- Arslanoğlu, İ.**, 1994, Sinan Dönemi Türk Mimarı ve Batı Çağdaşları Üzerine Bir Değerlendirme, *Çankaya Belediyesi 400. Anma Yılı Mimar Sinan Semineri*, 18-19 Nisan 1988, 39-46, der.: Seyfi Başkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Asatekin, G.**, 2003. 2000'li Yılların Türkiye'sinde Koruma Sorunsalı ve Aykırı Bir Belge: Nara Belgesi 1994, *Mimarlık*, **311**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Avcı, N.**, 2001, Kültürel ve Doğal Mirasımızın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları, TAÇ Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı *Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 67-71, Editör: Haluk Sezgin, İstanbul, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.
- Ayanoğlu, F.**, 1969. İstanbul'da Yola Kaybedilen Cami Vesaire, *Vakıflar Dergisi*, **8**, 329-340, Ankara.
- Aygen, Z.**, 1996. Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı Mıdır?, *Cogito*, **8**, 43-62, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.**, 1953. *Fatih Devri Mimari Eserleri* (risale), İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul.
- Başgelen, N.**, 2006. Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri, *Arkeoloji ve Sanat*, **14**, İstanbul.
- Bayrak, O.**, 1996. *Topkapı Sarayı ve Harem*, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- Batur, A.**, 1975. Tarihi Çevre Korumasında Siyasal ve İdeolojik Boyutlar, *Mimarlık Dergisi*, **5**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Batur, A.**, 1985. Eldem, N., C. Sılan, Muzaffer Sudalı, Atilla Yücel, Tarihi ve Kültürel Belge Olarak Milli Saraylar, 15-17 Kasım 1984, *Milli Saraylar Sempozyumu*, TBMM Basımevi, İstanbul.
- Batur, A.**, ve **Batur, S.**, 1985. Dolmabahçe Sarayı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, **2**, 1068-1077, İletişim yayınları, İstanbul.
- Batur, A.**, 1994. Dolmabahçe Sarayı Mimarisi, cilt: **3**, 91-96, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.
- Batur, A.**, 1995. Beşiktaş Sarayları, *İstanbul*, **15**, 60-73, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.

- Batur, A.**, 2006. Sermimar-ı Hazret-i Şehriyari: Mehmed Vedad, 86-90, *150. yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu*, TBMM Milli Saraylar yayını, İstanbul.
- Baybura, O.**, 2003. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu Kalemışı Restorasyon Çalışmaları, *Dolmabahçe Sarayı, Belgeler-Araştırmalar-Uygulamalar-Haberler*, **1**, 77-84, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını, Ankara.
- Baydar, G.**, 2012. *Osmanlı-Türk Mimarlarında Meslekleşme*, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Baykal, F.**, 1983. Ülkemizde Doğal ve Tarihi Çevreyi Koruma Çabaları, *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Beşkonaklı, J.**, 2010. Dolmabahçe Sarayı'nda Endirekt Koruma Yöntemleri, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı, İstanbul.
- Beşkonaklı, J. ve Ersen, A.**, 2011. Tarihi Mirasın Korunmasında Endirekt-Önleyici Koruma ve Önleyici Bakım, Dolmabahçe Sarayı'nda Endirekt- Önleyici Koruma, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları*, **8**, Ocak-Şubat-Mart 2011, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul.
- Beşkonaklı, J.**, 2011. Kişisel Görüşme.
- Binan, C.**, 1986. Yıldız Sarayı Yanmış Hususi Daire ve Çevresi Mekansal Oluşum Süreci ve Restorasyon Sorunları, *TAÇ Vakfı Dergisi*, **2**, 27-34, Cilt:1, TAÇ Vakfı yayınları, İstanbul.
- Binan, C.**, 1990. 13. Yüzyıl Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma, *Doktora Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı, İstanbul.
- Binan, C.**, 1994. Türkiye'de Koruma Konusundaki Temel Çelişkiler ve Toplumsal Yansımaları Üzerine Saptamaları, *Ulusal Koruma Planlaması Semineri II*, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Binan, C.**, 1999. *Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Düşünsel Gelişiminin Uluslararası Evrim Süreci*, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, Fakülte yayın no: MF. MİM.99.003, İstanbul.
- Binan, C.**, 1999. Erken Cumhuriyet Basınında Osmanlı Mimari Mirasına Bakış

“Uluslarüstü Bir Miras”, *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı*, 355-359, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Binan, C., 2001. Türkiye’de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler, *TAÇ Vakfı 25. yıl Kitabı*, 109-117, TAÇ Vakfı Yayınları, İstanbul.

Binan, C., 2005. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimari Koruma Üzerine Yorumlar, *Sinan Genim’e Armağan*, 197-208, Ege Yayınları, İstanbul.

Binan, C., 2011. Boğaziçi..Ahşap..Rekonstrüksiyon..Hafıza!, *Arredamento Mimarlık*, **02**, 57-60, İstanbul.

Binan, D., Çobancaoğlu, T. ve Cantimur, B., 2006. Bir Yapı Çözümlemesi, Beykoz İshak Ağa Çeşmesi, *Tasarım+Kuram Dergisi*, Cilt: 3, **4**, 38-50, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, İstanbul.

Binan, D., 2007. Kültür Varlıklarının Koruma ve Onarımlarına Mimar Sinan Dönemi Bağlamında Bakış, *Uluslararası Mimar Sinan’ı Anma Günleri- Mimar Sinan Konferansları* , 10 Nisan 2007, düz.: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Erciyes Üniversitesi ve Mimarlar Odası Kayseri Şubesi, Kayseri.

Binan, D., ve Cantimur, B., 2010. Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve “Yerin Ruhü”, *Mimari Korumada Güncel Konular*, 176-191, derleyenler: Nuray Özasan, Deniz Özkut, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir.

Binan, D. ve Kıracı, B., 2011. Mimar Sinan İzi’ni Tanımlama, Koruma ve Sürdürülebilir Kılma: Mimar Sinan Araştırma Merkezi ve Müzesi Projesi, *VII. Uluslararası Sinan Sempozyumu*, 28-29 Nisan, Trakya Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Edirne.

Bozdoğan, S., 2001. *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Metis yayınları, İstanbul.

Bozkurt, C., 2005. Tarihi İstanbul Nasıl Korunur, Nasıl Yaşatılır ve Geleceğe Nasıl Miras Bırakılır?, *Sinan Genim’e Armağan*, 243-245, Ege Yayınları, İstanbul.

Brandi, C., 1966. Restoration & Conservation, *Encyclopedia of World Art*, **XII**, 180-188, McGraw-Hill, ABD.

Can, C., 2006. Dolmabahçe’nin Hangi Kültürü Temsil Ettiği Önemlidir, *150. yılında*

Dolmabahçe Sarayı Uluslar arası Sempozyumu, 561-564, TBMM Milli Saraylar yayını, İstanbul.

Can, S., 2007, Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Teşkilat Yapısı, *Sanat- Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, **12**, 103-112, Atatürk Güzel Sanatlar Üniversitesi yayını, Erzurum.

Caner, Ç. ve Yoncacı, P., 2006. Bir İmparatorluk Sahnesi: Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu, *150. yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu*, 2006, 95-112, TBMM Milli Saraylar yayını, İstanbul.

Cansever, T., 1993. Ülke Ölçeğinde İstanbul'u Planlamak, **4**, 48-59, İstanbul.

Cansever, T., 2009. *İslam'da Şehir ve Mimari*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Cerasi, M., 2006. *Divanyolu*, Kitap yayınevi, İstanbul.

Ceylan, O., 2000. Koruma Grupları Üzerine Gözlem ve Düşünceler, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*, 7-10 Mart 1994, 127-131, Mimar Sinan Üniversitesi, yayına hazırlayan: Banu Mahir, İstanbul.

Cezar, M., 1971. *Sanatta Batı'ya Yöneliş ve Osman Hamdi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Cezar, M., 1985. Sanatta Batıya Açılışta Saray Yapıları ve Kültürün Yeri, 15-17 Kasım 1984, *Milli Saraylar Sempozyumu*, TBMM Basımevi, İstanbul.

Choay, F., 2001. *The Invention of the Historic Monument*, Cambridge University Press.

Croci, G., 2001. Restoring the Basilica of St. Francis of Assisi, *CRM*, **8**, 26-29, İtaly.

Croci, G., 2002. The restoration of the Basilica of St. Francis of Assisi, 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium, 134-136, ICOMOS yayını, Madrid.

<http://www.international.icomos.org/madrid2002/actas/134.pdf>

Çal, H., 1990. Eski Eserlerimizin İdari Yapısı Hakkında Bir Teklif, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **9**, 2-8.

Çal, H., 1990. Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, **1.2**, 353-380, Ankara.

- Çal, H.**, 1997. Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri, *Vakıflar Dergisi*, **XXVI**, 26, VGM yayınları, Ankara.
- Çandar, T.**, 2003. *Hitit Güneşi Mualla Eyuboğlu Anhegger*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Çeçener, B., Danışman, G.**, 1973. Kültür Değeri Olan yapı Korunması ve İngiltere Mevzuatı, *Mimarlık*, **8**, 18, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Çeçener, B.**, 1984. Taşınmaz Kültür Varlıkları Koruma Uygulaması Yapan Kuruluşlar, *Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Çeçener, B.**, 1995. Eski Eser'den Taşınmaz Kültür Varlığına Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı, *İstanbul*, **13**, 64, İstanbul.
- Çeçener, B.**, 1995. *İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları*, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi yayını, İstanbul.
- Çeçener, B.**, 2008. İstanbul'un Son 60 Yıllık İmar Sorunları ve Suriçi Planlaması, *Mimarist*, **27**, 14-19, İstanbul Mimarlar Odası yayını, İstanbul.
- Çelebi, M.**, 1987. Milli Sarayların TBMM Teşkilatı İçindeki Yeri, *Milli Saraylar*, 8-9, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara.
- Çetin, Y.**, 2007. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar, *Sanat*, **12**, 117-121, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi yayını, Erzurum.
- Çetintaş, B.**, 2007. "Pardon!..Eski eser mi dediniz?", *Sanat Dünyamız*, **103**, Yapı ve Kredi yayınları, İstanbul.
- Çetintaş, S.**, 1939. *Saray ve Kervansaraylarımız Arasından İbrahim Paşa Sarayı*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Çubuk, M.**, 1976. Mimari Miras Yılı Eylemleri içinde 1975 Amsterdam kongresi ve bütünleşmiş koruma, *Yapı*, **17**, Yapı ve Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.
- Dağistan Özdemir, M.**, 2005. Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/f468c873a32bb06_ek.pdf
- Demirel İşli, E.**, 2009 ve 2011. Kişisel görüşme.
- Diker, F.**, 2004. Revadır Revan Köşküne..!, *Mimarist*, Yıl: 4, **12**, Yaz 2004, İstanbul Mimarlar Odası yayını, İstanbul.

- Diker, F.**, 2010. Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar, *Doktora Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim dalı, İstanbul.
- Diñer, İ.**, 2009. Koruma ve Yenilemede 2009 İçin Ders Çıkardık mı?, *Yenimimar*, **69**, Ocak 2009, İstanbul.
- Diñer, İ.**, 2012, Kültürel Mirasın Korunması ve Kent Planlamada Değişen Politikalar: 2000'li Yılların Getirdiği, *Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu*, 14 Ocak 2012, düz.: Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, İTÜ Taşkışla, İstanbul.
- Dişbudak, D.**, 1990. Milli Saraylar ve 19. y.y. Mimarlığı, **9**, İstanbul
- Doğan, S.**, 2009. Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii'ndeki Onarımlar ve Çalışmaları Aktaran Belgeler, *Bilig*, Bahar 2009, **49**, 1-34, Ahmet Yesevi Üniversitesi yayını, Kazakistan.
(http://yayinlar.yesevi.edu.tr/index.php?action=bilig_article_index&lang=tr&bilig_id=38)
- Doğan, S.**, 2011. *Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847-1858)*, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul.
- Doyduk, S.**, 2007. Koruma Uzmanı, Restoratör Sinan, *Arredamento Mimarlık*, **05**, 66-67, İstanbul.
- Durukan, İ.**, 2004. Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, İstanbul.
- Dündar, A.**, 2001. Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Cilt:1 , Konya, Selçuklu Araştırmaları Merkezi.
- Dürüst, K.**, 1987. Turing'in Vakıf Eserlere Yaptığı Önemli Hizmetler, **38-39**, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul.
- Earl, J.**, 2003. *Building Conservation Philosophy*, Donhead Yayınları, İngiltere.
- Edhem, E. H.**, 1933. *Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumaya Mecburuz*, Devlet Matbaası, İstanbul.

- Ekinci, O.**, 1998. Bir ‘‘Yıkım’’ Kararının Anatomisi, Perili Köşk, *Mimarlık*, **284**, 4, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Ekinci, O.**, 2000. Türkiye’de ‘‘Korumama’’ Politikaları, *Mimarlık*, **292**, 56, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Ekinci, O.**, 2009. Tarlabası Projesinde Soru(n)lar, *Cumhuriyet gazetesi*, 22 ocak 2009, 13.
- Eldem, S. H. ve Akozan, F.**, 1982. *Topkapı Sarayı, Bir Mimari Araştırma*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Emler, S.**, 1963. Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, **1**, 211-312, DGSA, İstanbul.
- Erder, C.**, 1966. Mimar ve Tarihi Anıtların Onarım Sorunu, *Mimarlık*, ağustos, **34**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Erder, C.**, 1971. *Tarihi Çevre Kaygısı: Helen ve Roma Devri Örnekleri Üzerinde Bir Deneme*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, Ankara.
- Erder, C.**, 1975. *Tarihi Çevre Bilinci*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, Ankara.
- Erçağ, B.**, 1992. Mimar Sinan Eseri Olan Şehzade Mehmet Camii ve Rüstem Paşa Camii Restorasyonları, *Mimarlık*, **248**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Erçağ, B.**, 1995. Anıt Eser Restorasyonundaki Uygulamaların Son Beş yılı, *Yapı Dergisi*, **169**, Yapı ve Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.
- Eren, M. E.**, 1997. Dolmabahçe Palace- Grand Ceremonial Hall: The Structural Deterioration of the Hall Through Several Forces, *International Conference in Studies in Ancient Structures*, July 14-18, 397-406, YTÜ yayını, İstanbul.
- Ergin, O.**, 1977. Fenni Resim ve Mimari Mektebi, *Türk Maarif Tarihi*, cilt:3-4, s. 1080- 1128, İstanbul.
- Ersen, A., Eyüpgiller, K. ve Özgen,** 2004. Irgandı Köprüsü Restorasyon ve Rökonstrüksiyon Uygulaması, *Yapı*, **273**, 75-79, Yapı ve Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.
- Ersen, A.**, 2011. Sir Bernard Feilden (1919-2008), Koruma Mimarları İçin Anıt Bir Anı, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları*, **9**, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, İstanbul

Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul.

Esemenli, D., 1999. Tanzimatın Sarayı Dolmabahçe, *Milli Saraylar*, **1**, 48-73, yayın no: 22, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.

Esin, U., 1993. 19 Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılar'la İlişkileri, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 17-18 aralık 1992, 179-191, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,

Eyice, S., 1951. Ayasofya Mozaikleri ve Bunları Meydana Çıkartan Thomas Whittemore, *TTOKB*, **113**, 3-11, TTOK yayını, İstanbul.

Eyice, S., 1963. Ali Saim Ülgen, *Türk Kültürü*, **6**, 24-28, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara.

Eyice, S., 1969. *Galata ve Kulesi*, TTOK yayını, İstanbul.

Eyice, S., 1983. Dr. Philipp Anton Dethier, *Arkeoloji ve Sanat*, **21**, 16-17, cilt:2, İstanbul.

Eyice, S., 1986. Kağıthane-Sadabad-Çağlayan, *TAÇ dergisi*, **1**, Cilt: 1, 29-36, TAÇ Vakfı yayını, İstanbul.

Eyice, S., 1993. Ayasofya, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **1**, 446-457, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Eyice, S., 1993. Fatih Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **3**, 266-268, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Eyice, S., 1993. Tahsin Öz, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **6**, 197-198, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Eyice, S., 1995. Fatih Camii ve Külliyesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: **12**, 244, İstanbul.

Eyüpgiller, K., 2000. Anıt Koruma'da Hollanda Örneği, *Arredamento Mimarlık*, **02**, 80-87, İstanbul.

Fawcett, J., 1976, A Restoration Tragedy: Cathedrals in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, *A Future For Our Past, Attitudes to Conservation 1174-1974*, 75-115, Thames&Hudson, Londra.

Feilden, B., 1982. *Conservation of Historic Buildings*, Butterworth-Heinemann, Londra.

Feilden, B., ve Jokilehto, J., 1993, *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM yayını, Roma.

Fitch J., 1982. *Historic Preservation, Curatorial Management of the Built World*, McGraw-Hill Book Company, New York.

Gabriel, A., 1938. Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası, *Vakıflar Dergisi*, **1**, 7-15, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

Gasco, G., 2010. Bruno Taut and the Program For the Protection of Monuments in Turkey (1937-38)/ Three Case Studies: Ankara, Edirne and Bursa, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, **27**, 15-36, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Genim, S., 2001. Koruma Kültürü Üzerine, *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, editör: Sezgin, H., 195-201, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.

Genim, S., 2006. Dolmabahçe Sarayı'na ait Görsel Belgeler, *Milli Saraylar*, **3**, 21-34, yayın no:32, Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını, İstanbul.

Genim, S., 2010. Kişisel görüşme

Gerçek, C., 1966. Serbest Sütun, Karışık Anılar, *Mimarlık*, **11**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Gökçe, G., 2010, Kubbe Bezemeleri Koruma ve Onarım Uygulamaları, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları*, Ocak-Şubat-Mart 2010, **4**, 48-79, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul.

Göncü, C., 2006. Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı, *Milli Saraylar*, **3**, 37-55, yayın no: 32, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul.

Göncü, C., 2007. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu Onarımına İlişkin Belgeler, *Milli Saraylar Belgeler*, **1**, 38-44, yayın no: 39, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul.

Göncü, C., 2010. Kişisel görüşme.

Gönüal, Ö., 2008. Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimar, <http://www.sanatteorisi.com/Makaleler.asp?Sayfa=Oku&id=370> , 7.8.2008.

Gurlitt, C., 1999. İstanbul'un Mimari Sanatı-Die Baukunst Konstantinopels,

Enformasyon ve Dökümantasyon Hiz. Vakfı, Ankara

Gül, M., 2000. Erken Dönem Cumhuriyet Mimarisinin İmparatorluk ve Cumhuriyet Devri Çağdaşlaşma Çabalarının İlişkisi Bakımından İncelenmesi, *Cumhuriyet'in Mekanları/ Zamanları /İnsanları*, derleyen: Altan Ergut, E. ve İmamoğlu B., 275-287, Dipnot yayınları, Ankara.

Gülersoy, Ç., 1993, Reşit Saffet Atabinen, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **1**, 375-376, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Gülersoy, Ç., 1993, Dolmabahçe Sarayı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **3**, 89-91, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Gülsün, H., 1995. Osmanlı Mimarlığında Onarım İlkeleri Var mıydı?, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Özel Kongre Dizisi*, **20-1**, 207-210, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gülsün, H., 1999. Osmanlı Mimarlığında Koruma, Restorasyon İlkeleri Var mıydı?, *Milli Saraylar*, **1**, yayın no: 22, TBMM Yayınları, Ankara.

Gülsün, H., 2006. Kültürel Mirasımızın İki Yapısı Üzerine Birkaç Söz, *Arkitekt*, **5**, Yıl: 69, İstanbul.

Gürsel, Y., 1975. Tarihi Çevreyi Korumanın Ekonomi Politikası, *Mimarlık*, **5**, 18, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Hasol, D., 1994, İmar mı? Yıkım mı?, *Yapı*, **151**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Hatemi, H., 1985. Vakıf, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, **6**, 1658, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hersek, C., 2001. Ülkemizde Doğal ve Kültürel Mirasımızı Korumak Üzere Oluşturulmuş Kamu Kurumları ile Gönüllü Sivil Toplum Kuruluşlarının Organizasyon, Yetki ve Sorunları Hakkında Çözüm Önerileri, *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı, Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 231-236, editör: Sezgin, H., TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.

İlhan, N., 1984. Bir Tanığın Seyir Defterinden, Restorasyonun Teorisini Bilmek Yetmez, Uygulama yapmış olmak Şart, *53, İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul

- Jokilehto, J.**, 1999. *A History of Architectural Conservation*, Oxford, Butterworth-Heinemann , İngiltere.
- Jokilehto, J.**, 2007. Conservation Concepts, *Conservation of Ruins*, 3-9, yayına hazırlayan: Ashurst, J., Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Kandemir, S.**, 1935. *Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma kılavuzu*, Devlet basımevi, İstanbul.
- Kandemir**, 1949, Topkapı Sarayı Hakkında, *TTOKB; temmuz 1949*, 10-11, İstanbul
- Kahya, Y.**, 2008. Koruma Kuramı, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Yüksek Lisans Programı, yayınlanmamış ders notları.
- Karaduman, H.**, 2004. Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım - *Vakıflar Dergisi*, **XXVIII**, 293, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.
- Karahasan, Ü.**, 2005. Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları, *Doktora Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karahüseyin, G.**, 2010. Zarif Orgun Anısına, *Milli Saraylar*, **5**, 38-44, yayın no: 55, Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını, İstanbul.
- Katoğlu, M.**, 2010. (Eski Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü ile) Kişisel Görüşme.
- Kayın, E.**, 2008. Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar, *Mimarlık*, **343**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Kayra, C.**,1990. *İstanbul, Mekanlar ve Zamanlar*, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Keleş, T.**, 2011. Fatih Camii Şantiyesi üzerine (Şantiye Şefiyle) Kişisel görüşme.
- Koçu, R. E.**, 2004. *Topkapı Sarayı*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul.
- Kongar, E.**, 1998. Korumacılık Konusunda Sorunlar ve Bunların Çözümü için Öneriler, *Mimarlık*, **281**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Korkmaz, T.**, 2007. 80'ler ve 90'lar "Vitrinde Yaşamak", 1-7, *2000ler'de Türkiye'de Mimarlık Söylem ve Uygulamaları*, derleyen: Tansel Korkmaz, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara,
- Köksal, A.**, 2009, İstanbul'u "Korumak", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Köksal, G.**, 2005, İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, İstanbul.
- Köseoğlu, C.**, 1979, *Harem*, Topkapı Sarayı Müzesi yayını, no: **2**, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1962, Restorasyon Kriterleri ve Carta del Restauro, 149-152, *Vakıflar Dergisi*, Cilt: **V**, VGM Yayını, Ankara.
- Kuban, D.**, 1970. Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, *Vakıflar Dergisi*, Cilt **VIII**, 341-354, VGM Yayını, Ankara .
- Kuban, D.**, 1972. İstanbul'da Eski ve Yeni: Koruma Olasılıkları, *1972 ICOMOS Anıtlar ve Yerleşmeler Uluslararası Konseyi Budapeşte Sempozyumu*, Budapeşte.
- Kuban, D.**, 1973, Sanayileşmemiş Bir Ülke Olarak Türkiye'de Tarihi Çevre Korunması ve Restorasyon, *Mimarlık*, ağustos, **8**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Kuban, D., Eldem, N., Sudalı, M., ve Kuzucular, K.**, 1979. Asmazlar Konağı Restorasyon Projesi, Safranbolu, *Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*, **3**, 35, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1984. Tarihi Çevreyi Koruma ve Uzmanlık Sorunu, *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, 38, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1985. İslam Ülkelerinde Koruma Konuları, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, 77-80, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1988. Anıtsal Restorasyon Sorunları, *Yapı*, **84**, 26-29, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- Kuban, D.**, 1992. Türkiye'de Restorasyon Sorunsalı, *Mimarlık*, **124**, 37-38, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Kuban, D.**, 1994. Menderes ve İstanbul, *İstanbul Ansiklopedisi*, **5**, 389-392, İstanbul.
- Kuban, D.**, Tarihi Çevre Koruma, *TAÇ Vakfı Dergisi*, **7-8**, TAÇ Vakfı yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1998, İstanbul Yazıları, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2000. *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama*, YEM Yayınları, İstanbul.

- Kuran, A.**, 1986, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kuruyazıcı, H.**, 2008. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Mimar, Arif Hikmet Koyunoğlu, Anılar, Yazılar, Mektuplar*, Yapı ve Kredi yayınları, İstanbul.
- Lemaire, R.**, 1995. Venedik Tüzüğü Yeniden Gözden Geçirilmeli mi?, *Restauro*, **133-134**, 24-25, (Akın, N., 2005 için çeviren: Elif Göktepe), Napoli.
- Madran, E., ve Asatekin, G.**, 1984. Mimarlık'tan, *Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Madran, E.**, 1984. Kültür Mirasımızı Koruma Semineri Üzerine, *Mimarlık*, **201**, 48-52, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Madran, E.**, 1985. Milli Saraylar'ın Yazınsal ve Çizimsel Belgelenmesi, 15-17 Kasım 1984, *Milli Saraylar Sempozyumu*, TBMM Basımevi, İstanbul.
- Madran, E.**, 1986. Osmanlı Devletinde "Eski Eser ve Onarım" Üzerine Gözlemler, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, **194**, Cilt: XLIX, 503-5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Madran, E.**, 1988. 16. yüzyılda Osmanlı Devletinde Restorasyon Etkinlikleri, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu*, 24-27 Ekim 1988, Ankara.
- Madran, E.**, 1994. Ulusal Koruma Planlaması Semineri II Üzerine, *Mimarlık*, **256**, 62-63, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Madran, E.**, 1996. Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında Koruma Alanının Örgütlenmesi, *ODTÜ Dergisi*, **16/1-2**, 59-97, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, Ankara.
- Madran, E.**, 2002. *Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, Ankara.
- Madran E.**, 2004, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi 16.-18. Yüzyıllar*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
- Madran, E.**, 2005. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatındaki Son Düzenlemeler, *Korumada 50 Yıl Sempozyumu*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı yayını, İstanbul.
- Madran, E.**, 2005. Koruma Alanındaki Yeni Yasal Düzenlemeler Üzerine Notlar,

Sinan Genim'e Armağan, 483-490, Ege Yayınları, İstanbul.

Madran, E., 2009. Mimar Kemalettin'in Koruma Alanında Hazırladığı Rapor: Çağdaş Yaklaşımlar Işığında Bir İrdeleme, *Mimar Kemalettin ve Çağı: Mimarlık/ Toplumsal Yaşam/ Politika*, 163-167, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ortak yayını, Ankara.

Madran, E., 2010. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku ve Kurumsal Yapı, *Korumada Güncel Yaklaşımlar*, 18-39, editör: Nuray Özasan, Deniz Özkut, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, Eskişehir.

Mansel, A. M., 1958. Aziz Ogan (1888-1956), *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt: XXII , **85**, 117-135, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Mark, R. ve Çakmak, A. Ş.(editör), 1992, *Hagia Sophia From the Age of Justinian to the Present*, Cambridge University Press, ABD.

Mazlum, D., 2008. Koruma Kuramı, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Yüksek Lisans Programı, yayınlanmamış ders notları.

Menteş, A., 1997. Topkapı Sarayı'nın Müze Olarak Değerlendirilmesi ve İlk Onarımlar, *Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III*, 24- 26 Eylül 1996- İstanbul, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1997, Ankara.

Merey, L. Ş., 1978. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonunun Isıtma Donatımı, *İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Dergisi* , **4**, 115-129, İDMMA yayını, İstanbul.

Merey, L. Ş., 1985. Boğaziçi'ndeki Milli Saraylarımızın Strüktürel Koruma Problemleri ve Restorasyonları İçin Temel Öneriler, 15-17 Kasım 1984, *Milli Saraylar Sempozyumu*, 259-269, TBMM Basımevi, İstanbul.

Mumcu, A., 1969. Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, **26**, 41-76, Ankara.

Mutlu, A., 1985. Eski Eserlerin Korunması, *Vakıflar Dergisi*, **19**, 91-93, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.

Mutlu, M. Ü., 2006. Dolmabahçe Sarayı'nın Onarımı, *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu*, 23-26 Kasım 2006, 363-370, TBMM Basımevi, Ankara.

- Mülayim, S.**, 2010, Dolmabahçe Topoğrafyasında Mimari Oluşum, *Milli Saraylar*, **5**, 9-16, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.
- Nayır, Z.**, 1982. Süleymaniye Külliyesinin Koruma ve Değerlendirme Sorunları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* (1. Restorasyon Semineri Özel sayısı), **4**, Vakıflar Genel Mdl. Yayını, Ankara.
- Necipoğlu, G.**, 1992. The Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia after Byzantium, *Hagia Sophia From the Age of Justinian to the Present*, 195-225, der. Robert Mark ve Ahmet Çakmak, Cambridge University Press, ABD.
- Necipoğlu, G.**, 2007. 15. ve 16. yy.'da Topkapı Sarayı, *Mimari, Tören ve İktidar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ogan, A.**, 1943. Cumhuriyet Devrinde Müzelerimiz, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, **34**, 11-13, İstanbul.
- Ogan, A.**, 1947. Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, **61**, İstanbul.
- Ogan, A.**, 1951. Tarihi ve Mimari Abidelerimiz ve Restorasyon İşleri, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, **114**, 5-10, İstanbul.
- Okyay, İ.**, 1994. Genç Le Corbusier'in Türkiye Notları, *Ulusal Koruma Planlaması Semineri II*, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, 29-30 Eylül 1993, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Olgun, N.**, 2011. Süleymaniye Camisi 2007-2011 Restorasyonuna Dair, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, **2**, 111-116, Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü yayını, İstanbul.
- Olgun, N.**, 2011. Süleymaniye Camisi Restorasyonu, 2007-2011, *Mimar Sinan Araştırma Merkezi Seri Konferansları-IV*, 5.1.2011, MSGSÜ Sedat Hakkı Eldem Oditoryumu, İstanbul.
- Omay Polat, E.**, 2000. Erken Cumhuriyet Dönemi Yapılarının Koruma Sorunları, *Cumhuriyet'in Mekanları/ Zamanları/İnsanları*, derleyen: Altan Ergut, E. ve İmamoğlu B., Dipnot yayınları, 267-273, Ankara.
- Omay Polat, E.,ve Can, C.**, 2008. Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam, Megaron, *Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, Cilt:3, **2**, YTÜ yayınları, İstanbul.

- Omay Polat, E.**, 2008. Türkiye'nin modern mimarlık mirasının korunması: kuram ve yöntem bağlamında bir değerlendirme, *Doktora Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, İstanbul.
- Orbaşlı, A.**, 2008. *Architectural Conservation: Principles and Practice*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Ortaylı, İ.**, 1985. Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İletişim Yayınları, 1599-1603, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 1992. Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek, *1. Osman Hamdi Bey Kongresi*, 2-5 Ekim 1990 İstanbul , Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 123-131, İstanbul.
- Öcal, F., ve Yazıcı, M.**, 2001. Restorasyon Çalışmaları Sürüyor: Dolmabahçe Sarayı'nın Hak Ettiği Özen, Polat Akbulut'la Söyleşi, *Mimarist*, 3, 40-50, İstanbul Mimarlar Odası yayını, İstanbul.
- Önder, M.**, 1998. Vakıf Eserlerinin Onarımında Atatürk'ün Emirleri, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, Cilt:1, 1, 6, Ankara.
- Öner, S., Eren, E. ve Gezgör, V.**, 2001. According to the Documents in Archives: The Damages and the Restorations in Dolmabahçe Palace- Ceremonial Hall After the Earthquake in 1894, *International Conference in Studies in Ancient Structures*, July 9-13, 249-258, YTÜ yayını, İstanbul.
- Örnek Özden, E.**, 2005. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama-Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi, *Doktora Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Programı, İstanbul.
- Öz, İ.**, 1984. Topkapı Sarayı onarım projesi ve tarihi eserlerin onarımı konusundaki başlıca sorunlarımız , *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul.
- Öz, İ.**, 1985. Topkapı Sarayı'nın Günümüzdeki Durumu, 15-17 Kasım 1984, *Milli Saraylar Sempozyumu*, TBMM Basımevi, İstanbul.
- Öz, T.**, 1946. Topkapı Sarayı Müzesi, *TTOK Belleteni*, 15-17, TTOK yayını, İstanbul.
- Öz, T.**, 1949. Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları, *Güzel Sanatlar Dergisi*, 6, 2-71, İstanbul.

- Öz, T.**, 1949. Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, **5**, 1-15, Ankara.
- Özaslan, N.**, 2010. Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi, *Mimari Korumada Güncel Konular*, 2-12, editör: Nuray Özaslan, Deniz Özkut, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir.
- Özdemir, R.**, 1987. Osmanlı Döneminde Dini ve Sosyal Yapıların İnşası ve Tamirâtı Üzerine Bazı Bilgiler, *TAC Vakfı Dergisi*, Temmuz 1987, Cilt: 2, **6**, 23, TAC Vakfı yayınları, İstanbul.
- Özer, B.**, 1976. Mimari Mirası Korumanın Anlamı, Kapsamı ve Sınırları üzerine, *Yapı*, **17**, 33, YEM yayınları, İstanbul.
- Özet, A.**, 2003. *Yitik Mirasın Dönüş Öyküsü*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Parlak, D.**, 2005. 5226 Sayılı Kultur ve Tabiat Varliklarini Koruma Kanunu ile Cesitli Kanunlarda Degisiklik Yapilmasi Hakkinda Kanunun Getirdigi Degisiklikler, www.tarihiKentlerBirliGi.org/doc/dervis_parlak.doc.
- Price, N. S.**, 2002. Movable:Immovable-A Historic Distinction and Its Consequences, *Conservation of Historic Buildings&Its Contents*, editörler: David Watt ve Belinda Colston, Donhead yayınları, İngiltere.
- Prost, H.**, 1948. İstanbul, (çeviren: Zühtü Feran), *Arkitekt*, **5-6**, 82-85, İstanbul.
- Sakaoğlu, N.**, 2002, *Tarihi, mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun-Topkapı Sarayı*, Creative Tanıtım ve Yayıncılık Ltd., İstanbul.
- Sayar, Z.**, 1957. İmar ve Eski Eserler, *Arkitekt*, **2**, 49-50, İstanbul.
- Saz, L.**, 1974. *Harem'in İçyüzü*, düz. Sadi Borak, Milliyet yayınları, İstanbul.
- Sey, Y.**, 1998. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi, *75 Yılda değişen kent ve mimarlık*, 25-38, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, H.**, 1994. 2000'e Doğru Kültürel Stratejiler, Koruma Politikaları ve Eğitim Boyutu, *Ulusal Koruma Planlaması Semineri II*, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, YTÜ, 29-30 Eylül 1993, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Sökmen, P.**, 1983. Tarihi Çevre Korumamızın Bugünkü Çıkmazı, *Mimarlık*, **3**, 8-9, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

- Sözen, M.**, 1984. *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Sözen, M.**, 1987. Bilimin Işığında Milli Saraylar, *Milli Saraylar*, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 6-7, sayı:1, TBMM Basımevi, Ankara.
- Sözen, O.**, 1982. Milli Saraylar Restorasyon Çalışmaları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, 4, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.
- Şahin Güçhan, N., Kurul, E.**, 2009. A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century until 2004, METU JFA, **2009/2**, 19-44, Ankara.
- Şengül, T.**, 2012, Yeni Kentsel Paradigma: Yeniden Üretimden”Yaratıcı Yıkıcılığa, *Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu*, 14 Ocak 2012, 3. Oturum, düz.: Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, İTÜ Taşkışla, İstanbul.
- Şenyurt, O.**, 2006, Türkiye’de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu, *Doktora tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, İstanbul.
- Tamer, C.**,1974. Cumhuriyet Devrinde Eski Eser Anlayışı ve Onarım Faaliyetleri, *Rölöve Restorasyon Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, **1**, 9-15, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tamer , C.**, 1984. *İstanbul surları nasıl restore edilmelidir?*, *İstanbul’dan Göreme’ye Kültür Mirasımız*, 66, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul.
- Tamer , C.**, 2003. *İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayını, İstanbul.
- Tanman, B.**, 1977. *Fotoğraflarla Fatih Anıtları*, Fatih Belediyesi yayını, İstanbul.
- Tanman, B.**, 2006. İstanbul’da Tarihi Eser Kaybı, *Mimarist*, **20**, 17-22, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent şubesi yayını, İstanbul.
- Tanyeli, U.**, 1996. Rüknettin Güney (1904-1970), *Arredamento Dekorasyon*, **01**, 96-102, İstanbul.
- Tanyeli, U.**, 2007. *Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000*, Garanti Galeri Yayını, İstanbul

- Tayla, H.**, 1982. 1950'den bu yana Restorasyon Uygulamaları, Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, 1. Restorasyon Semineri özel sayısı, **4**, 41-42, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 1985. Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, 159-173, İstanbul.
- Tekeli, İ.** ve **İlkin, S.**, 1997. *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ.**, 1998. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, 1-24, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 2009. Mimar Kemalettin ve Eseri Hangi Ortamda Gelişti?, *Mimar Kemalettin Sempozyumu*, 23-38, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Tezcan, H.**, 1989. *Topkapı Sarayı ve Çevresi'nin Bizans Devri Arkeolojisi*, Turing Yayınları, İstanbul.
- Tokay, Z. H.**, 1994, Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri ve Günümüz Ortamında Değerlendirilmeleri, *Doktora Tezi*, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, İstanbul.
- Tüfekçioğlu, K.**, 1984. Milli Saray, Köşk-Kasır Korunması, Bakımı Turistik Gezi Yöntemi, *Milli Saraylar*, 8-9, TBMM Basımevi, Ankara.
- Tümer, G.**, 1990. Osmanlı'da Mimari Miras Koruma Bilinci Var mıydı?, *Yapı*, Temmuz 1990, Yapı ve Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul.
- Türksoy, C.**, 2008. Türkiye'de imar sorunu (2), *Akşam gazetesi*, 18 temmuz.
- Uyaroğlu, T.**, 1965. Kaybettiğimiz kıymetler: Sedat Çetintaş, idealist bir eski eserci, *Mimarlık*, **7**, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.
- Ülgen, A. S.**, 1943. *Anıtların Korunması ve Onarılması-I*, Maarif Vekilliği, Ankara.
- Ülgen, A. S.**, 1974 (ilk basımı: 1948). Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, **I**, 16-20, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.
- Ünüvar, S.**, 1964. *Saray Hatıralarım*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul.

- Ürekli, F.**, 1999. *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim yayınları, İstanbul.
- Wiener, M.**, 2001, *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- Yavuz, A.**, 1994. Türkiye'de Koruma Eğitimi, *TAC Vakfı Yıllığı*, **II**, 39-42, TAC Vakfı yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, S.**, 1995. En Az Hasarla Çölü Geçmek, *İstanbul*, **13**, 57-60, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, S.**, 2000. *İstanbul; İmparatorluklar Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, S.**, 2003. İstanbul Üçüncü Dünya Kenti mi ya da Kültürel Miras Nasıl Korunur?, *Mimar.ist*, **4**, 51, İstanbul Mimarlar Odası yayını, İstanbul.
- Yerasimos, S.**, 2005. Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Söylemi, *İstanbul*, **54**, 41-55, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, M.**, 2007, *Bir Rönesans Adamı "Doğan Kuban Kitabı"*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- Yücel, İ.**, 1994/95, Yıldız Sarayı İstabl-ı Amire Ferhan Binaları'nın Restorasyonu ve Yeniden Yapılanmaları, *Milli Saraylar*, **5**, 136-147, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara.
- Yücel, İ. ve Öner, S.**, 1995. Dolmabahçe Sarayı, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul.
- Yücel, E.**, 1978. İstanbul'da Tarihi Çevrenin Korunmasında Yeni bir Girişim, *Arkeoloji ve Sanat*, **26**, cilt:1, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul.
- Yücel, E.**, 1998. Vakıflarda Onarım Çalışmalarını Yürüten Mimarlar, *Vakıflar Dergisi*, **XXVII**, 231, VGM yayınları, Ankara.
- Yücel, E.**, 2004. Restoratör Mimarlardan Y. Mimar Ali Saim Ülgen, *Yapı*, **270**, 55-58, Yapı Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.
- Yücel, E.**, 2004. Restoratör Mimarlardan Y. Mimar Vasfi Egeli, *Yapı*, **271**, 86-89, Yapı Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.
- Yücel, E.**, 2004. Restoratör Mimarlardan Macit Rüştü Kural, *Yapı*, **273**, 81-84, Yapı Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.

Yücel, E., 2005. Cumhuriyet'ten Günümüze Restoratör Mimarlar, *Sinan Genim'e Armağan*, 732-749, Ege Yayıncılık, İstanbul.

Yücel, E., 2006. Kültür Varlıklarında Korumacılık ve Türkiye Gerçeği, *Yapı*, **294**, 12, Yapı Endüstri Merkezi yayını, İstanbul.

Zeref, H., 2003. A Research On the Representation of Turkish National Identity: Buildings Abroad, *Doktora Tezi*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zübeyr, H., 1932. *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Ankara, C.H.F. Neşriyatından, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

1. Restorasyon Semineri Panel Sonuçları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1982 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, **4**, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.

Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek, 1. *Osman Hamdi Bey Kongresi*, 2-5 Ekim 1990, 123-131, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1992, İstanbul.

Koruma-Bir Anket, 1984, *Mimarlık*, **22**, 12-18, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Tarihsel Çevre Korumasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli, 20 Kasım 1978, düz.: Mimarlar Odası, *Mimarlık*, 1979/1, **158**, 18-29, TMMOB Mimarlar Odası yayını, Ankara.

Mozaik Müzesi'nin Restorasyonu Üzerine Bir Düşünce, 1988, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **2**, cilt 1, İstanbul.

Seminer Sonuçları ve Değerlendirme, *Ulusal Koruma Planlaması Semineri II*, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, YTÜ, 29-30 Eylül 1993, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, 1994.

Sempozyum Sonuç Bildirisi, *150. yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu*, 2006, TBMM Milli Saraylar yayını, 565, İstanbul.

Eski Eserleri Koruma Encümeni 1949 Yılı Mesai Raporu, *TTOK Belleteni*, Nisan 1950, **99**, 19-25, İstanbul.

Yararlanılan İnternet Siteleri

Mimar Kemaleddin, Mimarlık Müzesi,

<http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail.aspx?BiographyID=25>

Madrid Konferansı Tavsiye Kararları: Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi, 1904, (çev.: Sevgi Turunçel), <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Madrid-Konferansi,1904.pdf>

Zaman Gazetesi, “Sultan Abdülaziz’in tamamlanamayan camisinin üzerinde bugün Swissotel yükseliyor”, 14.10.2007, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=600681>

Hürriyet Gazetesi, “Muayede Salonu ziyarete açıldı”, 3.1.2001, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-212661>

“Swissotel lahit, Gökkafes mezar taşı...”, 28.06.2008, <http://www.mimdap.org/?p=8232>

Yeni Şafak gazetesi, “Sur-i Sultani projesi kapsamında Topkapı Sarayı surları çevresindeki 13 bina yıkıldı”, 30 Kasım 2008, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=30.11.2008&i=153343>

EKLER

EK 1:

GEEAY Kurulunca alınmış anıtsal yapıları ilgilendiren önemli kararların listesi (Akozan, 1977, 42-43):

Karar No. 19- Küçük ve alçak kubbelerde kurşun yerine taklit örtü yapılabileceği hakkında karar 10.5.1952

Karar No. 155- Eski eserleri yaşatmak için bunlara bir fonksiyon vermek hakkında karar. 10.8.1953

Karar No. 466- Eski eserlerin maili inhidam da olsalar yıkılmayıp tamir edilmeleri hakkında karar. 19.3.1956

Karar No. 506- Kurul tarafından korunmaları gerekli görülmeyen yapıların yıkılmadan önce rölöveleri yapılarak kurula gönderilmesi hakkında karar. 6.6.1956

Karar No. 507- Camilerde minarelere hoparlör ve içlerine floresan lamba konmaması hakkında karar. 6.6.1956

Karar No. 825- Cami harimlerinde inşaata müsaade edilmeyeceği hakkında karar. 6.10.1957

Karar No. 889- Eski eserlerin maili inhidam raporları ile yıkılmayacağına dair 2. karar. 15.2.1958

Karar No. 1065- Camilerde dernekler tarafından yapılan tamirler hakkında karar. 11.1.1959

Karar No. 1505- Eski eserlerde yapılacak kalorifer tesisatı hakkında karar. 26.2.1961

Karar No. 1800- Eski eserler üzerinde parselasyon ve inşaat yapılamayacağı hakkında karar. 23.12.1962

Karar No. 2052- Eski eser camilerin yenisi yapılmak üzere yıkılmayacağına dair karar.11.5.1963

Karar No. 2864- Derneklerin yaptırdığı tamirat hakkında karar. 10.7.1965

Karar No. 2894- Camilere konan hoparlörleri floresan lambalar hakkında 2. karar. 25.9.1965

Karar No. 2966- Eski eser ile aralarında yol olan parsellerde yapılacak inşaat hakkında karar. 7.11.1965

Karar No. 3025- Camilerin son cemaat yerlerinin kapatılamayacağı hakkında karar.

5.2.1966

Karar No. 3609- Sebillerin kiraya verilmesi halinde göz önünde tutulacak esaslar hakkında karar. 25.8.1967

Karar No. 4240- Birçok derneklerin camileri onarıırken tahrip ettikleri hakkında karar 13.10.1968

Karar No. 5091- Camilerle ilgili konuların müzakeresinden önce, sahibi olan vakıflar idaresinin mütalaasının alınması hakkında karar. 16.11.1969

Karar No. 5205- Hanlar bölgesinde yapılacak inşaat ve imar planları hakkında karar. 28.12.1969

Karar No. 5272- Eski esere mesafesi 10 m.'den fazla olan yerlerdeki inşaat için de karar verilebileceği hakkında karar. 14.3.1970

Karar No. 5384- Mailed inhidam eski eserler hakkında 3. karar. 10.5.1970

Karar No. 5632- Eski eser köprülerin Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılması ve korunması gerektiği hakkında karar.11.12.1970

Karar No. 6555- Kazaen veya kasten yanan ve yıkılan eski eserlerin yerinde yapılacak inşaat hakkında karar. 15.7.1972

Karar No. 5836- Ortaçağ yapılarındaki dekorasyonların korunması ve onarılmasında gözetilecek hususlar hakkında karar. 12.6.1971

Karar No. 6306- Kervansarayların bir fonksiyon verilerek kullanılmaları hakkında karar. 12.2.1972

Karar No. 7623- Tesbit ve tescil yapıncaya kadar İstanbul'da bahçe içindeki köşk ve konakların yıkım müsaadesinden önce isteklerinin sorulması hakkında karar.11.1.1974

Karar No. 7673- Fişleri olan eski eserlerin 1710 sayılı kanuna göre tapuya kayıtları hakkında karar. 12.1.1974

Karar No. 7674- İstanbul'da Boğaziçinde bulunan eski eser yalı, köşk ve konaklarla, tabii anıt koruların ve mesire yerlerinin korunmasını sağlayacak bir finansman kanunu hazırlanması hakkında karar. 8.2.1974

Karar No. 7707 Memleketimizdeki eski eser çeşme ve sebillerin korunması ve değerlendirilmesi hakkında karar. 9.2.1974

EK 2: ASLINDA VAKIF OLAN TARİHİ VE MİMARİ KIYMETİ HAİZ ESKİ ESERLERİN VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE DEVRİNE DAİR 7044 SAYILI KANUNUN UYGULANMA ŞEKLİNİ GÖSTEREN TÜZÜK

Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi : 19.12.1963, No : 6/2517

Dayandığı Kanunun Tarihi : 19.9.1957, No : 7044

Yayımlandığı R. Gazetenin Tarihi : 3.1.1964, No: 11597

Yayımlandığı Düsturun Tertibi : 5, Cildi: 3, S. 181

Madde 1 -Aslında vakıf yoluyla vücade gelipte muhtelif kanunlar veya sair suretlerle Hazine, belediyeler veya özel idarelerin mülkiyetine geçmiş bulunan muhafazası gerekli tarihi ve mimari kıymeti haiz eski eserlerin mülkiyetinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğüne devrine dair 7044 sayılı kanunun uygulama şekli bu Tüzükte gösterilmiştir.

Madde 2 - Vakıflar Genel Müdürlüğüne devri gereken eserlerin aslında, mülhak veya mazbut olup olmadıklarına bakılmaksızın, vakıf yoluyla vücade gelmiş olmaları esastır.

Bu eserlerin vakıf yoluyla vücade geldikleri ve muhafazası gerekli tarihi ve mimari kıymeti haiz eski eserlerden buldukları; vakfiyeler, vakıf veya tapu kütüklerindeki kayıtlar, kadastro tesbit evrakı, fermanlar, beratlar, atik senetler, yoklama kayıtları, kitabeler, tarihi kayıtlar, müze kayıtları, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne tutulan anıtlar sicilindeki kayıtlar ile mülkname, temessük, tefviz, hazinei hassa, müteveli, mültezim, sipahi senetleri gibi senetlerden biri veya bir kaç ile tesbit edilir. Ayrıca, bir eserin tarihi ve mimari kıymeti haiz muhafazası gerekli, eski eserlerden olup olmadığı hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığının uygun mütalaası alınmak lazımdır.

Madde 3 - Devir konusu eserlerin vakıf yoluyla vücade geldiklerini, muhafazası gerekli tarihi ve mimari kıymeti haiz eski eserlerden bulunduğunu gösteren belgeler, bu eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapu kütüğüne tescili talebi ile mahalli tapu sicil muhafızlığına tevdi edilir.

Mahalli tapu sicil muhafızlığı tarafından, devre konu eseri mülkiyetinde bulunduran Hazine, belediye veya özel idareye durum bildirilir ve belirtilecek süre içinde bir itiraz olmadığı takdirde Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tescil işlemi yapılır.

Devir konusu eseri mülkiyetinde bulunduran idare; bu eserin muhafazası gerekli tarihi ve mimari kıymeti haiz eski eserlerden bulunduğunu tespit eden belgelere itiraz ettiği takdirde 5805 sayılı kanun uyarınca kurul-

muş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna, eserin vakıf yoluyla vücade geldiğini tesbit eden belgelere itiraz etmesi halinde ise, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğüne başvurulur.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun mütalaası ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün talimatı Vakıflar Genel Müdürlüğünün görüşüne uyduğu

takdirde mahalli tapu sicil muhafızlığınca tescil işlemi yapılır.

Gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü, gerek devre konu eseri mülkiyetinde bulunan idare, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün mütalaası ve talimatı üzerine yapılan işleme karşı genel hükümler dairesinde kanuni yollara başvurabilirler.

Madde 4 - Devir konusu eserler nütemmim cüz'ü ve teferruatı ile birlikte ve hiçbir değişikliğe tabi tutulmadan Vakıflar Genel Müdürlüğüne teslim edilir.

Madde 5 - Devredilen eski eserlerden restore, tamir veya ihya edilecek olanların veya kullanılma şekilleri, eserlerin tarihi veya mimari hüviyeti ile bağdaşmadığı tesbit edilenlerin veya Vakıflar Genel Müdürlüğünce tahliyesine lüzum görülenlerin kiracıları veya bu yerleri kendiliklerinden işgal edenler hakkında 7044 sayılı kanunun 2 nci maddesi hükmü uygulanır.

Madde 6 - Devir konusu gayrimenkullerin intifa hakları lüzum ve zaruret görüldüğü takdirde, aşağıda yazılı komisyon tarafından Genel Müdürlüğün yapacağı çeşitli hizmetler için bu gayrimenkullere olan ihtiyaç derecesi ve zamanı tesbit ve intifa süreleri ona göre tayin olunarak Vakıflar Genel Müdürlüğünce sair kamu idarelerine, belirli sürelerle devir edilebilir.

Bu komisyon; Genel Müdürün veya görevlendireceği yardımcılarında birisinin başkanlığı altında Hukuk Müşaviri, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı, Hayır İşleri ve Mülhak Vakıflar Müdürü ile Emlak Müdüründen kurulur.

Madde 7 - İntifa hakkı devredilecek eski eserlerin devir ve teslim işlemi; Vakıflar Genel Müdürlüğü ile devir alan kamu idaresi arasında üç nüsha olarak düzenlenecek bir protokolla yapılır.

Bu protokolda; devir şartları ile birlikte eski eserin ve müştemilatının durumu, çini, nakış, ağaç taş ve her türlü maden ve sair işçilikleri gibi muhafazası gereken mimari veya tezyini özellikleri birer birer gösterilir. Bu özellikler plan ve fotoğraflarla da tesbit edilir.

Sözü geçen protokolun birer nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğünde, mahalli vakıflar teşkilatında ve intifa hakkını devralan kamu idaresinde açılacak özel

dosyalarda saklanır ve ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Hayır İşleri ve Mülhak Vakıflar Müdürlüğü ile ilgili Vakıflar

Başmüdürlüğü, Bölge Müdürlüğü ve Müdürlüklerinde teselsül eden numara altında tahsis muamelelerinin kaydına mahsus özel bir defter de tutulur.

İntifa hakları devir olunan gayrimenkullerden akar nevinden olanlar veya bu mahiyette herhangi bir ilişkisi bulunanlar hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü Emlak Müdürlüğüne gereken işlem yapılır.

Madde 8 - İntifa hakları devir olunan gayrimenkullerin lüzumlu tamirlerini 7044 sayılı kanunun 3 üncü maddesi ve Türk Kanunu Medenisi hükümleri uyarınca yaptıracak olan kamu idareleri bu husustaki plan ve projeleri Vakıflar Genel Müdürlüğüne tasdik ettirmeye ve adı geçen Genel Müdürlük uzmanlarının nezaret ve murakabesi altında yaptırmaya mecburdurlar.

Madde 9 - Eski eserlerin intifa haklarını devralan kamu idareleri; Vakıflar Genel Müdürlüğünün lüzum gördüğü zamanlarda yapacağı kontrollara müsaade etmeye

ve bu kontrollarda tesbit olunacak kusur, noksan ve değişiklikleri düzeltmeye ve tamamlamaya ve gayrimenkulü muhafaza masrafları ile vergi vesair mükellefiyetler bakımından Türk Kanunu Medenisi hükümlerine uymağa mecburdurlar.

Madde 10 - 7044 sayılı kanun hükümlerine göre hazırlanmış ve danıştayca incelenmiş olan bu Tüzük hükümleri, Resmi gazete ile yayım tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 11 - Bu Tüzük hükümlerini Başbakan, İçişleri ve Maliye Bakanları yürütür.

EK 3: “İstanbul surları nasıl restore edilmelidir?”, Cahide Tamer, 1984, sayfa 66, İstanbul’dan Göreme’ye Kültür Mirasımız, Milliyet Gazetesi yayını, İstanbul’ dan alıntılar

(....) Onarım yaparken, mevcut kısımların ne yeni baştan inşa edilmişçesine yenileştirilmesi, ne de yok olanların yerine yenilerinin yapılması düşünülebilir. Böyle bir harabede, onarım ve restorasyon çalışmalarını iki safhada mütala edecek olursak; ‘A’ ve ‘B’ safhalarında yapılacak işler, kısaca şöyle olabilir:

a) Birinci safha:

- 1- Tehlikeli olan kısımların yerine göre benimsenecek usullerle takviye edilmesi,
- 2- Harabiyetin durdurulması için gerekli onarımın yapılması
- 3- Kitleler halinde zamanla çökmüş ve halen zeminde durmakta olan eski duvar bloklarının yerlerinde bırakılması ve gerekli müdahalelerin yapılması,
- 4- Bir şerit halinde, tespit edilecek çevrenin temizlenmesi, gecekondulardan arındırılması,
- 5- Zamanla, tarihi ve mimari hüviyet kazanmış yapılar varsa; bunların eski yaşantıları aksettirmeleri bakımından korunmaları gerekebilir. Bu ve diğer sebeplerle tamamen mi kısmen mi, yoksa yer yer mi boşaltılmalarının uygun olacağı ya da olduğu gibi mi bırakılacakları hususunda, yapılacak inceleme ile, imkanlar ve imkansızlıklar incelenerek bir karara varılması ve ona göre uygulama yapılması
- 6- Şerit halinde ele alınan çevrenin temizliği ve tanzimi,
- 7- Özetle, bugünkü mimari silüetin temiz bir halde dondurulmak sureti ile muhafazası, işin bu safhasında yeterli olacaktır.

b) İkinci safha:

- 8- Ancak, büyük bir oranda ayakta kalabilmiş, mimari elemanları izleri yerinde duran bazı kulelerde, restorasyon işi daha ileri ölçülerde yapılabilir.

EK 4: Vakıflar Bölge Müdürlüğü adına İ. Ahmet Arslanoğlu'nun Fatih Camii restorasyonu ile ilgili yazmış olduğu rapor, 1986

Vakıflar Bölge Mdl., 24 Ocak 1986'da İstanbul 1 No'lu Koruma Bölge Kurulu'nun 11.10.1985 tarihli yazısına cevaben, “..Kurul kararı ve bu kararın uygulanması ile ilgili pratik sonuçlar hakkında, Vakıflar İstanbul Bölge Mdl. görüşünü belirtir teknik rapor ektedir. Gereğinin ne şekilde ifa edileceği hakkında kurulumuzun yeni tavsiyelerinin beklendiğinin bilgilerinize ...” şeklinde yazmıştır⁵⁶⁷.

Raporda geçen şekliyle:

“Fatih Camii avlusundaki beton döşemelerin kaldırılması ve avlu arnavut kaldırımı yapılması şeklinde ifadeli 11.10.1985 tarih, 1710 sayılı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararı tetkik edildi. Fatih Camii avlusunda cami çevresindeki yaklaşık 10 m. civarındaki bantta, taş taklidi uniform modüllü imitasyon kaplama mevcuttur. Bu karakterli eski eser numuneleri, cami şadırvan avlusunda, yanlarda merdiven sahanlıklarında, hünkâr mahfeli altındaki merdiven sahanlık ve sekisinde, türbe avlusundaki döşemelerde mevcuttur. 1950’li yıllardan itibaren yapılmış restorasyon çalışmaları sonunda bitirilmiş bu döşeme kaplaması, avlunun yukarıda belirtilen örneklerini müşterek bir karakterle bağlamak üzere yapılmış, ancak avlu orta hizasında çepeçevre yapılan drenaja kadar sürdürülmüştür. Fatih Külliyesi özgün karakteri olan, askeri bir disiplin esprisi gösteren medreseleri ve bahsedilen günümüze kadar gelebilmiş eski eser döşemelerinden edinilen intiba üzerine, yapılmış bu restorasyonun tenkidi için modern manada kesin bir kuramsal gerekçe bulunması mümkün görülmemektedir.

Kaldı ki, bu avlunun büyük bir su problemi vardır. Akdeniz yönünde cadde seviyesinin büyük ölçüde düşürülmesinden dolayı yüksek drenaj seviyeleri kazanan suya ait problem, bu yönde etkisini kaybetmiştir. Karadeniz yönünde halen etkisini ileri derecede sürdüren bu problem sebebiyle oluşan zemin oturması baş ve orta medreselerde duvar ve örtü yarılma ve açılmalarına sebebiyet vermektedir. Son 10 yıl içinde 2-3 defa oluşan geniş çatlaklar, muhtelif diğer tedbirlerle birlikte dikilmek suretiyle onarılmış, ancak zeminin sabitleştiği manasında kesin bir kanaate varılamamıştır. Bu bakımdan orada mevcut drenaj hizasında sınırlanan cami suları esirini de zemine intikal ettirecek ve drenajı çalışmaz hale getirecek olan avlu

⁵⁶⁷ Bu bilgi, Fatih Külliyesi ile ilgili İstanbul 4 no’lu Koruma Bölge Kurulu Arşivi’ndeki dosyasından alınmıştır.

döşemesinin açılması kararı, pratik yönden de çok sakıncalı görülmektedir.⁵⁶⁸

İ. Ahmet Arslanoğlu⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Altı çizili kısımlar orijinal belgede de çizilidir.

⁵⁶⁹ Mimar Ahmet Arslanoğlu, 1975-82, 1983-90 yılları arasında İstanbul'da, 1982-83 yılları arasında Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet vermiştir.

KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞININ TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME İLE BAZI KANUN VE KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME

Karar Sayısı: KHK/648

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması; 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu’nca 8/8/2011 tarihinde kararlaştırılmıştır.

MADDE 10 – 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye 13 üncü maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki madde eklenmiştir.

“Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü

MADDE 13/A – (1) Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

a) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek.

b) Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak.

c) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak.

ç) Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sitler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı yerlerde koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünü alarak belirlemek ve bu alanların kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylamak.

d) Orman alanları dışında yer alan korunması gerekli taşınmaz tabiat varlıkları, koruma alanları ve doğal sit alanlarının Bakanlıkça belirlenen ilke kararlarına, onaylanan planlara uygun olarak kullanılmak üzere tahsisini gerçekleştirmek, uygulamaların tahsis şartlarına uygun olarak gerçekleşmesini izlemek ve denetlemek.

e) Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerine ilişkin olarak; hâlihazır haritaları aldırarak, gerekli görülen projeleri yapmak, yaptırmak ve onaylamak, her türlü araştırma ve inceleme yapmak, yaptırmak, izlemek, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yürütmek, kullanım yasağı getirilen alanların kamulaştırma veya benzer yollarla kamunun eline geçirilmesini sağlamak, kontrol ve denetim yapmak, gerekli görülen alanların korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla yatırım yapmak

veya ilgili idarelerin yatırım projelerini desteklemek, bu alan ve bölgelerde Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlere ilişkin her türlü tasarrufta bulunmak, işletmek, işletmek ve kullanım izinlerini vermek, korunan alanlara ilişkin insan ve finansman kaynağı sağlamak.

MADDE 39 – 2873 sayılı Kanununun 22 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan “İmar ve İskan” ibaresi “Çevre ve Şehircilik” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 41 – 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yer alan “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” ibareleri “Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” şeklinde ve “kültür ve tabiat varlıklarını koruma bölge kurulu” ile “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu” ibareleri “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu” şeklinde değiştirilmiş ve aynı Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine aşağıdaki alt bentler eklenmiştir.

“(13) “Doğal (tabii) sit”; jeolojik devirlere ait olup, ender bulunmaları nedeniyle olağanüstü özelliklere sahip yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli alanlardır.

(14) “Taşınır tabiat varlıkları”; jeolojik devirlere ait olup, ender bulunmaları nedeniyle olağanüstü özelliklere sahip yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli taşınır tabii değerlerdir.

(15) “Sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamaları”; kentsel sit alanları ve koruma alanlarında, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile sokaktaki diğer yapıların özgün sokak dokusunu tanımlayan tüm öğelerle birlikte korunması ve belgelenmesine yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon, kentsel tasarım projeleri ile mühendislik dallarında yapılması gereken her türlü proje ve bunların uygulamalarıdır.

(16) “Etkileşim-geçiş sahası”; korunması gerekli kültür varlıklarını ve sit alanlarını doğrudan etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, daha önceden sit sınırları içindeyken sit sınırları dışına çıkarılmış veya sit sınırları dışında tutulmuş korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış, sitleri doğrudan etkileyen veya koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma aşamasında gözönünde bulundurulması gereken alanlardır.”

MADDE 42 – 2863 sayılı Kanununun 17 nci maddesinin (a) fıkrasının birinci paragrafında yer alan “etkileşim çevresine ilişkin” ibaresi “etkileşim-geçiş sahası” şeklinde, ikinci, üçüncü, beşinci, sekizinci ve dokuzuncu paragrafları aşağıdaki şekilde, (c) fıkrasının sekizinci paragrafında yer alan “Bayındırlık ve İskân” ibaresi “Çevre ve Şehircilik” şeklinde değiştirilmiştir.

“Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma bölge kurulu tarafından üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir. Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda üç yıl içinde koruma amaçlı imar planı hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır. Üç yıllık süre içinde zorunlu nedenlerle plan yapılamadığı takdirde koruma bölge kurulunca gerekçeli olarak bu süre uzatılabilir. Uzatılan süre içerisinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları uygulanır.

Sit alanlarına ilişkin tüm ölçeklerde yapılmış; koruma bölge kurullarının uygun görüşü alınarak yürürlüğe giren planların yargı kararları ile uygulamasının durdurulması veya iptal edilmesi halinde ilgili koruma bölge kurulunca geçiş dönemi yapılanma şartları yeniden belirlenir.”

“İlgili idareler, koruma amaçlı imar planını en geç iki ay içinde görüşür ve varsa değişmesini istediği hususları koruma bölge kuruluna bildirir. Koruma bölge kurulunda bu hususlar değerlendirilir ve kurul tarafından uygun görülen haliyle planlar ilgili idarelere onaylanmak üzere gönderilir. Planlar koruma bölge kurulunun uygun gördüğü şekliyle ilgili idarelerce altmış gün içinde onaylanmak zorundadır. Bu süre içinde görüşülmeyen ya da onaylanmayan planlar kesinleşerek yürürlüğe girer. Koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girmesiyle geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ayrıca karar almaya gerek kalmadan ortadan kalkar.”

“Koruma amaçlı imar planları, müellifi şehir plancısı olmak üzere alanın konumu, sit statüsü ve özellikleri gözönünde bulundurularak ilgili meslek gruplarından Bakanlıkça belirlenecek uzmanlar tarafından hazırlanır.

Koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, gösterimi, uygulanması, denetimi, koruma amaçlı imar planı değişiklikleri, plan müellifleri ile planlama ekibinin niteliği ve yeterliliği ile görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

MADDE 43 – 2863 sayılı Kanunun 18 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Sokak sağıklaştırma proje ve uygulamalarına ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

MADDE 44 – 2863 sayılı Kanunun 48 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü” ibaresi “Kültür ve Turizm Bakanlığı” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 45 – 2863 sayılı Kanunun 51 inci maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki bent eklenmiş, üçüncü ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“d) Bakanlıklarca Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesi talebiyle gönderilen ve gündeme alınan konularda karar vermek.

Mahalli idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşları Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesini istedikleri hususları bağlı, ilgili veya ilişkili oldukları bakanlıklar aracılığıyla bildirir. Koruma Yüksek Kurulunca karar verilen konular ilgili koruma bölge kurulunca tekrar görüşülmez.

Koruma Yüksek Kurulunun gündemi Bakanlıkça belirlenir. Gündemin belirlenmesini müteakip Koruma Yüksek Kurulu toplantıya çağırılır. Toplantı sayısına bir sınırlama getirilmez. Koruma Yüksek Kurulu salt çoğunlukla toplanır, toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karar verir.”

MADDE 46 – 2863 sayılı Kanunun 53 üncü maddesinin ikinci fıkrasının (4), (5), (6) ve (9) numaralı bentleri ile üçüncü ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“(4) Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü,

(5) Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü,

(6) Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ilgili Genel Müdürü,”

“(9) Koruma bölge kurulları üyelerinden Bakanlıkça seçilecek altı üye,”

“Koruma Yüksek Kurulunun başkanı, Bakanlık Müsteşarıdır. Bakan, gerekli gördüğü takdirde Kurula başkanlık eder, ancak oy kullanmaz.

Müsteşar bulunmadığı zaman görevlendireceği Müsteşar Yardımcısı Kurula başkanlık eder.”

MADDE 47 – 2863 sayılı Kanunun 55 inci maddesinin ikinci ve dördüncü fıkralarında yer alan “ve Yükseköğretim Kurulunca” ibareleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 48 – 2863 sayılı Kanunun 57 nci maddesinin dördüncü fıkrasının ikinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddenin yedinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Ancak karar yeter sayısı dörtten az olamaz.”

“Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu kurulmamış yerlerde taşınmaz kültür varlıkları, bunların koruma alanları ve sit alanlarında, 3194 sayılı İmar Kanununun 21 inci maddesi kapsamına giren ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratlar koruma bölge kurulu müdürlüğünün izin ve denetiminde yapılır.”

MADDE 49 – 2863 sayılı Kanunun 58 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan “beş” ibaresi “yedi” şeklinde değiştirilmiş, aynı fıkranın (b) bendi yürürlükten kaldırılmış ve üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Koruma bölge kurulunun gündemiyle ilgili meslek odaları, koruma bölge kurulu müdürlüğünün davetiyle toplantılara gözlemci olarak katılabilir.”

MADDE 50 – 2863 sayılı Kanunun 61 inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Koruma bölge kurullarınca alınan kararlara kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır.

Bu itirazlar, Koruma Yüksek Kurulunca incelenir ve en geç üç ay içinde karara bağlanır. Koruma Yüksek Kurulunda görüşülen itiraz konuları ayrıca koruma bölge kurulu gündemine alınmaz. Koruma Yüksek Kuruluna yapılacak itirazlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

MADDE 51 – 2863 sayılı Kanuna aşağıdaki ek madde eklenmiştir.

“EK MADDE 4 – Taşınır tabiat varlıkları hariç tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili olarak bu Kanunda öngörülen iş, işlem ve kararlar bakımından görevli ve yetkili bakanlık, Çevre ve Şehircilik Bakanlığıdır.

Tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili hususlarda karar almak ve bu Kanunda öngörülen diğer iş ve işlemlerde Çevre ve Şehircilik Bakanlığına yardımcı olmak üzere; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı merkez teşkilatı bünyesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Müsteşarının veya ilgili Müsteşar Yardımcısının başkanlığında, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü, söz konusu varlıkların ve alanların özelliklerine göre konusunda uzmanlaşmış biyolog, peyzaj mimarı, ziraat, çevre, orman ve su ürünleri mühendisleri ve hukukçular ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına uygun görülecek uzmanlardan Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu ve taşrada Çevre ve Şehircilik Bakanlığı temsilcisinin başkanlığında, aynı meslek alanlarından yeterli sayıda uzmanın katılması suretiyle yeterli kadar Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu teşkil edilir. Bu komisyonların iş,

işlem ve kararları konusunda, bu Kanunun Koruma Yüksek Kurulu ve koruma bölge kurulları ile ilgili hükümleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca alınan ilke kararları çerçevesinde kıyasen uygulanır.

Bu Kanunda Koruma Yüksek Kurulunca alınması öngörülen kararlar, tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları bakımından Koruma Merkez Komisyonunca, koruma bölge kurullarınca alınması öngörülen kararlar koruma bölge komisyonlarınca alınır ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının onayıyla yürürlüğe konulur.

Bu Kanunda ve diğer mevzuatta tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları bakımından Koruma Yüksek Kuruluna ve koruma bölge kurullarına yapılan atıflar ilgisine göre Koruma Merkez Komisyonuna ve koruma bölge komisyonlarına yapılmış sayılır ve ilgili maddelerde geçen Koruma Yüksek Kurulundan Koruma Merkez Komisyonu ve koruma bölge kurullarından koruma bölge komisyonları anlaşılır.

Tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili iş, işlem ve kararlara ilişkin usul ve esaslar ile bu konularda görev yapacak komisyonların teşkili, çalışma usul ve esasları Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca hazırlanan yönetmelikle düzenlenir.”

MADDE 52 – 2863 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici maddeler eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 9 – Tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca hazırlanması öngörülen yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, bu maddenin yürürlüğe girmesinden önce yürürlüğe girmiş olan yönetmeliklerin bu Kanun Hükmünde Kararnameye aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam edilir.

GEÇİCİ MADDE 10 – Koruma bölge kurullarının mevcut üyelerinin görevleri bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte sona erer.”

MADDE 53 – 16/4/2003 tarihli ve 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunun 9 uncu maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde yer alan “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” ibaresi “21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kanun” şeklinde değiştirilmiş ve aynı Kanunda yer alan “ve tabiat” ibareleri ile “ve Tabiat” ibareleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 54 – 31/10/1985 tarihli ve 3234 sayılı Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunun 19 uncu maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinden sonra gelmek üzere aşağıdaki bent eklenmiş ve mevcut (ç) bendi (d) bendi olarak teselsül ettirilmiştir.

“ç) Orman Harita ve Uzaktan Algılama Dairesi Başkanlığı,”

MADDE 64 – Bu Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Abdullah GÜL

CUMHURBAŞKANI

Recep Tayyip ERDOĞAN

Başbakan

B. ARINÇ

A. BABACAN

B. ATALAY

B. BOZDAĞ

Başbakan Yardımcısı
Yardımcısı

Başbakan Yardımcısı

Başbakan Yardımcısı

Başbakan

S. ERGİN

F. ŞAHİN

E. BAĞIŞ

N. ERGÜN

Adalet Bakanı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Avrupa Birliği BakanıBilim, Sanayi
ve Teknoloji Bakanı

F. ÇELİK

E. BAYRAKTAR

A. DAVUTOĞLU

M. Z. ÇAĞLAYAN

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı

Çevre ve Şehircilik Bakanı

Dışişleri BakanıEk

T. YILDIZ

S. KILIÇ

M. M. EKER

H. YAZICI

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı
BakanıGümrük ve Ticaret Bakanı

Gençlik ve Spor Bakanı

Gıda, Tarım ve Hayvancılık

İ. N. ŞAHİN

C. YILMAZ

E. GÜNAY

M. ŞİMŞEK

İçişleri Bakanı

Kalkınma Bakanı

Kültür ve Turizm Bakanı

Maliye Bakanı

Ö. DİNÇER

İ. YILMAZ

V. EROĞLU

Milli Eğitim Bakanı

Milli Savunma Bakanı

Orman ve Su İşleri Bakanı

R. AKDAĞ

B. YILDIRIM

Sağlık Bakanı

Ulaştırma Bakanı

EK 6: “Tamir”, Falih Rıfık Atay, 1951, TTOKB Belleteni, Kasım 1951, İstanbul’dan alıntılar

Tamir

Falih Rıfık Atay, 1951, TTOKB Belleteni, Kasım 1951, İstanbul.

Sayfa 10:

Nihayet bizde de “eski”ye değer vermek devri geldi. Anıtlarımızı korumaya çalışıyoruz. Yıkılmış olanlara acıyoruz. Süleymaniye veya Şehzade Camileri etrafındaki harap medreseleri gördükçe, onları silip süpürmek değil, kurtarmak aklımıza geliyor. Bildiğimiz “tamir” kelimesinin yerine “restauration” terimi geldi, yerleşti.

Kültürü de beraber geldi mi? Zannetmiyoruz.

(...)

1915’te Bahriye Nezareti Rumelihisarını yıkılmaktan kurtarmaya ve deniz müzesi yapmaya karar vermişti. Komisyondaki mimarlar ve mühendisler tarihi gravürlerden Hisarın eski külahlı şekillerini buldular. Restorasyon planlarını çizdiler. Tam bu sırada Profesör Maximilien Tchurcher İstanbula geldi:

-Ne yapıyorsunuz? Hisara nasıl kıyabiliyorsunuz? Rumelihisarı bugün görmekte olduğumuzdur. Onu olduğu gibi koruyacaksınız. Yalnız tahkim edeceksiniz. Uzun müddet çalıştıktan ve işinizi bitirdikten sonra eğer ziyaret edenler: “Ne yapılmış sanki burada?” derlerse, hiçbir şey yapılmamış olduğunu zannederlerse işte o vakit vazifenizi yapmış olursunuz, dedi.

Rahmetli Cemal Paşa ihtilasa hürmet eden bir adamdı. Öyle emir verdi.

Bir badanayı kazıyarak altındaki nakışları çıkarmak anıta hıyanet etmek değildir. Fakat çıkan nakışları örnek alarak bütün duvarları boydan boya yeniden süslemek “yeni bir şey yapmak”tır. Anıtın havasını bozmaktır. Şakak ve boyun derilerini çekerek tarihe suni gençlik vermektir. Tarihin güzelliği buruşuklarındadır. Tarih Babıali damadı gibi, Febüs retuşlarına gelmez.

(...)

Bizim fikrimizce Milli Eğitim Bakanlığı Frenklerde bu sanatı ile şöhret bulan bir ihtisas adamını getirterek Güzel Sanatlar Akademisinde ve Teknik Üniversitede beş

on konferans verdirmeli, kendisine anıt tamir işlerimizi göstererek tenkidlerini istemelidir.

İstanbul'da dört yüz kadar Osmanlı anıtı olduğu söylenmektedir. Çoğu ayaktaadır. (...) Birçoklarını durmadan tamir ediyoruz.

(...)

Uzun, çok uzun bir zevksizlik devri geçirdik. Badana ve çimento birçok güzelliklerimizi tahrip etti. Şimdi de bir eksik anlayış, bir kültürsüzlük devri geçiriyoruz. Bu devri süratle kapıyalım. Kapamak Milli Eğitim Bakanlığı'nın elindedir. Kapamak, bir mevsimlik iştir.

Taşkışla'da olduğu gibi⁵⁷⁰, pek iyi kurtarışlar yapıyoruz. Adeta nasıl yıkılsa da kurtulsak dediğimiz bir yığına, şehrin bir süsü kılığını veriyoruz. Fakat tarihi anıt karakterinde olmayan binalardaki bu tamir ve kalkındırma işi ile tarihi anıtların restore edilmesi işini birbirine karıştırıyoruz.

⁵⁷⁰ Taşkışla, Cumhuriyet'in ilanından sonra Maarif Vekaleti'nin yönetimine devredilmiştir. 1943-1950 yılları arasında büyük bir onarım geçirmiştir.

EK 7: Muhafaza-i Asarı Atika Encümen-i Daimisi'nin 10 Ekim 1915 tarihli Topkapı Sarayı ile ilgili Raporu

(Kaynak: Eldem, S. H. ve Akozan, F., 1982. Topkapı Sarayı, Bir Mimarî Araştırma, Kültür Bakanlığı, Ankara).

Topkapı Sarayı Hümayununun tamirleri münasebetiyle Encümenin Hükümeti Seniyyenin dikkat nazarlarına sunduğu rapor suretidir. 10 Ekim 1915

Başlangıç,

Her millet, güzel sanatlar eserlerinin ve anıtlarının harap olmaktan korumasını sağlamak için elden geldiği kısıtlayıcı önlemler almayı ve bu vesile ile ecdadından kalan sonsuz faziletlerini tarihin sahifelerine emanet etmek suretiyle evlatlarına bir medeniyet dersi olarak göstermiştir. Gerçekten o anıtların korunmasını üstüne alan milletlerin isimleri ebediyete mal edilmiş olur ve tarihin canlı sahifelerinde yaşar...

Bizde maalesef bu milli terbiye ve medeni terbiyenin eksikliği sebebiyle bu değerli meselede gaflet gösteriliyor. Bilerek bilmeyerek geçen bir takım teşebbüslerden ileri gelen şu hale son verilmek ve bundan sonra tecavüzler ve tahriplerin önüne geçmek amacıyla eski Saray-ı hümayunlar da dahil olmak üzere 21 Mayıs 1915 tarih ve 19 sayılı yazı ile tebliğ buyurulan Bakanlar Kurulu kararı ile ve Danıştayca incelenen nizamnameye göre kurulan “muhafaza-i asarı atika encümeni daimisi” ilk kuruluşundan beri görev yapmaya çalışmakta olup, bu cümleden olarak milli tarihimizin en yüksek noktasına yükseltilmeye hakkı olan Topkapı Sarayı Hümayununun tamiri münasebetiyle bazı mütalaları içermek üzere düzenlediği bir raporu hükümetin dikkatine sunmuş idi ki, halen Bakanlar Kurulu'nun dosyaları arasında saklı bulunan ve çok önemli maddeleri ve görüşleri havi olan bu rapor asarı atika encümeni daimisi çalışmaları ile ilgili yayınlanmakta olan dergilerin ikincisi olmak üzere basılmıştır.

Rapor örneği

.....Daha evvelki devirlerin eski eserlerinden ele geçenlerini kıymetlerine layık bir önemle saklamakbir borç olduğu kendi çalışmamız ve marifetimiz olan eserlerdir ki özellikle tarih sahifelerine geçmiş ve mazinin anılması sırasındaki kanatlara esasteşkil edecektir.

Halbuki ecdadımızın meydana getirdiği bunca eserler, zaman ile mahv ve harap

olarak ortadan kalkmıştır. Bugün ancak bize erişenlerini varlığımızın tanıkları olmak üzere ortaya koymağa mecbur kalmaktayız. Halbuki elimizde bulunan eserlerin dahi gün geçtikçe kayba uğramaları, bunların korunmaları için önemli önlem ve teşebbüslerin uygulanmasını gerektiriyor. İşte bu amaçla kurulmuş olan encümenimizin (Kurulumuzun) kuruluşundan beri yaptığı incelemeler sonucunda eski eserlerimizin korunması konusunda acele almayı zorunlu bulduğu önlemler için gereken teşebbüslerde bulunduğu gibi, Kurulun görevleri arasında bulunan ve eski Osmanlı eserlerinin bir güzellik örneği olan Topkapı Sarayı hakkında da aşağıdaki görüşlerini sunar:

Osmanlılığın varlığını kurduğu alanda meydana getirilmiş olan sayısız eserlerden günümüze ulaşan bölüm en fazla binalar olduğu halde, sivil binalardan hemen hiçbir şeyi elde tutamadığımız üzülmektedir.

Dini ve genel binalar imkan dahilinde bugüne geldiği halde, özel binaların azlığı, mimari eserlerimizin bu önemli bölümü hakkında nasıl bir boşluk meydana getirdiği düşünülmeğe değer. Topkapı Sarayı ise bu ikinci bölüm mimari eserlerimize ait en güzel bir örnekler serisini teşkil etmekle beraber, dini ve idari binaları da ihtiva etmesi bakımından ve özellikle türü arasında “tek örnek” kalması sebebiyle tarih değeri ölçüsüz ve eşsizdir.

Saray-ı Hümayun, durumu, mimari biçimi ve müstesna yeri itibariyle her tür örnekleri içine aldığından, diğer binalar gibi yok etme sebepleri burada tesirini gösterememiş ve biraz harap olmakla beraber yine günümüze yetişmiştir. Bu önemli bina, çeşitli devirlerin düşünce ürünü olarak birbirine eklenerek meydana getirilmiş ve uygulanmış olan teferruattan oluşmakta olduğundan, tümünde dörtyüzelli yıldan evvel yapılmış parçalar bulunduğu gibi, zamanla ilave edilen her yüzyıla, her devire ait parçalar ve son zamanlarda meydana getirilmiş bölümler de bulunmaktadır.

Mevcut olan her şey, her eser, her manzara ait olduğu devrin sosyal hayatına, usul ve adetlerine, sanatına, zevkine, özetle o devrin ruh ve hayatına ait belirli bir örnek ortaya koymaktadır. Bu bina, saltanat tarihinin dört buçuk yüzyıllık tüm dönemlerine ait Osmanlı tarihi bakımından ne kadar kıymetli olduğunu söylemek binanın önemini belirtmeye yeterlidir.

Bundan başka çeşitli devirlere ait çinicilik, süsleme, mimari detayların uygulama alanı olması bakımından da milli sanat tarihimiz bakımından ayrıca bir değer taşır.

Bu büyük bina, büyük sultanların meskenleri olduğu halde, Osmanlı Saltanatının yaşadığı yüzyılların ihtiyaçlarına göre gereken ayrıntıların çeşitleri de meydana getirilerek, ilgi çekici bir sentez ile bir önemli inceleme alanı haline gelmiştir. Şu özel durum ile, binanın şimdiye kadar özel bir mesken olarak kabulü ortadan kalkmıştır. Sosyal değişim ve günlük hayatın giderek modernleşmesi sebeplerine bağlı olarak, Büyük Saray sonradan mesken olmaktan uzaklaşarak yüzyılların tarih yadigarı olarak kalmış ve özel törenlere ayrılmış bir halde bırakılmıştır.

Bina, geneliyle bir miktar terk olunmaktan ve bir miktar da ihmalden ötürü tesirlerle harap olmaya yüz tutmuş ve herhalde tamire muhtaç bulunmuştur. Şu ihtiyaç dikkate alınarak hükümetçe ödenek verilmesi suretiyle fedakarlık yapılarak gerekli tamirlerin yapılmasına ciddi bir özen gösterildiği her taraftaki inşaattan anlaşılmaktadır. Encümenimizin yaptığı çeşitli ziyaretlerinde şu tamirlerin meydana getirdiği sonuçlar görülmüş ve ne gibi noktalara göre uygulandığı incelenmiştir.

Özel konutlar, hücreler, tören salonları ve binaları süsleyen çeşmeler, selsebiller, havuzlar, köşkler, bahçeler, hamamlar, camiler, türbeler, Kutsal Emanetler kubbeleri, hazineler, esrarengiz dehlizler, izbeler, hapishaneler, ambarlar, mutfaklar, fırınlar, değirmenler, kışlalar, savunma kuleleri, siperler, surlar velhasıl orta çağın sosyal yaşamında gereken her ihtiyaca fazlasıyla kafi teferruatı içine alan muazzam ve korunmuş bir şato halinde bulunan bu ulu sarayın yapılış nedeni bir mesken olmak iken, zamanın yenilenmesi bu yeri o durumdan uzaklaştırarak bugün dahi Osmanlılığın geçmiş yüzyıllardaki kaderinin nadir bir timsali olmak durumunda bırakılmış ve özellikle özel mimariye ait diğer eserler yok olma durumuna geldiğinde bu büyük bina tek örnek olarak kalmış olduğu halde, buraya bakacak gözler, bu eserin hatta bir çivisine varıncaya kadar korunması gerekirken adı geçen tamirler sırasında bu cihazlar asla dikkate alınmayıp, eskiden olduğu gibi, mesken olacak imiş gibi her yerde günümüzün ihtiyacına göre bir düzenleme göstermek suretiyle hareket edildiği görülmüştür.

Bunun neticesi olarak, tamir diye yapılan her şey, değiştirilmiş ve tahrip edilmiştir.

Dikkat çekicidir ki, yapılan işlerde suikaste bağlı hiçbir teşebbüs olmadığı halde, her yapılan iş bir yok etme oluyor. Mesela Kızlar Ağası dairesinde ağalara mahsus hamam tüm çini ile kaplı iken, bu çiniler sökülmüş ve gerek olup olmadığı belirsiz başka yerlerde kullanılmıştır. Bunun niçin yapıldığı incelenince, bu hamamın artık

kullanılmayacağı için korunmadığı anlaşılmıştır. Halbuki, bundan böyle hamamın kullanılmayacağını, ancak oranın eski düzende ağa hamamının kullanılmayacağını, ancak oranın eski düzende ağa hamamının inşa edilmesinde olan önem ve ağa dairesinin önemi ve hamamın yapıldığı tarihe ait süsleme sanatının değeri hep oradan bilinecek bir tarihi değer olduğunun tamiri yapanlarca bilinmeyen bir mütelaa olduğu meydana çıkıyor ki, yapılan tahribatın temelini hep bilgisizlik teşkil eylemektedir. Bundan başka, birçok yerler de “muhdes” olduğu ileri sürülerek tadil veya kaldırılmış veya yok edilmiştir. Halbuki “ihdas=gereksiz ilave” “nisbidir=yorumaya göredir”. Her yapılan şey, kendinden evvelkine göre ilave olmaktan kurtulamaz. Fakat ilave olunan şeyde bir önem ve değer aranıp bulunursa, onun ilave oluşu kaldırılmasını değil, aksine yeni bilgilere temel olacağına göre, korunmasını gerektirdiği halde, göze güzel görünmeyen mesela, bir kafes veya bir merdiven veya devrine göre yapılmış çil renkli bir boya hemen ilavedir diye değiştirilmiş veya yok edilmiştir. Örneğin, Harem dairesinde Ocaklı Sofa denilen yerdeki merdivenin ve bazı yerlerdeki kafeslerin kaldırılmış olması gibi.

Bu değişikliklerin tarafımızdan görülenleri aşağıda kaydedilmiştir:

1.Kubbealtı meydanındaki kemerlerin tavanı tamir olunmak maksadıyla kemer kilitlerinin üstüne 40 santim kadar bir duvar ilavesiyle yükseltilmiştir ki, bununla mimarinin verdiği asıl eski şekil yok edilmiştir.

2.Alay Köşkü külahında tüm orijinal resimlere geçmiş bulunan “mehçe=alem” kaldırılıp, yerine bir sancak direği dikilmiştir ki, mimarilerdeki alem yerine, sancak direği dikmek olan bu usul, hiçbir tarafda mevcut ve görülmüş değildir.

3.Kubbealtı dairelerinin tamirine hazırlanmak için dairelerin içi boşaldığı sırada orada süsleme anlamında duran eski yıldızlı küreler kaldırılmıştır ki, bunlardan bir tanesi parçalanmış olduğu halde bu yerde bulunmuştur.

4.Kubbealtı bitişiğinde bulunan ve hazine mahalli denilen bina tamir olunarak fazla pencere açılması ile eski şekli değiştirilmiş ve eski parmaklıkları sökülerek atılmıştır. İçinde bulunan Şirvan yok edilmiş ve buraya yeraltından ulaşmak için dehliz kemeri örtülmüştür. Bu daire çatısında bulunması gereken saçak kaldırılmış ve yeniden yapılan doğramalar genel mimari ahengi bozacak şekilde yapılmıştır. Şu tamirler sırasında (restorasyon=eski şeklini koruyarak yenileme) denilen usule katıyen uyulmayıp, adeta kireç sıva ve taş kesmesi gibi adi yeni usul uygulanarak oranın esas

şekli değiştirildiği gibi, eski görünüşü de bozulmuştur.

5.Babüssaade bitişiğinde, cami biçiminde yapılmış ve eskiden acemi ağaların musiki gibi bazı gösterilerin meşkhanesi olarak kullanılmakta olan Sultan III. Selim devrine ait bir bina, göze hoş gelmediğinden yıktırılmıştır ve bu suretle bu binanın inşası sebebinin incelenmesine yol olacak eser ortadan kaldırılmıştır.

6.Babüssaade içindeki arz odası meydanına bakan ve Kuşhane denilen yerin harap olması, bunun eski durumuna göre tamiri gerekli iken, bu hususa hiçbir itina olunmayarak çimento sıva ile balkonlu bir cephe yapıp oranın mimari ahengi bozulmuştur.

7.Sarayın ilk binalarından olduğu şüphe götürmeyen ve Fatih Sultan Mehmet Han'ın bina eylemiş olduğu söylenen Camii Şerif tamir olunacağı bahanesiyle, içinde bulunan bütün çiniler sökülmüş ve tahta kısımlar kaldırılmış, duvarlar çıplak bırakılmıştır. Bundan sonra, birkaç senedenberi tamir namına hiçbir şey yapılmayıp, bilhassa üzerinden kaldırılan kurşunlar da yerine konmayıp, hava tesirlerine karşı bırakılarak adeta yıkılması çabuklaştırılmaktadır.

8.Bu bina civarında, ek bina halinde bulunan başka bir cami yerinin de tüm levha halindeki çinileri sökülmüş ve diğer yerlerde bulunan ve esasen eksik olan çini süslemelerinin tamamlanmasında kullanılmıştır ve böylece oradaki tamam olan kitabeler bozulmuş ve tamir edilmek istenilenler de tamamlanamamıştır.

9.Adı geçen meydanda, gerek Hırka-i Şerif dairesinin, gerek koğuş ve daireler kısımlarının duvarlarının eski süslemeleri değiştirilerek üzerine taş kesmesi çimento sıva vurulmuştur.

10.Hırka-i Şerif dairesi kapısına asılan gümüş fenerler kubbeden asılmak suretiyle eski kandil süslemesinin korunması gerekli iken, duvardaki kıymetli çiniler kırılarak fenerler alçı ile tespit edilmiştir.

11. Hırka-i Şerif dairesi içinde eskiden kubbe kemerleri özengi hizalarına kadar kaplı olup kubbe içleri düz beyaz bırakılmış iken, buraları çinilere benzetilmek üzere boya ile ıstampa nakışı yapılarak, hem güzellik, hem mimari sanatı yok edilmiştir. Şu biçim tüm Hırka-i Şerif dairesine uygulanarak pek fena bir iş görülmüştür. Revan Köşkü duvarlarının Hırka-i Şerif dairesi çevresi olan kısmında mevcut çini kısımlarından yukarı taraflarda, eskiden tertip edilen silahlıklara Sultan Selim Hanı evvel hazretleri tarafından bir çok silahlar asılmış ve şu biçim süsleme sarayın

tarihine geçmiş olduğu ve birçok eserlerde bundan bahsedildiği halde, adı geçen silahlar oradan kaldırılarak yerleri düz badana edilmiş ve puşide (örtü) parçaları dörtken şeklinde kesilerek yer yer asılmış ve kısmen açık kalan yerlere de Kütahya'da yeniden yaptırılan adi ve kaba çiniler, hiçbir esasa uymayan süslemeler yapılmıştır. Şu suretle hem sanat, hem tarih kaldırılmıştır.

12. Adı geçen sofada, tarihin söz ettiği yerlerden olan kapılar yenilemek amacıyla eski dövme demir (dervazeler) pervazlar çıkarılmış ve yerlerine adi doğramacı işi kapı kanatları konulmuştur.

13. Sarık odasının kubbesi de istampa ile örtülmüş ve duvarlarında bulunan bazı kapılar kapatılıp üzerleri İtalyan çinileri ile örtülmüştür. Bu arada, bir pencereyi geçici olarak örten eski Edirnekari nakışlı bir levha da oradan kaldırılmıştır.

14. Revan Köşkü önündeki havuzun dört kenarındaki fiskiyeerden dördü yok edilmiş ve kenarına Çırağan Sarayı kalıntılarından getirilen mermer bir parmaklık konulmuştur.

15. Bağdat Kasrı teferruatından olan hademe odasının duvarlarındaki çubuk ve silahlık gibi teferruat kaldırılarak başka yerlerden getirilen çiniler konulmuştur.

16. Hazine-i Hümayun daireleri tamirlerinde dikkati çeken çok konular olu, özetle, hazine sofası denilen fiskiyeli revak dairesinin yeniden ihya edilen kemerleri arasına gayet fena bir parmaklık konulmuştur.

17. Kızlarağası daireleri tamirleri sırasında Darüssaadenin iç koridorundaki direklerin arasına yer yer konulmuş olan kafesler kaldırılmıştır. Bu daire teferruatından olup Haremeyn Vakfi hazinesini sakladıkları musandıralı odadaki Şirvan ve dolaplar kaldırılmıştır.

18. Harem ağalarına mahsus koğuşların tekmil çinileri sökülmüştür.

19. Kızlar ağası hamamının tertibi (tesisat) ve süslemeleri kaldırılmıştır.

20. Kızlar ağası dairesinin alt pencerelerinden bazılarının yüksekliği azaltılmıştır.

21. Sultan III. Selim'in şehid edilmesi olayına katıldığından dolayı işkence ile idam edilen vezir ağanın yüzünün derisi o zaman yüzölüp, Baltacılar Koğuşu merdiveni üstüne asılmış ve ibret olması her tarihte yazılı iken, adı geçen deri parçası oradan kaldırılıp bir dolap içine atılmıştır.

22.Harem avlusuna bakan pencerelerin kafesleri kaldırılmıştır.

23.Harem dairesindeki ocaklı sofanın öteden beri fark edilir kişiliği olan merdiveni kaldırılarak yerine başka yerlerden getirilen çiniler konmuştur.

24.Harem avlusundaki aşhanede tüm çiniler sökülüştür.

25.Sarayın alt kısmı alan ve kırk merdivenler adıyla anılan daireler zeminine döşenmiş olan eski altı köşe tuğlaların tümü başka yere konulmak üzere sökülüş ve çoğu kırılmıştır.

26.Gerek çini ve gerek tuğla olsun, bunlardan birkaç yüz metre kare sökülüş olduğu halde, ancak onda biri derecesinde miktarı kullanılabilmiş olmasından ötürü yeniden yapılan kısımları yüz ölçüleri, sökülen kısımların yüz ölçüşüne nazaran pek az tutmaktadır.

Öyle yerler vardır ki, sökülen çiniler moloz halinde yığınlar oluşturuyor. Halbuki, sarayda bulunan çiniler değişik zamanlara ait bulunduğu ve bu eserlerin her biri alt oldukları zamanın sanayine, uygarlık ve yetenek derecesine birer örnek teşkil ettiği halde, yok edilmeleri veya yerlerini değiştirmeleri tarih sıralamasını anlaşılmaz bir hale koymuştur. Şu sebepten ötürü çiniler üzerinde yapılmış olan tahribat pek hazin gözükmektedir. Çinilerin bu yoldaki yok olmaları ile, manevi yararlar feda edilmiş olduğu gibi, kırılmasından ötürü gayet büyük miktara varan maddi değer de ziyan edilmiştir.

İşte şu sayılan maddeler ancak tanık olduğumuz kısımlar olup, bunlardan başka ne yapıldığı henüz sayılmaz ise de, her yapılan değişikliklerin geri getirilmesine imka olmayıp, belki bunların küçük bir kısmı düzeltilebiliyorsa da, diğerlerine, bilgisizlik ile yapılmıştır diye tarihe geçirmekden ve teessüf etmekten başka çare görülmemektedir. Tamirler sırasında hakim olan görüşün neticesi olan şu değişikliklerin devamı, kurtulmuş olan geri kalanın da yok edilmesi ile sonuçlanacaktır. Yüzyılların yadigari olan böyle eşsiz bir milli anıtın hiçbir denetim altında olmaksızın alelade tamir veya tahribine müsaade olunmak doğru olmayacağına göre, önlemler alınması zorunlu bulunduğundan aşağıdaki düşünceler acele önerilir:

İlk olarak, adı geçen Sarayın devlet emlakı olarak Padişah hazretlerine ve saltanat tarihine ait eserleri içine almak üzere Avrupa'daki tarihi saraylar gibi, özel izin ile gezilebilecek tarihi bir saray haline getirilmesi gerekip, esasına bu suretle karar

verildikten sonra öteki konulara göre hareket olunmak üzere gereği sağlanmalıdır:

1.Olan tahriplerin devam etmemesini sağlamak üzere her türlü inşaat hemen durdurulmalı ve ertelenmelidir.

2.Tamirler uygulaması için sorumluluğu yüklenmiş bir baş mimarın başkanlığı altında gereği kadar tanınmış mimarlardan vesaireden oluşmuş bir mimarlar kurulu oluşturulmalıdır.

3.İnşaat, tadilat ve tamirat, tarh, eski esreler ve mimari bakımından bilimsel olarak incelenmek üzere bir komisyon tarafından izlenmelidir.

4.Uygulanacak müdahalelerden herbiri, tarih ve eski eserler ve güzel sanatlar ve mimari bakımlarından incelenip bir karara bağlandıktan sonra uygulanmalıdır.

5.Tamir masrafları, her türlü inşaat masraflarından ayrılarak, ayrı bir fasıl olmak üzere bütçeye konulmalıdır ve devamlı koruma için de hazine-i hassa-i şahanece mütahassis bir koruyucu ile fenni müşavirler atanmalıdır.

Şu suretle hazırlanacak esaslar ile yurdun tek kalmış bir güzel eseri ve inceleme yapacak uzman kişilerin takdir ve kutlamalarını çekecek olan bu hayret veren binanın uygarlığın gelişmesine layık bir şekilde korunması ve tamiri mümkün düşünülerek işbu aciz zabtımız sunuldu.

EK 8: Feridun Akozan, Sedat H. Eldem ve H.Kemali Söylemezoğlu'nun GEEAYK adına Topkapı Sarayı onarımları hakkında hazırlamış oldukları rapor, 1967

(Kaynak: Eldem, S. H. ve Akozan, F., 1982. Topkapı Sarayı, Bir Mimarî Araştırma, Kültür Bakanlığı, Ankara).

GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER VE ANITLAR YÜKSEK KURULU SAYIN BAŞKANLIĞI'NA,

Topkapı Sarayı tamir ve restorasyon işlerini yerinde tetkik ederek bu konuda görüşlerini bildirmekle görevli heyetimiz muhtelif tarihlerde incelemelerini yapmış bulunduğundan aşağıdaki müşterek raporunu takdim eder.

1-Bugünkü durum:

Topkapı tamir ve restorasyonlarını teşkil eden işlerin birçoğu belli bir program ve ön hazırlıklara göre yürütülmemektedir. Tamir faaliyetleri her ne kadar görevli mimarın raporunda “yarıda kalmış işler, acil takviye ve tamir işleri, müstakbel restorasyonlar için hazırlıklar” şeklinde bir nizamla sokulmuş ise de, tabkikatın böyle olmadığı ve henüz proje hazırlıkları bulunmayan ve Kurulca karar verilmemiş işler üzerinde de tatbikata geçilmiş ve bazı kere de acil ve yanlış neticelere yol açılmış bulunduğu görülmektedir. Buna mukabil, karara varılmış bazı işler için Kurul kararına aykırı tatbikat yapılmıştır. Birinciye misal olarak, Sünnet Köşkü'nün yan cephe mermer kaplamaları, Hırka-i Saadet ile Ara Odası arasındaki mermer yol, ikinciye ise, Hünkâr Sofası döşemesi gösterilebilir.

Bunun yanında, son on yıl içinde yapılmış olan tamir ve restorasyonların kalitesiz durumları, daha şimdiden bu mahallerin tamirden evvelki durumlarından daha harap bir halde buldukları, üzerinde durulacak önemli bir meseledir. Misal: Valide Taşlığında yosunlanmış duvarlar, rengi atmış, sahte horasan harçları, İkballer Taşlığında henüz yapılmış olan doğrama ve sıvaların harap hale gelmiş olması, Selim III Valide Dairelerinin cephesinin bütün ahşap işleri ve boya işlerinin şimdiden harap hale geldiği, Osman III Köşkü'nün tamir edilmiş bir eski eser durumu taşımadığı gibi.

Bundan başka, tamirat sırasında, ehliyetsiz usta ve amelelerin istihdamı, ayrıca, binada tahribata yol açtığı da esefle müşahade edilmiştir.

II- Durumun Sebepleri:

a-Topkapı Sarayı tamir ve restorasyonlarının bu karışık ve Kurulumuzca tasvip edilmeyen durumunun birinci ve baş sebebi, işlerin Kurulumuza tam bir araştırma hazırlığı ve bunu müteakip tam dokümantasyonu ihtiva eden bir şekilde getirilip açık kararlara varılmaması ve tatbikata başlandıktan sonra da irtibatın kopmasındandır.

Bu hazırlıksızlığın sebebi ise, Topkapı Sarayı tamirlerini yürüten bir ihtisas bürosunun bulunmayışdır. Bir an için Topkapı Sarayına fazlaca tahsisat ayırdığımızı düşünürsek, arzettiğimiz eksik ve hazırlıksız davranış bugün olduğundan daha fazla ve daha süratle hatalı işlerin yapılmasına yol açacaktır.

Halen Topkapı Sarayında, teknil tamir ve restorasyon işleri bir tek mimarın uhdesine tevdi edilmiş durumdadır. Yapılmakta olan işlerin Kurul kararına uygunluk derecesi, heyetimiz tarafından tavsiyelerin binada görevli mimarın telakki ve kabulüne ve bu işlere yetişebilmesine bağlıdır.

Her surette, işlerin tek bir şahsın uhdesinde kalması ne kadar çalışkan ve bilgili olsa bile mahzurludur. Topkapı Sarayının tamir ve restorasyonlarının yetkili bir heyetin murakebesi altında bir ihtisas fen grubu tarafından yürütülmesi zaruridir.

Ayrıca, Topkapı Sarayı manzumesinde bulunan her binanın, en az bir Mihterhane Kasrı bir Sepetçiler Kasrı kadar ve hatta onlardan da daha önemli binalar olduğu unutulmamalıdır.

b- Topkapı Sarayı tamir ve restorasyonlarında ortaya çıkan ikinci müşkül de, belki Kurulumuz tarafından alınması gerekli bir prensip kararıyla sıkıca ilgilidir. Ancak, bu prensip kararını idari organların da pek titizlikle benimsemesi gereklidir. Şöyle ki: Topkapı Sarayı, her şeyden evvel: pek önemli tarihi yaşantıyı ifade eden ve saray hayatının geçtiği binalar manzumesi olarak bir belgedir. Bu binalara müze olarak yeniden fonksiyon vermek bahis konusu olurken “tarihi belgeye” mi yoksa “teşhir edilecek müzenin eşyanın şartlarına” mı öncelik tanınacaktır? Bu pek önemli kararda, yanlış davranışlar Topkapı Sarayının belgelik vasfını her an zedelemektedir.

Bu durum filhakika, yeni fonksiyon verilecek her gayrimenkul tarihi eser için varittir. Kanaatimize göre, bu önemli kararı verecek yetkili organ ise ancak kurulumuzdur.

c- Bir diğer önemli mesele de, Topkapı Sarayı Müdürlüğünün durumudur. İleri nesillere mümkün olduğu kadar bozulmadan intikal ettirilmesi gereken Topkapı

Sarayı manzumesi hakkında kararlar almakla Kurulumuz görevlidir ve tarih karşısında bu görevinden ötürü sorumludur. Bu sebeple Topkapı Sarayı tamir ve restorasyonlarında müdürlere düşen en önemli görev tarihi belgeyi bozulmadan tamir ve devam ettirmektir. Kanatlarımız, bu hususa hassasiyetle riayet edilmediği yolundadır. Ezcümle, kurulumuza hiç sorulmadan yapılan işler olduğu gibi, Kurulumuz kararına uymayan işler de yapılmış bulunmaktadır. Misal: eskiden Mecidiye Kasrı'nın yerinde bulunan "Üçüncü Yeri Kasrı"nın serdap kısmının döşemeleri ve malakari işleri kaldırılmıştır, Hünkar Sofasının çürümüş olan ahşap döşemelerinin yeniden yapılması Kurulumuzca kararlaştırılmış olduğu halde bu döşemeler ortaya çıktığı söylenen teknik sebepler ile altı köşeli keramik taklidi çimento döşeme yani kagir olarak yapılmış bulunmaktadır.

III- Acele olarak alınması gerekli tedbirler:

a-İlk olarak herhangi bir yanlış uygulamaya yol açmamak gayesiyle Topkapı Sarayında yapılmakta olan işlerin bir müddet durdurulması gereklidir. Ancak acil durumlar ile, evvelce verilmiş bulunan Kurul kararına müsteniden yapılmakta olan işler, bu kararın şumutüne dahil edilmemelidir.

b- İhale edilmiş olup da hakkında Kurul kararı bulunmayan veya proje hazırlıkları bulunup da Kurulumuzun kararından geçmemiş olan işlerin ne suretle yürütüleceği hakkında müze mimarı ile Kurul üyelerinin varacakları çözüm, Kurulumuzun tasvibinden geçirilerek tatbik edilmelidir.

c- Yukarıdan önemle teklif olunan, teknik büronun Müzeler Genel Müdürlüğüne çok kısa zamanda tahakkuk ettirilerek işe başlaması gereklidir. Bu büro kurulduktan sonra da Kuruluma peyderpey gelecek her işe ait (rölöve, fotoğraf ve restorasyon projelerinden müteşekkil) dosyalar, ancak Kurulumuzun incelemesinden geçtikten ve karara bağlandıktan sonra uygulamaya hazır konular şekline girmiş olacaktır.

d- Bu arada başlamış bulunan ve Kurulumuzca tasvip edilmeyen işlerin durumunun da ayrıca Kurulumuzun tasvipe edebileceği bir şekle sokulması gereklidir.

Saygılarımızla,

Feridun Akozan

Sedat H. Eldem

H.Kemali Söylemezoğlu

Toplantı no. 169

Toplantı tarihi: 15.7.1967

Toplantı yeri: İstanbul

Karar no: 3821

Karar tarihi: 17.7.1967

EK 9: Ayasofya'nın müze olması konusunda 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararı

T. C. BAŞVEKÂLET
Kameraler Müdürlüğü
Sayı: 2
1589

T. C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Maarif Vekillüğinden yazılan 14/II/334 tarih ve 94041 sayılı tezkerede; Eşsiz bir mimarlık sanat abidesi olan İstanbuldaki Ayasofya caminin tarihi vaziyeti itibarile müzeye çevrilmesi bütün Şark alemi ni sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracığı cihetle bunun müzeye çevrilmesi, çevresindeki evkafa ait dükkanların yıktırılması ve diğerlerinin de evkafa istinlak edilmesi suretile güzelleştirilmesi ve tamiri ve daimi muhafazası masraflarına karşılık ta evkafa bu sene ve gelecek seneler bütçelerinden muayyen bir para ayrılması hakkında bir karar ittihazi istenilmiş ve Evkaf Umum Müdürlüğünden yazılan 7/II/334 tarih ve 163197/107 sayılı mütaleenamede, bu caminin Bizanslılardan kalma bir eser olması hesabıyla hiç bir vakfı olmadığı ve her ne kadar cami olduktan sonra Sultanlar ve Halk tarafından bazı gelirler bağlanmışsa da bunlardan eşar olarak bağlanan sultan gelirlerinin kaldırılmış olduğu ve halk tarafından bağlanan gelirler ise kufan okumak ve buna benzer belli ve nerede olursa olsun yapılabilir dini emekler için olup müzeye çevrilmesi ve korunması için verilecek bir geliri bulunmadığı ve şimdiye kadar tamiri, gelirine bakmadan diğer vakıflarla bir arada yapılagelmekte olan bu bina cami olmaktan çıkınca artık buna da imkan kalmayacağı ve bütçelerinin bu günkü vaziyeti her hangi bir yardıma da yol barakmamakta olduğu ve çevresindeki yapılardan evkafa ait olanları yıkmak ve kaldırmak elden gelirse de x ştekine berikine ait olanların evkafa satın alınmasına imkan bulunmadığı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 24/II/334 te görüşülerek, caminin çevresindeki evkafa ait binaların Evkaf Umum müdürlüğünce yıktırılarak tenizlettilmesi ve diğer binaların da istinlak, ve yıkmak ve binanın

030 11 01 02 49 29 6

tamir ve muhafazası masrafları da Maarif Vekilliğince verilmek suretiler
Ayasofya camininin müzeye çevrilmesi tasvip ve kabul olunmuştur .

24/II/934

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

İsmi

Ad. V.

Ş. Gökçe

M. M. V.

Reza

Da. V.

Ş. Kara

Ha. V. V.

Ş. Kara

Ma. V.

Ali

Mf. V.

Bij

Na. V.

Ali

İk. V.

Cağrı Bayazıt

S. I. M. V.

Ş. Nefi

G. I. V.

Si. Kara A.

Zr. V.

Muhlis Akmen

030 11 01 02 49 79 6

EK 10: İstanbul IV No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.01.2007 tarih, 67 no'lu Fatih Camii'nin 2007-2011 restorasyonunun uzmanlar kurulu tarafından yürütülmesi ve denetlenmesiyle ilgili kararı.

**T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu**

Toplantı Tarihi ve No: 31.01.2007-67
Karar Tarih ve No : 31.01.2007-1004

Toplantı yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Kirmasti Mahallesi, 248 pafta, 2126 ada, 24 parsel sayılı yerde bulunan, kurulumuzun 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararı ile belirlenen Tarihi Yarımada Kentsel ve Tarihi Sit Alanı içerisinde kalan, kurulumuzun 16.09.1987 gün ve 3618 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen, vakıf mülkiyetindeki Fatih Camiine ilişkin rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerinin onayına ilişkin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 08.11.2006 gün-3368 sayılı ve 16.01.2007gün-32-3 sayılı yazıları; Fatih Camii ve Külliyesi içerisinde bulunan Sultan Mahmut Kütüphanesine ait restitüsyon ve restorasyon projelerinin onayına ilişkin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 16.01.2007 gün ve 32-3 sayılı yazısı; Fatih Sultan Mehmet Han Türbesinin yanındaki yarısı kurumuş iki adet ağaca ilişkin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 04.09.2006 gün ve 3183 sayılı yazısı okundu ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Kirmasti Mahallesi, 248 pafta, 2126 ada, 24 parselde yer alan Fatih Camiine ait rölövenin, rölöve detaylarının, dönem analiz paftalarının, restorasyon projesi ve detaylarının uygun olduğuna, koruma grubunun I. grup olarak belirlenmesine;

I.Mahmut Kütüphanesine ait restitüsyon ve restorasyon projelerinin uygun olduğuna;

Bu proje doğrultusunda araştırma için avluda noktasal açmalar ve cami içinde raspa yapılabileceğine, uygulamada ortaya çıkacak her türlü bilgi ve bulgunun değerlendirilerek belgelemenin sürdürülmesine, yapıda yapılan restorasyon ve konservasyonların restorasyon projesi üzerine işlenmesine;

Uygulamanın bu proje kapsamında, deneyimli restoratör mimar, kagir yapı statiji uzmanı, duvar resmi konservatörü (kalemîşi), taş konservatörü, sanat tarihçisi (18. yy. Osmanlı bezemeleri ve kalemîşi konusunda uzman) uzmanlar kurulu tarafından yürütülmesi ve denetlenmesine;

Orman Fakültesinin 07.08.2006 tarihli raporu doğrultusunda Fatih Sultan Mehmet Han Türbesi yanındaki söz konusu iki ağacın kaldırılarak yerine aynı cins ağaç dikilmesine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

**Günseli AYBAY
MÜDÜR**

**BAŞKAN
Fehmi KIZIL
İMZA**

**BAŞKAN YARDIMCISI
Ahmet TANYOLAÇ
Yönetmeliğin 12. maddesi gereği katılmadı**

**ÜYE
Ahmet ERSEN
İMZA**

**ÜYE
Nusret İlker ÇOLAK
İMZA**

**ÜYE
Cem ERİŞ
İMZA**

**ÜYE
Feridun ÖZGÜMÜŞ
İMZA**

**ÜYE
Murat TUNCAY
İST.B.BL.BŞK.TEM
İMZA**

**ÜYE
Ahmet AYYILDIZ
FATİH BL.BŞK.TEM
İMZA**

**ÜYE
Ayşe SENGEZ
İST.VAKIFLAR BÖL.MD.TEM
İMZA**

ÖZGEÇMİŞ

1976 İstanbul doğumlu olan Burcu Selcen Coşkun, 1994 yılında girdiği MSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden 2000 yılında mezun olmuştur. 2001-2003 yılları arasında YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve ve Restorasyon Programı'nı Doç. Dr. Cengiz Can yürütücülüğünde hazırladığı "Beyoğlu Ahududu Sokağı ve Sokakta Yer alan 31 No'lu Arapoğlu Evinin Korunması İçin Öneriler" başlıklı yüksek lisans tezi ile tamamlamıştır. MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Koruma-Yenileme Programı'nda 2005 yılında başladığı doktora çalışmasını 2012 yılında tamamlamıştır.

Serbest mimari bürolardaki çalışmalarının ardından, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kazı ve restorasyon çalışmaları yürüttüğü Bergama Antik Kenti'nde 2007 ve 2008 kazı döneminde Kızıl Avlu restorasyon çalışmaları şantiyesinde görev almıştır. Araştırmaları Mimarist gibi dergilerde yayınlanmıştır.

2005'ten itibaren MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Evli ve bir çocuk sahibidir.